

Op zoek...

Op Zoek...

Dit boek bevindt zich in het publiek domein. Er zijn geen auteursrechten van toepassing.

Uitgegeven in eigen beheer

Gratis te downloaden via:

www.driesdeclercq.com

Gedrukt boek te bestellen via:

http://www.lulu.com/spotlight/Blik_mens_tijd

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	11
Inleiding.....	12
I. Op zoek naar het goede.....	14
Enkele regels.....	14
Gebrek aan vrijheid.....	15
1. Vrije wil?.....	15
2. Nachtmerrie en droom.....	17
3. Positieve en negatieve oorzakelijkheid.....	22
4. De ketting.....	24
5. Het geloof in zichzelf.....	26
Onmacht en bewustwording.....	27
1. Een eerste schets.....	27
2. Bewustwording.....	30
3. Enkele fenomenen.....	32
3.1. Binnen en buiten de ervaring.....	33
3.2. Offensief.....	34
3.3. De vlucht voor het zelfbehoud.....	36
3.4. Het grijpen naar beloning.....	38
3.5. Het verwerken.....	40
3.6. Vertrouwen.....	41
3.7. Projectie van onmacht.....	47
3.8. Kan men zien hoe de andere zich ziet?.....	49
3.9. Verbondenheid en vervreemding.....	53
3.10. Compromittering en onrechtvaardigheid.....	57
3.11. Betekenisvolheid en betekenisloosheid.....	59
3.12. Het omgaan met negativiteit.....	64
3.13. De negativiteit in zich.....	67
3.14. Zelfmedelijden.....	69
3.15. Angst & moed.....	71
3.16. Voorbereidheid.....	72
3.17. Gebrek aan controle.....	73
3.18. Aanvaarding.....	75

3.19. Een kleine samenvatting.....	76
4. Beïnvloeding op de perceptie.....	77
4.1. Problematische perceptie.....	77
4.2. De fenomenologische filter.....	79
Moraliteit en onmacht.....	82
1. Enkele mogelijke valstrikken.....	82
2. Moraliteit en zelfbehoud.....	85
3. Ze bedoelen het niet slecht.....	93
4. Subjectieve moraliteit.....	97
5. Strategieën voor moralen.....	100
6. De universele moraal.....	102
7. Behoud van goede wil.....	103
Verval en behoud van zichzelf.....	105
1. Het verval van zichzelf.....	105
2. De kwelling.....	107
3. Vrijer van vijandigheid.....	108
4. Geen oplossing?.....	111
5. Ontnomen vrijheid.....	112
6. De bevrijding van het kwaad.....	113
7. Het ongeziene sadisme.....	120
8. Het profiel van de dader.....	121
9. Kwaadaardig dat het kwaadaardig is voor zich.....	124
10. Genezing.....	125
Anderheid.....	127
1. Openheid tot anderheid.....	128
2. Enkele voorbeelden van anderheid.....	129
3. De wortels van anderheid.....	138
4. Façade of empathie.....	140
5. Liefde maakt blind.....	142
6. Wil over zich?.....	144
7. Verleiding naar anderheid.....	146
8. Extremen van anderheid.....	149
9. Goed wordt slecht en slecht wordt goed.....	150
10. Anderheid, eigenheid en verbondenheid.....	152
11. Water en vuur.....	154

12. De anderheid in zich.....	155
13. De anderheid overkoepelend.....	158
Over het verlangen.....	160
1. De onschuldigheid van het genieten.....	160
2. Geloof en verlangen.....	170
3. De verborgen persoonlijkheid.....	173
4. Subjectificatie.....	178
5. Zelfzuchtige en onzelfzuchtige verlangens.....	181
6. Alles of niets.....	182
7. Verlangens, bevrijding en opoffering.....	183
8. Amorele verlangens.....	185
9. Op weg.....	187
10. Verlangens, macht, autonomie en verbondenheid.....	190
11. Weerstaan, ingeven en weer weerstaan.....	193
Over macht.....	194
1. Dominante en onderdanige subjectiviteit.....	194
2. Dominantie.....	198
3. Gebrek aan effectiviteit van de intentie.....	201
4. Zwak en sterk.....	202
5. Afwijzing van macht.....	206
6. Macht eist zich op.....	208
7. De volgzame meester.....	210
8. Afstand van macht en behoud van macht.....	212
9. Moedige macht.....	216
10. Kracht.....	218
Meningsverschillen.....	220
1. Macht, vervreemding en verbondenheid.....	220
2. Natuur versus cultuur.....	224
3. Over openheid, goedheid en disciplineren.....	227
4. Het analoge aspect van het menselijke bestaan.....	232
Schuine schaatsen.....	239
1. Vrije moraliteit.....	239
2. Individuele moralen en culturele moralen.....	241
3. Evolutie der moralen.....	245
4. Zonde, onschuldige zonde en deugd.....	246

5. Stabiele vrijheid.....	251
6. In de ontkenning van het morele.....	252
7. Gewilde kwaadaardigheid en goedheid.....	254
8. De aanvaarding van de zonde.....	255
9. De morele imperatief.....	256
10. Moralen van liefdeloosheid.....	258
Verbondenheid.....	261
1. Verbonden en op zoek.....	261
2. Positieve en negatieve verbondenheid.....	262
3. Zelfverbondenheid en de omgeving.....	263
4. Verbondenheid zonder gebondenheid.....	265
5. Aanvaarding van de omgeving.....	265
6. Geen houvast.....	266
7. De herkenning van elkaar.....	268
8. De schenking.....	270
9. Bewondering.....	274
Liefde kondigt zich aan.....	275
1. De logica der liefde.....	275
2. De greep der liefde.....	276
3. Wat in de weg staat van liefde.....	277
4. Het bekomen van liefde.....	283
5. Zelfliefde uit liefde.....	285
6. Onzelfzuchtige zelfliefde.....	287
7. De liefde die men verdient.....	289
8. De andere bezitten.....	291
9. Aanwezig zijn.....	292
10. Het bereik van liefde.....	292
11. Liefde en autoriteit.....	294
12. Liefde en onafhankelijkheid.....	296
13. De intelligentie in liefde.....	299
14. Schuld en liefde.....	300
15. De aanvaarding van schuld.....	303
16. De externalisatie van liefde.....	304
17. Genade.....	306
18. De groei van het geweten in de mens.....	307

19. Het geloof in elkaar.....	311
20. De inclusiviteit van liefde.....	313
21. Bekrachtiging van verbondenheid.....	314
22. Het recht.....	316
23. Liefde en onrecht.....	317
24. Het geloof in liefde.....	317
25. De zonde.....	319
Liefdesproblemen.....	321
1. De draaglast van het geweten.....	321
2. Het probleem met de christelijke waarden.....	321
3. Liefde is niet altijd de oplossing.....	326
Egoloosheid.....	328
1. Een waarheid.....	329
2. De spiraal is haast rond.....	331
3. Van ego naar egoloosheid.....	335
4. Pogingen in het midden van het ego.....	338
4.1. Herevaluatie.....	338
4.2. De illusies der gedachten.....	341
4.3. Het eigen fundament.....	342
4.4. Zichzelf zijn en zichzelf projecteren.....	343
4.5. Identiteit.....	344
4.6. Zichzelf opeisen.....	346
4.7. De waarden van egoloosheid.....	347
5. Een alternatief bestaan.....	349
6. Balanceren.....	351
7. Een middenweg tussen ego en egoloosheid.....	354
8. Verboden domeinen.....	356
Kunnen zijn.....	361
1. De natuurlijke ervaring.....	361
2. In de ervaring zijn.....	365
3. De eigenheid als leidraad.....	366
4. Afstand, kracht of volgzzaamheid.....	366
5. Stabiël op het zadel.....	367
Er is geen probleem.....	371
1. Diepe vreugde.....	372

2. Vrede en behoud van kracht.....	374
3. Reëel laten zijn.....	377
4. De overgave.....	379
5. De wording.....	380
6. Dood en leven in zichzelf.....	383
7. Anderheid in het contact met de omgeving.....	383
8. Water en vuur herbekeken.....	385
9. Leven en dood.....	386
10. Willen gelukkig zijn of willen leven?.....	387
Enige deugdzzaamheid.....	391
1. Te mooi om te bezitten.....	391
2. Grootshheid.....	393
3. Eerbied.....	393
4. Vrijheid en verantwoordelijkheid.....	394
Over vrijheid.....	395
1. Een synthese.....	395
2. Het absolute en het relatieve.....	397
3. Twee vrijheden.....	400
4. Over vrije wil.....	402
Uit het niets.....	405
1. Het grote niets.....	405
2. Kracht en energie als basis.....	406
3. Enige liefde.....	408
4. De liefde in zich blijft.....	409
5. Eén waarheid.....	410
6. Ontoepasselijke ideeën.....	414
7. Reëel maken.....	415
Intermezzo I.....	417
Het belang van een gemeenschap.....	417
1. Activiteiten om mensen samen te brengen.....	421
1.1. Behulpzaam gezelschap.....	421
1.2. Een podium.....	422
1.3. Dialogen.....	423
1.4. Opgravingen van verdoken waarheid.....	423
1.5. Economische activiteit.....	424

2. Aandachtspunten voor zo'n gemeenschap.....	425
2.1 Het belang van neutrale grond.....	425
2.2 Gebrek aan autoritaire posities.....	426
II. Op zoek naar maatschappelijke vernieuwing.....	427
Armoede en de kost van het wonen.....	427
1. Fractionele lening bij de aankoop van een woning.....	428
2. Integratie van woning met omgeving.....	432
Omkering van de economische voedselketen.....	437
1. Een alternatieve strategie.....	437
2. Evolutie van de economie.....	441
3. Vrijhandelsakkoorden.....	443
4. Het gelobby.....	445
5. De wereld die zich aankondigt.....	446
6. De automatisering die zich aankondigt.....	447
7. Het belasten van multinationals.....	449
8. Alternatieven op invoerheffingen.....	456
Alternatieve arbeid.....	459
1. De economie met twee gezichten.....	459
2. Het promoten van inspraak in arbeid.....	460
3. Vrije arbeid.....	467
4. Crowdfunding van de economie.....	471
Het superorganisme.....	474
1. Het politieke superorganisme.....	474
2. Moedertje staat.....	476
3. Open economie.....	478
Op sociaal vlak.....	481
1. Populisme.....	481
2. Neutraliteit in de multiculturele samenleving.....	483
3. Zie uw vijand graag.....	486
4. Bewustwording op school.....	488
Het politieke systeem.....	491
1. Vetorecht voor het volk.....	491
2. Politieke producten.....	493
3. De overheid met zelfkritiek.....	494
4. Als burgemeesters over de wereld regeerden.....	495

De opwarming van de Aarde.....	497
1. De bestrijding van ontbossing.....	497
2. De opwekking van energie.....	497
3. Andere eetgewoonten.....	505
4. De piek van de olieproductie.....	506
Puzzelen met inflatie.....	509
1. De creatie van geld.....	509
2. De Griekse tragedie.....	512
3. De inflatieloze economie.....	519
3.1. Inflatie en de staatsschuld.....	519
3.2. Het fractioneel bankieren.....	521
4. De leen-economie.....	525
5. Schuldenvrij geld.....	528
6. Geld in nood.....	530
Potentiële experimenten.....	533
1. Het gedeelde land.....	533
2. De huislijke economie.....	535
3. Arbeidsruil.....	537
4. De lokale internet-economie.....	539
5. Een partij met een directe democratie.....	541
6. Sociaal investeren.....	542
7. Alternatieve media.....	546
Intermezzo II.....	549
De openlijke waarheid.....	549
III. Op zoek naar de toekomst.....	552
Evolutie.....	552
1. Orde in orde in orde in orde.....	552
2. Verdwenen mens, nieuwe mens.....	556
De vrije markt voor cultuur.....	562
1. Verdwenen cultuur.....	562
2. Reëel of hyperreëel?.....	570
Technologische hyperrealiteit.....	584
1. Vercultivering.....	584
2. Verlenging van het leven.....	585
3. Automatisering en virtualiteit.....	587

4. Genetische modificatie.....	594
5. Andere aanpassingen aan de mens.....	598
6. Cyborgs.....	599
7. Kunstmatig intelligente dieren.....	603
8. Het einde van de natuur.....	605
De technologische explosie.....	608
1. De programmeerbare Aarde.....	608
2. Veilig de ruimte in.....	609
3. Minuscule robotica?.....	609
4. Biologische oorlogsvoering.....	610
5. Pandora's doos.....	613
6. De mens uit de mens halen.....	624
O, lieve toekomst.....	628
1. Tijd kan gevaarlijk zijn.....	628
2. De garantie op veiligheid.....	630
3. Ten goede én ten kwade.....	634
4. Het heersende klimaat.....	636
5. De wet van dictator Murphy.....	645
6. Waar is de toekomst naartoe?.....	650
7. Het scenario van de toekomst.....	652
8. De halt aan technologie.....	654
9. Prioriteit van belangen.....	655
10. Een nieuw tijdperk?.....	656
11. Genesis.....	657
Enkele voorstellen.....	659
1. Een alternatieve wereld.....	659
2. Natuurlijke technologische selectie.....	663
3. In dialoog met de computer.....	675
4. Een christelijke blik en een gematigde blik.....	678
4.1. Vandaag.....	678
4.2. De toekomst.....	679
4.3. Een wereld van verschil.....	682
4.4. Matiging.....	683
Bronvermelding.....	685

Voorwoord

Zoals te lezen in het colofon, bevindt dit boek zich in het publiek domein. Dit betekent dat men dit boek op legale wijze met eenieder mag delen. Ik hoop ook dat men dat zal doen opdat de verdere verspreiding van dit boek een werkelijkheid kan worden.

Inleiding

Dit boek kent 3 delen, namelijk:

Op zoek naar...

- ... het goede
- ... maatschappelijke vernieuwing
- ... de toekomst

Elk deel kan prima als eerste gelezen worden. Die drie delen zijn als drie verschillende boeken die samen zijn verenigd in een trilogie. Men heeft dus altijd keuze uit drie boeken.

Over deel I:

Dit eerste deel hoeft volgens mij niet echt een grote inleiding. Het zal zichzelf gaandeweg trachten verklaren. Het leest dus een beetje als een verhaal. En ik kijk er wat tegenop om het plot reeds prijs te geven.

In dit eerste deel ben ik duidelijk op zoek naar wat goed zou zijn. En ik tracht allerlei fundamenteën te zoeken waarop ik mij dan kan baseren. Nu denkt men misschien dat het dan uiteindelijk allemaal subjectief is. En het is ongetwijfeld zo dat andere mensen tot andere conclusies zouden kunnen komen.

Maar het zou oneerlijk zijn om het allemaal slechts als mijn eigen subjectiviteit te beschouwen. De inhoud van dit eerste deel leek uiteindelijk eerder een ontdekking te zijn dan een uitvinding. Zoals wanneer er bij iemand een spreekwoordelijk lampje gaat branden, waarna er ineens een inzicht tot zich komt. Vaak heeft men dan geen idee hoe men tot dat inzicht kwam. Ineens was het daar... Het lijkt dan makkelijk te zijn om het zomaar als de eigen uitvinding te beschouwen. Maar het is vast relevanter om het als een ontdekking te beschouwen.

Over deel II:

Dit tweede deel staat ten dienste van mensen die o zo vaak uit de boot zijn gevallen en hierbij onrecht zijn aangedaan. Het jammerlijke hierbij is dat men in de samenleving vaak zelfs niet weet hoe men dat kan veranderen. Dit deel beschrijft economische en politieke ideeën die haast onbesproken zijn in de samenleving en de politiek. Ze geven een zeer ander pad aan voor de samenleving.

Zo wordt er gesproken over hoe men de groei van multinationals kan bestrijden en hoe men kleine zelfstandigen een betere kans kan geven in dit economische systeem, verduidelijkt met allerlei praktische voorstellen. Net zoals er wordt gesproken over inflatie, de hoge prijzen voor vastgoed, de opwarming van de Aarde en hoe men dat allemaal zou kunnen bestrijden.

Er mag zeker opgemerkt worden dat dit deel niet van academisch niveau is. Maar iedere kritische geest lijkt er me veel stof tot nadenken te kunnen uithalen. En dat geldt ook voor het hele boek.

In dit deel staan de hoofdstukken trouwens los van elkaar opdat men zelf eigenlijk evenzeer kan kiezen welk hoofdstuk als eerste te lezen.

Over deel III:

In dit deel wordt de tijd zelf besproken. Tal van evoluties hebben ons gebracht tot de dag van vandaag. Vandaag, als nooit voorheen, leven wij in een tijdperk vol technologie. Technologie maakt zoveel mogelijk opdat de toekomst in zoveel richtingen lijkt te kunnen uitdraaien. Misschien staan wij dan ook aan het begin van een nieuw tijdperk. Maar hoe zou dat tijdperk eruit kunnen zien en is dit wel een veilig pad voor de mensheid...

I. Op zoek naar het goede

Enkele regels

Maar voordat we duiken in een discours van honderden pagina's zou ik snel even enkele regels wensen mee te geven die van belang kunnen zijn voor eenieder:

- Geloof in uzelf en geloof in de andere daar waar men kan en wil geloven in de andere.
- Heb liefde voor uzelf maar enkel als men ook liefde heeft voor anderen.
- Domineer niemand en laat niemand u domineren. De mens moet tot zichzelf behoren.
- Verlang wat men echt oprecht kan verlangen.
- Men is verantwoordelijk voor de eigen daden, net zoals anderen verantwoordelijk zijn voor hun daden. Men is verantwoordelijk voor het eigen oordeel. Net zoals anderen verantwoordelijk zijn voor hun oordeel.
- Leef met spontaniteit. Men kan nooit helemaal op voorhand weten hoe te leven.

Gebrek aan vrijheid

In dit eerste hoofdstuk wordt er op tal van wijzen aangegeven dat de mens niet altijd zo vrij is als dat men misschien denkt. Er wordt ook aangegeven dat dit gebrek aan vrijheid nadelig kan zijn voor zichzelf en anderen. Dit hoofdstuk is daardoor een inleiding op het volgende hoofdstuk. In het volgende hoofdstuk wordt er immers dieper ingegaan op de bewustwording. Als de mens bereid is om te aanvaarden dat hij/zij soms niet de vrijheid heeft die hij/zij zichzelf wenst toe te eigenen, dan kan de mens bereid zijn om meer inzichten te verwerven over zichzelf en de mens in het algemeen. Die inzichten worden natuurlijk verworven door er zich bewust van te worden. Door eerst trachten aan te tonen dat er een gebrek aan vrijheid kan zijn bij de mens, wordt er getracht om de lezer open te laten staan voor het nut van de bewustwording.

1. Vrije wil?

Stel, puur als denkoefening, iemand pleegt zelfmoord en die persoon wordt opnieuw geboren in een ander universum. Een universum dat een exacte kopie is van dit universum tot op het moment dat die persoon geboren wordt. Elk universum heeft eenzelfde geschiedenis gekend. Op eenzelfde planeet Aarde die exact hetzelfde is als hoe de wereld was toen die persoon de vorige keer geboren werd. En die ouders zijn exact hetzelfde en die omstandigheden zijn exact hetzelfde. Aldus alles is exact hetzelfde als de vorige keer. En zo gaat de tijd op die wereld verder. Hoe zal het leven van de persoon eruit zien?

Ik denk dat de wereld in dat ander universum op eenzelfde wijze gaat voortgaan als in dat ene universum. En dat die persoon dan ook hetzelfde leven zou leiden en opnieuw zou zelfmoord plegen. Aldus, de uiteindelijke zelfmoord lijkt onlosmakelijk verbonden met die loop van omstandigheden. Men kan dan gaan bevragen of die uiteindelijke zelfmoord als een eigen keuze hoeft beschouwd te

worden. Als bv. een trauma mede heeft aanleiding gegeven tot de latere zelfmoord dan lijkt die latere keuze tot zelfmoord voort te vloeien uit de ongewilde onderhevigheid aan dat trauma. En voor het trauma zal men niet gekozen hebben.

Echter, als men in een ander gezin was geboren of in een andere cultuur was geboren of als men bepaalde traumatische ervaringen niet had gehad, dan neem ik aan dat het leven er heel anders had kunnen uitzien.

Zo kan men ook een gelijkaardige denkoefening maken omtrent een moord die iemand zou plegen of omtrent een verkrachting die iemand zou plegen of omtrent welke daad dan ook.

Hierbij neem ik dus aan dat de genen dat niet reeds voor zich zouden kunnen bepalen. Er is natuurlijk wel iets zoals als een genetische aanleg die ons leven kan beïnvloeden op allerlei wijzen. Echter, het is ook duidelijk dat er iets is zoals het eigen gedrag ontwikkelen in relatie tot hoe men ervaart dat de omgeving tot zich zou staan en in relatie tot hoe men ervaart dat men zelf tot de omgeving en zichzelf staat. Aldus, men ontwikkelt het eigen perspectief in een interactie met de omgeving en zichzelf. Als men zou stellen dat het aangeboren zou zijn, dan zou dat inhouden dat men reeds als baby in zich de toekomstige neiging zou hebben tot zo'n destructieve daad. (Hierbij dan aannemende dat de baby nog geen misbruik heeft gekend door ongunstige omstandigheden in de baarmoeder.) Mij lijkt het onredelijk om te stellen dat inderdaad zo'n toekomstige ontwikkeling van de persoon aangeboren is.

Hiermee wens ik niet te ontkennen dat iemand in staat is om, vanuit de eigen wil, een destructieve daad uit te voeren ook al heeft die persoon zelfcontrole en ook al ziet die persoon en begrijpt die persoon wat er destructief is aan die daad. Ik denk dat die mogelijkheid bestaat maar dan nog valt het te bevragen hoe die persoon tot het uitvoeren van die daad zou gekomen zijn. Ik neem aan dat als die persoon anders was opgevoed en in een andere omgeving was opgegroeid dat dan, doordat die omgeving de

persoon anders benaderde, het onwaarschijnlijk kan zijn dat die persoon zo'n destructieve daad uiteindelijk zou uitvoeren.

Ik denk ook dat de mens in staat is om de capaciteit en het karakter te ontwikkelen opdat bepaald gedrag bij zich quasi onmogelijk wordt. Maar die ontwikkeling is er niet onvoorwaardelijk. Daarom kan het zeer belangrijk zijn dat er een omgeving is die deze voorwaarden schenkt. En dat is niet altijd het geval.

2. Nachtmerrie en droom

Soms wordt de vraag gesteld: hoe kan je weten dat je nu niet aan het dromen bent in plaats van wakker bent? En ik ga niet veronderstellen dat de persoon die dit leest eigenlijk in slaap is terwijl die denkt dat die wakker is. Maar ik kan wel ook deze vragen stellen: hoe wakker is men als men wakker is? Kan het eigen leven getuigen van een droomtoestand waarvan men zich mogelijk nog niet zo bewust is? En ik ga veronderstellen dat dit wel zo kan zijn. Laat me dit trachten aan te tonen met een voorbeeld.

Stel bv. dat een kind een daad uitvoert en dat het kind er niet lijkt mee om te kunnen gaan. Het kind zou bv. een ongeluk kunnen veroorzaken met ernstige gevolgen en dat ongeluk zou deels te wijten kunnen zijn aan het gedrag van het kind. Het had mogelijk kunnen plaatsgrijpen omdat het kind kwaad was of stout wou zijn.

Of stel dat een kind zich heeft laten opzweepen door zijn vrienden om een streek uit te halen bij iemand anders. Het kind zou achteraf kunnen inzien dat dit eigenlijk zeer pijnlijk was voor die persoon waarbij men die streek uithaalde.

Wat er in zulke gevallen zou kunnen plaatsgrijpen is dat het kind eigenlijk ook wel goed wou zijn en ineens iets deed dat zo kwaadaardig leek voor zich zodat het kind dat eigen zelfbeeld ernstig beschadigde. Ineens zou het veel moeilijker kunnen worden om zichzelf nog te zien als goed. Het zou ook kunnen dat bv. de ouders dit te weten komen en er ook niet mee om kunnen gaan en

het kind veroordelen omwille van wat het heeft gedaan. Het zou kunnen dat de ouders die daad niet als niet slecht kunnen zien en het kind zouden veroordelen alsof het kind zelf inderdaad niet goed zou zijn. Waardoor dat zelfbeeld van het kind nog meer beschadigd zou kunnen raken.

Natuurlijk zou het kunnen dat het kind wilt blijven volhouden aan het idee dat het niet slecht is en dat het goedheid in zich heeft maar de schade en het trauma dat heeft plaatsgegrepen kan dat bemoeilijken. Stel bv. dat het kind af en toe gemoraliseerd wordt omwille van kleine dingen dat het zou gedaan hebben of niet zou gedaan hebben, dan kan dat des te harder aankomen omdat het zou kunnen overkomen als een aanval op zich. Terwijl een ander kind daar veel makkelijker mee zou kunnen omgaan.

En wat er dan zou kunnen plaatsgrijpen is dat het kind zich des te meer gaat afsluiten omdat het contact met de omgeving vaak des te liefdelozer overkomt bij zich. En eens men zich meer gaat afsluiten, zou men mogelijk ook minder openstaan voor sympathie en begrip dat men krijgt. Want men zou zich zo vaak onbegrepen kunnen hebben gevoeld dat men te gekwetst is en dat men zich bv. zo sterk gaat bezighouden met zichzelf te beschermen opdat men mogelijke sympathie en begrip minder gaat opvangen.

En alhoewel de persoon wel zou kunnen blijven trachten om vol te houden aan diens eigen goedheid, het spontaan geloven in diens eigen goedheid zou kunnen gestopt zijn. Terwijl dat ooit wel het geval was. De persoon zou eigenlijk dus een bepaalde ervaring van zichzelf kunnen verliezen omwille van het trauma dat plaatsgreep. En dat helemaal niet verwerkt is geraakt. De persoon ziet mogelijk ook helemaal niet in dat dit plaatsgreep bij zich.

Ondertussen zouden er ook al jaren kunnen gepasseerd zijn. De persoon zou zelfs al volwassen kunnen zijn zonder dat het verwerkt is. Het zou ook kunnen dat op een gegeven moment de persoon gaat bezwijken. De persoon zou kunnen blijven trachten om te doen wat men als goed acht en zou kunnen blijven trachten

om zichzelf te zien als goed of als niet slecht. Maar als men blijft klappen krijgen omwille van gemoraliseer dat hard aankomt en omwille van sarcasme of pestgedrag dat hard aankomt omdat men zo kwetsbaar is geworden, dan zou het kunnen dat de persoon op een gegeven moment in zekere mate stopt met te trachten om goed te zijn en met te trachten om zichzelf te zien als goed. Waarna de persoon bv. agressief zou kunnen worden.

En als men bv. zou kijken naar de mensen die in een gevangenis vertoeven, dan zou men kunnen constateren dat daar mensen zijn die wel degelijk een goed begrip ontwikkeld hadden omtrent wat goed zou zijn. En toch zouden sommige van die mensen gruwelijke daden kunnen hebben gepleegd. Maar als men een hele dosis pijn en vervreemding heeft opgelopen, dan zou men alsnog een hele andere richting kunnen uitslaan en dan zou men mogelijk alsnog afschuwelijke daden kunnen plegen. Niet dat dit uiteraard de toestand is van enkele gevangene of van elke misdadiger. Maar het lijkt een mogelijkheid te zijn.

Natuurlijk zou het kunnen dat als de persoon zou vervallen tot bv. agressief gedrag, dat die persoon dan ook zichzelf opnieuw zou beschadigen doordat die opnieuw iemand schade heeft toegebracht. Net zoals dat was gebeurd in diens jeugd. Maar als men niet zoveel schade zou aanrichten en als men inziet dat men wel iets heeft gedaan dat verkeerd was maar als men ook inziet dat de schade beperkt is gebleven, dan zou er zelfs een verwerkingsproces kunnen plaatsgrijpen. Uiteindelijk was het in dit voorbeeld zo dat de persoon steeds weigerde om iets te doen dat men als fout achtte om zo te kunnen blijven geloven in die eigen goedheid. Als de persoon uiteindelijk wel iets doet wat men als verkeerd achtte en als men inziet dat de schade is beperkt gebleven, dan zou de persoon kunnen ervaren dat men iets verkeerd heeft gedaan en dat dit niet hoeft te betekenen dat men eigenlijk zo slecht is. En zodat het gemoraliseer van anderen mogelijk minder pijnlijk wordt voor zich omdat men meer kan aanvaarden dat men fouten heeft gemaakt. En de persoon zou

mogelijk ook meer in staat kunnen zijn om in te gaan zien dat er goedheid in zich was ook al had men fouten gemaakt.

Ondertussen is er dus een hele evolutie beschreven die de persoon zou zijn doorgaan. En natuurlijk kan men bevragen of zulke evolutie werkelijk mogelijk zou kunnen zijn. En dat is mogelijk niet zo'n makkelijke vraag om te beantwoorden. Uiteindelijk zou het hier sowieso over gedrag gaan dat helemaal niet iedereen zou doorgaan zijn. Dus vele personen zouden mogelijk helemaal niet zulke ervaringen of gelijkaardige ervaringen hebben doorgaan. En het kan dus moeilijk zijn om na te gaan of het werkelijk mogelijk kan zijn of niet kan zijn.

Als sommige personen inderdaad allerlei gedrag, evoluties en allerlei ervaringen kunnen doorgaan die vele andere personen niet zijn doorgaan, dan kan men zich inbeelden dat het moeilijk kan zijn om bij elkaar vast te stellen wat er daar juist gaande is bij de andere persoon. Of wat er juist gaande is bij zichzelf vanuit hoe iemand anders zich aanziet.

Want als men even wilt aannemen dat dit voorbeeld mogelijk is, dan zou men zich kunnen inbeelden dat die persoon heel dat proces doorgaat en dat die niet inzielt wat er eigenlijk juist gaande is met zich. En vanuit dat opzicht zou men kunnen stellen dat de persoon in een droomtoestand verkeerde. En gezien de negatieve ervaringen die ermee gepaard gingen zou men het ook een nachtmerrie kunnen noemen. Een nachtmerrie die de persoon beleefde terwijl die wakker was. En omdat vele andere mensen niet hetzelfde zouden meegemaakt hebben, zou het ook moeilijk kunnen zijn voor hen om aan die persoon te kunnen meegeven wat er gaande is bij zich. Mede hierdoor dat zo'n toestand zo lang zou kunnen duren. Men zou het haast zelf bij zichzelf dienen te gaan ontdekken. En dat kan uiteraard moeilijk zijn.

En er kunnen vele andere voorbeelden van zulke droomtoestanden gevonden worden: wat als men nooit een echt vaderfiguur of moederfiguur heeft gehad en er nog steeds naar verlangt wanneer

men reeds volwassen is terwijl men mogelijk niet echt doorheeft dat dit het geval is?

Wat als men als kind zich aangetrokken voelt tot een kind van hetzelfde geslacht en wat als de ouders aan het kind vertellen dat er iets mis is met zich en wat als het kind dat ook daadwerkelijk gaat geloven?

En wat met de vele soldaten die hun land wilden dienen en er trauma's aan overhouden? Wat met de mensen die het leven in concentratiekampen hebben doorstaan? Soms gebeurt de nachtmerrie en masse.

En men kan nagaan dat in sommige van zulke voorbeelden de betrokken persoon of personen zouden kunnen afgespiegeld worden als zijnde slecht. En dit kan begrijpelijk zijn als er allerlei afschuwelijke en kwaadaardige daden plaatsgrepen. Maar het zou ook kunnen dat wanneer men het veroordeelt als zijnde slecht, dat men dan ook stopt met verder te trachten te begrijpen waarom het heeft kunnen plaatsgrijpen. Er kan een soort blindheid ontstaan en dat kan uiteraard problematisch zijn.

En dit is ook zeer duidelijk het geval in het oorspronkelijke voorbeeld. In dat voorbeeld werd er gesteld dat de ouders het kind zouden kunnen veroordelen omwille van die daad dat het veroorzaakt had. Maar als het kind bv. zou kunnen opgevangen worden na die daad die zo pijnlijk was voor zich en als het kind zou worden uitgelegd dat het veroorzaakt hebben van die daad niet wil zeggen dat men niet goed zou zijn, dan zou het kind van dan af mogelijk een hele andere richting hebben kunnen uitslaan. Misschien zou heel die nachtmerrie dan niet hebben plaatsgegrepen.

En de positieve boodschap die dus eruit kan gehaald worden is dat vele blindheid kan voorkomen worden als men, in plaats van te veroordelen, tracht te begrijpen waarom er kon plaatsgrijpen wat er plaatsgreep. Zo zou men zich minder onbegrepen voelen en zou men meer in staat kunnen zijn om elkaar te begrijpen. En taboes

zouden vermeden worden. Niet dat het makkelijk is. Het kan zeer zwaar zijn om te beseffen hoe het leven zich soms ontplooit. Maar het positieve is dat het inzien van al die negativiteit kan leiden tot het gaan begrijpen van hoe het beter zou kunnen gaan. Om zo des te meer een droom te bekomen in plaats van een nachtmerrie.

3. Positieve en negatieve oorzakelijkheid

De mens heeft een natuurlijke neiging tot het bekomen van oorzakelijkheid die men als positief acht. Als een kind bv. weet dat het een snoepje of een ijsje zou kunnen krijgen dan zou het kind daarom kunnen vragen opdat het kind dat zou krijgen. Aldus de positieve oorzakelijkheid. Maar daarnaast zal men ook geconfronteerd worden met negatieve oorzakelijkheid. Men zou kunnen ervaren dat men iets niet kan bekomen dat men wilt bekomen. Of dat zich iets overkomt dat men niet kon voorkomen terwijl men niet wou dat het zich overkwam.

Vaak is de mens in staat om positieve oorzakelijkheid te blijven bekomen ook al wordt men ondertussen geconfronteerd met negatieve oorzakelijkheid. Aldus, men kent tegenvallen maar men geeft niet op of men overwint ze.

Maar soms lukt dat echter niet meer. Als de negatieve oorzakelijkheid zich opstapelt dan zou het kunnen dat men minder in staat is om positieve oorzakelijkheid te bekomen. Wat men op zich ook nog als negatief kan zien. Zodat men nog meer negativiteit ervaart. Wat kan leiden tot het nog minder in staat zijn om te bekomen wat men wilt bekomen. En zo kan er een negatieve spiraal ontstaan. Een proces dat vele jaren kan duren maar soms ook veel sneller kan gaan. En uiteindelijk kan men beginnen met op te geven. Het kan leiden tot een burn-out, een depressie, een persoonlijke crisis, enz. Het kan leiden tot een toestand waarin men zich niet langer in staat voelt om te bekomen wat men wilt bekomen. Men wilt het mogelijk nog wel maar het lukt niet meer. Ter herstel van zo'n toestand kan men beginnen om te proberen om de negatieve oorzakelijkheid te mijden. Het is het logische

gevolg omdat die negativiteit overheerst en omdat ze voorkomt dat men weer meer in staat zou zijn om te bekomen wat men wilt bekomen. Het is alleen vaak niet zo eenvoudig als het lijkt. Omdat het vraagt voor het aannemen van een heel andere benadering van het leven dan voorheen.

En eens men die benadering aanneemt, zou men dan negativiteit harder kunnen gaan mijden dan dat men deed toen men nog meer in staat was om die positiviteit te bekomen. Het kunnen mijden van die negativiteit kan voor zich belangrijker zijn geworden dan het kunnen bekomen van die positiviteit. Het beter en beter kunnen mijden van die negativiteit kan dan als de positiviteit zijn voor zich. Men zou kunnen waarnemen dat men geleidelijk aan minder begint te falen. En uiteindelijk zou men zich opnieuw in staat kunnen voelen om die positieve oorzakelijkheid te bekomen.

Maar doorheen dit proces zal er een evolutie hebben plaatsgegrepen omtrent wat men als positieve oorzakelijkheid aanziet. Al die negatieve oorzakelijkheid die is ontstaan, vertelt ook iets over zichzelf. En zolang men zich bezig houdt met die positieve oorzakelijkheid te bekomen, kan het moeilijk zijn om echt te onderzoeken waarom iets negatief is voor zich. Eens men zich in grotere mate gaat bezighouden met te onderzoeken waarom iets negatief is voor zich zal men ook gaan herbekijken wat men aanziet als positieve oorzakelijkheid en wat niet. Een typisch voorbeeld zou de persoon kunnen zijn die voorheen ambitie nastreefde en daarvoor een druk leven trotseerde. Tot allerlei stress leidt tot een burn-out. Die persoon zou dan daarna een rustiger leven kunnen verkiezen. Een leven waarbij men dus negatieve oorzakelijkheid, de stress, in grotere mate zou kunnen mijden. En dit leidt dan tot een verandering van wat men ziet als positieve oorzakelijkheid. Men wilt meer rust.

Er mag wel opgemerkt worden dat men eigenlijk het doorgaan van zo'n proces dan niet echt heeft gekozen. Het is die negatieve ervaring van een burn-out of een depressie die zich overkomt en die heel dat proces in gang zet. En dan doorgaat men een wording.

Na het doorgaan van zo'n proces en wording zou men dan ook opnieuw kunnen evalueren waarom men nu is zoals men is.

In dit boek zal er een soortgelijk proces nagestreefd worden. In de komende hoofdstukken zal men zien hoe men allerlei negatieve oorzakelijkheid kan mijden. En in de latere hoofdstukken zal dan meer onderzocht worden wat dan daaruit als positieve oorzakelijkheid zou kunnen beschouwd worden. Dit kan behulpzaam zijn voor mensen die in een moeilijke periode zitten. Maar eigenlijk ook voor alle anderen. Aangezien zowel het bekomen van positieve oorzakelijkheid als het kunnen mijden negatieve oorzakelijkheid op zich als iets positief kan aanzien worden.

4. De ketting

Men zou zich een smid kunnen inbeelden die een ketting maakt vol met ijzeren schakels. Hierbij zouden we even kunnen aannemen dat er twee wijzen zijn waarop zo'n schakel kan versterkt worden. De eerste wijze is om met de hamer op zo'n schakel te slaan opdat het ijzer harder zou worden. De tweede wijze is om zo'n schakel te dompelen in een bad vol met vloeibaar ijzer om zo extra ijzer aan die schakel te hechten. Opdat die schakel sterker zou zijn.

Men kan die verschillende schakels aanzien als de verschillende aspecten van een mens. Men kan die twee wijzen om een ketting sterker te maken, gaan associëren met twee wijzen waarop men een mens kan trachten sterker te maken. Het slaan met de hamer zou dan gelijk staan met disciplineren, met het straffen of met het terechtwijzen van iemand. Aldus, het zou de bedoeling zijn om de persoon harder te maken. Terwijl het dompelen van een schakel zou gelijk staan aan een zachte behandeling. Zoals het geven om iemand, het uitleggen hoe men problemen kan mijden of het vriendelijk motiveren van iemand.

Beide wijzen kunnen ongetwijfeld werken. Echter, niet elke

schakel is even sterk. Waardoor men soms met de hamer kan slaan op een schakel en zo die schakel breekt. Zodat het mogelijk is dat men de persoon net verzwakt. Men zou onmacht uitlokken waartegen de persoon zich dan niet kan verdedigen. En dan zou men kunnen proberen om de persoon zich te laten verdedigen opdat die persoon alsnog zou sterker worden. Maar soms lukt ook dat niet. Soms kan iemand gekwetst zijn geweest zonder dat dit probleem verwerkt is geweest. En als men die persoon dan probeert vooruit te helpen, dan is dat misschien niet onmogelijk. Maar het zou dan betekenen dat die persoon verder zou gaan zonder diens probleem te verwerken. Dus de persoon zou dan dienen te geloven dat hij/zij diens probleem dient los te laten en kan loslaten. En de persoon zou zich hier net kunnen tegen verzetten. Omdat de persoon bv. zou willen dat er omgegaan wordt met diens probleem in plaats van dat hij/zij zou hoeven toe te geven dat er geen probleem is. En dan kan er een situatie ontstaan waarbij de wil kan de ene persoon tegen de wil van de andere persoon ingaat. En om dan verder te blijven hameren, zou kunnen leiden tot het verzwakken of breken van die schakel.

Ook wanneer men met het 'hameren' de persoon kan weerbaarder maken, kunnen er alsnog problemen opduiken. Als iemand bv. streng en strikt wordt opgevoed, dan kan die persoon wel degelijk een discipline ontwikkelen maar er bestaat de kans dat die persoon hierbij ook heeft aangeleerd dat er geen plaats is om bepaalde emoties te uiten. Wat later bv. tot problemen zou kunnen leiden in relaties en bijgevolg ook tot persoonlijke problemen.

Daarom lijkt het raadzaam om die twee wijzen hand in hand toe te passen. Als een coach bv. eerst het vertrouwen van diens spelers wint door hen te laten zien dat hij/zij hen wilt helpen door rekening te houden met hun persoonlijkheid, dan kan er bij die spelers de motivatie ontstaan om zichzelf te verbeteren. En vanuit die attitude zal er een bereidheid ontstaan om discipline te ontwikkelen.

Daarom denk ik dat men het doel om mensen sterker te maken

vaak slechts als moreel kan beschouwen wanneer men begint met de zwakste schakels sterker te maken door rekening te houden met hun zwakte.

5. Het geloof in zichzelf

Als een jongen droomt dat hij later de beste voetballer ter wereld zal zijn, dan kan dat voor dat kind perfect mogelijk lijken. Het geloof erin is echt. Bij het opgroeien zal dat geloof soms neigen geschonden te worden doordat men herkent dat men heeft gefaald om te kunnen bekomen wie men wou zijn. Bij de ene persoon zal dit geloof meer geschonden raken dan bij de andere. Zodat sommigen sterker zullen kunnen volhouden aan dat geloof in zichzelf en in de eigen mogelijkheden. Terwijl anderen meer moeten overleven om aan een zeker geloof in zichzelf te kunnen blijven voldoen. Zij zullen meer moeten herstellen opdat ze aan geloof in zichzelf kunnen winnen.

Onmacht en bewustwording

In dit hoofdstuk is het zich bevrijden van onmacht het prominente thema. Er is in dit hoofdstuk dus een zeer sterke focus op onmacht. En de fenomenen die besproken worden draaien dan ook zeer vaak rond onmacht.

Toen ik begon aan deze tekst zag ik die bevrijding van onmacht als een streefdoel voor eenieder die sterker wilt zijn. Toen ik later echter ging uitwerken in welke vormen onmacht zoal voorkomt, bemerkte ik dat men de bevrijding van onmacht net als een zwakte zou kunnen zien. Vele mensen die wensen sterk te zijn zouden mogelijk niet wensen toe te geven aan allerlei onmacht. Men zou zulke onmacht kunnen links laten liggen opdat men nog steeds het doel kan bereiken dat men voor ogen houdt. In plaats van zich bezig te houden met allerlei onmacht die zich niet dichterbij dat doel zou brengen. Terwijl in deze tekst wel zulke onmacht zal besproken worden. Echter, het gaan bekijken van die onmacht en het gaan verwerken en mijden van die onmacht zou nog steeds een bevrijding van onmacht inhouden. Iets wat niet als een zwakte hoort aanzien te worden. Integendeel.

In dit hoofdstuk zal ik een voorbeeld introduceren over een vader en zijn dochter. Een gezinssituatie is toepasselijk om vele fenomenen aan bod te brengen. Maar uiteraard hoefde hiervoor geen gezinssituatie gebruikt te worden. De fenomenen die zullen besproken worden kunnen in tal van situaties hun oorsprong vinden.

1. Een eerste schets

Stel dat een vader vele malen zijn dochter tot instemming brengt, ook al wenst ze dat vaak niet. Dan zien we hier een conflict. Namelijk, die gehoorzaamheid of volgzzaamheid die is aangeleerd geraakt terwijl ze ook ergens verlangde om niet in te gaan op de wil van haar vader. Het kan moeilijk zijn om in te zien bij zichzelf

waarom ze die eigen wil soms niet kan inlossen. Omdat het moeilijk zou kunnen zijn om te beseffen waarom ze enerzijds wenst in te stemmen met wat haar vader stelt terwijl ze zichzelf ook kwetst door in te stemmen. Dat men volgzaam is terwijl men het niet echt wenst te zijn. Aldus de mogelijke verdringing.

En stel dat die dochter, in zekere mate, wenst in te stemmen met haar vader omdat die dochter wenst dat haar vader haar ziet als diegene die wenst te tonen aan haar vader dat ze diegene wilt zijn die hem gelukkig wilt maken door die toenadering en verbondenheid te zoeken. Opdat als haar vader dit zou zien, zij ook kan zien dat haar vader dit waarneemt bij haar. Zodat er herkenning en bevestiging is tussen elkaar. Maar stel dat haar vader niet ziet dat zijn dochter dit tracht. Of stel dat haar vader het ziet maar er niet wenst op in te gaan en meer wenst te eisen van zijn dochter. Eisen die de dochter niet kan invullen tenzij ze die verbondenheid dient op te geven of dient te compromitteren omdat ze geen verbondenheid wenst aan te gaan op die wijze die haar vader vraagt van haar. Aangezien de dochter die verbondenheid wenste aan te gaan, kan het voor haar aankomen als een afwijzing van haar. Stel dat die eisen van haar vader een moraal bevatten waarvan de vader vindt dat de dochter die dient te volgen, dan zou het kunnen dat de vader het fout vindt dat ze niet instemt met die eisen. De dochter kan waarnemen dat de vader dit fout vindt. Terwijl ze mogelijk ook weet dat ze wel degelijk probeerde om goed te zijn naar haar vader. Want ze trachtte een verbondenheid aan te gaan.

En het zou kunnen dat zulke afwijzing verscheidene malen plaatsgrijpt. Zodat ze herhaaldelijk kan gekwetst worden doordat ze tracht om goed te zijn. En eigenlijk zo zichzelf kwetst. En zichzelf, in zekere zin, hulpeloosheid aandoet terwijl ze tracht om niet hulpeloos te zijn. En zo kan er een contrast ontstaan tussen hoe men wenst te zijn en hoe men wenst gezien te worden en hoe men uiteindelijk zich ziet en meent te zien hoe men is. Diegene die geen verbondenheid heeft bekomen maar een afwijzing heeft

opgelopen. Dat zo'n contrast er is en dat men, in zekere zin, het zelf heeft opgelopen omdat men net poogde om zichzelf heel anders te ervaren, kan zeer moeilijk zijn om in te zien en zo kan er verdringing ontstaan.

Uiteraard hoeft het trachten aan te gaan van een hechting niet zo pijnlijk te zijn als in dit voorbeeld. In het aangaan van de hechting kan ook een vertrouwensomgeving ontstaan. En dan kan men openstaan om steun en raad te verkrijgen vanuit die omgeving. Opdat men des te meer ook in staat kan zijn om allerlei kwesties te verwerken. Als haar vader haar zou vertellen dat hij wel waardeert dat zijn dochter daar is voor haar, dan zou die dochter wel een bevestiging en herkenning kunnen vinden bij haar vader.

Nu zou het best kunnen dat dit plaatsgrijpt omdat de vader niet ziet of gebrekkig herkent wat daar omgaat bij zijn dochter. Zo zou het kunnen dat de vader gebrekkig ziet hoe zijn dochter zich voelt omdat de vader moeite heeft om te kunnen toegeven aan hoe zijn dochter wenst gezien te worden. Bijvoorbeeld omdat de vader zijn dochter wenst te zien als diegene die instemt aan zijn eisen. En moeite heeft om te zien dat zijn dochter daar moeite mee heeft. Omdat die vader zichzelf wenst te zien als diegene die deze autoriteit heeft over haar. Het zou voor haar vader als onmacht kunnen aanvoelen wanneer hij deze autoriteit niet heeft. De vader zou dan, om die onmacht te mijden, de dochter eigenlijk, ook al zou het ongewild zijn, wat gaan afstoten. Het zou kunnen dat die vader niet inziet dat hij zich om die redenen zich zo gedraagt omdat de vader dit verdringt.

In dit voorbeeld lijkt het zo te zijn dat de vader en de dochter moeilijk elkaar kunnen aanvoelen omdat geen van beiden openstaat tot hoe de andere wenst gezien te worden. Dus er ontstaat zo een situatie die moeilijk kan opgelost worden. Mede daarom ook dat deze situatie herhaaldelijk zou kunnen plaatsgrijpen.

Dit voorbeeld geeft aan hoe er problemen kunnen ontstaan als men

niet elkaars standpunt kan zien. Iets wat later in dit hoofdstuk ook nog zal besproken worden.

Ondertussen is het waarschijnlijk reeds duidelijk dat een gebrek aan onafhankelijkheid kan leiden tot vele problemen. En dan kan er de vraag gesteld worden: hoe kan men zulke problemen trachten op te lossen en te voorkomen?

En dit kan mogelijk via de bewustwording.

2. Bewustwording

Men zou zich kunnen gedragen volgens fenomenen zonder dat men zich bewust is dat men zich gedraagt volgens die fenomenen. Zo zou de dochter in dit voorbeeld zich mogelijk niet zo bewust zijn van waarom ze zich zo laat kwetsen.

Een wijze om die afhankelijkheid van de omgeving en zichzelf af te leren is om de fenomenen te leren herkennen bij zichzelf en in de omgeving. Om er zich bewust van te worden. Als er een fenomeen herkend is, dan kan men er in een relatie toe gaan staan. Men zou dan zo'n fenomeen als onwenselijk kunnen achten voor zichzelf. Wanneer zo'n fenomeen dan opnieuw opduikt voor zich, zou men die onwenselijkheid ervan opnieuw kunnen ervaren. En zo kan men gaan leren hoe en waarom dit toch heeft kunnen plaatsgrijpen bij zich. Zo kan men leren hoe te mijden dat het nog opduikt bij zich. Het inzicht dat men verwerft kan de intuïtie gaan vormen waarmee men het opduiken van een onwenselijk fenomeen beter zou kunnen voorkomen. Zo kan die afhankelijkheid verminderd worden.

Het klinkt vrij technisch maar het is iets dat elke mens al doet sinds men nog zeer jong was. Een kind kijkt mogelijk niet zo zeer naar psychologische fenomenen maar een kind kan vanuit zichzelf ook de omgeving of zichzelf of de wereld gaan bekijken en allerlei aspecten erin herkennen of menen te herkennen. Dit zou men ook bewustwording kunnen noemen. Men leert uit de eigen daden, de eigen pogingen, de ervaringen en men leert uit de reflecties over

zichzelf en de omgeving. En doorheen dit proces evolueert men. Er is een wording. Men ziet bv. een bepaald gedrag in van zichzelf of van iemand anders en men krijgt er allerlei meningen en inzichten over. Die meningen en inzichten zullen veranderen hoe men zichzelf of de omgeving of de wereld kan ervaren. Het zou ook kunnen dat men de mening vormt om zich niet langer te gedragen zoals men zich had gedragen en dat men dat gedrag ook afleert. Dan zal men zich ook niet meer of veel minder ervaren zoals men dat deed in dat voormalig gedrag. Het is een mentale evolutie die plaatsgrijpt. De ervaring schept de inzichten en de inzichten zorgen voor andere perspectieven en voor ander gedrag. En dat ander perspectief en dat andere gedrag zorgt voor een andere ervaring, enz. Men is niet langer meer zoals toen men jonger was. En dat komt deels doordat men veel gedrag afgeleerd heeft doordat men opnieuw en opnieuw, doorheen het leven, aspecten van zichzelf en van de omgeving en van de wereld is gaan bekijken.

Maar de inzichten die men bekomt komen relatief tot het perspectief waarmee men kijkt naar iets. De onmacht die men heeft opgelopen kan gaan beïnvloeden tot welke inzichten men neigt te komen.

Die dochter zou bv. minder in staat kunnen zijn om te zien waarom die vader zich zo gedraagt omdat een noodzaak bij haar om begrepen te worden door hem, haar belemmert om nog te zien wat er omgaat bij haar vader.

Al datgene waarmee men zich bezighoudt om die eigen autonomie overeind te houden opdat men zich kan zien op een wijze die het gebrek van de eigen onmacht aan zich bevestigt, vermindert de mate waarin men, vrij van die bezigheden, tot zichzelf en de omgeving kan staan. En zo zou het dan kunnen dat men in een minder ruime mate de omgeving en zichzelf neigt te gaan percipiëren.

Er kan dus een gebondenheid zijn aan die gedachten omwille van

onmacht die men heeft opgelopen. En er kan omwille van die opgelopen onmacht ook een openheid tot bepaalde gedachten zijn en minder openheid tot andere gedachten zijn.

Maar natuurlijk, men kan zich ook bewust worden van hoe vroegere ervaringen beïnvloeden met wat voor perspectief men naar zichzelf of de omgeving neigt te kijken of niet neigt te kijken. Opdat men, eens men zulk gedrag inziet, een visie kan ontwikkelen omtrent dat gedrag. Zo zou men dan, als men meent dat zulk gedrag zich onderhevigheid berokkent, dit gedrag kunnen gaan leren te voorkomen. Zodat er een verdere selectie en evolutie kan plaatsgrijpen vanuit de eigen inzichten die men heeft verworven en vanuit hoe men daar naartoe wenst te staan.

3. Enkele fenomenen

Ik zal dan ook tal van andere fenomenen bespreken opdat men zou kunnen uitzoeken of die fenomenen daadwerkelijk voorkomen. En indien men zelf zou kunnen vaststellen dat ze voorkomen, kan men zo de bewustwording bevorderen.

Ik heb getracht om enigszins een ordelijkheid te behouden in de volgorde waarin ik deze fenomenen aan bod breng. Maar het is uiteraard zo dat al die fenomenen in relatie kunnen staan tot elkaar en de volgorde waarin ze aanbod komen is dan ook enigszins willekeurig. Ik zal het voorbeeld van die vader en zijn dochter vervolgen om enigszins een rode draad te trekken door deze inhoud.

Later in dit hoofdstuk (deel 4) zal er opgemerkt worden dat het doorgaan van een bewustwording zelf ook een onvoorziene invloed kan uitoefenen op zich.

Dit deel is vrij technisch en uitgebreid. Dit deel zou nogal veeleisend kunnen zijn voor de lezer. Het kan daarom helpen om dit deel beetje per beetje te doorwaden. Er is ook geen onmiddellijke behoefte om dit deel volledig uit te lezen alvorens verder te gaan. Dit deel schept wel een goed beeld over wat die

bewustwording zoal kan inhouden.

In dit deel zou men kunnen merken dat er afwisselend een nadruk kan zijn om te strijden tegen iets of om net iets te gaan aanvaarden. Het doet me denken aan een citaat dat ik reeds verscheidene malen ben tegengekomen en dat als volgt gaat: “Geef me de moed om te veranderen wat ik kan veranderen. Geef me de wijsheid om te accepteren wat ik niet kan veranderen. Geef me het inzicht om het verschil tussen beide te zien.”

3.1. Binnen en buiten de ervaring

Er lijken verschillende wijzen te zijn waarop men tot inzichten van zichzelf kan komen. Men zou bv. ineens kunnen ontdekken wat men wilt of wat men zou kunnen willen wanneer men zoekt naar wat men wilt. En dan zou men actief betrokken zijn in dat proces. Men zou het antwoord uit zich laten komen, als een antwoord van zichzelf over zichzelf dat men ontdekt.

Er is ook nog een andere wijze. En bij deze wijze neemt men eerder afstand van zichzelf. Men zou zichzelf proberen te observeren, alsof men buiten zichzelf staat en zichzelf objectief bekijkt. Men zou een voorstelling van zichzelf maken, een objectificatie, die dan deels waarheidsgetrouw zou zijn. Niet de hele waarheid, want men ziet slechts een stukje van zichzelf. Het is deze wijze van bewustwording die in dit hoofdstuk vaak zal gebruikt worden.

Wanneer men in onmacht verkeert, dan kan men zich gaan aanzien als iemand die anders is dan hoe men zichzelf wilt aanzien vanuit het eigen zelfbeeld. Er ontstaat een vervreemding, men neemt eigenlijk een afstand. Men ziet diegene die men niet wilt zijn, namelijk, diegene die in onmacht verkeert. Als men dan een bewustwording doorgaat, dan kan men hierbij onderzoeken wat er gaande was bij zichzelf en de omgeving en waarom dat bij zich leidde tot die onmacht. Zo kan men uit zichzelf leren.

Want evenzeer zou men allerlei gedachten krijgen over zichzelf die

helemaal niet zo objectief zijn omdat die gedachten deels vorm krijgen door die onmacht die bij zich was uitgelokt. Men zou bv. kwaad kunnen zijn op zichzelf of men zou zichzelf zwak kunnen vinden. En dan kan het moeilijk zijn om met die gedachten om te gaan. En daardoor zou men niet goed in staat zijn om te leren wat er gaande is. Wanneer men echter een afstand kan nemen van zichzelf, dan is dat wel des te meer mogelijk.

Wat men eigenlijk dan zou doen, is even stoppen met een vereenzelviging. Men kan zich gaan vereenzelvigen met ervaringen die zich overkomen en ervaringen die men vormt. En als men een bepaalde ervaring en gedrag als zichzelf gaat beschouwen, dan gaat men het niet gaan bekijken als iets dat te beschrijven valt zonder vereenzelviging. Terwijl het net mogelijk zou zijn om te gaan begrijpen wat er plaatsgrijpt bij zich wanneer men stopt met zich te vereenzelvigen met dat gedrag en louter gaat bekijken hoe en waarom dat gedrag zich vormt. En dan zou het mogelijk kunnen zijn om in te zien dat zo'n gedrag te beschrijven valt volgens die fenomenen die men erin zou gaan herkennen. Terwijl, als men dat gedrag simpelweg als een deel van zichzelf gaat beschouwen, dan zal men die fenomenen niet zo makkelijk gaan herkennen.

Het is ook daarom dat gedrag waarbij men zich in sterke mate mee kan gaan vereenzelvigen, zoals bv. bij schuldgevoelens, gedachten waarvoor men zich schaamt of een gevoel van eigenwaarde, men zich in sterke mate kan voorkomen dat men het gaat herkennen volgens fenomenen die erin te herkennen zijn.

3.2. Offensief

Als men tot onmacht wordt gedreven, dan zou men soms in het verweer of in de aanval kunnen gaan. Want men zou mogelijk niet wensen toe te geven aan hoe men voelt dat men met zich omgaat. Toch zou men zo zich hierbij ook tot onmacht kunnen brengen. Men zou bv. de zelfcontrole in zekere mate kunnen verliezen en zo zou men bv. zelf iemand kunnen kwetsen terwijl men dat eigenlijk

ook niet wou. Of men zou bv. zichzelf tot schaamte kunnen brengen als men al te uitbundig de eigen woede uit.

Het zou ook kunnen dat men niet in de aanval gaat tegen de persoon die zich tot onmacht brengt maar tegen iemand anders. En mogelijk tegen iemand die zich niets heeft misdaan. Dit lijkt op het eerste zicht mogelijk vreemd. Men zou verwachten dat men uit de onmacht die zich is aangedaan zonder dat men hen iets had misdaan, men niet zou willen om zelf ook iemand tot onmacht te brengen die zich niets heeft misdaan. Maar ook dit gebeurt.

Bijvoorbeeld omdat men met opgekropte woede zit. En dan zou het kunnen dat men die frustraties eruit laat bij iemand die zich niets heeft misdaan. Het zou net iemand kunnen zijn die mogelijk zelf niet in het verweer zou neigen te gaan opdat men die frustraties zou kunnen uiten zonder zelf het deksel op de neus te krijgen. Men doet dat daarom niet noodzakelijk al te selectief of al te bewust. Meer nog, men zou ook zo zichzelf tot onmacht kunnen brengen. Omdat men misschien helemaal niet wou om diegene tot doelwit te maken die zich niets misdaan had.

Soms, en dan misschien vooral bij kinderen, kan het ook gebeuren dat men zich gaat gedragen zoals men voelt dat de omgeving zich naar zich gedraagt. Als er dan mensen zijn die zich tot onmacht brengen zonder dat men hen iets had misdaan, dan bestaat de kans dat men die rol van hen inneemt, zonder dat men dit zelf doorheeft. Zo zou men anderen kunnen kwetsen en mogelijk ook zichzelf kunnen kwetsen.

Soms is het aanvallend zijn naar iemand anders als een laatste uitweg om zich van onmacht trachten te ontdoen. Men zou zich gekwetst kunnen voelen en men zou het kunnen trachten uit te werken op iemand anders. En mogelijk ziet men pas later in waarom men zich zo gedroeg; waarom men vluchtte in die offensieve aanpak voor het eigen zelfbehoud te verdedigen.

Dus we zouden kunnen stellen dat die dochter zich tracht te verweren tegen haar vader. En soms, in een wanhoopspoging, de

aanval inzet door hoe die vader zich gedraagt in het belachelijke te trekken. Maar uiteindelijk raakt ze mogelijk meer en meer gekwetst omdat ze haar niet kan verweren.

3.3. De vlucht voor het zelfbehoud

Soms kan de omgeving aanvallend overkomen, kan men er zich niet thuis in voelen en mogelijk zou men er geregeld tot onmacht in kunnen worden gedreven. En tegelijkertijd wilt men mogelijk dat eigen leven een eigen richting laten uitgaan. En wilt men wel die omgeving aankunnen. Terwijl het mogelijk niet al te goed lukt. Maar dat kan moeilijk zijn om aan zichzelf toe te geven. Omdat men er zich niet wilt bij neerleggen. Men zou een noodzaak kunnen herkennen om te willen blijven trachten om dat eigen leven een eigen richting te laten uitgaan.

En welke keuzes men dan maakt kan beïnvloed zijn door de moeilijkheden waarmee men geconfronteerd wordt. Men zou moeilijkheden kunnen vinden met hoe mensen in de omgeving tot zich lijken te staan. En met hoe men zelf tot die omgeving staat. En alzo, met hoe men tot zichzelf staat. Maar het is niet altijd makkelijk om te herkennen wat er net gaande is bij zichzelf en in die omgeving en waarom. En zo zou men een beslissing kunnen nemen voor zichzelf om zichzelf staande te houden. Omdat men bv. tracht vast te houden aan die eigen wensen, die eigen doelen en die eigen beweegredenen. Zo zou men het eigen zelfbehoud kunnen staande houden voor zichzelf. Voor zichzelf zou het kunnen zijn alsof men het doet voor zichzelf. Men wilt mogelijk blijven opkomen voor zichzelf. En het eigen falen in het om kunnen gaan met de omgeving en zichzelf op een wijze die men wilt, kan ontkrachtend zijn om te gaan inzien. Terwijl men bij het geconfronteerd worden bij die moeilijkheden, men niet in staat zou kunnen zijn om nog meer ontkrachting aan te kunnen. Waardoor dus een zekere ontkenning van wat er gaande is bij zichzelf de noodzaak kan zijn om te kunnen blijven opkomen voor zichzelf.

En misschien lukt het ook. Misschien neemt men een beslissing en

kan men des te meer ontsnappen aan die moeilijkheden. En misschien kan men des te meer gaan inzien welke richting men het eigen leven wilt geven. En telkens wanneer men voelt dat men des te meer wel een eigen richting aan dat eigen leven kan geven of zou kunnen geven, dan zal dat als een bekrachtiging kunnen aanvoelen. Of misschien bekomt men op een andere wijze een bekrachtiging van zichzelf.

En eens men inderdaad wat bekrachtiging is bekomen zou men ook in staat kunnen zijn om zichzelf toe te laten om te gaan herkennen welke problemen en welke onmacht er was bij zich. En zou men kunnen gaan herkennen dat die eigen levensweg zich in zekere mate vormde als een verzet tegen die eigen moeilijkheden. En ook zulke inzichten kunnen opnieuw ontkrachtend zijn.

Maar zo blijft men net iets minder in het ongewisse van zichzelf. En zo zou men opnieuw kunnen gaan herbekijken hoe men dat eigen leven wilt leiden. Om zo ook opnieuw zichzelf wat te kunnen bekrachtigen, om die nieuwe twijfels in zichzelf weg te nemen. En zo kan men een proces doorgaan waarbij men opnieuw en opnieuw aspecten van zichzelf kan gaan herkennen waarvan men zich niet bewust was. Om zo steeds opnieuw zichzelf te gaan herbekijken. En geleidelijk aan zou men des te minder in ontkenning kunnen gaan leven van zichzelf.

De dochter besluit om te verhuizen en ze wilt dit doen omdat ze haar eigen leven en haar eigen wil niet langer wilt laten vallen of inperken omwille van haar vader. Ze doet het om voor zichzelf op te komen. En de mogelijkheid bestaat dat ze het ook niet langer kon uithouden. Maar ondertussen is die relatie met haar vader mogelijk nog steeds problematisch voor haar. Die dochter is dus niet die grote verlossing bekomen die ze hoopte te bereiken door te verhuizen. Ze heeft haar problemen niet achterwege gelaten. Maar tegelijkertijd zou ze kunnen willen ontkennen dat het nog steeds moeilijk is voor haar.

3.4. Het grijpen naar beloning

Gedrag waarmee men zich beloont kan leiden tot onmacht. Het kan ook dwangmatig zijn. Zoals het geval kan zijn bij iemand die verslaafd is aan bv. het gokken of aan alcohol. Die persoon zou zeer veel kunnen vergooien.

Er bestaat ook gedrag dat niet zo dwangmatig is maar toch zeer verleidelijk kan zijn. En ook hier kan allerlei onmacht mee gepaard gaan. Iemand zou bv. soms de neiging kunnen hebben om sarcastisch te zijn en men zou kunnen genieten van die scherpste van de woorden. En toch zou men mogelijk ook soms last kunnen hebben van wat men zo veroorzaakt.

En er lijkt me een verband te kunnen zijn tot het oplopen van onmacht en het gaan zoeken naar beloning. Aangezien een schending van het zelfbehoud kan aanvoelen als iets dat zich ontnomen wordt en als iets dat men niet kon voorkomen. Zo kan beloning iets zijn waarmee men zich iets kan schenken en iets dat men zelf kan voorzien. Het ene ontnemt zich iets en het andere schenkt zich iets. Dus het gebrek aan zelfbehoud kan dan ook de neiging tot beloning laten ontstaan. En als het zelfbehoud minder geschonden raakt, dan zou ook de dwangmatigheid tot die beloning kunnen afnemen.

Maar een relatie tussen het zelfbehoud en het belonend gedrag lijkt niet altijd zo sterk aanwezig te zijn. Men zou bv. uitstelgedrag kunnen vertonen om in tussentijd zich te belonen met allerlei activiteiten die men aangenamer vindt. En zulk uitstelgedrag zou, mogelijk dan toch, niet onmiddellijk gaan leiden tot allerlei ongewenste gevolgen. Dus men zou zulk belonend gedrag dan ook kunnen aanvaarden en zonder hierbij op allerlei innerlijke conflicten te botsen. Echter, op langere termijn zou dit gedrag alsnog tot allerlei nadelen kunnen leiden. Als men die nadelen zou willen mijden, dan zou men eerst die nadelen dienen in te zien om zo eigenlijk die aanvaarding van dat gedrag te minderen.

Wat voor belonend gedrag het ook is, het feit dat het belonend is,

zorgt voor een nieuwe wending. Als men gekwetst wordt dan is dat niet belonend en dan is het duidelijk dat men niet wilt gekwetst worden en dat men dat wilt stoppen. Bij belonend gedrag zou men het deels echter wel willen. En alhoewel dit in zekere mate evident lijkt, is het mogelijk niet zo evident om te gaan inzien dat men soms een gedrag wilt dat evenzeer destructief kan zijn voor zich.

Als bv. iemand verslaafd is aan het gokken en bezig is met het gokken dan is die persoon op dat moment mogelijk niet of nauwelijks bezig met te reflecteren over zichzelf en dat gedrag. Men zou kunnen opgaan in dat gedrag en uitsluitend daarmee bezig zijn. Het is pas wanneer men even niet meer bezig is met dat verslavende gedrag, dat men mogelijk inziet dat men dat niet wilt en dat men daarover gaat reflecteren. En het kan dus zijn dat men zelden bewust bezig is met zich zo te ervaren op het moment dat men dat verslavende gedrag wel wilt. Als men gaat inzien dat men soms dat gedrag wel wilt en als men gaat inzien hoe men zich gedraagt en ervaart wanneer men ingaat op dat gedrag, dan kan men weer meer in contact komen met die volledige zelf. Aldus, de verslaving is niet iets 'buiten' zich. Het is iets 'binnen' zich. Want men doet het. Maar als men niet gaat herkennen hoe men zich ervaart en hoe men zich gedraagt wanneer men ingaat op die verslaving, dan kan het des te meer gaan lijken alsof dat gedrag iets 'buiten' zich is.

Maar alhoewel al zulke bewustwording kan helpen om dat verslavende gedrag achterwege te laten is het uiteraard geen garantie dat het daarmee zal lukken. Want zulk gedrag kan sterk verankerd zijn in zich en de verleiding om er opnieuw en opnieuw op in te gaan, kan zeer sterk zijn. Soms komt de uiteindelijke overwinning van zulk gedrag dan ook uit een andere hoek. Men zou bv. hulp kunnen zoeken om zo een nieuwe levenswijze trachten aan te nemen. Of er zou bv. een persoon kunnen zijn waaraan men zich wilt toewijden en waarvoor men zulk gedrag wilt laten. Immers, het liefhebben van iemand zou ook een vervulling tot zich kunnen brengen en zo een leegte opvullen.

Waardoor men minder een behoefte zou kunnen hebben naar dat verslavende gedrag omdat men zich des te meer kan en wil toewijden aan die geliefde persoon. En zo is datgene waarvan men zou kunnen stellen dat men het behoeft, bv. het liefhebben, soms dus niet datgene wat men dacht te behoeven.

De dochter heeft moeite om aan zichzelf toe te geven dat die problematische relatie met haar vader haar blijft parten spelen. Dus ze tracht zichzelf af te leiden door allerlei tv-series te bekijken, games te spelen en op het internet te vertoeven. En het schenkt haar een zeker belonend gevoel. Het laat haar toe om even niet te denken aan andere kwesties. Maar die kwesties raken niet opgelost. En zo kan de drang om zich af te leiden evenzeer een last zijn die ze draagt. Maar die dochter gaat dan inzien dat ze haar problemen uitstelt en ze besluit dan dat ze die problematische kwesties niet dient te ontvluchten maar dient op te lossen.

3.5. Het verwerken

Als iets zich kwetst, dan zou zich dat herhaaldelijk kunnen kwetsen. Niet louter omdat een soortgelijke gebeurtenis opnieuw zou kunnen plaatsgrijpen maar ook omdat men opnieuw en opnieuw aan dat moeilijke moment zou kunnen terugdenken. En opdat men dan beter zou kunnen omgaan met die gebeurtenis, zou men die gebeurtenis kunnen gaan verwerken. Maar het verwerken van een pijnlijke gebeurtenis is niet makkelijk omdat zo'n gebeurtenis bij zich een reactie kan opwekken. Bijvoorbeeld een reactie waarbij men zich nog steeds verdedigt tegen die gebeurtenis als men ze in gedachten herbeleeft. Of waarbij men in de aanval gaat bij het herbeleven van die gebeurtenis. Als men in de aanval zou gegaan hebben, zou men immers mogelijk iets kunnen gezegd of gedaan hebben ter verdediging van zichzelf, ook al zou het mogelijk geen reactie zijn die men werkelijk zou willen gemaakt hebben.

En men zou dan ook kunnen stellen dat zulke reacties een wijze is om iets te verwerken. Maar het is mogelijk niet de makkelijkste

manier om iets te verwerken. Evenzeer zou men er bv. kunnen over praten met iemand. Of mogelijk zouden vrienden er goedlachs mee kunnen lachen opdat men het beter zou kunnen relativiseren. Men zou ook afstand kunnen nemen van die pijnlijke kwestie opdat men rust vindt en de tijd vindt om het te verwerken. Ook de seksualiteit zou kunnen verdringing tegengaan. Als een dame bv. een slet wordt genoemd, dan zou dat pijnlijk kunnen zijn voor haar. Maar in de beleving van de seksualiteit zou het haast een koosnaampje kunnen worden als die dame zou begrijpen dat die benaming dan net zou gebruikt worden zonder oordeel over haar. Opdat ze het dan kan aanvaarden. Al kan dit dan ook weer afhankelijkheid van die belonende seksualiteit in de hand werken.

Die dochter neemt dan de tijd om te gaan bezinnen over wat er allemaal is gebeurd.

3.6. Vertrouwen

Een vertrouwen leggen in de omgeving kan inhouden dat men bepaalde aspecten van de omgeving als waar aanneemt. Uiteindelijk zou echter kunnen blijken dat datgene wat men als waar aannam slechts een veronderstelling was die niet juist bleek te zijn. Dus al het gedrag dat men uitoefende als reactie op die veronderstellingen zou uiteindelijk gebaseerd kunnen zijn op verkeerde veronderstellingen. Maar men had het niet door. Er ontstaat een vals vertrouwen in de omgeving. Eens men het doorheeft zou men natuurlijk tot onwil kunnen gebracht zijn. Men zou zich mogelijk niet zo willen gedragen hebben als men had geweten wat de werkelijke toestand was. Samen met dat vertrouwen in de omgeving legt men een vertrouwen in zichzelf. Een vertrouwen dat het eigen gedrag de correcte benadering is naar de omgeving en zichzelf toe. Een vertrouwen dat soms uiteindelijk niet gestaafd zal blijken te zijn.

Dit zou kunnen liggen aan iemand die merkt dat die het vertrouwen van iemand anders heeft gewonnen om er zo een voordeel uit te halen. Of het zou kunnen liggen aan iemand die

arrogant overkomt zodat men zich zou kunnen vernederd of gekwetst voelen en zo diens vertrouwen breekt. Het kan ook plaatsgrijpen wanneer er helemaal geen bedoeling is om iemand te misleiden of te dwingen tot iets ongewild. Iemand zou bv. een beslissing voor zich kunnen nemen terwijl men helemaal niet wou dat zo'n beslissing voor zich werd genomen.

Soms gebeurt het op een vrij geraffineerde wijze. Stel bv. dat iemand met zich een gesprek aangaat en hierbij eigenlijk tracht om zich van iets te overtuigen dat onwaar is om zich zo te kunnen misleiden. En stel dat die andere persoon begrijpt dat het voor zich geloofwaardig zou zijn om aan te nemen dat wat die andere persoon zegt inderdaad juist zou lijken te zijn volgens zich. Zodat men mogelijk exact zou geloven wat die andere persoon wenst dat men zou geloven omdat die andere persoon kon inschatten dat men het zou geloven. Terwijl men waarschijnlijk dat helemaal niet zou gewild hebben. Dit geeft aan wat de eigenschappen zijn van zulk bedrog in de onwetendheid van iemand anders. Enerzijds kan men herkennen dat er een 'dubbele taal' wordt gesproken. Die andere persoon zou namelijk zowel diegene zijn die zich tracht te misleiden als diegene die het gesprek aangaat als iemand die te vertrouwen zou zijn. En daarnaast zou er voor zich de onmogelijkheid kunnen zijn om te achterhalen dat men misleid wordt. Misschien zou er een vermoeden ontstaan maar men zou mogelijk niet zeker genoeg zijn. Er zou een ambiguïteit kunnen zijn. En de persoon die tracht te misleiden zou kunnen inzien dat die onwetendheid of onzekerheid zou ontstaan bij die andere persoon opdat de misleiding zou mogelijk zijn. En als men zowel die dubbele taal kan spreken en die onwetendheid bij de andere persoon kan inschatten dan zijn er de omstandigheden om zulke misleiding herhaaldelijk mogelijk te maken.

Om te voorkomen dat men geen verkeerd vertrouwen legt in de omgeving en zichzelf kan men leren inzien op welke mogelijkheden het vertrouwen zou kunnen geschonden worden. Men kan ook trachten om zich op voorhand bewust te zijn dat het

vertrouwen zou kunnen geschonden worden. Men zal het mogelijk niet kunnen voorkomen. Men beschikt uiteindelijk maar over onvolledige kennis. Maar als men op voorhand weet dat het vertrouwen kan geschonden worden, dan is men er meer op voorbereid wanneer dat het geval is of zou kunnen zijn. En wat ook kan helpen is om het als moreel te achten om het vertrouwen niet te laten schenden. Men zou bv. kunnen beseffen dat een bepaalde situatie niet te vertrouwen is maar men zou alsnog een goede wil kunnen wensen te tonen. Maar uiteindelijk zou bv. kunnen blijken dat men van zich heeft laten profiteren terwijl dat mogelijk kon voorkomen worden. Stel bv. dat men iemand leert kennen via een website en stel dat men op die persoon verliefd wordt, dan lijkt het zeer redelijk om aan te nemen dat die andere persoon is wie dat die stelt dat die is. Maar zolang men elkaar niet in levende lijve heeft gezien dan valt er niet uit te sluiten dat iemand zich voordoet als iemand anders. En er valt aan te nemen dat iemand eigenlijk zeer goed in staat zou kunnen zijn om zich op een realistische wijze voor te doen als iemand anders. Zodat men het niet zou kunnen doorzien. En dan zou men kunnen vragen aan de andere persoon om aan zich duidelijk te maken dat die niet iemand anders zou kunnen zijn als dat men aannam.

De rollen kunnen ook omgekeerd zijn. Men zou ook zelf diegene kunnen zijn die het vertrouwen van iemand anders schendt. Mogelijk omdat men de waarheid niet onder ogen kan komen en ze dan maar tracht te verbergen. Het zou ook kunnen dat men iemand anders een onjuiste indruk zou geven over iets zonder dat men de bedoeling had om die onjuiste indruk te geven. Er zijn uiteraard vele mogelijkheden.

In vorige voorbeelden bestaat de kans dat men zo zichzelf misleidt. Stel dat een persoon A probeert om een persoon B te misleiden terwijl dat niet lukt omdat persoon B inziet dat persoon A zich probeert te misleiden. En dat persoon B inziet dat persoon A niet ziet dat het niet lukt om zich te misleiden. Dan zou persoon A nog wel het vertrouwen kunnen hebben dat hij/zij persoon B kan

misleiden tot op het moment dat persoon A begrepen heeft dat dit eigenlijk niet mogelijk was. En dan zou persoon A dienen in te zien dat die, ironisch genoeg, zichzelf aan het misleiden was en het niet begrepen had terwijl persoon B dat wel begrepen had.

Al maakt het voor sommige mensen niet zozeer uit of de andere persoon nu al dan niet begrepen heeft of die misleidt wordt of niet. Voor sommigen gaat de macht niet zozeer om het zorgen dat de andere het niet begrijpt, maar dat men wekomt met die poging tot misleiding. Als een president bv. begrijpt dat er bepaalde mensen zijn die doorhebben dat die president diens macht misbruikt, dan zou dat voor die president mogelijk niet uitmaken, zolang die president kan blijven doen wat hij/zij wil. Zoals beschreven in die uitspraak: “Ze weten dat we weten dat ze liegen.”

Iemand die zich vaak bezig houdt met anderen te misleiden en wel probeert om ervoor te zorgen dat anderen het niet doorhebben, zal zich in zekere mate neigen af te sluiten van de omgeving. Omdat, om iemand te misleiden, men zich dient bezig te houden met na te gaan of de persoon niet doorheeft dat men zich misleidt. Net zoals men dan zou nagaan of men de persoon is waarvan de andere niet door kan hebben dat men aan het misleiden is. Terwijl, wanneer men zich niet met die dingen bezig hoeft te houden, men zich kan openstellen tot de omgeving. En tot hoe de omgeving staat tot zich. De omgeving kan een belangrijke feedback zijn waaraan men zichzelf kan spiegelen. De persoon die misleidt zal zich die feedback in zekere mate neigen te ontfeggen en zich hierdoor gaan afsluiten opdat men zich kan bezig houden met anderen trachten te misleiden. Zo zou men bij diegene die misleidt dus evenzeer kunnen spreken van een vals vertrouwen in de omgeving. Hij/zij denkt mogelijk dat de omgeving zich niets te leren heeft terwijl die persoon net hierdoor niet zou kunnen doorhebben wat de gevolgen voor zichzelf zijn wanneer die persoon zich vaak bezighoudt met anderen te misleiden.

Dus er lijkt niet enkel sprake te zijn van een vals vertrouwen in de omgeving en zichzelf bij diegene die misleid wordt. Ook bij

diegene die misleid zou men kunnen spreken van zulk vals vertrouwen in de omgeving en zichzelf. Al zou de persoon die wenst te misleiden het daar waarschijnlijk helemaal niet mee eens zijn.

Diegene die wenst te misleiden, zou zich sterk kunnen voelen omdat hij/zij daarin slaagt. Diegene die niet wenst te misleiden maar wel misleid wordt, zou zich net zwak of kwetsbaar kunnen voelen.

Als men zich dan kwetsbaar voelt omdat men de omgeving geregeld niet kan vertrouwen, dan kan men zich onzeker voelen. Men kan dan trachten op te komen voor zichzelf door het eigen zelfvertrouwen wensen op te bouwen. Maar dit is ook niet altijd zonder problemen. Men zou bv. kunnen trachten om een stoere indruk te maken terwijl men mogelijk dat deels doet om de eigen onzekerheid en onwetendheid te verbergen. Zolang men kan geloven in zo'n indruk, dan lijkt er voor zichzelf mogelijk niets mis te zijn. Eens men echter gaat betwijfelen of men wel werkelijk zo stoer is dan zou het kunnen aanvoelen alsof men zichzelf voor de gek hield. En dan lijkt er ook een ietwat vals vertrouwen in zichzelf te zijn.

Het kan echter moeilijk zijn om zich te blijven blootstellen aan de omgeving wanneer men gekwetst is geweest en zich kwetsbaar voelt.

Stel bv. dat men zich blootstelt aan iemand waar men iets voor voelt en stel dat die persoon zich nogal kordaat afwijst, dan kan het des te harder aankomen omdat men zich net oprecht blootstelt. Als men al speelt, zonder het al te hard te menen, een dergelijke toenadering zou maken en zou worden afgewezen, dan zou het minder hard kunnen aankomen. Zo zou de omgeving meer te vertrouwen zijn. Omdat men dan makkelijker zou kunnen vluchten van die afwijzing. Want als men het minder meent, dan wordt men ook minder afgewezen. En het zou dus als een grotere vrijheid kunnen aanvoelen omdat men alsnog zo'n toenadering kan zoeken

zonder die harde afwijzing te ervaren. Het voelt minder als een vertrouwensbreuk aan. Echter, er kan ook gesteld worden dat men iets verliest als men zich niet blootstelt aan de omgeving of zichzelf. Daarom dat het kan helpen om beter bestand te zijn tegen het vertrouwen dat zou kunnen geschonden worden als men zich blootstelt.

De ware bekrachtiging van het zelfvertrouwen zou dan ook kunnen schuilen in de herkenning dat men (opnieuw) in staat is om op kwetsbare momenten zichzelf te zijn. Zo lijkt er een zekere ‘zelfverbondenheid’ te zijn.

Verbondenheid en vertrouwen lijken hand in hand te gaan. Mensen gaan spontaan een verbondenheid met de omgeving aan. Denk bv. aan het kind dat zich geliefd voelt door zijn/haar ouders. De ouders zijn deel van de omgeving maar het kind kan zich vereenzelvigen met hoe hij/zij zich geliefd voelt door die ouders. De verbondenheid met de omgeving en de verbondenheid met zichzelf kunnen dus aan elkaar te relateren zijn. Door een schending in het vertrouwen in de omgeving kan dus zowel de verbondenheid met de omgeving als de verbondenheid met zichzelf geraakt worden. Soms dient men dan zichzelf te beschermen omdat de omgeving eigenlijk niet te vertrouwen is. En zo beschermt men dan ook die zelfverbondenheid. Soms kan het natuurlijk ook deugd doen wanneer men opnieuw verbondenheid en vertrouwen bij iemand kan vinden.

Het bijzondere aan vertrouwen is die dubbele rol. Enerzijds kan het een risico inhouden om vertrouwen te leggen in iemand. Anderzijds kan het een verrijking zijn. Want het kan een verrijking zijn om te ervaren dat men op iemand kan vertrouwen. Daarom dat men misschien soms een zekere argwaan wilt behouden opdat men niet zou misleid worden en dat men soms toch die argwaan zou willen laten vallen om de andere in vertrouwen te nemen zelfs wanneer er het risico bestaat dat men zou bedrogen worden. Stel dat men bv. een prille relatie heeft en dat men nog niet zeker is of de andere die relatie serieus neemt. Misschien heeft men gelijk en

men zou de andere in vraag kunnen stellen. Maar misschien heeft men ongelijk en zou men de andere nodeloos in vraag gesteld hebben terwijl die persoon die relatie echt serieus nam. En als men dat niet wilt, dan kan het helpen als men de partner toch in vertrouwen kan nemen en wilt nemen.

Die dochter besluit dat ze haar problemen omwille van die problematische relatie met haar vader niet langer wilt uitstellen. Dus ze gaat die kwestie herbekijken. En ze gaat inzien hoe haar vader haar vertrouwen heeft geschonden. En hoe ze haar eigen vertrouwen mogelijk heeft geschonden. En zo kan ze het gaan verwerken en eruit leren.

3.7. Projectie van onmacht

Soms projecteert iemand onmacht op zichzelf. Stel bv. dat iemand vraagt of het goed gaat terwijl het niet zo goed gaat en terwijl men niet wilt ingeven aan het feit dat het niet goed gaat, dan kan daar een projectie van onmacht zijn.

Men maakt zo'n projectie zelf. Maar andere personen kunnen een rol spelen in de eigenlijke uitlokking van die projectie van onmacht.

Stel bv. dat iemand zich tracht uit te drukken en dat die persoon merkt dat die uitdrukking van zichzelf niet al te goed is overgebracht aan iemand anders. Er ontstaat een gebrekkige communicatie. En men wilt mogelijk niet gebrekkig overkomen. En dan zou die persoon, ter herstel van dat eigen imago, mogelijk aan de andere persoon trachten aan te geven dat de andere persoon zich niet goed verstaan heeft of zich niet goed heeft laten overkomen. Wat dan zou kunnen gepaard gaan met enig sarcasme. De kans bestaat dat die andere persoon daarop de fout bij zichzelf gaat leggen en zichzelf gaat verwijten. Het zou ook kunnen dat die andere persoon vindt dat men het zich onnodig moeilijk maakt. Maar eens men inziet dat die persoon zich trachtte van diens onkunde te ontdoen omdat die niet goed kon omgaan met die

gebrekkige indruk dat die persoon volgens zichzelf maakte, dan is men mogelijk meer in staat om die persoon te begrijpen. Waarna men zich mogelijk minder aangevallen zal voelen.

Of stel dat iemand een leiderspositie wilt innemen, dan zal die persoon, om die positie te behouden of te versterken, mogelijk de onkunde of onmacht bij iemand anders trachten te leggen. Want als men daarin zou slagen of daarmee zou weggkomen, dan zou dit mogelijk aan anderen een indruk van ongenaakbaarheid kunnen geven. Voor de persoon die onder het gedrag van die leider gebukt gaat, kan het helpen om in te zien dat die voorstelling van zichzelf niet overeenkomt met hoe men is.

Want soms gaat men mogelijk geloven in de eigen onmacht wanneer men meent te zien dat de andere zich voorstelt als iemand die onmachtig is om te zijn zoals men wilt zijn. Men zou dus zichzelf gaan bekijken vanuit het perspectief van de andere en dan voor zichzelf menen vast te stellen dat men inderdaad onmachtig is om te zijn zoals men wilt zijn. Men kan dus het eigen perspectief op zichzelf in vraag gaan stellen door zich te gaan bekijken vanuit het perspectief van de andere. Natuurlijk zou het best wel kunnen dat iemand anders zich iets te leren heeft en dat men daarom niet simpelweg het perspectief van de andere dient te negeren. Maar het kan zeer zeker ook een valstrik zijn om zichzelf te gaan aanzien volgens hoe iemand anders zich lijkt voor te stellen. Want zo zou men een projectie van onmacht kunnen toelaten. En dat kan zich raken. En zo zou men gehinderd kunnen zijn om te kunnen opkomen voor zichzelf omdat men worstelt met dat beeld over zichzelf. En zo kan men zich onmachtig voelen doordat die projectie van onmacht haar effect heeft bereikt. Terwijl men misschien evenzeer vanuit het eigen perspectief had kunnen vaststellen dat men zich wel degelijk min of meer had gedragen op een wijze die niet zo zeer van onmacht getuigt. En dan zou een projectie van onmacht betekenisloos zijn. Maar zelfs al had men een flater begaan, dan nog kan die projectie van onmacht betekenisloos zijn als die projectie een bedrieglijk beeld schenkt

over zichzelf.

Die dochter gaat inzien dat haar vader bij haar een gevoel van onmacht bezorgde door haar te benaderen als diegene die niet aan zijn eisen voldoet. En ze zou kunnen inzien dat ze ook soms zulke onmacht ging projecteren naar zichzelf toe. En eens ze dat inziet zou ze het kunnen verwerken en zou ze zich kunnen gaan afvragen waarom dit plaatsgreep.

3.8. Kan men zien hoe de andere zich ziet?

Een persoon A zou kunnen trachten om te interpreteren welke interpretaties een persoon B maakt over A. Net zoals B zou kunnen trachten te interpreteren welke interpretaties A maakt over B.

Maar is dat mogelijk? Heeft de mens die mogelijkheid om te zien hoe de andere zich ziet?

Ik denk dat hoe een persoon A interpreteert dat een persoon B die persoon A interpreteert verschillend neigt te zijn van hoe die persoon B die persoon A interpreteert. Aangezien die interpretaties die iemand maakt uit zich komen terwijl de interpretaties die de andere maakt over die persoon, uit de andere komen.

Men zou dan kunnen verder gaan en bv. trachten te interpreteren hoe de andere, die interpretaties die men heeft gemaakt over de andere, interpreteert. En die interpretaties over die interpretaties zullen ook weer niet die interpretaties zijn.

Voor de simpele reden dat men niet kan zien hoe de andere het ziet omdat men de andere niet is. Net zoals de andere niet kan zien hoe men het ziet omdat de andere zich niet is.

Dus mogelijk vat de andere zich verkeerd op terwijl die denkt dat men zich wel juist aan het opvatten is. En mogelijk vat men de andere verkeerd op terwijl men denkt dat men de andere juist aan het opvatten is.

Dit besef kan ook weer helpen. Stel dat iemand bv. iets zegt over zich dat pijn berokkent bij zich en dat men zich dan afvraagt:

”Waarom doet die mij dat aan?” Dan kan, soms dan toch, het antwoord wel degelijk zijn: omdat die niet kan inzien hoe het voor zich is. En het kan dus ook zo zijn dat men de andere verkeerd opvat en dat men dat niet doorheeft. Er ontstaan misverstanden.

Het voorbeeld over die vader en zijn dochter lijkt trouwens zo'n toestand weer te geven. De vader en die dochter maken verkeerde interpretaties omtrent hoe de andere zich ziet. En zo kan er een blindheid zijn naar de andere doordat men niet inziet dat men een verkeerde opvatting maakt van de andere of doordat men niet inziet waarom de andere een verkeerde opvatting maakt over zich. Omdat men moeite zou kunnen hebben om te zien hoe de andere het ziet.

Dus hoe maakt men dan interpretaties over iemand? Het lijkt me dat iemand een andere persoon zou kunnen interpreteren vanuit een bevestiging van een overeenkomst die men meent te zien tussen het gedrag van de andere persoon en de eigen veronderstellingen. Welke bevestiging en overeenkomst men vindt bij de andere persoon is afhankelijk van hoe men bezig is met het veronderstellen en interpreteren. Nu, er mag ook wel degelijk gesteld worden dat de veronderstellingen die men maakt over een andere persoon deels kunnen getuigen van een daadwerkelijk inzicht dat men heeft in die persoon. Maar ik acht het ook zeer plausibel dat een derde persoon zou kunnen veronderstellingen maken die ook getuigen van een daadwerkelijk inzicht in die persoon, over hetzelfde gedrag van die persoon, terwijl die derde persoon toch tot andere veronderstellingen zou komen over die persoon. En dat lijkt me plausibel omdat men niet het hele beeld ziet. Men ziet niet de hele persoon. Daarom ook dat de veronderstellingen die men maakt deels afhankelijk blijven van hoe men interpreteert. Als men een volkomener beeld had van die persoon, zou men mogelijk die interpretaties niet maken. Maar doordat men dat volkomener beeld niet heeft, blijft er een mogelijkheid om die eigen veronderstellingen te zien als nauwkeurig genoeg.

Als iemand die deels incorrecte interpretaties over iemand aan die persoon zou meedelen, dan zou het ook kunnen dat die andere persoon niet wenst in te stemmen met die interpretaties over zich maar die persoon zou er zich ook onmachtig kunnen tegen voelen. En die onmacht kan ontstaan omdat die interpretaties over zich lijken te getuigen van een inzicht in zich. Dus die interpretaties zouden dan ook zeer gericht kunnen zijn. Men zou zich aangegrepen kunnen voelen.

Zo'n voorstelling is wat ik ook als een objectificatie beschouw. Een objectificatie als een voorstelling over iemand als zijnde overeenkomstig aan zich, terwijl die voorstelling (deels) niet overeenkomstig is aan die persoon. Het functioneert dan als een gebrekkige opvatting over zich.

En net zoals men zelf zich verkeerd zou opgevat voelen zou men ook de andere uiteraard verkeerd kunnen opvatten. En zou de andere verkeerd kunnen opvatten hoe men zich opvat. Met mogelijk ongewilde gevolgen voor zich en de andere.

Men kan dus stellen dat er misverstanden kunnen ontstaan omdat:

- De andere zich gebrekkig interpreteert
- Men de andere gebrekkig interpreteert.
- Men gebrekkig interpreteert hoe de andere zich interpreteert
- De andere gebrekkig interpreteert hoe men zich interpreteert.

Al vloeien die laatste twee mogelijkheden voort uit die eerste twee mogelijkheden. Men zou zich kunnen trachten bewust te worden wanneer men zulke verkeerde interpretaties maakt en wanneer een andere persoon dat doet van zich. Opdat men misverstanden kan mijden, alsook de onmacht die eruit kan voortvloeien.

Dit is dus ook een waarschuwing voor diegenen die overtuigd zijn dat zij kunnen zien wat de andere denkt. Soms heeft de andere

mogelijk wel een goed inzicht in hoe men is terwijl men niet ziet dat de andere wel degelijk dat inzicht heeft over zich. En als men denkt dat de andere niet ziet hoe men eigenlijk is, dan zou men bv. kunnen trachten om de andere te beïnvloeden terwijl men blind zou zijn voor het feit dat die beïnvloeding eigenlijk helemaal niet zo effectief is omdat de andere wel degelijk een inzicht heeft in het gedrag dat men tracht uit te oefenen op zich. En terwijl men dan denkt dat men diegene was die het meest zag zou men net diegene kunnen zijn die het blindst was.

Als men bezig is met te zien naar wat men zou weten wat de andere niet zou weten, dan is men niet bezig met te zien naar wat de andere zou weten dat men zelf niet zou weten. En één ding dat de andere persoon zou kunnen weten dat men zelf niet weet, is dat de andere persoon doorheeft dat men bezig is met te denken dat de andere persoon het niet doorheeft.

Iets dergelijks kan ook gebeuren wanneer men net tracht te voorkomen dat iemand verkeerde interpretaties zou maken over zich. Een persoon A zou kunnen trachten te voorkomen dat een persoon B iets zou aannemen over persoon A dat niet waar is. Persoon A zou mogelijk niet willen dat persoon B iets gaat geloven over zich dat niet waar is. Maar is persoon A dan juist wanneer hij/zij denkt dat persoon B iets gelooft over persoon A dat niet waar is? Misschien denkt persoon A dat persoon B dat gelooft terwijl dat niet zo is. En als persoon A dan duidelijk lijkt te willen maken dat persoon B iets zou geloven dat niet waar is, dan zou persoon B dat kunnen merken. Persoon B kan zich dan voelen alsof hij/zij zoiets zou geloven terwijl dat niet zo is. Zo ontstaat er ook een objectificatie. En aangezien mensen elkaar maar in beperkte mate lijken waar te nemen, is het moeilijk om zoiets te voorkomen. Tenzij men zich in mindere mate bezig zou houden met hoe iemand anders iets zou zien. Opdat men zich net des te meer zou kunnen bezighouden met hoe iemand anders het dan wel zou aanzien.

Men zou dus kunnen trachten om het oordeel uit te stellen opdat

men zichzelf niet misleidt. Maar het is niet simpel. Want soms kan men evenzeer het oordeel te lang uitstellen. Soms maakt men vast een juiste opvatting over iemand. En als men dan die juiste opvatting in twijfel trekt, dan lijkt men te betwijfelen wat men reeds wel weet. Men lijkt dus een middenweg dienen te zoeken tussen het herkennen van wat men wel degelijk goed genoeg heeft ingezien en het betwijfelen van datgene waarover men nog niet genoeg lijkt te weten. En mensen doen dit uiteraard van nature. Want zij willen voorkomen dat er iets is dat zij niet weten. En zij willen voorkomen dat zij iets ‘weten’ dat er niet is.

Dit is ook relevant tot het volgende deel van de tekst waarin ik zal spreken over verbondenheid en vervreemding. Want al die wijzen waarop men verkeerd kan interpreteren of geïnterpreteerd worden, kunnen elk ook leiden tot vervreemding. Als men immers een verbondenheid wilt aangaan of als iemand anders een verbondenheid met zich wilt aangaan en als men dan zich verkeerd begrepen voelt of de andere verkeerd begrijpt, dan zou er vervreemding kunnen ontstaan i.p.v. verbondenheid.

Die dochter gaat inzien dat haar vader haar helemaal niet zo goed begreep en zo zou ze meer in staat kunnen zijn om te vatten waarom haar vader zich zo gedroeg naar haar.

3.9. Verbondenheid en vervreemding

Verbondenheid en vervreemding kunnen hand in hand gaan.

Verscheidene problemen zouden kunnen voorkomen. Eén probleem zou kunnen ontstaan omdat men verbondenheid wilt aangaan en zo iets tracht mee te geven terwijl de andere persoon dat helemaal niet waarneemt of er helemaal niet op ingaat. Die wens tot verbondenheid wordt niet volbracht en men zou zichzelf kunnen ervaren als diegene die geen verbondenheid bij die persoon is kunnen bekomen. En dat kan moeilijk zijn als men net wel een wens tot verbondenheid heeft naar die persoon toe. Er kan onmacht ontstaan. En er kan ook vervreemding ontstaan want men

merkt dat men net niet diegene is die men wou zijn. Net zoals men zou kunnen merken dat de andere net niet diegene is die men wou dat hij/zij was voor zich. En dit kan zeker moeilijk zijn als men opnieuw en opnieuw tracht om verbondenheid aan te gaan en geregeld stuit op onbegrip. Iets wat bv. zou kunnen plaatsgrijpen in een relatie.

Een wens tot verbondenheid kan ook maken dat men de verbondenheid wilt zien opdat men niet zo zeer meer openstaat voor de afscheiding tussen elkaar. Tot bv. iemand waarmee men een verbondenheid wilt aangaan een gevoelig punt aanhaalt. Dan zou die persoon zich tot onmacht kunnen brengen en dan zou men kunnen voelen dat de andere misbruik van zich maakt en dan zou men die afscheiding tussen elkaar kunnen zien. En dan kan er vervreemding ontstaan. En dan kan net die wil tot verbondenheid ertoe geleid hebben dat men zich uiteindelijk tot onmacht heeft laten brengen. Het zou dan ook kunnen helpen om die afscheiding tussen elkaar niet te verdoezelen maar in te zien. Opdat, als men verbondenheid aangaat, men zich ook bewust zou zijn van die afstand tussen elkaar.

Verbondenheid en vervreemding kunnen dus hand in hand gaan. Een breuk van vertrouwen kan zorgen voor des te meer vervreemding wanneer men des te meer verbondenheid had aangegaan met die persoon. Als men merkt, door zo'n breuk van vertrouwen, dat zo'n verbondenheid helemaal niet zo wederzijds is, dan kan er ineens vervreemding ontstaan. En soms zal men dan zelf stoppen met het aangaan van die verbondenheid naar die persoon. Als men bv. merkt dat de verbondenheid die men aangaat al te vaak eenzijdig is, dan zou men uiteindelijk kunnen denken dat de wederzijdse verbondenheid die men gehoopt had te bekomen, niet te bekomen is. Zo ontstaat er een afstand, verkleint men de eenzijdige verbondenheid en mijdt men vervreemding.

Het behouden van een afstand naar anderen kan wel inhouden dat men ook minder in staat is om in eenzelfde mate verbondenheid aan te gaan met anderen. Al kan men proberen om nog steeds in

eenzelfde mate verbondenheid aan te gaan met diegenen waarmee men wel wederzijdse verbondenheid meent te kunnen bekomen.

Als er een afstand ontstaat naar iemand, dan zou er ook een afstand kunnen ontstaan zijn van die persoon naar zich toe. Als een kind bv. een afstand gaat behouden naar diens ouders toe, dan zouden de ouders het ook moeilijker kunnen hebben om verbondenheid te bekomen naar dat kind toe. Zo kan men eigenlijk iemand 'een afstand aandoen'. Mogelijk volkomen onopzettelijk, doordat men verbondenheid mijdt omdat er bij zich ongewilde vervreemding ontstaat. Maar zo kan men wel ook des te meer de verbondenheid van die persoon naar zich toe ontzeggen. Als men dat wilt voorkomen, dan zou men opnieuw bepaalde verbondenheid kunnen trachten op te zoeken naar die persoon.

Hieraan gerelateerd is het feit dat twee personen soms verbondenheid opzoeken naar elkaar toe maar waarbij de ene persoon een andere verbondenheid opzoekt dan de andere persoon. Wanneer een persoon A een verbondenheid zou trachten aan te aangaan met een persoon B, dan zou de verbondenheid dat die persoon B met persoon A zou aangaan die verbondenheid van A naar B kunnen verhinderen of bemoeilijken. Omdat die niet in lijn liggen met elkaar. Eén wijze om verbondenheid te bekomen houdt dan ook in dat men zelf de andere persoon laat verbondenheid aangaan met zich door trachten te zien hoe die persoon met zich verbondenheid zou willen aangaan. Om daar open voor te staan. Wat dan eigenlijk inhoudt dat men niet reeds de andere persoon in een perspectief gaat plaatsen of gaat benaderen op een wijze die afwijkt van hoe die persoon zou willen bekeken of benaderd worden. Er is dan dus een soort van leegte van signalen die komen uit zich en die zouden gaan naar de andere persoon opdat men enigszins onbevangen de signalen die komen van de andere persoon naar zich kan opvangen. Men stelt zich dus open voor de omgeving. Als men echter een drang heeft om zelf reeds een specifieke verbondenheid op te zoeken met iemand anders, dan is er die leegte niet. En daardoor kan dus een impuls tot het aangaan

van verbondenheid net bemoeilijken dat men verbondenheid kan aangaan.

Een gerelateerd probleem is dat men verbondenheid wilt bekomen bij de andere persoon en dat de andere persoon zich verkeerd zou geïnterpreteerd voelen terwijl men dat uiteraard niet zou wensen. En dit zou kunnen liggen aan het feit dat men een verbondenheid aangaat op een wijze die de andere persoon niet wenst. Het zou ook kunnen dat de andere persoon meent dat men zich ziet op een bepaalde onwenselijke wijze terwijl dat niet zo is.

Het zou dan ook kunnen helpen om zichzelf te verduidelijken bij het aangaan van verbondenheid.

Alsook is het mogelijk ook beter om het aangaan van verbondenheid te mijden als men dat zou doen op een wijze die verkeerd zou neigen geïnterpreteerd te worden. Zo kan men vervreemding vermijden. En het mijden van vervreemding is op zich iets dat vertrouwen zou kunnen creëren. En zo kan er ook een verbondenheid neigen te ontstaan.

Maar soms ontstaat er toch ongewild een afstand of vervreemding. Het kan dan ook helpen dat men voorbereid is dat er een zekere vervreemding kan ontstaan wanneer iemand een verbondenheid met zich probeert aan te gaan en wanneer men een verbondenheid met de andere wilt aangaan. Vaak ontstaan die problemen omdat men niet goed genoeg ziet hoe de andere persoon is. Eens men meer inzicht verkrijgt in andere mensen, kan het probleem zich vanzelf in grote mate oplossen.

Vervreemding hoeft echter niet noodzakelijk gepaard te gaan met het wensen te bekomen van verbondenheid. Althans, verbondenheid is niet iets dat men steeds actief tracht te bekomen. De mens kan zeer spontaan en vrij onbewust in een zekere verbondenheid staan tot de omgeving en zichzelf. Vervreemding kan dan die spontane verbondenheid raken. Zoals in een moeilijke situatie of wanneer er slechts in beperkte mate wordt rekening gehouden met iemand.

Het is dan ook mogelijk dat iemand bij zich, opzettelijk of onopzettelijk, vervreemding kan uitlokken door zich bv. uit te lokken of door zich te verleiden tot iets wat men achteraf niet zou gewild hebben. Net zoals men uiteraard zelf zoiets zou kunnen veroorzaken, ook al zou men dat niet gewild hebben.

Men zou de vervreemding dan ook zichzelf kunnen aandoen. Als men dan bv. ongewild een afstand of vervreemding uitlokt bij iemand waarmee men een verbondenheid wou behouden, dan kan men zich ervaren als iemand die zichzelf in de steek heeft gelaten. Het oplopen van onmacht kan ervoor zorgen dat men gedwongen wordt om zich te aanzien als diegene die men niet wilt zijn.

Al die kwesties hebben echter geen onmiddellijke oplossing. Het lijkt heel wat oefening en ervaring te vragen om zulke problemen met verbondenheid goed te kunnen voorkomen.

Die dochter gaat inzien dat haar vader soms zorgde voor vervreemding in plaats van verbondenheid omdat haar vader soms niet begreep hoe zij zich wou voordoen aan hem.

3.10. Compromittering en onrechtvaardigheid

Mensen kunnen elkaar soms benadelen. Er zijn tal van scenario's mogelijk.

Soms wenst iemand zich te benadelen om zo zelfzekerder te zijn. Waarbij die persoon zich dan kan laten voelen als iemand die minder waard is dan zich. Opdat die persoon zich dan zou kunnen voelen als iemand die meer waard is dan zich. En terwijl die persoon dan aan zelfvertrouwen zou kunnen winnen, zou men zichzelf kunnen gaan bevragen. En men zou dit uiteraard onrechtvaardig kunnen vinden. Maar als die andere persoon herkent dat men lijdt onder dat gevoel van onrechtvaardigheid, dan is het niet uitgesloten dat die andere persoon daarvan geniet. En ook dat zou bij die persoon kunnen bijdragen tot een gevoel van zelfzekerheid en superioriteit. Waarna men zichzelf nog meer kan gaan bevragen en waarna men des te meer getart kan zijn om

werkelijk te denken dat de andere persoon inderdaad beter is dan zich. Net zoals men getart kan zijn om te denken dat het inderdaad beter is om elkaar zo te benadelen. Die hele situatie kan echter zeer misleidend zijn.

Zo is het bv. best mogelijk dat iemand die geneigd is om zich superieur te voelen, niet geneigd is om te kijken naar de eigen gebreken. Terwijl men net zichzelf zou kunnen ontwikkelen door zich toe te staan om te zien waarin men faalt. En zo zou men dan zichzelf benadelen als men dat niet doet.

Natuurlijk, iemand die zichzelf zeer vaak bevraagt en hierdoor weinig zelfvertrouwen heeft en onzeker is, die persoon benadeelt zichzelf ook. Maar als men dan zou inzien dat de persoon met het te grote zelfvertrouwen zichzelf ook benadeelt, dan kan men hierdoor al aan zelfvertrouwen winnen. Immers, men zou dan kunnen inzien dat het bevragen van zichzelf ook leidt tot de herkenning van de eigen 'zwakte'. En men zou kunnen inzien dat men dan daaruit kan leren om zich zo te ontwikkelen. Net zoals men zou kunnen inzien dat er mensen zijn die veel zelfvertrouwen uitstralen terwijl zij zich niet lijken te wagen aan het herkennen van die eigen gebreken. En zo lijkt men dan net in staat te zijn tot iets waar de persoon die zich compromitteerde misschien niet zo zeer toe in staat is. En zo draait men de hele situatie haast om. Ineens lijkt men iemand te zijn die tot meer in staat is dan de andere i.p.v. andersom. Dan toch op dat vlak. Waarna men dan aan zelfvertrouwen kan winnen.

Soms ontstaat er echter een heel andere vorm van compromittering. Hierbij is de persoon die zich wenst te benadelen of te raken, iemand die het goed met zich voorhad. Toch zou die persoon zich kunnen benadelen omdat die persoon zich bv. benadeeld voelt door zich en het dan gaat afreageren op zich. En dat kan vooral onrechtvaardig aanvoelen als men nooit de bedoeling had om die persoon te benadelen. Het kan immers gebaseerd zijn op een misverstand. Als men dan lijdt onder het feit dat die persoon zich lijkt te willen kwetsen, dan kan het belangrijk

zijn om in te zien dat men voor die persoon iemand is die zich werkelijk wou benadelen. Die persoon zou dan immers voortgaan op dat misverstand en niet op de ware situatie. Wat ook kan helpen, is om te herkennen dat de houding waarin die persoon verkeert, mogelijk geen houding is waarin men zelf zou willen verkeren. Als men lijdt onder dat voorval en als die andere persoon er dan beter mee weg lijkt te komen, dan is dat misschien bedrieglijk. Want misschien wou men zelf niet vervallen tot het gedrag dat die andere persoon vertoont. Terwijl die andere persoon daar niet leek in te slagen. En vanuit dat perspectief kan het wel degelijk lijken dat die andere persoon er op dat vlak erger aan toe is dan zich. Waarna men net alsnog een zekere sympathie of liefde zou kunnen opbrengen voor de andere.

Die dochter ziet in dat haar vader het, opmerkelijk genoeg, goed met zich wou voorhebben.

3.11. Betekenisvolheid en betekenisloosheid

Vele facetten van het menselijke gedrag kunnen gerelateerd worden aan betekenisvolheid en betekenisloosheid.

Woede kan een verzet zijn tegen het ingeven van een verlies aan betekenis. Schuldgevoelens kunnen draaien om het wensen te behouden van de eigen betekenisvolheid door betekenis te gaan hechten aan het niet langer datgene wensen te doen waarmee men zich betekenis ontnam, met name, dat wat men fout achtte. De hechting zou een wens kunnen inhouden om de eigen betekenis zien bevestigd te worden door de omgeving. En zo ook zou die hechting kunnen betekenisloosheid laten minderen door het begrip dat men vindt in die hechting. Macht over zich kan men herkennen als anderen in staat zijn om zich betekenis te ontnemen. Zo ook kan men onmacht herkennen. Als anderen niet langer erin slagen om zich betekenis te ontnemen, dan verdwijnt hun macht over zich, voor zich. Zo ook verdwijnt dan ook, voor zich, die onmacht.

De betekenisloosheid staat in relatie tot de betekenisvolheid. Als

men bv. verwacht dat men iemand kan vertrouwen en als dat dan niet het geval is, dan zou dat pijnlijk kunnen zijn. Zodat de betekenisvolheid die men verwachtte omslaat in het tegenovergestelde. Zoals positiviteit omslaat in negativiteit. Er zou dan onverschilligheid of moedeloosheid kunnen ontstaan. Opdat de betekenisloosheid blijft hangen.

Soms blijft die wens tot betekenisvolheid echter wel goed overeind. Dan zou die betekenisloosheid aanleiding geven tot een wens om opnieuw betekenisvolheid te bekomen. Men wenst dan niet toe te geven aan die betekenisloosheid.

Stel dat men bv. iets gedaan heeft waarmee men zichzelf schade toebracht. Dan zou men ter bescherming van zichzelf kunnen proberen om voorzichtiger te handelen opdat men zulke betekenisloosheid zou kunnen mijden. Dit zou dan op zich betekenisvol kunnen zijn.

Maar die voorzichtigheid zou ook nadelen kunnen hebben. Misschien vindt men dat men zo niet voluit genoeg leeft. En dan zou men kunnen vinden dat men niet langer zich zulke voorzichtigheid kan veroorloven. En dat men dient te stoppen met zichzelf zo te beschermen. En dat men zich hoort voluit te geven en een antwoord dient te geven op de uitdagingen die zich stellen.

En zo zou men het kunnen willen wagen om betekenisvolheid te bekomen ook al zou er mogelijk betekenisloosheid mee kunnen gepaard gaan.

Maar ook dan zou men mogelijk kunnen vaststellen dat men soms de kwesties niet beantwoordt op een wijze die men zou willen. Men zou zich bv. kunnen verdedigen en iets terugzeggen dat men achteraf gezien als laaghartig acht. En men zou dan ook een betekenisloosheid kunnen herkennen doordat men iets zegt dat men voorheen, toen men zichzelf beschermde, niet zou gezegd hebben en niet zou willen gezegd hebben.

Dus de mens zou kunnen zoeken naar hoe betekenisvolheid te

kunnen bekomen. Maar tegelijkertijd zou men hierbij ook kunnen geconfronteerd worden met wat men als betekenisloos acht. En men zou kunnen zoeken naar hoe men betekenisvolheid kan bekomen zonder veel betekenisloosheid te veroorzaken.

Maar soms lukt dat niet. En het gevolg is dat er allerlei onmacht en problemen uit kunnen ontstaan. Het geeft aan die strijd om betekenisvolheid te bekomen, beladen is met obstakels.

Dit zou trouwens een strijd kunnen zijn die men niet kan winnen. Tot nog toe werden voorbeelden van betekenisloosheid aanschouwd waarbij betekenisloosheid gepaard gaat met iets dat men dient op te geven of met iets dat men verliest maar waarbij men de eigenlijke strijd daarom nog niet dient op te geven. Zoals een veldslag niet hoeft te betekenen dat men de oorlog verloren heeft. Maar soms is het wel degelijk relevanter om te stellen dat men een oorlog verloren heeft.

Stel bv. dat iemand het zich moeilijk maakt, dan zou men kunnen proberen om dat conflict te bespreken opdat men het zou kunnen oplossen. Opdat men betekenisvolheid zou kunnen bereiken. Maar misschien raakt het conflict niet opgelost. En dan zou men andere dingen kunnen proberen. Men zou kunnen proberen om het probleem wat uit de weg te gaan of men zou kunnen doen alsof het geen probleem is. Maar mogelijk faalt het allemaal. En steeds zou men dan proberen om betekenisvolheid te bekomen terwijl het altijd zou falen. Men zou er zich vele malen tegen kunnen verzetten omdat men het onrechtvaardig vindt. Maar uiteindelijk zou men vermoeid kunnen raken en men zou kunnen zien dat het niets kan uithalen om zich te blijven verzetten. En zo kan men opgeven. Dit zou kunnen leiden tot neerlatigheid. Of tot vergeefse woede. De onmacht zou zich kunnen overvallen. Maar niet noodzakelijk. En mede omdat men reeds zou kunnen geleerd hebben om met die onmacht om te gaan. Dan zou men evenzeer een vrede kunnen vinden omdat de strijd die men voerde des te meer voorbij zou zijn. Men zou betekenisvolheid opgeven omdat men de strijd niet leek te kunnen winnen. Maar men zou ook

negativiteit mijden omdat men de strijd loslaat. Dus er lijkt in zo'n situatie zowel betekenisvolheid als betekenisloosheid te zijn. En het negatieve en het positieve aan de situatie lijken met elkaar verweven te zijn. Daarom is het moeilijk om te stellen of zo'n situatie nu óf positief óf negatief is. Er lijkt ambiguïteit te zijn. Het is wat dubbelzinnig. En zo'n situatie kan zich overkomen. Men weet niet steeds op voorhand hoe men uit zo'n situatie komt. Door zulke situaties kan men veranderen. Men kan gedwongen worden om dingen te gaan herbekijken. Dus men heeft er niet altijd controle over.

Maar men kan er wel iets meer controle over krijgen door meer inzicht te krijgen in de situaties die kunnen voorkomen. Daarom zal ik een verscheidenheid aan situaties opnoemen:

Er zijn situaties waarin niemand anders bij betrokken is.

– Als men bv. faalt in iets dan zou men zichzelf betekenisloosheid kunnen aandoen omdat men die betekenisvolheid van het voldoen aan die eigen verwachtingen niet heeft kunnen verwezenlijken. Men stelt zichzelf teleur. En dan kan men tegelijkertijd ook de betekenisloosheid die er reeds was voor zich, vergroten met nog meer betekenisloosheid. Als het zelfbeeld bv. reeds enige schade had, dan zou het nog meer beschadigd kunnen raken.

– Ook het omgekeerde kan plaatsgrijpen. En dan zou men bv. evenzeer kunnen slagen in iets opdat men het eigen zelfvertrouwen zou kunnen verstevigen. Dan zou de eigen betekenisloosheid voor zichzelf kunnen minderen. En dan zou men tegelijkertijd de betekenisvolheid bij zich die er reeds was voor zich kunnen vergroten met nog meer betekenisvolheid.

Er zijn ook situaties waarin de betekenisloosheid en de betekenisvolheid van de ene kan gerelateerd zijn aan de betekenisloosheid of betekenisvolheid van de andere.

– Persoon A haalt diens betekenisvolheid uit de betekenisloosheid van persoon B. Zoals bv. bij het zich superieur voelen omdat men

iets kan wat de andere niet kan, zelfs wanneer de andere niet weet dat men zich superieur voelt omwille van diens onkunde. Soms leidt dit onmiddellijk tot het tweede scenario.

- Die persoon B haalt diens betekenisloosheid uit de betekenisvolheid van persoon A. Als de andere bv. sadistisch is naar zich dan zou zich dat kunnen kwetsen terwijl de andere geniet van zich te kwetsen. En het zou des te meer kunnen kwetsen omdat men ziet dat de andere geniet van zich te kwetsen. Of stel dat men bv. ziet dat iemand anders meer succes heeft dan zich, dan zou men zichzelf des te meer kunnen zien als een mislukkeling, zelfs wanneer de andere niet wenste om zich als een mislukkeling te laten voelen.

- Persoon A haalt diens betekenisvolheid uit de betekenisvolheid van persoon B. Men zou elkaar bv. kunnen helpen. Al is het ook mogelijk dat men elkaar helpt in het veroorzaken van iets dat iemand anders benadeelt. Als 2 jongeren bv. een ruit ingooien van iemand anders, dan kunnen die jongeren genieten van wat ze samen hebben verwezenlijkt terwijl een derde persoon woedend zou kunnen zijn omwille van de schade die bij zich is aangebracht.

- Persoon A haalt diens betekenisloosheid uit de betekenisloosheid van persoon B. Als men bv. in een sportteam zit en men verliest omwille van de ongewenste fout van iemand anders uit dat team, dan kan dat betekenisloos zijn voor beide. Net zoals wanneer men bv. iemand uit diens moeilijkheden wilt helpen en daar niet in slaagt.

Een belangrijk inzicht dat men uit deze opdeling kan verkrijgen, is dat mensen op diverse wijzen betekenisvolheid trachten te bekomen. Een persoon A zou bv. eerder geneigd kunnen zijn om betekenisvolheid trachten te bekomen door betekenisvolheid bij anderen te bekomen en door geen betekenisloosheid bij anderen te willen veroorzaken. Maar een persoon B zou kunnen geneigd zijn om slechts de eigen betekenisvolheid centraal te stellen. En stel dat persoon A dat dan zou doen voor persoon B, dan zou dat

betekenisvol zijn voor persoon B. En mogelijk ook voor persoon A, omdat persoon A dingen wilt doen die betekenisvol zijn voor iemand anders. Alleen, persoon A zou misschien nog niet begrepen hebben dat persoon B eigenlijk niet geeft om de betekenisvolheid van persoon A. Terwijl persoon A dat waarschijnlijk wel zou wensen. Iets wat bv. zou kunnen plaatsgrijpen bij iemand die wat narcistisch is. Die persoon zou kunnen doen alsof hij/zij geeft om iemand anders om zo voor zichzelf te bekomen wat hij/zij wilt.

Die dochter gaat inzien dat ze vluchtte door te verhuizen en dat ze zo dacht de betekenis te bekomen die ze wou. En ze ziet in dat ze er niet in geslaagd is en ze gaat inzien dat er nog steeds betekenisloosheid is. En dat ze ermee dient leren om te gaan.

3.12. Het omgaan met negativiteit

Betekenisvolheid en betekenisloosheid zijn handige termen aangezien ermee aangegeven wordt dat het gaat om betekenis of het gebrek eraan. Echter, termen zoals positiviteit en negativiteit worden veel couranter gebruikt. Het zijn wel andere termen. Iets kan bv. positief aanvoelen terwijl het misschien niet zo betekenisvol is voor zich. Net zoals iets negatief kan aanvoelen terwijl het misschien niet zo betekenisloos is voor zich.

Er valt ook op te merken dat ik hier steeds de ervaring van de persoon centraal stel tot wat negatief, positief, betekenisvol of betekenisloos zou zijn. Iemand zou bv. sadistisch kunnen zijn en dat zou zeer negatief kunnen zijn voor anderen. Terwijl die persoon die sadistisch is daar wel betekenis zou kunnen uithalen. Uiteraard valt het te betwisten of dit werkelijk betekenisvol of positief zou zijn. Maar ik kijk hier even louter naar hoe het door de persoon zelf zou opgevat worden.

Zoals er is besproken, zou men kunnen willen mijden wat betekenisloos of negatief is voor zich. Er zijn verschillende wijzen waarop met negativiteit omgegaan wordt. Men zou het kunnen verdringen door het bv. te bekijken als slecht en er zich tegen

verzetten. Men zou het ook kunnen ontkennen dat er negativiteit is om zo des te positiever te kunnen zijn. Maar als men dat niet wilt ontkennen, dan zou datgene wat negatief is voor zich wel degelijk kunnen bestaan. Mogelijk wenst men er dan niet aan toe te geven. Bijvoorbeeld omdat men wilt bekomen wat men als goed of beter acht. En het is mogelijk om een wil trachten te manifesteren waarmee men tracht te bekomen wat men als goed acht, ook al herkent men tegelijkertijd datgene wat men als incorrect en als negatief acht.

Echter, een moeilijkheid die zou kunnen ontstaan als men inderdaad die negativiteit wilt herkennen en ermee wilt omgaan, is dat ze opnieuw en opnieuw zou kunnen voorkomen. Het kan dan soms aanvoelen als vechten tegen de bierkaai.

En alhoewel sommige negativiteit kan vermeden worden en alhoewel sommige negativiteit, bv. via bewustwording, kan overwonnen worden, lijkt het ook zo te zijn dat men er niet altijd controle over heeft. Anderen zou bv. tot zich kunnen staan op een wijze die men niet wilt en men zou moeilijkheden kunnen ondervinden om dat te kunnen wijzigen. En ook al zou men kunnen besluiten dat wat negatief is een persoonlijke opvatting is, toch kan het ook zo zijn dat de opvatting van een toestand als negatief niet altijd zomaar te wijzigen is tot iets wat positief is of niet negatief is.

Als men bv. zou afgewezen worden omdat men niet overeenstemt met de verwachtingen van iemand anders, dan zou men dat als negatief kunnen willen achten.

Het lijkt me dan ook te kunnen helpen dat men leert aanvaarden dat die negativiteit er is. Hiermee bedoel ik niet dat men er zich dient bij neer te leggen en er niets dient aan te doen. Maar het is net door te aanvaarden dat zulke negativiteit voorkomt en niet altijd te mijden is, dat het makkelijker kan zijn om ermee om te gaan en om ze eventueel tegen te gaan.

En dan zal er ook minder de neiging kunnen zijn om er zich tegen

te verweren om het zelfbehoud trachten staande te houden. En zal er minder de neiging kunnen zijn om er van te willen vluchten door beloning op te zoeken of om zichzelf te beschermen.

In zo'n vlucht zou men zich deels kunnen trachten af te sluiten van negativiteit. Het is door ermee leren om te gaan dat men er minder dient van te vluchten. Dit zou weliswaar kunnen betekenen dat men zo ook met nieuwe negativiteit kan geconfronteerd worden. Want men zou zich kunnen gaan openstellen tot kwesties waarmee men zich voorheen niet bezighield omdat men zich daar toen nog niet kon voor openstellen. Maar dan kan men ook leren om met die nieuwe uitdagingen om te gaan. En zo zou men kunnen inzien dat men geleidelijk aan groeit in het kunnen omgaan met negativiteit. En dit kan als een positief effect worden beschouwd. En ook al zal die negativiteit daarmee niet stoppen met te bestaan, toch zou men kunnen herkennen dat men geleidelijk aan die omgeving en zichzelf beter aankan.

En een andere reden waarom het kan helpen om die negativiteit of betekenisloosheid te kunnen aanschouwen in plaats van er hoeven tegen te vechten of ervan hoeven te vluchten, is omdat mensen vaak een bepaalde betekenis willen hechten aan een situatie terwijl het soms betekenisloos zal zijn om dat te doen. Want het haalt niet uit om een betekenis te hechten aan een situatie als die betekenis niet te vinden is in de situatie. Stel bv. dat iemand relatieproblemen heeft. Er zou ruzie kunnen ontstaan omdat men niet de betekenisvolheid kan bekomen die men wenst. Soms lukt het echter niet om die betekenisvolheid te bekomen omdat beide personen elkaar niet begrijpen of elkaar niet kunnen vinden in hoe de andere het ziet. Dit wil natuurlijk nog niet zeggen dat men die relatie dient op te geven. Maar als men die relatie dan nog een kans wilt geven, dan kan het helpen om die betekenisloosheid van die situatie in te zien. Zo zouden er conflicten kunnen vermeden worden.

Dus als men die betekenisloosheid kan inzien en als men kan aanvaarden dat die er is, dan zou men des te meer kunnen

openstaan om betekenisvolheid uit een situatie te halen.

Toch kan het uiteraard soms wel degelijk beter zijn om negativiteit te mijden. Men dient niet alle negativiteit te doorstaan. Dat zou te zwaar kunnen zijn.

Alsook, men kan vaak zowel een positief als een negatief aspect ontdekken in een situatie. Als men zich focust op het negatieve aspect, dan zou het positieve aspect aan zich kunnen voorbijgaan. En het lijkt uiteraard ook redelijk om zich niet af te sluiten van de positieve aspecten die te vinden zijn in het leven. Positiviteit kan ook helpen met het verwerken.

Het is misschien de kunst om niet in ontkenning te leven van zowel het negatieve als het positieve.

Die dochter ziet in dat ze verhuisde omdat ze het niet langer thuis uithield. En ze ziet in dat ze niet de vrijheid is bekomen die ze dacht te bekomen. En dat het voor haar negatief of betekenisloos aanvoelt. Maar geleidelijk aan leert ze er mee omgaan door te aanvaarden dat het wel degelijk als dusdanig is gegaan voor haar.

3.13. De negativiteit in zich

Ik had dit hoofdstuk voornamelijk geschreven vanuit het idee dat men onmacht zou kunnen voorkomen. Opdat men zo zulke negativiteit zou kunnen voorkomen. En opdat men sterker zou zijn omdat men het beter kan voorkomen. Het lijkt me ook beter om te kunnen voorkomen dan om te hoeven genezen. Mogelijk daarom dat ik een evident aspect vergeten ben, namelijk, dat men ook hoeft te genezen. Immers, niet alle negativiteit kon voorkomen worden. En dat kan leiden tot een zekere negatieve attitude die in zich sluimert of die men aangenomen heeft. En het is niet zo voor de hand liggend om die te laten verdwijnen.

Enerzijds omdat men vanuit een wens om positief te zijn, zou kunnen trachten om die negativiteit in zich te negeren. Waardoor ze eigenlijk ook niet aangepakt zou worden en misschien daardoor

wel aanwezig kan blijven. En het kan dus helpen als men die negativiteit wel degelijk gaat herkennen.

Maar anderzijds ook omdat men wel degelijk zich in zekere mate zou kunnen gaan vereenzelvigen met die negatieve attitude. Stel dat men bv. iemand ziet die positiever lijkt dan zich, dan zou men misschien soms het voor zichzelf rechtvaardigen dat men niet zo positief is. Men zou bv. die positiviteit van die persoon kunnen associëren met een zekere naïviteit. Het zou immers zo kunnen zijn dat men voorheen ook positiever maar ook naïever was en dat men omwille van die negatieve ervaringen wel degelijk realistischer naar het leven is gaan staan. En dan zou mogelijk zo'n positiviteit niet hoeven voor zich omdat men die realistische kijk op het leven niet wilt opgeven in ruil voor meer positiviteit. Maar natuurlijk, het zou best heel goed mogelijk kunnen zijn om die negatieve attitude achterwege te laten zonder naïever te worden. En dan zou men eigenlijk kunnen stellen dat men naïef zou zijn om te veronderstellen dat die negatieve attitude nodig is. Aldus, het zou kunnen dat men vasthoudt aan een negatieve attitude terwijl dat vaak misschien helemaal niet nodig is en als men dat inziet dan zou men kunnen stoppen met zich te gaan vereenzelvigen met die negatieve attitude opdat men ze kan gaan loslaten. Opdat men eigenlijk er zichzelf van kan genezen.

Soms is het moeilijk om die negativiteit bij zichzelf te herkennen omdat men soms hulpeloos is om er iets aan te doen. Als men bv. geïrriteerd is tijdens een gesprek dan kan het gebeuren dat men later van mening zou zijn dat de oorzaak van de ergernis meer bij zichzelf ligt dan bij de andere. Maar op het moment zelf zou het gesprek simpelweg te doods of te lastig kunnen zijn voor zich. Men verwacht misschien meer. En als men het dan later zou gaan jammer vinden dat men te veel verwachtingen had, dan kan men gaan vinden dat het zo niet hoorde. En dan zou men kunnen gaan openstaan voor een positievere aanpak. Maar voor men die positiviteit een kans wou geven, leek die ergernis en die negativiteit in zekere mate te heersen en leek men hulpeloos te zijn

om er iets aan te doen.

Door die situatie beter te kunnen aanvaarden, kan ze des te meer herkennen hoe zij zelf is veranderd door die situatie. En zo kan ze ook meer rust vinden.

3.14. Zelfmedelijden

Zelfmedelijden kan een wijze zijn waarmee men negativiteit kan bestrijden.

Zelfmedelijden kan bv. pijn wegnemen of verminderen. Als een kind bv. iets wordt kwalijk genomen door zijn ouders, dan zou dat pijnlijk kunnen zijn voor dat kind. Het kind zou zichzelf kunnen beschermen door voor zichzelf op te komen. Door bv. het zichzelf niet kwalijk te gaan nemen zoals die ouders dat lijken te doen. Want eens het kind het ook zichzelf gaat kwalijk nemen, kan het des te pijnlijker worden. Het zelfmedelijden zou zich kunnen uiten als een soort van liefde voor zichzelf waarmee men zichzelf zou kunnen sussen en zichzelf zou kunnen staande houden. Of toch in zekere mate.

Of stel dat men iemand diende te verdedigen en dat men het niet deed of niet goed deed, dan zou dat ook zichzelf kunnen kwetsen. Omdat men de andere dan mogelijk heeft laten kwetsen of laten vernederen. En als men niet zo iemand wou zijn, dan kan men zo ook het eigen zelfbeeld beschadigen. Met zelfmedelijden kan men zich beschermen tegen die beschadiging van zichzelf. Door voor zichzelf op te komen. Door bv. te herkennen dat men wel diegene wilt zijn die in staat was om de andere te verdedigen. Het zelfmedelijden kan dus eigenlijk de moed opwekken opdat men diegene kan zijn die men wilt zijn. En dit lijkt dus ook gepaard te kunnen gaan met enige liefde voor zichzelf.

Maar tegelijkertijd zou dat zelfmedelijden ook in de weg kunnen staan. Stel bv. dat iets zich erg hard heeft gekwetst, dan kan dat zelfmedelijden die pijn minderen. En mogelijk dekt men die pijn zo in zekere mate toe om zo zichzelf te beschermen. Maar zolang

dat niet verwerkt is geweest, kan dat ook nog gevoelig blijven en kunnen de kleinste dingen bij zich pijn veroorzaken. En dan zou men bv. soms onzeker kunnen zijn en soms kansen laten liggen. Omdat men bv. allerlei negatieve dingen gaat associëren bij die kansen omwille van die gevoeligheden. En als men dan kansen laat liggen, dan is dat iets wat dan opnieuw pijn kan doen. Waarna men mogelijk alsnog zelfmedelijden nodig heeft omdat men het zichzelf zo hard lijkt te maken.

Of stel dat men de kans heeft om een vriendschap te ontwikkelen of verder te ontwikkelen maar stel dat men niet veel onderneemt in die richting. Bijvoorbeeld omdat men met andere, mogelijk minder belangrijke dingen, ook bezig is en het zich rechtvaardigt om niet meer moeite te doen tot het ontwikkelen van die vriendschap. En dan ook zou men in zekere mate kunnen spreken van zelfmedelijden. Zelfmedelijden dat hier mogelijk helemaal niets te maken heeft met het beschermen van zichzelf. Het zou evenzeer kunnen gaan om het zich willen rechtvaardigen van wat men op dat moment liever doet. Maar achteraf zou men opnieuw kunnen vaststellen dat men niet heeft gedaan wat men liever zou gedaan hebben. En men zou ook een zekere lafheid kunnen associëren met zulk gedrag.

Dus alhoewel zelfmedelijden negativiteit kan bestrijden, zou zelfmedelijden ook een oorzaak kunnen zijn van een zekere lafheid of nalatigheid.

Als men bv. een actie niet deed opdat men zichzelf kon beschermen terwijl men die actie wel wou gedaan hebben, dan kan men zich achteraf laf vinden. Maar op het moment zelf mogelijk niet. Omdat men dan bezig was met zichzelf te beschermen. Dus het zelfmedelijden kan die lafheid eigenlijk verbergen of toedekken. Maar als men dan zichzelf laf zou vinden, dan zou dat zichzelf kunnen pijnigen. Men is er dan eigenlijk niet zo goed in geslaagd om zichzelf te beschermen.

Maar net dan kan dat zelfmedelijden een andere vorm aannemen.

Waarbij dat zelfmedelijden ook de moed of de durf kan laten ontstaan om zich te herpakken. Want als men zich dan bv. laf vindt, dan lijkt men zichzelf in zekere mate af te wijzen of terecht te wijzen. Door dan enige liefde te hebben voor zichzelf ontstaat er ook zelfmedelijden voor zichzelf. Maar het is een andere vorm van zelfmedelijden. Want uit de liefde die er opnieuw ontstaat voor zichzelf, kan men de moed opwekken om niet langer die fout te willen maken die men voorheen maakte. Zo kan men dan alsnog die negativiteit bestrijden.

Toch blijft ze het jammer vinden dat het zo gegaan was. Soms voelt ze nog steeds pijn door wat er gebeurd was tussen haar en haar vader. Ze begrijpt echter dat woede geen oplossing is en dat ze ook niet van dat probleem kan blijven vluchten.

3.15. Angst & moed

De angst die men het best herkent als angst, is sterke angst, waarbij men herkent dat men in gevaar is. Waarbij zich iets kan ontnomen worden terwijl men herkent dat men dat niet wilt en terwijl men aanvoelt dat men er geen controle over heeft. Wat kan leiden tot paniek. Dit is uiteraard problematisch en het opbouwen van zelfcontrole zal deze angst bestrijden.

Maar dan is er ook nog de angst die men kan verdoezelen omdat het niet zo erg is als men niet doet of niet kan doen wat men zou kunnen doen als men geen angst zou hebben. Dus er zou iets zijn dat men niet durft terwijl die durf misschien wel iets zou kunnen opleveren dat de moeite waard is voor zich. Maar vanuit de angst zou men kunnen denken dat het niet zou gaan. Of dat het zou kunnen falen en dat men dat niet wenst. De angst zou zeer snel aan zich kunnen duidelijk maken dat men het beter niet doet of dat men het niet hoeft te doen. En vanaf dan kan de angst al weg zijn omdat men reeds zou kunnen inzien dat men volgens zich dan niet veel te verliezen heeft wanneer men niet durft wat men had kunnen doen. Echter, zo'n houding kan zich veel mogelijkheden ontnemen.

De vraag blijft echter: wilt men die mogelijkheden of wilt men ze niet? De ene persoon zou quasi alle kansen willen grijpen waarvan hij/zij meent dat ze zich iets zouden kunnen schenken wat men zou willen. De andere persoon zou vele kansen laten liggen maar mogelijk wel bepaalde kansen, waarvan hij/zij meent dat men ze werkelijk wilt, trachten te grijpen.

Angst en moed lijken aan elkaar gerelateerd. Zowel bij angst en moed zou er een gebrek aan controle kunnen zijn. Wanneer er angst is, zou men dat gebrek aan controle neigen te voorkomen door te vluchten of door iets te mijden. Bij moed zou men net dat gebrek aan controle opzoeken opdat men iets zou kunnen bekomen dat de moeite waard zou zijn voor zich. Bij moed is er dus het risico dat men faalt. En men zou dat risico nemen om toch iets te kunnen bekomen dat de moeite waard zou zijn voor zich.

En dan besluit ze dat ze toch opnieuw die relatie met haar vader dient proberen te verbeteren.

3.16. Voorbereidheid

Een simpele wijze om onmacht te voorkomen is om voorbereid te zijn dat er iets zou kunnen gebeuren dat zich tot onmacht zou kunnen brengen. Stel dat men zich inzet om iets te doen en dat men tracht om positief te zijn en stel dat men dan geconfronteerd wordt met een onaangename wending, dan zou die inzet en positiviteit ineens sterk kunnen afzwakken. Maar als men voorbereid is op een mogelijke onaangename wending dan zou het kunnen dat men die onaangename wending beter kan verwerken.

En wanneer men voelt dat er iets misgaat of dat er iets zou kunnen misgegaan zijn, dan zou men dit liever willen voorkomen hebben. Op het moment dat men zich dit realiseert zou men een onmacht kunnen ervaren. Echter, soms is er nog steeds de mogelijkheid om het te corrigeren; om bv. een misverstand te verduidelijken. Maar het zou kunnen dat men omwille van een gevoel van onmacht niet ingrijpt. En als men voorbereid is om wat misloopt trachten te

corrigeren, dan zou het mogelijk alsnog op te lossen zijn.

Die dochter zoekt weer toenadering tot haar vader maar ze bereidt zich ook enigszins voor dat er onaangename reacties en onaangename wendingen zouden kunnen neigen te ontstaan.

3.17. Gebrek aan controle

Men kan steeds trachten om onmacht te mijden maar mogelijk is het soms omwille van allerlei omstandigheden niet onder de eigen controle. En faalt het toch. En dat zou kunnen liggen aan onwetendheid. En uit die onwetendheid kan men leren. Maar om te stellen dat men er steeds zou kunnen in slagen om daar niet in te falen door te leren hoe en waarom het faalde, is mogelijk ook niet realistisch. Want de interactie met de omgeving, met andere mensen, lijkt me iets te zijn waar men geen volkomen controle en inzicht kan over hebben. En misschien wilt men daar ook maar een beperkte controle en inzicht over hebben. Dus men kan dan wel spreken over een algemeen principe zoals het mijden van onmacht, dit wil nog niet zeggen dat het altijd haalbaar zal zijn en kan zijn. Dus het zou kunnen falen en men zou een betekenisloosheid of een ongewilde onderhevigheid kunnen ervaren. En de bewustwording die men heeft doorgaan en de principes die men heeft uitgedacht zouden soms alsnog onvoldoende zijn om dat te voorkomen. En het kan helpen dat men beseft dat het soms logisch is dat men die onmacht niet kan voorkomen.

En zulke ongewilde onderhevigheid kan niet slechts blijven opduiken bij een interactie met de omgeving maar ook puur bij zichzelf, zonder dat er de omgeving bij betrokken is. De eigen gedachten zouden bv. kunnen terugstromen naar een moment dat pijnlijk was voor zich. Men zou opnieuw die betekenisloosheid kunnen ervaren die men toen ervaarde. En er zou een reactie van woede in zich kunnen ontstaan. Alsof men bij het herbeleven van die gedachten alsnog die betekenisloosheid wilt bevechten. En men zou wel een bewustwording kunnen doorgaan om daaruit te leren opdat men het zou kunnen verwerken. Maar ook wanneer

men meent dat men het verwerkt heeft, lijken die gedachten af en toe toch te kunnen terugstromen. Zodat men dan alsnog zo'n pijnlijk moment opnieuw ervaart in de eigen gedachten. Omdat de gedachten af en toe kunnen terugstromen en omdat men op die gedachten zou kunnen reageren nog voor men goed beseft dat men bezig is met het opgaan in die gedachten. Misschien dat men het nog beter kan verwerken. Maar zo'n verwerkingsproces kan geleidelijk aan gaan. Men zou zeker kunnen trachten om een wijze te vinden om het sneller te kunnen verwerken. Maar dan nog zou het kunnen tijd vragen. Het gaat niet altijd op commando. Zodat er eigenlijk een gebrek aan controle is.

Zulke voorbeelden geven aan dat er een gebrek aan controle kan optreden. Maar tegelijkertijd zou men kunnen trachten om een wil uit te oefenen opdat men die controle wel zou hebben. En opdat men zich zou kunnen ervaren zoals men zich wilt ervaren. Maar dit lijkt niet altijd mogelijk te zijn. Zodat het dan ook tot conflicten kan leiden. En in plaats van dat gebrek aan controle te bevechten met de eigen wil, lijkt het me soms beter te zijn om dat gebrek aan controle te aanvaarden. Iets wat op het eerste zicht op een toegeving zou kunnen lijken. Maar dat is mogelijk niet het geval. Het aanvaarden van zulk gedrag zou zich net meer controle kunnen geven. Want de uitputtingsslag, die ontstaat door het te bevechten, verdwijnt. En door er niet tegen te vechten zou men net meer in staat kunnen zijn om zich te gedragen zoals men wilt vanuit de ideeën die men heeft. De aanvaarding van dat gedrag betreft dus mogelijk geen toegeving aan dat gedrag. Want men zou zo meer kunnen leven in overeenstemming met hoe men wilt leven. Omdat men conflicten vermijdt. Sommige dan toch.

Die dochter gaat opnieuw praten met haar vader en ze heeft getracht om zich voor te bereiden op dat gesprek maar soms is het toch ook moeilijk om weer geconfronteerd te worden met al die problemen of pijnlijke herinneringen. En laat me stellen dat ze ineens beseft dat het ook maar te verwachten is dat er soms een gebrek aan controle is. Zodat ze toch ietwat beter dat gesprek kan

blijven aangaan.

3.18. Aanvaarding

De aanvaarding dat iets gebeurt dat men niet wilt, kan in zekere mate helpen bij het zich bevrijden van onmacht. Dit was reeds duidelijk bij het aanvaarden van een gebrek aan zelfcontrole of bij het aanvaarden van de aanwezigheid van negativiteit. Daarom dat eigenlijk de aanvaarding zelf ook mag besproken worden.

Het principe van aanvaarding werkt als volgt: het is OK dat iets niet OK is ook al is het niet OK dat het niet OK is. Dat is de tegenstelling. Maar het is OK dat het niet OK is omdat men beter zou kunnen voorkomen en genezen wat niet OK is.

Dus het gaat niet over het aanvaarden dat men een gebrek aan zelfcontrole zou hebben of het aanvaarden van negativiteit. Het gaat enkel om het aanvaarden dat zulke dingen kunnen bestaan en zullen bestaan. En net door de aanvaarding zou men daar beter mee kunnen omgaan. Als men niet zou kunnen aanvaarden dat iets negatiefs voorkomt, dan zou men de neiging kunnen hebben om zich te verdedigen of om in de aanval te gaan. En dan zou men in zekere mate de controle kunnen verliezen omwille van die drang om niet te laten gebeuren wat aan het gebeuren is. Opdat men de onmacht kan mijden of uitwerken. De aanvaarding kan in zekere mate een controle schenken omdat die drang afneemt. Men zou dan evenzeer die negativiteit kunnen willen bestrijden maar door die aanvaarding zou men het des te meer kunnen doen vanuit voorbereidheid.

Het lijkt me dan ook het beste om iets te aanvaarden op voorwaarden waarmee men zich kan vereenzelvigen. Als men de wijze waarop men iets aanvaardt of de gevolgen daarvan niet kan aanvaarden, dan lijkt de aanvaarding gebrekkig te zijn gebeurd. Men zou bv. kunnen proberen om heel de tijd 'zen' te zijn en om alles proberen te aanvaarden. Maar het lijkt niet uitgesloten dat men na een tijdje gestresseerd raakt doordat men steeds weer 'zen'

probeert te zijn.

Als men aanvaarding kan bekomen op voorwaarden waarmee men zich zou kunnen vereenzelvigen, dan zou die aanvaarding ook des te meer positieve effecten kunnen hebben op zichzelf.

Door het gesprek met haar vader verkrijgt die dochter meer inzicht in hoe haar vader denkt. En zo krijgt haar vader ook wat meer inzicht in hoe zijn dochter denkt. En zo wordt er enige toenadering tot elkaar bereikt. En zo kan ze ook meer gaan aanvaarden wat er gebeurd is. En tot zover dit verhaaltje.

3.19. Een kleine samenvatting

Het viel me op dat wat beschreven wordt in dit hoofdstuk opmerkelijk goed overeenkomt met de fases van het Kübler-Ross model. Dit is een model van rouwverwerking dat men bedacht heeft in de psychologie. De overeenkomst is opmerkelijk omdat ik me helemaal niet gebaseerd had op zo'n model of welk model dan ook. Het is pas achteraf dat ik kon afleiden dat wat ik beschreef op basis van ervaringen ineens vrij goed een model lijkt te beschrijven. Het lijkt er dus op dat de mens zich spontaan kan gedragen volgens dit model. Al lijken die fases me wel door elkaar te kunnen lopen.

De eerste fase in het model is die van de ontkenning. In dit hoofdstuk zou dat een fase kunnen zijn waarin men reeds machteloosheid ondervindt maar er nog niet aan wenst toe te geven omdat men bv. wenst vol te houden aan de positiviteit die men wenst te hechten aan het eigen leven.

De tweede fase is die van protest of boosheid. Deze fase lijkt voor te komen in dit hoofdstuk in het onderdeel: "In het offensief". Het probleem is dat dit vaak niet helpt omdat men vaak zo de situatie niet kan veranderen en omdat men ook agressief zou kunnen worden terwijl men misschien zo niet wenst te zijn. En omdat men het niet kan veranderen met die woede, ontstaat er nieuwe machteloosheid.

De derde fase is die van het onderhandelen en vechten. In de context van dit hoofdstuk dat draait rond bewustwording, is er de strijd om zich bewust te worden van het probleem als een wijze van te vechten. Omdat het begrijpen van het probleem kan helpen om onmacht te mijden.

Maar natuurlijk, het begrijpen van het probleem is ook niet makkelijk. Het kan zelf zwaar zijn. Er is zoveel te begrijpen en dat kan zelf uitputtend zijn. Waarbij er opnieuw en opnieuw onmacht ontstaat die vraagt om een verklaring. En hierin is dan misschien de vierde fase te herkennen, die van de depressie. Hopelijk geeft men niet op maar de vechtlust zou wel kunnen afnemen.

Wat zich dan energie kan schenken, is de aanvaarding. En dat is dan de vijfde fase. De aanvaarding lijkt me bij de bewustwording herhaaldelijk plaats te grijpen. Maar pas wanneer men onmacht des te meer de baas lijkt te kunnen, lijkt de aanvaarding zich te kunnen manifesteren als het resultaat dat men beoogde.

4. Beïnvloeding op de perceptie

Wanneer men zo'n bewustwording doorgaat, dan zal men daardoor veranderen. Wanneer men zich zo beter van onmacht kan bevrijden, dan lijkt men mij vooral als mens te kunnen groeien. Toch kan zulke bewustwording ook enkele effecten in de hand werken die men misschien liever zou willen mijden.

4.1. Problematische perceptie

Er bestaat de mogelijkheid dat men des te meer onmacht zou waarnemen omdat men zich des te meer afstelt tot het waarnemen van onmacht.

Stel dat men bv. nagaat of men iemand kan vertrouwen. Iemand zou mogelijk willen nagaan of het vertrouwen dat men geeft niet misbruikt zou worden. Echter, hoe meer men zou nagaan of iemand te vertrouwen is, hoe meer men al datgene zou inzien dat niet te vertrouwen of mogelijk niet te vertrouwen zou zijn.

Waardoor men des te meer zou kunnen gaan waarnemen wat men als een breuk van het vertrouwen zou kunnen opvatten. Wat tot onmacht zou kunnen leiden. Of des te meer tot een gevoel van onmacht zou kunnen leiden.

Men zou een onderscheid kunnen maken tussen onkunde en een gevoel van onmacht. Aangezien men bij een bepaalde situatie zowel geen gevoel van onmacht als wel een gevoel van onmacht zou kunnen ervaren wanneer men in die situatie iets niet kan bekomen. Als men in zo'n situatie geen onmacht ervaart, is er dan onmacht? Aangezien men in die situatie iets niet kan bekomen zou men kunnen stellen dat er een onkunde is. Maar er is mogelijk geen onmacht als die er niet zou zijn voor zich. Wanneer men des te meer onmacht zou neigen te ervaren in situaties waarin men iets niet kan bekomen, dan zou men des te meer een onkunde ervaren als onmacht. Wat kan gebeuren bij die bewustwording ter bevrijding van onmacht.

Maar naar mate men zich des te meer zou kunnen bevrijden van onmacht via die bewustwording, wordt het ook des te minder relevant om zich nog meer van onmacht te kunnen bevrijden. En misschien dat men uiteindelijk meer onmacht zou ervaren louter omdat men zich afstelt tot het percipiëren van onmacht. Aldus, misschien dat men dan minder onmacht zou ervaren als men stopt met het zich afstellen tot het percipiëren van onmacht. Men zou dan ook op een gegeven moment kunnen gaan aanvoelen dat men in voldoende mate zich van onmacht heeft bevrijd met behulp van die bewustwording opdat het niet langer nodig zijn om zich af te stellen tot het percipiëren van onmacht zoals men dat doet bij die bewustwording. Aldus, men zou kunnen gaan willen om die bewustwording ter bevrijding van onmacht achterwege te laten. En men zou kunnen gaan willen om zich niet langer af te stellen tot het percipiëren van onmacht zoals men dat deed bij die bewustwording maar ook buiten die bewustwording.

4.2. De fenomenologische filter

Die bewustwording verandert hoe men een omgeving of zichzelf of een situatie kan gaan ervaren. En het kan zijn dat men dan meer naar de omgeving en zichzelf gaat kijken volgens fenomenen die men erin meent waar te nemen. En als men bv. zichzelf bekijkt doorheen dat beeld, dat gaat dat beeld van zichzelf ageren als een filter waardoor men zichzelf waarneemt.

Bijvoorbeeld, als de dochter zich eerst zou afgevraagd hebben: “Waarom wilt mijn vader niet ingaan op wat ik wens, ook al heb ik zo hard getracht om te doen wat hij wenst?” Dan zou die vraag, na wat zelfonderzoek, zich mogelijk meer neigen te vertalen als: “Waarom heb ik de aandacht van mijn vader nodig?” Of zelfs als: “Ben ik eigenlijk onveilig gehecht?”

Zo zouden dan zulke vragen ook relevant kunnen zijn: bekijk ik anderen en mezelf volgens die fenomenen? Sta ik volgens die fenomenen tot anderen en mezelf? Handel ik naar de omgeving en mezelf volgens die fenomenen en hun veronderstelde effecten?

En als men iets dergelijks doet en inziet bij zichzelf, dan is dat op zich ook een fenomeen waarvan men zich dan bewust is geworden. Opdat men dan, als men dat wenst, zich vrijer zou kunnen maken van de gebondenheid aan dat fenomeen. En dan kan men ook weer meer in staat zijn om de omgeving en zichzelf aan te voelen zonder te zoeken naar fenomenen die men erin terug kan lijken te vinden. En men zou zo ook bv. meer in staat kunnen zijn om aan te voelen hoe iemand anders iets ziet doordat men niet de andere reeds gaat bekijken volgens fenomenen waaraan de andere zou voldoen. En dat geldt niet alleen naar iemand anders toe, maar ook naar zichzelf toe.

Een mens is ook niet te concretiseren volgens enkele fenomenen. Het is het gedrag van een persoon dat zou kunnen geconcretiseerd worden. Dus als men zichzelf zou identificeren met de fenomenen die men in het eigen gedrag zou waarnemen of als men iemand anders zou identificeren met de fenomenen die men bij die persoon

zou waarnemen, dan maakt men eigenlijk niet veel meer als een voorstelling van die persoon omdat die persoon mogelijk het gedrag heeft dat men erbij zou waarnemen. Men objectificeert dan de persoon als 'iets' dat overeenkomstig is aan die fenomenen. Terwijl een persoon veel meer is dan enkele fenomenen die men erbij zou waarnemen en terwijl de persoon ook gedrag kan afleren. De bewustwording als het herkennen van fenomenen bij zichzelf of bij iemand anders, maakt dat men zich bezighoudt met een soort van objectificatie aangezien men hierbij aspecten van het eigen gedrag of het gedrag van iemand anders concretiseert tot die fenomenen. Echter, als het gedrag dat te concretiseren is tot die fenomenen reeds aanwezig is bij de persoon, dan is de bewustwording slechts het proces waarin men dat gedrag ook daadwerkelijk gaat leren inzien. Eens men zulk gedrag ingezien heeft bij zichzelf dan kan men, als men dat wenst, dat gedrag gaan afleren opdat men opnieuw zich minder zou gaan gedragen op een wijze waarbij men onderhevig is aan die fenomenen. De bewustwording maakt dus gebruik van een objectificatie van het eigen gedrag opdat, als dat gedrag afgeleerd is, men minder te objectificeren zou zijn volgens dat gedrag.

Het gaan ondernemen van zulke bewustwording maakt dus dat men des te meer het eigen gedrag kan gaan zien vanuit zulke fenomenen en hun verklaring. En zo zou men de eigen ervaringen des te meer kunnen gaan zien vanuit zulke fenomenen terwijl men dat voorheen mogelijk veel minder deed. En als men zichzelf des te meer vanuit al die veronderstelde fenomenen zou gaan bekijken, dan zou men mogelijk des te minder zien dat men zich eigenlijk niet altijd of louter overeenkomstig aan die fenomenen gedraagt. Dus doordat men zou zoeken naar welke fenomenen zouden passen bij het eigen gedrag, zou men mogelijk minder zien hoe het eigen gedrag niet altijd past bij die fenomenen. Omdat men daar niet langer naar zou zoeken. Dus dat wat niet beschreven is bij zichzelf blijft buiten schot. En eens men herkent dat men zichzelf maar in beperkte mate kan beschrijven, dan pas kan men echt

openstaan tot de mogelijkheid dat heel veel aan zichzelf en aan anderen helemaal niet beschreven is. En mogelijk maar in beperkte mate beschreven kan zijn. En dit is mogelijk zo over mensen in het algemeen. Door de verspreiding van zovele fenomenen omtrent de mens zou men kunnen gaan denken dat mensen reeds begrepen en beschreven zijn omdat men mensen des te meer zou kunnen gaan bekijken vanuit zulke fenomenen. Terwijl dat mogelijk slechts in beperkte mate het geval is. Dus het zou ook mogelijk bedrieglijk zijn om werkelijk te veronderstellen dat men zichzelf en anderen kan begrijpen omwille van enkele fenomenen die men bij hen meent waar te nemen.

Moraliteit en onmacht

Dit boek bewandelt wel degelijk een uitverkoren traject. In het eerste hoofdstuk kwam het eerste signaal van iets dat mis is: een gebrek aan vrijheid. In het tweede hoofdstuk wordt er meer ingegaan op de onmacht die gepaard gaat met dat gebrek aan vrijheid. Die onmacht gaat ook gepaard met gevoelens van onrechtvaardigheid. Men kan het fout vinden of slecht vinden wanneer men voelt dat men tot onmacht wordt gebracht door iemand anders. En dan komt men uit bij moraliteit. Hier ligt de focus in het draaglijker maken van de onrechtvaardigheid die men ervaart. Zo kan er ook een bevrijding zijn van onmacht. Dit hoofdstuk sluit dan ook aan bij het vorige hoofdstuk.

Ondertussen wordt er ook een beeld geschetst van ‘de andere’. Aldus, van diegene die zich tot onmacht brengt. Dit was reeds het geval in het vorige hoofdstuk. En dat beeld zal langzaamaan vollediger worden.

1. Enkele mogelijke valstrikken

Beïnvloeding is er al op zeer jonge leeftijd. Als de moeder haar verstoopt om even daarna weer tevoorschijn te komen, al lachende naar de baby, dan zal de baby mogelijk ook aan het lachen gaan. De baby stelt zich hier open toe. En schenkt hiermee die toelaatbaarheid aan de moeder om zich aan het lachen te brengen.

Door die openheid naar de omgeving toe, kan de persoon die ervaring opdoen die zich uit de interactie met de omgeving openbaart. In hoe men zichzelf opvat in die ervaring, leert men zo hoe het is om te zijn in die ervaring, voor zichzelf. In die wenselijkheid dat men daarin terugvindt, stelt men zich open tot de verinnerlijking van die wenselijkheid voor zich.

Als in het voorbeeld met de baby, de moeder op een bepaald moment haar baby minder aandacht zou geven, dan kan dit voor de

baby onwenselijk zijn. En dan kan dit des te onwenselijker zijn voor de baby omwille van die openheid die de baby had naar de omgeving toe. De baby zou kunnen gaan wenen. De baby is tot onmacht gebracht.

Dus de openheid en de bijhorende toelaatbaarheid die men schenkt aan de omgeving kan zowel leiden tot de verinnerlijking van het wenselijke als van het onwenselijke.

Die verinnerlijking van het onwenselijke leidt tot het herkennen van wat onmacht kan berokkenen bij zich. Het zou dan kunnen dat men bepaalde acties zou gaan mijden omdat men een associatie maakt met een mogelijke onmacht die, volgens zich, ermee gepaard zou kunnen gaan. En men zou dan die actie kunnen gaan mijden, zelfs al zou die actie wanneer ze wel slaagt voor zich, iets opleveren voor zich. Men zou zo'n actie kunnen gaan mijden omdat de veronderstelde negatieve gevolgen die men met de actie associeert, voor zich te groot lijken om de veronderstelde positieve gevolgen die men met de actie associeert, de moeite waard te laten lijken voor zich. Zo zou men dus ervaringen die men wenst aan te gaan en waartoe men open wenst te staan om ze aan te gaan, zich gaan onzeggen. En als men niet in staat is om aan te gaan wat men wenst aan te gaan, dan zou men kunnen spreken van een zekere hulpeloosheid.

Anderen zouden intuïtief kunnen gaan waarnemen dat een bepaalde actie voor een persoon gepaard zou gaan met een onwenselijkheid die voor die persoon te groot lijkt. Zo zouden andere mensen gehoorzaamheid kunnen afdwingen door ongehoorzaamheid te laten gepaard gaan met die, voor die persoon, te grote onwenselijkheid. Maar tegelijkertijd kan die persoon wel daadwerkelijk geloven dat het het beste is voor zich om te luisteren. Er is dan een openheid bij die persoon in het geloven dat men het gedrag en de moraal, waarvan gesteld wordt dat men ze hoort te volgen, hoort te volgen.

Stel bv. dat een leerkracht aan een leerling zegt dat die dient stil te

zijn omdat die anders zich zal moeten excuseren voor de hele klas, dan zal de leerling mogelijk denken dat het beter is voor zich om te luisteren omdat die een schaamte associeert met het aanbieden van die excuses aan de klas. Alhoewel de leerling mogelijk ook niet graag wenst toe te geven aan de leerkracht die deze eisen stelt aan zich.

Het zou ook kunnen dat de leerling wel protesteert tegen die eis van de leerkracht en zo ook een straf oploopt. Dan zou er ook onmacht kunnen ervaren worden door de leerling. Ook al zou die leerling dan voor een stuk het wenselijke kunnen hebben bekomen, namelijk, die ongehoorzaamheid als een wijze om op te komen voor zichzelf.

Een andere valstrik is het geloven dat men een gedrag of een moraal zou horen te volgen, niet om het onwenselijke te mijden maar om het wenselijke te bekomen voor zich.

Bijvoorbeeld, men heeft een geliefde en men wenst daar lief voor te zijn maar mogelijk is die lieflijkheid voor de andere beknellend zodat men net de geliefde van zich afduwt terwijl men dat niet wou.

De moraal waarin men gelooft, die men verinnerlijkt heeft, die men wenst na te streven, kan ook waargenomen worden door anderen. Zo kan het zijn dat anderen zo'n moraal van iemand kunnen gebruiken om die persoon tot gehoorzaamheid te brengen. Doordat de moraal van die persoon, de persoon inschikkelijk maakt in het wensen te doen wat men wenst van die persoon. Of doordat de moraal van die persoon, het de persoon moeilijk maakt om niet in te gaan op wat men wenst van die persoon.

Stel dat men bv. niemand wilt kwetsen en daarin gelooft maar toch iemand gekwetst heeft, dan kan men inschikkelijker zijn wanneer men zich aanzet tot het aanbieden van excuses.

Zo zou het kunnen dat men zelf gelooft in de moraal waarvan gesteld wordt (door anderen) dat men ze dient te volgen omdat

men de eigen moraal zou schenden wanneer men de moraal waarvan gesteld wordt dat men ze dient te volgen, zou schenden. Zo zou men kunnen geloven dat men die gestelde moraal dient te volgen ook al zou dit gepaard gaan met een mogelijke onmacht voor zichzelf. Terwijl, als men die gestelde moraal niet zou volgen, men het zou kunnen opvatten als een schending van zichzelf. Want men zou dan de moraal waarin men gelooft geschonden hebben.

Aldus, betreffende het vorige voorbeeld, men wilt niet kwetsen, dus als men iemand zou gekwetst hebben, dan heeft men de eigen moraal geschonden. Maar mogelijk wilt men aanvankelijk ook geen excuses aanbieden. Omdat men het bv. onaangenaam vond hoe de andere zich naar zich heeft gedragen. Alleen zou iemand aan zich kunnen stellen dat het verkeerd is om geen excuses aan te bieden. En men zou dat kunnen gaan geloven en men zou alsnog kunnen willen om die excuses aan te bieden. Zodat men toch zou ingaan op de gestelde moraal (het hoeven excuses aanbieden) vanuit die eigen moraal (niet wensen te kwetsen). Maar de mogelijkheid bestaat dat die persoon aan wie men de excuses aanbiedt, later opnieuw zich onaangenaam gedraagt naar zich. Zodat men zich opnieuw tot onmacht laat brengen. En mogelijk laat men zich des te meer tot onmacht brengen omdat men excuses heeft aangeboden aan die persoon terwijl die zich niet veel lijkt aan te trekken van zich.

2. Moraliteit en zelfbehoud

Moraliteit en zelfbehoud kunnen soms tot elkaar te relateren zijn. Dit is bv. te merken bij schuldgevoelens. Men zou gekwetst kunnen raken omwille van wat men gedaan heeft en dit kan beïnvloeden welke moralen men zichzelf wilt toe-eigenen en het kan ook beïnvloeden welke moralen men wenst te verwachten van anderen.

Ik zal starten met een benadering van schuldgevoelens om daarna het ook even te veralgemenen tot kwesties die niet noodzakelijk iets met schuldgevoelens hoeven te maken te hebben, zoals de

breder kwestie van het falen.

Schuldgevoelens kunnen leiden tot het niet meer wensen toe te laten wat men acht als fout. Ze kunnen ook leiden tot het niet wensen toe te laten van wat men als fout acht in het gedrag van anderen naar zich toe of naar andere personen toe. Omdat men zelf ook niet wenst om toe te laten wat men als fout acht.

Het zou kunnen dat men het voor zichzelf niet meer kan rechtvaardigen dat men een fout heeft begaan omdat het herkennen van de reële gevolgen van die eigen daad, de rechtvaardiging van wat men deed, verhindert. Men erkent de schuld.

Doordat schuldgevoelens zelfrechtvaardiging kunnen bemoeilijken, zou het kunnen dat zelfs wanneer men vindt dat iemand zich gedraagt naar zich op een wijze die men als fout acht, men het zich niet kan rechtvaardigen om zich tegen dat gedrag te verzetten. Omdat men zou kunnen inzien dat, hoe men dat verzet wenst te doen, als fout zou achten. Men zou bv. woede in zich kunnen dragen en men zou zich kunnen willen behoeden om die woede te uiten omwille van mogelijke negatieve gevolgen. Zo kan het zijn dat men faalt om zichzelf te verdedigen omdat men er niet in slaagt om zich te verdedigen op een wijze die men niet als fout zou achten. En zo zou men zichzelf kunnen laten kwetsen. En hoe meer men gekwetst raakt, hoe moeilijker het kan worden om zich te verdedigen op een wijze die men niet als fout zou achten. Want hoe incorrecter het wordt voor zich, hoe moeilijker het kan worden om nog een reactie te geven die men als correct zou achten. Er ontstaat een valstrik.

Hoe sterker men wordt gedreven tot datgene wat men als incorrect ervaart naar zich, hoe meer men het zich zou kunnen willen rechtvaardigen om bepaald gedrag niet langer te zien als fout. Opdat men kan opkomen voor zichzelf en kan ontsnappen aan die valstrik. Maar ook wanneer men zich zulke rechtvaardiging zou toelaten, zou er een gevoel van verdeeldheid kunnen overblijven.

En als men zich niet kan veroorloven om zich te laten onderuit

halen én als men het zich niet wenst te veroorloven om zich te gedragen op een wijze die men als incorrect acht, dan zou het kunnen helpen dat men een steun bekomt.

Eén steun kan zijn om niet alleen de schuld maar ook de eigen onschuld te gaan herkennen. Want de toe-eigening van schuld en het zichzelf gaan zien als schuldig kan voorkomen dat men nog de eigen onschuld kan zien. Men zou zich het recht op de eigen onschuldigheid kunnen ontnemen. Maar als men weet dat men niet had gedaan wat men gedaan had als men had geweten dat het tot die gevolgen zou leiden, dan kan men het slechts gedaan hebben uit onwetendheid. Of uit een gebrek aan zelfcontrole. Maar als men niet de zelfcontrole zou hebben gehad om niet te doen wat men gedaan had, dan had men ook niet de keuze gehad om het niet te doen. Dus er diende een zekere onschuld te zijn om dat wat men zag als fout te kunnen begaan.

Dit kan ook als een steun zijn wanneer die persoon gemoraliseerd wordt door anderen. Want bij het moraliseren zou men die persoon kunnen weergeven als diegene die wel kon kiezen om die daad niet te begaan. Wat moeilijk kan zijn als schuld voor zich gevoelig ligt en mogelijk ook omdat men vindt dat men een fout maakt door zich als dusdanig te moraliseren. Omdat men herkent dat men het niet wou gedaan hebben.

En het is mogelijk om een moraal op te stellen waarbij men, bij het moraliseren, de onschuld van persoon niet ontkent:

1. Bij het gemoraliseer dient men, aan de persoon die gemoraliseerd wordt, geen foutieve voorstelling van die persoon te maken.
2. Het morele is dat wat de persoon brengt tot wat nog moreler zou zijn.
3. Wat nog moreler zou zijn, bekomt men door (1) niet te schenden.

Iemand zou kunnen gaan moraliseren door de fouten die een

persoon gemaakt zou hebben aan te halen alsof die persoon die fouten heeft gemaakt vanuit de wil om die fouten te begaan, zoals de persoon die moraliseert, die wens om fouten te maken voorstelt in het gemoraliseer. Terwijl in de werkelijkheid die persoon mogelijk slechts die fouten kon maken doordat er bij zich een onwetendheid was omtrent wat men veroorzaakte en/of er bij die persoon een gebrek aan zelfcontrole was. De hypocrisie zou er kunnen zijn als de persoon die moraliseert zelf vanuit onwetendheid en/of gebrek aan zelfcontrole zou moraliseren als die zou stellen dat de persoon die de fouten heeft gemaakt dat wel deed alsof die wel de volledige zelfcontrole en het volkomen begrip van wat die aanrichtte, zou hebben gehad.

De rechtvaardiging van het gemoraliseer zou zijn dat het (2) volgt. Maar er is een schending van (1). En er was de mogelijkheid om (2) te bekomen zonder een schending van (1).

Namelijk, om aan de persoon die de fout had begaan aan te tonen wat er fout aan zou zijn. Maar door daarbij ook te gaan onderzoeken of die persoon vanuit onwetendheid en/of gebrek aan zelfcontrole zou hebben gehandeld. Opdat men aan die persoon een minder incorrecte voorstelling van zich kan geven.

Indien niet, dan zou een persoon die een fout heeft begaan, des te meer een incorrecte voorstelling van zichzelf krijgen als die persoon achteraf des te meer wou dat hij/zij die fout niet gemaakt had vanuit de eigen wil om goed te zijn. Zo'n incorrecte voorstelling is alweer een wijze waarop men een persoon zou kunnen objectificeren door die persoon te concretiseren als de schuldige zoals weergegeven.

Het is natuurlijk niet uitgesloten dat iemand, zeer goed begrijpende wat de impact en de destructiviteit van de eigen daad zou zijn, alsnog zou kiezen om die daad te begaan zonder er daarna ook maar enige spijt over te hebben. Maar natuurlijk, als men zo iemand dan afspiegelt als iemand die gewetenloos heeft gehandeld, dan lijkt men me ook geen of nauwelijks een verkeerd beeld te

hebben gegeven. Dus de moraal die werd opgesteld, is nog steeds geldig.

De moraal die hier was opgesteld kan ook veralgemeend worden. Het idee achter deze moraal is het mijden van onbegrip wanneer men moraliseert omdat zulk onbegrip niet hoeft om een moraal over te brengen. Opdat men niet het zelfbehoud tart en niet aanvallend is bij het overbrengen van de moraal. Dat zelfbehoud zou kunnen getart worden omdat iemand schuldgevoelens heeft maar het zou ook om een andere reden kunnen gaan. Bijvoorbeeld iets waarin men gefaald heeft en waarbij dat falen onnodig wordt aangehaald alsof het iets zou zijn dat volkomen aan zich te wijten is.

Nu heb ik voor het opstellen van die moraal een vrij uitvoerige uitleg gegeven. Maar de moraal is vrij eenvoudig samen te vatten. De opvatting is dat het slechts moreel kan zijn als men niet de onschuld van zichzelf of van een andere persoon ontnemt of laat ontnemen.

Dit kan als een steun zijn. Want hieruit zou men kunnen inzien dat als men gemoraliseerd wordt op een wijze die men als incorrect ervaart, die incorrectheid mogelijk niet hoefde om aan zich aan te tonen wat er incorrect zou zijn aan de eigen daden. Zo zou men mogelijk kunnen mijden dat men het zelfbehoud laat onderuit halen als men zich moraliseert.

Alsook, wanneer men de eigen intenties kan inzien en kan valideren naar zichzelf toe, dan zou men veel leed kunnen voorkomen. Want als men iets deed waarvoor men zich schuldig voelt, dan zou men zichzelf kunnen gaan bekijken als diegene die het wou om zulke schade te berokkenen. Terwijl men misschien niet of nauwelijks bezig was met zulke schade te willen berokkenen. Dus men zou mogelijk nooit de intentie gehad hebben om zoveel schade te berokkenen als dat men had gedaan. Maar men zou die eigen intenties kunnen gaan ontkennen bij zichzelf. Echter, wanneer men die werkelijke intenties wel gaat herkennen,

dan herkent men zo ook zichzelf. En dan kunnen anderen zich minder gaan objectificeren door zich anders voor te stellen als dat men zou zijn.

Waarom zou men dan toch iemand trachten te moraliseren op een wijze die onnodig incorrect zou zijn?

Eén mogelijkheid: omdat de persoon die moraliseert nooit zulke schuldgevoelens (of zulk falen) heeft ervaren. En aldus, mogelijk nooit in dergelijke mate heeft ervaren dat men iets kan doen dat zo sterk ingaat tegen wat men zelf zou willen gedaan hebben. Zodat die persoon meer in staat is gebleven om te blijven handelen vanuit een zelfrechtvaardiging. En zodat die persoon meer een controle of een gevoel van controle omtrent de eigen daden heeft ervaren. En die persoon zou ook kunnen aannemen dat dit voor de andere persoon ook zo is. En als men inderdaad aanneemt dat die persoon in grote mate een keuze had, dan lijkt het redelijker om te moraliseren op een wijze die de zelfrechtvaardiging terecht wijst. Maar als de zelfrechtvaardiging van de andere persoon een grotere schade zou kunnen opgelopen hebben doordat men zich heeft gedragen op een wijze die men zich mogelijk gerechtvaardigd had maar die eigenlijk sterk inging tegen wat men zelf zou willen gedaan hebben, dan kan het terecht wijzen van de persoon moeilijk zijn voor die persoon als die zich die daad niet wou rechtvaardigen. Maar toch als dusdanig wordt weergegeven door de persoon die zich moraliseert.

Een andere mogelijkheid: omdat men niet om kan gaan met de daad die de andere persoon heeft begaan. Het zou die persoon kunnen kwetsen dat men dat heeft gedaan. Bijvoorbeeld omdat die daad is gepleegd geweest door iemand waar die persoon om geeft of naar iemand waar die persoon om geeft. En omdat die persoon er niet mee om kan gaan zou die kunnen eisen van de andere om diens schuld toe te geven. En die persoon zou mogelijk niet in staat kunnen zijn om enige onschuld die te vinden zou kunnen zijn bij de andere, te kunnen aanschouwen omdat men een behoefte heeft tot een toegeving van schuld.

En om zulke redenen zou men kunnen verwachten dat de andere persoon zich verontschuldigt en diens fout toegeeft. Net zoals de andere persoon op begrip zou kunnen hopen opdat men dan herkenning krijgt van het feit dat men niet wou doen wat men gedaan had. En beide personen zouden mogelijk niet krijgen wat ze willen van de andere. Nochtans zou men kunnen stellen dat het als goed geacht mag worden als men begrip opbrengt voor de andere door te herkennen dat die persoon niet die fout wou gemaakt hebben. Net zoals het als goed zou kunnen geacht worden wanneer men toegeeft aan de andere dat men iets deed wat niet had mogen gebeuren. En men zou wel kunnen verwachten van de andere om die moraal naar zich uit te oefenen en dat als correct achten, het lijkt er toch op dat soms die moraal niet lijkt te kunnen ingevuld worden. Zelfs al zou men die moraal willen uitoefenen naar de andere toe, dan nog lijkt het soms niet te kunnen lukken. En dit kan een belangrijk inzicht zijn. Want dan zou men, zelfs wanneer die moraal niet wordt ingelost naar zich, alsnog er beter mee om kunnen gaan.

Het is niet altijd eenvoudig. Het zou mogelijk ook niet eenvoudig zijn als men zich zou verontwaardigd voelen omdat men geen verontschuldigen krijgt terwijl de andere helemaal geen spijt heeft. En men zou zulke verontwaardiging kunnen gaan uiten om zich te verdedigen tegen de onrechtvaardigheid die men ervaart. En dat kan zeer begrijpelijk zijn. Maar dit betekent niet dat men uiteindelijk herkenning of voldoening zal krijgen. Immers, evenzeer zou men het deksel op de neus kunnen krijgen omdat de andere het fout vindt dat men van zich verontschuldigen wenst.

Natuurlijk zou men kunnen strijden, moraal tegen moraal, om wie er gelijk hoort te hebben en waarom. Maar ook hier valt het te bevragen of dit zou leiden tot resultaten die men achteraf als wenselijk zou achten.

Zulke onopgeloste problemen kunnen leiden tot minachting naar elkaar. Waarbij de ene zich bv. minachtend bekijkt omwille de fout die men gemaakt zou hebben en waarbij de andere dan minachting

ontwikkelt omdat men zich minachtend bekijkt. En uiteindelijk heeft het niets meer te maken met wat moreel is maar louter om wie er gelijk zou hebben en hoe men dat aan elkaar zou kunnen laten blijken.

Waar het dus op neer komt, is dat men zou kunnen falen om een oplossing te vinden. En een oplossing zou uiteraard kunnen te vinden zijn. Maar het zou ook kunnen dat men ze niet vindt. Dat elke keer men bedenkt hoe een moraal de oplossing zou zijn op die kwestie, men net merkt dat het geen oplossing is of kan zijn. Uiteindelijk kan het probleem zijn dat men blijft behoeven om die kwestie op te lossen via een moraal die zich de verlossing zou schenken. En als men uiteindelijk daarmee stopt en dat loslaat, dan zou dat de oplossing kunnen zijn. Zo zou men die kwestie kunnen oplossen.

En het niet in staat zijn om te kunnen handelen volgens de moraal die men als correct wilt achten, lijkt iets te zijn dat geregeld kan voorkomen. Dus het kunnen loslaten van het behoeven van zo'n bepaalde moraal kan helpen. Natuurlijk zou het kunnen leiden tot het des te meer te gaan handelen in veronachtzaming van de andere omdat men het niet langer zou behoeven om te trachten te blijven volhouden aan een moraal die men als rechtvaardig achtte. Maar dat is niet noodzakelijk het geval. Zolang men wilt blijven moreel handelen, zal men alsnog nastreven wat men als correct acht. Maar men zou het mogelijk minder doen vanuit de behoefte om eraan te voldoen en mogelijk des te meer omdat men wilt moreel zijn.

En het draait mogelijk ook niet louter om die moraal die de oplossing zou bieden. Het draait mogelijk ook om de andere die zich iets lijkt te ontnemen. En in momenten van woede kan dat zich ook uiten. In zo'n momenten zou men zich mogelijk inbeelden om de andere te kwetsen zoals de andere zich kwetste. Of zou men zich kunnen inbeelden om de andere te vernederen zoals die zich zou vernederd hebben. Diegene die zich schuldig voelt zou zich afgewezen kunnen voelen omdat de andere niet herkent dat men

niet wou doen wat men gedaan had. Diegene die excuses wilt en er geen krijgt zou zich ook kunnen afgewezen voelen omdat men geen herkenning krijgt voor de onrechtvaardigheid die zich zou aangedaan zijn.

Maar zou het louter om de andere draaien? Het lijkt ook te draaien rond het feit dat zich iets ontnomen is geweest. En als de andere het niet voor zich zou oplossen én als men het zelf ook niet kan oplossen door een bepaalde toenadering te zoeken naar de andere, dan dient men het mogelijk op te lossen bij zichzelf. Als men zich schuldig voelt en als men voelt dat anderen zich afwijzen terwijl men voelt dat men nog steeds goed wilt zijn, dan zou men uiteindelijk opnieuw kunnen trachten om de aanwezigheid van die goedheid bij zichzelf te herkennen en te valideren, ook al doen anderen dat niet bij zich. En als men excuses wilt en er geen krijgt, dan zou men kunnen trachten in te zien dat het niet noodzakelijk iets met zich te maken heeft.

En als men het bij zichzelf des te meer kan oplossen, dan zal men het mogelijk ook minder behoeven om het op te lossen via een moraal. Iets wat kan helpen aangezien er niet altijd zo'n oplossing lijkt te zijn of evident lijkt te zijn.

3. Ze bedoelen het niet slecht

Soms doet of zegt iemand iets dat kwetsend is voor iemand anders zonder dat er ook maar enige bedoeling was om die persoon te kwetsen. Dan bedoelde die persoon het duidelijk niet slecht terwijl die andere persoon natuurlijk kan menen dat er wel zulk slecht of kwaadaardig opzet was. Zulke situaties kunnen vrij snel opgehelderd raken. Want als men die persoon ietwat beter leert kennen dan zou men snel kunnen afleiden dat die persoon geen of weinig kwade bedoelingen lijkt te hebben.

Soms is het echter veel onduidelijker. Dit valt uit te leggen met een simplistisch voorbeeld. Stel dat twee mannen elkaar tegenkomen en de ene man roept een scheldwoord naar de andere om hem te

begroeten. Dit zou natuurlijk voor beiden grappig kunnen zijn maar laat me aannemen dat die andere man er niet mee kan lachen. Die ene man zou kunnen herkennen dat die andere man er niet goed mee om kan maar als die ene man geen kwade bedoelingen had, dan zou die ene man kunnen blijven vasthouden aan dat opzet dat niet kwaadwillig was opdat de volgende keer dat zij elkaar ontmoeten er weer zulk scheldwoord zou kunnen volgen. Als die andere man er dan opnieuw niet mee om kan, dan zou die ene man kunnen denken: “Zie je dan niet dat ik het niet kwaad bedoel.” Terwijl die andere man zou kunnen denken: “Gaat het nog lang duren voor je mij met rust laat?” Want voor die andere man zou het des te duidelijker worden dat die ene man inziet dat men zich ergert. En dan kan het moeilijk zijn om er geen kwaadwillig opzet mee te associëren. Terwijl voor die ene man, ook al ziet hij in dat hij die andere man ergert, er toch geen kwaad opzet hoeft te zijn want hij blijft vasthouden aan diens eigen onschuld. Dus hij bedoelt het niet slecht. Natuurlijk, die andere man hoeft niet akkoord te gaan met het gedrag van die ene man omdat hij het niet slecht bedoelt.

Gelijkaardige fenomenen kunnen ook ontstaan wanneer men vriendelijk tracht te zijn. Stel bv. dat een oude man valt en dat men die man tracht recht te helpen. Als die man nog zelf in staat was om recht te raken, dan bestaat de kans dat hij zich benaderd voelt als iemand die zo hulpeloos is dat hij zelf niet recht kan raken. Wat niet zo is. En daarom kan die man zich onwenselijk behandeld voelen. Terwijl er uiteraard geen slechte bedoeling hoefde te zijn.

Of stel dat iemand zich allerlei persoonlijke vragen stelt en dat die persoon hierbij sympathiek tracht te zijn. Als men daar helemaal geen behoefte aan heeft, dan zou men uiteraard liever hebben dat die persoon stopt met vragen te stellen. Maar als men omwille van die sympathie die men meent te herkennen, toch die vragen maar beantwoordt om niet onbeleefd te zijn, dan kan dat alsnog ergerlijk zijn als er steeds nieuwe vragen aan bod komen. En toch zou de persoon die de vragen stelt kunnen blijven volhouden aan diens

onschuldige sympathie zelfs wanneer hij/zij herkent dat die andere persoon liever zou gespaard worden van verdere vragen. En dan lijkt de 'sympathie' meer op een uiting van macht. Men hoeft uiteraard ook hier niet akkoord te gaan met zulk gedrag. Men hoeft dus niet toe te geven omdat de andere persoon geen slecht opzet had. De vriendschappelijkheid van beide zijden zou misplaatst kunnen zijn.

Alhoewel men in zo'n situaties zou kunnen vinden dat de andere persoon zich verkeerd gedraagt, toch kan het vaak helpen dat men zich losmaakt van opvattingen over kwaadwilligheid.

Stel bv. dat iemand zich kwetst door de dingen die hij/zij zegt. En stel dat men herkent dat die persoon dat doet terwijl hij/zij zeer goed inziet dat men zich kwetst, dan lijkt het redelijk te zijn om dat gedrag als fout te beoordelen. Er is echter één probleem. Het wil namelijk niet zeggen dat men dat gedrag ook kan veranderen. Althans, dat is allesbehalve evident. Men zou ertegen kunnen ingaan. Maar evenzeer heeft die persoon also door dat men zich kan uitlokken opdat die persoon het later nog is zou proberen. En dan staat men alsnog machteloos. En dat is onrechtvaardig voor zich. Alleen lijkt dat gevoel van onrechtvaardigheid net in het eigen nadeel te kunnen spelen. Omdat men de situatie niet lijkt te kunnen veranderen. Dus men zou kunnen bevragen of dat gevoel van onrechtvaardigheid in zo'n situatie zelf moreel is. Misschien is het correcter voor zichzelf als men dat kan loslaten. Natuurlijk hoeft dit niet te betekenen dat men dan maar dient te vinden dat het gedrag van de andere toch niet incorrect was opdat men zo dat onrechtvaardige gevoel zou kunnen mijden. Want dan lijkt men iets van zichzelf op te geven omwille van de andere. Maar het lijkt wel te kunnen helpen als men dat gedrag van de andere kan loslaten ook al vindt men het incorrect. En dat lijkt redelijk te zijn omdat het correcter lijkt dat men er niet onder lijdt. Aangezien men er mogelijk toch niet veel aan kan veranderen. En aangezien de schade eigenlijk ingeperkt wordt doordat men het zou loslaten. Wat dan als moreel kan geacht worden.

Iets dergelijks lijkt ook te kunnen plaatsgrijpen wanneer men vriendelijk tracht te zijn naar iemand. Want als dat verkeerd overkomt, dan zou die persoon zich onrechtvaardig kunnen behandeld voelen en dat eventueel kunnen uitwerken op zich. Wat dan natuurlijk onrechtvaardig zou kunnen aanvoelen voor zich omdat men goede bedoelingen had. Toch zou het kunnen dat men ietwat machteloos zou staan in het veranderen van het oordeel van de andere.

Dit lijkt te kunnen plaatsgrijpen wanneer een kind opgroeit. Bij een jong kind kan het zeer belangrijk zijn dat de ouders het steunen en bewonderen. En de ouders zouden dat dan ook doelbewust kunnen nastreven. En het zou kunnen werken. Maar als het kind wat ouder wordt en de puberteit ingaat, dan zou datzelfde gedrag van die ouders net fout kunnen aanvoelen voor het kind. Het kind zou zich kinderlijk kunnen benaderd voelen. Alsof hij/zij wordt gedwongen in dat perspectief van de ouders. En dan kunnen de ouders nog werkelijk geloven in het belang van het steunen en bewonderen. En zij zouden moeilijkheden kunnen ondervinden om dat op te geven. Maar als die moraal een omgekeerd effect heeft, dan lijkt het alsnog positiever te zijn om dat te kunnen loslaten. Zowel voor de ouders als voor het kind. En zo komen zij misschien dichterbij wat als steun en bewondering aanvoelt voor die puber.

En zo lijkt het soms moreel te zijn om een moraal los te laten. Wat belangrijk kan zijn voor iemand die goed wenst te zijn.

Maar het werkt niet altijd. Soms zullen de opvattingen van kwaadwilligheid simpelweg te sterk zijn. Er is altijd de kans dat men herkent dat de andere persoon ingaat tegen de wil van iemand anders en hierbij wel slechte bedoelingen heeft. Of het slecht bedoelt én niet slecht bedoelt. Soms zal men dan toch willen ingaan tegen die persoon. Soms zou men het zich simpelweg niet kunnen laten. Zo kan men ook trachten op te komen voor zichzelf of iemand anders. Of het iets zal uithalen, blijft dan een open vraag. Maar het is natuurlijk wel zeer menselijk om het toch te

proberen.

4. Subjectieve moraliteit

Men zou zich een natie kunnen inbeelden waarin vele mensen niet willen aannemen wat anderen stellen als zijnde goed of niet goed. Ze keren er zich van af.

Waarop ze zelf des te meer gaan bepalen wat goed zou zijn en niet goed zou zijn. En dat zien ze dan als hun recht. Net zoals ze vinden dat anderen dat recht ook mogen hebben. Men zou het hun moraal kunnen noemen. Dus iedereen kan dan proberen om te bekomen wat men wilt bekomen. Maar natuurlijk wilt niet iedereen hetzelfde bekomen. Hierdoor ontstaat er vaak een machtsstrijd tussen de wil van de ene en de wil van de andere. Waarbij beiden mogelijk niet willen ingeven aan de andere. Maar volgens hun moraal mogen ze niet vervallen tot het gaan stellen dat wat de andere doet niet goed zou zijn. Want ze hadden zich immers afgekeerd van die attitude. Als zij niet willen dat anderen aan hen stellen wat goed zou zijn en wat niet, dan zouden zij zich zelf zo niet willen gedragen. Het zou dan eerder als zwak kunnen overkomen om dat toch te doen. Alsof men dan niet in staat zou zijn om aan hun moraal vol te houden door de andere het recht proberen te ontnemen om zelf te stellen wat goed zou zijn en niet goed zou zijn door aan zich te stellen wat zou mogen en niet zou mogen.

Als men zelf zou mogen stellen wat goed zou zijn en niet goed zou zijn, dan ontstaat er een attitude van subjectieve moraliteit. En dan komt men uit bij moreel relativisme. Aldus, dat wat goed zou zijn, relatief is. Want wat goed zou zijn en niet goed zou zijn, zou subjectief zijn. Natuurlijk zou quasi niemand geloven dat alles maar zou hoeven te mogen. Voor quasi iedereen zouden er grenzen zijn. Er zouden dingen zijn die ze als ontoelaatbaar zouden achten voor zichzelf en voor anderen. Maar voor iemand die hun moraal of attitude volgt, zou er binnen die grenzen van wat voor zich toelaatbaar is, een bijna absolute subjectieve moraliteit heersen.

Aldus, het zou binnen die grenzen slechts moreel zijn als men zelf en als anderen zelf dat recht om zelf te stellen wat goed is en niet goed is, zouden opeisen. En als iemand iets zou doen dat werkelijk buiten die grenzen van het toelaatbare valt, dan zou men mogelijk nog steeds geloven dat die persoon dat recht heeft om dat te doen, alleen zou men mogelijk tegelijkertijd vinden dat anderen dat het recht hebben om in te grijpen opdat die persoon dat niet zou kunnen doen of ervoor zou bestraft worden.

Nu leeft men misschien helemaal niet in zo'n natie... of maar een beetje. Maar ieder zou af en toe kunnen geconfronteerd worden met zo'n situaties. En het kan dan gaan over een situatie zijn waarin anderen aan zich gaan stellen wat goed is en wat niet goed is. Net zoals het dan kan gaan over een situatie waarin anderen zulke subjectieve moraliteit lijken te hanteren. En wat wel duidelijk lijkt te zijn... is dat men geen van beide zijden lijkt te hoeven kiezen.

Want men zou bv. evenzeer belang kunnen hechten aan een moraal die de gouden regel in acht neemt: gedraag je naar anderen zoals jij wilt dat zij zich naar jou gedragen. Men belemmert dan in enige mate de eigen bewegingsvrijheid vanuit het idee dat men hiermee anderen vrijheid schenkt door zich naar hen te gedragen op een wijze die hen in acht zou proberen te nemen. Dit heeft niets te maken met het stellen aan anderen wat goed is en niet goed is. Althans, men zou misschien liever hebben dat anderen uit eigen overweging zouden inzien wat correct is en wat niet correct is door voor hen begrip op te brengen. Het heeft dan ook niets te maken met subjectieve moraliteit. Men zou immers vast niet akkoord zijn met zulke cultuur.

Maar diegenen die werkelijk geloven in subjectieve moraliteit lijken werkelijk te geloven dat er geen moraal hoort gevolgd te worden die hun recht ontnemt om zelf te stellen wat goed zou zijn en wat niet goed zou zijn. Ook zo'n moraal die draait rond de gouden regel, zouden zij kunnen zien als een wijze die ertoe dient om hen weg te leiden van hun subjectieve moraliteit. Als men dan

bv. vriendelijk zou zijn dan zou die andere persoon dat kunnen aanvoelen alsof men van zich eist dat men vriendelijk zou terug zijn. Alsof het voor zich als macht is die men tracht uit te oefenen op zich, terwijl de andere misschien werkelijk gewoon een wens heeft om vriendelijk te zijn. Maar aangezien die andere persoon zelf zou wensen te bepalen wat goed is en wat niet goed is volgens zichzelf, vanuit die subjectieve moraliteit, zou die andere persoon zich kunnen distantiëren van die vriendelijkheid.

Dit kan natuurlijk confronterend zijn voor de persoon die dan vriendelijk tracht te zijn. Soms zou het regelrecht pijnlijk kunnen zijn. Die persoon zou bv. van goede wil kunnen zijn naar iemand terwijl men diens voordeel haalt uit die persoon. Waarna die persoon zou benadeeld zijn en waarna die persoon het immoreel zou kunnen vinden omdat hij/zij zelf niet iemand wenst te benadelen. Terwijl die persoon die gelooft in die subjectieve moraliteit zou geloven dat het goed was voor zich om dat te doen als men het zelf als goed acht. En zo lijkt men dan eerder een slaafse moraal te bekomen. Men zou van zich laten misbruik maken omwille van die moraal die men wenste te volgen. Wat dan zou kunnen leiden tot onmacht en tot woede.

En men zou zich dan kunnen proberen te verdedigen door hen proberen terecht te wijzen. Maar dan zou men even iemand worden die aan anderen stelt wat goed zou zijn en wat niet goed zou zijn. En iemand die zo'n subjectieve moraliteit hanteert, zou daar net niet willen aan toegeven. Hij/zij zou er mogelijk weinig acht op slaan omdat die persoon niet geïnteresseerd is om die moraal te volgen. Zodat men zou kunnen voelen dat men afgewezen wordt terwijl men zichzelf probeert te verdedigen. Wat kan leiden tot nog meer onmacht en woede. En uiteindelijk zou men mogelijk uit woede en uit onmacht zelf die moraal laten vallen om bv. zelf diegene proberen te benadelen die zich probeert te benadelen. En men zou dat dan als moreel kunnen achten omwille van de schade die zich is berokkend geweest. Maar het valt uiteraard ten eerste te bevragen in welke mate zulke attitude

uiteindelijk zelf niet zou uitdraaien tot subjectieve moraliteit. Men staat dus tussen twee vuren.

Als men dan de vijandigheid zou kunnen afwijzen, dan zou men een andere attitude kunnen aannemen. Men zou kunnen proberen in te zien hoe men kan voorkomen dat men van zich (en van anderen) misbruik maakt. Opdat men zo zou kunnen voorkomen dat de eigen moralen, slaafse moralen zouden worden. En opdat men net des te meer zou kunnen opkomen voor zichzelf zonder de eigen moralen te gaan verloochenen.

Maar dat is misschien wel een werk van lange adem.

5. Strategieën voor moralen

Hier wens ik twee strategieën te bespreken om moralen te realiseren.

De eerste strategie is een strategie van zelfloosheid. Men wijdt zich toe aan de andere met de bedoeling dat de andere zich geliefd en/of gewaardeerd zou voelen. En mogelijk ook met de bedoeling dat de andere dan aan zich waardering zou teruggeven omwille van wat men voor zich heeft gedaan. En die strategie kan uiteraard werken.

Het probleem is dat die strategie niet altijd werkt. Het is bv. mogelijk dat de andere eerder een eigendunk krijgt omwille van die waardering die men zich geeft. Het is ook mogelijk dat de andere een goede aangelegenheid heeft gevonden om van zich te profiteren wanneer men allerlei dingen wenst te doen voor zich.

Daarom is er ook een tweede strategie nodig. Bij deze strategie, in tegenstelling tot de eerste strategie, beoordeelt men niet enkel de eigen moralen maar ook de moralen van de andere.

Dus stel dat men bv. aanvankelijk bezig is met die eerste strategie. Men probeert waardering te geven aan iemand en dingen te doen voor iemand. Maar stel dat de andere niet echt tevreden is over zich. Misschien heeft men volgens de andere een foutje gemaakt

en misschien verwijt de andere zich dat, ook al probeert men zoveel te doen voor de andere. De andere valt dan de moralen van zich aan. En men zou dan zelfs zichzelf kunnen bevragen. Men zou kunnen gaan denken dat men inderdaad een fout heeft gemaakt. En dat men niet aan de eigen moralen heeft kunnen voldoen. Waarna men mogelijk zou besluiten om nog meer diens best te doen.

En dit lijkt op zich al zeer riskant omdat de andere zo opnieuw van zich zou kunnen profiteren. Maar misschien wilt men de andere toch nog een kans geven. Misschien meent men dat de andere wel van zich wou profiteren maar dat het voor de andere allemaal relatief onschuldig was omdat hij/zij niet beter wist.

Maar misschien ook niet. Misschien wou de andere zich bij voorbaat schuldig laten voelen opdat de andere daarvan zou kunnen profiteren. Waarbij die andere persoon dan doet alsof hij/zij werkelijk vindt dat men fout is. Zodat het kan lijken dat het werkelijk gaat om wat goed is en wat fout is. Terwijl het daar eigenlijk niet om zou gaan. Het lijkt eerder om macht te gaan. Waarbij de andere persoon dan doet wat hij/zij als goed acht ook al zou men dan de dupe zijn van dat gedrag. Opdat men uiteindelijk niet langer de meester zou zijn van de eigen moralen. Maar net de slaaf.

Daarom kan het belangrijk zijn om niet enkel de eigen moralen te beschouwen maar ook die van de andere. Want terwijl men zelf een foutje zou kunnen gemaakt hebben, lijkt de andere een grotere fout te begaan. En het lijkt zeer aannemelijk te zijn dat als men zich zou hebben gedragen zoals de andere, dat men van zichzelf zou vinden dat men een veel grotere fout heeft gemaakt. Men zou kunnen spreken over morele onredelijkheid. Men tracht om redelijk te zijn wanneer men zich gedraagt naar de andere op een wijze die men als goed acht. Terwijl de andere, opzettelijk of onopzettelijk, aan zich stelt dat men niet goed genoeg bezig is. En dat kan onredelijk zijn voor zich wanneer men inziet dat de andere, vanuit de eigen moralen, nog minder goed bezig lijkt te zijn dan

zich. Want als men dat niet onredelijk zou vinden en alsnog de eigen (zogenaamde) fouten zou trachten te corrigeren, dan lijkt er geen enkele garantie te zijn dat de andere ook zo'n toegeving zou maken naar zich. Want alhoewel het belangrijk kan zijn dat men de eigen fouten corrigeert, is het evenzeer belangrijk dat de andere dat ook tracht te doen naar zich. Misschien wilt men wel water bij de wijn doen. Maar misschien wilt men ook niet de enige zijn die water bij de wijn doet.

Al betekent dit ook dat men het soms zou opgeven om moeite te blijven doen voor iemand anders. En dat kan wel degelijk, vanuit de eigen moralen, wat jammer lijken. De kans bestaat dat men gehoopt had dat er iets mooier zou uit voortvloeien. Soms zal dat waarschijnlijk haast niet haalbaar zijn geweest. Maar soms misschien wel. Maar dan helpt het dat men bij voorbaat kan inschatten hoe die persoon zich wenst te gedragen. Als men bv. zou inzien dat iemand anders meer bezig is met diens verwachtingen, dan zou men kunnen inzien dat de eigen verwachtingen door die persoon slechts in beperkte mate zullen beantwoord worden. Als men daar dan toch geen probleem mee zou hebben en als men toch allerlei verwachtingen van de andere wenst te beantwoorden omdat men meent dat er toch iets positief uit die relatie zou kunnen voortvloeien, dan kan men dat alsnog proberen. Maar als men de andere verkeerd inschat, dan zou men zich evenzeer bedrogen kunnen voelen.

6. De universele moraal

Men zondigt tegen zichzelf als men de andere kwetst door datgene te kwetsen wat ook schuilt in zich als iets dat men wilt in zich. Er kunnen mensen zijn tegen wie men weinig of niet kan zondigen tegen zichzelf op die wijze omdat er bij hen weinig in hen schuilt dat ook in zich schuilt als iets dat men wilt in zich. Zo kunnen zij dan ook weinig zondigen tegen zich om diezelfde reden. Natuurlijk, diegene die schade wordt toegebracht kan aanvoelen dat men wel sterk zondigt tegen zich. Misschien dat het dan ook

wat kan helpen als men beseft dat de andere misschien weinig kan zondigen tegen zichzelf wanneer die zich kwetst.

7. Behoud van goede wil

Wanneer men goed wilt zijn dan is men van goede wil. Of men zal dat proberen te zijn. Of het echter ook iets uithaalt om van goede wil te zijn, dat is niet slechts afhankelijk van zichzelf. Het is ook afhankelijk van anderen.

Soms haalt het niet enkel niets uit om van goede wil te zijn. Soms werkt het tegen zich. Mensen kunnen met opzet proberen om de eigen goede wil te beboeten. Waarbij men dan onbegrip met opzet terugkrijgt wanneer men begrip probeert op te brengen voor hen.

In zulk geval kan het zeer kwetsend zijn voor zich om te blijven proberen om een goede wil op te brengen. Of anders gezegd, men zou kunnen proberen om die goede wil dan anders te gaan uiten. Als zich bijvoorbeeld onrecht wordt aangedaan dan zal het vaak niet uithalen om dat lijdzaam te ondergaan voor de ‘goede zaak’. En dan zeker niet wanneer iemand anders dan van de gelegenheid gebruik maakt om zulke lijdensweg breed uit te smeren.

Stel bv. dat een persoon A probeert om een persoon B zwart te maken bij persoon C. Als persoon C vertrouwen heeft in persoon A dan zou persoon C ertoe kunnen neigen om persoon A te geloven. Als persoon B zou gaan vermoeden dat persoon A zoiets zou kunnen hebben ondernomen en als persoon B zou gaan vermoeden dat persoon C wel is zou kunnen gaan geloven in wat persoon A stelde over zich, ook al zijn het leugens, dan zou het behulpzaam kunnen zijn voor persoon B om zelf iets te ondernemen. Het kan immers nadelig zijn voor zich om bv. gewoon van goede wil te blijven door het vertrouwen tussen persoon A en persoon C niet onder druk te laten staan. Want zo zou men een klimaat kunnen creëren waarin persoon A herhaaldelijk zich zou zwart maken bij persoon C. Het zou dan kunnen helpen om iets te doen. En wat men kan doen is om zelf eigenlijk de techniek van “verdeel en

heers” toe te passen. Dat is immers wat persoon A doet door verdeeldheid te laten ontstaan tussen persoon C en persoon B. Zo zou men dan ook kunnen proberen om verdeeldheid te laten ontstaan tussen persoon A en persoon C. Natuurlijk zou men kunnen rekening houden met het feit dat het zou kunnen falen en dat persoon C zich niet zou geloven. Maar er zou vast wel iets kunnen zijn dat men kan doen. Persoon B zou kunnen proberen om bv. een zekere toenadering te kunnen zoeken tot persoon C opdat persoon C misschien zelf twijfels zou hebben over wat persoon A vertelde over persoon B. Het zou er dus op neer komen dat men de macht van persoon A zou dienen te bestrijden.

Het lijkt immers niets uit te halen om begrip op te brengen voor iemand wanneer die persoon hardnekkig onrecht wenst na te streven. Het lijkt dan correcter te zijn naar die persoon om diens macht proberen te ontnemen zolang men hierbij zelf niet diegene zou worden die onrecht zou gaan veroorzaken.

Verval en behoud van zichzelf

Tot nog toe werden er tal van situaties besproken waarin het zelfbehoud werd uitgedaagd. Tegelijkertijd werd er ook steun geboden om dat zelfbehoud toch overeind te houden. En om zelfs te kunnen genezen van de schade die men ondervond. Dit hoofdstuk is niet anders. Maar in dit hoofdstuk komen er situaties aan bod waarin men grotere schade heeft opgelopen. En dan kan men bv. aan een trauma denken. Een trauma betekent voor mij dat er een gebeurtenis was die zich geraakt heeft en waarin die schade die men zo heeft opgelopen, niet genezen is geraakt. Zoals een wonde die niet genezen is en daarom nog altijd pijn kan doen. En dat er zo'n wonde is, is voor mij genoeg. Aldus, het lijkt moeilijk om die wonde weg te relativiseren door te stellen dat die wonde veroorzaakt werd door een gebeurtenis die eigenlijk niet zo ernstig was. Er moet immers meer aan de hand zijn. Anders lijkt me er niet zo'n wonde te kunnen ontstaan zijn.

1. Het verval van zichzelf

Wanneer men quasi ongeschonden moeilijkheden zoals bedrog, sadisme of nederlagen kan doorstaan dan hoeft men zich nauwelijks te verdedigen. Er is dan geen verval van zichzelf en er is dan een heel groot behoud van zichzelf.

Soms is er enigszins een verval ten opzichte van die situatie, waarbij men zich dan wel wat dient te verdedigen. Men is dan verstoord door die moeilijkheden maar men zou kunnen blijven opkomen voor zichzelf. Men zou dus kunnen blijven nastreven wat men wil nastreven en hierdoor zou men kunnen herkennen dat er bij zichzelf nog steeds een groot behoud is van zichzelf.

Het wordt wat moeilijker wanneer men werkelijk geraakt wordt door die moeilijkheden. Dan zal men zich dienen te verdedigen. Misschien kan men dan innerlijk nog opkomen voor zichzelf maar niet de omgeving trotseren. Of misschien kan men de omgeving

nog trotseren maar met een zekere ‘aanvallendheid’. Een aanvallendheid die kan ontstaan doordat men geraakt is. Waardoor het niet slechts een verdediging is, maar ook een verweer is. Het behoud van zichzelf wordt moeilijker. Er ontstaat enige onmacht en er kan enige angst ontstaan omdat men herkent dat men zich heeft kunnen raken.

Het wordt nog moeilijker wanneer men hard geraakt wordt. Dan zou men mogelijk niet meer innerlijk kunnen opkomen voor zichzelf. Men herkent bij zichzelf dat men zich heeft kunnen raken ook al wou men dat niet en men herkent bij zichzelf dat men zich niet kon verdedigen, ook al had men dat gewild. Men zou dan nog stand kunnen houden. Maar men is gekwetst. Er is onmacht. Er kan angst zijn maar die angst kan ook plaats ruimen voor woede. Het is mogelijk dat men in het verweer gaat en men zou nog een zekere zelfcontrole kunnen behouden maar het zou duidelijk zijn voor zich dat men niet slechts in het verweer gaat omwille van het gedrag van de andere, maar ook omwille van het feit dat men echt geraakt is. Er is een waar verval voor zichzelf. Het behoud van zichzelf wordt enorm uitgedaagd. En dat behoud van zichzelf heeft ook deels gefaald. Er is schade toegebracht die niet meteen zou verdwijnen. De schade kan langdurig zijn.

Maar het kan nog erger worden. Het zou kunnen dat men herhaaldelijk hard geraakt wordt en dat men steeds verder tot het uiterste wordt gedreven. Zodat men herhaaldelijk aanvoelt dat men niet kan zijn wie men wilt zijn en zodat men herhaaldelijk aanvoelt dat men is wie men niet wilt zijn. Of het zou kunnen dat men zich op een gegeven moment ineens zoveel schade toebrengt dat men zichzelf lijkt te verliezen. Er ontstaat dus een crisis. Er kan enorme woede ontstaan. En een zin om wraak te nemen. Alsof men aan diegene die zich schade toebracht dan zou stellen: “Voel aan hoeveel pijn het jou doet omwille van de schade die je mij toebreacht.” Of als: “Voel aan wie ik ben geworden nu ik niets meer om je geef.” Het is als een kreet, een uitdrukking van een persoon in crisis. Maar als men eigenlijk geen wraak wilt nemen, dan zou

men zichzelf opgeven door wraak te nemen.

Als men wraak neemt zou men vaststellen dat men diegene is geworden die men voorheen niet wou zijn. Namelijk, iemand die macht wilt, ook al berokkent men zo schade. Hier is er een groot verval, toch is het niet uitgesloten dat men, mogelijk geleidelijk aan, gaat geloven in die 'nieuwe zelf'. Aldus, men zou iemand kunnen worden die datgene wat men voorheen als juist achtte, is gaan vergooien. Men zou een machtsbeluste of een sadistische persoonlijkheid kunnen ontwikkelen. De crisis is dan voorbij. Maar het verval is des te meer onherroepelijk geworden.

Nu kan er ook getracht worden om de andere richting proberen uit te gaan. Aldus, kan men het verval tegengaan? Het lijkt me mogelijk te zijn zolang men het wenst tegen te gaan. Het is dan cruciaal dat men het eigen verval blijft herkennen als een verval. De volgende teksten zijn gericht op de herkenning van het verval dat iemand zou kunnen doorgaan.

2. De kwelling

Stel dat men een ongeluk heeft begaan en er is iemand ernstig gewond raakt. En stel dat men zich schuldig voelt en dat men hoopt op begrip van anderen. Maar stel dat men net merkt dat vele mensen zich beginnen te aanzien als een misdadiger. Ineens zou het beeld van zichzelf kunnen instorten. Dat beeld van zichzelf dat men trachtte uit te dragen naar hen, lijkt ineens niet meer te kunnen bestaan. Want men meent dat zij een heel ander beeld hebben van zich. En ineens lijkt men dan niet meer te kunnen zijn wie men wilt zijn. Maar men wilt zichzelf niet opgeven. Men wilt die betekenis in zichzelf niet opgeven. Maar ergens zou men kunnen begrijpen dat het te laat is. Dat het niet alleen de blik van anderen naar zich heeft veranderd maar dat het ook zichzelf heeft veranderd. En dat men niet die verandering wou doorgaan en dat het zich toch is overkomen. Dus enerzijds zou men ervaren dat men niet meer kan zijn wie men wou zijn maar anderzijds zou men ook ervaren dat men ook niet wilt zijn hoe men zich dan nu

ervaart. En hierdoor ontstaat er een kwelling. Die kwelling lijkt mogelijk te roepen om een uitweg. En er zijn vast uitwegen te vinden. Maar het zijn mogelijk uitwegen waarvan men voorheen vond dat men ze niet hoorde te nemen. Die persoon zou bv. kunnen verhuizen naar een plek waar niemand zich kent. Opdat men daar nog zou kunnen zijn wie men wou zijn. Maar zo'n verhuis wou men mogelijk voorheen niet. En dan zou het kunnen dat men het nu ook niet zou willen. Bovendien zou er vast teveel gebeurd zijn om het te vergeten. De verandering is er reeds. Een stuk van zichzelf is opgegeven. En als men dan voort wilt, dan dient men dat te kunnen aanvaarden.

In dit voorbeeld ging het over een ongeluk dat veroorzaakt werd maar er zijn tal van voorbeelden mogelijk. Er hoeven niet zo'n ernstige gevolgen gepaard te gaan met zo'n kwelling. En men heeft vast zelfs reeds voorbeelden van een kwelling bij anderen gezien. Men heeft mogelijk zelf wel eens een kwelling doorgaan. En wat er in zo'n kwelling plaatsgrijpt, is een wording. Een wording die negatief aanvoelt en die men zou dienen te leren aanvaarden als men zichzelf niet wilt opgeven omwille van de omstandigheden die zich zijn overkomen. Die wording op zich hoeft niet altijd negatief uit te draaien voor zichzelf. Die verandering kan evenzeer leiden tot een groei van zichzelf. Maar men dient het te kunnen verwerken. Het is niet iets dat men kiest. Het is een aangedane ervaring. En er kunnen evenzeer negatieve gevolgen zijn die vele jaren blijven duren.

3. Vrijer van vijandigheid

Als men herhaaldelijk tot onmacht wordt gebracht en als men ondertussen niet die onmacht kan verwerken, dan kan die onmacht des te harder gaan aankomen. Het zou dan duidelijk zijn dat men zich niet tegen die onmacht kan verdedigen en er zich herhaaldelijk niet kan tegen verdedigen. Men zou dan zulke pijnlijke gebeurtenissen ook nog herhaaldelijk kunnen herbeleven. En als men zich dan niet kan verdedigen tegen pijn en onmacht die

men herhaaldelijk beleeft en als men aanvoelt dat iemand anders of anderen zich die onmacht aandoen, dan zou men dat als vijandigheid kunnen ervaren.

En hoe meer het eigen verweer onderuit is gehaald, hoe minder er nog nodig is om zich opnieuw tot onmacht te laten brengen. Waardoor zelfs kleine dingen hard kunnen aankomen.

Men zou ook kunnen inzien dat het soms de bedoeling van de andere was om zich die onmacht te bezorgen opdat men er zich niet zou tegen kunnen verweren. Dit is wat kan plaatsgrijpen bij sadisme. Sadisme kan draaien rond het kunnen doorgeven van die kwade intenties aan de andere opdat de andere die kwade intenties zou ervaren terwijl men zich onmachtig voelt, omdat men zich niet kan verweren tegen wat er plaatsgrijpt. Zo kan men in een positie verkeren waarin men zeer ontvankelijk is om die onmacht te gaan associëren met die kwaadaardige intenties. En tegen zulke onrechtvaardigheid zou men zich kunnen willen verdedigen. Maar misschien slaagt men daar niet in. Men zou bv. schuldgevoelens of angst kunnen hebben die zich verhinderen om zich te verdedigen. Terwijl anderen zich mogelijk nog wel schade bezorgen. En dan kan er een valstrik ontstaan. Want dit kan de verwerking van die onmacht en die kwaadwillige intenties bemoeilijken. En zo kan men kwetsbaar en zeer gevoelig blijven aan kwaadwillige intenties naar zich toe. Wat tot nieuwe onmacht kan leiden.

Het zou dan best kunnen dat men gekrenkt is omwille van wat er gebeurd is en dat men moeite heeft om te kunnen aanvaarden wat er gebeurd is en dat men niet vindt dat men het hoeft te aanvaarden. En dan zou men woede kunnen hebben. Mogelijk zou men zelfs wraak willen nemen als een vergelding van het eigen leed. Dan zou men zogenaamd de onmacht die zich is aangedaan kunnen uitwerken op die persoon. Maar zou men dat werkelijk willen? De kans bestaat dat men dat niet werkelijk wilt maar tegelijkertijd zou men kunnen weerstaan aan een aanvaarding van wat er plaatsgreep. En dan komt het neer op een strijd met zichzelf. Waarbij men woede kan hebben maar er niet aan wilt

ingeven. Maar als men ook niet wilt aanvaarden wat er gebeurd is, dan kan dat nog meer woede opwekken. Uiteindelijk bestaat de kans dat iemand omslaat en ineens gaat ingeven aan die woede. Uiteindelijk bestaat de kans dat men zich hardere dingen voorstelt dan zich ooit is aangedaan geweest. Iets wat niet zo toevallig is aangezien men ook veel harder zou kunnen zijn gekwetst dan het leed dat anderen zich wensten aan te doen.

Maar dan valt het te hopen dat die persoon niet vervalt tot die woede en vijandigheid. Dan valt het te hopen dat die persoon tot een inzicht komt. En dat lijkt me ook mogelijk te zijn. Immers, als men zich al die harde dingen voorstelt die men iemand zou kunnen aandoen zou men ook kunnen gaan beseffen dat die persoon ook kwetsbaar is. Aldus, als de eigen onmacht voortkomt omwille van het gedrag van iemand anders en als het zich des te meer kwetst omdat die persoon ermee weg komt, wil dat uiteraard nog niet zeggen dat men kwetsbaar is en dat die andere persoon niet kwetsbaar is. En als men inziet dat men die persoon kan kwetsen, dan kan men inzien dat ook zij onmacht kunnen ervaren, net zoals bij zich. En dan kan men zich mogelijk ook meer inleven en dan zou men kunnen gaan inzien dat men die persoon niet tot onmacht wilt brengen zoals die persoon zich tot onmacht heeft gebracht. En zo kan er toch een aanvaarding plaatsgrijpen. Al bestaat de kans ook dat men zich inbeeldt dat men iemand harde dingen aandoet en dat men zou inzien dat men die persoon niet tot onmacht zou brengen. En dan staat men waarschijnlijk tegenover iemand die ver kan gaan in het berokkenen van schade aan anderen. En misschien voelt men zich dan in staat om hard tegen hard de strijd uit te vechten. Maar dan zou men mogelijk ook inzien dat men vrijgelijkaardig aan die andere persoon zou zijn geworden. En dan zou men mogelijk ook inzien dat men niet zo wilt zijn. Opdat er ook een aanvaarding kan plaatsgrijpen. En zo zou de confrontatie met die vijandigheid in zich het inzicht kunnen teweeg brengen waaruit men herkent dat men niet wilt vervallen tot die vijandigheid en dat men ze wilt afwijzen.

Een soortgelijk fenomeen kan ook plaatsgrijpen bij eenieder die wel wraak neemt op iemand anders. Als men dan zou inzien dat men die persoon tot onmacht brengt, dan zou men kunnen inzien dat men zich niet als dusdanig wilt gedragen. Al zou evenzeer die andere persoon alsnog wraak nemen op zich waarna men zelf ook uit is op nog meer wraak. Enz.

Maar het is dus wel mogelijk dat men die vijandigheid gaat afwijzen eens men inziet dat men zich niet als dusdanig wilt gedragen. En als men die vijandigheid afwijst dan kan de andere ook minder vijandig overkomen. Al veronderstel ik hier niet dat men dan zou akkoord zijn met hoe de andere zich gedraagt.

Natuurlijk zou het kunnen dat de andere persoon daar anders over denkt en wel zou willen dat men zich als vijandig aanziet. Maar het aanzien van de andere als vijandig naar zich, zou op zich onmacht kunnen berokkenen. Daarom zou men enige onmacht kunnen voorkomen door zich vrijer te maken van die vijandigheid. Zo kan men zich ook vrijer maken van die beïnvloeding van de andere op zich.

4. Geen oplossing?

In “Vrijer van vijandigheid” werd er gepoogd om zich te kunnen bevrijden van onmacht die zou ontstaan doordat men zich niet kan verdedigen tegen datgene wat men als vijandig of kwaadwillig ervaart. Toch zou dit soms nog steeds kunnen falen. Omdat men een reactie zou kunnen aangeleerd hebben waarbij men zich probeert te verdedigen tegen die onrechtvaardigheid die men ervaart. Maar men zou zich in die reactie mogelijk niet kunnen verdedigen tegen die onrechtvaardigheid. Als men terugdenkt aan een moment waarin men zich niet kon verdedigen of als men op het moment zelf dat meemaakt, dan zou men onmacht kunnen ervaren en dan zou er een reactie van afweer kunnen ontstaan ter verdediging van zichzelf. Terwijl men zich zo mogelijk niet of slechts tijdelijk van die onmacht zou kunnen bevrijden die men dan zou ervaren. Dus als men zich herhaaldelijk laat meeslepen

met zo'n reactie en als men die reactie niet kan voorkomen, dan zou men die onmacht niet kunnen voorkomen. En dan zou er eigenlijk geen oplossing zijn. Terwijl men mogelijk zo hard wilt dat er wel een oplossing zou zijn omdat men zich tegen die onrechtvaardigheid wilt kunnen verdedigen.

Dus de tegenstelling is dat er geen oplossing zou zijn terwijl men een oplossing wilt. Hier kan aanvaarding hulp bieden. Door te aanvaarden dat het OK is dat het niet OK is, zou men beter kunnen voorkomen wat niet OK is. Men zou dus aanvaarden dat men niet kan voorkomen dat zo'n reactie in zich kan opduiken. Als men dan merkt dat zo'n reactie in zich opkomt en als men dat aanvaardt, dan zou men net beter in staat kunnen zijn om die reactie los te laten opdat men alsnog de onmacht beter kan mijden.

Er dient vermeld te worden dat zo'n aanvaarding zeer moeilijk is. Als men onmacht ondergaat en als men zich gekweld voelt, dan zal men er tegen vechten. Het is een normale reactie. Maar er is wel enige aanvaarding nodig opdat het niet blijft duren.

5. Ontnomen vrijheid

De mens ontwikkelt van nature een vrijheid. Zoals een kind dat speelt en terwijl ontdekt wat hij/zij allemaal kan doen. Het is wanneer men zich openstelt daartoe, wanneer men het zich toelaat en daarin gelooft, dat het vaak ook mogelijk is. En dat kan zowel voor een kind zo zijn als voor een volwassene.

Maar er zijn momenten waarin net het omgekeerde gebeurt, namelijk, momenten waarin men zich die vrijheid toelaat en door anderen of zichzelf wordt ontkracht. Men zou bv. iets gekks kunnen doen en daardoor zichzelf tot schaamte brengen waarbij men zichzelf zou bekritisieren en zichzelf tot ongeloof zou kunnen brengen. Of men zou iets gedurfd kunnen doen en daardoor bekritiseerd worden door anderen waarna men onmacht zou kunnen ervaren en waarna men het mogelijk ook niet meer zou durven.

En wanneer anderen of wanneer men zichzelf die vrijheid ontnemt, dan wordt vaak de aandacht afgeleid van die vrijheid die ontnomen is geweest. Men zou zich bv. bekritisieren wanneer men zichzelf tot schaamte brengt en denken aan wat er fout was aan wat men deed. En dan gaat het ineens over wat men fout zou hebben gedaan en dan gaat het eigenlijk niet meer over die ontnomen vrijheid. Of iemand anders zou zich kunnen bekritisieren en dan valt de aandacht daarop. En daardoor valt het vaak niet op dat het eigenlijk ook gaat over een vrijheid die zich ontnomen is geweest.

Toch lijkt zich dat te uiten. En dan zeker wanneer men hard geraakt is. Het zou dan bv. kunnen leiden tot woede omwille van de onmacht die zich lijkt aangedaan te zijn door de andere. En als men dan die woede zou kunnen uiten naar de andere en als men also wreak zou kunnen nemen, dan zou men eigenlijk diens vrijheid op dat moment uitoefenen. Alsof men zegt: "Ik heb nog mijn vrijheid en jij nu de jouwe niet." En men zou kunnen voelen, in zo'n moment, dat men die vrijheid herwint. En men zou het kunnen vertalen als een moraal: "Jij hebt mijn vrijheid afgenomen, nu neem ik ze terug."

Maar er lijkt ook een ander pad mogelijk. Men kan op zoek gaan naar een andere wijze om die vrijheid te herwinnen.

6. De bevrijding van het kwaad

Als er een besef van kwaadwilligheid zou zijn in zich als iets dat schade kan berokkenen aan zich, dan zou men het ooit dienen ontdekt te hebben. Ik neem dus aan dat het niet aangeboren is en dat een baby er geen weet van heeft. Ik neem aan dat men daarvoor reeds een eigen besef van zichzelf dient te hebben. Opdat men die kwaadwilligheid zou ervaren als iets dat in relatie staat tot zichzelf. Als iets dat schadelijk kan zijn voor zichzelf en als iets dat naar zich gericht zou kunnen zijn om schade te berokkenen.

De schade kan berokkend worden wanneer men wordt blootgesteld

aan die ervaring van kwaadwilligheid. Het kan een ervaring zijn waartegen men zich niet kan verdedigen. Er is een onwil om dat te ervaren maar het zou kunnen dat men het niet kan voorkomen. En dan zal er een verinnerlijking zijn van die ervaring, ook al wilt men dat niet als een deel van zichzelf.

Mogelijk zou haast iedereen zo'n blootstelling krijgen aan zulke kwaadwilligheid en mogelijk zou het dus bij haast iedereen in zekere mate verinnerlijkt zijn. Maar niet iedereen zal er op eenzelfde wijze mee omgaan. En misschien komt dat omdat die verinnerlijking niet voor iedereen zo pijnlijk is. Eenzelfde blootstelling aan kwaadwilligheid is mogelijk niet voor iedereen even gedwongen. En in die zin is het niet voor iedereen even kwaadwillig.

Men zou bv. kunnen opgroeien in een autoritair gezin waarin men van jongs af leert dat wat die ouders doen niet slecht zou zijn. En op zulke jonge leeftijd zou men nog zeer open kunnen staan tot de verinnerlijking van wat die moeder of vader zich aanleert als zijnde goed of als zijnde niet slecht. Ik neem aan dat er wel een conflict zou ontstaan. Want men zou bepaalde dingen als goed kunnen achten terwijl die geregeld zouden neigen bestraft te worden in het gezin. Maar aangezien men zelf een bepaalde verinnerlijking heeft gehad om dat gedrag van die ouders niet als kwaadwillig te zien zou dat conflict mogelijk beperkt blijven. En zo'n ontwikkeling hoeft uiteraard niet in het gezin plaats te grijpen maar kan ook plaatsgrijpen onder invloed van mensen buiten het gezin, zoals bv. bij een vriend.

Hiermee wens ik niet te beweren dat die ouders kwaadwillig zijn. Maar wat die autoritaire ouders zouden kunnen doen, is het kind straffen voor allerlei redenen. Als er dan iemand is die dat kind vanuit kwaadwilligheid wilt kwetsen, dan zou dat kind mogelijk weerbaarder zijn doordat het kind beter bestand is tegen afstraffend gedrag. Dus dat kind kan ongevoeliger zijn aan kwaadwilligheid.

En als dat kind nu gedrag van diens ouders zou overnemen naar andere kinderen toe door hen trachten te bestraffen of terecht te wijzen, dan zou dat sommige andere kinderen wel harder kunnen kwetsen omdat zij gevoeliger zijn aan zulk gedrag. Echter, er zou dan mogelijk nauwelijks een bedoeling zijn om kwaadwillig te zijn naar hen omdat men het zelf niet zou zien als zijnde kwaadwillig. En andere kinderen zouden ergens kunnen aanvoelen dat er inderdaad niet zo'n kwaadwillige intentie is en dat er eerder een ongevoeligheid is.

Wanneer er echter de intentie is om schade te berokkenen bij anderen dan zou het ook des te pijnlijker kunnen zijn omdat men zou kunnen waarnemen dat men zich wilt schade berokkenen en dat men er zich niet kan tegen verdedigen zodat men ongewild het slachtoffer wordt van de andere. En ook dit kan uiteraard plaatsgrijpen. En aan de persoon die minder gevoelig is aan zulke kwaadwilligheid zal men minder schade kunnen berokkenen. Zulke kwaadwilligheid kan het meest schade berokkenen bij diegenen waartegen dat gedrag het meest ingaat. En zulk gedrag gaat mogelijk het meest in tegen diegenen die goed willen zijn door de goedheid van anderen te koesteren en niet te beschadigen. Aldus, het is mogelijk werkelijk zo dat zij die het meest goed willen zijn ook het meest beschadigd kunnen raken door zulke kwaadwilligheid. Anderzijds is het natuurlijk zo dat zij die zo goed willen zijn wel over een gevoeligheid kunnen beschikken die anderen mogelijk niet hebben of nog niet hebben. En dat kan als een rijkdom aanzien worden. Bovendien lijkt het niet noodzakelijk dat iemand met zulke goedheid zich niet zou kunnen verdedigen maar het kan wel gebeuren en het is mogelijk zeer moeilijk om dat helemaal te voorkomen.

En de indrukken van kwaadwilligheid die zij hebben verinnerlijkt zou het meest tegen hen ingaan. Toch zou die kwaadwilligheid zich ook bij hen kunnen uiten. Als men zich bv. aangevallen zou voelen dan zou die kwaadwilligheid kunnen opduiken in zich. Mede door die blootstelling aan kwaadwilligheid zou men het als

enorm onrechtvaardig kunnen gaan vinden wanneer anderen zich gedragen naar zich op een wijze die pijnlijk is voor zich. En het gedrag van anderen zou des te sneller als pijnlijk kunnen zijn voor zich door de schade die is berokkend bij zich. En men zou de impuls kunnen hebben om zichzelf kwaadwilligheid te rechtvaardigen tegen wat men ziet als kwaadwillig of pijnlijk naar zich. Het is een wijze om zich te verdedigen opdat er niet opnieuw zulke pijnlijke blootstelling zou zijn voor zich.

Maar als het uiten van zulke kwaadwilligheid tegen zichzelf zou ingaan dan zou men schuldgevoelens kunnen krijgen. Die schuldgevoelens kunnen verhinderen dat men zich zo kwaadwillig zou willen uiten naar anderen. Maar hierdoor heeft men zich nog niet bevrijd van die verinnerlijkte indrukken van kwaadwilligheid. En hierdoor kunnen die indrukken in zich blijven schuilen terwijl men ze verdrukt omdat men ze niet wilt uiten. En als men toch zelf kwaadwilligheid zou uiten dan zou het ook kunnen dat men zich des te meer met die verinnerlijkte kwaadwilligheid gaat vereenzelvigen zodat die eigen kwaadwilligheid moeilijker los te laten zou zijn. En er is uiteraard een goede reden om ze niet te uiten want men zou anderen en ook zichzelf kunnen kwetsen. Of men zou zichzelf ongevoeliger kunnen maken waardoor bepaald gedrag onschuldig zou zijn voor zich ook al zou men er anderen mee kunnen kwetsen.

Een eerste stap ter bevrijding is natuurlijk om zich dan van mogelijke schuldgevoelens te bevrijden. Daarnaast dient men een zekere mate van zelfcontrole te bekomen opdat men zou kunnen verhinderen dat men anderen en zichzelf zou kwetsen. Dan heeft men al een zekere onafhankelijkheid verkregen. Toch zou men nog steeds al te snel gekwetst kunnen zijn door anderen en zichzelf doordat die wonde die zich heeft gevormd door het gedrag van anderen en zichzelf nooit is genezen. De zelfcontrole die men bekomen zou zijn is om te verhinderen dat die wonde al te groot zou worden. De genezing zelf zou die bevrijding inhouden van die verinnerlijkte indrukken van kwaadwilligheid en van kwaadwillige

intenties. Terwijl men tegelijkertijd die kwaadwilligheid en die indrukken van kwaadwilligheid zou willen voorkomen en alzo zou verdrukken. Maar het zal zich neigen te uiten net omdat het verdrukt is. En ik acht het als positief dat men toch tracht om te voorkomen dat die kwaadwilligheid zich uit. Want wanneer men het dan toch uit, bewust of onbewust, dan zal het zich neigen te uiten op een wijze waarmee men de schade beperkt voor zichzelf en anderen. Zo verhindert men immers niet alleen de schade aan anderen maar ook aan zichzelf. En zo kan men dan werkelijk een genezingsproces doorgaan. Het is dan wel zeer belangrijk dat men het ook niet te hard gaat verdrukken.

Bij het doorgaan van zo'n proces zou men dan ook voorkomen dat men zelf vervalt tot een levenswijze waarin men zich soms dingen zou willen rechtvaardigen naar anderen die men voorheen als kwaadaardig zou hebben aanzien. En ook dit is niet evident. Want niet alleen zou men zien dat er kwaadwilligheid naar zich wordt uitgevoerd maar ook naar anderen toe. En men zou dat uiteraard kunnen willen voorkomen. Iets wat volgens mij uiteraard dient te gebeuren. Maar het lijkt me wel zo dat het overbodig zou zijn dat men zelf kwaadaardig is naar diegenen die zulke schade berokkenen. Uiteindelijk zouden zij zelf mogelijk niet gekozen hebben om zich als dusdanig te ontwikkelen. Want een ongevoeligheid aan wat kwaadaardig kan zijn of een blootstelling aan het kwaadwillige lijkt men niet te kiezen. Terwijl net dit de oorzaak zou zijn van zulk gedrag. Men kan wel kiezen voor zulk gedrag maar men heeft mogelijk niet gekozen om zich te ontwikkelen op een wijze die zou leiden tot het kiezen van zulk gedrag.

Maar als men tegelijkertijd kwetsbaar blijft dan kan er nog steeds soms een wens in zich opduiken om zich enige kwaadwilligheid te rechtvaardigen. Een wens die men zou kunnen willen mijden maar die kan blijven opduiken omwille van die kwetsbaarheid. En men blijft kwetsbaar omdat er die verdrukking is van die intenties en indrukken van kwaadwilligheid in zich.

Tijdens het proces van genezing zou men dus af en toe kunnen falen om kwaadwilligheid te verdrukken. En dit hoeft helemaal niet te gaan om bewuste pogingen tot kwaadwilligheid. Het zou immers kunnen gebeuren op een moment waarop men de zelfcontrole verliest. Maar elke keer men zou merken dat men die kwaadaardigheid niet wilt, zou men kunnen uitzoeken hoe men beter zulke kwaadaardigheid zou kunnen laten. Zoals wanneer er bv. allerlei frustraties naar buiten komen en waarbij men dan iemand zou kunnen kwetsen omdat men het op die persoon uitwerkt. Men heeft dan een uitbarsting. Maar misschien heerst er achteraf vooral een gevoel van teleurstelling omdat men zou kunnen inzien dat men beter op een andere wijze had gehandeld. En men zou daar in de toekomst ook beter in kunnen slagen.

Dus wat men eigenlijk zou kunnen doen, is om opnieuw leren op te komen voor zichzelf door de eigen goedheid te kunnen uiten ter verdediging van zichzelf. Immers, toen men gebukt ging onder die kwaadwilligheid, toen werd die goedheid in zich geraakt. Die goedheid kon er dan nog wel zijn. Maar men zou ze eerder kunnen associëren met een zwakte, omwille van die onmacht die men had ervaren door die kwaadwilligheid. Door weer op te komen voor zichzelf en door hierbij te trachten om correct te blijven naar anderen, lijkt men dan ook te kunnen genezen. Aldus, de onderdrukking kan moeilijk zijn. Maar het kan eveneens helpen bij de genezing.

Maar het is duidelijk dat dit een moeizaam proces is omdat men zelf zou willen mijden dat die kwaadaardigheid in zich naar boven zou komen. Diegenen die het uiten van kwaadaardigheid iets minder hard zouden verdrukken, zouden zich mogelijk sneller ervan kunnen bevrijden. Al zouden zij ook een andere mentaliteit kunnen ontwikkelen doordat zij meer zouden kunnen goedpraten.

Toch zou men natuurlijk hopen dat men niet zo'n moeizaam proces hoeft te doorgaan. En misschien kan dit proces ook wel vergemakkelijkt worden. Immers, er zou misschien een valstrik kunnen vermeden worden. De valstrik is om zich te focussen op de

schade en de pijn die zulke kwaadwilligheid bij zich heeft aangericht. Zo confronteert men zichzelf met die kwaadwilligheid. Terwijl men zich evenzeer zou kunnen focussen op die eigen goedheid die nog steeds in zich schuilt. Dat geloof in de eigen goedheid kan schade hebben opgelopen door zowel de eigen fouten die men heeft gemaakt als door de fouten die anderen hebben gemaakt naar zich. En men kan zich dus helpen genezen door te trachten om goed te zijn. Mogelijk zelfs naar diegenen die zich in het verleden hebben gekwetst. Als men dat met overtuiging kan doen, dan kan men opkomen voor zichzelf. De angst of twijfel die zou kunnen ontstaan, is dat men opnieuw zou kunnen gekwetst worden wanneer men zou merken dat anderen bv. de spot zouden drijven met die goede intenties. En het is uiteraard zeer goed mogelijk dat zij zoiets zouden trachten. Het is niet altijd te verwachten dat de andere zou veranderen. Maar men zou wel zelf kunnen veranderen. En zichzelf sterken. Immers, die verinnerlijking van kwaadaardigheid gaf anderen in het verleden een kans dat die kwaadaardigheid domineerde boven de goedheid in zich. En dit kan men ongedaan maken.

Daarom dat men kan teruggrijpen naar het eerste deel van dit hoofdstuk. In het “Verval van zichzelf” werd er gestart met het bespreken van een houding waarin het zelfbehoud goed overeind is. Om zo’n houding terug te vinden, is als een genezing wanneer men zich gekweld voelt. En zolang men zich gekweld voelt, hoe makkelijker men zich opnieuw en opnieuw gekweld zou voelen. Men is dan immers zeer vatbaar om geraakt te worden. Als er dan mensen zijn die zulke kwelling in zich teweeg brengen dan neigt er een valstrik te ontstaan. Men lijkt maar niet te kunnen ontsnappen aan die kwelling en indrukken van kwaadwilligheid.

Dan kan het helpen wanneer er een bereidheid ontstaat om zich te focussen op het genezen in plaats van zich te blijven focussen op het weerstaan en doorgaan. Natuurlijk wil dit niet zeggen dat men in ontkenning moet gaan leven en dat men maar hoeft te doen alsof er helemaal niets aan de hand is. Maar men zou natuurlijk oprecht

kunnen gaan geloven dat het bereid zijn om te genezen van het grootste belang is. En dan kan men de daden daarop afstemmen.

Toch zou dit vast niet het einde betekenen van het gaan herkennen van daden die als kwaadaardig kunnen aanzien worden. Zowel gebeurtenissen uit het verleden als nieuwe gebeurtenissen zouden soms als dusdanig kunnen aanzien worden. Maar wanneer men de attitude heeft om te genezen dan zal men daar vele beter vrede mee kunnen nemen.

7. Het ongeziene sadisme

Al te vaak ziet men sadisme wel in wanneer het wordt uitgeoefend op zich. Als men bv. gepest wordt dan begrijpt men al te vaak dat het sadistisch is van anderen om dat te doen. Maar dat is niet noodzakelijk zo. Stel bv. dat iemand zich schuldig voelt omdat die persoon inziet dat hij/zij iets heeft gedaan dat niet hoorde volgens zich. En stel dat iemand anders aan anderen gaat mededelen wat men heeft misdaan, dan kan dat het zelfbeeld van die persoon nog veel meer beschadigen. Die persoon zou dan niet slechts hoeven te vechten tegen de verantwoording van de eigen daden tegenover zichzelf en de persoon die er de dupe van werd. Maar mogelijk ook tegenover al die anderen die het zich zouden kunnen gaan kwalijk nemen. Uiteraard zou men het dan fout kunnen vinden dat diens daden werden medegedeeld aan anderen. Maar de schuldgevoelens kunnen voorkomen dat men kan opkomen voor zichzelf. Opdat men toch meer bezig zou kunnen zijn met de eigen fout dan met de fout van de andere. Terwijl die andere persoon zeer goed zou kunnen begrijpen dat hij/zij zo onnodig schade berokkent. En hij/zij zou dat mogelijk ook willen en verkiezen. En zo bestaat de kans dat die andere persoon veel beter in staat is tot het uitvoeren van kwaadwilligheid. De ene persoon maakte dan mogelijk een fout omwille van een gebrek aan zelfcontrole en/of uit onwetendheid. Terwijl die andere persoon zou kunnen handelen uit een zeer goed besef van wat hij/zij aanricht. Terwijl die ene persoon misschien zelfs niet echt in staat is om zo doelbewust en

met volle besef anderen schade te bezorgen. En daarin schuilt dan de ironie en het sarcasme wanneer die andere persoon bv. de fout van de ene persoon aan anderen gaat meedelen om hem/haar te tarten.

En het kan nog erger, namelijk, dat men niet de waarheid zou verspreiden over iemands daden maar dat men simpelweg die persoon zou zwartmaken. Terwijl die persoon mogelijk niet in staat zou zijn om zich daartegen te verdedigen tegenover anderen.

Het is ook mogelijk dat men zulk ongezien sadisme uitoefent naar zichzelf. Vele mensen begaan fouten doordat ze onvoldoende hebben ingezien hoe fout hun fout wel is. En doordat ze dat niet inzien, kunnen ze gedrag gaan uitoefenen waarmee ze zich eigenlijk niet kunnen identificeren. Echter, wanneer ze later toch des te meer gaan inzien hoe fout hun fouten wel waren, dan kunnen ze des te meer gaan inzien hoe ze zich eigenlijk daadwerkelijk gedroegen. En dan kunnen ze des te meer gewetensbezwaren hebben omtrent hun eigen daden. En zo pijnigen ze zichzelf doordat ze hun eigen voorgehouden onschuld breken door dat besef.

8. Het profiel van de dader

Als iemand zich kwetst dan zou het kunnen helpen dat men ietwat begrijpt hoe iemand zoiets kan doen en wilt doen.

Bij sommige mensen is het kwetsen van anderen als een fout die ze achteraf zullen vatten. Omdat het reeds eigen is aan hen om mensen niet te willen kwetsen. Ze neigen dus tegen zichzelf in te gaan wanneer ze toch iemand kwetsen. Het kan hen onmacht bezorgen wanneer ze de andere onmacht hebben bezorgd of hebben willen bezorgen. Ze hebben dus empathie maar op het moment dat ze iemand gekwetst hadden, was dat dan even uitgeschakeld. En tenzij ze herhaaldelijk de eigen zelfcontrole zo hard verliezen, zullen ze niet langer diezelfde fout maken. Tenzij ze ook hardnekkig niet of nauwelijks inzien wat ze aanrichten. En

het zou natuurlijk wel kunnen dat zeer veel mensen wel degelijk herhaaldelijk licht kwetsend zijn voor anderen omdat ze bij bepaalde gedragingen niet inzien dat ze kwetsend kunnen zijn of hoe kwetsend ze kunnen zijn.

Maar bij anderen is dat niet zo. Zij zouden dat opnieuw en opnieuw kunnen doen. Ze missen voor een stuk die empathie. Als zij iemand onmacht bezorgen, dan zou die onmacht niet echt aankomen bij hen. Ze zouden wel kunnen zien dat de andere persoon onmacht heeft maar ze zouden dat niet of nauwelijks voelen. Er is een gebrek aan empathie. En als de andere dan woedend zou zijn omdat men zo gekwetst wordt, dan is het zelfs mogelijk dat zij wat verontwaardigd zijn omdat de andere persoon zich zo kwaad maakt op hen terwijl zij dat mogelijk niet met opzet deden. Dus het is mogelijk dat ze zo zelf in zekere mate het slachtoffer worden van het eigen gedrag omdat ze niet inzien dat ze bij anderen onmacht bezorgen.

Al is het uiteraard ook mogelijk dat ze wel met opzet zouden willen kwetsen en er mogelijk ook plezier uithalen. En ook dan zou het kunnen dat de onmacht van de andere nog steeds niet of nauwelijks bij hen aankomt. En het zou veel onschuldiger kunnen zijn voor hen om iemand te kwetsen doordat ze niet of nauwelijks zouden voelen wat ze aanrichten. Ook al zouden ze heel goed kunnen beseffen dat ze schade aanrichten. Als iemand zich bv. sadistisch gedraagt, dan zou die persoon kunnen genieten van het leed van de andere. Maar dit wil ook zeggen dat die persoon zich in zekere mate afsluit van het leed van de andere. Want anders zou hij/zij het leed van de andere voelen. En dan zou die persoon niet kunnen genieten van diens sadisme. Dus doordat hij/zij er wel van geniet, sluit de persoon zich in zekere mate af van het leed van de andere. Al ziet de persoon die sadistisch is natuurlijk zeer goed dat het slachtoffer lijdt. Er kan hierbij dan een dubbelspel opduiken. Als diegene dat gekwetst wordt zich dan bv. kwaad maakt tegen hem/haar, dan kan hij/zij zich verontwaardigd voordoen omdat hij/zij zogezegd werkelijk bij zichzelf vindt dat hij/zij niets had

misdaan volgens zichzelf. Ook al zou het voor hem/haar zeer duidelijk zijn dat het helemaal niet onschuldig is voor diegene die gekwetst wordt. Zodat die façade van verontwaardiging een poging is tot bedrog. En toch zou het werkelijk allemaal nog vrij onschuldig kunnen zijn voor diegene die kwetst.

Al is het ook wel degelijk mogelijk dat men iemand wilt schade toebrengen en dat men dit ook herhaaldelijk zou willen én dat dit helemaal niet onschuldig is voor zich omdat men voluit de macht wilt om iemand schade te bezorgen. En dat kan dan gepaard gaan met bepaalde strategieën. Sommige mensen lijken bv. een gevoelig punt of een wonde van iemand te willen opzoeken opdat ze zo grip kunnen krijgen op die persoon. Ze kwetsen dan die persoon en ze openen dan die wonde bij die persoon opdat die persoon zou weten dat men dat wou veroorzaken bij zich. Zo kan er natuurlijk onmacht ontstaan waarna die persoon daaraan gevoelig wordt en waarna men die persoon opnieuw en opnieuw kan treiteren omdat hij/zij reeds geraakt is om zo die persoon in diens grip te houden.

En toch, iemand bestempelen als een dader, is als het vestigen van een zeer sterk oordeel. En dat is problematisch als dat oordeel voor een stuk als een fout oordeel is. Maar natuurlijk, het kan ook zeer problematisch zijn als men blijft geloven in de onschuld van de andere terwijl die zich herhaaldelijk wilt blijven kwetsen. Het oordelen lijkt als een mes te zijn dat langs twee kanten snijdt.

Het zou bv. zo kunnen zijn dat iemand zich herhaaldelijk wou kwetsen en daarvan genoot en dat als men die persoon links zou laten liggen opdat zulk gedrag zou stoppen, dat er dan wel degelijk voor een stuk een oprechte verontwaardiging zou kunnen zijn omdat men die persoon ineens links had laten liggen. Het zou bv. kunnen dat die persoon zich wel degelijk wou tarten maar dat hij/zij zichzelf als meer zag dan dat. Opdat het maar als één zijde is van die persoon. En zo bestaat de kans dat die persoon zich wel degelijk verkeerd beoordeeld voelt wanneer men die persoon links laat liggen. Natuurlijk, dit wil niet zeggen dat het fout was om die persoon achter te laten. Dat kan soms noodzakelijk zijn om te

voorkomen dat men nog zou gekwetst worden. Maar het kan helpen om ook dan alsnog die situatie te herbekijken. Soms wilt iemand zich wel degelijk doelbewust fout gedragen zonder daar spijt van te hebben en toch kan het ook dan het geval zijn dat die persoon niet voldoende voorbereid was om de gevolgen van diens gedrag te plaatsen en te dragen.

9. Kwaadaardig dat het kwaadaardig is voor zich

Soms zou men kunnen herkennen dat iemand naar zich wenst te handelen op een wijze die men niet wilt en dat die andere persoon ook inziet dat men dat niet wilt. En dat die persoon dat wilt omdat men dat niet wilt. Aldus, de persoon wenst zich dan te treiteren of te pesten of te provoceren met de bedoeling om bij zich een reactie uit te lokken van onmacht of woede.

Maar zo'n reactie lijkt dan niet te baten om te bekomen wat men wenst. Het zou immers net zijn wat de andere van zich wilt. Waarna de andere zou menen dat het succesvol is opdat hij/zij het later nog is kan proberen om zich uit te lokken. Waarna men dat opnieuw onrechtvaardig en kwaadaardig kan vinden.

Om hieraan te ontsnappen, zou het helpen dat die kwaadaardigheid voor zich niet kwaadaardig zou zijn. Dit lijkt natuurlijk op ontkenning. Maar men zou natuurlijk weten dat het gedrag van de andere af te keuren is. Maar men hoort ook niet te geven wat de andere wenst als hij/zij zo'n slechte of verkeerde intenties heeft. En daarin kan men slagen wanneer men er boven staat. Als het gedrag van de andere zich niet of nauwelijks hindert doordat men het niet gaat beschouwen als iets dat kwaadaardig is voor zich, dan kan men er boven staan.

En dan kan de macht van de andere in duigen vallen. Iemand die zulke macht wilt, kan zich sterk voelen doordat hij/zij de andere onmacht kan aandoen. Als dat niet lukt, dan kan de andere net zielig gaan lijken doordat hij/zij dat maar probeert om zich zo laaghartig te gedragen zonder dat het zelfs enig effect heeft.

Het lijkt dan kwaadaardig te kunnen zijn om het gedrag van de andere kwaadaardig te vinden voor zich.

Het zou weliswaar mooier kunnen geweest zijn dat men de andere op andere gedachten had kunnen brengen via zo'n reactie van onmacht of woede of via een redenering. Maar het is soms ook een valstrik om te denken dat men de andere op andere gedachten zou kunnen brengen. Dat zou net kunnen zijn wat de andere persoon zou wensen, dat men dat probeert, omdat hij/zij reeds zou weten dat hij/zij het niet zou doen.

10. Genezing

Als iemand anders zich fout heeft gedragen naar zich en/of als men zelf zich fout heeft gedragen naar zichzelf, en als dat zich hard heeft gekwetst, dan zou men het als noodzakelijk kunnen beschouwen om daarvan te genezen. Dat lijkt evident genoeg te zijn. Maar de vraag is ook: hoe zou men zichzelf dan genezen?

Als men bv. gedrag heeft verinnerlijkt omwille van die gekwetstheid dan zou men kunnen onderzoeken hoe men dat proces zou kunnen omkeren. Men zou kunnen nagaan wat voor gedrag men (deels) heeft moeten achterlaten omdat het te kwetsend is voor zichzelf om nog zo te zijn als voorheen omwille van moeilijke momenten die men is doorgaan. Als men bv. zachtaardig was en als men gepest is geweest, dan kan men die zachtaardigheid ongewild gaan associëren met die pijn die men toen heeft doorgaan omwille van dat gepest opdat men zich niet langer in staat voelt om nog zo te zijn als voorheen.

En dit lijkt me interessant om zich van bewust te zijn. Maar de vraag is ook: kan men nog zijn zoals voorheen? Dit is uiteindelijk ook reeds beschreven in "De kwelling". Het kan te laat zijn om nog terug te gaan naar hoe men was ook al heeft men niet gekozen om die verandering te doorgaan. En dat kan kwellend zijn. Men kan zich dan, mogelijk ongewild, in de rol van het slachtoffer gaan plaatsen. Men heeft er niet voor gekozen om die verandering te

doorgaan. Het was geforceerd. En men kan niet meer terug. Dus men is ergens het slachtoffer. Dat houdt wel degelijk steek.

Echter, zolang men zich als het slachtoffer ziet, is er nog geen genezing. De genezing lijkt in te houden dat men voort kan gaan met het leven op een wijze die men wil. En dat men dus het verleden achterwege laat. Dus men dient het los te laten. En dat gebeurt vast niet in één keer. De ware genezing houdt in dat men het ‘onmogelijke’ doet, namelijk, voortgaan met het leven zonder dat het verleden zich nog parten speelt, zelfs al zou het bij anderen nog parten spelen.

Hierbij kan het dan ook van groot belang zijn om de problemen bij zichzelf te leggen. Dit valt te associëren met de tekst “Geen oplossing?” die eerder in dit hoofdstuk aan bod kwam. Als de eigen problemen bv. ontstaan zijn door het gedrag van iemand anders dan is het vast logisch dat men het gedrag van de andere als de oorzaak gaat zien van de eigen problemen. Maar dat wil niet zeggen dat men zo tot een oplossing gaat komen. Soms blijft men gewoon zitten met de eigen problemen. En als men dan maar continu het verleden gaat oproepen omdat die problemen nog niet verwerkt zijn, dan verlengt met het eigen lijden. En dat houdt geen steek. Op den duur lijkt het dan ook logisch te zijn om de problemen bij zichzelf te leggen. Om dus te herkennen dat men zelf diegene is die de eigen problemen staande houdt door ze opnieuw en opnieuw op te roepen. En dat is niet enkel zo wanneer men opnieuw en opnieuw zou terugdenken aan het gedrag van iemand anders naar zich. Het geldt ook wanneer men zelf steeds zou terugdenken aan het eigen gedrag uit het verleden waar men het nog moeilijk mee heeft. In beide gevallen houdt het steek om een verwerkingsproces te doorgaan. Maar als die problemen daarna nog blijven zinderen in zich, dan lijkt het logisch te zijn om de problemen bij zichzelf te leggen. Aldus, dat het probleem is dat men het probleem blijft oproepen.

Anderheid

Het anders zijn van mensen noem ik hier “anderheid”. De term is gelijkaardig aan wat men in het Engels “otherness” noemt. Vertaald naar het Nederlands noemt men dit trouwens “othering”. Maar dat vind ik zo’n ongemakkelijk woord dat ik het maar “anderheid” noem.

Mensen hebben onderling hun gelijkenissen en hun verschillen. Hierbij kan men dan zowel focussen op wat men deelt met iemand anders als dat men kan focussen op wat verschillend is aan elkaar. Sommige mensen zullen neigen te focussen op wat ze delen met elkaar. En zo zullen zij de andere vaak neigen te behandelen als een gelijke. In dit hoofdstuk wordt er net getracht om naar de verschillen te kijken. Als men dat zou doen naar iemand anders, dan zou men een schets kunnen maken van die persoon waaruit men zou afleiden dat die persoon totaal anders is. Omdat de kans immers bestaat dat men de gelijkenissen niet langer zou zien. Dit is belangrijk om in het achterhoofd te houden.

Toch wens ik die anderheid te aanschouwen omdat ze duidelijk reeds cruciaal is geweest. Immers, vaak bleek dat de onmacht die men ervaart, kan liggen aan het feit dat iemand zich anders wilt gedragen als dat men zichzelf wilt gedragen. Wanneer men zich door die onmacht dan gedwongen voelt om te onderzoeken waarom iemand anders zich zo anders gedraagt, dan is het de onmacht die kan leiden tot de herkenning van anderheid.

Eigenlijk wordt die anderheid in dit hoofdstuk dan ook niet neutraal behandeld. Dat iemand anders is, dat kan zowel verrijkend zijn voor zich als kwellend zijn voor zich, of iets daartussen. Iemand zou bv. evenzeer een boeddhistische monnik kunnen leren kennen. Die persoon is vast anders dan zich omwille van die andere ontwikkeling die hij heeft doorgaan. Toch zou het natuurlijk verrijkend kunnen zijn om hem te leren kennen.

Maar omdat die anderheid hier in relatie wordt gebracht met

onmacht die men zou kunnen ervaren hebben, wordt de anderheid hier meer bekeken als iets dat de oorzaak kan zijn van zulke kwellingen. Zo kan men komen tot een betere herkenning van hoe iemand anders zou kunnen zijn. Als men zichzelf niet zo zou wensen te gedragen, zou men ook kunnen komen tot een betere herkenning van hoe men zichzelf niet zou wensen te gedragen.

1. Openheid tot anderheid

Andere mensen zijn anders dan zich. Om die anderheid te zien dient men zich daarvoor open te stellen. Men zou hierbij de neiging kunnen hebben om zich in te leven in de andere door zichzelf te projecteren op het gedrag van de andere. Alsof men zich zou gedragen zoals de andere maar dan wel zou kijken naar dat gedrag zoals men zelf geneigd is om naar dat gedrag te kijken. Of men zou een perspectief kunnen vormen over hoe men meent dat de andere kijkt naar zichzelf en de omgeving, door zich in te beelden dat men zelf zo zou kijken naar zichzelf en de omgeving. Alsof men het gedrag van de andere en diens perspectief op diens gedrag allemaal verinnerlijkt om zich zo in te leven. Maar waarbij men uiteindelijk naar dat gedrag en dat perspectief van de andere kijkt vanuit het eigen perspectief.

Maar zo lijkt men de anderheid van de andere te ontkennen. Men herkent wel eerst dat de andere anders is dan zich. Maar doordat men dan het eigen perspectief op de andere projecteert, lijkt men niet te neigen zien dat de andere vanuit diens anderheid anders zou reageren op het eigen gedrag als dat men het ziet vanuit die projecties van zichzelf op de andere.

Om de anderheid werkelijk te herkennen zou men net dienen te kunnen zien hoe de andere vanuit zichzelf zich zou zien en gedragen. Aldus, men zou niet zichzelf op de andere horen te projecteren. Maar men zou het perspectief van de andere op diens gedrag dienen te zien. Men zou het perspectief van de andere dienen te projecteren op de andere. En daarin slaagt men het best wanneer men zo weinig mogelijk zichzelf projecteert op de andere.

Al mag men natuurlijk ook niet vergeten dat de andere voor een stuk wel degelijk gelijkaardig zou kunnen zijn aan zich.

Men kan dan een grof onderscheid maken tussen twee vormen van anderheid. Er is de anderheid die men reeds kent omdat men zelf ooit zo is geweest of omdat iemand anders heeft gekend die ook zo is geweest. En dan is er de anderheid die men eigenlijk nog niet kent. Wat dus voorvalt wanneer men gedrag waarneemt bij iemand dat men niet echt kan plaatsen.

En eigenlijk zal er vaak iets ongekend zijn aan de anderheid van de andere. En als men zich toespitst op wat gekend zou zijn aan de andere persoon dan mist men mogelijk vaak datgene wat ongekend is aan de andere persoon. Daarom dat men het zou kunnen verkiezen om soms te zoeken naar die ongekende anderheid in de andere.

Als men die anderheid leert kennen dan kan men zo ook ervaringen en inzichten opdoen. Men kan ook zichzelf gaan bekijken vanuit de anderheid. En omdat men dan zichzelf zou bekijken vanuit perspectieven die niet in zich schuilen, kan men zo een blik op zichzelf krijgen die men anders niet zou neigen te hebben op zichzelf. Alleen is ook dat niet zonder risico. Want door zichzelf te bekijken vanuit het perspectief van iemand anders, zou het soms kunnen dat men gaat denken dat het zou lonen om meer te zijn zoals de andere. Aldus, het kan evenzeer de eigenheid gaan aantasten.

2. Enkele voorbeelden van anderheid

Hier zal ik enkele voorbeelden bespreken van wat als anderheid is voor mij. Ik zal deze voorbeelden zo stereotiep mogelijk maken. Ik wens niet te beweren dat mensen zich werkelijk zo gedragen als ik zal beschrijven. Maar ik denk wel dat sommige mensen er in aanzienlijke mate zouden kunnen aan voldoen. In deze voorbeelden wordt anderheid geschetst als iets dat de oorsprong kan zijn van negatieve gevolgen.

In het eerste voorbeeld gaat het over een dame die sterk aan een schoonheidsideaal voldoet. En die dame gaat haar in sterke mate gaan associëren met dat uiterlijk, met die ‘perfectie’. En wanneer er dames zijn die jaloers zijn op haar of wanneer heren haar begeren, dan kan dat als een zelfbevestiging van die ‘perfectie’ zijn voor haar. En die dame zou dat gevoel van perfectie kunnen verlangen. Waardoor ze beslist om haar leven er net zo ‘perfect’ te laten uitzien. En ze vindt een man die er net zo aantrekkelijk uitziet vanuit een schoonheidsideaal. En samen met haar man proberen ze dan om het ‘perfecte’ leven uit te dragen, voor zichzelf maar ook naar anderen toe. Ze zouden hen wensen te tonen hoe ‘perfect’ het leven wel is voor hen. En een andere man zou haar en dat leven dat zij leiden, kunnen begeren. Maar zij zou die man dan afwijzen als die man zich volgens haar te min zou gedragen om in haar leven te passen. En zij zou daarvan kunnen genieten omdat het voor haar als een bevestiging kan zijn van de perfectie of superioriteit die zij aan haar eigen leven hecht.

In dit tweede voorbeeld gaat het over iemand met perverse ‘moralen’. Het zou bv. kunnen gaan over een president die een oorlog start met gruwelijke gevolgen maar waarbij die zelf blijft vasthouden aan de geldigheid van diens goede intenties. Het is een persoon die niet langer niet schuldig kan zijn, volgens zichzelf. Want de persoon herkent nog wel wat fout is, maar het is niet langer fout voor zich. Het is onschuldig voor zich. Dus een bepaalde daad waarbij iemand anders schuld zou herkennen, zou voor zich als deugdzaam kunnen zijn. Wat nog niet wil zegen dat deze persoon alle daden als onschuldig of deugdelijk zou kunnen zien. Sommige dingen zouden te immoreel kunnen zijn voor zich. En dan zou die persoon dat ofwel niet doen, ofwel het goedpraten. En als die persoon het dan goedpraat en er later vraagtekens bij gaat stellen of er spijt van krijgt, dan zou die persoon kunnen gaan herkennen dat die iets heeft gedaan wat niet hoorde. Echter, ook dan zou die persoon de eigen onschuld, volgens zichzelf, kunnen gaan herkennen. En die onschuld kan echt zijn voor zich. Dat is

mogelijk omdat die persoon voorheen dat gedrag, dat anderen als schuldig zouden aanzien hebben, ook als onschuldig kon aanzien. Dus als die persoon dan spijt zou hebben van diens gedrag, dan zou die persoon dat zichzelf kunnen vergeven via die onschuld dat die persoon bij zichzelf meent te herkennen. Hij/zij wist het niet beter. En zo zou het gedrag van die persoon enigszins kunnen verbeteren maar zonder ooit echt beseft te hebben van wat die aangericht heeft. Toch zou die persoon tegelijkertijd zichzelf kunnen voorhouden dat hij/zij moralen nastreeft die horen nagestreefd te worden. Die persoon zou zelfs kunnen vinden dat anderen zich immoreler gedragen dan hij/zij ook al zouden zij veel minder schade aanrichten.

In het derde voorbeeld gaat het over iemand (Persoon A) die een gevoelig punt van iemand anders (persoon B) herhaaldelijk tracht uit te buiten voor diens plezier. Misschien zonder reden. Misschien had B zich niets misdaan. Misschien voelt A zich simpelweg te min behandeld door B omdat A zichzelf zo geweldig vindt. Waarna A kan trachten wraak te nemen door B trachten te kwetsen. Als dit zou lukken, dan zou dit A voldoening geven. Als het niet zou lukken maar als B zelf A zou sparen door hem/haar niet aan te vallen, dan zou A dat als een gelegenheid kunnen aanzien om B naar de toekomst toe nog meer te raken. Want doordat A inziet dat B eigenlijk toch geen wraak neemt, zou A kunnen inzien dat hij/zij probleemloos kan vasthouden aan dat sadistische gedrag. Alsook, als B zich toch zou kwaad maken op A, dan zou A dat ook als een bevestiging kunnen aanzien van diens macht over B. Maar als B nu gezag zou hebben en als B dan A terechtwijst, dan zou A zich ineens kunnen voordoen als een voorbeeldig persoon. Alsof A laat blijken dat hij/zij de onschuld zelve is. Mogelijk om zo te trachten om gespaard te worden door B. Al dat gedrag van A lijkt dus te draaien rond macht. Als A de macht heeft om diens gangen te gaan, is alles prima. En vanaf dat niet het geval is, zou A ineens zachtvaardiger kunnen worden om zo niet al te zeer in te boeten aan macht. Pas wanneer A echt zou inboeten aan macht, zou A zich

kunnen kwaad maken. En dan zou A het ook B kunnen kwalijk nemen. Terwijl A misschien veel meer schade heeft bezorgd aan B dan B aan A. Persoon A kan hier haast een imitatiegedrag vertonen. Hij/zij kan zich voordoen alsof hij/zij moreel is en hij/zij kan zich als onschuldig voordoen terwijl hij/zij weet dat de andere zich niet onschuldig vindt.

Men kan hier nog een vierde voorbeeld aan koppelen. In dit voorbeeld is de persoon ook gefocust op macht. En hierbij kan die persoon iemand anders tot onmacht brengen. Die andere persoon zou zich bedrogen kunnen voelen. Want elke vriendschap of liefde die hij/zij gegeven heeft, lijkt uiteindelijk misbruikt te kunnen worden. En terwijl dat voor die andere persoon uiteraard niet onschuldig zou aanvoelen, zou het voor die ene persoon wel allemaal relatief onschuldig kunnen zijn. Die persoon zou er een zeker genot kunnen uithalen. En als die andere persoon dan laat merken dat hij/zij lijdt onder dat gedrag, dan zou die ene persoon wel sympathie kunnen opbrengen. Maar dan wel omdat het aan zich aangeeft dat men inderdaad werkelijk machtig was. Dus als die andere persoon dan diens onmacht laat blijken, dan kan dat haast als een compliment aanvoelen voor die ene persoon. Omdat hij/zij dan herkenning krijgt voor diens macht. Waarna er dan sympathie kan volgen. Maar dat is dan sympathie voor diegene die zwakker is volgens zich. Omdat die andere persoon zich duidelijk niet kon verweren. En die andere persoon zou zich opnieuw volkomen kunnen misbegrepen voelen. Omdat het immers realistisch lijkt dat die andere persoon niet wilt aanzien worden als iemand die zwak is en daarom medelijden krijgt. Wat dan een bevestiging zou zijn voor de zogenaamde zwakte. Dus die andere persoon lijkt niet echt voor te komen in de subjectiviteit van die ene persoon. En mogelijk ook wederzijds. Daarom lijkt er in sterke mate sprake te zijn van anderheid tegenover elkaar.

In dit volgende voorbeeld zou het gaan om iemand die vanuit zijn/haar 'goedheid' zich in een positie plaatst om anderen te beoordelen en eventueel ook te veroordelen. Soms zou dat dan

gebeuren op genadeloze wijze. Die persoon (persoon A) zou iemand bv. kunnen veroordelen die zich schuldig voelt. Die andere persoon (persoon B) zou natuurlijk niet kunnen opgezet zijn om zo veroordeeld te worden. Persoon B zou zich verstoten kunnen voelen. Persoon B zou mogelijk niet wensen in te stemmen met het oordeel van persoon A. Persoon B zou immers spijt kunnen hebben en persoon B zou mogelijk inzien dat de schade, dan toch in zekere mate, beperkt is gebleven. Persoon B zou vergiffenis wensen. Persoon A zou kunnen inzien dat persoon B zich schuldig voelt en dat persoon B snakt naar vergiffenis. Maar vanuit de genadeloosheid van persoon A komt er geen vergiffenis. Persoon A zou zich hierbij dan in een positie kunnen stellen waaruit hij/zij zich het mag veroorloven om genadeloos te zijn. Persoon A zou zich dan kunnen opstellen als een toonbeeld van goedheid. Hij/zij heeft misschien niet zo'n ernstige fout begaan... of hij/zij doet alsof men niet zo'n grote fouten heeft begaan. Persoon B zou kunnen inzien dat hij/zij misschien een fout heeft begaan die persoon A niet heeft begaan en persoon B zou hierdoor moeilijk kunnen opkomen voor zichzelf en machteloosheid kunnen ervaren. En persoon A zou dat natuurlijk kunnen inzien. Het zou bij persoon A dan natuurlijk ook om macht kunnen gaan. Persoon A zou kunnen inzien dat hij/zij het persoon B des te moeilijker maakt en zou ook van die macht kunnen genieten. Persoon A zou hierbij ook andere personen tegen persoon B kunnen laten keren door aan hen aan te geven hoe persoon B iets gedaan heeft dat geen vergeving zou verdienen. Omdat die andere mensen zouden mogen vinden dat zij vanuit hun goedheid de daad van persoon B als volkomen ontoelaatbaar mogen achten. En aangezien sommige andere mensen zouden kunnen herkennen dat de daad van persoon B ontoelaatbaar is, zouden ook zij zich tegen persoon B kunnen keren. Zij zouden zich dan ook als toonbeeld (van hoe het wel moet) kunnen gaan aanzien. Dit is de strategie van "verdeel en heers". Persoon A zou trachten om verdeeldheid te creëren om zo te kunnen heersen. Maar hierbij wordt er natuurlijk een valselijk beeld gecreëerd. Want de gevoelens van schuld van persoon B

geven aan dat persoon B ook niet had willen doen wat hij/zij gedaan heeft. Dus het geeft aan dat persoon B uiteindelijk, dan toch zeker achteraf bekeken, een gebrek aan zelfcontrole had. Persoon B zou net zoals andere mensen zich kunnen afkeren van die daad. Opdat er misschien geen verdeeldheid hoeft te zijn tussen persoon B en andere mensen. En als persoon B dan vergiffenis zou krijgen van hen dan zou persoon B net des te meer in staat kunnen zijn om te herstellen van wat hij/zij gedaan heeft. Als andere mensen echter persoon B gaan verstoten dan is het onduidelijk wat er van persoon B zou voortkomen. In sommige gevallen lijkt het niet uit te sluiten dat persoon B bv. zelfmoord zou plegen. En dan zouden andere mensen misschien kunnen betreuren dat zij persoon B zo verstoten hadden. Echter, het is zelfs niet uit te sluiten dat persoon A zulke zelfmoord niet zou betreuren. Het zou zelfs voldoening kunnen schenken voor persoon A. Persoon A leek uiteindelijk te getuigen van een zeer grote genadeloosheid.

Hieraan kan nog een voorbeeld gekoppeld worden. Er zijn geruchten ontstaan dat een persoon B iets misdaan heeft. Alleen zijn het slechts geruchten. Persoon B is onschuldig of deels onschuldig. Als zulke geruchten de ronde doen, dan kunnen mensen op tal van manieren reageren. Sommigen zullen het in vraag stellen omdat er onvoldoende bewijzen zijn. Sommigen zullen aannemen dat die persoon schuldig is omdat ze dat nu eenmaal geloven. Sommigen zullen het prettig of grappig vinden dat er zulke geruchten zijn over die persoon ook al zijn ze niet zeker dat het wel waar is. Misschien kennen ze die persoon toch niet of misschien hadden ze die persoon toch niet zo graag. En ik snap dat dit al vreemd kan klinken. Maar sommigen gaan nog een stap verder. Sommigen zien het als een gelegenheid om die persoon zwart te maken. Of ze werkelijk geloven dat die persoon B schuldig is, hoeft voor hen niet zoveel uit te maken. Er stelt zich immers de uitstekende gelegenheid om die persoon zwart te maken. Maar vaak doet men dat niet al te openlijk. Tenminste, men tracht te verdoezelen dat men de persoon werkelijk zwart zou

maken omdat men anders zou aangeven aan anderen dat men een kwaadaardig opzet heeft. En dat geeft vaak een slechte indruk over zichzelf. Dus een persoon A zou dan het gerucht kunnen verspreiden door zich tegelijkertijd voor te doen als iemand die probeert om begrip op te brengen voor die hele situatie. Persoon A doet zich dan voor als iemand die men kan vertrouwen terwijl persoon A zeer goed zou weten dat dit niet het geval is. Het is zoals een wolf in een schapenvel. Persoon A kan zich voordoen als iemand die probeert om begrip op te brengen terwijl hij/zij ondertussen een gerucht probeert te verspreiden en te bekrachtigen als zijnde de waarheid, zelfs al zou persoon A zelf betwijfelen of het wel de waarheid is. Het hoeft niet altijd uit te maken. Immers persoon A zou zich daarna kunnen proberen in te dekken. Als dan zou blijken dat de geruchten niet klopten, dan zou persoon A zich kunnen opstellen als diegene die zijn/haar fout inziet. Opdat anderen zouden geloven dat hij/zij het niet beter wist. En opdat hij/zij diens goede naam kan blijven behouden. Wat er hierbij te associëren valt, is een gretigheid. Persoon A zou eigenlijk kunnen proberen om zo hard mogelijk persoon B te veroordelen zonder zichzelf verdacht te maken als diegene die dat eigenlijk tracht te verrichten. En zo ziet men een verband tussen moralen en macht. Soms kunnen mensen trachten te handelen alsof ze goed zouden zijn terwijl het eigenlijk om macht gaat. En natuurlijk kan men bevragen waarom iemand dat zou doen. Maar soms is het gewoon een ongenoegen dat men heeft. Misschien heeft persoon A eigenlijk een ongenoegen naar persoon B. En persoon A kan zich als diegene opstellen die zelf mag oordelen over de geldigheid van dat ongenoegen. Persoon B heeft misschien nooit iets willen misdoen naar persoon A. Maar daarom maakt dat nog niet uit voor persoon A. Voor iemand die goed probeert te zijn naar iedereen, zou dat uitmaken. Maar persoon A is natuurlijk niet die persoon. Persoon A kan zichzelf opstellen als diegene die zelf een oordeel mag vormen over hoe hij/zij zou dienen te staan naar persoon B. En als het zich goed zou uitgekomen hebben voor persoon A om de onschuldigheid van persoon B te prediken, dan zou persoon A

dat kunnen gedaan hebben. Maar als dat niet het geval is en als persoon A meent dat het beter is voor zich om de vermoede schuld van persoon B te gaan prediken, dan zal persoon A net dat doen. En persoon A vertoont hier dan een zeer sterke anderheid t.o.v. iemand die probeert om het goed voor te hebben met iedereen. Dit staat in contrast met diegenen die handelen vanuit eigenbelang.

Het volgende voorbeeld kan gekoppeld worden aan dankbaarheid en verwendheid. Als een persoon A bv. geregeld iets doet voor een persoon B, dan zou men kunnen denken dat persoon B des te meer dankbaarheid zou krijgen voor persoon A. Maar dat is niet altijd waar. Soms gaat het net in omgekeerde richting. Persoon B zou wat kunnen verwend raken omwille van die moeite die persoon A doet opdat er net minder dankbaarheid zou ontstaan. En opdat persoon A nog meer moeite zou dienen te doen om persoon B tevreden te stellen. Wat net als ondankbaar zou kunnen overkomen. Soms zou men dan meer dankbaarheid kunnen laten ontstaan bij persoon B door minder voor persoon B te doen. Want de kans bestaat dat persoon B dan minder verwend zou raken. Persoon B zou mogelijk zelfs persoon A kunnen wensen te verwennen opdat persoon B weer meer in de gunst zou vallen van persoon A.

Op dit voorbeeld zijn tal van variaties mogelijk. Stel dat een persoon B toenadering zoekt tot persoon A. Persoon B zou persoon A met warmte kunnen wensen te omarmen. Persoon B zou tal van dingen kunnen wensen te doen voor persoon A. Persoon B zou hierbij kunnen denken dat het goed is voor persoon A om die dingen te doen voor zich. En persoon A zou dan ook een zekere toenadering en openheid kunnen verkrijgen naar persoon B. Persoon A zou tal van dingen kunnen wensen te delen met persoon B. Maar misschien lukt die toenadering niet zo goed. Misschien ontstaat er niet echt een gevoel van verbondenheid of 'gedeeldheid'. En misschien ontstaat dat gevoel er niet echt omdat persoon A het gevoel krijgt dat het meer gaat om wat persoon B als goed acht voor persoon A. Alsof het eerder om persoon B lijkt te

draaien i.p.v. om persoon A. Er zou eerder net een afstand kunnen ontstaan i.p.v. een ware toenadering. Persoon A zou hierbij dan misschien wel kunnen inzien dat persoon B iemand wilt zijn voor zich. Maar daarom heeft persoon A daar nog geen behoefte aan. Als er geen toenadering of verbondenheid ontstaat dan zou het immers net duidelijk kunnen worden dat persoon B net niet diegene is die persoon A zou verlangen, namelijk iemand waarmee persoon A iets kan delen. En de moeite die persoon A zou kunnen hebben ondernomen door vriendschappelijk te worden naar persoon B zou net des te meer als een bedrog kunnen aanvoelen omdat het voor persoon A uiteindelijk meer zou lijken te gaan om wat persoon B voor persoon A wilt i.p.v. wat persoon A eigenlijk wou. Dit zou kunnen wijzen op een, mogelijk onbedoelde, egocentrische attitude van persoon B. Persoon B lijkt zich dan op te stellen als diegene die zou weten wat goed zou zijn voor persoon A. En vanuit die egocentrische attitude zou persoon B mogelijk ook slechts in beperkte mate inzien dat persoon A een zeker inzicht zou verkrijgen in persoon B. Want persoon B denkt immers dat hij/zij in staat is om te weten wat goed zou zijn voor persoon A en om dat ook gedaan te krijgen bij persoon A. Persoon B kan dus proberen om persoon A te sturen omdat het (zogenaamd) goed zou zijn voor persoon A. Of haast alsof persoon A precies iemand zou zijn die zou toebehoren aan persoon B. En zelfs wanneer persoon A daar ongenoegen van ondervindt, zou persoon B kunnen blijven volhouden aan het eigen goede opzet. Er zou dus een zelfrechtvaardiging kunnen zijn.

En als persoon A dan ongenoegen gaat uiten omdat hij/zij zich verkeerd benaderd voelt, dan zou het kunnen dat persoon B daar ook helemaal geen herkenning van zou geven aan persoon A en in plaats daarvan zou persoon B net kunnen opkomen voor zichzelf door te blijven volhouden dat hij/zij geen fouten heeft gemaakt en dat persoon B dus eigenlijk slechts onschuldig gedrag zou vertonen zelfs wanneer persoon B inziet dat persoon A er niet meer gebaat lijkt te zijn. Wat de afstand en vervreemding nog kan

vergroten. Als persoon A dan de eigen frustraties of woede zou uiten, dan zou het dan ook kunnen dat persoon B toch gewoon blijft volhouden dat hij/zij niets fout heeft gedaan. Opdat persoon A net het gevoel zou kunnen krijgen dat hij/zij net de enige is die een fout heeft gemaakt door net die frustraties of woede te uiten. Er kan dan een eenzijdige verantwoording ontstaan waarbij enkel persoon A zou herkennen dat hij/zij fouten maakt terwijl persoon B zoiets niet toegeeft. En hierbij zou persoon A aan kracht kunnen inboeten terwijl persoon B zich als dusdanig sterk houdt.

Al lukt dit ook niet altijd. Het zou bv. evenzeer kunnen dat persoon B net onzeker wordt wanneer persoon A frustraties gaat uiten. Opdat persoon B dan wel een zekere verantwoording aan persoon A zou geven door zich bv. op te stellen als diegene die des te zachter is en des te meer voor zich zou doen opdat persoon A dan ook zachter zou worden naar persoon B. Maar ook hier kan persoon A achterblijven met een gevoel van niet begrepen te zijn. Persoon A zou hier het gevoel kunnen krijgen dat hij/zij haast een rol zou dienen te spelen voor persoon B. Al zou persoon B zich ook wel onbegrepen kunnen voelen door persoon A. Want de kans bestaat dat persoon B ergens wel degelijk een hardnekkige onkunde had om in te zien dat persoon A niet gebaat is met het gedrag van persoon B. Omdat persoon B zich zo zou kunnen blind staren via dat egocentrisme. Maar ook hier lijkt het moeilijk te zijn om een toenadering te vinden tussen persoon A en persoon B. Zij lijken immers naast elkaar te leven.

3. De wortels van anderheid

Is het mogelijk om een fundamenteel verschil te vinden tussen het gedrag van mensen die sterk anders zijn ten opzichte van elkaar?

Ik meen zulk fundamenteel verschil te herkennen tussen mensen wiens persoonlijkheid draait rond egocentrisch gedrag ten opzichte van mensen wiens persoonlijkheid draait rond egoloos gedrag. Waarmee ik niet zozeer wens te bedoelen dat zij zich ofwel al te egocentrisch of al te egoloos gedragen. Al kan dat wel zo zijn.

Maar eerder wens ik te bedoelen dat er een opzet in hun persoonlijkheid schuilt om ofwel het egocentrische voorop te stellen of om ofwel het egoloze voorop te stellen.

Ook al zou diegene die het egocentrisme voorop stelt, zich misschien niet wensen te aanzien als iemand die puur egocentrisch is waardoor hij/zij ook dingen zou kunnen doen voor anderen. Maar ook dan zou die persoon ook tegelijkertijd aan zichzelf kunnen denken.

Net zoals diegene die het egoloze voorop stelt soms zal neigen te herkennen dat hij/zij soms wel aan zichzelf denkt ook al had hij/zij het opzet om anderen meer voorop te stellen. En ook al wenst hij/zij geregeld wel om anderen nog meer voorop te stellen.

Stel bv. dat een persoon A iets zegt tegen een persoon B dat persoon B kwetst. Persoon B, net zoals vele andere mensen, zouden van mening kunnen zijn dat het beter is om mensen niet zo te kwetsen. Waarna zij dan mogelijk zouden trachten aan te geven, aan die persoon die kwetst, dat dit niet hoort. Voor hen zou het haast ondenkbaar kunnen zijn om zo iets te willen doen. Terwijl het voor persoon A helemaal anders zou kunnen liggen. Persoon A wou mogelijk wel degelijk persoon B tarten en bedoelde het daarom zelfs niet zo slecht. Het zou voor zich allemaal relatief onschuldig kunnen zijn voor zich. En mede omdat persoon A zou kunnen vinden dat zulk gedrag niet zou horen verboden te worden door anderen. Voor persoon A zou het kunnen zijn alsof anderen zich iets wensen te ontnemen. Zodat het voor persoon A kan lijken alsof anderen zich wel iets hebben laten ontnemen doordat zij zich niet langer kunnen gedragen zoals persoon A het zich wel nog kan toelaten. En persoon A zou het dan ook als superieur kunnen aanzien om zich wel nog als dusdanig te kunnen gedragen. Want persoon B, net als vele anderen, lijken dat duidelijk niet te kunnen.

Waar het dus ook om gaat, is vrijheid. De vrijheid om zich dat te kunnen toestaan. Ook al wensen anderen die vrijheid helemaal niet. Anderen zijn meer bezig met wat zij zouden horen te doen.

Zij willen zich die vrijheid ontfeggen. Zij willen volgzzaam of gehoorzaam zijn aan de moraal om iemand niet onnodig te tarten en te kwetsen. En aangezien de houding van de andere voor elkaar ondenkbaar is om aan te nemen voor zichzelf, is er sprake van een sterke mate van anderheid ten opzichte van elkaar.

Natuurlijk wens ik niet te stellen dat men niet vrij mag zijn of niet aan zichzelf mag denken. De kwestie ligt eerder in hoe men dat zou doen. Vele mensen zullen vrij willen zijn en aan zichzelf willen denken maar door hierbij de andere in acht te houden. En dat is moeilijk wanneer men zichzelf voorop stelt.

En dan kan men zich natuurlijk afvragen waar de oorzaak ligt in het zichzelf willen vooropstellen. En tal van oorzaken zouden vast kunnen gevonden worden. Soms lijkt het bv. simpelweg aangepreat te worden door de vrije markt die materialisme wenst aan te praten. Het kan nu eenmaal aantrekkelijk lijken om zichzelf voorop te stellen. Iets dergelijks zou ook kunnen plaatsgrijpen wanneer de ouders hun kind erg verwennen. Het kind krijgt dan aandacht van de ouders door aan zichzelf te denken. Zodat de omgeving (die ouders) het uiteindelijke pad zijn om aan zichzelf te denken.

Zo is het ook vast mogelijk dat de omgeving het aan zichzelf denken ook op een andere wijze in de hand kan werken. Door er namelijk voor te zorgen dat het contact met de omgeving net negatief aanvoelt. Stel bv. dat een kind zich wat vernederd voelt door diens ouders, dan zou het kind zich uiteindelijk des te meer kunnen beginnen afkeren van diens ouders en het bijhorende negatieve zelfbeeld door zichzelf een eigendunk te geven in plaats van dat miserabele gevoel van vernedering.

4. Façade of empathie

Wanneer men geeft om anderen, dan kan dat pijnlijk zijn omdat anderen zich daardoor zouden kunnen kwetsen. Want wanneer men geeft om anderen, kan men de neiging hebben om zich gevoelig op

te stellen. En anderen kunnen daar misbruik van maken. Men zou bv. vriendelijk kunnen zijn naar iemand terwijl die andere persoon zich nors gedraagt naar zich. En dan zou men bv. geduld kunnen opbrengen om misschien later nogmaals geraakt te worden door die persoon. Om zich daartegen te verweren, kan men het zich rechtvaardigen om zichzelf centraal te stellen. Men zou kunnen trachten om zo voor zichzelf op te komen. Men zou zich kunnen opstellen als iemand die zich niet langer zal laten kwetsen. Men bouwt een façade. En om die façade te laten werken, kan men beginnen te geloven in de eigen kracht en het eigen potentieel en de eigen kunde. Want voorheen, toen men zich gevoeliger opstelde, bleek men zogenaamd zwak en zielig te zijn. Want toen konden anderen zich kwetsen. En men liet zich kwetsen. En het is daartegen dat men zich verzet. Daarom dat men net niet langer zwak of zielig is volgens zichzelf. Men verwerpt dus eigenlijk hoe men voorheen was omdat men dat vroegere gedrag associeert met die zwakte of zieligheid.

Maar wat als iemand anders (persoon B) zich dan zo gevoelig opstelt naar zich? Aangezien persoon A zelf die houding heeft verworpen omdat die houding volgens zich kan geassocieerd worden met zwakte, fragiliteit, zieligheid of kwetsbaarheid, lijkt het aannemelijk dat persoon A ook zulke aspecten gaat associëren met die houding wanneer iemand anders zich zo gedraagt. Opdat die persoon B dan zogenaamd zwak of zielig zou zijn volgens persoon A. Ik wens daarmee niet te stellen dat persoon A dat werkelijk wenst toe te geven aan zichzelf. Misschien wilt persoon A dat verdrukken. En misschien lukt dat ook wel. Maar wat als het niet lukt? Dan bestaat de kans dat men aan anderen de indruk geeft dat men hen zielig vindt. Misschien dat men er zelfs van leert te genieten. Men is immers diegene die, volgens zichzelf, erin geslaagd is om sterker te zijn. Terwijl persoon B daar dan misschien niet in geslaagd zou zijn. Alsof persoon B is achtergebleven. Alsof men superieur is aan persoon B. En dan begint het ietwat aan te sluiten bij een narcistische en sadistische

houding.

Maar wat als die persoon A empathie wenst op te brengen voor iemand anders? Men zou dat dan mogelijk doen omdat men sympathie opbrengt voor de andere omdat hij/zij zo zwak is volgens persoon A. Het is dan een vorm van medelijden uit sympathie. Maar natuurlijk, voor iemand anders kan het helemaal niet sympathiek zijn als men de indruk zou krijgen dat men aanzien wordt als iemand die zwak is. Net zoals het niet als sympathiek kan overkomen wanneer de andere zich sterker lijkt te voelen dan zich. Dus zelfs wanneer persoon A wenst empathie aan te gaan, lijkt hij/zij gehinderd te zijn om het ook daadwerkelijk te bekomen. Meer nog, als persoon A dat zou inzien, dan zou dat net kunnen getuigen van een zwakte die persoon A zou hebben. Maar omdat er het hele opzet was om zich sterk te voelen, zou men kunnen trachten te verdrücken dat men gelimiteerd zou zijn in het geven van empathie. En zo wordt die façade die het opzet had om zich te bevrijden, ook iets dat zich gevangen kan houden.

Terwijl die persoon die zich gevoelig opstelt, veel beter in staat zou kunnen zijn tot het aangaan van empathie. Meer nog, de kans bestaat dat die persoon gaat herkennen dat sommigen zulke façade hebben opgebouwd. En de kans bestaat dat hij/zij blij is dat men zelf niet zulke façade heeft opgebouwd. Zelfs wanneer men geraakt wordt door iemand die wel zulke façade heeft opgebouwd.

5. Liefde maakt blind

Liefde maakt werkelijk blind. Men zou bv. iemand graag kunnen zien ongeacht hoe die persoon eruit ziet. Alsof men de ‘onvolmaaktheden’ niet langer ziet. Maar net daarom kan men zich ook laten misleiden.

Want helaas lijkt de partner in een relatie soms manipulatief te zijn. En dan kan het erg jammerlijk zijn als men blind blijft voor die manipulatie. Zulke manipulatie mag dan ook besproken worden. Men kan hierbij een onderscheid maken tussen

manipulatie die iets wenst af te straffen en manipulatie die iets wenst te belonen.

Manipulatie via afstraffing kan zeer uitdrukkelijk zijn. Want het zou bv. kunnen gaan over een man die zijn vrouw slaat om zo trachten te voorkomen dat zij hem zou durven te verlaten. Maar soms is die manipulatie minder uitdrukkelijk en hierdoor ook moeilijker te bespeuren. Stel bv. dat een vrouw wenst om haar partner te verlaten en dat die partner tracht om haar schuldig te laten voelen door aan haar duidelijk te maken hoeveel hij voor haar heeft gedaan en welke fouten zij heeft gemaakt, om haar zo te laten twijfelen. Ineens zou ze kunnen denken dat de fout niet alleen bij hem ligt maar ook bij haar. En hierdoor zou ze kunnen beslissen om toch maar bij hem te blijven. Het valt dan te bevragen of die man dan eigenlijk simpelweg diens mening verkondigde of dat die man werkelijk doelbewust manipuleerde. Maar het kan sowieso wel helpen om in te zien wat voor beïnvloeding er tussen elkaar wordt uitgeoefend.

Bij de manipulatie door beloning zou men dan bv. net de andere persoon verwennen of vertroetelen om zo te voorkomen dat hij/zij zich zou verlaten of iets tegen zich zou hebben. Alsof men gepaaid wordt. Men zou dus ineens overweldigd worden met ‘vriendelijke’ gebaren opdat de gemoedstoestand zou verzachten en opdat men alsnog de partner als deugdzaam zou aanzien. Natuurlijk wens ik hiermee niet te bedoelen dat het sowieso nadelig zou zijn als men af en toe verwend wordt. Maar als de partner na de verwennerij zich opnieuw zou kwetsen omdat hij/zij eigenlijk niet veranderd is, dan kan die verwennerij als bedrog gaan aanvoelen.

Het gaat dus ook over hoe vertrouwen wordt gebruikt. In dit laatste voorbeeld zou vertrouwen kunnen gewonnen worden opdat eens men ziet dat men het vertrouwen heeft gewonnen, men de gelegenheid heeft om daar opnieuw misbruik van te maken.

Dus terwijl het vertrouwen van anderen in zich voor sommige mensen iets zou zijn dat ze dienen te waarderen opdat hun

vertrouwen bij hen veilig zou zijn en waardevol zou zijn, kan het voor anderen als een gelegenheid zijn om macht toe te passen omwille van de blindheid die anderen hebben omwille van dat vertrouwen in zich. Daarin schuilt dan ook opnieuw die anderheid. Zij wensen dan mogelijk die macht. Maar dat wil dan ook zeggen dat zij mogelijk helemaal niet of nauwelijks in staat zijn om liefde te geven wanneer de andere zijn/haar vertrouwen in zich legt.

Het lijkt dan ook niet toevallig te zijn dat zij dan vrij gevoelloos kunnen zijn wanneer zij anderen kwetsen. Of dat zij daarvan kunnen genieten om zich zo bv. als des te sterker te kunnen aanzien. Immers, als zij zouden lijden van het leed dat zij iemand anders bezorgen, dan zouden zij hun eigen attitude in vraag gaan stellen.

6. Wil over zich?

Laat me iets stellen over een persoon A en een persoon B.

B is voor A op een wijze waarvan A wenst dat B is voor A. En B heeft nog niet door hoe B is voor A. Maar wat als B niet wenste te zijn, voor A, zoals die is voor A? Dan was A niet op een wijze waarvan B wou dat A was voor B. Terwijl B wel was voor A zoals A wou dat B was voor A.

Zo dus had A de wil over B terwijl B nadat die dat beseft heeft of zou hebben, dat niet gewild zou hebben. Dit kon gebeuren omdat B niet die wil van A had vermoed. B geloofde in wat A stelde. Het geloof van B in A dat dan maakte dat B aannam dat A was zoals B geloofde dat A zou zijn. Het kan zijn dat A dit geloof van B in A waarnam of correct veronderstelde, waaruit A dan kon afleiden of vermoeden dat B niet zou aannemen dat A zou zijn zoals A was. Waaruit A dan het vermoeden kon verkrijgen dat B zou ingaan op de wil van A zelfs al wou B dat niet. Het is dan het geloof dat B legde in A, dat A de toelaatbaarheid schonk om die wil over B te hebben. Omdat B een openheid had om A te geloven, zodat er ook gebondenheid was om A te geloven als hoe die zich wou voordoen

aan B. Als een positieve conditionering (die negatief is voor B).

Maar wat als B niet dat geloof had gelegd in A?

Wel, misschien kan B alsnog uit te lokken zijn door A. Het zou kunnen dat B een onmacht in zich heeft die A waarneemt en uitlokt bij B buiten diens wil heen om iets van B te bekomen. Zo zou A een conflict in B naar boven brengen terwijl B niet in staat is om het te voorkomen omwille van die onmacht in zich. Dan heeft B geen openheid tot het willen van die beïnvloeding maar is er een gebondenheid waardoor B niet anders kan, omwille van die onmacht, dan om de openheid te hebben om zich te laten beïnvloeden. En mogelijk, om zich te laten beïnvloeden op de wijze die A wou van B. Als een negatieve conditionering.

Dus zo zou iemand dus een wil kunnen hebben over iemand anders. Als de persoon die wil over zich niet wou of niet wou gewild hebben, dan is zo de onafhankelijkheid of autonomie van de persoon geschonden. De persoon is tot onmacht gebracht.

Natuurlijk, het is niet omdat een persoon iemand op een ongewilde wijze zou beïnvloeden dat die persoon bewust bezig is met hoe dat te kunnen bekomen. Die persoon zou zich onbewust kunnen zijn van hoe die dat doet. Alsook zou die persoon mogelijk helemaal niet de bedoeling gehad hebben om iemand tot onmacht te brengen. Het zou ook kunnen dat die persoon helemaal niet bezig was met iemand bewust of onbewust te beïnvloeden maar dat een andere persoon denkt dat men zich trachtte te beïnvloeden op een wijze die men niet wou.

Het zou ook kunnen dat men zelf zich tot onmacht brengt als men bv. kwaad is op zichzelf of als men zichzelf laat verleiden tot iets waardoor men later in onmacht verkeert. Dus er hoeft zelfs geen andere persoon bij betrokken te zijn.

Wat er hoe dan ook ontstaat, is een valstrik. Men wenst er wil over te hebben maar aangezien men tot onmacht wordt gebracht en men dat niet wilt, heeft men er deels geen wil over.

Er is natuurlijk relevantie tot die anderheid. Wanneer iemand zou trachten om zich te dwingen tot iets of te verleiden tot iets tegen de wil van die persoon in, dan beschouw ik dat vanuit mijn perspectief zeer duidelijk als anderheid.

In deze tekst wordt er dan aangegeven dat dit tot onmacht kan leiden. Maar hoe zal het uitdraaien? Zal de persoon zich bevrijden van die wil over zich? Dit blijft eigenlijk nog open.

Denk bv. aan de vorige tekst, “Liefde maakt blind”, waarin het open bleef of de persoon zich zou kunnen bevrijden uit het kluwen van die partner. Natuurlijk is het helaas duidelijk dat dit niet altijd zal gebeuren. Of dat het zeer lang zou kunnen duren voordat de persoon zich zal bevrijden. Soms zal iemand er niet in slagen of er niet direct in slagen om op te komen voor zichzelf. Om zich zo neer te leggen bij hoe die relatie liep. Voor die persoon kan die relatie dan misschien wat minder zwaar worden. Maar natuurlijk, voor die partner zou het duidelijk zijn dat hij/zij erin geslaagd is om controle te hebben over die persoon. Dit is uiteraard een zeer ongezonde situatie. Die persoon geeft dat uiteindelijk toe aan die anderheid. En die persoon gaat zich dan zelf anders gedragen. Die persoon wordt anders. Men kan dus zelf anderheid gaan verinnerlijken. En dan zowel via dwang (negatieve conditionering) als via verleiding (positieve conditionering). In dit voorbeeld lijkt dit helemaal niet onschuldig. Men lijkt dan ook voorzichtig dienen te zijn met een toenadering te maken tot die anderheid. Wat niet simpel is. Want die anderheid kan zich wel onschuldig voordoen.

7. Verleiding naar anderheid

Wat ik wens te beschrijven is een houding waarbij iemand zichzelf centraal stelt. En waarbij die persoon vindt dat daar niets mis mee is. Meer nog, die persoon zou vinden dat het voor zichzelf goed is om zo’n houding te verkiezen. En het zou ook kunnen dat die persoon vindt dat het wenselijk is als anderen ook zo’n houding zouden aannemen of gaan aannemen. En die persoon zou dan ook kunnen trachten om mensen zo’n houding te laten aannemen en

aanleren. Opdat men dan samen aan zichzelf zou denken. Ik zal dit proberen te beschrijven. De beschrijving is misschien wat moeilijk om te volgen maar de voorbeelden die volgen, zullen dit verduidelijken.

Stel bv. dat persoon A, X wilt. En dat persoon B, Y wilt. En laat me ook stellen dat persoon B het nog niet verkiest om zichzelf centraal te stellen. Als persoon A dan inziet dat persoon B wel Y wilt en als persoon A wilt dat persoon B wel Y zou willen omdat persoon A zo X zou kunnen bekomen, dan kunnen beiden krijgen wat ze op dat moment zouden willen. Wanneer persoon B dan Y zou verlangen, dan kan persoon A proberen om persoon B dan Y te schenken maar op een wijze die A wilt. Dus B wilt dan iets en A maakt daarvan gebruik om ook iets te willen van B. En wat A dan wilt van B, dat zou X kunnen zijn. Dus er is een invloed van A op B. Alleen kan A dan proberen om niet in te gaan tegen de wil van B opdat B de invloed van A zou willen toestaan. Dan toch op dat moment. Achteraf zou B mogelijk inzien dat A trachtte om die invloed te hebben over zich. Maar de kans bestaat, en zowel wanneer B het inziet of niet inziet, dat B alsnog die invloed zou willen. Omdat B dat voor zichzelf zou kunnen willen. Dus A oefende een invloed uit op B. En B ziet dat mogelijk ook in. Maar B zou die invloed toch des te meer kunnen gaan willen omdat B die invloed op zich wenste. En dat is mogelijk zelfs wanneer B zich hierdoor anders gaat ervaren en zelfs wanneer B voorheen geen weet had van de mogelijkheid tot zulke beïnvloeding en zulke ervaring van zichzelf. Meer nog, misschien vermoedde A dat B daar geen weet van had en misschien wou A dat B die beïnvloeding en wording doorging. Opdat er een soort van overdracht zou zijn van A naar B. Waarna B zou kunnen inzien wat er heeft plaatsgegrepen op zich en waarna B dat ook als iets wenselijk zou kunnen achten. Wat kan leiden tot een verspreiding van zulk gedrag. Als men zulke beïnvloeding echter niet wilt en als men niet zulke wording wilt doorgaan, dan kan het zeer bevreemdend zijn wanneer andere mensen zulke beïnvloeding

trachten toe te passen op zich. En mede omdat men zou kunnen merken dat anderen volkomen niet inzien dat men die beïnvloeding helemaal niet wilt en niet zal willen.

Stel bv. dat twee dames regelmatig gaan shoppen. De ene dame is er reeds verzot van. Ze houdt van de uitstraling die ze haarzelf kan geven. Ze vereenzelvigt zich ermee. Aldus, het is niet slechts dat ze mooi wilt zijn. Het is eerder dat ze zichzelf reeds aantrekkelijk vindt omwille van die uitstraling. Ze relateert dus haar subjectieve ervaring met die aantrekkelijkheid van haar uitstraling. En zo kan ze zichzelf dan ook gaan centraal stellen. Een beetje alsof ze een model is dat continu op de catwalk loopt. En ze zou van die ervaringen kunnen genieten en daarom zou ze ook kunnen vinden dat anderen ook zulke ervaring zouden horen te hebben. Opdat zij zich ook zo aantrekkelijk zouden kunnen vinden. En daarom neemt ze haar vriendin mee. En laat me stellen dat er na een tijd bij haar vriendin ook een vonk ontstaat. En dat ze zichzelf ook in zekere mate wilt vereenzelvigen met zulke levensstijl.

Het lijkt me dat zo'n wording een herhaaldelijke blootstelling vereist. Omdat mensen vaak vasthouden aan hun eigenheid. Maar natuurlijk, in dat vorige voorbeeld lijkt het me duidelijk te zijn dat de maatschappij er een rol in kan gespeeld hebben. Immers, via marketing worden continu beelden verspreid van modellen die zich aantrekkelijk lijken te vinden met een zekere zelfvoldaanheid. En natuurlijk zijn er vele mensen die zich daar maar in beperkte mate aan spiegelen. Maar ik denk wel dat er een zekere maatschappelijke aanvaarding van is.

Hele andere voorbeelden lijken me mogelijk te zijn. Het deed me eigenlijk ook denken aan een scène uit de film "Eyes wide shut" van Stanley Kubrick. In die scène is er een bijeenkomst waarin tal van gemaskerde dames en heren allerlei seksuele belevingen kennen. Het feit dat ze gemaskerd zijn, is hier belangrijk. Want het creëert anonimiteit bij zichzelf en anderen. Als men immers niet anoniem is, dan voelt men zich herkenbaar naar de andere toe. En bijgevolg naar zichzelf toe. Opdat men veel meer geremd zou

kunnen zijn. Die anonimiteit neemt dat weg. En zo kan er een toelaatbaarheid ontstaan bij zichzelf en bij de andere om tal van seksuele belevingen te doorgaan zonder zich hierbij te gaan identificeren met de persoonlijkheid die men normaal uitdraagt. Opdat men zich des te meer kan gaan identificeren met hoe men zou zijn volgens de gedragingen die men beleeft gedurende die anonimiteit. En dan zou men die ervaringen kunnen gaan willen voor zichzelf. En ook wanneer de anonimiteit daarna verdwijnt, kan er iets blijven hangen. Dus het kan werkelijk een effect hebben op de persoonlijkheid.

Tot nog toe werd er een verleiding besproken die zich in sterke mate zou overkomen. Zodat men er niet al te zeer op voorbereid zou zijn. En daarom kan het ook des te echter lijken. Soms lijkt men het ook echter na te spelen. Dat zou kunnen plaatsgrijpen bij een professionele activiteit. Zoals bv. een verkoper doet wanneer hij zich op een bepaalde wijze voorspiegelt naar klanten. Het zou ook kunnen plaatsgrijpen tijdens de seksuele beleving wanneer men daarin een bepaalde rol aanneemt. De betrokken personen zouden kunnen inzien dat die rol niet echt is voor zichzelf en mogelijk ook voor elkaar. Dus die anderheid zou dan niet echt zijn voor zich. De subjectieve ervaring en het gedrag dat hoort bij die rol zou dan niet plaatsgrijpen binnen een context waarmee men zich werkelijk identificeert. Men kadert dus wat men speelt. Maar misschien is er tegelijkertijd wel beïnvloeding op de identiteit. Men kadert het dan wel maar men zou ook door die ervaringen kunnen beïnvloed zijn. Het zou natuurlijk de persoonlijkheid kunnen veranderen. Als men dan niet zulk seksueel spel had opgezocht, dan was de persoonlijkheid immers vast anders geweest.

8. Extremen van anderheid

Als men een doorgedreven egocentrisme plaatst tegenover een doorgedreven egoloosheid, dan komt men uit op twee polen die tegenover elkaar liggen. En de anderheid ten opzichte van elkaar

lijkt dan zo extreem te zijn dat zij elkaar niet meer in de andere zouden kunnen herkennen. Dan toch wanneer zij zouden zien hoe anders de andere is ten opzichte van zich. Om te zijn zoals de andere, kan dan ook compleet ondenkbaar worden. Als men zich zou kunnen inbeelden dat men dan zo extreem anders zou zijn en als men zich zou inbeelden hoe men dan zou zijn, dan kan dat lijken alsof men bezeten zou zijn. Of alsof er een virus de eigen persoonlijkheid zo hard zou aantasten. Omdat het zo tegenovergesteld zou zijn van zich. Men lijkt zich daar niet te kunnen inleven vanuit zichzelf.

Toch is het misschien niet onmogelijk dat iemand geleidelijk aan transformeert van iemand die vrij egoloos is naar iemand die erg egocentrisch is (of omgekeerd). Zodat die persoon eigenlijk vrij onherkenbaar zou worden ten opzichte van die vroegere zelf. Als die persoon dan zou herinneren hoe hij/zij vroeger was, dan zou die persoon zich heel anders kunnen voelen dan toen. Maar als die persoon dan terug wilt evolueren naar iemand die egolozer is, dan kan die persoon zeker de bezetenheid voelen. Want dat egocentrisme kan een direct gevoel van voldoening geven. Waardoor er een afhankelijkheid kan ontstaan. Men dient zich dat dan in aanzienlijke mate te willen onzeggen om die egoloosheid in zich een geloofwaardige kans te geven. Dit geeft dus aan dat men niet zomaar zonder gevolgen zulke paden kan bewandelen.

9. Goed wordt slecht en slecht wordt goed

Stel dat men iemand wenst bij te staan die het moeilijk heeft. Tot op zekere hoogte zullen vele mensen zich dan steunen. Maar ergens zou er een grens kunnen zijn waar sommigen beginnen af te haken met die steun. Ze zouden kunnen vinden dat men te veel doet. En mogelijk niet omdat de steun niets uithaalt. Maar omdat ze het zien als zelfopoffering wanneer men zich in die mate daaraan toewijdt. Zij zouden het bv. vanuit hun egocentrisme als vrij ondenkbaar zien om zulke daad als redelijk te beschouwen. En dan zou men van hen soms ook naastenliefde kunnen krijgen.

Maar in een speciale vorm. Waarbij mensen zich trachten te steunen door zich op andere gedachten trachten te brengen. En soms vanuit een waar geloof. Een geloof dat het beter is voor zich, volgens hen, om meer aan zichzelf te denken. En indien men zich dan zou bedenken, dan zou men stoppen met het schenken van die steun aan die persoon die men trachtte te helpen. En dit zou dan kunnen opgevat worden als het stoppen met iets te doen wat goed is. Wat daarom ergens ook als slecht zou kunnen aanzien worden. Maar voor diegenen die zich trachten te bedenken, zou het net goed zijn dat men zou stoppen met die steun. En was het net slecht dat men maar bleef volhouden.

Of stel dat twee dames inkopen gaan doen. De ene dame staat op het randje om zich te laten gaan en heel wat kledij te kopen die ze reeds heeft gepast. Maar dan begint die dame te twifelen of het wel zo'n goed idee is om zich te laten gaan. Dan zou men natuurlijk van mening kunnen zijn dat zij er mogelijk beter wat langer over zou nadenken opdat zij het zich later niet zou beklagen. En dat dit goed is. Maar die andere dame zou net kunnen trachten om haar te overtuigen om zich te laten gaan. Omdat zij ook mogelijk werkelijk vindt dat het goed is om zich te laten gaan om zo ten volle daarvan te kunnen genieten.

Natuurlijk, bij zulke voorbeelden wordt het duidelijk dat iemand trachten te overtuigen van iets wel degelijk nadelig kan zijn. Want de persoon die zich heeft laten overtuigen, zou het zich kunnen beklagen. En voor diegene die de andere tracht te overtuigen, zou het moeilijk kunnen zijn om op voorhand in te zien dat die andere persoon het zich uiteindelijk niet zou beklagen. En als die andere persoon het zich beklaagt dan zou hij/zij kunnen wensen dat men zich nooit had laten overtuigen. En dat die andere persoon niet hoorde te proberen om zich te overtuigen. Maar diegene die wou overtuigen zou toch van mening kunnen zijn dat het goed was om dat te proberen. Omdat hij/zij blijft geloven dat het positief was om de andere proberen te overtuigen. Hij/zij had zich misschien ook voorheen laten overtuigen tot iets en hij/zij voelde zich

daardoor misschien bevrijd. En als die persoon zulke bevrijding als positief aanziet dan zou hij/zij kunnen proberen om anderen ook wat te ‘bevrijden’.

Soms lijkt men hierbij de andere op het slechte pad te willen brengen. Althans, het slechte pad is dan het zogenaamde goede pad. Het zou bv. kunnen dat men getreiterd wordt tot op het punt dat men zelf wraak zou nemen. Vreemd genoeg zou dat net de bedoeling kunnen zijn, aldus, om te willen dat die persoon wraak zou nemen. Opdat men zo beiden schuldig zou zijn. En opdat er zo een soort van vergeving zou zijn. In die zin dat de ene zijn fouten zouden zijn goedgeemaakt omdat de andere ook een fout heeft gemaakt.

10. Anderheid, eigenheid en verbondenheid

Stel dat men iemand leert kennen met een nogal andere persoonlijkheid dan zich, dan zou men kunnen spreken over een zekere anderheid tussen elkaar. Toch zou men een verbondenheid met die persoon kunnen vinden. Enerzijds omdat men deels wel dezelfde mening zou kunnen delen en anderzijds ook omdat men aangetrokken is tot die anderheid. Echter, omdat men dan een verbondenheid aangaat, zou er nog geen echte herkenning zijn van die anderheid bij die persoon. Men zou uiteraard wel herkennen dat die persoon anders is dan zich maar dan gaat men een verbondenheid aan in plaats van te onderzoeken wat die verschillen zijn tussen elkaar.

Na verloop van tijd zou men mogelijk gaan merken dat het soms botst tussen elkaar, aldus, dat die verschillen die er zijn tussen elkaar kunnen leiden tot onenigheid. En op zo’n momenten kan men geen verbondenheid aangaan. Men merkt een afstand tussen elkaar. En er kan vervreemding opduiken. En men kan zich in zekere mate gaan afscheiden van de andere om die vervreemding te mijden.

Maar men zou later opnieuw kunnen proberen om verbondenheid

aan te gaan door toenadering te zoeken, met het idee dat de andere persoon zou ingaan op die toenadering. Maar toenadering zoeken met iemand die zo anders is dan zich, is niet makkelijk. Omdat die persoon vele dingen zou kunnen bekijken vanuit een heel ander standpunt. Men zou kunnen geneigd zijn om een toenadering te zoeken op een wijze waarmee men zelf zou ingaan op die toenadering als iemand zo'n toenadering naar zich zou maken. Maar die persoon is niet zoals zich. Dus de toenadering die men wilt maken, zou mogelijk voor die persoon onherkenbaar zijn of geen steek maken. Die persoon zou mogelijk niet op die wijze neigen verbondenheid aan te gaan.

Zodat men op een later moment opnieuw die vervreemding en die afstand tussen elkaar kan ondervinden. En dan zou men opnieuw kunnen proberen om een toenadering te zoeken. Waarna het opnieuw zou kunnen falen. En geleidelijk aan zou men kunnen herkennen dat die andere persoon zo anders is dan zich dat het voor zich soms onmogelijk is om bepaalde verbondenheid met die persoon te bekomen. En dan is men bezig met die herkenning van die anderheid. En dan herkent men die afstand tussen elkaar.

Toch is het mogelijk dat net door die herkenning van die afstand tussen elkaar er weer verbondenheid zou kunnen ontstaan. Omdat men beter weet wat men dient te doen om geen vervreemding te bekomen. En omdat men door die herkenning van die anderheid ook beter zou kunnen inzien welke verbondenheid men wel zou kunnen bekomen.

Ook al bestaat er ook de kans dat de persoon dan nog steeds anders is dan dat men gedacht had. En er bestaat ook de kans dat men quasi geen verbondenheid met die persoon zou kunnen vinden. En als men dan verbondenheid wou bekomen, dan kan het aanvoelen alsof dat men gefaald heeft. Zoals wanneer men bv. een relatie of vriendschap wou behouden en daarin faalt. Dit lijkt me soms echter quasi onvermijdelijk te zijn. Soms lijkt men dienen te kiezen tussen de eigenheid van zichzelf of het aangaan van verbondenheid met de andere. En men kan natuurlijk

verbondenheid willen aangaan maar waarschijnlijk wilt men hierbij niet de eigen eigenheid opgeven. Als men voelt dat het onmogelijk is voor zich om zichzelf te zijn bij de andere, dan zou men uiteindelijk kunnen kiezen voor het beschermen en versterken van de eigenheid.

11. Water en vuur

Er kan een aantrekkingskracht ontstaan tussen mensen die anders zijn ten opzichte van elkaar. Stel bv. dat een jongeman verliefd wordt op een jongedame die lieflijk en aantrekkelijk is voor hem. Die lieflijkheid van die dame kan iets zijn dat hem aanspreekt omdat hij mogelijk ook zachtvaardig is. Zij is dan iemand waarmee hij een verbondenheid kan aangaan. Maar stel nu dat die dame toch nogal verschilt van die jongeman. Stel dat die dame eerder aantrekkelijk wilt zijn dan lieflijk wilt zijn. Ze zou eerder van haar aantrekkingskracht kunnen genieten. Dus ze toont zich lief en ze toont zich bovendien ook zeer aantrekkelijk waardoor die jongeman verliefd wordt. Hij valt voor haar. En zij merkt dat zij diegene is voor hem die hij wilt. Althans, misschien ziet die jongeman niet al te zeer in welke mate zij eigenlijk verschilt van hem. Die dame zou dat echter wel kunnen gaan uiten. Er zou bv. een egocentrisme kunnen opduiken. Zij kan zich bewonderd en geliefd voelen door die aandacht van die jongeman. En dan bestaat de kans dat zij meer aan zichzelf begint te denken dan aan die jongeman. Ze zou de focus op haar lieflijkheid kunnen verliezen omdat zij zichzelf begint in te beelden wat zij allemaal zou kunnen bekomen van hem nu hij zo voor haar is gevallen. Die jongeman zou dan uiteraard ineens gemengde gevoelens kunnen krijgen. Voorheen was zij immers spontaan iemand die hij kon verlangen. En voorheen was hij iemand die zij ook spontaan leek te willen. Nu zou hij allerlei verwachtingen dienen in te vullen om haar tevreden te stellen. En daar zou het uiteraard kunnen fout lopen. Die dame zou misschien eerder geobsedeerd raken door dat egocentrisme. Terwijl die jongeman net des te meer zou kunnen

gaan voelen dat zij spijtig genoeg niet langer diegene is die hij wilt liefhebben.

Men zou voor dat voorbeeld de metafoor kunnen gebruiken van water en vuur. Waarbij het probleem ontstaat dat het vuur het water kan doen verdampen omdat het te sterk is. Of dat het water het vuur kan doen doven omdat het te sterk is. En toch... misschien kon er ook een balans ontstaan. Waarbij zowel het water wat verdampt en het vuur wat gedoofd wordt maar waarbij tegelijkertijd het water blijft stromen en het vuur blijft branden. Wat als die dame in dat voorbeeld wel de zelfcontrole had gehad om lieflijk te blijven voor hem? Het lijkt niet onmogelijk te zijn. Maar het zou sowieso een riskante situatie kunnen zijn omdat er bij haar reeds meer die drang was om verlangd te worden als dat er bij haar een drang was om lieflijk te zijn. Als die jongeman echter een dame had ontmoet die eerder een drang had om lieflijk te zijn dan om verlangd te worden, dan zou die dame kunnen genieten wanneer zij wordt verlangd door hem terwijl de kans groter zou kunnen zijn dat zij haar lieflijkheid zou blijven vooropstellen. Zodat die jongeman van haar lieflijkheid zou kunnen blijven genieten.

Het lijkt me dat tegengestelden elkaar wel degelijk aantrekken. Maar dat het geregeld of vaak van kortere duur lijkt te zullen zijn. De ironie is dat de aantrekkingskracht tussen die tegengestelden ook geregeld groter lijkt te zullen zijn dan tussen mensen met meer gelijkenissen. Zodat mensen zichzelf geregeld bedotten door in een relatie of vriendschap te stappen die uiteindelijk neigt te zullen afspringen doordat men te veel van elkaar verschilt.

12. De anderheid in zich

Het lijkt mogelijk vreemd om te veronderstellen dat datgene wat anders is aan zich, zich soms ook in zich kan bevinden. Toch lijkt dit in zekere mate het geval te kunnen zijn. Stel bv. dat iemand wordt opgeleid om producten aan huis te verkopen. En stel dat die persoon al lerende en al doende er erg goed erin slaagt om mensen

te overtuigen om die producten te verkopen. Die persoon zou kunnen genieten van diens succes. Maar na een tijd zou er mogelijk des te meer een ongemakkelijk gevoel kunnen ontstaan. Die persoon zou immers kunnen betreuren dat hij/zij producten heeft verkocht aan kopers waarvan hij/zij vrij goed inzag dat zij later hun aankoop zouden betreuren. En stel dat die persoon dan ook niet langer diens functie wenst uit te voeren. Maar ondertussen zou het gedrag van die persoon reeds kunnen veranderd zijn. Die persoon zou ook in het dagelijkse leven des te meer de gewoonte kunnen hebben ontwikkeld om mensen van allerlei dingen te overtuigen zelfs wanneer men inziet dat ze het zich later zouden kunnen betreuren. En als die persoon zich niet langer als dusdanig wenst te gedragen, dan zal die persoon dienen te stoppen met zich te vereenzelvigen met zulk gedrag. Maar het zou wel een hele tijd kunnen duren voor men zulk gedrag daadwerkelijk volkomen heeft afgeleerd. Alsof er dan soms toch een vereenzelving zou zijn met gedrag waarvan zich reeds had voorgenomen om het zich te laten omdat men er zich niet meer mee wou vereenzelvigen. En dan zou men kunnen spreken van de anderheid in zich. Als men dan werkelijk dat deel van zichzelf wilt afzweren en als men daarin slaagt, dan zou men wel een sterkere eigenheid bij zichzelf kunnen vormen.

Of stel dat men wordt blootgesteld aan emotioneel misbruik. Waarbij de liefde en empathie die men tracht te geven, soms beantwoord wordt met een grote ongevoeligheid voor die empathie of liefde. Dan kan men geraakt worden en gepijnigd worden. Het kan overeenstemmen met sadisme. Want de kans bestaat dat men door zulke herhaaldelijke blootstelling steeds moeilijker in staat is om te blijven geloven in die empathie. Ergens lijkt de ongevoeligheid van de omgeving te kunnen doordringen tot zich. Men kan menen dat het niet baat om te blijven proberen empathisch te zijn. En ergens zou men ook gekwetst kunnen achterblijven. Waarbij de schade die de omgeving in zich heeft berokkend ergens in zich aanwezig blijft. Zodat die persoon

eigenlijk niet ongevoelig wilt zijn maar zich niet langer in staat voelt om empathisch te zijn om zich zo te kunnen beschermen. Dan lijkt het gedrag van de omgeving naar zich, zich innerlijk te hebben verstoord. En diegenen die zich hard hebben gekwetst, lijken zich dan ook wat gestoord te hebben gedragen. En zeker als zij begrepen dat zij dat aanrichtten, lijkt het alsof er ergens in hen iets gestoord was. Maar als men zelf uiteindelijk daardoor gekwetst wordt en als dat in zich blijft spelen en als men daardoor het eigen gedrag verandert, dan lijkt het haast alsof de omgeving die ‘gestoordheid’ heeft kunnen doorgeven. Daarom zou men misschien ook kunnen spreken van anderheid in zich. Maar natuurlijk hoeft men daarom zich niet te gaan bekijken als iemand die is veranderd door de omgeving. Het lijkt me raadzaam om zich niet te identificeren met hoe de omgeving zich heeft veranderd. Opdat men dat kan loslaten om zo opnieuw meer in staat te zijn om, wanneer men dat wilt, empathie te geven vanuit een geloof in zichzelf als iemand die zo wilt zijn.

Het is dus duidelijk dat mensen zich vaak niet willen identificeren met bepaalde anderheid. Het helpt dan ook om anderen niet te gaan bekijken als iemand die anders is als dat zij zichzelf zouden willen zien. Aldus, om geen anderheid te projecteren op hen alsof zij zo zouden zijn. Dat zou dan opnieuw als een objectificatie zijn.

Dit geldt ook voor zichzelf. Het helpt niet om zichzelf te gaan bekijken volgens hoe men wordt bekeken door anderen als anderen zich aanzien als iemand die anders is als dat men zelf wilt zijn.

Maar zelfs als men stopt met zich te identificeren met de anderheid in zich, zou het wel kunnen helpen als men toch herkent dat die anderheid nog in zich voorkomt. Of men nu gedrag heeft verinnerlijkt omwille van het gedrag van anderen naar zich en/of omwille van het eigen gedrag, als men dat heeft verinnerlijkt dan zal men voor een stuk anders zijn als dat men zelf wilt zijn. En dat is moeilijk om te herkennen bij zichzelf. Want men zou kunnen proberen om zichzelf te zijn door niet in te geven aan een facet in zich dat wat afwijkt van hoe men zelf wilt zijn. Zo tracht men op te

komen voor zichzelf. Maar zo kan men tegelijkertijd wat in ontkenning leven van hoe men is. En soms, misschien vaak, lijkt het zo te zijn dat men slechts des te meer kan zijn zoals men wilt zijn door te gaan kijken naar hoe men eigenlijk is. Ook al zou dat voor een stuk anders kunnen zijn als dat men zichzelf zou wensen te aanzien. Men zou zich dan eerder gaan distantiëren van een deel van zichzelf opdat zulk deel van zichzelf niet onbewust in zich zou gaan schuilen. Om zo eigenlijk des te meer zichzelf te kunnen zijn.

13. De anderheid overkoepelend

In “De wortels van anderheid” wordt er besproken hoe er bij sommige mensen eerder een opzet is tot egocentrisme en hoe er bij anderen eerder een opzet is tot egoloosheid. Daaruit zou men kunnen concluderen dat mensen uiteindelijk totaal andere richtingen kunnen uitgaan. En dit geeft een zekere willekeur aan. Want waar gaat ‘de mens’ dan naartoe? Hoe gaat ‘de mens’ zich ontwikkelen? Het lijkt sterk afhankelijk te zijn van mens tot mens.

Maar als het dan bv. gaat over egoloosheid, dan is toch wel degelijk zo dat diegenen die een opzet tot egocentrisme verkiezen, soms wel degelijk richting egoloosheid gaan. Als iemand zichzelf bv. belangrijk en superieur wenst te vinden, dan kan dat imago gekrenkt worden als die persoon bv. macht nastreeft om achteraf ongewild vast te stellen dat hij/zij zich eigenlijk zielig gedragen heeft. Zo wordt dat “doen wat men wilt” en die zelfgenoegzaamheid geraakt omdat die aspecten net hebben geleid tot die herkenning van zieligheid. Wat men uiteraard niet wenst. Maar als men het dan toch vaststelt, dan kan er egoloosheid ontstaan.

Evenzeer kan het bv. zo zijn dat iemand die graag aandacht krijgt en graag belangrijk wordt gevonden door anderen, soms wel degelijk een zekere aandacht krijgt omdat anderen die zich willen geven. En als die persoon zich dan gewaardeerd gaat voelen in dat gezelschap, dan kan die persoon ook meer oprechte waardering gaan krijgen voor hen. En dan kan het ego vervuld raken omwille

van anderen. En als dat ego vervuld raakt, dan kan er een zekere egoloosheid ontstaan. En daar kan altijd iets van overblijven, ook wanneer die persoon later toch weer dat ego des te meer gaat koesteren.

En zo kunnen mensen die zeer verschillend zijn van elkaar toch elk op hun eigen wijze richting egoloosheid gaan.

Al zouden mensen die zeer verschillend zijn van elkaar ook elk op hun eigen wijze richting egocentrisme kunnen gaan. Dus op zich blijft het open welke richting men zou neigen uit te gaan. Natuurlijk heeft dit boek een bepaalde richting voor ogen. En in de komende hoofdstukken zal dat verder uitgewerkt worden.

Over het verlangen

In dit hoofdstuk loop het pad verder. Het was de onmacht die zorgde voor een confrontatie met anderen. Zo werd er dan ook besproken hoe die anderheid zich zoal zou kunnen uiten. Er wordt ook aangenomen dat men zelf zich zou kunnen willen schuwen van het aannemen van gedrag waarmee anderen zich tot onmacht konden brengen. Opdat men niet zou worden zoals hen aangezien men hun gedrag zelf onwenselijk vond naar zich. Nu die anderheid wat besproken is, is het duidelijker wat het zou kunnen inhouden om zich niet zoals hen te gedragen.

Zo werd er duidelijk dat anderen zich kunnen trachten te verleiden tot iets. Het draait dan om verlangens. Misschien zou men dan zelf anderen niet als dusdanig wensen te verleiden.

Echter, wanneer men ingaat op verlangens, dan zijn anderen daar niet altijd bij betrokken. Soms ligt de zwakte bij zichzelf. Soms wilt men wel stoppen met in te gaan op zo'n verlangen en toch lijkt het niet te lukken of niet helemaal te lukken. Ook hier is er trouwens relevantie tot die anderheid. Als men immers het ingaan op bepaalde verlangens zou kunnen laten, dan zou men daardoor kunnen veranderen. Men zou in zekere mate iemand anders kunnen zijn. Als men daarin zou slagen en als men dan zou terugkijken naar die tijd waarin men nog wel inging op die verlangens, dan zou men kunnen herkennen dat men toen anders was.

1. De onschuldigheid van het genieten

Kinderen neigen plezier, genot en voldoening op te zoeken en zullen die beleving vaak als volkomen onschuldig aanzien. En zulke beleving kan ook vaak vrij onschuldig zijn. De beleving van plezier e.d. lijkt een spontane en natuurlijke ontwikkeling te zijn. Het schenkt iets. Er is een verrijking. En dat is niet alleen zo voor kinderen maar voor alle leeftijden.

Maar soms zou men zich die onschuld ontnemen bij de beleving van plezier, genot of voldoening. En mogelijk ontnemt men zich die onschuld terwijl er eigenlijk wel een zekere onschuld is bij de beleving. Men zou zich bv. het plezier van het snoepen kunnen ontnemen terwijl men eigenlijk wel een relatief gezonde levenswijze had. Dus dat snoepen was mogelijk vrij onschuldig voor zich. Maar als het voor zich niet goed genoeg zou zijn omdat men nog gezonder wilt zijn dan ontnemt men zich de onschuld bij de beleving van dat plezier.

Echter, soms is de beleving van plezier en genot werkelijk niet zo onschuldig. Men zou bv. hardnekkig uitstelgedrag kunnen hebben en voor een stuk het eigen potentieel kunnen vergooien in de eigen studies, werk of relaties omwille van dat uitstelgedrag. En tijdens de beleving van dat uitstelgedrag zou men zich mogelijk wel kunnen vermaken met allerlei bezigheden en dan zou men het als vrij onschuldig kunnen aanzien en willen aanzien. Maar uiteindelijk zou men de gevolgen van dat uitstelgedrag kunnen betreuren. En dan is het werkelijk niet onschuldig voor zich.

Maar toch zouden die verlangens zich iets kunnen schenken of lijken te schenken. Als men bv. een leven leidt waaruit men weinig voldoening kan halen en als men allerlei frustraties oploopt, dan kan het ingaan op die verlangens een verademing betekenen. Eigenlijk zou er dan een tekort zijn aan die vrij natuurlijke beleving van datgene wat zich voldoening schenkt. En door die frustraties en dat gebrek aan voldoening zou er dan een drang kunnen ontstaan om op andere verlangens in te gaan. Waardoor men zich dan bv. vermaakt en zich dat rechtvaardigt omwille van de onrechtvaardigheid die men ervaart bij het doorgaan van frustraties, moedeloosheid, enz.

Natuurlijk, ook zonder zulke frustraties kan het ingaan op die verlangens voor zichzelf zeer aantrekkelijk zijn.

En daardoor kunnen verlangens zichzelf voor een stuk opeisen. Bijvoorbeeld eten waar men soms naar neigt te grijpen, seksuele

verlangens waarop men ingaat, interactie met technologie en sociale media waaraan men veel tijd spendeert, roken, uitstelgedrag en vele andere gedragingen waarmee men een beloning kan bekomen. Zolang men ingaat op die verlangens kan men vaststellen dat men daar in zekere mate aan gebonden is. En men kan dat zeker vaststellen wanneer men merkt dat het moeilijk is om niet langer in te gaan op die verlangens. Het is gelijkaardig aan die positieve conditionering zoals die is besproken in “Wil over zich?” in het hoofdstuk “Anderheid”. Wanneer men verlangens opzoekt dan is dat als een positieve conditionering. Echter, als men opnieuw en opnieuw zulke verlangens gaat opzoeken, dan kan er een onkunde ontstaan waarbij men niet langer niet op die verlangens kan ingaan. Zodat die openheid tot die verlangens en de impuls om erop in te gaan als een wil is over zich. Zodat de wil om er niet op in te gaan, ontkracht wordt.

En toch zou het niet zo makkelijk kunnen zijn om dat vast te stellen bij zichzelf. Want elke keer dat de drang te sterk is, dan zal men zich het ingaan op dat verlangen op dat moment goedpraten. Soms wilt men het zichzelf toelaten om in te gaan op zo'n verlangen. En enerzijds kan men dan wel zo'n gebondenheid aan die verlangens vaststellen. Maar toch zou men ook die gebondenheid weer kunnen wegmoffelen opdat men ze zou kunnen goedpraten. Omdat men in zekere mate een levenswijze wilt aannemen waarin men wel ingaat op die verlangens. Ze schenken zich iets.

En dan neigt men mogelijk niet al te zeer open te staan om in te zien wat die verlangens zich zouden kunnen ontnemen wanneer men er blijft op ingaan. Alsook zou men dan zichzelf kunnen misleiden door te denken dat het ingaan op die verlangens is wat men werkelijk wilt. En het kan dan ook helpen om zulke dingen in te zien bij zichzelf opdat men zou herkennen wanneer het ingaan op verlangens zich een plezier bezorgt dat niet zo onschuldig is voor zich.

Aldus, soms kan men naar iets verlangen dat men eigenlijk niet zo

zeer zou willen, behalve dan om het verlangen in te lossen. Stel bv. dat een man zich aangetrokken voelt tot een vrouw die hij als zeer aantrekkelijk acht. Het zou een vrouw kunnen zijn die onbereikbaar lijkt. En die man zou net daarom zo sterk naar zo'n vrouw kunnen verlangen. En dat verlangen willen nastreven. Zelfs al zou zij hem niet willen. Maar de vraag kan ook gesteld worden: wilt hij haar wel? Voor het inlossen van het verlangen duidelijk wel. Maar misschien niet voor veel meer dan dat. Toch kan het verlangen zo sterk zijn dat men vergeet dat men eigenlijk niet zou willen wat men verlangt. Verlangens kunnen zich blind maken. Waardoor men zichzelf opnieuw en opnieuw zou kunnen wijsmaken dat men het wel wilt en dat het niet fout is om erop in te gaan terwijl het soms niet zo onschuldig is voor zich.

En mogelijk ook niet voor anderen. Wanneer men verlangens opzoekt dan geldt voor zich soms niet meer wat goed zou zijn en wat niet. Want dan zou het inlossen van het verlangen kunnen overheersen en dat wordt dan 'goed'. Terwijl die attitude voor zichzelf of anderen gevolgen zou kunnen hebben die als immoreel zouden kunnen geacht worden. Stel bv. dat in dat vorige voorbeeld die man getrouwd is en dat die man toch tracht om die dame te verleiden die hij verlangt. Die man zal wel inzien dat die zijn vrouw bedriegt en dat hij haar vertrouwen schendt maar wanneer dat verlangen naar die andere vrouw sterk wordt dan kan die man dat inlossen van dat verlangen gaan aanzien als zijnde niet slecht. Er zou niets mis mee zijn volgens hem omdat die drang tot het inlossen van dat verlangen er is. En stel dan dat die man liefdevol en sympathiek zou zijn naar die dame om haar te verleiden en stel dat die dame hem afwijst omdat zij iets anders verlangt als hij, dan zou die dame zijn liefdevolheid afwijzen om haar verlangens net zoals hij eigenlijk de liefde voor zijn vrouw afwijst om zijn verlangens. En als die man dat zou inzien, dan zou hij misschien inzien dat het opzoeken van zulke verlangens geen levenswijze inhoudt die hij wilt aanvaarden voor zichzelf. Misschien ook niet.

Maar als men gaat inzien dat sommige van die verlangens die men

heeft eigenlijk niet kunnen bieden wat men werkelijk zou willen, dan zou men kunnen bereid zijn om niet langer te willen ingaan op die verlangens.

Het kan dan ook helpen om mee te geven wat men zich ontnemt wanneer men een levenswijze aangenomen heeft waarin men vaak ingaat op zulke verlangens. Zo zou het bv. kunnen dat men nog minder kan genieten van vele andere activiteiten. Het zou kunnen dat het zich minder boeit, dat men snel verveeld is. Of dat men bv. snel weer verlangt om een behoefte die men heeft in te lossen en dat het te onaangenaam is wanneer men die niet kan inlossen.

Alsook zou het kunnen dat men zichzelf straft door in te gaan op die verlangens. Op het moment dat men ingaat op die verlangens is het mogelijk belonend. Maar achteraf zou men mogelijk liever willen dat men niet was ingegaan op die verlangens omdat men niet als dusdanig wilt leven. Dus men straft dan zichzelf en als men zich die verlangens dan nog niet kan laten, dan kan men het zich eigenlijk niet laten om zichzelf te straffen. En eigenlijk kan men dan, in zekere mate, niet meer op zichzelf vertrouwen. De verslaving kan mede het eigen ongewilde gedrag gaan vormen zonder dat men er controle over heeft.

Daarom dat ik die ongewilde verlangens ook als het ‘heerlijke gif’ beschouw. Het kan op het eerste zicht soms zo aantrekkelijk lijken en men zou zich zo kunnen laten verleiden omdat men zich reeds heerlijke ervaringen inbeeldt terwijl men reeds wist dat men het niet langer wou.

Zulk gedrag creëert ook een leegte. En toch kan er alsnog de neiging zijn om die leegte tijdelijk op te vullen door die verlangens op te zoeken die zelf zorgen voor leegte in het eigen leven.

En dan kan men uiteindelijk trachten om die leegte te laten verdwijnen door vaker iets te doen dat betekenisvol zou zijn. En zo zou er een besef kunnen groeien van wat werkelijk betekenisvol zou zijn voor zich. Zodat men des te meer zou kunnen beseffen dat sommige verlangens zich niet zulke betekenisvolheid kunnen

schenken. Al kan het natuurlijk de eigen leegte zijn die net gaat voorkomen dat men zou opzoeken wat betekenisvoller zou zijn. Want het is de eigen leegte die ervoor kan zorgen dat men betekenisvolheid minder gaat ervaren, ook al zoekt men ze op. Maar het zou wel helpen als men het tracht op te zoeken. En als men dat inziet, dan kan er een aanzet zijn om dat te doen.

Zulke negatieve aspecten zou men waarschijnlijk kunnen inzien. Wat moeilijker kan zijn om in te zien, is dat dit weer voorbij kan gaan. Dat men daadwerkelijk weer in staat kan zijn om vrijer te zijn van die verlangens en dat men weer in staat kan zijn om van allerlei dingen te genieten die zich nu nog weinig voldoening schenken. En dat men meer tijd heeft en interesse krijgt in allerlei nieuwe dingen. En dat men meer op zichzelf zou kunnen vertrouwen. Men zou opnieuw des te meer onschuldig plezier kunnen beleven en men zou het leven een andere wending kunnen geven. Men zou zich dus opnieuw kunnen gaan ervaren op een heel andere wijze. In plaats van steeds dezelfde of gelijkaardige ervaringen te gaan verlangen en opzoeken, zou men zichzelf kunnen gaan ervaren als iemand die dat niet langer wilt en behoeft. Men zou op een heel andere wijze naar de omgeving en zichzelf kunnen gaan staan. Een nieuw paradigma.

En men zou dus iets kunnen hebben om naar uit te kijken, om te willen en om naar te verlangen. Maar het is een verlangen waarvan men zou kunnen stellen dat het er mag zijn. Omdat het een verlangen zou zijn dat zich een vrijheid zou schenken waarover men niet beschikt zolang men gebonden is aan die andere verlangens.

En het is nodig om in zekere mate vrij te zijn van allerlei verlangens opdat men open kan staan om iets te verlangen dat men anders niet kan verlangen omdat andere verlangens reeds in het hoofd aan het spelen zijn. De verlangens die er zijn verhinderen andere verlangens. Daarom kan het helpen dat men inziet dat men ze werkelijk niet zou willen.

Om dat te leren inzien, kan het ook helpen om een bewustwording te doorgaan. Het kan zijn dat er een reden is die aangeeft waarom men dat verlangen wilt inlossen en het kan zijn dat men die reden nog niet ingezien heeft.

Stel bv. dat iemand seksueel contact opzoekt met allerlei partners, dan zou het misschien kunnen dat die persoon dat niet alleen doet omwille van wat dat seksueel contact zich zou schenken. Evenzeer zou de persoon bv. kunnen op zoek zijn naar verbondenheid. En in dat seksuele contact kan er een sterke verbondenheid plaatsgrijpen. Maar de wens om die verlangens in te vullen zou ervoor kunnen zorgen dat men niet inzielt bij zichzelf dat er ook een andere reden was tot het wensen van dat verlangen. In dit voorbeeld zou de persoon dan door dat inzicht kunnen geneigd zijn om verbondenheid te zoeken op een andere wijze.

En als men bv. seksuele verlangens opzoekt, dan kan men een zekere seksuele bevrijding voelen. Opdat mogelijke seksuele remmingen kunnen tegengegaan worden. Zodat men vrijer en opener kan zijn bij de beleving van seksualiteit. En men zou kunnen aanvoelen dat dit inderdaad plaatsgrijpt en men zou dit als positief kunnen achten. Waarna men mogelijk nog meer seksuele bevrijding zou willen opzoeken. En uiteraard zou zo'n ontdekkingstocht ook aantrekkelijk kunnen zijn. Echter, als men die seksuele bevrijding verder en verder wilt doordrijven, dan zou men zich zo bevrijd kunnen voelen dat men verlangt om in tal van situaties en op talloze wijzen en misschien zelfs met talloze mensen seksuele belevingen te hebben. Iets wat aantrekkelijk kan lijken maar het is toch misschien iets dat velen uiteindelijk niet zouden willen. Aldus, die seksuele exploratie kan aantrekkelijk zijn. Maar de eindbestemming misschien toch niet. Meer nog, eens men verlangens naar seksuele fantasieën loslaat, zou men net kunnen openstaan tot een andere beleving van de seksualiteit. En dat zou net als een seksuele bevrijding kunnen aanvoelen.

Dus opnieuw is het duidelijk dat het kan helpen om in te zien dat men bij sommige verlangens niet wilt wat men verlangt, behalve

dan om dat verlangen in te vullen. Maar op het moment dat men zich van verlangens wilt bevrijden, heeft men dat mogelijk nog niet helemaal ingezien. Misschien heeft men reeds ingezien dat men die negatieve ervaringen die ermee gepaard gaan, wilt mijden. Maar misschien heeft men nog niet ingezien dat wat positief aanvoelt aan het opzoeken van die verlangens, ook niet iets is wat men uiteindelijk zou willen of blijven willen.

De bevrijding van verlangens lijkt sowieso een proces te vergen waarin men des te meer gaat inzien waarom men zich die verlangens wilt laten opdat er uiteindelijk voldoende bereidheid en inzicht zou ontstaan om ze te kunnen mijden.

En eens men open staat om zich van die verlangens te bevrijden, dan kan het helpen om iets te hebben om naar uit te kijken en om te willen omdat men zo ook des te meer zou kunnen weerstaan aan verlangens. En het kan belangrijk zijn om te kunnen weerstaan aan verlangens. Want die verlangens verdwijnen uiteraard niet eens men besluit om er niet langer op in te gaan. Ze kunnen soms net gaan sterker worden omdat men ze zich ontzegt. Als men bv. op dieet gaat dan zou men des te meer kunnen denken aan al dat eten dat men niet zou mogen eten. De onthouding kan de drang sterker maken. En dan zouden er allerlei gedachten kunnen ontstaan die zich aanzetten om zich te laten verleiden. Die verlangens zouden zich kunnen aankondigen met een valse onschuldigheid opdat het voor zich zou lijken dat het toch niet erg zou zijn om even op die verlangens in te gaan. Men zou zo kunnen verleid zijn. Of men zou kunnen gaan denken dat het toch niet de moeite waard is of dat het niet uit te houden is om zich die verlangens te ontfeggen en te blijven ontfeggen. En men zou kunnen denken dat het zich toch niet zou kunnen lukken. En het kan ook gaan lijken dat een leven waarin men ingaat op die verlangens zich meer te bieden heeft dan een leven waarbij men daar niet op ingaat. En ik zou stellen dat dit een illusie is. Maar het is nog geen illusie op het moment dat die drang om in te geven aan dat verlangen zo sterk is. Het begint pas des te meer een illusie te worden als men inderdaad kan vaststellen

bij zichzelf dat men een nieuwe vrijheid verkregen heeft door niet in te gaan op die verlangens. Dan kan ineens een leven waarin men niet ingaat op die verlangens meer gaan lijken. Dan kan een verlangen tot zo'n leven de bovenhand halen.

Samengevat lijkt het allemaal op een vrij simpel proces:

- Stap 1: Zie in dat bepaalde verlangens niet onschuldig zijn voor zich.
- Stap2: Verkrijg inzicht in het leven dat men wel wilt leiden. (Stap 1 en stap 2 gaan vast hand in hand.)
- Stap 3: Onthoud je van die ongewilde verlangens en ga op die andere levenswijze in.

Maar wat als die onthouding niet lukt? Wat als men niet sterk genoeg bleek om bepaalde verlangens voor eens en voor altijd de rug toe te keren?

Wel, men kan het uiteraard nogmaals proberen. Maar het zou ook nogmaals kunnen falen. En dat kan zeer demotiverend zijn. En zelfs pijnlijk zijn. Want men zou kunnen inzien dat men iets wou waarvan men reeds wist dat men het niet langer wou. En omdat men het toch wou en er toch op inging, lijkt men zichzelf te bestraffen. Men lijkt er zelf verantwoordelijk voor te zijn. En enerzijds lijkt men het dus zichzelf zwaar te maken maar anderzijds lijkt men zichzelf de kracht te ontnemen om er iets aan te doen. Want men demotiveert zichzelf. En er lijkt een vicieuze cirkel te kunnen ontstaan.

En dan lijkt het me logisch te zijn dat men ergens een steun kan bekomen. En men zou die steun kunnen bekomen bij bv. een vriend, partner, familie of zelfhulpgroep. Maar ook dat is niet altijd zo evident. Misschien vindt men niet de steun waarop men hoopte. Misschien vindt men het moeilijk om er met iemand anders over te praten. En dan is het probleem nog steeds niet opgelost.

Het zou dan behulpzaam kunnen zijn als men die steun bij zichzelf

zou kunnen vinden. En wat voornaam is aan zulke steun voor zichzelf lijkt me dat men simpelweg bij zichzelf herkent dat men niet wenst op te geven én dat men zich kan bevrijden van de moedeloosheid die ontstaat door het falen. Het is daarbij beter dat men niet te hard is voor zichzelf als het hard zijn voor zichzelf net zorgt voor moedeloosheid. Want het is die moedeloosheid die zich de energie kan ontnemen om te blijven opkomen voor zichzelf.

Men mag wel vaststellen dat er een zekere absurditeit plaatsgrijpt in de maatschappij waarin men leeft. Die maatschappij lijkt verleiding erg te promoten. Zo is de beleving van seksualiteit bv. veel toegankelijker geworden. 100 jaar geleden zou het moeilijk kunnen geweest zijn om een erotisch boek te vinden. De ware opkomt van erotische magazines kwam veel later. Nog later kwam het internet vol pornografie. En nu kan men ook afspreken met elkaar voor erotische ontmoetingen via het internet. Het overspel was nog nooit zo makkelijk. Vele mensen zoeken mogelijk niet echt meer naar een langdurige relatie omdat die korte losse relaties hen ook voldoening geven. Dan toch op korte duur. Dus men leeft eigenlijk in een samenleving waarin het moeilijker is geworden om aan de verleiding te weerstaan en het moeilijk wordt gemaakt om eraan te ontsnappen.

En dan is er ook nog de consumptiemaatschappij waarin men haast tracht om mensen te laten consumeren en tracht om ze te laten verleiden. Eigenlijk is het gelijkaardig aan leugens. Men krijgt via marketing en de vrije markt allerlei mogelijkheden voorgeschoteld die zogenaamd het leven beter zouden maken. Terwijl het vaak helemaal niet zo zou zijn.

En dat is ook zo met vele van de eigen verlangens die men kan hebben. Er kan een wens zijn bij de mens om meer te zijn. En het kunnen bekomen van wat men verlangt zou het zich kunnen lijken te bieden. Men zou het zo hard kunnen willen. Het zou 'het van het' kunnen lijken. Men zou het ook als dusdanig kunnen ervaren. En mogelijk is het toch een zinsbegoocheling. Men zou dus zichzelf kunnen voorliegen en het mogelijk zelfs niet inzien. Maar

als men dat wel inzielt en als men die zinsbegoocheling kan laten, dan zou men in staat kunnen zijn om meer te zijn en meer zichzelf te zijn.

Trouwens, wanneer men werkelijk wilt weten welke verlangens men werkelijk wilt, dan zou men kunnen trachten om eerlijk te zijn naar zichzelf toe en de verlangens die dan tot zich zouden kunnen komen, zullen andere verlangens zijn als diegene waarmee men zich zou voorliegen. Hierbij neem ik dan aan dat men reeds zou ingezien hebben met welke verlangens men zich zou voorliegen.

En dat is ook belangrijk wanneer men iemand anders verlangens bezorgt. Zoals bv. bij seksualiteit. Men zou kunnen trachten om te voorkomen dat men iemand anders verlangens aanpraat of laat beleven die de andere persoon niet zou willen gehad hebben.

En soms kan iemand anders iets verlangen van zich. Als die andere persoon zich zou aanzien als iemand die men eigenlijk niet kan zijn voor hem/haar, dan zou men die persoon ook voorliegen wanneer men laat blijken aan die andere persoon dat men diegene kan zijn naar wie die andere persoon verlangt. Als men dat niet zou willen, dan zou men dienen na te gaan welke verlangens men werkelijk zou willen invullen voor iemand. Net zoals wanneer men iemand wilt om de eigen verlangens te vervullen terwijl die andere persoon liever niet die verlangens voor zich zou willen ingevuld hebben. Men zou dit allemaal kunnen trachten te voorkomen.

2. Geloof en verlangen

Men kan gaan geloven in de ideeën of gedachten die tot zich komen. Als men bv. gaat geloven dat een langdurige relatie is wat men wilt terwijl men dat voorheen niet deed, dan komt dat vast niet slechts voort uit enkele redeneringen die men heeft gemaakt. Om één of andere reden zou het ineens ook gewoon steek houden. Men zou zich ineens daarin kunnen vinden. Als een beeld dat men ervan heeft en waarin men kan geloven.

Maar de beleving van verlangens kan ook een overtuiging en

geloof creëren. Men kan gaan geloven dat men mag doen wat dat verlangen stelt.

En zo kan men dan grofweg een onderscheid maken tussen overtuigingen die ontstaan uit de beleving van verlangens en overtuigingen die niet ontstaan uit de beleving van verlangens. En die verschillende overtuigingen kunnen met elkaar gaan botsen. Men zou bv. kunnen gaan geloven in een langdurige relatie en toch zou men ook ondertussen verlangens kunnen hebben naar andere partners. En dan, zoals besproken in “De verborgen persoonlijkheid”, komt dan weer die vraag: dient men dan het ene te kiezen, het andere te kiezen of beide te kiezen? En als die overtuigingen botsen met elkaar en als men niet het ene óf het andere kan kiezen, dan lijkt er een gebrek aan geloof te zijn. Maar tegelijkertijd kan er uit zo’n overtuiging een geloof ontstaan waaruit volgt dat men niet meer het ene hoort te doen en des te meer het andere hoort te doen. Waarmee ik dan een geloof bedoel waaruit volgt dat men niet meer op die verlangens zou horen in te gaan. Maar de kwestie blijft dan: hoe kan men dat geloof bekrachtigen opdat het sterk genoeg zou zijn?

Het evidente antwoord lijkt dan te zijn: nog meer geloven. Maar dat is niet zo evident. Er is voor zich mogelijk geen God of religie waarmee men dat geloof verder zou bekrachtigen. Een religie zou de aanzet tot het geloof in de betekenisvolheid kunnen geven opdat men zich dat geloof zou toe-eigenen en behouden.

Aanvankelijk, wanneer men jong is, zal men zich aan allerlei betekenisvolheid gaan hechten, met een geloof erin. Men zou bv. onmiddellijk geloven in de eeuwige liefde. Maar bij het ouder worden kan die betekenisvolheid aangetast raken, om allerlei redenen. Men kan zich bv. laten verleiden tot iets dat betekenis schenkt maar tegelijkertijd zich ook betekenis ontnemt, terwijl men dat mogelijk niet meteen doorheeft. Men kan ook vergeten waaraan men vroeger betekenis hechtte. Men kan ook het eigen zelfbeeld beschadigen opdat men meer belang gaat hechten aan andere dingen dan dat men zou doen wanneer dat zelfbeeld weer

hersteld zou zijn.

En wanneer het geloof in wat betekenisvol is onder druk staat door het nihilisme dat is ontstaan door het eigen falen in het bekomen van wat betekenisvol is voor zich, dan zou men net nog meer nihilisme kunnen gaan opzoeken omwille van dat aangetaste geloof in wat betekenisvol is. Waarna nog meer nihilisme kan ontstaan. En zo kan er een vicieuze cirkel ontstaan. En zo kan er een geloof ontstaan in datgene waarmee dat nihilisme gepaard gaat. Want dit kan zich tegelijkertijd enige betekenisvolheid schenken.

En dan ontstaat er de vraag: dient men dat nihilisme te negeren opdat men des te meer geloof kan hechten in die betekenisvolheid die ermee gepaard gaat... of dient men datgene waarmee dat nihilisme gepaard gaat, achterwege te laten? Aldus, dient men dat nihilisme volop te aanvaarden opdat het niet langer nihilisme zou zijn voor zich of dient men dat nihilisme te blijven herkennen?

De aanvaarding van dat nihilisme is een uitweg. Maar iets kan zich tegenhouden. Er kan een ongeloof zijn tot het aanvaarden van dat nihilisme. En dat ongeloof kan er zijn omdat men zou kunnen willen blijven vasthouden aan andere betekenisvolheid. En men zou die betekenisvolheid opgeven wanneer men dat nihilisme zou aanvaarden. Wanneer men dat niet wilt, dan kan men een betekenisloosheid gaan herkennen in de aanvaarding van dat nihilisme. En zo kan men zich het geloof in de aanvaarding van dat nihilisme ontnemen. Waardoor men dan kan gaan herkennen dat die betekenisvolheid die gepaard ging met dat nihilisme, voor zich altijd dat nihilisme zal meedragen. En omdat men dat nihilisme niet zou willen, zou men die betekenisvolheid die ermee gepaard ging ook des te minder gaan willen. Dit kan men geleidelijk aan gaan inzien. En doordat men dan des te minder kan gaan geloven in die nihilistische betekenisvolheid, kan men des te meer gaan geloven in die andere betekenisvolheid.

Aldus, als men bv. een langdurige relatie heeft en men bedriegt

diens partner, dan zou men betekenisloosheid kunnen gaan herkennen in die daad. Er zou nihilisme ontstaan. Maar dat nihilisme kan ook het geloof in zichzelf aantasten. Zodat men minder gaat geloven dat men diegene is die de liefde van diens partner verdient en waardeert. En als men dat minder gaat geloven, dan zou men evenzeer zich kunnen laten verleiden om nog eens diens partner te bedriegen. Uiteindelijk kan men zich dan de vraag stellen: dient men langdurige relaties op te geven opdat men volop diens gangen kan gaan met andere partners? Maar misschien gaat men herkennen dat een langdurige relatie zich op lange termijn wel degelijk meer betekenisvolheid zou schenken. Waardoor men zich minder aangetrokken zou voelen om nog in te gaan op losse relaties. En waardoor het nihilisme dat men relateert met langdurige relaties ook des te meer gaat afzwakken.

Aldus, het nihilisme dat gepaard gaat met die andere betekenisvolheid (bv. die van langdurige relaties) zou ook gaan afzwakken zodat men nog meer kan gaan geloven in die andere betekenisvolheid. Waardoor dat nihilisme nog meer kan afzwakken. Waardoor men er nog meer in kan geloven. Dus er kan opnieuw een vicieuze cirkel ontstaan, maar dan in de andere richting.

En misschien dat men door dat proces alsnog voldoende het geloof kan bekrachtigen opdat men een keuze kan maken.

3. De verborgen persoonlijkheid

Men zou kunnen stellen dat een persoonlijkheid zowel openlijk als verborgen kan zijn. Bij het openlijk zijn van de persoonlijkheid wil ik niet bedoelen dat men zomaar alles zegt en prijsgeeft van zichzelf. Ik wens slechts te bedoelen dat men de persoonlijkheid gaat uiten naar anderen toe opdat zij de mogelijkheid zouden hebben om die persoonlijkheid te gaan waarnemen, hoe dat ook zou zijn. Als men ze in tegenstelling verbergt voor anderen, dan is het niet langer openlijk.

Stel bv. dat een kind ontdekt dat het kan liegen. Mogelijk zou het kind iets misdaan hebben en zou het daarvoor neigen gestraft te worden. En mogelijk heeft het kind ingezien dat het de waarheid zou kunnen trachten te verbergen. En mogelijk lukt dat ook. En zo zou het kind de straf kunnen ontlopen. Het kind zou zichzelf kunnen belonen en er zou een gevoel van macht kunnen ontstaan. Het kind zou immers ineens iets kunnen dat het voorheen niet kon. Alsook zou het kind inzien dat hij/zij erin geslaagd is om die ouders te misleiden. Op het moment dat het kind die waarheid tracht te verbergen en daarin slaagt, is het kind bezig met de ware persoonlijkheid te verbergen. Het kind doet eigenlijk alsof. Maar de effecten zijn wel reëel.

De eigen persoonlijkheid verbergen is iets dat kinderen veelal neigen te leren. Al was het maar om de eigen onzekerheid te verbergen opdat men niet gepest zou worden. Of om de ouders hun eisen te ontlopen door 'ja' te zeggen en 'nee' te denken. Het kan een wijze zijn om een zekere eigenheid te kunnen behouden. Het verbergen van de persoonlijkheid is uiteraard ook niet beperkt tot de kindertijd.

Er zijn vele voorbeelden te vinden. Zo zou het bv. kunnen dat men een indruk die men heeft over iemand tracht te verbergen omdat men niet aan de andere persoon wilt laten blijken dat men zich als dusdanig ziet.

Of stel bv. dat iemand wordt aangenomen om sollicitaties af te nemen. Vanuit het bedrijf zou er reeds een zekere aanpak kunnen zijn waarop iemand zou worden beoordeeld als sollicitant. Er zou van de persoon die de sollicitaties afneemt dan ook kunnen verwacht worden om die aanpak te volgen. De sollicitant zou echter die aanpak naar zich persoonlijk kunnen opnemen terwijl de persoon die de sollicitatie afneemt er zich weinig of niet persoonlijk bij betrokken voelt. Immers, die persoon volgt 'gewoon' die aanpak. De persoon die de sollicitatie afneemt zou dan kunnen vaststellen dat de eigen persoonlijkheid verborgen blijft voor die sollicitant omdat die sollicitant reageert op die

aanpak in plaats van op zich. Ook hier zou dan diens persoonlijkheid verborgen blijven. Ook hier zou trouwens de persoon een gevoel van macht kunnen ervaren omdat die persoon zulke effecten kan hebben op iemand door er zichzelf aanvankelijk niet bij betrokken te voelen. Al zou de persoon er zichzelf kunnen willen bij gaan betrekken omwille van die macht.

Een ander voorbeeld is te vinden bij de zogenaamde 'trolls' of 'trollen' op het internet. Op het internet is het uiteraard niet moeilijk om enigszins anoniem hier en daar te gaan reageren op een tekst of bericht dat iemand heeft geplaatst. Sommige mensen doen dit ook met opzet om hierbij iemand uit te lokken. Vandaar de benaming 'trolls'. En als men inderdaad iemand heeft uitgelokt, dan zijn ook dan de effecten reëel terwijl de eigenlijke persoonlijkheid verborgen gebleven kan zijn.

Mensen kunnen gedrag gaan opzoeken waarbij hun persoonlijkheid verborgen blijft. Mogelijk om een gevoel van macht. Of omwille van hoe ze zich zouden kunnen ervaren als ze zich zo zouden gedragen. Het verborgen houden van de persoonlijkheid kan immers een ervaring mogelijk maken die men anders niet of zelden zou ervaren.

Stel bv. dat iemand zich tracht stijlvol te kleden en er tracht begerlijk uit te zien. En stel dat die persoon in een drukke straat als dusdanig een indruk van zichzelf tracht te geven. Mogelijk heeft die persoon ook wel degelijk dat effect op verscheidene omstaanders. En mogelijk merkt die persoon ook dat hij/zij dat effect heeft op anderen. Terwijl die persoon in zekere mate zichzelf zou kunnen verbergen achter die uitstraling. En als mensen reageren op zijn/haar uitstraling, dan lijkt dat ook te lukken. En zo zou die persoon zich kunnen ervaren op een wijze die hij/zij mogelijk minder zou ervaren als die persoon zich anders had gekleed. En men zou er zich zelfzeker bij kunnen voelen. En natuurlijk zou men dan ook naar die ervaring kunnen verlangen.

Het verbergen van de persoonlijkheid kan dus gepaard gaan met

verlangens. Bij het opzoeken van verlangens zou het kunnen dat men een bepaalde ervaring van zichzelf nastreeft. En mogelijk ook opnieuw en opnieuw wilt opzoeken. En het verbergen van de persoonlijkheid zou zo'n ervaring kunnen mogelijk maken.

Eigenlijk is het hierbij nog onduidelijk wat men nu met zo'n situatie zou horen te doen. Als men geniet van iets te doen waarbij men de persoonlijkheid verbergt, zou dat dan betekenen dat men het simpelweg zou kunnen blijven doen zonder dat er hierbij problemen voor zichzelf ontstaan? Of zouden er wel problemen ontstaan en zou men het daarom willen laten? Of wou het verbergen van die persoonlijkheid eigenlijk zeggen dat men anders wilt zijn maar het nog niet durfde en het daarom verborg? Aldus, wilt men een dubbelleven, een ander soort leven of geen van beide?

Die keuze ligt natuurlijk bij de persoon zelf. Maar aangezien er in dit hoofdstuk uitvoerig werd besproken hoe het ingaan op tal van verlangens niet zo onschuldig zou kunnen zijn, zou er natuurlijk argwaan kunnen ontstaan. Misschien zou men zich misleiden als men beslist om des te meer in te gaan op die verlangens, of dat nu openlijk gebeurt of niet.

Stel bv. dat iemand opgaat in het bekijken van porno. Omdat die persoon daarin op zou gaan, zou er bij die persoon op dat moment zeer ander gedrag kunnen gaan manifesteren dan buiten die beleving van die pornografie. In dit voorbeeld zou men dan dat aspect van de persoonlijkheid voor andere mensen verbergen. Maar men zou mogelijk ook de eigen persoonlijkheid in zekere mate voor zichzelf kunnen verbergen. Het zou namelijk kunnen dat men slechts in beperkte mate nog bewust is van het eigen gedrag en van zichzelf omdat men opgaat in die beleving.

Er bestaat dan de kans dat er conflicten ontstaan in de eigen persoonlijkheid omwille van het verbergen van de eigen persoonlijkheid aan anderen en/of zichzelf. En dan zou het kunnen helpen als men openlijk gaat zijn naar zichzelf en mogelijk ook

naar anderen toe betreffende die conflicten.

Echter, in dat vorige voorbeeld is het dan niet volkomen uitgesloten dat de persoon dan beslist om een pornstar te willen worden. Aldus, het is mogelijk dat de persoon uiteindelijk kiest om dat verborgen leven openlijk te kunnen laten zijn om zo het leven te veranderen. En om zo mogelijk die innerlijke conflicten te omzeilen.

En misschien lukt dat ook. Maar was het de juiste keuze? Men zou de eigen persoonlijkheid duidelijk anders ontwikkelen omdat men zich overgeeft aan die keuze. En men lijkt hierbij dan ook iets van zichzelf op te geven. Want voorheen wou men niet toegeven aan zo'n levenskeuze.

Iets dergelijks kan gesteld worden betreffende dat voorbeeld van die persoon die zich begeerlijk kleedt, die persoon zou kunnen kiezen om de eigen levensstijl en persoonlijkheid des te meer een uitstraling te laten zijn van dat verlangen naar begeerlijkheid.

Men dient eigenlijk die keuze te maken. En die keuze lijkt me vaak een dilemma te zijn omdat men vaak iets van zichzelf zou hoeven op te offeren opdat men zou kunnen zijn op de wijze die men verlangt. Vaak biedt het zich iets maar ontnemt het zich ook iets. Dat is logisch omdat men uiteindelijk een ander of ietwat ander leven zou opzoeken en een andere of ietwat andere persoonlijkheid zou opzoeken. En dan laat men dat oude leven en die oude persoonlijkheid ook in zekere mate achter.

Ik neem aan dat men uiteindelijk vaak zo weinig mogelijk van zichzelf zou willen opofferen of zou willen opgeofferd hebben. Aldus, ik denk dat men zich zelden een radicaal nieuwe persoonlijkheid zou gaan toe-eigenen en zelfs wanneer men dat toch zou doen, zou men zich uiteindelijk wat kunnen gaan bedenken omdat men zou kunnen gaan herkennen dat men iets van zichzelf opgegeven had dat eigenlijk toch de moeite waar bleek voor zichzelf.

Ik denk dat men meestal tracht te zoeken hoe die nieuwe zelf zou kunnen compatibel zijn met die oude zelf. Zo zou die dame die zich begeerlijk wilt kleden bv. kunnen uitzoeken hoe ze dat kan doen op een wijze die tegelijkertijd ook in zekere mate weergeeft wie ze eigenlijk is. Of... ze zou kunnen beslissen om zich toch niet anders te gaan kleden. Maar ergens lijkt me wat verborgen is, zijn uitweg te zullen vinden.

4. Subjectificatie

Ik heb moeten opzoeken of de term “subjectificatie” of “subjectificering” reeds bestaat. En dat is wel degelijk zo. Meer nog, de term lijkt wat in lijn te liggen met wat ik bedoel. Maar ik had er me geenszins op gebaseerd. Ik relateerde subjectificatie met objectificatie. Stel bv. dat anderen zich regelmatig als zwak laten aanvoelen door zich te kwetsen. Wanneer zij dat doen, dan zou men geregeld kunnen herkennen dat zij zich in zekere mate lijken te aanzien als iemand die zwak is. Dat is dan de objectificatie. De subjectificatie zou ontstaan wanneer men zich daar mee gaat vereenzelvigen. Opdat men dan werkelijk zou denken dat men inderdaad zwak is. Het gaat dan deel uitmaken van de eigen subjectiviteit.

Maar onmacht is op zich onwenselijk. En daarom wensen mensen vaak bij voorbaat niet akkoord te willen gaan met hoe ze zich voelen wanneer ze onmacht ervaren. Ze wensen daar tegenin te gaan. Bij verlangens lijkt zulke subjectificatie makkelijker te kunnen gaan omdat verlangens wel wenselijk aanvoelen wanneer men ze beleeft.

Bij de beleving van verlangens lijkt men een verbondenheid aan te gaan met hoe men zich voelt en ervaart tijdens de beleving van het verlangen of de opzoeking van het verlangen. Stel bv. dat men zeer goed is in een bepaalde sport. Dan bestaat de kans dat men zich gaat identificeren met die vaardigheid. En mogelijk ook met de overwinningen die ermee gepaard zouden kunnen gaan. En dat kan uiteraard zeer wenselijk aanvoelen voor die persoon. En daar lijkt

ook helemaal niets mis mee te hoeven zijn.

Maar zoals reeds besproken, is niet elk verlangen werkelijk zo wenselijk voor zich. Sommige verlangens zou men zich liever willen laten. Maar toch kan er ook bij die verlangens zo'n subjectificatie plaatsgrijpen. En die subjectificatie kan op dat moment wenselijk aanvoelen. En dat lijkt het moeilijker te kunnen maken om zich die verlangens te laten. Stel bv. dat iemand geniet van het zich dominant voelen. Het zou kunnen dat die persoon al gemengde gevoelens had over dat dominante gedrag. Maar toch zou het ook een zekere kick kunnen geven. En zo zou het ook moeilijk kunnen zijn om zich dat gedrag voor eens en voor altijd te laten in die situaties waarin men het als ongepast zou achten.

Het probleem is ook dat het zeer moeilijk lijkt om het leven te baseren op verlangens. Stel bv. dat een dame het in haar hoofd krijgt om te willen verlangd worden door een man maar in die mate dat ze het object zou zijn van diens verlangen. Maar hoe zou zo'n relatie kunnen werken? Zolang die man haar verlangt zoals ze wilt verlangd worden, zou het vast fabuleus kunnen zijn. Maar eens die man haar niet echt meer verlangt, zouden er natuurlijk tal van conflicten kunnen ontstaan. Die relatie zou dan kunnen afspringen.

Natuurlijk lijkt het wel gezond te kunnen zijn om naar elkaar te verlangen in een relatie. Maar men verlangt niet continu naar elkaar. En dat is niet altijd een probleem zolang er liefde is voor elkaar. Die liefde voor elkaar kan dan een brug vormen in tijden dat men om één of andere reden minder naar elkaar verlangt. Want natuurlijk hoeft men de liefde nog niet op te geven omdat de partner even niet meer zo hard naar zich verlangt. Het verschil is dus dat verlangens in zo'n relatie ook wel een rol spelen. Maar ze staan daarom nog niet op de eerste plaats.

En dat is niet zomaar te omzeilen. Stel bv. dat een man dan naar een vrouw verlangt omdat ze hem ook lief heeft. Maar stel dat die man haar echt ziet als het object (of misschien beter: subject) van

zijn verlangen. Wel, die vrouw zou dan een subjectificatie kunnen doorgaan. Zij zou zich geliefd voelen en verlangd voelen. En zij zou verlangd worden als een vrouw die verlangd wordt omdat ze haar man liefheeft. Maar doordat ze verlangd wordt, kan ze de aandacht op haarzelf gaan richten. Het lijkt immers om haar te draaien. Terwijl, bij het liefhebben van haar man, het net niet om zichzelf lijkt te draaien. En zo kan er een conflict ontstaan. Men zou het kunnen wensen om beide te combineren. Maar ergens lijkt het maar logisch te zijn dat het ene in zekere mate ten koste zal gaan van het andere.

Het probleem is dat het moeilijk kan zijn om dat op voorhand in te zien. En dat komt omwille van hoe het proces van subjectificatie plaatsgrijpt. Die vrouw in dat voorbeeld zou bv. eerst kunnen gecharmeerd zijn doordat een man zo naar haar verlangt. Op dat moment draait het nog meer om hem. Ze zou hem dankbaar kunnen zijn. Na een tijdje zou ze kunnen herkennen dat ze zo is voor hem en zou ze daarvan kunnen genieten. En vanaf dan zou het des te onschuldiger kunnen gaan lijken om zichzelf te gaan identificeren met hoe ze verlangt wordt door hem. Vanaf dan zou ze de aandacht eerder op zichzelf gaan leggen. Maar het zou onschuldig kunnen lijken omdat ze op dat moment nog niet echt iemand is die zo de aandacht op haarzelf legde. Ze zou het zich reeds inbeelden en ze zou zo kunnen willen zijn. Maar ze was eigenlijk nog niet zo. Dus ze begint een andere subjectiviteit te verinnerlijken. Maar op het moment dat ze daarmee begint, staat die andere subjectieve ervaring nog eerder buiten zich. Als ze echter enige tijd des te meer iemand is geworden die zich vereenzelvigd met hoe ze verlangt wordt en als ze dan de aandacht meer op zichzelf gaat leggen... en als er dan relatieproblemen ontstaan, dan is ze daar ingetuimeld. Ze had dat niet kunnen voorzien hoe ze zou veranderen omdat ze niet echt wist hoe het zou zijn om werkelijk zo te zijn. Het geeft dus aan dat verlangens misleidend kunnen zijn omdat de subjectificatie die men zou doorgaan onschuldiger en haalbaarder zou lijken te zijn als dat het

werkelijk zou zijn.

Als men inzicht verkrijgt in dit fenomeen van de subjectificatie, dan zou men mogelijk beter in staat zijn om zich de beleving van sommige verlangens te laten. Het zou zich immers in staat stellen om te herkennen hoe de eigen subjectiviteit wordt meegesleept bij het opgaan in die verlangens. Net zoals men zou kunnen herkennen dat die subjectiviteit niet in lijn ligt met hoe men zich op een ander moment zou wensen te gedragen. Zo krijgt men een inzicht in die problematiek en in zichzelf. Opdat men zich een beter oordeel zou kunnen vormen.

5. Zelfzuchtige en onzelfzuchtige verlangens

Stel dat een dame naar een man verlangt in haar leven. Een man die haar leven zou veranderen in een avontuur. Ze wil zoiets meemaken. Maar wat ze net zou meemaken als ze zo'n man tegenkomt, dat zou voor haar open dienen te blijven. Aldus, als zo'n man in haar leven komt, dan zal die man dat zelf mogen invullen. Het zou de bedoeling zijn dat die man daar vrij in is. Natuurlijk zou die man niet eender wat mogen doen. Sommige avonturen zou ze niet willen. Maar het blijft open. Daarom is dat verlangen wat onzelfzuchtig naar die man en naar zichzelf toe.

Want het kan ook anders. Een andere dame zou op zoek kunnen zijn naar een man die aan allerlei specifieke voorwaarden voldoet. En als aan die voorwaarden voldaan zou zijn, dan zou die man daarnaast vrij mogen zijn. Maar die man zou dus aan haar specifieke verlangens dienen te voldoen. Dit zou men dan zelfzuchtige verlangens kunnen noemen.

Zelfzuchtige en onzelfzuchtige verlangens kunnen elkaar hinderen. Als men onzelfzuchtige verlangens verlangt, dan zouden zelfzuchtige verlangens daar in de weg van staan. Als men zelfzuchtige verlangens verlangt, dan lijkt men moeilijk in staat te zijn om tot onzelfzuchtige verlangens te komen.

6. Alles of niets

Verlangens eisen zich op. De subjectificatie geeft dit aan. De eigen subjectiviteit kan opgeëist worden. Men ziet dit soms in een relatie waarbij de ene persoon een sterk verlangen heeft naar een bepaalde partner. Als die persoon (persoon A) dan iemand (persoon B) leert kennen, dan zou persoon B natuurlijk kunnen merken dat er zulke verlangens zijn bij persoon A. En er zou bij persoon B ook een verlangen kunnen zijn om dat verlangen van persoon A te beantwoorden omdat persoon B zelf ook wel degelijk geniet van zich te gedragen op een wijze die persoon A verlangt. Maar misschien is er ook een twijfel bij persoon B. En dan kan er een tweestrijd ontstaan. Waarbij persoon B dan verdeeld is tussen die wens om dat verlangen in te vullen en de gedachte dat het invullen van dat verlangen niet helemaal zou zijn wat men wilt. En hoe meer persoon B die verlangens verkent, hoe meer ze zich kunnen opeisen. En hoe duidelijker het wordt dat het zo ingrijpend kan zijn. Uiteindelijk lijkt men dienen te beslissen. Wilt men die persoon zijn voor de andere en zichzelf? Of wilt men dat eigenlijk niet? Als persoon A zo sterk verlangt naar die partner die persoon B tracht te zijn voor hem/haar, dan zou persoon A veeleisend kunnen zijn. Zodat persoon B weinig ruimte wordt gelaten. Het zou zeer duidelijk kunnen zijn dat als persoon B wel persoon A wilt, dat persoon B dan wel diegene dient te zijn die persoon A verlangt. Als persoon B uiteindelijk inziet dat hij/zij niet zo wilt zijn, dan zal die relatie ook neigen te eindigen.

Er hoeft natuurlijk geen andere persoon bij betrokken te zijn. Elk verlangen dat men heeft, heeft in zekere mate zulk effect wanneer men zich gaat identificeren met het gedrag dat gepaard gaat met het invullen van dat verlangen. Men zou bv. kunnen verlangen om gezond te leven. En dit kan soms ver gaan. Men zou kunnen gaan letten op het gewicht, het voedsel dat men eet, de beweging die men heeft, e.d. Dit zou een hele levensstijl kunnen worden die men continu nastreeft omwille van dat verlangen. Men geniet mogelijk van die zelfcontrole en de beloning die ermee gepaard gaat. En als

men voorheen niet bezig was met het sterk nastreven van zelfcontrole en beloning, dan heeft men niet enkel het gedrag aangepast maar ook de persoonlijkheid aangepast. Soms kan men natuurlijk wel ergens een middenweg vinden. Maar soms is er wel de neiging om nog verder te gaan. Om het nog sterker te gaan nastreven. Of om diezelfde attitude die men heeft ontwikkeld uit te breiden naar andere domeinen. Waarbij men dan diezelfde zelfcontrole zou zoeken bij het communiceren met anderen of bij het geven van de uiterlijke uitstraling. En dan kunnen die verlangens zich nog meer gaan opeisen. En naarmate men zo'n pad bewandelt, naar mate het duidelijker wordt dat men des te meer iemand kan zijn die men voorheen niet was maar die men wel kan verlangen om te zijn.

7. Verlangens, bevrijding en opoffering

Soms kunnen verlangens leiden tot de ontdekking van iets waarvan men niet wist dat men het zou willen. Of van iets waarvan men zelfs dacht dat men het niet zou willen.

Stel bv. dat iemand geen neiging heeft om tijdens de beleving van de seksualiteit wat ruwer te zijn. En stel dat diens partner dat wel verlangt. Dan is er de mogelijkheid dat die persoon dat verlangen van diens partner wilt vervullen door ruwer te zijn tijdens de beleving van de seksualiteit. En dan zou die persoon dat ook kunnen proberen. Maar dan valt er aan te nemen dat die persoon voelt dat die zich dient voor te doen als iemand die zo ruw wilt zijn, wat eigenlijk niet zo is. Die persoon zou zachtaardig van aard kunnen zijn en moeite kunnen hebben om zich te vereenzelvigen met zulke ruwheid. Echter, de beleving van wat ruwere (geen extreme) seks lijkt vrij onschuldig te kunnen zijn. Dus er lijkt geen onmiddellijke reden te zijn om aan te nemen dat iemand die zachtaardig is dat niet zou horen te willen. En misschien dat die persoon op een gegeven moment, tijdens de seksuele beleving, ineens ontdekt dat het geen probleem hoeft te zijn voor zich. Aldus, die persoon zou kunnen ontdekken dat zulke ruwheid ook

onschuldig of deugdzaam kan zijn. Zodat het eigenlijk niet ingaat tegen diens zachtaardigheid. Die persoon had voorheen niet het verlangen om wat ruwer te zijn bij de beleving van seksualiteit. Maar bij de beleving van verlangens, waaronder seksualiteit, kan men in zekere mate de controle loslaten. En omdat men die controle losliet, was de persoon misschien in staat om ineens, of des te meer, te ontdekken dat er wijzen zijn waarop men kan willen zijn waarvan men voorheen niet wist dat men zo had kunnen willen zijn. Natuurlijk... is het daarom een goed idee dat die persoon daarop zou blijven ingaan? Dat valt uiteraard wel te betwijfelen.

Soms lijkt het alvast verkeerd te zijn om op bepaalde verlangens in te gaan, ook al zorgen zij voor een zekere 'bevrijding'. Stel bv. dat men iemand slaat en dat men van dat geweld gaat genieten terwijl men voorheen niet zo gewelddadig had willen zijn. Als men die verlangens toch opnieuw en opnieuw zou gaan nastreven, dan zou daar natuurlijk des te meer een zelfopoffering mee gepaard gaan. Men zou iets van zichzelf opgeven.

Of er eerder bevrijding zou zijn i.p.v. opoffering hangt af van de mate waarin de beleving van die verlangens tegen zich ingaan. Of anders gezegd, in welke mate ze in lijn liggen met wie men reeds was. En natuurlijk, dat is relevant tot die subjectificatie. Als men zich bv. inbeeldt hoe de inlossing van een verlangen zou zijn voor zich, dan kan dat aantrekkelijk zijn voor zich. En dan kan het aantrekkelijk zijn om dat verlangen ook in te lossen. Maar achteraf zou men ook kunnen merken dat die inlossing van die verlangens toch niet helemaal in lijn lag met hoe men zich wou gedragen hebben.

Stel bv. dat iemand zich wilt verdedigen tegen een strenge leerkracht en stel dat die persoon zich reeds heeft ingebeeld hoe die voor zichzelf en anderen in die klas kan opkomen door tegen die leerkracht in te gaan. Om zo op te komen voor zichzelf en anderen, dat zou dan in lijn kunnen liggen met wat men zou willen doen of gedaan hebben. Maar misschien beeldt men zich hierbij

ook wel in dat men zo zoete wraak zou nemen tegenover die leerkracht. Maar stel nu dat men eigenlijk ook gemengde gevoelens heeft over die zoete wraak. Men zou kunnen inzien dat het voldoening zou kunnen schenken maar dat het ook niet helemaal is wat men zou willen gedaan hebben. Die persoon zou dan die zoete wraak links kunnen laten liggen. Maar er zou uiteindelijk toch een reactie kunnen komen op het gedrag van die leerkracht. Die persoon zou het dan misschien helemaal niet gepland hebben. Het zou vast een andere reactie zijn dan diegene die men zich had ingebeeld. Het zou zeer spontaan kunnen gebeuren. En het zou natuurlijk ook kunnen falen. Maar als men zou slagen om zich te verdedigen tegen die leerkracht bij die spontane reactie, dan zou men dat achteraf misschien des te minder beklagen omdat die reactie uit zich kwam. Achteraf zou men dan kunnen verlangen wat men had gedaan. Maar het was mogelijk alsof men zelfs niet wist dat die reactie eigenlijk was wat men kon verlangen.

Dus soms doet men iets waarvan men achteraf kan verlangen dat men het gedaan heeft. Zo kan er een spontane vervulling van verlangens zijn. En zo is er ook een bevrijding. En omdat het zo spontaan is, zou het des te meer uit zich kunnen komen. Maar als men zich reeds zou bezighouden met het wensen te vervullen van allerlei verlangens, dan zou men zich kunnen hinderen in die spontane vervulling van wat men kan verlangen. En dan staat men die bevrijding in de weg. Terwijl net die spontaniteit kan aanleiding geven tot de ontdekking van hoe men echt zou willen zijn. Dus het is belangrijk om op te merken dat men ook kan ontdekken wat men wilt op momenten dat men niet opzettelijk bezig is met het nastreven van verlangens.

8. Amorele verlangens

Stel dat men zou verlangen om bv. naar de frituur te gaan. Dan zou men dat goed vinden om naar de frituur te gaan. Maar iets goed vinden, wil hier niet zeggen dat het zou gaan over een moreel

standpunt. En toch is wel degelijk mogelijk om zelfs de keuze van wat men eet, te overwegen vanuit een moreel standpunt. Men zou het bv. goed kunnen vinden om ecologisch voedsel te kopen. Of om zelf het eigen eten klaar te maken i.p.v. kant-en-klare maaltijden te nuttigen. Of om de groenten te gaan halen bij de lokale boer. En men kan dat ook verlangen om dat te doen. Maar het is een andere vorm van verlangen. Het wordt eigenlijk reeds voor zich bepaald in die zin dat men meent te weten wat goed zou zijn en dat men zich daar dan aan dient te houden om correct te handelen. En dat is niet altijd makkelijk. Soms verlangt men naar iets anders. Zoals om bv. naar de frituur te gaan. En waarom zou men dat dan goed vinden? Wel, men kan daar tal van redenen voor bedenken. Maar eigenlijk houdt het ook in dat men zich in een positie stelt waarin men zelf mag uitmaken wat nu goed is en wat nu niet goed is. Men maakt zichzelf de meester.

Nu, frietjes gaan halen is nu niet echt goed of slecht. Het is niet echt moreel of immoreel. Het is amoreel. Wat eigenlijk wil zeggen: het heeft niet zozeer iets te maken met wat goed is of wat slecht is. Men kan natuurlijk wel zoeken naar redenen waarom het toch goed zou zijn of niet goed zou zijn om naar de frituur te gaan. Maar daar houdt men zich eigenlijk niet meer mee bezig vanaf men zich bezighoudt met het beantwoorden van dat verlangen.

Dus men stelt zichzelf in een positie waarin men zelf een amorele blik kan werpen op de eigen daad. Men kan dan ook des te blinder worden voor wat nu moreel zou zijn of niet moreel zou zijn. Ergens weet men dat natuurlijk nog wel. Men gaan niet zomaar afschuwelijke dingen gaan doen omdat men zou vergeten wat werkelijk fout zou zijn. Maar vanaf men zo'n amorele attitude aanneemt, kan het wel des te verleidelijker worden om tal van dingen te doen die men vanuit een moreel standpunt zou afkeuren. Dus het geloven dat men de eigen meester zal zijn door zichzelf in een positie te stellen waarin men zelf kan bepalen wat goed zou zijn of niet goed zou zijn voor zich, is tot op zekere hoogte een illusie. En dat lijkt evident genoeg te zijn. Men lijkt dat opnieuw

en opnieuw te zien in het menselijk gedrag. Denk bv. aan materialisme. Het kan verleidelijk zijn om tal van dingen te gaan kopen. Is het werkelijk positief of moreel voor zich en voor anderen? Dat valt natuurlijk ten zeerste te betwijfelen. Misschien sluit men een leven uit met meer eenvoud. Of denk bv. aan seksualiteit. Is het werkelijk positief om tal van dingen uit te proberen? Misschien sluit men een romantische beleving van seksualiteit uit.

En dat leven van eenvoud of die romantische beleving, dat zijn ook dingen die men kan verlangen. Maar het zijn vast niet de dingen die men verlangt vanuit een amoreel standpunt.

9. Op weg

Er was eens een vrouw in een land hier ver vandaan. En die vrouw diende haar man. En al wat die man van haar verwachtte, deed ze. Dit is wat van haar verwacht werd in de cultuur waarin ze leefde. En zij geloofde daar in. Zij geloofde in die plicht. Zij wou die plicht. En zo wijdde ze zich toe.

En het klinkt misschien wat vreemd, maar aanvankelijk voelde het aan als een vrijheid die ze nooit gekend had. Ze deed dingen die ze voorheen niet deed. Maar omdat haar man aan haar vroeg om die dingen te doen, deed ze het dan wel. En soms was dat als een openbaring. Er was een ontdekking van nieuwe ervaringen. En soms ontdekte ze zo wat ze eigenlijk ook wel zelf had willen doen, maar voorheen had ze het nooit gedaan.

Maar soms viel het haar ook tegen om steeds haar man te volgen. Soms diende ze iets te doen dat ze eigenlijk liever niet wou doen. Soms vond ze het fout om dat te doen. Ze werd geconfronteerd met betekenisloosheid. En hoe meer betekenisloosheid ze had ervaren door haar man te volgen, hoe zwaarder het werd. Uiteindelijk leek er voor haar betekenisloosheid te schuilen in quasi alles dat ze diende te doen volgens haar man. Het voelde aan als dwang. Als opgelegde plicht. Die betekenisloosheid ging

overheersen. Tot op het moment dat het zo niet meer verder kon voor haar. Ze trachtte om haar man te overtuigen om haar meer vrijheid te schenken. Maar haar man bleef weigeren. En uiteindelijk begreep ze dat ze diende te vluchten.

En al snel genoot ze van haar nieuwe vrijheid. Ze begreep dat haar man haar niet langer kon laten ontdekken wat ze wou. Maar ze begreep ook dat ze nu vrij was om zelf te ontdekken wat ze allemaal wou. En dat is wat ze deed. Ze wou nu alles is proberen. Het werd een grote ontdekkingstocht. Nog meer openbaring. En toch... na een tijd leek die ontdekkingstocht haar steeds minder te interesseren. De betekenisloosheid begon opnieuw te overheersen. Ze begreep wel dat ze de vrijheid om te doen wat ze wou, diende te hebben. Maar ze begon ook te begrijpen dat ze nu iets mist wat ze wel had toen ze samen was met haar ex-man, namelijk, die toewijding. Eigenlijk had ze dus ook wat betekenisvolheid opgegeven. Maar ze begreep dat ze niet terug wou gaan naar haar ex-man, naar haar vorige leven en naar die opgelegde plicht. Dus vroeg ze zich af: hoe kan ik, nu ik vrij ben, toewijding vinden?

En het werd haar duidelijk dat ze diende te kiezen voor enkele dingen waaraan ze zich dan kon toewijden. Als ze zou kiezen om enkele dingen te doen waaraan ze veel waarde kon achten, dan zou dat meer waard zijn dan wanneer ze alles maar is doet, zo dacht ze. Zo zou ze nog steeds die opgelegde plicht missen en toch die toewijding kunnen nastreven. Maar ze begreep dat ze ook nu iets in zekere mate diende op te geven, namelijk, die vrijheid om zo veel mogelijk dingen te kunnen doen. Maar haar besluit stond vast. En ze kocht een boerderijtje. Dat is iets wat ze wel wou doen. En zo kon ze zich toewijden aan iets dat ze zelf wou doen.

En misschien dat het verhaal hier kan beëindigd worden. Al zou die dame nog een stap verder kunnen gaan. Ze zou ook kunnen ontdekken dat er eigenlijk wel iets is dat ze nog liever zou doen omdat het nog meer waard lijkt om te doen, ook al zou ze dan niet langer diezelfde vrijheid kunnen hebben. Dan zou ze bv. een werkgever kunnen hebben die haar soms dingen oplegt die ze niet

wil doen. Dan ontstaat er weer opgelegde plicht. Als ze dan toch zou kiezen om dat te doen, dan zou ze alsnog de betekenisvolheid van het vrij zijn van opgelegde plicht opgeven opdat ze zich zou kunnen toewijden aan dat bepaalde ding waaraan ze zich wilt toewijden.

In dit verhaal ging de betekenisloosheid elke keer overheersen opdat het elke keer betekenisvoller leek om iets anders te doen, ook al zou er hierbij steeds ook betekenisvolheid opgegeven worden. Dus er ontstaat ook nieuwe betekenisloosheid. En toch zou men mogelijk nooit terug willen gaan naar een vorige fase omdat de betekenisloosheid die daarin schuilt voor zich te groot zou kunnen geworden zijn.

Bij elke stap lijkt men dus geen betekenisvolheid te kunnen bekomen zonder nieuwe betekenisloosheid te laten ontstaan. Aanvankelijk kon die dame niet die toewijding hebben zonder die opgelegde plicht. Daarna kon ze niet tegelijkertijd toewijding hebben en de vrijheid hebben om alles te doen. En daarna kon ze niet datgene hebben waaraan ze zich wou toewijden zonder opgelegde plicht te mijden, al lijkt die laatste stap mij optioneler te zijn.

Elke keer wijst men zo verlangens af. En niet omdat ze volkomen onhaalbaar zouden zijn. Dat zijn ze mogelijk niet. Als men zo verlangens afwijst, dan ontstaat er een zekere onthouding. Die dame had eerst kunnen verlangen dat haar gezegd werd wat ze diende te doen. Daarna is er onthouding van dat verlangen. Dan was er het verlangen om alles te doen. Daarna was er een zekere onthouding van dat verlangen. Daarna was er het verlangen om vrij te zijn van opgelegde plicht. Daarna was er een zekere onthouding van dat verlangen.

Zo ziet men een weg ontstaan. Deze weg werd hier uitgelegd met behulp van een verhaal en in dit verhaal zijn die fases allemaal keurig na elkaar gezet. In de werkelijkheid lijkt er me een soortgelijk verhaal te kunnen afspelen maar die verschillende fases

zouden zich dan wat meer tegelijkertijd kunnen afspelen. Men zou bv. bij een werkgever kunnen weggaan omdat men niet langer diens opgelegde plicht wilt maar men zou tegelijkertijd ietwat kunnen bezig geweest zijn met het nastreven van de vrijheid om alles te kunnen doen, doordat men bv. reeds bezig was met van job naar job te stappen.

10. Verlangens, macht, autonomie en verbondenheid

Men zou zich een relatie kunnen inbeelden waarin de ene partner een onderdanige positie inneemt. Hij/zij zou de sloef zijn. Misschien zou die persoon zich laten doen. Misschien geniet die er zelfs van, zelfs al zou die persoon bv. vernederd worden. Er kunnen dus zelfs verlangens mee gepaard gaan. Net zoals de dominante persoon in de relatie diens macht zou kunnen verlangen. Er kan zelfs een zekere vrijheid mee gepaard gaan. Voor de persoon in de onderdanige positie is die vrijheid gerelateerd tot het loslaten van controle. Voor de persoon in die dominante positie is die vrijheid gerelateerd tot het kunnen uitoefenen van die macht.

Toch lijken vele mensen niet te kiezen voor zulke relatie. Het lijkt duidelijk te zijn dat vele mensen niet zulke macht over zich zouden willen. En dat vele mensen eigenlijk ook niet zulke macht zouden willen uitoefenen. En vast zouden zij ook niet zulke macht willen uitoefenen omdat zij zelf niet zulke macht over zich zouden willen. Meer nog, als zij werkelijk zouden geconfronteerd worden met zo'n relatie doordat zij bv. een koppel zouden leren kennen die zo'n relatie hebben, dan zou er zelfs afkeer kunnen ontstaan. Zij zouden mogelijk niet begrijpen dat zij elkaar zoiets willen aandoen. En zij zouden mogelijk kunnen herkennen dat zij nooit de eer zouden opgeven door te vervallen tot zo'n situatie.

Maar men kan de situatie dan wat verleidelijker maken. Zo gaat het immers met verlangens. Als dit vorige voorbeeld niet onschuldig genoeg leek dan zou er wel een onschuldiger ogend alternatief kunnen bedacht worden.

Wat als de ene persoon niet echt onderdanig zou zijn maar wel volgbaar zou zijn? En wat als die persoon volgbaar zou zijn op een wijze waarnaar hij/zij verlangt? En wat als hij/zij hiermee ingaat op het verlangen van diens partner opdat hij/zij zich ook voldaan zou voelen?

Het zou bv. kunnen gaan om een man die zich achter zijn vrouw schaaft (Of andersom natuurlijk). Zij geeft aan hoe het hoort te gaan maar zij doet dat op een wijze waarnaar haar man kan verlangen. Hij gaat er volgbaar in mee en hij geeft haar zo een zeker zelfvertrouwen. En beiden zijn voldaan. En er hoeft helemaal geen autoritaire rol aangenomen te worden. Die vrouw zou lieflijk kunnen zijn naar haar man en hij zou kunnen verlangen naar die aandacht. Terwijl hij lieflijk is naar haar opdat zij zo kunnen genieten van zijn aandacht. De ene zou dan de 'vertoetelaar' zijn. De andere zou dan de 'vertoetelde' zijn.

Als dit nu voor sommige mensen zeer aantrekkelijk zou ogen, dan zouden zij reeds kunnen verleid zijn. En de verleiding kan volstaan om zulke richting te willen uitslaan. Nochtans kan men ook hier vraagtekens bij stellen, net zoals in dat eerste voorbeeld. Zou die vrouw bv. zo'n volgzaam rol willen aannemen naar een man toe? En indien niet, hoort zij dat dan te verlangen voor haar man? Die man zou iets dergelijks kunnen gaan voelen. Ergens zou hij vast beseffen dat er niet enkel een zekere bevrijding is maar ook een enorme opoffering. Hij sluit de deur tot een andere positie binnen een relatie. Hij sluit hiermee ook de deur tot een andere manier waarop hij zich zou kunnen ervaren. Hij zou bv. iemand kunnen zijn die een meer gelijkwaardige rol inneemt binnen een relatie. Als hij zichzelf zou bekijken vanuit dat oogpunt, dan lijkt het misschien alsof hij zich enorm laat doen door zo volgbaar te zijn. En dan kan het evenzeer gaan lijken op een gebrek aan eer dat hij heeft door zich in zo'n volgzaam positie te laten gedijen. En dan kan het evenzeer fout voelen naar zijn vrouw om dat toe te staan naar haar.

Maar er moet dus een alternatief zijn, namelijk, een relatie waarin

men geen volgzaam positie inneemt en waarin men ook het niet wenst toe te staan dat die partner een volgzaam relatie zou innemen naar zich. En dat zou men bv. kunnen doen omwille van een eergevoel. Men gaat niet richting het verlangen maar men zou er zich meer van kunnen gaan afkeren. En wat men dan doet, is om zich meer autonomie te willen toe-eigenen. En zo ook voor die partner.

En dat is niet enkel toepasbaar op relaties. Het kan evenzeer gaan over het contact op de werkvloer of het contact tussen vrienden. Het kan veralgemeend worden. Op elk vlak zou men meer autonomie kunnen gaan nastreven.

En toch, er is meer dan autonomie alleen. Mensen zijn ook op zoek naar verbondenheid. En een relatie waarin bv. een man tracht om te weten wat zijn vrouw zou willen opdat hij haar dat zou kunnen geven zodat zij een zekere verbondenheid vindt met hem en zodat hij een zekere controle kan uitoefenen door voor haar de richting aan te geven, dat is een relatie waarin er verbondenheid is maar waarin er ook iemand is die leidt en iemand die volgt. En zo is er ook een inperking van de vrijheid.

En wat is het alternatief? Is het dan om autonoom te zijn terwijl men toch zou kunnen hunkeren naar verbondenheid? Diegene die de eigen controle in zekere mate zou willen opgeven in ruil voor de zekerheid die iemand biedt die voor zich de leiding neemt, wel, die persoon zou ook zelf kunnen aangemoedigd worden om zelf te ontdekken wat hij/zij zou willen, in plaats van dat er iemand zou zijn die het reeds meent te weten voor zich. En men kan dus evenzeer proberen om iemand bij te staan in diens zelfontplooiing. Opdat men die persoon eigenlijk vrijer laat. En zo ontstaat er ook bv. verbondenheid. En dat werkt dan vooral bij iemand die nog een open geest heeft. Iemand die het allemaal zelf wilt uitzoeken of iemand die het allemaal reeds meent te weten wat hij/zij zou willen voor zichzelf, die staan niet zo open om geholpen te worden.

11. Weerstaan, ingeven en weer weerstaan

Wanneer een verlangen bij zich ontstaat dat niet zo onschuldig is, dan kan men proberen te weerstaan aan dat verlangen. En als dat lukt, dan kan men een soort van dialoog aangaan.

Stel dat men bv. verlangt naar ongezond eten, dan kan men proberen om aan die drang te weerstaan. Maar waarom verlangde men dat? Eet men misschien te sober? Wel, misschien kan men dan wel een ingeving doen waarmee men wel werkelijk vrede kan nemen. Echter, die ingeving kan evenzeer de drang laten ontstaan om toch weer ongezond te eten. Men zou immers de drang van lekkerder eten weer te pakken kunnen hebben. En dan dient men weer aan dat verlangen te kunnen weerstaan. En enkel als men dat kan, dan kan men ingeven aan een verlangen om de opgebouwde onthouding (door bv. sober te eten) af te bouwen, zonder de andere richting uit te slaan door des te meer in te geven aan verlangens die des te ongezonder zouden kunnen worden.

Dit kan trouwens ook gelden naar de seksualiteit toe. Men kan zich aangetrokken voelen door iemand omwille van die uiterlijke schoonheid. Men zou zich zo kunnen willen laten verleiden. Maar als men niet ingeeft, dan kan er weer een dialoog ontstaan. Wat zou het verlangen onschuldiger maken? Misschien kan men ook verlangen naar hoe die persoon is. Misschien is die persoon niet enkel uiterlijk mooi. Misschien heeft die persoon een mooi karakter. En als men zich daarop kan focussen dan kan men aangetrokken worden tot iets dat men oprecht kan aanbidden of waarderen. Maar ook dan kan het ingeven aan dat verlangen, de drang tot andere verlangens laten ontstaan. En dan zou men weer daaraan dienen te weerstaan om het onschuldig te houden.

Over macht

Als men zich niet wenst te gedragen zoals de andere omdat hij/zij zich hierbij tot onmacht bracht, dan kan men uitzoeken wat het zou inhouden om zich niet als de andere te gedragen. In het vorige hoofdstuk werd er daarom over verlangens gesproken. Want de verleiding was immers een thema bij het bespreken van die anderheid.

Maar ook het gebruik van macht kwam aan bod. Anderen kunnen macht uitoefenen over zich om van zich iets trachten te bekomen. Om zich zo trachten te dwingen tot iets. Als men zich dan niet wenst te gedragen zoals de andere, dan zou men kunnen uitzoeken welke macht men zelf zou willen uitoefenen en welke niet.

Er valt op te merken dat er veel gelijkenissen zijn tussen verlangens en macht. Zo kunnen ze met elkaar gepaard gaan. Men kan immers macht verlangen. En het verleiden kan ook gepaard gaan met macht. Zowel macht als verlangens kunnen ook gepaard gaan met die valse onschuldigheid. Waarbij het dan zowel onschuldig kan lijken om in te gaan op de macht van iemand anders als dat het onschuldig kan lijken om zelf bepaalde macht te gaan uitoefenen. Het is dan ook weer belangrijk om ervoor te zorgen dat de macht die men zou uitoefenen niet leidt tot opoffering van wie men was.

Daarnaast blijft het natuurlijk relevant dat men kan voorkomen dat anderen zich kunnen dwingen tot iets via hun macht. Daarom komt ook de bevrijding van macht nog wat meer aan bod.

1. Dominante en onderdanige subjectiviteit

Stel dat men aan een groeps gesprek deelneemt waarin iedereen behalve zich extreemrechtse gedachten heeft, dan zou het moeilijk kunnen zijn om die groep te overtuigen van de positieve gevolgen van migratie. Aldus, de eigen mening zou het niet kunnen halen en

de meningen van anderen zouden kunnen overheersen. Daarom zou men kunnen stellen dat de dominante subjectiviteit in die groep niet de eigen mening zal zijn. En dat de eigen subjectiviteit daardoor onderdanig zou zijn aan hun meningen.

Maar dat is niet hoe ik dominante en onderdanige subjectiviteit wens te beschouwen. Ik wens de dominantie of onderdanigheid van subjectiviteit te beschouwen volgens hoe het voor zichzelf is in het eigen hoofd. Want zelfs wanneer de meningen van anderen zouden overheersen in een groep, wil dat niet zeggen dat die meningen van anderen ook gaan overheersen in die eigen gedachten. Het zou immers best kunnen dat men anderen niet kan overtuigen maar dat zij ook zich niet kunnen overtuigen opdat die eigen subjectiviteit wel kan blijven overheersen in die eigen gedachten. En zo kan men eigenlijk toch spreken van een dominante subjectiviteit voor zichzelf.

Net zoals men dan kan spreken over onderdanige subjectiviteit wanneer men overtuigd raakt van de meningen van anderen.

Wanneer men openstaat voor andere perspectieven op iets, dan kan men daaruit leren. Men zou zich dan in dat perspectief kunnen inleven. Al zou men zich dus evenzeer kunnen laten overtuigen tot iets waarvan men achteraf inziet dat het onzinnig was voor zich om dat te geloven. Wanneer men weinig openstaat voor andere perspectieven op iets, dan kan men voorkomen dat men zich laat overtuigen tot iets dat onzinnig zou zijn voor zich. Maar evenzeer kan men zich dan afsluiten van andere perspectieven ook al zou men er iets uit kunnen leren. Dus als iemand zich dan bv. werkelijk van dienst wilt zijn met diens mening, dan is het zeer goed mogelijk dat men die mening negeert als die mening niet in overeenstemming is met die eigen 'realiteit' die men wilt behouden.

Het is zelfs mogelijk dat men aan de eigen perspectieven quasi altijd voldoende heeft. Als een persoon A zo iemand zou zijn en als een persoon B dan een ander perspectief zou geven over zichzelf

of over persoon A zelf of over iemand anders, dan zou persoon A dat perspectief neigen te verwerpen. Persoon A zou dat perspectief kunnen verwerpen doordat persoon A reeds een perspectief heeft op het perspectief van persoon B. Daarom zou persoon A, volgens zichzelf, helemaal niet het perspectief van persoon B hoeven te gebruiken. Het perspectief van persoon B zou dan niet echt iets uitmaken voor zich.

Soms gebeurt dit onbedoeld en soms heeft men het zelfs niet door. Als iemand bv. vaak vindt dat mensen zich onderdrukken, dan bestaat de kans dat anderen helemaal niet vinden dat zij die persoon onderdrukken. Maar als die persoon overtuigd blijft van dat standpunt, dan lijkt de subjectiviteit van anderen bij die persoon geen bestaansrecht te krijgen. Zo lijkt die persoon zich ook te kunnen afsluiten van anderen. Er mag hierbij opgemerkt worden dat een dominante subjectiviteit dus niet hoeft gepaard te gaan met dominantie.

Maar een dominante subjectiviteit kan ook wel degelijk gepaard gaan met dominantie. Waarbij de perspectieven van anderen dan ietwat worden als objecten die men gebruikt of niet gebruikt. Als een bepaalde mening zich bv. uitkomt, dan kan die van toepassing zijn. Als dat niet zo is, dan kan men uitzoeken hoe men die mening alle bestaansrecht kan onzeggen. En als men anderen in zekere mate kan domineren opdat men van hen gedaan krijgt wat men wou bereiken of opdat zij niet in de weg zouden lopen, dan zou men aan zichzelf kunnen bevestigen dat hun mening inderdaad niet uitmaakte.

Iemand die zo'n attitude hardnekkig volhoudt, kan sterk in een eigen leefwereld gaan leven. Alsof er bij die persoon, op een bepaald perspectief, dan quasi geen andere perspectieven zijn als de perspectieven van diens eigen leefwereld.

En dit kan uiteraard problematisch zijn voor anderen aangezien zij zich al te vaak genegeerd zouden kunnen voelen. Ze zouden zich kunnen distantiëren van de andere.

Maar niet noodzakelijk. De kans bestaat dat men zelfs in lijn zou gaan denken met hoe zo'n persoon zich benadert. Als iemand zich bv. tracht te overtuigen van iets zonder dat die persoon rekening houdt met de geldigheid van de eigen perspectieven, dan is het niet helemaal uitgesloten dat men toch alsnog die perspectieven van de andere gaat aannemen. Opdat men des te meer zou neigen tot onderdanige subjectiviteit. Zo zou men de eigenheid kunnen laten aantasten.

Het lijkt me redelijk te zijn dat men, in de mate van het mogelijke, de eigenheid niet laat aantasten. Toch lijkt een dominante subjectiviteit niet constant te hoeven aangehouden worden. Soms zou men de eigen subjectiviteit kunnen laten domineren opdat men ongehinderd de eigen mening kan behouden. Terwijl men soms ook die eigen subjectiviteit zou kunnen loslaten om open te staan voor de meningen van anderen. Al gaandeweg zal men waarschijnlijk des te beter leren in welke omstandigheden men de eigen subjectiviteit dient te behouden en in welke omstandigheden men de eigen subjectiviteit kan loslaten volgens zichzelf.

Misschien dat het hierbij behulpzaam is om uit te gaan van een equivalentie in de subjectiviteit. Stel bv. dat een persoon A zich aangevallen voelt doordat een persoon B iets zegt dat kwetsend is. En stel dat persoon A inziet dat persoon B wist dat hij/zij zo kwetsend kan zijn voor persoon A. Maar stel dat persoon A ook herkent dat persoon B vindt dat persoon A zich hierdoor niet hoeft gekwetst te voelen. Want als persoon A immers niet gekwetst zou zijn door wat persoon B zegt en in plaats daarvan er bv. simpelweg mee zou lachen, dan zou er zogenaamd geen probleem zijn. En persoon A zou dat kunnen inzien. Maar wil dat zeggen dat persoon A zou horen toe te geven? Wil dat zeggen dat persoon A eigenlijk verkeerd was door persoon B te aanzien als iemand die zich eigenlijk wou kwetsen? Persoon A zou mogelijk alsnog niet akkoord gaan met het gedrag van persoon B. Persoon A mijdt dan onderdanige subjectiviteit. En persoon A zou dat kunnen mijden vanuit het idee dat zijn/haar subjectiviteit (minstens) even geldig is

als die van persoon B.

Natuurlijk, als die persoon B iemand is die graag domineert dan zal persoon B die subjectiviteit van persoon A niet equivalent laten zijn.

2. Dominantie

Iemand die dominant is, zal anderen trachten te laten doen wat men van hen wilt. Als dat niet lukt, dan is er geen dominantie.

Stel dan dat men merkt dat men wel heeft gedaan wat de andere wou van zich en stel dat men zelf niet van plan was om dat te doen, dan kan men die dominantie bij de andere vaststellen. Misschien was die volgzzaamheid geen probleem omdat men zelf het ook wel kon willen om te doen wat de andere wou dat men deed. Maar als men ook een zeggenschap wilt in wat men doet, dan zal iemand die dominant is soms zich iets laten doen dat men eigenlijk niet wou doen. Het gaat tegen diens wil in. En als dat herhaaldelijk gebeurt, dan kan er des te meer onmacht neigen te ontstaan.

Dan kan er een 'ego' opduiken waarmee men zich tracht te verdedigen tegen de andere als een reactie op de onmacht die men ervaart door het gedrag van de andere. Men probeert op te komen voor zichzelf. Als dit zou lukken, dan zou de dominantie van de andere minderen of verdwijnen. Dus laat me aannemen dat de dominantie van de andere helemaal niet verdwijnt. Men heeft niet kunnen opkomen voor zichzelf. Men zou kunnen merken dat de andere zich net zwak vindt. Zodat terwijl men sterk wilt zijn, men zich net alsnog zwak zou kunnen voelen. Opdat er alsnog een projectie van onmacht is.

Dan zou men wraak kunnen nemen opdat men de andere zelf als zwak zou kunnen laten voelen omdat de andere zich als zwak heeft laten voelen. Dan zou men een strijd aangaan en dan is er een strijd voor dominantie. Maar laat me aannemen dat er niet zo'n strijd ontstaat. Men zou mogelijk niet zo'n strijd willen omwille

van wat men zou aanrichten of omdat men zou inzien dat de andere bij zich die strijd zou hebben uitgelokt zodat het kan lijken dat de andere zelfs dan zich iets heeft laten doen.

Dan zou men in plaats daarvan kunnen afstand nemen van de andere. Opdat diens wil over zich ook zou verdwijnen. Maar laat me aannemen dat ook dit niet gebeurt. Het zou bv. kunnen gaan om een collega, een werkgever, een vriend of familie. En men zal niet altijd snel afstand nemen van hen.

En als men dat ego op geen enkele wijze lijkt te kunnen gebruiken, dan stelt men het gebruik van het ego uit. Men zou proberen om zich niet te laten uitlokken. Men zou de andere des te meer kunnen trachten te omzeilen. Men zou zelfs geduld kunnen opbrengen voor de andere vanuit een wens om de andere zo te veranderen. En dan lijkt men eerder 'egoloosheid' toe te passen. Men tracht voor zichzelf op te komen door voor zichzelf te zijn wie men wilt zijn zonder hierbij al te zeer het spel van de andere mee te spelen. Als de andere hierdoor zou stoppen met te trachten om dominant te zijn over zich, dan zou dit werken en dan zou men zo kunnen opkomen voor zichzelf.

Maar laat me aannemen dat dit ook niet het geval is. Zodat de andere mogelijk toch opnieuw geregeld kwetsbaarheid blijft uitlokken bij zich. In principe zou men zich dan uiteindelijk kunnen laten doen door de andere. Maar laat me aannemen dat men dit ook niet wilt. En dan lijkt die egoloosheid uiteindelijk ook onbruikbaar. En als de egoloosheid des te meer lijkt te worden aangetast, dan zal het ego opnieuw des te meer neigen op te duiken. Maar het ego leek ook al onbruikbaar.

Tenminste, er zijn mogelijk uitingen van het ego of van de egoloosheid die bij de andere een verandering zouden teweeg brengen opdat de toestand voor zich zou verbeteren. Men zou bv. sommige dingen kunnen vragen of eisen aan de andere op zulke wijze dat de andere er begrip voor zou opbrengen. Maar dit hoeft niet te betekenen dat de andere diens dominantie opgeeft. Het zou

evenzeer kunnen gaan over het toestaan van iets voor zich dat de andere reeds had willen toestaan. Zodat men zich eigenlijk nog steeds lijkt te gedragen op een wijze die de andere wilt.

Zo zou men ook des te meer iemand kunnen worden zoals de andere. Want alhoewel men zich nog steeds min of meer zou gedragen zoals de andere dat wilt, zou men tegelijkertijd iemand worden die van anderen gaat stellen hoe zij zich zouden horen te gedragen.

Dus misschien wilt men dat allemaal ook niet maar als het ego dan toch opduikt... wat zal er dan gebeuren? Men zou reeds begrepen hebben dat het niet veel uithaalt om trachten op te komen voor zichzelf door het ego te uiten naar de andere. Als men ook geen machtsstrijd wilt aangaan of machtsspelletjes wilt meespelen, dan zal men uiteindelijk alsnog kunnen afstand nemen van de andere. En ook wanneer men dat niet echt volkomen kan doordat men om één of andere reden gebonden is aan elkaar, dan nog zou men zich zeer sterk kunnen distantiëren van de andere. Die distantiëring kan ook daadwerkelijk dominantie voorkomen. Soms gebeurt het immers verbaal. En dan zou men zich vernederd kunnen voelen. Maar als die woorden zich niet meer raken, dan lijkt ook de dominantie die ermee gepaard kon gaan, te verdwijnen.

Maar zeker wanneer men de andere echt volkomen kan verlaten, zal men volkomen kunnen ontsnappen aan de uitlokking van kwetsbaarheid bij zich. En zo zou men dan voor zichzelf kunnen opkomen om zich zo opnieuw sterk te voelen.

Iemand die domineert zal proberen om uitwegen voor de andere af te sluiten. In deze tekst komen veel uitwegen aan bod. Als men uiteindelijk kan ontsnappen aan dominantie over zich zonder zelf de persoon te verloochenen die men wou zijn, dan lijkt men er zich van te kunnen verzekeren dat die dominantie uiteindelijk niets heeft uitgelokt bij zich dat men zelf niet gekozen had.

3. Gebrek aan effectiviteit van de intentie

Wanneer iemand zich tracht te domineren, dan kan het behoud van zichzelf aangetast raken. Immers, als een persoon A tracht om een persoon B te domineren, dan wilt die persoon A niet dat persoon B is hoe persoon B zelf wilt zijn. Persoon A wilt dat persoon B is zoals persoon A wilt dat persoon B is. En als persoon B dat niet wilt, dan wordt diens zelfbehoud aangetast.

Wanneer iemand toch slaagt om zich te domineren tegen diens wil in, dan zou men kunnen stellen dat er een gebrek is aan effectiviteit van de eigen intenties.

Hiermee bedoel ik dan dat men niet kan zijn zoals men wilt zijn vanuit de eigen intenties. Als men bv. lief wilt zijn naar iemand met de bedoeling om liefdevolheid terug te krijgen en als men in plaats daarvan voelt dat men beledigd wordt, dan zou men kunnen stellen dat men niet effectief was om te bereiken wat men wou bereiken vanuit die intentie om lief te zijn.

Aangezien iemand die domineert zou neigen te verhinderen hoe men zelf wilt zijn, zou de persoon die domineert de effectiviteit van de intenties van de persoon die gedomineerd wordt, kunnen ondermijnen. En hoe meer iemand zou domineren, hoe meer dit het geval zou zijn. Terwijl het gebrek aan effectiviteit van de intenties ook een projectie van onmacht des te meer kan mogelijk maken. Omdat men uiteraard niet kan zijn hoe men wilt zijn terwijl de andere daarbovenop zich zou kunnen tarten. En zo kan men zich aanvallen. Zo kan men ook wijzen van verdediging uitschakelen door op alle vlakken ervoor te zorgen dat men niet kan zijn wie men wilt zijn. Als men dan bv. tracht om op te komen voor zichzelf, dan zou de andere persoon mogelijk met zich kunnen lachen omwille van de onmacht die hij/zij bij zich heeft kunnen uitlokken, zodat men zich niet kan verdedigen en zodat de effectiviteit van de intenties opnieuw heeft gefaald. In zulk geval kan men eigenlijk geen meester meer zijn over de situatie terwijl de andere net des te meer meester zou kunnen zijn van de situatie

en dat mogelijk des te meer zou willen.

Dit kan een strijd zijn die men niet kan winnen, tenzij men zelf zou vervallen tot gedrag waartoe men eigenlijk niet wilt vervallen. Maar omdat men er niet toe wilt vervallen, kan men dus eigenlijk de strijd niet winnen. Althans, in sommige gevallen is er de mogelijkheid om een derde partij te raadplegen om zo zichzelf te kunnen verdedigen tegen het gedrag van de andere. Ik neem hier even aan dat ook deze mogelijkheid niet zou kunnen helpen.

Maar ook wanneer men de strijd tegen de andere heeft opgegeven, is de strijd nog niet over. Want wat de andere ondertussen had aangetast, was de effectiviteit van de eigen intenties. En wanneer men de strijd bij die ene persoon dient op te geven, hoeft men daarom nog niet die strijd op te geven naar anderen. Meer nog, wanneer men diezelfde intenties effectief kan laten zijn naar anderen, dan zou men des te meer kunnen herstellen doordat men dan des te meer aan zichzelf zou kunnen bevestigen dat men wel degelijk in staat is om de eigen intenties effectief te laten zijn.

4. Zwak en sterk

Wat zwak zou zijn en wat sterk zou zijn, is subjectief. Maar men kan een interessante oefening maken door bepaald gedrag als zwak of sterk te gaan beschouwen.

Men zou het als zwak kunnen aanzien wanneer men gekwetst raakt omwille van hoe anderen zich naar zich gedragen en omwille van hoe men zich naar anderen gedraagt. En men zou het als sterk kunnen aanzien wanneer men niet of veel minder als dusdanig zou gekwetst raken.

Men zou zich kunnen kwetsen omdat men inziet dat men iemand anders heeft gekwetst. Men zou bv. schuldgevoelens kunnen hebben. En omdat men gekwetst raakt, zou dit hier als zwak aanzien worden. Net zoals het dan als sterk zou aanzien worden wanneer men niet gekwetst raakt wanneer men iemand anders kwetst.

Als men gekwetst raakt door iemand anders en als men inziet dat het de andere persoon niet kwetst dat men zich kwetst, dan zou men wel degelijk kunnen een sterkte herkennen bij de andere persoon. Omdat men zou kunnen inzien dat men tot onmacht wordt gebracht terwijl de andere persoon geen onmacht zou hebben. Die andere persoon zou ermee weggkomen terwijl men er zelf onder gebukt zou gaan. En dan zou men een zwakte kunnen herkennen bij zichzelf en een sterkte bij de andere.

Natuurlijk zou men zich van die onmacht kunnen willen ontdoen en men zou daar ook des te meer in kunnen gaan slagen. Maar stel dat men schuldgevoelens heeft en stel dat men zich daarmee tot onmacht brengt en stel dat men zich des te meer van onmacht zou ontdoen, dan zou het zich mogelijk ook minder snel gaan kwetsen en minder hard gaan kwetsen wanneer men iemand anders kwetst omdat men er zich minder schuldig over zou gaan voelen.

Dus het zou kunnen dat men zich van onmacht ontdoet en minder gekwetst raakt en men zou dus zogenaamd sterker zijn, maar het zou ook kunnen dat men hierbij minder gevoelig wordt tot het kwetsen van anderen. Omdat men dus mogelijk soms iemand zou kwetsen en er minder last van zou hebben.

Maar dan is het ook duidelijk dat er een vicieuze cirkel kan optreden. Waarbij men aanvankelijk gekwetst werd door anderen, zich dan van die onmacht zou gaan ontdoen maar uiteindelijk mogelijk zelf minder gevoelig zou worden tot het kwetsen van anderen. Dus net zoals men voorheen zogenaamd zwak was en gekwetst werd door wie zogenaamd sterk was, zou men uiteindelijk de persoon kunnen worden die zogenaamd sterk is en mogelijk ook soms die personen kwetst die zogenaamd zwak zijn. Dus men zou zich kunnen gaan gedragen op een wijze waarvan men vroeger niet zou gewild hebben dat men zich zo naar zich zou gedragen hebben.

En terwijl men voorheen, toen men nog gevoeliger was aan het kwetsen van anderen, men toen meer zou kunnen willen trachten te

voorkomen hebben dat men anderen zou kwetsen.

En het zou dus kunnen dat toen men zogenaamd zwak was, men eigenlijk sterker was in iets dan toen men zogenaamd sterk werd. Omdat die gevoeligheid tot het kwetsen van anderen in zekere mate zou kunnen afgezwakt zijn. En dan zou men die hele toestand kunnen herbekijken en dan zou men die personen die beschikken over die gevoeligheid vanuit dat opzicht als sterk kunnen aanzien en dan zou men die personen die soms anderen neigen te kwetsen omdat ze minder over die gevoeligheid beschikken, als zwak kunnen aanzien.

En de sterkte die kan gevonden worden in die gevoeligheid hoeft zich niet te beperken tot het gevoelig zijn en kwetsbaar zijn in het kwetsen van anderen. Men kan die sterkte vinden in het louter gevoelig zijn en kwetsbaar zijn omdat zulke gevoeligheid en kwetsbaarheid kan leiden tot het niet willen kwetsen van anderen. Omdat men uit de eigen kwetsbaarheid zou kunnen willen om anderen niet zulke kwetsbaarheid aan te doen.

Toch denk ik dat men wel degelijk veel te kwetsbaar kan zijn. En het lijkt me ook wel degelijk moeilijk om diegenen die kwetsbaar zijn als sterk te aanzien, ook al zou het ergens kloppen. Daarom denk ik ook dat het goed is dat de onmacht die ontstaat uit kwetsbaarheid, toch wat kan ingeperkt kan worden.

Meer nog, één wijze om aan die onmacht te ontsnappen, is om zelf iemand te worden die bij zichzelf kan herkennen dat men diegenen die kwetsbaar zijn, niet kwetst. Soms is men immers misschien, ook al is het mogelijk onbedoeld, diegene die kwetst. En het kan dan helpen om zich los te maken van een rol als slachtoffer door zich net te gaan bezighouden met wat men zelf fout doet. Omdat men hieruit de motivatie kan verkrijgen om zorg te dragen voor diegenen die kwetsbaar zijn. En als men dat doet, dan zal men bij zichzelf kunnen herkennen dat men meer zorg draagt voor anderen dan diegenen die het zich soms wel toelaten om anderen te kwetsen. En zo kan men zichzelf ook als sterk gaan aanzien.

Het kan hierbij ook helpen om in te zien dat men zichzelf misschien niet sterk zou vinden als men zich zou gedragen zoals diegene die zogenaamd sterk is door anderen te kwetsen. Stel bv. dat men per ongeluk iemand kwetst omdat die persoon zo gevoelig is. En dat hij/zij zich lijkt te aanzien als iemand die de macht wou om zich te kwetsen. Dan zou men zich ook eerder zwak kunnen voelen omdat men iemand gekwetst heeft die zo gevoelig is als dat men zich sterk zou voelen door zich te identificeren met die macht die men dan zogenaamd zou gehad hebben.

Het lijkt dan niet onlogisch om net te gaan denken dat diegene die zogenaamd sterk is door anderen te kwetsen, net zwak zou zijn volgens zich omdat men het immers zelf zwak zou vinden als men zich zo zou gedragen.

De kans bestaat trouwens dat iemand vroeger, in een periode waarin die persoon nog niet zo kwetsbaar was, inderdaad andere personen als zwak of onkundig bekeek wanneer die personen ongevoelig waren of zich probeerden te kwetsen maar daar niet in slaagden.

Uiteindelijk lijkt er zeker te mogen vermeld worden dat er meer is dan die dualiteit van zwak en sterk waarbij mensen die kwetsbaar zijn zich geregeld als zwak zouden aanzien omdat anderen hen kwetsen om zich sterk te voelen.

Diegenen die niet in dat verhaal passen, zijn diegenen die simpelweg nog vrij ongeschonden zijn opdat ze nog geen weet hebben van zulke kwetsuren en zulk kwetsend gedrag.

Maar ook diegenen die erg gekwetst zijn geweest, kunnen uit dat verhaal ontsnappen als zij zichzelf als sterk kunnen aanzien. Als zij zich kunnen losmaken van het onbegrip dat zij ervaren opdat ze even kunnen ontsnappen aan die projectie van onmacht en als zij daarnaast zichzelf als sterk kunnen aanzien omdat zij anderen niet als zwak laten voelen (terwijl anderen dat wel doen), dan kunnen zij ook uit dat verhaal ontsnappen. Maar de vraag blijft dan... wanneer is dat punt aangebroken? Wanneer is men daar klaar

voor?

Ik vind het jammerlijk dat het niet evident is om uit die dualiteit te ontsnappen. Soms lijkt het in een samenleving zelfs de andere richting uit te gaan. Waarbij des te meer mensen dan een zekere onverschilligheid zouden goedpraten zelfs al zouden anderen daaronder lijden. Mensen zouden kunnen genieten van het feit dat zij hun gangen kunnen gaan. En diegene die eigenlijk sterk is door niet zulk makkelijk en verleidelijk pad te kiezen, lijkt er dan net zwak uit te komen als hij/zij lijdt onder het onbegrip. En eens er zo'n attitude gaat leven in een samenleving kan het des te opportuun lijken om mee te doen met die onverschillige attitude omdat men zo lijkt te zegevieren. Zoals volgens de leuze: "If you can't beat them, join them." Aldus, als men hen niet kan verslaan, doe dan mee met hen. Terwijl zulke trend net een bepaalde zwakheid promoveert doordat diegenen die het makkelijke pad kiezen, des te meer zouden kunnen gedijen door diegenen die het moeilijke pad kiezen, het moeilijk te maken. Daarom dat het opnieuw van belang lijkt om die trend te bestrijden door bv. diegenen bij te staan die het moeilijk hebben door die trend, om zo samen des te sterker te staan. Opdat men, vanuit dat opzicht, ook des te meer sterk kan maken wat sterk is en zwak kan maken wat zwak is.

5. Afwijzing van macht

Macht kan meer lijken. Al bij kinderen kan men zien dat ze van macht kunnen genieten. Een kind zou bv. kunnen genieten van het zusje of broertje te kwetsen omdat het kind vindt dat dit zusje of broertje iets krijgt dat het niet hoort te krijgen. Het kind zou zich benadeeld kunnen voelen en het kind zou kunnen vinden dat het zelf wat meer zou horen te krijgen in plaats van die broer of zus. Het egoïstische verlangen zou niet vervuld zijn. En dan zou dat kind die broer of zus iets kunnen ontnemen door hem/haar te kwetsen omdat dat kind vindt dat hij/zij zich iets ontnomen heeft. Het kind neemt dan die macht om dat te doen en geniet ervan.

Maar evenzeer kan het zich ook gaan kwetsen dat men die broer of zus kwetst. En om dat te vermijden zou men zich dan dat egoïsme in zekere mate willen laten. Zo zou men dan ook die bepaalde uiting van macht kunnen willen laten.

Of stel dat men gestraft is geweest en dat men daar negatieve ervaringen aan heeft overgehouden, dan zou men het kunnen verkiezen om de eigen kinderen niet te straffen opdat zij niet die negatieve ervaringen zouden hebben. Zo zou men dus het gebruik van die macht achterwege laten.

Men kan dus stellen dat zowel het eigen gebruik van macht op anderen als het gebruik van macht van anderen op zich kan leiden tot negatieve ervaringen. En dat men daarom dan zou kunnen bereid zijn om zich zulke macht te willen laten.

Maar dit gebeurt natuurlijk niet noodzakelijk. Evenzeer kan het gebruik van macht op zich net leiden tot het willen uitoefenen van macht. In dat voorbeeld van die broer en zus, zou de zus bv. later haar broer kunnen kwetsen waarna die broer later opnieuw zou kunnen genieten van het uitoefenen van macht op zijn zus. Zo kan er trouwens een vicieuze cirkel optreden waarin men elkaar herhaaldelijk kwetst doordat men wederzijds die macht blijft gebruiken.

Terwijl soms één iemand de bovenhand zou kunnen halen in zo'n strijd. Die broer zou bv. des te meer zonder spijt zijn zus kunnen kwetsen terwijl zijn zus hem niet meer kan raken. Waarna die zus mogelijk stopt met die macht nog te willen nastreven door haar gekwetstheid. Zo zou ze dan des te meer afstand kunnen nemen omdat het uiten van haar frustraties toch niets uithaalt. Terwijl die broer lijkt af te dwalen naar die anderheid. Want hij zou haar nog kunnen blijven kwetsen zonder zelf spijt te voelen doordat hij een façade heeft opgebouwd.

Maar er wordt natuurlijk gepoogd om niet richting die anderheid te gaan. Aldus, er wordt aangeraden om voorzichtig te zijn bij het gebruik van macht. Maar tegelijkertijd mag er niet vergeten

worden dat anderen macht over zich kunnen uitoefenen. Als men zich dan niet zou verweren door het gebruik van macht, dan zou het helpen als anderen des te minder in staat zouden zijn om onmacht bij zich uit te lokken. Opdat men zich minder zou hoeven te verweren. Er zou dan nog altijd een optie zijn om zich te verweren. Maar het zou dan eerder optioneel zijn.

Wanneer ongewilde macht over zich des te minder onmacht bij zich uitlokt, dan lijkt de persoon die deze onmacht wou uitlokken des te minder macht te hebben. Die persoon zou diens macht kunnen herkennen door de onmacht van de andere. Net zoals men dan zelf de macht van die persoon zou herkennen vanuit de onmacht die zich aangedaan wordt. Wanneer die ongewilde macht over zich quasi geen onmacht meer uitlokt, dan zal de andere ook des te zwakker kunnen lijken. Men zou zien dat de andere zich wel kan dwingen tot iets maar de andere zou zich niet meer raken, terwijl die dat mogelijk wel zou gewild hebben. En als men dan ziet dat men zich niet wilt gedragen zoals de andere en als men dan ziet dat de andere zich ook niet kan raken, dan zou de andere net zwakker kunnen lijken dan zich. Omdat men zulk machtsbelust gedrag mogelijk wel kan laten zonder hierbij schade op te lopen. En vanuit zulke inzichten, zou men dan ook het gebruik van zulke macht kunnen willen afwijzen. Zo voorkomt men dat macht zich zou opeisen. Maar als men nog niet zo ver is, dan zou macht zich kunnen opeisen.

6. Macht eist zich op

De macht die anderen over zich proberen uit te oefenen, kan leiden tot een uitoefening van macht door zich op anderen. Als anderen bv. zich tarten, dan zou het kunnen dat men uiteindelijk wraak zou nemen op hen. Als men voorheen echter geen wraak wou nemen, dan lijkt het behoud van zichzelf te hebben gefaald. En het lijkt te hebben gefaald doordat anderen macht op zich uitoefenden. Zij lijken zich dan uitgelokt te hebben.

Men zou dan wel kunnen denken dat er zich geen probleem stelt

omdat men die macht werkelijk wilt. Opdat het irrelevant zou zijn dat anderen zich hebben geleid tot het willen van die macht. Maar het lijkt niet zo simpel te zijn. Want de macht die men wilt, kan zich opeisen. Als men macht gaat willen die men voorheen niet wou, dan verandert men. Men zou bv. wraak willen nemen terwijl men voorheen meer vredelievend was. Men zou dan ook een stuk van die eigen persoonlijkheid opgeven in ruil voor macht die men dan zou hebben. Alsof de macht die men wilt ervoor zorgt dat die macht ook zich 'wilt' Meer macht in ruil voor een zekere opgave van de persoonlijkheid.

Als anderen echter macht uitoefenen op zich terwijl het behoud van zichzelf wel overeind blijft, dan zou men aan zichzelf kunnen bevestigen dat zij niet de macht hebben om zich tegen zichzelf te laten ingaan. Zodat zij, naar zich en voor zich, ineens minder macht lijken te hebben. Zodat men zelf minder geneigd zou kunnen zijn om zelf nog macht te willen gebruiken tegen hen. Zo kan die macht zich dan niet meer opeisen.

Dit is trouwens niet de enige wijze waarop macht zich kan opeisen. Macht kan zich niet enkel opeisen doordat men ze gaat willen. Macht kan zich ook opeisen doordat men ingaat op de macht van anderen.

Zoals wanneer de macht van iemand anders steeds meer grip heeft op zich. Zoals bij een autoritair figuur die zich steeds meer gaat domineren. En dan zou men zich ofwel alsnog verzetten of alsnog afstand nemen. Opdat diens macht wordt uitgedaagd en bestreden. Ofwel zou men des te meer volgzaam worden en des te meer gaan geloven in diens autoriteit. Waarbij het eigen denkbeeld in zekere mate wordt opgegeven. Er kan dus een objectificatie van zichzelf zijn door de macht van iemand op zich. En dat is dan een andere wijze waarop macht zich kan opeisen. Aldus, macht kan zich opeisen wanneer men ze uitoefent maar ook wanneer ze wordt uitgeoefend op zich.

Er lijken dus gelijkenissen te zijn tussen macht en verlangens. Ze

kunnen zich beide opeisen doordat men erop ingaat. En het lijkt ook bij het gebruik van macht raadzaam te zijn om zich allerlei macht te kunnen laten, net zoals bij verlangens. Want net zoals bij verlangens, zou het kunnen dat de macht die men zou gaan gebruiken niet in lijn ligt met hoe men reeds was en wou zijn.

Al kan men ook macht gaan verkrijgen die in lijn ligt met hoe men reeds was. Men zou bv. voor zichzelf en anderen des te meer kunnen opkomen. En het zou uiteraard kunnen dat men reeds zo wou zijn. Eigenlijk is er dan nog steeds een zekere opgave van de persoonlijkheid omdat men wel degelijk een deel van zich achterwege laat, namelijk, diegene die niet zo voor zichzelf en anderen opkwam. Maar dat zou een deel van zichzelf kunnen zijn dat men reeds wou achterlaten nog voor men die macht wou. En zo zou men dan misschien kunnen groeien.

7. De volgzame meester

Laat ons even aannemen dat er iemand is, bv. een man, die nooit meester probeert te zijn over de situatie of meester probeert te zijn over anderen. Maar soms blijken anderen meester te zijn over zich. Soms is hij volgzzaam omdat men zich dwingt tot iets of omdat men zich verleidt tot iets. En die volgzzaamheid zou soms ook ongewild kunnen zijn. Maar hij houdt zich nooit bezig met meester te zijn over de situatie.

En dan bedenkt hij dat hij maar beter als een meester kan worden opdat hij die ongewilde volgzzaamheid zou kunnen mijden. En vanaf dan probeert hij steeds meester te zijn over de situatie. En soms zal hij dan ook meester zijn over anderen opdat hij meester kan zijn over de situatie. Aldus, hij zou soms trachten om anderen te domineren opdat hij kan meester blijven over de situatie.

Maar op een gegeven moment, net terwijl hij iemand aan het domineren was, beseft hij ineens dat hij die persoon tot ongewilde volgzzaamheid aan het brengen is. En hij bedenkt hoe onaangenaam die ongewilde volgzzaamheid voor zich kon zijn. Eigenlijk beseft

hij dat voorheen, toen mensen soms meester waren over zich, men niet iemand zou willen gehad hebben die meester is over zich zoals men het nu soms zelf is over anderen.

En vanaf dan wilt hij slechts meester zijn over anderen zoals hij het zelf zou willen wanneer hij in hun plaats was. En hierbij wilt hij dan ook niet langer mensen tot volgzaamheid brengen die ongewild zou zijn voor zich als hij in hun plaats was. Hij wil niet langer die ongewilde meester zijn. Maar hij herkent wel dat andere soms die ongewilde meester proberen te zijn over zich of over anderen. En net zoals hij herkent dat hij niet die ongewilde meester meer wilt zijn, wilt hij ook niet dat anderen die ongewilde meester zouden zijn. En hij zal dan soms hen tot ongewilde volgzaamheid brengen door hen dan niet meester te laten zijn zoals zij dat willen. En zo wordt hij de volgzame meester. Hij probeert de meester te blijven maar hij is volgzaam aan een bepaald meesterschap. Hij zou voor zichzelf de gewilde meester proberen te zijn.

Tot hier toe ging het over ongewilde volgzaamheid aan de omgeving en ongewild meesterschap over de omgeving. Maar er bestaat ook iets zoals ongewilde volgzaamheid naar zichzelf en ongewild meesterschap naar zichzelf.

Zo zou men bv. diens tijd kunnen verkwisten met één of andere vorm van ontspanning terwijl men achteraf dat liever niet zou gedaan hebben. Alsof men volgzaam was aan die wens om zich te ontspannen. Maar waarbij die volgzaamheid uiteindelijk ongewild zou kunnen zijn voor zichzelf.

Net zoals men iets zou kunnen ondernemen dat achteraf een vergissing zou kunnen blijken te zijn. Wat in zekere zin kan leiden tot ongewild meesterschap.

Men zou dus ongewilde volgzaamheid naar zichzelf en ongewild meesterschap naar zichzelf kunnen willen mijden. Of positief uitgedrukt: men zou gewilde volgzaamheid naar zichzelf en gewild meesterschap naar zichzelf kunnen willen nastreven. En merk op dat volgzaamheid naar zichzelf en meesterschap naar zichzelf niet

noodzakelijk ook maar iets hoeft te maken te hebben met volgzaamheid naar anderen en meesterschap over anderen. Dit kan van belang zijn omdat mensen natuurlijk verlangens en neigingen kunnen hebben om volgzaam te zijn aan anderen of om anderen te domineren. Zodat het nastreven van gewilde volgzaamheid en gewild meesterschap naar zichzelf als een alternatieve benadering kan aanzien worden.

8. Afstand van macht en behoud van macht

Beeld je iemand in die vrij waardeloos met anderen omgaat. Iemand die narcistisch is en een eigendunk heeft. Iemand die met plezier iemand zou vernederen als die persoon niet zou voldoen aan iemand dat die persoon vanuit diens eigenliefde zou kunnen liefhebben. Dus zolang andere mensen zich plezier en gewillig ten dienste staan van zich, is het OK. Maar eens dat niet het geval is, zou die persoon doen wat hij/zij wenst ter vervulling van diens plezier. En beeld je in dat die persoon geen enkele intentie heeft om anders te zijn.

Stel nu dat die persoon veel geld heeft en hij/zij kent jou. En stel dat die persoon in een vrijgevege bui is en hij/zij stelt aan zich dat men 1 miljoen Euro kan verdienen als men knielt voor hem/haar en diens schoenen kust. En stel dat je weet dat als je het doet, het geld ook zou krijgen. Zou je het doen?

Sommige mensen zouden het doen. En sommige mensen zouden vragen of ze nog iets meer kunnen doen. Om uiteraard nog wat meer bij te verdienen. Er kan een verleiding zijn.

Anderen zouden het doen maar om een meer sympathieke reden. Ze zouden kunnen inzien dat dit geld kan dienen voor hun familie of anderen waar ze om willen geven. En ook al zien ze het als een vernedering om te knielen voor die persoon, toch zouden ze het kunnen willen doen omdat ze er anderen mee tot dienst zouden zijn.

Enkele personen, waarschijnlijk een minderheid, zou het gewoon

weigeren. Omdat ze helemaal niet willen ingeven aan die persoon en aan diens macht. Die personen zouden een afkeer kunnen hebben tot die macht dat die persoon dan zou kunnen uitoefenen opdat ze niet zouden willen ingeven. Ze zouden die persoon die macht niet willen gunnen. En ze zouden voor zichzelf die volgzzaamheid niet willen toestaan. Omdat ze het gebruik van die macht als verkeerd achten. Bij die personen zou men een integriteit kunnen waarnemen. Ze zijn niet te koop. Ze laten zich niet gebruiken ook al zou dat geld het voor hen makkelijker maken. Er is een eer aanwezig. Waarom zou iemand uitgroeien tot zo'n persoon?

Wel, mogelijk omdat zo'n persoon macht over zich ervaren heeft die negatieve gevolgen had voor zich. Zodat men daarom zou kunnen vinden dat men niet zulke macht hoort te gebruiken. Zodat men hypocrisie zou mijden. En vanuit die houding zou men kunnen vinden dat anderen ook niet zulke macht dienen te gebruiken. Dus men zou niet willen ingeven aan die macht omdat men ze als onrechtvaardig is gaan achten.

Als men rechtvaardigheid wilt, dan zou men haast haat of afkeer kunnen ontwikkelen tegenover zulke onrechtvaardige macht omwille van de onmacht die zulke macht kan teweeg brengen. En des te meer wanneer de persoon die zulke onrechtvaardige macht uitoefent geen intenties lijkt te hebben om te willen veranderen.

Of men in dat voorbeeld nu het geld zou mogen aannemen of zou moeten aannemen omdat men er anderen mee te gunste kan zijn, dat laat ik nog open. Het gaat hier eigenlijk over het ingaan op die macht of het bewaren van afstand van die macht. Er mag wel vastgesteld worden dat het bewaren van afstand van die macht zich in staat kan stellen om op een onafhankelijke wijze zelf macht na te streven door niet in te gaan op de andere. Daarom treft men niet doelbewust macht na. Het zou eerder kunnen gaan over een spontane uiting van zichzelf. Het zou dan gaan over macht die nogal sterk in lijn ligt met zichzelf opdat het voor zichzelf misschien niet zou aanvoelen als het nastreven van macht. En des

te meer als het opkomen voor wat men correct acht.

Die afstand van macht stelt zich in staat om vrijer te zijn van de macht van anderen. Zo kan men zelf ook allerlei macht achter zich laten als die niet in lijn zou liggen met zichzelf.

Als men zich bv. zou bezighouden met de kleine machtsspelletjes waarmee mensen zich soms bezighouden, dan zou men zich kunnen verwikkelen in een machtsstrijd. Het lijkt me een illusie te zijn dat men zo kan winnen, zelfs al zou men die spelletjes winnen. Althans, het lijkt me een illusie te zijn dat men zo kan winnen voor eenieder die niet wilt ingaan op die machtsspelletjes. En het lijkt al te vaak niet te hoeven. Het is vaak best mogelijk om niet in te geven aan macht zonder zich te verwikkelen in die machtsspelletjes of in een machtsstrijd.

Of stel dat men bv. aan het discussiëren is. Dan zou men kunnen denken dat wie de bovenhand haalt diegene zal zijn die anderen onderbreekt om zo anderen niet de kans te geven om te zeggen wat zij willen zeggen. Maar dat hoeft niet zo te zijn. Als men in staat zou zijn om de waarheid te zeggen over de onderwerpen die besproken worden en als men onderuit haalt wat zou gezegd worden door iemand die macht wilt, door de waarheid te zeggen, dan kan die macht van de andere uit elkaar vallen. Omdat men zo zou kunnen aantonen aan anderen dat diens macht niet de waarheid voorstelt. Men zou de gebreken aantonen. En mensen willen vaak de waarheid weten. Ze willen niet altijd bedrogen worden en zeker niet onder elke voorwaarde. Als men aan hen kan tonen dat de andere persoon voorwaarden veronderstelt waarin zij niet willen geloven, dan kunnen zij stoppen met te geloven in wat de andere zegt. Men zou dan wel een zekere macht hebben maar dit wil niet zeggen dat men dit doet voor macht. Evenzeer kan men dit doen omdat men wilt kunnen verkondigen wat men denkt dat waar is.

Wanneer men daar echter niet zou in slagen, dan zou men kunnen gaan denken dat diegene die macht uitoefent slimmer is. Maar

wanneer men daar wel in slaagt, dan niet meer natuurlijk.

Het is echter niet altijd zo simpel. Hetzelfde zou bv. horen te gelden in een politiek debat. En in zekere mate is dat ook zo. En elke politicus die de waarheid zou verkondigen en er in zekere mate in zou slagen, zou een verandering kunnen teweeg brengen in hoe politiek wordt beleefd. Maar er is haast geen enkel politiek debat waarin politici werkelijk genoeg tijd krijgen om aan de bevolking grondig uit te leggen waarom hun idee werkelijk beter zou zijn als dat van de andere. Toch wil ook dit niet zeggen dat een politicus machtsspelletjes dient mee te spelen. Soms zou men hem/haar kunnen proberen uit te lokken. Maar het is misschien net wanneer die politicus passioneel blijft verkondigen waarin hij/zij gelooft, dat de machtsspelletjes van andere politici minder effectief zijn. Zo worden die machtsspelletjes van andere politici net blootgelegd. En zo wordt het duidelijk aan de kiezers dat die spelletjes geen vat hebben op zich. Dit kan weer zo'n integriteit laten blijken. Natuurlijk, dit wil nog niet zeggen dat die politicus zal zegevieren. Maar of die politicus op een andere manier wel had kunnen zegevieren met zijn/haar politiek programma, blijft te bevragen. Uiteindelijk ligt het verdict toch bij de kiezers. Al zou het best wel kunnen dat een politicus met een integer politiek programma wat meer stemmen zou kunnen halen als hij/zij die integriteit toont.

Soms zal iemand zich toch kunnen laten uitlokken. Omdat men het bv. niet doorheeft. Er lijken tal van valstrikken te zijn. Maar men kan wel degelijk een gave ontwikkelen om zulke valstrikken beter te kunnen mijden. Aldus, het is niet omdat men de veldslag verloren heeft dat men de oorlog dient op te geven.

Wat eventueel ook soms kan werken, is om te laten blijken aan de andere dat men hem/haar doorheeft. Soms heeft de andere immers niet door dat men zich doorheeft. Als iemand zich bv. iets tracht wijs te maken en als men aan die persoon vertelt dat men het niet gelooft, dan zou die persoon kunnen geneigd zijn om niet langer zich zo snel iets trachten wijs te maken.

In een omgeving waarin allerlei macht niet langer werkt, kan die macht stoppen met te bestaan. Als eenieder die via het gebruik van bepaalde macht opnieuw en opnieuw lijkt te falen in wat die wil bereiken, dan zal die persoon maar al te vaak stoppen met nog verder te blijven proberen om dat te doen. En zo kan men voorbij macht gaan. Alsof de machtsfase voorbij is. Althans, misschien zou ieder in zo'n omgeving nog steeds een zekere macht hebben. In een omgeving waarin mensen bv. wederzijds dingen doen voor elkaar, heeft men de macht om iets te verkrijgen van de andere. Maar als men daar geen misbruik van maakt en als anderen daar ook geen misbruik van maken, dan zou dat vast niet echt als macht aanvoelen. In zo'n omgeving kan men met alle gemak des te vrijer van macht naar elkaar kijken.

9. Moedige macht

Zoals besproken in “Macht eist zich op” kan... macht zich opeisen. Als men bv. woedend is dan zou het kunnen dat men ineens uitvliegt en dat men hierbij iets doet dat men, achteraf gezien, liever niet zou gedaan hebben.

Of stel dat men iemand een steek geeft met de bedoeling om die persoon daar wat onder te laten lijden. De macht die men kan verkrijgen vormt dan de motivatie. Men is uit op macht.

Maar macht kan zich ook zeer anders uiten. Denk bv. aan Mahatma Gandhi. Gandhi pleitte voor actieve geweldloosheid. Hij en zijn aanhang protesteerden zo tegen het Britse koloniale bewind in India. En dit leidde tot de onafhankelijkheid van India. Het lijkt me dan duidelijk te zijn dat Gandhi zeer veel macht heeft gehad. Maar het lijkt ook duidelijk te zijn dat het niet ging om macht op zich.

Dus als men iemand is die geen mensen wilt onderdrukken, dan nog lijkt men macht te kunnen hebben. En de macht die men dan zou uitoefenen, lijkt niet gebaseerd te zijn op haat, woede, sadisme of ongevoeligheid. Dus er moet een andere motivatie zijn.

Het nastreven van verantwoordelijkheid lijkt zo'n motivatie te zijn. Het uitdrukken van macht via sadisme, ongevoeligheid, haat of woede lijkt immers onverantwoordelijk te zijn. Daarom dat het ook kan helpen om eerst onschuldig te willen zijn. Want dan wilt men niemand iets misdoen. Als iemand bv. haat of woede bij zich kan uitlokken, dan kan het moeilijk zijn om verantwoordelijk te blijven handelen. Men dient dan een sterke zelfcontrole te behouden om zelf geen macht te gaan misbruiken. Zeker omdat men zelf kan vaststellen dat de eigen onschuld zou geraakt worden wanneer anderen zich wensen te kwetsen zonder dat men hen iets had misdaan. Maar als men er dan toch in slaagt om hen te weerstaan, dan kan men des te meer in staat zijn om verantwoordelijk te gaan handelen. Want om verantwoordelijk te zijn, dient men soms een actie te ondernemen.

Stel bv. dat er een vechtpartij ontstaat waarin één iemand steeds minder in staat lijkt om zich nog te kunnen verdedigen. Als men dan niets doet, dan lijkt het moeilijk om te stellen dat men zelf helemaal onschuldig is. Immers, die ene persoon zou zeer ernstige schade kunnen oplopen of zelfs doodgaan. Dan dient men iets te kunnen doen. Dan dient men de moed hebben om dat te doen. Maar het helpt ook als men zelf niet vervalt tot extreme woede waarin men zelf nodeloos veel schade gaat aanrichten.

Of stel dat men iemand iets wilt aantonen en stel dat men duidelijk meent te zien dat iemand iets niet begrepen heeft en stel dat die persoon niet tot een inzicht zou komen tenzij door enige autoriteit toe te passen, dan zou men die autoriteit kunnen willen rechtvaardigen. En dan zou men de argumenten van die persoon kunnen ontkrachten. En zonder dominant te willen zijn. Men zou louter duidelijk kunnen aantonen waarom wat die persoon meent wat waar zou zijn, niet waar kan zijn. En als men die autoriteit niet zou nemen, dan zou men toekijken en de persoon niet inlichten. Wat dan als onverantwoordelijk zou kunnen geacht worden.

10. Kracht

Eigenlijk is “kracht” datgene dat doorheen dit boek is omzeild geweest. Want doorheen dit boek werd er gesproken over situaties waarin er een gebrek is aan kracht. Er werd uitvoering gesproken over onmacht omdat men dan eigenlijk de kracht niet zou hebben om boven die onmacht te staan. En als mensen zich veel minder onmacht zouden kunnen aandoen, dan zou men ook niet zo geconfronteerd worden met hun contrasterende karakter, aldus, met hun anderheid.

Het geeft aan dat het leven helemaal anders zou kunnen uitdraaien wanneer men wel die kracht heeft om het leven vorm te geven zonder al te veel worstelingen. Dus het hebben van “kracht” kan als een alternatief pad worden aanschouwd.

Het kan zeker ook een alternatief pad vormen t.o.v. het uitoefenen van macht. Niet omdat macht en kracht niet met elkaar kunnen gepaard gaan. Als men de macht heeft dan heeft immers ook de kracht om die macht uit te voeren. Maar men hoeft natuurlijk geen macht over anderen te gaan uitoefenen om over kracht te beschikken. En misschien dat diegenen die graag machtsbelust zijn, ook wel geregeld zich niet zo sterk zouden voelen wanneer zij niet langer die macht zouden hebben. Aldus, de kans bestaat dat zulke mensen die macht uitoefenen om zich sterk te kunnen voelen. En dat ze er dan ook misschien wat afhankelijk van zijn. En dat ze zich misschien soms zwak zouden voelen wanneer ze die macht niet zouden hebben.

En ik denk dat dit macht aantrekkelijk kan maken van jongs af aan. Een kind kan bv. geconfronteerd worden met onmacht en kan daar misschien moeilijk mee omgaan. En soms zou een kind dan kunnen neigen tot het uitoefenen van macht om zich alsnog sterk te kunnen voelen. Stel bv. dat het broertje of zusje iets zegt dat kwetsend is, dan zou dat kind misschien soms iets kwetsend terugzeggen. Of stel dat iemand wordt uitgesloten in de klas. Dan kan het zijn dat het merendeel van die klasgenoten meedoet met

het uitsluiten van die leerling. En natuurlijk omdat men immers lijkt te riskeren dat men zelf zou uitgesloten worden wanneer men niet meedoet. Maar evenzeer kan het uitoefenen van die macht aantrekkelijk gaan zijn omdat het lijkt te werken. Immers, diegene die onderdrukt wordt, lijkt niet te zegevieren. Het zijn diegenen die de macht uitoefenen.

En zulke situaties gelden natuurlijk niet alleen voor kinderen maar evenzeer voor volwassenen.

Maar er is natuurlijk een alternatief tussen “de onderdrukte en de onderdrukker”. Want als men de kracht heeft om zich niet te laten onderdrukken, dan blijft men overeind. En iemand die dat kan, kan als een voorbeeld dienen. Want als men ziet dat iemand zich kan weren, dan kan het aantrekkelijk worden om ook zo te zijn. En dan zeker wanneer diegene die zich kan weren ook nog iemand is die opkomt voor anderen. Iemand die hen kracht probeert toe te reiken.

In een klimaat waarin mensen elkaar kracht geven, kan het dan ook veel minder aantrekkelijk zijn om mensen te onderdrukken. Enerzijds omdat het veel minder lukt omwille van de kracht die anderen zouden hebben. Maar anderzijds ook omdat het duidelijk is dat er een alternatief zou zijn tussen het uitoefenen van macht en het gebukt gaan onder macht.

Meningsverschillen

In dit hoofdstuk zal het duidelijk worden hoe sommige mensen een levensstijl omarmen die rond macht draait. En zij kunnen daar soms een echte onschuld in herkennen. Denk bv. aan allerlei autoriteit die iemand als volkomen onschuldig kan aanzien terwijl anderen het een regelrechte verschrikking zouden kunnen vinden. Nu is het natuurlijk reeds duidelijk dat er in dit boek wel degelijk wordt gepleit om zeer voorzichtig om te gaan met macht. En dit wordt in dit hoofdstuk verduidelijkt door, volgens mij, een gebrek aan onschuld bloot te leggen.

1. Macht, vervreemding en verbondenheid

Stel, het is de tweede wereldoorlog. En een corps wordt gegroet door Stalin zelf. De soldaten staan klaar om ten oorlog te vertrekken. En daar is het boegbeeld van het Communisme die hen groet. Sommige van die soldaten zouden waarschijnlijk in zo'n scenario een zekere verbondenheid kunnen voelen. Omdat ze ten dienste staan van Stalin en het Communisme. En Stalin komt hen groeten om hen te danken voor hun toewijding aan hun land. Want zij staan bereid om hun leven op te geven opdat het Communisme kan zegevieren. En zij denken waarschijnlijk dat Stalin aan hun zijde staat. Aldus de verbondenheid. En natuurlijk zou Stalin ook ten dienste staan van het Communisme. Maar die situatie zou mogelijk zeer anders bekeken worden door de ogen van Stalin. Want Stalin zou natuurlijk beseffen dat hij hen kan laten strijden waar hij wilt. En dat die soldaten daar zijn pionnen zijn. Stalin zou herkennen welke macht hij heeft over hen. En hoe weinig macht zij hebben. Als hij hen daar groet voor hij ze zou laten strijden in een veldslag die gedoemd is om verloren te worden, dan zouden ze al quasi ten dode opgeschreven zijn nog voor ze het beseften. Als ze dan door zijn ogen zouden kijken, dan zouden ze waarschijnlijk compleet ontuchtterd zijn. En dan slaat die verbondenheid mogelijk om in vervreemding. Die verbondenheid die ze meenden

te hebben met Stalin zou dan mogelijk compleet in duigen vallen.

En eigenlijk kan men ook opmerken dat propaganda waarbij bv. nationalisme wordt gepromoot, ook tracht om een verbondenheid te promoten. Want de burger zou in die propaganda kunnen worden voorgesteld als deel uitmakende van die natie. Maar evenzeer zou het ook kunnen dat zij die regeren over dat land kunnen gebruik maken van die propaganda om hun eigen doelen te bereiken. Zodat die natie waarvan ze zogenaamd deel uitmaken eigenlijk hen gebruikt voor hun doeleinden. En als men gaat geloven in de aanwezigheid van die verbondenheid, dan ziet men niet meer dat die verbondenheid er mogelijk nauwelijks is. En dan zou de propaganda uiteraard werken.

En die vervreemding omwille van het gebruik van macht over zich kan ook ontstaan in zeer andere situaties. Stel bv. dat iemand een onderdanige positie inneemt in een relatie. En die persoon die onderdanig is, is mogelijk op zoek naar een verbondenheid met diens dominante partner. Die persoon zou mogelijk willen tonen aan diens partner hoe die zich laat voelen en wat men doet voor die dominante partner. Maar die partner heeft daar mogelijk weinig of geen oog voor. Die partner zou kunnen uit zijn op macht en kunnen uit zijn om die persoon te laten doen wat die wilt van zich. En op een gegeven moment zou die persoon mogelijk niet langer die mate van onderdanigheid aankunnen. En dan nog zou die dominante partner meer kunnen eisen. En dan zou die persoon kunnen inzien dat er helemaal geen verbondenheid is met die dominante partner. En dan zou die persoon ineens een vervreemding kunnen ervaren. Want men dacht dat die dominante partner een verbondenheid had met zich terwijl men ineens zou kunnen gaan beseffen dat die verbondenheid er nooit was.

Maar de uitoefening van macht hoeft niet altijd te leiden tot vervreemding. Ze kan ook leiden tot een daadwerkelijke verbondenheid. En die verbondenheid zou omwille van dat gebruik aan macht zeer sterk kunnen zijn. Stel bv. dat zo'n dominante partner een verbondenheid wilt bekomen met een persoon die

onderdanig wilt zijn. Dan zou die dominante partner die onderdanige persoon zich laten ervaren zoals die dominante partner dat wilt. En die onderdanige persoon zou ervaren dat die dominante partner zich zo laat ervaren. En die dominante partner zou kunnen proberen om die onderdanige persoon niet te ver te drijven. Zodat die onderdanige persoon kan slagen in die volgzaamheid. En zodat er geen vervreemding zou ontstaan. Die onderdanige persoon zou dan een zekere wording doorgaan. Die onderdanige persoon wordt dan in zekere mate hoe die dominante partner dat wilt van zich. En die onderdanige persoon ervaart dan ook hoe die dominante partner zich laat zijn. En zo kan er dan ook een sterke verbondenheid ontstaan. Net zoals er die sterke verbondenheid kan ontstaan bij die dominante partner. Want die dominante partner kan die persoon in zekere mate iemand laten worden waarmee die dominante partner een verbondenheid wilt bekomen.

En er kunnen ook zeer andere voorbeelden gevonden worden. Er zou bv. ook een sterke verbondenheid kunnen ontstaan tussen een pianolerares en haar student als die lerares immens sterk zou gaan vormen hoe die student zou piano spelen. Opdat die student zou gaan spelen zoals zij dat wenst. En opdat die student zou ervaren hoe zij wenst dat hij/zij speelt. En zo kan er ook een wederzijdse sterke verbondenheid ontstaan.

Maar het aangaan van zulke verbondenheid kan wel de eigenheid gaan aantasten. Want als die student bv. inderdaad in sterke mate gaat spelen zoals die lerares dat wenst, is dan niet de eigen unieke wijze van spelen van die student in zekere mate verdwenen? En als die onderdanige persoon zich in zeker mate laat worden zoals die dominante partner dat wenst van zich, is dan ook diens eigenheid niet in zekere mate gecompromitteerd? En heeft men dan niet in zekere mate de onafhankelijkheid opgegeven?

Wat er eigenlijk plaatsgrijpt, is een sterke objectificatie. Zo zou bv. die student haast gaan spelen zoals die lerares dat wilt van zich. Dus in welke mate is die student nog aanwezig als een eigen

unieke pianist? Duidelijk in beperkte mate. Dus er valt dan te stellen dat die student in sterke mate is geobjectificeerd.

Ook in het voorbeeld van Stalin kan dat gesteld worden. Want die soldaten zijn in zekere mate dan geobjectificeerd tot die pionnen van Stalin. En als zo'n soldaat dat zou inzien en dat niet zou willen, dan zou er een vervreemding kunnen ontstaan. En dan zou die objectificatie die er eigenlijk was ongewild zijn voor zich.

Dat is wat zo'n vervreemding kan doen. Het kan maken dat men zo'n macht over zich en zo'n objectificatie als onwenselijk kan gaan ervaren. Men zou tot onmacht kunnen gebracht worden door de persoon die zulke macht had over zich. En dan zou men kunnen willen ingaan tegen die macht over zich. In het voorbeeld van die onderdanige persoon die niet langer die onderdanigheid aankan, zou die persoon zich bv. willen verzetten tegen die persoon die zo dominant was. Maar zolang men zich verzet vanuit een gevoel van onmacht, dan lijkt men alsnog in zekere mate geobjectificeerd te zijn. Want als men zelf nog onmacht ervaart, dan lijkt die persoon die dominant was eigenlijk nog een zekere macht te hebben over zich. Dus optimaal zou het zijn wanneer men erin kan slagen om zich uit te drukken zonder onder onmacht gebukt te gaan. Zo zou er immers geen objectificatie aanwezig zijn en dan zou de eigenheid mogelijk niet aangetast zijn.

En toch zou men het evenzeer ook kunnen willen om zich in zekere mate te laten objectificeren en om macht te laten hebben over zich als men zo een verbondenheid zou kunnen bekomen. Net zoals iemand toch die macht zou kunnen willen om de andere te objectificeren.

Maar niet noodzakelijk, evenzeer zou het kunnen dat men liever een verbondenheid aangaat zonder de eigenheid in zekere mate op te geven en zonder de eigenheid van de andere in zekere mate aan te tasten. Men zou dus ook kunnen kiezen om een verbondenheid aan te gaan waarbij men zichzelf kan zijn en de andere persoon zichzelf laat zijn. En net omdat men dat zou doen naar de andere

toe en net omdat de andere persoon zou inzien dat die zichzelf kan zijn en mag zijn, zou er een verbondenheid kunnen ontstaan.

En wanneer bv. die pianolerares zou proberen om diens student met een zekere vrijheid piano te leren spelen opdat de eigenheid van haar student niet zozeer aangetast wordt, dan zou die pianolerares haar macht afnemen en dan zou de objectificatie van die pianist minder sterk worden. De pianist zou diens eigenheid des te meer kunnen behouden. En zo zou de pianist in zekere zin zelf net meer macht verkrijgen doordat hij dan de macht zou hebben om diens eigen stijl meer te ontwikkelen. Dus het lijkt mogelijk te zijn om mensen macht te schenken. Een macht die ze zouden kunnen willen, die in lijn ligt met henzelf en waarover ze dan kunnen beschikken. Die pianolerares zou de macht kunnen hebben om zoiets mogelijk te maken. Maar hiervoor dient ze dan bepaalde macht af te staan.

2. Natuur versus cultuur

Wanneer men in de pedagogie zich afvraagt waarom een mens geworden is zoals die is, dan kan men zowel de oorzaak leggen bij de aanleg als bij de opvoeding. Of zoals men in het Engels zegt: nature versus nurture. Ik noem het hier zelf: natuur versus cultuur.

Natuurlijk, het is misleidend om te spreken over zowel de aanleg óf de opvoeding. Of over zowel natuur óf cultuur. Omdat beide sowieso met elkaar gepaard lijken te gaan. Zelfs wanneer het gaat over wilde dieren en hun gedrag, zou men kunnen spreken over een cultuur die zij hebben en over een opvoeding die zij krijgen. Want als men bv. pinguïns of olifanten zou uitzetten die hun leven lang in gevangenschap hebben gezeten, dan zullen de overlevingskansen van die dieren kleiner zijn dan dieren die zijn grootgebracht in het wild. Alsof zij de nodige opvoeding hebben gemist. Zij hebben gemist hoe te leven in het wild doordat zij het niet van jongs af hebben kunnen waarnemen en aanleren.

Hetzelfde lijkt op te gaan voor de mens. Als men kijkt naar de

meest 'primitieve' of natuurlijke levenswijze van de mens die nu nog bestaat, die van de jager-verzamelaar, dan is het overduidelijk dat men zulke levenswijze van jongs af dient aan te leren om te kunnen overleven. Toch lijken pedagogen niet bezig te zijn met hoe volkeren van jager-verzamelaars hun kinderen opvoeden. Die volkeren voeden zeer duidelijk hun kinderen op. Maar haast zonder gebruik te maken van begrippen en technieken waarmee een pedagoog zich zou bezighouden, zoals bv. die van het straffen en belonen. Zulke technieken lijken dan ook eerder van een culturele aard te zijn dan van een natuurlijke aard.

Althans, het straffen en belonen waren technieken die vast reeds voor vele honderden jaren werden toegepast, lang voor men deze technieken wetenschappelijk ging beschouwen. Aldus, zulke technieken waren dan ook een haast natuurlijk gebeuren in de cultuur die er heerste. En vele ouders zullen tot op de dag van vandaag het als een natuurlijk gebeuren beschouwen. Ze hebben het dan vast aangeleerd van hun ouders en dragen het dan zo over op hun kinderen.

Maar vanaf de 20^e eeuw lijkt het straffen en belonen herbekeken te worden. Deels misschien omwille van het wetenschappelijke onderzoek dat daaromtrent wordt uitgevoerd. Maar ook omdat de hele cultuur drastische wijzigingen ondergaat. Algemeen gesproken lijkt cultuur in mindere mate iets te zijn dat simpelweg doorgegeven wordt van generatie op generatie. Cultuur lijkt meer iets te zijn geworden dat men zelf kan kiezen. Mensen kiezen nu meer zelf hoe ze willen leven. Net zoals ze des te meer kiezen hoe ze dan hun kinderen opvoeden. Dus de hele opvoeding lijkt in mindere mate iets te zijn dat van generatie op generatie wordt doorgegeven. Het lijkt des te meer iets te zijn geworden dat planmatig kan worden uitgeoefend. En het is vanuit dit standpunt dat ik dan ook het straffen en belonen wens te beschouwen.

Bij het straffen en belonen van een kind, is er uiteraard de gedachte dat het zou werken. Bij het straffen zou dat dan betekenen dat het kind door het straffen zou leren inzien dat het

fout was. En dat het daarom ook goed was of nodig was om gestraft te worden. Bij het belonen zou dat dan betekenen dat het kind zou inzien dat het diende beloond te worden om te doen wat goed was voor zich of om niet te doen wat fout was voor zich. Het kind zou dat niet meteen hoeven in te zien. Maar het lijkt natuurlijk aannemelijk dat de ouders menen dat het kind ooit zou herkennen dat het straffen en het belonen allemaal ten dienste stond van zich. En dat het kind dan ook zou inzien dat de ouders juist waren. Aldus, als het straffen en het belonen succesvol zouden zijn, dan zou het kind zich op een gegeven moment dienen over te leveren aan wat de ouders als juist achten, ten goede van het kind. Immers, als het kind bij het opgroeien en later, zou besluiten dat het straffen en belonen zich niet diende of dat het zelfs leidde tot onnodige pijniging en misleiding, dan lijkt die opvoedingswijze duidelijk te hebben gefaald vanuit het opzicht van het kind en de ouders.

Wanneer het straffen en belonen zo planmatig worden toegepast en wanneer het succesvol zou zijn volgens het kind en de ouders, dan zal dat een drastisch effect kunnen hebben op hoe het kind zelf denkt. Het zou immers inhouden dat het kind, bij het opgroeien en daarna, zou vinden dat het heilzaam was voor zich om zich over te leveren aan de planmatigheid van de ouders. En dat het kind vindt dat het heilzaam was hoe het mede daardoor is kunnen worden zoals het kind is geworden. En deze opvatting staat in een drastisch contrast met de opvatting dat men het kind zelf ongehinderd dient te laten zijn en worden vanuit hoe hij/zij reeds is. En dat contrast is meteen duidelijk als men bedenkt hoe eenzelfde maatregel door het ene kind als positief zou geacht worden terwijl een ander kind er zich zou tegen verzetten. Het ene kind zou zich des te meer aanzien volgens hoe het meent dat de ouders zich aanzien. En als de ouders het dan positief voorhebben met het kind, dan bestaat de kans dat het kind dat ziet en zich daarom ook voor een stuk overlevert aan de aanpak van de ouders. Een kind dat anders is opgevoed, zou mogelijk zeer anders

reageren op diezelfde aanpak. Dat kind zou mogelijk reeds zijn/haar eigen interpretatie hebben ontwikkeld omtrent wat juist is en fout is. En als die ouders dan tegen die interpretatie ingaan door het te willen straffen of belonen, dan kan dat conflicten teweeg brengen bij dat kind.

Maar welke aanpak is dan juist? Is het beter dat een kind zich zou kunnen integreren met de 'heilzame planmatigheid' van de ouders voor diens eigen bestwil? Of dient het kind net gespaard te worden van ouders die het kind integreren met hun gedachtegoed opdat het zich vanuit diens eigen 'natuur' kan ontwikkelen?

Het antwoord lijkt niet noodzakelijk al te evident te zijn. Want het kind dat heeft genoten van die 'heilzame planmatigheid' zou dat later als beter kunnen achten. Net zoals een ander kind blij zou kunnen zijn dat hij/zij gespaard is gebleven van zulke opvoeding. Aldus, doordat ze zichzelf anders hebben ontwikkeld, zouden ze er andere meningen aan over neigen te houden.

Al lijkt het me zelf beter te zijn om het kind te motiveren en te steunen in het ontwikkelen van de eigen gedachten. Zo lijkt men de onafhankelijkheid van het kind te bevorderen. En als ouders zulke aanpak wensen voor hun kind, dan zou men dit ook als een heilzame planmatigheid kunnen beschouwen. Al zou het een planmatigheid zijn die zich des te natuurlijker volstrekt.

3. Over openheid, goedheid en disciplineren

Datgene waartoe de mens openstaat, is niet altijd datgene waartoe de mens koos om open voor te staan. Dat is bijvoorbeeld duidelijk bij pestgedrag. Diegene die gepest wordt, kan openstaan tot dat gepest. Dit brengt indrukken teweeg over zichzelf, over anderen en over de mens. Die indrukken kunnen zich op tal van wijzen beïnvloeden. Het kan dus het eigen perspectief beïnvloeden. Maar het is niet iets dat men koos. Het werd ergens afgedwongen. En pas wanneer die persoon het grondig verwerkt heeft, zou die persoon terug volop kunnen openstaan, tot de omgeving en

zichzelf, op een wijze die de persoon genegen is. Dan vindt die persoon een openheid terug die hij/zij tijdelijk wat verloren was.

Maar het kan nog erger. Het is ook mogelijk dat iemand een bepaalde openheid werkelijk verliest en dat men haast compleet vergeet hoe die openheid was. Als iemand bv. op jonge leeftijd in één of andere criminele bende zou belanden, dan zou die persoon uiteindelijk zich zo kunnen gaan identificeren met die bende en haar ideeën dat die persoon zich haast compleet distantieert van een leven met andere waarden.

En in dit voorbeeld kan men ook al spreken van externe 'goedheid'. Het gaat er hier niet over dat die externe goedheid werkelijk goed zou zijn. Maar dat er iets wordt voorgesteld als zijnde goed vanuit de omgeving. Wat dan het externe aspect is aan die goedheid. In dat voorbeeld is die externe goedheid datgene wat die bende stelt als zijnde goed. En als men nog maar net in die bende is, dan zal dat voor een stuk neigen in te gaan tegen wat men vanuit zichzelf, de innerlijke goedheid, aanziet als zijnde goed. Maar de kans bestaat dat men steeds meer geïndoctrineerd wordt en dat dus die externe goedheid steeds meer wordt verinnerlijkt door zich. Zodat er steeds meer een andere innerlijke goedheid in de plaats komt.

Ook bij de disciplineren van het kind kan er eigenlijk indoctrinatie zijn. Die is er uiteraard niet noodzakelijk maar als de ouders trachten om het kind te laten gehoorzamen aan tal van regeltjes, dan lijkt het wel degelijk mogelijk te zijn. Het kind zou er zich aanvankelijk kunnen tegen verzetten omdat het beleid van de ouders botst met wat het kind zelf als juist aanziet. Het kind zou bv. kunnen herkennen dat hij/zij niets wou misdoen terwijl het toch bestraft of vermaand wordt omdat de ouders vinden dat zulk gedrag moet worden afgeleerd. Dan botst die innerlijke goedheid van het kind met de externe goedheid van die ouders. En het kind kan zich trachten te verweren tegen die ouders. Maar als die ouders volharden dan zou het kind uiteraard kunnen lijden en onmacht kunnen ervaren. De kans bestaat dat het kind zich dan

gaat distantiëren van die ouders en van die innerlijke goedheid. Omdat het volhouden aan die innerlijke goedheid zich immers pijn bezorgt. Maar als het kind dan toch zou inzien dat die ouders het eigenlijk goed voorhebben met zich, dan zou het kunnen dat het kind uiteindelijk alsnog gaat geloven in die externe goedheid van die ouders. Dan wordt die goedheid alsnog verinnerlijkt. En dit kan een invloed hebben op de waarden van het kind. Want het kind kan dan gaan geloven dat het toch goed was om te gehoorzamen en te luisteren naar wat de ouders stelden. En als het kind dan opgroeit en later zelf kinderen krijgt, dan zou hij/zij kunnen trachten om die opvoeding door te geven aan diens kinderen. En als diens kinderen dan gehoorzamen dan kan dat aanvoelen als liefde voor zich. Want hij/zij is immers ook in contact gekomen met de liefde van diens ouders door te geloven en te gehoorzamen in wat zij stelden. En diens kinderen zouden zich dan ook kunnen trachten te verweren omdat wat hun vader of moeder stelt, ingaat tegen hun innerlijke goedheid. Maar de vader of moeder zou dan kunnen trachten te volharden ook al was hij/zij ooit diegene die zelf in het verweer ging tegen diens ouders. Want dat is natuurlijk het gevolg van zo'n opvoeding: dat de geldigheid van die innerlijke goedheid die vrij spontaan kan ontstaan in het kind, wordt ontkend.

Diegene die autoriteit uitoefent, lijkt de autoriteit als de oplossing te aanzien. Terwijl autoriteit ook zeker net het probleem kan zijn. Als een kind zich op een bepaalde wijze gedraagt dat de ouders afkeuren en als het kind tracht om te blijven volhouden dat er niets mis is met dat gedrag omdat hij/zij daarin gelooft vanuit die innerlijke goedheid, dan is het mogelijk dat het grootste probleem voor het kind niet diens gedrag is. Het grootste probleem kan zijn dat het kind zich verweert tegen de ouders terwijl de ouders niet toegeven waardoor het kind daaronder kan lijden. En eens het kind ingeeft, kan dat lijden afnemen omdat de ouders dan minder tegen het kind zouden neigen in te gaan. En soms is dat misschien wel degelijk beter voor het kind omdat het kind anders te gekwetst zou

raken. Dus het is misschien soms toch beter voor het kind om in te geven, niet zozeer omwille van diens gedrag maar omwille van het gedrag van de ouders.

Het is wel zo dat een kind soms niet beter weet en dat het kind daarom soms iets doet dat hij/zij beter niet zou doen. En dan kunnen de ouders zich gaan opstellen als diegenen die het kind helpen door het bv. te vermanen en door hierbij dan duidelijk te maken hoe het wel moet. En het is zeker mogelijk dat het kind dat dan gaat inzien en dat het kind er dan uit leert. Maar ook dan neigt het kind eruit te leren omdat er innerlijke goedheid in zich schuilt van waaruit het kind inziet dat hij/zij een fout heeft gemaakt. In zulk voorbeeld kan de vermaning wel helpen maar ze lijkt ook niet noodzakelijk te zijn. Want als er reeds innerlijke goedheid in het kind aanwezig was, dan zou men het kind ook tot inzicht kunnen laten komen door bv. nogal kordaat duidelijk te maken aan het kind waarom een bepaald gedrag problematisch is. En ik verwacht dat zoiets dan ook wel kan werken omdat het kind immers over de innerlijke goedheid beschikt waaruit hij/zij dat kan inzien.

Natuurlijk, dit is slechts één voorbeeld. Soms is de disciplinerende misschien wel het meest geschikt. Als een kind bv. nogal ondeugend van aard is en zich daar ook mee vereenzelvigd, dan zou het kind inzien dat wanneer hij/zij iets mispeutert, dat ook de bedoeling was om echt is te willen misdoen. Het kind zou daar mogelijk weinig problemen mee hebben omdat het kind die ondeugendheid kan goedpraten voor zichzelf. Als de ouders dan het kind proberen te vermanen, dan zou het kind daar misschien makkelijker mee om kunnen gaan omdat hij/zij reeds weet dat hij/zij iets deed dat niet mocht. En hierdoor zou dat kind misschien wel goede bedoelingen kunnen herkennen bij de ouders. En dan zeker wanneer die disciplinerende niet al te zwaar is... en ook niet al te licht is. En dan kan die vermaning dus misschien wel een positief effect hebben. Wat er dus gebeurt, is dat het kind inziet dat er omwille van diens ondeugendheid, er weinig sprake was van innerlijke goedheid opdat die externe goedheid die de ouders

willen overbrengen dan als rechtvaardig kan overkomen. Dus ook hier neemt het kind die innerlijke goedheid, of het gebrek eraan, in acht om het gedrag van de ouders te beoordelen.

Maar wat dan met een kind dat zich wel sterk vereenzelvigt met een wil om goed te zijn? Want zo'n kind kan natuurlijk in diens spontaniteit, onstuimigheid of onwetendheid ook een misstap maken. En dan kan er een conflict ontstaan als de ouders het kind willen vermanen. Want dan kan het kind aanvoelen dat hij/zij wordt benaderd als iemand die zo ondeugend was als het kind in dat vorige voorbeeld terwijl dat voor het kind niet zo zou zijn omdat hij/zij zich wel zou vereenzelvigen met die goedheid. En dan kan het kind lijden en is de disciplinerende vast ongepast.

Het kan zelfs een averechts effect hebben, namelijk, dat wanneer zulk lijden herhaaldelijk voorkomt omwille van ongepaste vermaningen, het voor het kind makkelijker zou worden om ondeugend te zijn. Want dan komt men weer uit bij dat vorige voorbeeld, aldus, bij dat kind dat wel echt ondeugend wilt zijn en hierdoor misschien makkelijk om kan gaan met zulke vermaningen. Maar het zou natuurlijk absurd zijn dat het kind voor zichzelf zou opkomen tegen die vermaningen door ondeugender te willen zijn. Alsof het kind eerst moet aanleren om ondeugend te willen zijn alvorens het kind de vermaningen van de ouders als rechtvaardig kan aanzien.

Al is het wel degelijk mogelijk om een kind te disciplineren zonder dat het kind zich erg verkeerd begrepen zou voelen. En dan vooral wanneer het kind gelooft in de goedheid van diens ouders. En zulk geloof lijkt het vlotst tot stand te komen wanneer de ouders rekening houden met die innerlijke goedheid van het kind.

Ik denk dat een kind meestal van nature in staat is om te leren wat goed is en fout is vanuit de innerlijke goedheid die hij/zij van nature zou ontwikkelen in contact met de omgeving. En dat de omgeving dan kan helpen in die ontwikkeling door zich naar het kind te gedragen op een wijze waarvan het kind vanuit diens

innerlijke goedheid kan zien dat hoe de omgeving zich gedraagt naar zich, goed is volgens zich en voor zich.

Maar verschillende mensen kunnen dus op zeer verschillende wijzen worden opgevoed. En zij kunnen zich daardoor soms ook gaan distantiëren van elkaar. Ze zouden immers elkaar niet kunnen terugvinden in elkaar. Zij zouden kunnen herkennen dat de andere het anders ziet. Of zij zouden kunnen blind zijn voor hoe de andere het ziet maar zij zouden wel kunnen herkennen dat de andere niet in staat lijkt om te zien hoe men het zelf bekijkt.

Er lijken dus ongeschreven regels te zijn waaraan sommigen vinden dat eraan dient voldaan te worden opdat zij volop empathie kunnen voelen tussen elkaar. Terwijl die regels voor anderen niet lijken te hoeven omdat zij vanuit hun innerlijke goedheid zich haast spontaan op een bepaalde wijze willen gedragen naar elkaar. Al zouden zij soms ook kunnen verwachten dat anderen die levenswijze respecteren. Alsof er dan voor hen ook ongeschreven regels zijn waaraan dient voldaan te worden.

4. Het analoge aspect van het menselijke bestaan

De hersens lijken niet te werken zoals een computer. Bij een computer gaat het met nulletjes en eentjes. Het is wel of niet. En niets daartussen. Het werkt met logica van EN en OF en NIET. Het is gestructureerd. Met categorieën. En hiërarchie. En met gestructureerde logica gegoten in programma's.

Maar in de menselijke hersens lijkt het gelukkig anders te zijn. Denk bv. aan een belonend gevoel. Dat gevoel kan op zijn minst variëren in sterkte. Het is niet 0 of 1. Er is een continuüm. Bij gevoelens van liefde lijkt het nog veel complexer te worden. Er kunnen tal van emoties optreden zoals compassie, bewondering, liefhebbing, medeleven, enz. En de variatie aan gevoelens die gepaard gaan met die emoties, lijkt al meer iets weg te hebben van kleuren die men kan mengen in talloze combinaties.

Dus de term 'analoog' wordt hier niet gebruikt als een metafoor. Ik

ben ervan overtuigd dat de menselijke hersens in aanzienlijke mate een analoge werking hebben. En dat is dus ook merkbaar in de perceptie, het bewustzijn en de subjectiviteit. Want als het gaat over gevoelens en emoties, dan is dat iets dat de mens ervaart. Dus er lijkt dan werkelijk te kunnen gesteld worden dat de subjectiviteit in zekere mate analoog kan zijn.

En dat lijkt belangrijk te zijn omdat datgene wat analoog is aan de mens werkelijk in een sterk contrast lijkt te staan met datgene wat de mens kan structureren door gebruik te maken van logica, categorieën, hiërarchieën, enz. Althans, er zouden wel structuren kunnen bedacht worden. Zoals men bv. kleuren zou kunnen uitdrukken in een formule. Maar wanneer men dan kleuren zou bekijken, dan zou zo'n formule weinig baat hebben. Zo'n formule kan van technisch nut zijn maar het praktische nut lijkt ook beperkt te zijn tot dat technische nut. Wat beter werkt, is om kleuren in allerlei categorieën te steken. Men zou kunnen stellen dat een kleur ofwel rood is, ofwel geel is, ofwel groen is, enz. Men plakt er een label op. En alhoewel men elke mogelijke kleur in zo'n beperkt aantal categorieën kan steken, toch kan het niet overeenkomen met de talloze variaties waarin kleuren bestaan. Men zou bv. een categorie 'groen' kunnen maken maar in de werkelijkheid lijken er talloze soorten groen te zijn. En het is waar dat men het aantal categorieën kan verhogen. Maar het lijkt onredelijk te zijn om talloze labels te maken opdat men elke mogelijke soort groen kan beschrijven. Het zou voor de mens totaal onbruikbaar worden om op die wijze elke kleur te laten overeenkomen met één bepaald label. Dus het lijkt niet toevallig te zijn dat de waarneming van kleuren voor de mens nog steeds iets is dat voor een stuk louter analoog gebeurt.

En als men dan ook een spectrum aan gevoelens kan hebben zoals men een spectrum aan kleuren kan hebben, dan lijkt men ook gevoelens en de bijhorende emoties nooit helemaal te kunnen waarnemen via een beperkt aantal labels. Dus wij hebben wel allerlei woorden waarmee we gevoelens en emoties kunnen

uitdrukken. Maar ze lijken onnauwkeurig te zijn om de werkelijke gevoelens en emoties uit te drukken. En dat is van belang omdat die werkelijke gevoelens en emoties kunnen beïnvloeden hoe de mens zich werkelijk gedraagt.

Dus wat me waarnemen, lijkt analoog te kunnen zijn. Bij gevoelens en emoties kan die waarneming er haast onmiddellijk zijn. Maar soms gaat er een heel proces aan vooraf en zal de uiteindelijke waarneming toch analoog of haast analoog lijken te zijn. Stel bv. dat een poëet een gedicht aan het schrijven is. Hoe gaat dat in zijn werk? Er zal vast een wisselwerking zijn van vele ideeën. En het uiteindelijke gedicht zal niet iets zijn dat de poëet op voorhand had kunnen voorspellen. Hij/zij had mogelijk wel op voorhand enkele ideeën omtrent wat voor gedicht hij/zij wenste te schrijven. Maar het uiteindelijke gedicht dat ontstaat, zal ook wel het gevolg zijn geweest van een samenloop van allerlei omstandigheden. En in die zin kan men zich evenzeer inbeelden dat zelfs nadat men reeds die ideeën had omtrent hoe het gedicht zou horen te zijn, er een heel spectrum aan gedichten had kunnen ontstaan. En omwille van zo'n mogelijk spectrum, zou men het hele proces kunnen aanzien als iets dat analoog is.

Door die analoge waarneming kan de mens zeer onvoorspelbaar zijn. En toch lijkt het moeilijk om te stellen dat de mens hierdoor irrationeel of willekeurig hoeft gehandeld te hebben. Zoals wanneer men handelt op basis van gevoelens. Het hoeft niet te betekenen dat men daarom irrationeel of willekeurig zal handelen. Net zoals bij het schrijven van een gedicht, immers, als er een gedicht zou ontstaan dat getuigt van allerlei irrationaliteit of willekeur, dan zou het gedicht ook kunnen falen om een bepaalde boodschap mee te geven. En velen zouden het mogelijk afkeuren.

En toch is het ook moeilijk om zo'n gedicht te aanzien als een programma met een bepaalde input en output. Want alhoewel die poëet mogelijk een boodschap wenste mee te geven, zou het kunnen dat de verscheidene lezers van het gedicht er een heel spectrum aan boodschappen uit opvangen. Dus het is niet erg nauw

bepaald.

Maar alhoewel het mogelijk reeds duidelijk is dat die analoge mens voluit zou moeten kunnen bestaan, toch lijkt het vaak anders uit te draaien. Mensen lijken zich wel degelijk te binden aan allerlei structuren. En dat lijkt al vanop jonge leeftijd aangeleerd te worden. De ouders zullen bv. allerlei labels gaan plaatsen. Zoals dat is fout, dat is vuil, dat is mooi, dat mag niet, dat mag wel, enz. En soms zal het kind zichzelf ook gaan plaatsen volgens allerlei labels. Zoals: “Ben ik lelijk?”, “Ben ik mooi?”, “Ben ik wel goed of eigenlijk niet?”, enz. En door die labels kan men zichzelf ook als óf dit óf dat gaan bekijken. Men kan zichzelf gaan beoordelen volgens die labels. Men zou bv. iets aan zichzelf lelijk kunnen vinden omwille van bepaalde karakteristieken. En iets anders aan zichzelf zou men mooi kunnen vinden omwille van bepaalde karakteristieken. En dan lijkt die subjectiviteit niet langer zo analoog te zijn en des te meer iets weg te hebben van óf 0 óf 1. En als het gaat over schoonheid, dan is het ook duidelijk dat er een hele maatschappij is die schoonheidsidealen naar voren schuift. In die hele maatschappij kan het ook óf 0 óf 1 lijken. Dus die maatschappij kan zo’n structuur hebben en hierdoor is het ook mogelijk dat men zich gaat associëren en binden aan zo’n structuur. En zo kan men zichzelf ook gaan gevangen zetten of vastzetten. Want eens men dan bv. zou vinden dat men lelijk is, dan lijkt men gehinderd te zijn om zichzelf te bekijken volgens een heel spectrum aan perspectieven. Die analoge waarneming wordt dus gehinderd. En op het eerste zicht lijkt dat effect misschien nog vrij onschuldig. Maar het effect op de subjectiviteit en op het bestaan kan immens zijn. Als iemand bv. hardnekkig zulke oordelen aanhangt over schoonheid of het gebrek eraan, dan lijkt het me te kunnen dat die persoon zelfs vergeten is dat er een heel andere wijze is waarop men schoonheid, of het gebrek eraan, kan beoordelen. Zodat er een hele andere wijze zou zijn waarop die persoon kan bestaan terwijl die persoon misschien zelfs niet meer weet dat dit het geval is. En dan lijkt het haast orwelliaans.

Of denk bv. aan de disciplinering van het kind. Het kind wordt bestraft wanneer de ouders vinden dat het kind zich verkeerd gedraagt. Af en toe zou het kind bij zulke disciplinering zelf kunnen inzien dat hij/zij zich niet aan het gedragen was zoals men dat had gewild van zichzelf. Het zou ook kunnen dat het gedrag van het kind soms zo ver gaat dat men het niet kan tolereren. Maar de disciplinering zou het kind soms ook kunnen hinderen. Omdat het kind bv. zou vinden dat hij/zij niets verkeerd deed terwijl hij/zij alsnog bestraft wordt of vermaand wordt om zich anders te gedragen. Dan gaat het ook om die wijze waarop het kind zich wou uitdrukken terwijl het niet mag van die ouders. Waarna het conflict ontstaat: “Dien ik te luisteren of mag ik vinden dat ik wel mag zijn zoals ik was?” Sommige kinderen zullen er uiteindelijk in slagen om dat conflict te omzeilen door een wijze te vinden waarop ze zichzelf kunnen zijn zonder hierbij bestraft te worden door de ouders. Opdat men eigenlijk zou kunnen stellen dat die kinderen succesvol zijn doordat ze de ouders hebben kunnen omzeilen. En de ouders zouden kunnen tevreden zijn met wat ze bereikt hebben.

Maar er is natuurlijk ook een andere mogelijkheid, namelijk, dat het kind er niet in slaagt om de ouders te omzeilen en dat het kind slechts allerlei gedrag wordt afgeleerd. En dat er allerlei wijzen om zich uit te drukken, worden afgeleerd. Misschien is het kind dan niet echt overtuigd van wat die ouders stellen maar als de disciplinering werkt dan zijn de gevolgen nog steeds zeer reëel. Want door de herhaaldelijke afstraffing en de bijhorende pijn zou het voor het kind makkelijker kunnen worden om te gehoorzamen dan om te blijven trachten om zichzelf te zijn. Een beetje zoals een dwangbuis die des te comfortabeler wordt wanneer men stopt met ertegen te worstelen. Uiteindelijk zou het gedrag van het kind dan opnieuw sterk op te delen zijn in twee categorieën, namelijk, dat wat mag van de ouders en dat wat niet mag van de ouders. En opnieuw kan men herkennen dat het óf 0 óf 1 is. En de ouders zouden opnieuw kunnen tevreden zijn. Dit voorbeeld is mogelijk

iets te cru omdat er altijd wel een zekere vrijheid behouden blijft. Maar toch kunnen de gevolgen opnieuw immens zijn. Iemand die in zulke situatie opgroeit, zou zich misschien niet kunnen inbeelden dat het ook helemaal anders kon gaan. En opnieuw lijkt er dan een heel ander bestaan aan die persoon ontzegd te worden terwijl die persoon er zich zelfs niet bewust van zou kunnen zijn.

Als men echter zo'n 'analoog' bestaan verkiest, dan zou men kunnen uitzoeken wat men kan doen om dat te bekomen of te behouden. Zoals besproken, kan men gevangen gezet worden door anderen of zichzelf wanneer zij of wanneer men zichzelf bindt aan een structuur. Het kan dan ook helpen als men leert te herkennen wanneer dat het geval is. Stel bv. dat iemands baas op het werk een dubbele rol lijkt te spelen. Enerzijds is hij/zij diegene die zich commandeert en anderzijds is hij/zij diegene die tracht om diens vriend te zijn. Dit zou het geval kunnen zijn doordat die baas wordt aangemoedigd om op de werkvloer vriendschappelijkheid te laten ontstaan omdat dit de werksfeer en mogelijk ook de economische productiviteit zou bevorderen. Maar als die persoon niet zo zeer de neiging heeft om vriendschappelijk te willen zijn omdat er in zich ook een wens schuilt om te domineren en om daarom anderen te commanderen, dan kan er een conflict ontstaan. En dat conflict kan ook ontstaan voor de persoon die het gedrag van diens baas ondergaat. Hij/zij zou kunnen merken dat er af en toe iemand is die vriendelijk tracht te zijn maar dat er af en toe ook ineens iemand kan zijn die zich ineens lijkt te willen domineren, commanderen of terechtwijzen. En als hij/zij een wens heeft om vriendelijk te zijn naar iemand die vriendelijk is naar zich, dan kan hij/zij zich soms bedrogen voelen wanneer die persoon zich ineens lijkt te domineren. En er kan dan ook onduidelijkheid ontstaan omtrent hoe men zich zou horen te gedragen. En die onduidelijkheid kan er vooral zijn wanneer men niet inziet dat er mogelijk een heel ander aspect is dat het gedrag van diens baas verklaart, aldus, dat diens baas werd aangemoedigd om zulke vriendschappelijkheid na te streven omdat het in functie zou staan

van het bedrijf. Zodat het eigenlijk begint te lijken op een programma dat op zich uitgeoefend wordt. Waarbij men dan het subject is dat dan zou vriendelijk horen te zijn omdat men zich zo wenst te zien binnen het bedrijf. En dat programma zou eigenlijk werken wanneer men zich inderdaad als dusdanig gedraagt. Maar natuurlijk zou het kunnen dat men zich helemaal niet zo zou willen gedragen wanneer men inziet dat er zulk programma is. En doordat te herkennen kan men er zich dan van trachten te vrijwaren door bv. een zekere afstand te bewaren naar die baas.

Maar alhoewel het kan helpen om inzichten te verkrijgen om zo dat analoge bestaan te bekomen of te behouden, zou het verkrijgen van inzichten ook net kunnen leiden tot het gaan aanzien van zichzelf en anderen als óf 0 óf 1. Omdat men zichzelf en anderen dan meer zou kunnen plaatsen volgens de fenomenen waaraan zij al dan niet zouden aan voldoen.

Schuine schaatsen

Mensen die anders zijn dan zich, lijken duidelijk een andere beoordeling te kunnen hebben omtrent wat goed is en omtrent wat fout is. Andere mensen zullen zich hierbij vast ook kunnen proberen te overtuigen dat zij het als juist zien en dat men het zelf als fout ziet. Iemand die bepaalde anderheid, zoals die werd besproken in dit boek, wilt afwenden, kan er dan ook baat bij hebben om een beter inzicht te krijgen in wat moreel zou zijn en wat niet.

1. Vrije moraliteit

In vroegere tijden bepaalde de religie op deze wereld in grotere mate wat goed zou zijn en wat niet. Zo kon bv. abortus toen verboden zijn terwijl men nu in vele landen deze kwestie opnieuw inkijkt.

Wat als men een abortus zou plegen op een kind dat gezond lijkt te zijn? In vele landen zou de wetgeving stellen dat zo'n abortus toegelaten is tot een bepaalde duur van de zwangerschap omdat men zou veronderstellen dat er gedurende die duur nog geen ervaring en bewustzijn kan aanwezig zijn bij die foetus of embryo. Opdat men bij een abortus nog niet zou kunnen spreken over een moord op een wezen dat reeds ervaringen en een bewustzijn heeft. Zodat men geen kwaad zou hoeven te herkennen bij het plegen van een abortus wanneer dat zou gewild zijn door de ouders of de moeder.

Toch zou men kunnen stellen dat iedereen die wilt leven slechts heeft kunnen leven omdat er geen abortus op zich werd uitgevoerd. Dus waarom zou men dan het willen toelaten dat een abortus wordt uitgevoerd op diegenen die niet kunnen leven omwille van die abortus? Als die mensen hadden geleefd, zouden zij dan niet willen geleefd hebben?

Dit is hoe men vanuit een religieus standpunt naar deze kwestie zou kunnen kijken. Vanuit een religieus standpunt zou men het leven als heilig kunnen zien. En sommige religies verbieden abortus. Natuurlijk, lang geleden was het niet mogelijk om voor de geboorte vast te stellen dat het toekomstige kind bv. een aandoening zou gehad hebben. Wat nu soms wel kan vastgesteld worden. In die vroegere tijden diende men te wachten tot de geboorte om te kunnen vaststellen hoe het kind zich zou kunnen ontwikkelen en hoe niet. Waardoor men het mogelijk als wijselijk achtte om het verwachtte kind het voordeel van de twijfel te gunnen en om het te laten geboren worden. Terwijl die twijfel nu soms kan weggenomen worden door medische apparatuur. De kwestie van abortus dient dan ook herbekeken te worden door religies.

Maar in vele landen gaat men een stap verder. In vele landen gaat men zelf onderzoeken in welke omstandigheden mensen zelf zouden mogen beslissen wanneer ze een abortus uitvoeren. Aldus, de morele kwestie komt bij de mens en de samenleving zelf te liggen. In plaats van dat die kwestie reeds zou vastgelegd worden door bv. een religie. Men laat mensen meer zelf beslissen over wat goed zou zijn en wat niet. Dat is wat nu toegelaten wordt en dat is wat ik bedoel met vrije moraliteit. Die vrije moraliteit schenkt een vrijheid aan de mens. Een moeder zou de geboorte van een kind kunnen mijden via abortus. Ze hoeft er geen te hebben. Terwijl ze volgens sommige religies het kind wel zou hoeven te hebben. Ze zou er geen vrijheid in gehad hebben.

Een heel ander voorbeeld kan gevonden worden bij het commerciële aspect van de moderne samenleving. Dit wordt duidelijk toegelaten. Reeds vanaf men een peuter is, zou men kunnen worden blootgesteld aan marketing en aan Tv-programma's die gemaakt zijn om zich aan te trekken. Met het gevolg dat men daardoor beïnvloed zou kunnen zijn. Men zou die Tv-programma's kunnen gaan verlangen. Men zou het speelgoed kunnen willen dat men afgebeeld ziet op Tv. Men zou de

popmuzikanten kunnen gaan bewonderen die veel media-aandacht krijgen. Men zou magazines kunnen gaan kopen waarin men meer over hen zou te weten komen. Men zou dezelfde glamour kunnen willen nastreven. Er zou materialisme kunnen ontstaan. En misschien dat dit ten nadele zal zijn van de eigen persoonlijke ontwikkeling. Misschien is het duidelijk genoeg om vast te kunnen stellen dat velen zich laten afleiden door al dat materiële en commerciële terwijl ze wel degelijk zich meer zouden kunnen ontwikkelen in een dialoog met anderen over andere onderwerpen en in een andere sfeer. Opnieuw zou men vrije moraliteit kunnen herkennen. In plaats van dat materiële en commerciële aspect in te perken opdat mensen zich beter zouden kunnen ontwikkelen, staat men het toe. En er kan uiteraard een vicieuze cirkel ontstaan. Namelijk, dat al diegenen die zo gewoon zijn aan een levensstijl die in zekere mate materialistisch is, diezelfde levensstijl ook zouden kunnen doorgeven aan hun kinderen. Opdat die kinderen en hun ouders geen behoefte zouden hebben om een andere levensstijl te ontwikkelen. Ze zouden die huidige commerciële en materiële samenleving willen toestaan ook al is het diezelfde samenleving die hun ontwikkeling neigt in te perken.

Aldus, als mensen zelf wensen te onderzoeken wat goed is en wat niet goed is, dan lijken zij dat wel mogen te doen. Maar tegelijkertijd dient er dan ook wel degelijk nagegaan te worden dat zij zich werkelijk blijven bezighouden met het nastreven van wat goed is. Mensen kunnen evenzeer allerlei dingen als goed gaan aanzien omdat het simpelweg hun eigen gedacht is. En hun eigen gedacht zal dan niet altijd vol zijn van morele overwegingen.

Daarom dat ik die vrije moraliteit wens te bevragen om zo te onderzoeken wanneer men de samenleving en de mens zou benadelen als men zulke morele onbepaaldheid toelaat.

2. Individuele moralen en culturele moralen

Stel dat een 50 jaar oude man op zoek gaat naar jongere dames, van een jaar of 20, om met hen seks te beleven. En stel dat die

dames willen ingaan op die aanzoeken van die man. En stel dat die man ook die dames altijd tracht respectvol te behandelen. En stel dat die dames zich ook prima behandeld voelen door die man. Zodat beiden kunnen genieten van elkaars intimiteit en aanwezigheid.

Die man en die dames zouden kunnen inzien dat ze elkaar behandelen op een wijze die niet tegen de andere persoon ingaat. Ze zouden kunnen inzien dat ze vanuit hun individuele moralen waarderen wat de andere als moreel acht vanuit diens individuele moralen. Aldus, die moralen zijn in overeenstemming met elkaar. En als zij beide geen moralen hebben waaruit zou volgen dat men zelf of dat de andere niet zou horen te doen wat men doet dan zal hun gedrag als OK of goed kunnen beschouwd worden door hen.

Maar dan zijn er ook nog culturele moralen. De culturele moralen zijn moralen die draaien rond wat goed zou zijn of niet goed zou zijn volgens een cultuur. Het kan gaan om de waarden van een cultuur die andere mensen of die de samenleving of een religie uitdraagt. Ik wens het hier echter specifiek te hebben over culturele waarden die men zelf wenst te volgen vanuit de eigen individualiteit. Het gaat dan eigenlijk wel om een individuele moraal. Maar die moraal gaat dan wel over wat voor cultuur men zelf wenst te volgen.

Dat hoefde in die eerder besproken individuele moralen niet het geval te zijn. Wat die man en die dames als juist achten zou kunnen gaan over wat zij zelf als juist achten zonder culturele overwegingen. Het zou louter kunnen gaan over wat zij zelf als juist willen achten.

Nu zou het kunnen dat die man en die dames vanuit hun individuele culturele moralen hun gedrag ook als juist zouden achten. Aldus, het zou kunnen dat zij voorstander zijn van een cultuur waarin een oudere man zulke losse intimiteit aangaat met jongere dames, aangenomen dat beiden elkaars individuele moralen respecteren.

Maar het zou ook kunnen dat de individuele culturele moralen bij iemand ingaan tegen de andere individuele moralen. Het zou bv. kunnen dat die man zich schaamt omdat hij meent dat hij die jongere dame voorspiegelt dat wat zij doen juist zou zijn. Terwijl hij mogelijk niet zou willen dat die dame zou denken dat er niets mis zou zijn met een oudere man die zich zo naar jongere dames gedraagt. Aldus, het zou kunnen dat die man niet gelooft in zo'n cultuur.

En dan ontstaat er een conflict. En ofwel zou die man dan die culturele moralen trachten te negeren opdat er volgens zich niets mis zou zijn met diens gedrag naar die jongere dames. Ofwel zou die man niet langer die culturele moralen willen negeren en dan zou die man bereid kunnen zijn om zich niet langer als dusdanig te gedragen naar die jongere dames. Opdat dat innerlijke conflict zou verdwijnen.

Dit is interessant ten opzichte van 'moreel relativisme'. Men kan geloven dat wat moreel is, binnen enige grenzen, vrij kan opgevat worden. Aldus, men zou bv. kunnen geloven dat het als juist kan geacht worden dat een oudere man zulke losse intimiteit beleeft met jongere dames. Een andere persoon zou daar mogelijk niet mee akkoord zijn. Voor die persoon zou dat niet moreel zijn en die persoon zou negeren dat er een moreel relativisme zou zijn. Maar sommigen zouden geloven dat er net niets mis hoeft te zijn met zulk gedrag en volgens hen zou er dan wel moreel relativisme zijn. Zij zouden geloven dat het wel als juist kan geacht worden. Als die oudere man dan diens gedrag zou laten omwille van diens culturele moralen die er tegenin gaan dan zou die man in zekere mate diens moreel relativisme achterwege laten.

Maar zou die man zijn moreel relativisme achterlaten? En algemeen gesproken: laten wij ons moreel relativisme achter? Ontwikkelt de cultuur zich als dusdanig of niet?

Wat me al duidelijk lijkt, is dat er doorheen de geschiedenis een transitie heeft plaatsgegrepen waarin culturele moralen plaats

maakten voor individuele moralen. Eerst was er religie waarin men erg sterk geloofde. Dat waren culturele moralen.

Vrij recent ontstond er een sterke beweging naar het ontdekken van zichzelf, ongeacht religie. Het begon ineens te gaan om wat men zelf wilt. En die beweging lijkt mij in de twintigste eeuw zeer sterk te zijn opgekomen. Een beweging die in sommige delen van de wereld mogelijk in de toekomst pas een hoogtepunt zal bereiken. Een beweging die mogelijk neigt te ontstaan als een tegencultuur tegen de culturele moralen die er heersten en die men had aangenomen. Het zou bv. kunnen gaan om een beweging die afstand neemt van die religieuze (culturele) waarden.

En dan is er de derde fase: de individuele culturele moralen. Waarin men op zoek gaat naar de cultuur waarmee men zich kan en wilt vereenzelvigen. Als mensen immers een afstand nemen van die culturele waarden die er heersten, dan worden die bepaalde culturele waarden minder overgedragen. Religie zou bv. minder populair kunnen worden. En zo kan er een leegte van culturele moralen ontstaan. Terwijl de individuele moralen gaan overheersen. En omdat de mens niet slechts egocentrisch is maar ook cultuur neigt te wensen omarmen, kunnen die individuele moralen een beweging maken naar individuele culturele moralen. Opdat die leegte aan culturele moralen alsnog opgevuld wordt.

Anderzijds, het lijkt me maar correct om op te merken dat er in de samenleving ook andere bewegingen plaatsgrijpen. Zo kunnen de individuele moralen die mensen ontwikkelen in allerlei richtingen uitgaan. Die individuele moralen kunnen ook sterk gegrondvest zijn in een overtuiging van moreel relativisme. En dat hoeft daarom nog geen extreem moreel relativisme te zijn. Aldus, het hoeft bv. niet te gaan om het aanzien van zinloos geweld als zijnde niet immoreel. De transitie van moralen naar moreel relativisme grijpt mogelijk vooral plaats bij die moralen waarvan het voor iemand vrij kan onschuldig lijken om ze achter te laten. Zoals in dat voorbeeld van die man en die jongere dames het geval kon geweest zijn. In dat voorbeeld ging die man uiteindelijk een

individuele culturele moraal ontwikkelen die tegen dat moreel relativisme inging wanneer hij het niet langer wou om zich zo te gedragen. Maar misschien dat de ontwikkeling van zo'n individuele culturele moraal uitblijft of lang uitblijft. Het lijkt mogelijk te zijn dat mensen bv. tientallen jaren lang allerlei losbandigheid opzoeken en dit zien als een levenswijze. En het gaat uiteraard niet alleen om losbandigheid. Algemener gesproken, zou het willen zeggen dat mensen zichzelf meer zouden toelaten om te doen ze willen en om te zeggen wat ze willen en om te zijn zoals ze het willen, zelfs al laten zij hierbij tal van culturele moralen achter. En dat lijkt dan aanleiding te geven tot het zogenaamde moreel relativisme. Want er wordt hierbij niet aangenomen dat het werkelijk moreel zou zijn. Uiteindelijk lijkt het duidelijk te zijn dat wanneer mensen des te meer doen wat ze willen, ze ook in zeker mate allerlei moralen zouden achterlaten. En dat heeft een impact op de mens en op de samenleving.

3. Evolutie der moralen

Stel dat iemand jaloers is op zich. Die persoon zou kunnen jaloers zijn op zich omdat men iets heeft waarover die andere persoon niet beschikt terwijl die persoon dat wel wenst. Maar dit is misschien nog onvoldoende om de jaloersheid te verklaren. Want evenzeer zou er bewondering kunnen zijn naar zich omdat men in iets geslaagd is waarin de andere persoon niet geslaagd is. Dus misschien duidt die jaloersheid op een onvrede met zich die ontstaan is doordat die andere persoon vindt dat men zich verkeerd heeft gedragen naar zich. Misschien zou die andere persoon dan vinden dat het onrechtvaardig is dat men zulke onvrede naar zich blijft behouden. Maar stel nu dat men ondanks die onvrede naar zich toch de andere prijst voor diens verwezenlijkingen. Dan bestaat de kans dat het voor de andere moeilijker wordt om zulke onvrede naar zich te behouden. Zo niet, dan zou die andere persoon zelfs met die geste naar zich nog steeds dienen jaloers te zijn. En misschien vindt die persoon het te laaghartig voor zich om

dan die jaloersheid te blijven volhouden. En zo zou er dan een evolutie der moralen kunnen hebben plaatsgegrepen.

Al zijn er natuurlijk ook andere scenario's mogelijk. Evenzeer was de jaloersheid veel te sterk en haalde het niets uit. Of evenzeer zou de andere persoon er van kunnen genieten om zich op één of andere wijze te blijven tarten door net wanneer men zich heeft geprijsd, te laten blijken dat men zich nog steeds niet mag. En na zulke reactie zou er trouwens ook een evolutie der moralen kunnen plaatsgrijpen. Men zou het dan bv. kunnen rechtvaardig achten om het contact met die persoon te mijden omdat men vindt dat het rechtvaardig is om zich niet te laten tarten door iemand die geen begrip voor zich kan opbrengen. Of misschien zou men het zelfs rechtvaardig achten om spelletjes van haat te spelen naar elkaar. Wat ook een evolutie der moralen aangeeft. In welke richting die evolutie der moralen gaat, blijft dus open.

4. Zonde, onschuldige zonde en deugd

In deze tekst gaat het over de herkenning van de zonde, de onschuldige zonde en de deugd voor iemand. Het gaat dus niet over wat werkelijk een zonde, een onschuldige zonde of een deugd zou zijn. Het gaat over wanneer een persoon het als dusdanig zou herkennen.

Er is een herkenning van de zonde wanneer de persoon het zelf zou kunnen aanzien als een zonde. Het plegen van een moord zou bv. door velen in quasi alle omstandigheden als een zonde aanzien worden. Door sommigen niet. Maar zelfs zij zouden geneigd kunnen zijn om te weten dat ze iets verkeerd doen wanneer ze iemand zouden vermoorden. Zelfs wanneer iemand het haast als deugdzaam zou aanzien om iemand te vermoorden, zou er een begrip kunnen zijn dat wat men doet zeer goed als verkeerd kan beschouwd worden. Daarom lijkt er te kunnen gesteld worden dat er zelfs dan een herkenning van de zonde is. Slechts wanneer er voor iemand totaal geen besef is dat het moorden van iemand verkeerd zou zijn of wanneer iemand haast volkomen in staat is

om voor zichzelf te negeren dat het een zonde is om iemand te vermoorden, zou men kunnen stellen dat het moorden dan geen zonde is voor zich.

De herkenning van de onschuldige zonde zou er zijn bij datgene waarvan de persoon zich daadwerkelijk kan overtuigen dat er niets mis mee is, maar zonder het werkelijk te aanzien als iets deugdzaam. Het zou bv. kunnen gaan over het hebben van losse relaties in plaats van het aangaan van een vaste relatie met een partner. Iemand zou kunnen vinden dat daar niets mis mee is en dat daar niets fout aan kan gevonden worden. Toch zou het best kunnen dat die persoon het hebben van losse relaties niet als iets deugdzaam aanziet. Die persoon zou het mogelijk 'deugdzaam' vinden voor zichzelf omdat die losse relaties verlangt. Toch zou die persoon ook soms kunnen twijfelen aan die zogenaamde deugdzaamheid. Die persoon zal vast begrijpen dat hij/zij een vaste relatie laat links liggen. En dat hij/zij zo ook geen leven kan opbouwen met iemand anders. En vanaf hij/zij zou vinden dat er deugdzaamheid schuilt in zo'n vaste relatie, dan zou hij/zij inzien dat hij die deugdzaamheid links zou laten liggen. Maar zolang hij/zij toch die losse relaties blijft verlangen, zou die persoon er alsnog in kunnen slagen om zich te overtuigen dat er niets mis mee is. Alsof het voor zich zowel 'juist' is als 'fout' is. Waarbij het dan soms voor zich juist is dat het fout is en waarbij het ook soms voor zich fout is dat het juist is (dat het fout is voor zich).

De herkenning van de deugd is er bij datgene waarvan de persoon overtuigd is dat het deugdzaam is, zelfs wanneer anderen het niet als deugdzaam aanzien. Het gaat dus over iets waarvan men gelooft dat het goed is. Het zou bv. kunnen gaan over het bij elkaar blijven en het trouw blijven aan elkaar in een relatie. Dit zou een zekere toewijding vragen. Als men niet gelooft dat men dient trouw te blijven aan elkaar, dan is de kans veel groter dat men niet trouw zal blijven aan elkaar. Het is door het als een deugd te aanzien, aldus, door het te aanzien als iets dat goed zou zijn, dat men daar des te meer in zou kunnen slagen.

Bij de onschuldige zonde zou men ook kunnen geloven dat wat men dan doet goed is, maar het gaat dan meer louter over wat goed zou zijn voor zich. Of over wat men vindt dat goed zou zijn voor de andere opdat de andere het dan goed zou vinden voor zichzelf. Dus als men dan bv. zou geloven in het aangaan van losse relaties dan zou men kunnen proberen om de andere ertoe te verleiden dat zo'n losse relatie goed zou zijn voor zich of niet slecht zou zijn voor zich. Net zoals men zichzelf daartoe al zou kunnen verleid hebben. Men zou kunnen vinden dat wat men doet eigenlijk wel onschuldig is omdat men meent dat men zichzelf en de andere geen of weinig schade zou toebrengen. Maar als men toch herkent dat het als deugdelijk kan aanzien worden om een durende relatie te bekomen, dan zou men inzien dat men eigenlijk zondigt tegen die deugd. Opdat het dan de onschuldige zonde zou worden voor zich.

En zo zijn er dan drie categorieën die men kan verbinden met een lijn. Het eerste punt op die lijn is dan wat de zonde is voor zich, het tweede punt is dan wat de onschuldige zonde is voor zich en het derde punt is dan wat de deugd is voor zich.

Die categorieën zijn hier dus nog subjectief. En afhankelijk van het pad dat men bewandelt, zal men beïnvloeden wat die categorieën voor zich inhouden.

Hierbij kan dat voorbeeld van die losbandigheid weer dienen. Als die persoon voor het eerst allerlei losse relaties zou beginnen aan te gaan, dan zou dat eerst als deugdzaam kunnen lijken. Die persoon zou nog geen besef kunnen hebben over allerlei mogelijke negatieve effecten. Die persoon zou zich vrij en gelukkig kunnen voelen. Maar natuurlijk, die vrijheid kan verleidelijk zijn om zich tot allerlei dingen te leiden die uiteindelijk niet zo onschuldig zouden blijken te zijn voor zich. Het zou bv. kunnen dat die persoon aanvankelijk de vrije liefde voor ogen had. En dit leek dan deugdzaam. Maar misschien raakt die vrije liefde dan in het verval. Uiteindelijk zouden die losse relaties meer rond seks kunnen draaien. Het gaat dan misschien haast niet meer over het

liefhebben van die andere persoon. En het zou dan meer kunnen gaan over het opzoeken van een bepaalde voldoening waar men zelf naar snakt. En vanaf dan kan men eigenlijk in twee richtingen evolueren:

Men kan beginnen te beseffen dat men zich zo niet wilt gedragen naar de andere en naar zichzelf. Opdat wat aanvankelijk nog een onschuldige zonde is voor zich, des te meer een zonde wordt voor zich. Men wilt het zich laten en men wilt weer evolueren naar wat deugdzaam is voor zich.

Het andere pad is om niet toe te geven dat er iets mis is met die losbandigheid. Men zou vast inzien dat er allerlei dingen als fout kunnen aanzien worden. Men geloofde immers eerst in de vrije liefde en nu streeft men des te meer een leven van lust na. Als men dan wilt blijven geloven dat het onschuldig is, dan is het vast al als een onschuldige zonde voor zich. Maar toch zou net die onschuldige zonde des te meer als een deugd kunnen worden zich, in plaats van een zonde. Men zou verder kunnen gaan met het 'verleggen van de eigen grenzen' door die losbandigheid volop op te zoeken. Aldus, men begint te ontkennen dat het ergens zondig is opdat men zich des te meer kan overtuigen dat het werkelijk deugdzaam is. En dat kan een gevaarlijke situatie zijn. Zo verliest men immers voor een stuk het contact met datgene wat men als fout kon aanzien. Die persoon zou dan bv. allerlei mensen kunnen kwetsen in die losse relaties doordat hij hen tracht te verleiden tot allerlei dingen terwijl die partners zich wel zouden kunnen beklagen wat ze gedaan hebben. Maar die persoon wilt volhouden aan die zogenaamde deugdzaamheid. En zo kan hij/zij maar doorgaan met het verspreiden van allerlei schade en nihilisme. En dat kan zich ook neigen door te trekken naar andere relaties, zoals die met vrienden en familie. Die persoon zou het zich bv. des te meer kunnen rechtvaardigen om allerlei dingen te zeggen die kwetsend zijn voor hen. Terwijl die persoon maar overtuigd blijft dat het allemaal als onschuldig dient geacht te worden. Uiteindelijk bestaat er dan ook de kans dat er iets misloopt dat nog

ernstiger is. Het zou bv. mogelijk kunnen zijn dat er een breuk ontstaat met iemand die men graag had. En dan komt die kwestie opnieuw: dient men nog steeds te geloven dat het onschuldig is of dient men het als een zonde te aanzien?

Toch is het hier niet helemaal uitgesloten dat die persoon volhoudt aan die zogenaamde onschuldigheid. En dan zou die persoon zelfs diegene waarmee een breuk ontstond, kunnen sarren om zo vol te blijven houden aan de eigen zelfgenoegzaamheid terwijl men blijft kwetsen. Uiteindelijk lijkt het dan ook steeds minder te gaan over deugdzaamheid voor die persoon. Die persoon lijkt me dan nog moeilijk te kunnen geloven dat het werkelijk allemaal als onschuldig kan geacht worden. Het lijkt immers des te duidelijker te worden dat het steeds verder gaat. Die persoon lijkt dan de zonde te omarmen. En het is moeilijk om dat als deugdzaam te zien. Er is dan natuurlijk ook wel een kans dat die persoon het begint te begeven. Die persoon zou wat kunnen instorten.

Nu mag er wel toegevoegd worden dat het niet enkel mogelijk is om 'te stout' te zijn. Men kan ook 'te braaf' zijn. Men zou bv. zo zachtvaardig en lieflijk kunnen zijn dat men er zich ongemakkelijk bij gaat voelen. En anderen mogelijk ook. Uiteindelijk zou men het dan als verkeerd kunnen achten om die 'deugdzaamheid' te blijven nastreven. Het bleek dus niet echt zo deugdzaam te zijn als dat men had aangenomen. Maar dit wil natuurlijk niet zeggen dat men dan maar stouter zou hoeven te worden. Men zou natuurlijk ook kunnen herbekijken wat nu werkelijk deugdzaam is voor zich en wat niet.

Zo is het dus mogelijk om te spreken over processen waarbij men richting het deugdelijke, richting de onschuldige zonde of richting de zonde gaat zonder zelf te hoeven bespreken welke daden nu een zonde zouden zijn, een onschuldige zonde zouden zijn of een deugd zouden zijn. Het gaat immers over wat een deugd, onschuldige zonde of zonde zou zijn voor zich.

En soms ontwikkelen mensen daarover zeer andere ideeën. De ene

zou bv. kunnen vinden dat het straffen van kinderen deugdelijk is terwijl de andere het als een zonde zou kunnen beschouwen. Toch kunnen beiden vanuit hun opvattingen richting datgene gaan wat deugdelijker zou zijn voor hen.

Toch hoeft dit uiteraard nog niet te betekenen dat er moreel relativisme is. Als het bv. gaat over het straffen van kinderen dan zouden sommigen dat als deugdzaam zien omdat zij zouden kunnen menen dat het straffen noodzakelijk is om het kind te laten inzien wat fout is. Terwijl anderen van mening kunnen zijn dat het straffen niet noodzakelijk is om het kind te laten inzien wat fout is. Het lijkt dan natuurlijk raadzaam te zijn om zorgvuldig na te gaan of er voor dat kind geen andere aanpak mogelijk zou zijn i.p.v. reeds autoriteit en macht te rechtvaardigen als iets deugdaams.

5. Stabiele vrijheid

Stel dat iemand zich steeds correct en respectvol tracht te gedragen naar anderen maar stel dat die persoon zich zo ook gevangen voelt in die eigen houding. Die man (of vrouw) zou vaak moeite kunnen hebben om steeds weer die moeite te doen. En dan zou hij misschien soms kunnen verlangen om zich te laten gaan. Hij zou misschien zelfs kunnen verlangen naar een heel ander leven. Opdat hij kan ontsnappen.

Op een gegeven moment beslist hij alvast om zich is te laten gaan en om de vrijheid is op te zoeken. En dit hoeft niet te betekenen dat hij hierbij zich niet langer correct of respectvol zou gedragen naar anderen. Hij zou bv. een parachutesprong kunnen maken. En daar lijkt hij niet echt iemand iets mee te misdoen. Aldus, het lijkt mogelijk om allerlei vrijheid op te zoeken zonder de eigen waarden te gaan verloochenen.

Natuurlijk, het zou ook niet uitgesloten zijn dat hij geniet van die kick en dat hij daarom op zoek gaat naar nieuwe spanning in het eigen leven. Hij zou bv. in een casino kunnen opzoeken. En het wordt vast reeds duidelijk dat het allemaal niet zonder risico is.

Evenzeer zou hij dan bv. veel geld kunnen verspelen of zelfs verslaafd raken aan het gokken. Ineens lijkt hij dan wel in te gaan tegen zijn eigen waarden. Hij lijkt zich dan ineens niet langer correct en respectvol te gedragen naar zijn naasten toe en vast ook naar zichzelf toe. En die vrijheid die voorheen nog stabiel leek, lijkt ineens instabiel te worden.

Het leek dan natuurlijk wenselijk dat iets hem misschien had tegengehouden. En dat hij dan bv. het casino links had laten liggen. Zijn naaste omgeving had dat kunnen bekomen. Maar natuurlijk ook hij zelf. Hij zou kunnen ingezien hebben dat bepaalde handelingen niet wenselijk zouden zijn voor zich. En hij had dat kunnen inzien vanuit dat besef om correct te willen handelen. Dus dat morele kompas is datgene wat hem bij die stabiele vrijheid had kunnen houden. En als hij dan voorheen dacht dat hij zich belemmerde door zich steeds zo correct te willen gedragen, dan had het dan evenzeer duidelijk kunnen worden dat het zich correct willen gedragen ook net datgene is dat hem een duurzame vrijheid kon bezorgen.

Anders gesteld, als men zich niet langer bezighoudt met wat moreel zou zijn, dan kan dat zich leiden tot zulke instabiliteit en tot moreel verval.

6. In de ontkenning van het morele

Stel dat men wraak zou nemen op iemand. Dan zou het kunnen dat men werkelijk gelooft dat er niets mis is met die daad zelfs al zou men die andere persoon veel schade berokkenen. Het onrecht dat zich is aangedaan zou kunnen leiden tot de rechtvaardiging van de wraak op de andere. En het zou kunnen dat men vindt dat men zo opkomt voor zichzelf, voor de onmacht die zich is aangedaan. En men zou op die manier kunnen genieten of kunnen goedkeuren dat men zich zo gedragen heeft.

Achteraf zou men dan kunnen bevragen of men zich werkelijk fout zou hebben gedragen in die situatie. Ik neem hier aan dat men zelf

in staat zou zijn om te herkennen dat men zich fout zou hebben gedragen vanuit wat men als moreel acht. Dus men zou weten wanneer men zondigt volgens zichzelf. Maar op het moment van die daad zelf was dat geweten mogelijk even uitgeschakeld of onderdrukt.

Bij zulke houding zou men dan de onmacht van de andere niet langer als fout aanzien, ook al heeft men ze veroorzaakt. Men zou kunnen zien dat men zondigt als men de andere tot onmacht brengt en men zou die zonde goedkeuren. En zo kan de zonde volgens zich niet langer een zonde zijn. Aldus, men zou weten dat men zondigt maar het zou niet langer een zonde zijn voor zich om te zondigen. Men zou in ontkenning zijn. En hierbij laat ik open wat al dan niet een zonde is. Men zou de zonde hier kunnen aanzien als datgene wat men zelf als zonde kan aanzien wanneer die ontkenning van het morele wegvalt.

Maar dit houdt in dat er bij zich een begrip is van wat moreel is, waaruit men die morele ontkenning als immoreel opvat. Als men echter reeds bezig is met de zonde niet langer als de zonde te aanzien dan is dat geweten dus reeds uitgeschakeld of onderdrukt. En het lijkt niet uitgesloten dat men vanuit zo'n uitgangspunt zich nog nauwelijks zou bezighouden met het eigen gedrag te evalueren vanuit dat begrip van het morele. En als men dat nog nauwelijks doet, dan is er niet zo zeer meer een ontkenning van het morele. Dan wordt het morele eerder genegeerd en afgewezen zodat het eigenlijk niet meer bestaat voor zich. Men zou dus het eigen gedrag haast niet meer evalueren vanuit een moreel uitgangspunt, Het uitgangspunt dat men zou nemen is dat de zonde geen zonde is voor zich. En dan zou men kunnen willen zondigen naar anderen.

Als men echter wel naar zichzelf en anderen wilt blijven staan vanuit een moreel uitgangspunt, dan zal men dienen te zien dat men niet verzinkt in zulke afwijzing van het morele.

7. Gewilde kwaadaardigheid en goedheid

Stel dat een dictator met gemak een deel van zijn bevolking uitmoordt wanneer zij zijn macht bedreigen en stel dat die dictator daar niets van pijn bij voelt. Die dictator zou het als goed kunnen aanzien om hen uit te moorden omdat hij zijn macht wenst te behouden. Wat ik uiteraard zie als kwaadaardig. In dit voorbeeld zou die dictator echter niet zo zeer die kwaadaardigheid nastreven maar dat behoud van macht nastreven. Het had ook andersom gekund, namelijk, dat die dictator kwaadaardigheid nastreeft en dat die dictator slechts macht wilt omdat die dat behoeft om dat kwaad na te streven.

Dan zou die dictator mogelijk voluit zijn genot vinden in het vernederen, traumatiseren, pijnigen en doden van zijn bevolking. En hoe verder die daarin zou gaan, hoe beter het zou zijn voor die dictator. En als hij zijn praktijken enigszins geheim zou houden, opdat de bevolking niet de details zou kennen, dan zou een deel van de bevolking niet beseffen hoe ver dat sadisme zou gaan. Maar zelfs voor diegenen die dat sadisme ondergaan, kan het moeilijk zijn om te beseffen wat er in dat hoofd van die dictator zou spelen.

Want voor iemand die goedaardig is, is zulk sadisme quasi ondenkbaar. Die persoon zou mogelijk zelfs niet geloven dat dit werkelijk kan bestaan. Die persoon zou kunnen proberen om dat gedrag te verklaren vanuit andere motieven. Omdat die persoon mogelijk niet wenst te geloven dat iemand werkelijk zoiets kan willen.

En de sadistische persoon zou neigen te merken dat zijn slachtoffer het niet begrijpt. En dat onbegrip is als een hulpeloosheid die dan ook nog zou kunnen uitgelokt worden.

Door dan het tegengestelde te zoeken van die gewilde kwaadaardigheid kan men komen tot wat gewilde goedheid zou inhouden. In plaats van de goedaardige persoon te pijnigen en traumatiseren en te corrumperen tegen diens wil in, zou men dan die persoon kunnen trachten te laten worden zoals die wilt zijn of

zou willen zijn vanuit zichzelf. Men zou de persoon helpen om zich als dusdanig te laten ervaren door in die persoon te geloven en om die persoon te helpen om te bekomen wat die persoon zou willen bekomen. En om die persoon te laten inzien dat men dat wilt voor zich.

8. De aanvaarding van de zonde

Als iemand iets doet naar zich dat men fout vindt, dan zou men daar uiteraard last van kunnen hebben. Maar evenzeer kan men daar beter leren mee omgaan. Zodat datgene wat fout is voor zich minder fout zou aanvoelen omdat men er minder last van heeft. En hierdoor zou die zonde voor zich misschien iets minder een zonde zijn voor zich. Wat niet wil zeggen dat men zich daarom ook zo zou gaan gedragen. Maar doordat men beter dat gedrag van de andere naar zich kan aanvaarden, zou men mogelijk ook meer de neiging kunnen hebben om te aanvaarden dat men zich zelf ook zo zou gedragen.

Iets gelijkaardigs kan zich voordoen wanneer men bv. de andere terecht wijst omdat die persoon zich verkeerd gedroeg naar zich, volgens zich. Achteraf zou men dan kunnen inzien dat men misschien genoot van die terechtwijzing en dat men meer uit was om de andere op zijn plaats te zetten dan om te doen wat eigenlijk het meest correct was. Maar ondertussen had men wel genoten van dat gedrag en dan zou er de verleiding kunnen ontstaan om dat wat vaker te doen.

Dus die aanvaarding van wat een zonde was voor zich, zou kunnen leiden tot het beter kunnen omgaan met wat men als verkeerd acht. Het lijkt dan ook zeer verstaanbaar dat men dat zou willen. Maar het zou ook kunnen leiden tot een zeker verval van het eigen gedrag t.o.v. de moralen die men voorheen had. En zo zou men dan elke keer opnieuw dienen te weerstaan aan zulk verval wanneer men beter in staat is tot de aanvaarding van datgene wat men zag als een zonde.

9. De morele imperatief

Bij het voorkomen van kwaadaardigheid zouden sommige mensen niet meer zien dat ze hierbij zelf iets kwaadaardigs doen. Dus als er bv. terroristen zijn die gruwelijke daden plegen en als men ze dan allemaal zou vermoorden opdat ze niet langer die gruwelijke daden kunnen plegen, dan zou dat iets goed zijn volgens hen en dan zou daar geen kwaadaardigheid in schuilen volgens hen. Ik wens wel die kwaadaardigheid te herkennen. Ik denk niet dat mensen doden ineens iets wordt dat goed is omdat men daarmee andere mensen kan redden. Het blijft iets kwaadaardigs. Vandaar de volgende redenatie:

Het is kwaadaardig om kwaadaardigheid uit te oefenen om kwaadaardigheid te voorkomen wanneer men die kwaadaardigheid kan voorkomen door minder kwaadaardigheid te veroorzaken. Anders gezegd: men kan geen kwaadaardigheid rechtvaardigen om iets kwaadaardigs te voorkomen wanneer men dat had kunnen voorkomen door minder kwaadaardigheid te veroorzaken.

Als men bv. zou weten dat enkele mensen een aanslag willen plegen, dan zou dit kunnen voorkomen worden door hen neer te schieten. Maar als men hen ook zou kunnen arresteren, dan kan men niet rechtvaardigen dat men het grotere kwaad, hen doden, zou uitoefenen om die aanslag te voorkomen.

Anderzijds, als iets kwaadaardigs gebeurt of zal gebeuren en als men dat niet kan voorkomen tenzij men kwaadaardigheid veroorzaakt, zo min mogelijk, om te voorkomen dat grotere kwaadaardigheid zou gebeuren, zou men het dan niet horen te doen? Want als men dat niet zou doen, dan zou men die grotere kwaadaardigheid hebben laten bestaan terwijl men, vanuit een moreel perspectief, men minder kwaadaardigheid zou verkiezen boven meer kwaadaardigheid.

Men zou bv. iemand arresteren die een aanslag zou plegen ook al zou men weten dat die persoon vele folteringen zou kunnen doorgaan eens die gearresteerd is. Waarbij men dan die folteringen

als minder kwaadaardig zou aanzien als de (mogelijke) doden die er zouden gevallen zijn bij die aanslag.

In dat voorbeeld zouden er nog alternatieve scenario's kunnen bedacht worden. Maar het lijkt zeker mogelijk dat iemand die moreel zou willen handelen, soms iets kwaadaardigs zou hoeven te doen.

Maar iemand die moreel is, wilt niet iets kwaadaardigs doen. En hij/zij zal neigen te zoeken wat er dient te gebeuren opdat men kwaadaardigheid kan voorkomen zonder kwaadaardigheid te veroorzaken. Echter, er werd gesteld dat er kwaadaardigheid kan bestaan die men niet kan voorkomen zonder kwaadaardigheid te veroorzaken. Maar omdat de persoon voor zichzelf wilt mijden dat die kwaadaardigheid zou hoeven uit te oefenen om kwaadaardigheid te voorkomen, zou die persoon mogelijk nog harder willen proberen om toch geen kwaadaardigheid hoeven uit te oefenen om die kwaadaardigheid te kunnen voorkomen. Dus doordat de persoon tegelijkertijd iets kwaadaardigs zou hoeven te doen en het niet wilt doen, wilt men er zich niet bij neerleggen om mogelijk nog harder te proberen om die kwaadaardigheid te voorkomen zonder kwaadaardigheid te veroorzaken. Of door minder kwaadaardigheid te veroorzaken. En zo ontstaat er iets wat ik als een morele imperatief beschouw.

En het bestaan van zo'n morele imperatief lijkt ook een geldigheid te kunnen hebben. Als men bv. iets wilt veranderen aan de samenleving, dan kan dit eerst onmogelijk lijken tenzij men zelf agressie gaat vertonen. Maar als men daar niet aan wilt toegeven en toch niet wilt opgeven, en zeker wanneer meerdere mensen denken zoals zich, dan zou er evenzeer een revolutie kunnen plaatsgrijpen die, hopelijk dan toch, niet zo gewelddadig zou hoeven te zijn. En het is ook die morele imperatief die mensen bij elkaar kan brengen. Men toont aan elkaar dat er geen onverschilligheid is. En doordat men dat inzielt bij elkaar lijkt er ineens iets mogelijk te worden dat voorheen niet mogelijk kon worden.

10. Moralen van liefdeloosheid

Uit een moraal volgt wat goed zou zijn en wat niet goed zou zijn of slecht zou zijn. Tegelijkertijd lijkt ook liefdevolheid vaak als goed te worden opgevat. Bij moralen van liefdeloosheid lijkt er dan ook een tegenstelling op te duiken. Men zou uit een moraal van liefdeloosheid stellen wat goed is en wat niet goed is of slecht is... terwijl de liefdeloosheid zelf niet goed lijkt te zijn. En die tegenstelling lijkt zich wel degelijk te uiten.

Stel bv. dat een persoon A minachting heeft tegenover een persoon B. Mogelijk heeft persoon B niets fout gedaan. Het zou kunnen gebaseerd zijn op vooroordelen. Persoon B zou bv. een dakloze of een migrant kunnen zijn. Persoon A kan zich dan moreel superieur gaan voelen omdat die dakloze of migrant bv. volgens hem/haar zou schade bezorgen aan de samenleving. Alsof persoon A dan volgens zich meer waard is dan persoon B. Maar wat er zich eigenlijk lijkt te uiten is liefdeloosheid. En terwijl persoon B, ondanks die minachting, nog het meest in staat zou kunnen zijn tot liefde. Het lijkt er een beetje op dat persoon B wel is moreel superieur zou kunnen zijn t.o.v. persoon A. Terwijl persoon B net zulke superioriteit naast zich neer zou kunnen leggen als iets dat zelf niets waard is.

Soms ligt de kwestie iets moeilijker. Stel bv. dat persoon A zich niet (uitsluitend) baseert op vooroordelen om zich moreel superieur te voelen. Stel dat persoon B wel degelijk een fout heeft gemaakt. Persoon A zou zich dan gekwetst kunnen voelen omwille van de schade die persoon B heeft veroorzaakt aan persoon A of aan iemand anders. Persoon A zou zich dan kunnen opstellen als diegene die opkomt voor diegenen die schade zijn toegebracht. En dat zou in zekere mate kunnen ontstaan vanuit de liefde die persoon A in zich heeft. Natuurlijk, als persoon B zich schuldig voelt en lijdzaam ervaart hoe persoon A minachting vertoont naar zich, dan is er wel een liefdeloosheid naar persoon B. Als persoon B het hierdoor zou opgeven om goed proberen te zijn, dan zou

persoon A zich bevestigd kunnen voelen in zijn/haar (zogenaamde) morele superioriteit. Maar als persoon B blijft volhouden om goed te zijn, dan zou het net persoon B kunnen zijn die meer in staat zou kunnen zijn tot het geven van liefde. Want uiteindelijk bestaat de kans dat die moralen van persoon A des te meer een façade worden met weinig inhoud. Want terwijl persoon A opkomt voor zichzelf of iemand anders omwille van de schade die persoon B berokkend zou hebben, lijkt persoon A evenzeer schade te berokkenen aan persoon B. En hoe langer persoon A die minachting volhoudt naar persoon B terwijl persoon B eronder lijdt en toch tracht om goed te zijn, hoe meer schade persoon A zal berokkenen aan persoon B. Uiteindelijk zou persoon A meer schade kunnen berokkend hebben dan persoon B zelf. Waardoor het voor persoon B des te duidelijker zou kunnen worden dat persoon A eigenlijk geen of weinig reden meer heeft om zich moreel superieur te voelen. Misschien zou dat ook des te duidelijker kunnen worden voor persoon A zelf. En dan blijft persoon A met die moralen van liefdeloosheid achter.

De liefdeloosheid kan met niet liefhebben. Als persoon B bv. een fout heeft gemaakt zonder zelf echt iets fout te willen doen, dan kan persoon B het des te meer als diens recht zien om vast te houden aan het geloof in diens goedheid en liefde. Als persoon A zou willen dat persoon B schuld bekend terwijl persoon A zich ziet als iemand die wel die fouten heeft gemaakt vanuit echte gewilde kwaadaardigheid, dan zou het kunnen dat persoon B dan ook niet wilt toegeven aan zo'n schuldbekentenis. Misschien dat persoon A wel des te liefdevoller zou worden naar persoon B als die toch zou schuld bekennen zoals persoon A dat wilt. Toch zou het kunnen dat persoon B niet wilt toegeven aan de autoriteit van persoon A omdat persoon B zich verkeerd begrepen voelt en zich liefdeloos benadert zou kunnen voelen.

Voor iemand die goed tracht te zijn, lijken moralen waarin liefdeloosheid lijkt te schuilen, aan autoriteit te kunnen inboeten. Opdat men des te meer belang zou kunnen gaan hechten aan de

liefde zelf dan aan het gemoraliseer.

Er zijn dan eigenlijk twee wijzen waarop men zich kan bevrijden van het zich bezighouden met moralen. De eerste wijze waarop men dat kan doen, is door zich bv. des te meer als superieur te gaan aanzien of door des te onverschilliger te worden aan dat gemoraliseer naar zich. Men maakt zich dan vrij van moralen maar men zou moraliteit ook in zekere mate kunnen gaan opgeven door, omwille van die gevoelens van superioriteit of onverschilligheid, zich des te minder aan te trekken van wat goed zou zijn.

Maar er is ook een andere wijze om zich te bevrijden van het zich bezighouden met moralen. En dat is het liefhebben zelf. In liefde schuilen wel moralen maar men hoeft er zich niet steeds mee bezig te houden omdat men vanuit de liefde zelf van nature zou wensen te doen wat goed is volgens zich.

Die liefdeloze moralen geven dan ook aan dat men voorzichtig dient te zijn met te denken dat men in een positie is om de andere te beoordelen of te veroordelen omdat men het zelf zou juist hebben volgens zich. Het moraliseren lijkt vaak iets te zijn dat destructief is.

Verbondenheid

Bij het afwenden van die anderheid komt men ondertussen ook steeds te weten hoe het anders kan. Al verscheidene hoofdstukken lang wordt er zo een alternatief pad geschetst. Zo ook in dit hoofdstuk. Geleidelijk aan komt er dan ook minder een focus op die anderheid en des te meer op dat andere pad. Verbondenheid is hierbij ook belangrijk. Verbondenheid kan zich helpen om een voeling te vinden met dat andere pad. Opdat men zo bijgestaan wordt. Het ware besef en geloof over wat juist zou zijn voor zich, komt mogelijk niet voort uit kennis alleen.

1. Verbonden en op zoek

De mens gaat vaak zeer spontaan een zekere verbondenheid aan. En in vele vormen. Men kan een verbondenheid opzoeken met een vorm van entertainment. Men zou een verbondenheid kunnen vinden met een Tv-serie. Men zou op zoek kunnen gaan naar informatie omdat men meer wilt weten over iets. Men zou een verbondenheid kunnen aangaan met die ideeën. En met de persoon die ze verspreidt. Men zou een verbondenheid kunnen opzoeken wanneer men seksualiteit beleeft. Men zou een verbondenheid kunnen vinden met de omgeving wanneer men wandelt. Met het werk dat men doet. En men zou een verbondenheid kunnen vinden met vrienden of familie, enz.

Verbondenheid lijkt op het eerste zicht misschien iets positief te zijn. En dat kan het ook vast zijn. De mens kan ook zoeken of snakken naar verbondenheid. Maar verbondenheid kan eigenlijk beschouwd worden als iets dat zeer algemeen is. We hebben het bv. reeds gehad over verlangens en macht. Daar kan ook allerlei verbondenheid mee gepaard gaan. En of het aangaan van die verbondenheid dan positief zou zijn, valt dan natuurlijk te betwijfelen.

2. Positieve en negatieve verbondenheid

Welke verbondenheid is positief voor zich? En welke verbondenheid is negatief voor zich?

Stel bv. dat men in een bos wandelt en geniet van hoe die bomen aan diens verwachtingen voldoen. Maar het is een lange wandeling. Na een tijd is men mogelijk die bomen eerder beu gezien. Toch zijn het dezelfde bomen als voorheen. Misschien is men die bomen beu gezien omdat de wandeling voor zich wat te lang duurt. Maar misschien is er ook meer aan de hand. Misschien wou men dat het bos heel de tijd aan diens verwachtingen zou voldaan hebben door zo mooi of zo groots te zijn als dat men het wou van het bos en misschien heeft 'het bos daarin gefaald'. Maar dit wil uiteraard niet zeggen dat het bos uiteindelijk een lelijk ding is geworden. Het zou kunnen dat men na een tijd gewandeld te hebben, even stopt en die bomen opnieuw bekijkt. En misschien ziet men die bomen dan vanuit een ander perspectief en misschien krijgt men dan andere indrukken. En dan zou men kunnen stellen dat de positieve verbondenheid die men had wanneer men bomen zag die aan diens verwachtingen voldeden, in de weg stond van een andere blik op die bomen. En als zo'n andere blik soms verrijkend kan zijn, dan zou die aanvankelijke positieve verbondenheid niet altijd zo positief zijn.

Positieve verbondenheid kan functioneren als een spiegel waarmee men de omgeving en zichzelf kan zien volgens hoe men er zelf naar kijkt. En dan kan men missen wat er werkelijk plaatsgrijpt. Soms kan dit negatief zijn voor zich. Stel bv. dat men zich schuldig voelt en dat men tracht om het goed te maken naar iemand omwille van een fout die men gemaakt heeft. Met het opzet om de andere weer te laten bijdraaien. Als men dat doet, dan zou men een positieve verbondenheid kunnen trachten te bekomen. Maar als die andere persoon zich eigenlijk niet veel aantrekt van die pogingen om het goed te maken en er bv. van profiteert, dan zou die aanzet tot positieve verbondenheid voor zichzelf negatief kunnen

uitdraaien. Men zou er wat bedrogen kunnen uitkomen. En dan kan er negatieve verbondenheid ontstaan. Want de kans bestaat dat men zich niet onmiddellijk distantieert van de andere. Er zou nog steeds een verbondenheid kunnen overblijven. Maar die verbondenheid kan dan geregeld negatief aanvoelen omdat men tracht om een verbondenheid aan te gaan terwijl men voelt dat de andere zich tegenwerkt. En dan kan het belangrijk zijn om te herkennen dat die verbondenheid eigenlijk negatief is.

En soms ontstaat er het omgekeerde en dan kan negatieve verbondenheid leiden tot positieve verbondenheid. Zoals wanneer men iets nieuws aanleert. In het begin zou men kunnen worstelen om het onder de knie te krijgen. Men zou mogelijk reeds verlangen naar een positieve verbondenheid waarbij men zich inbeeldt dat men er feilloos in zou slagen. Alleen is het zover nog niet. Echter, als men blijft proberen, dan zou men natuurlijk op termijn wel kunnen vaststellen dat men er wel degelijk zeer bekwaam is in geworden. En dan zou men alsnog kunnen genieten van die positieve verbondenheid die is ontstaan.

Hierbij mag er opgemerkt worden dat mensen vaak op zoek zijn naar wederzijdse verbondenheid. Als er aangenomen wordt dat die wederzijdse verbondenheid positief zou zijn voor zich, dan dient men ze nog wel te vinden. Het zal mogelijk vaak als negatieve verbondenheid aanvoelen wanneer men merkt dat men wederzijdse verbondenheid niet kan bekomen omdat de andere persoon daar niet open voor staat. Daarom kan het helpen om zulke negatieve verbondenheid te mijden door geen verbondenheid aan te gaan die men niet zal kunnen bekomen.

3. Zelfverbondenheid en de omgeving

Zelfverbondenheid is een verbondenheid die men aangaat met zichzelf. Positieve zelfverbondenheid kan verrijkend zijn omdat men zo via een interactie met zichzelf en de eigen daden, zich een positieve bevestiging kan geven. Men schenkt zich eigenlijk zo een positieve ervaring. En dit kan motiverend zijn. Als men bv.

wilt sporten omdat men gezonder wilt leven en als men merkt dat men inderdaad de moed vindt om te gaan sporten, dan kan men tijdens het sporten bij zichzelf herkennen dat men diegene is die in staat is om dat te doen. Het sporten lijkt dan niet slechts meer iets dat men zich zou dienen op te leggen en iets dat zich vermoeit. Omdat het sporten dan gepaard kan gaan met die positieve ervaring van zichzelf tijdens die activiteit.

Omdat zelfverbondenheid gericht lijkt op zichzelf, zou men kunnen denken dat zelfverbondenheid in de weg zou staan van het aangaan van verbondenheid met anderen. Maar dat hoeft net helemaal niet zo te zijn. Het kan net problematisch zijn wanneer die zelfverbondenheid louter om zichzelf draait.

Als men zichzelf wenst voorop te stellen bij die zelfverbondenheid, dan zou de omgeving aan de eigen eisen dienen te voldoen wanneer men zelfverbondenheid in de omgeving wenst te vinden.

Maar de omgeving stopt niet met te bestaan. En er kan een conflict ontstaan tussen de eigen zelfverbondenheid en tussen hoe de omgeving verbondenheid wenst aan te gaan met zich. En dat conflict is er dan zeker wanneer men dan zelf ook een verbondenheid wenst te vinden met de omgeving. Het wijst op een andere wijze waarop men zelfverbondenheid kan bekomen, namelijk, door ze te bekomen in het contact met de omgeving. Voor iemand die contact wenst te zoeken met de omgeving, zou de omgeving haast als een deel van zichzelf kunnen worden. De omgeving kan dan zo zelfverbondenheid creëren. Men zou zich thuis kunnen voelen in die omgeving.

Ergens zou men dan ook op zoek kunnen gaan naar een gulden middenweg. Men wilt misschien geen hecht contact aangaan met een omgeving waarin men zich zeer moeilijk thuis zou kunnen voelen. Dan zou er een groot conflict kunnen ontstaan met die zelfverbondenheid. Maar soms zou men net kunnen kiezen om die zelfverbondenheid in enige mate op te offeren opdat men in

grotere mate een verbondenheid met een omgeving zou kunnen vinden waarin men zich thuis zou kunnen voelen. En zo kan men dan een nieuwe zelfverbondenheid vinden in het contact met de omgeving.

4. Verbondenheid zonder gebondenheid

Wanneer men verbondenheid opzoekt dan kan men evenzeer gaan voelen dat men vast komt te raken of dat men verstikt raakt. Net zoals men zou kunnen voelen dat de andere zoiets overkomt. Men zou dan kunnen spreken van gebondenheid.

Het lijkt dan ideaal te zijn dat er een verbondenheid zou kunnen ontstaan zonder gebondenheid. Dit is misschien 'te ideaal' om werkelijk te bekomen. Misschien hoort het ook zo niet. Het is vast normaal dat mensen onder elkaar ook hun strubbelingen hebben wanneer ze samenleven met elkaar. Het zou alleen gevaarlijk kunnen zijn om te denken dat het daarom positiever zou zijn om zich af te sluiten van diegenen die geven om zich. Aldus, het lijkt gevaarlijk te zijn om de verbondenheid te mijden om zo de gebondenheid te mijden. Dan toch bij diegenen die geven om zich.

5. Aanvaarding van de omgeving

Het is altijd de vraag in welke mate mensen werkelijk verbonden zijn met elkaar en in welke mate ze eigenlijk los staan van elkaar. De kans bestaat dat mensen vaak toedekken in welke mate ze los staan van elkaar en dus geen verbondenheid met elkaar zouden hebben. Het is immers niet aangenaam om in te zien dat er geen verbondenheid zou zijn. Want mensen wensen vaak verbondenheid. Maar als zij dan niet inzien in welke mate er eigenlijk geen verbondenheid is dan zouden zij kunnen menen dat er allerlei verbondenheid is terwijl die er eigenlijk slechts in beperkte mate is. Er zou dan een beeld zijn over de omgeving dat niet echt overeenstemt met hoe de omgeving is.

Mensen kunnen zo'n beelden gaan vormen omdat ze zelf op een

bepaalde wijze een verbondenheid met de omgeving opzoeken. Zij zouden zich reeds kunnen inbeelden dat hun wijze van benadering zus en zo zou zijn voor de mensen in hun omgeving. Zij zouden het goed kunnen bedoelen maar die mensen in hun omgeving zouden kunnen voelen dat zij net wat genegeerd worden omdat zij precies op een bepaalde verbondenheid zouden dienen in te gaan om verbondenheid met hen te vinden, terwijl zij daar geen behoefte aan hebben. Zij zijn dan op zoek naar een andere verbondenheid.

Soms kan iemand zo'n beeld over de andere gaan hanteren omwille van allerlei verwachtingen. Men zou bv. een beeld kunnen hebben over hoe een kind zou horen te zijn of zou mogen zijn. Of hoe een vrouw of man zou horen te zijn of zou mogen zijn. Of een moeder of vader. Het kan moeilijk zijn om te herkennen dat een naaste anders is als dat men hem/haar wou zien. En dan zeker wanneer men zelf niet zou willen hoe die andere persoon is omdat men iets anders voor ogen had. Het is dan eigenlijk een soort van zelfverbondenheid die in de weg staat van het vinden van een echtere verbondenheid met de omgeving.

Maar de omgeving is natuurlijk wat ze is. Het lijkt maar raadzaam dat men in staat zou zijn om te vertrekken bij hoe de omgeving is als men er opnieuw verbondenheid wilt mee vinden. En het is door die verbondenheid die men zoekt te gaan herbekijken en te kunnen loslaten dat men net in staat zou kunnen zijn om in grotere mate een verbondenheid te bekomen met minder gebondenheid.

6. Geen houvast

Mensen lijken een sterke behoefte te hebben tot verbondenheid. Dit lijkt nogal fundamenteel te zijn. Dat is duidelijk te merken aangezien er haast niemand lijkt te zijn die helemaal geen verbondenheid aangaat. Net zoals er haast niemand lijkt te zijn die enkel een verbondenheid aangaat met zichzelf.

Dus mensen lijken wel een verbondenheid te willen vinden met

anderen. En het lijkt ook logisch dat ze hierbij ook wensen dat de andere ook een zekere verbondenheid zou vinden met zich. Opdat er dus een wederzijdse verbondenheid zou ontstaan.

Bij zulke verbondenheid neigt men aan te nemen dat die verbondenheid er niet enkel is van persoon A naar persoon B, maar ook van persoon B naar persoon A. Hierbij zou men vast wel ergens neigen in te zien dat de verbondenheid van persoon A naar persoon B anders is dan de verbondenheid van persoon B naar persoon A. Maar dat hoeft helemaal geen obstakel te zijn. Ook dan zou men ergens kunnen inzien wat voor verbondenheid de andere persoon aangaat met zich. En men zou een verbondenheid kunnen vinden met hoe die andere persoon een verbondenheid aangaat met zich. En zo ook zou die andere persoon zo'n verbondenheid kunnen vinden met hoe men een verbondenheid aangaat met zich, voor zover die andere persoon dat kan waarnemen. En zo zou er nog tal van andere verbondenheid ontstaan.

En zo kan er een brug ontstaan die twee mensen die anders zijn toch met elkaar kan verbinden. En aangezien de mens zo'n behoefte heeft aan verbondenheid, kan men het bekomen van zulke verbondenheid in het eigen leven als zeer betekenisvol gaan aanzien. Het kan een uitweg lijken te bieden. Weg van een leven waarin men zich alleen voelt en gedistantieerd voelt van anderen.

Maar dat is helemaal niet zo evident om te bekomen. Men kan dat wel willen. Maar de ervaring leert dat er toch momenten zullen neigen te ontstaan waarin men toch ineens moeite heeft om verbondenheid te vinden met iemand anders, ook al had men dat wel gewild. Misschien lijkt men niet in staat te zijn om verbondenheid aan te gaan zoals de andere persoon dat lijkt te willen. Net zoals de andere persoon misschien geen verbondenheid lijkt te kunnen aangaan met hoe men zelf zou wensen verbondenheid aan te gaan. En dan verdwijnt die brug tussen elkaar. En dan ziet men de verschillen tussen elkaar. En dan ontstaat er een distantiëring. En het kan moeilijk zijn om te leren leven met zulke momenten als het voor zich als een houvast is om

zulke verbondenheid te bekomen en te behouden.

Maar het lijkt haast als een gevaar te zijn wanneer men dan toch niet opgeeft en wanneer men dan toch zich opnieuw voorneemt om toch zo'n stabiele verbondenheid te bekomen. Want het kan opnieuw falen. En dan kan men daar opnieuw onder lijden. De essentie van de kwestie is dat men niet kiest om zulke momenten te doorgaan. Dus men kan zich wel voornemen om bv. meer rekening te houden met zowel de eigen behoeftes als de behoeftes van de andere. Maar ik neem aan dat dit niet altijd genoeg zal blijken te zijn.

En als het inderdaad zo moeilijk te voorkomen is dat er zulke momenten van distantiëring zullen zijn, wat volgens mij het geval is, dan houdt het misschien meer steek om het bekomen van verbondenheid met een korreltje zout te nemen. Het lijkt nog steeds cruciaal te zijn in het leven. En toch zou het kunnen helpen als men het iets minder behoeft als een houvast.

7. De herkenning van elkaar

Kinderen kunnen geloven in andere mensen. Ze kunnen ernaar opkijken. Ze kunnen geloven dat ze erin kunnen vertrouwen. Dat is hoe ze vanuit hun ogen naar anderen kunnen kijken. Die personen zijn als dusdanig voor hen.

Bij het opgroeien kan dat geloof in zekere mate in verval raken. En daar zijn verscheidene redenen voor te vinden. Men zou bv. meer bij andere mensen gaan inzien dat ze niet volkomen zijn zoals men het zich voorstelde. Dat ze allerlei eigenschappen hebben die men niet zo wenselijk acht maar die er toch zijn. En dan wordt het ook moeilijker om die verbondenheid aan te gaan. Omdat andere mensen in diens ogen meer zouden lijken te zijn als iemand waar men voor een stuk geen verbondenheid mee kan vinden. Men zou dus een afstand kunnen willen bewaren. En soms wilt men mogelijk geen afstand bewaren en wilt men verbondenheid aangaan maar merkt men dat het niet lukt. Men zou zich bv.

kunnen willen prijsgeven aan iemand anders met de wens om begrepen te worden en men zou kunnen stuiten op onbegrip. En zo ontstaat er ook een afstand. Of men zou bv. kunnen trachten om voor iemand anders diegene te zijn waarmee die persoon een verbondenheid zou vinden maar men zou mogelijk merken dat die andere persoon het niet ziet. En zo zou opnieuw de afstand tussen elkaar verduidelijkt worden.

Het is ook zo dat kinderen zeer snel iets kunnen verwerken. Bij jonge kinderen kan een tegenvaller een paar minuten later weer vergeten zijn. Ze kunnen ruzie maken met elkaar en het de volgende keer weer vergeten zijn. Bij volwassenen kan een futiliteit wel weken, maanden of zelfs jaren in het geheugen blijven hangen. En hierdoor kan het ook moeilijker worden om opnieuw in elkaar te kunnen geloven en om opnieuw met elkaar een verbondenheid aan te gaan.

Met al die moeilijkheden die de mens kunnen gaan tarten zou men het net als sterk kunnen gaan aanzien om meer op zichzelf te kunnen staan. Men zou geen verbondenheid behoeven en zo zou men ook kwetsbaarheid kunnen mijden. Zelfs bij diegenen die bewust of onbewust zo hard hun best lijken te doen om zich te tarten, zou men des te meer kunnen weerstaan om zich in een valstrik te laten lokken.

Toch lijkt net die gave als een basis te kunnen dienen voor het aangaan van meer verbondenheid. Want als men bij zichzelf het vertrouwen kan vinden dat men de omgeving aankan, dan zou men net in staat kunnen zijn om weer meer verbondenheid aan te gaan. Daarom zeker niet met eenieder maar dan toch naar diegenen waarmee men wel verbondenheid zou willen vinden en kunnen vinden. Om zo weer meer te gaan geloven in hen als iemand waarin men kan geloven. En opdat zij mogelijk ook des te meer zouden kunnen herkennen dat zij zo iemand zijn voor zich. Zelfs al weet men en ziet men dat die persoon niet volkomen als dusdanig is.

Er lijkt meer te zijn voor mensen dan het op zichzelf staan. En als men kan herkennen dat iemand zich ziet als iemand die iets in zich herkent, dan kan er een verbondenheid ontstaan. En als men herkent dat iemand anders bij zich iets wilt herkennen over zich, dan kan er ook een verbondenheid ontstaan, al was het maar omdat men zou zien dat men zich zo naar zich gedraagt.

Aldus, mensen kunnen een verbondenheid aangaan en kunnen in zekere mate geloven in elkaar en kunnen een zekere herkenning geven aan elkaar. En uiteraard bedoel ik wel dat men dat op een andere wijze zou doen als men dat zou doen naar een kind toe. Evenzeer zou men het niet al te zeer doen om net een verbondenheid te bekomen maar omdat men inziet dat een levenswijze waarin men niet enige herkenning en geloof aanbiedt als leger zou kunnen aanvoelen. En vanuit een wens om zulke relatieve leegte op te vullen voor zichzelf en anderen, zou men zich zo kunnen willen gedragen. En om dit te kunnen doen als volwassene, lijkt me te mogen herkend worden als een gave.

En misschien zou men nog een stap verder kunnen gaan. Namelijk, dat als men naar een kind toe diegene is die hen herkenning geeft en die gelooft in hen en die verbondenheid geeft en als zij dan opgroeien en zien bij zich dat men eigenlijk daadwerkelijk ook zo is, dan zou het kunnen dat zij een waardering blijven vinden in zich. Opdat het kunnen vinden van verbondenheid met zich voor hen minder in verval zou raken. En opdat zij zouden kunnen opgroeien tot mensen die zelf over die gave zouden beschikken omdat ze het in mindere mate zouden behoeft hebben om afstand te nemen van zich.

8. De schenking

Het lijkt me positief dat mensen zich op een onschuldige wijze zouden kunnen ontwikkelen. En die ontwikkeling zou kunnen mogelijk zijn in elkaars verbondenheid. In die verbondenheid zou men inzichten, indrukken en ideeën kunnen delen. En zo zou men elkaar kunnen verrijken. Zo is er dan een schenking mogelijk. Men

zou elkaar kunnen helpen in elkaars ontwikkeling.

Natuurlijk wil dit nog niet zeggen dat men zo'n levenswijze continu zou moeten aanhouden. Soms zou het net deugd kunnen doen om de eigenheid te bewaren door even wat afstand te nemen opdat men bv. zelf op onafhankelijke wijze kan reflecteren op datgene waaraan men is blootgesteld in die openheid en verbondenheid.

Door de eigenheid te beschermen, kan men net open gaan staan tot de andere. Het zou bv. kunnen dat iemand zich een idee of een indruk geeft maar op een onaangename wijze. Waardoor men zich zou aangevallen kunnen voelen en helemaal niet zou kunnen openstaan tot wat er te leren zou vallen. Tenzij misschien op een later moment wanneer men er rustig over kan bezinnen.

En natuurlijk, als iemand zich continu lijkt aan te vallen, dan bestaat er uiteraard de kans dat hij/zij zich net geen ontwikkeling tracht te laten doorgaan. Er dienen de juiste omstandigheden te zijn voor die ontwikkeling.

Indien er die juiste omstandigheden niet zijn, dan bestaat er ook de kans dat men iets gaat 'leren' dat men niet had moeten leren. Want de kans bestaat dat men allerlei dingen gaat geloven die niet zo redelijk zouden zijn. Of niet zo redelijk zouden zijn voor zich. Men zou dan die eigenheid kunnen laten aantasten.

Als men dan zelf anderen wenst bij te staan in hun ontwikkeling, dan lijkt het dan ook belangrijk te zijn dat men zelf een ware schenking bekommt door rekening te houden met hun eigenheid en door informatie te verspreiden die correct zou zijn.

Daarom lijkt het belangrijk, zowel voor diegene die ideeën en indrukken verspreidt als voor diegene die ze opdoet, dat men gaat reflecteren en bezinnen om na te gaan wat er juist zou zijn en niet juist zou zijn aan die ideeën of indrukken.

Maar een ware schenking lijkt wel degelijk mogelijk te zijn. Men zou in zekere mate kunnen nagaan hoe iemand iets mee te delen

dat die persoon zou kunnen helpen in diens ontwikkeling. En men zou in zekere mate kunnen nagaan hoe iemand iets mee te delen zonder dat het diens ontwikkeling zou kunnen benadelen. En zo zou de persoon ook een zekere bewustwording en ontwikkeling kunnen doorgaan.

Stel bv. dat iemand zich gerespecteerd wilt voelen maar zich vaak niet gerespecteerd voelt en daar problemen mee heeft. Als men die persoon zou kunnen gerespecteerd laten voelen, dan zou die wil van die persoon om zich gerespecteerd te voelen, vervuld zijn. En als de persoon inziet dat die gerespecteerd is, dan zal die persoon het mogelijk ook meer kunnen aanvaarden wanneer die niet gerespecteerd zou zijn. Die persoon zou zich dan minder gaan bezighouden met bv. frustraties te uiten omwille van een gebrek aan respect dat ervaren wordt. De persoon zou zich zulk gedrag beter kunnen laten. En als men zich daar minder mee zou bezighouden, dan zou men vrijer worden van dat gedrag en dan zou men zich des te meer met ander gedrag kunnen bezig gaan houden. Er zo kan er een ontwikkeling en vrijheid ontstaan. Het is mogelijk maar een kleine stap maar zo'n kleine stap kan belangrijk zijn.

Eén leidraad die men hierbij kan volgen is om te trachten om iemand anders een ontwikkeling te laten doorgaan die men zelf ook zou gewild hebben. Zo zou men alvast een goed opzet kunnen hebben. Al bestaat er wel de kans dat de andere persoon er niet open voor staat.

Als de persoon niet meteen open lijkt te staan voor wat men wilt meegeven, dan zou het nog steeds mogelijk kunnen zijn om iets mee te geven wat men zou willen meegeven. Stel bv. dat iemand geobsedeerd is door macht en stel dat men bv. sympathie wilt doorgeven, dan zou het kunnen dat die andere persoon steeds tracht mogelijkheden te zoeken om diens macht te uiten. En terwijl men mogelijk verbondenheid zoekt zou men net een afstand kunnen waarnemen tussen elkaar. Maar als de macht van die persoon geen effect lijkt te hebben op zich en als men nog steeds

sympathiek is, dan zou het kunnen dat die sympathie alsnog aankomt. Want als die macht geen effect heeft, dan zou die persoon mogelijk even stoppen om zich met macht bezig te houden. En zo zou die persoon opener kunnen staan tot hoe men werkelijk is. Eigenlijk zou men dan het ego van die persoon in zekere mate trachten te omzeilen door dat ego niet te schenken waar het op uit is en door dat ego zelf niet uit te lokken door die persoon bv. zelf onmacht proberen aan te doen. Maar er is uiteraard geen garantie dat het lukt. Uiteindelijk is er altijd de mogelijkheid dat die persoon helemaal niet zou willen wat men wilt meegeven.

Maar mensen kunnen dus wel elkaar helpen om een ontwikkeling te doorgaan. Die ware schenking lijkt ook een wijze te zijn waarop men liefde zou kunnen uiten. Als twee of meer mensen elkaars onschuld niet schenden en als men geen macht uitoefent op elkaar, dan ontstaat er eigenlijk een wijze waarop men veilig bij elkaar kan zijn. En waarbij men dan allerlei inzichten en indrukken kan delen met elkaar. Alsof er een onzichtbare verbinding is gelegd tussen elkaar. En die verbinding zou beiden kunnen verrijken.

Dat is als een verbondenheid zonder gebondenheid. Hierbij zouden beide persoon elkaars identiteit overeen laten. Mensen zijn verschillend van elkaar. Als ze elkaars eigenheid niet compromitteren (door bv. macht trachten uit te oefenen op de andere) dan kunnen zij verbondenheid vinden bij elkaar net omdat ze bij elkaar kunnen merken dat men elkaar laat zijn. Men zou kunnen merken dat men niet als een object benadert wordt de andere. En dat laat de kans op verbondenheid bestaan omdat mensen geregeld bezig zijn met zichzelf te bekijken langs de andere. Want hoe men meent dat iemand anders zich bekijkt, dat kan voor velen belangrijk zijn in de opvatting van zichzelf. Als men dan ziet dat iemand zich laat zijn, dan kan men zichzelf voelen als iemand die kan zijn en mag zijn zoals die is.

9. Bewondering

Bewondering kan als een schenking zijn. Als men iemand bewondert, dan kan die persoon zich hierbij goed voelen.

Sommige mensen willen zich echter bewonderd voelen voor zichzelf. Ik bedoel dus dat het dan draait om henzelf. En minder om diegene die zich bv. bewondering zou schenken. Die persoon zou het bv. kunnen waarderen dat hij/zij door zich bewonderd wordt. Maar misschien omdat hij/zij vindt dat het maar terecht en correct is om zich te bewonderen. Er schuilt dan een zelfingenomenheid.

En macht en verlangens kunnen dan ook gepaard gaan met het bekomen van die bewondering voor zichzelf. Als een persoon A bv. een persoon B tracht te verleiden en als persoon A daarin slaagt, dan zou het kunnen dat persoon B misschien persoon A gaat vertroetelen door de aantrekkingskracht van persoon A. En er is natuurlijk niets mis met het willen bemind worden en het beminnen. Maar als persoon A dan meer geeft om het bemind worden dan om diegene die zich bemint, dan kan er natuurlijk een probleem opduiken.

Die macht en verleiding is natuurlijk te relateren tot die anderheid zoals die reeds besproken was. En dat hoeft natuurlijk niet zo te zijn. Men hoeft natuurlijk niet iemand te bewonderen omdat het zou afgedwongen zijn via verleiding of autoriteit.

Men kan zelf de aanzet vormen tot het geven van bewondering. En wie kan men dan bewonderen? Wel, misschien net diegenen die geen bewondering trachten op te eisen. Iemand die liefde in zich draagt, zou men bv. kunnen bewonderen voor de schoonheid die men herkent in die liefdevolheid van die persoon. En als die persoon die bewondering waardeert, dan kan die persoon zich geliefd voelen. En daarin schuilt natuurlijk schoonheid.

Liefde kondigt zich aan

1. De logica der liefde

Het nastreven van liefde zou geforceerd kunnen aanvoelen. Als men daar immers geen behoefte voor heeft, waarom zou men het dan toch nastreven? Maar als men dan geen behoefte heeft voor het actief nastreven van liefde, dan hoeft dat nog niet te betekenen dat men tegen de liefde moet ingaan door liefdeloosheid te zaaien. Want zo kan men betekenisloosheid zaaien voor zichzelf en anderen. Aldus, evenzeer hoeft men niet noodzakelijk steeds actief de liefde na te streven maar kan men er wel voor zorgen dat men liefdeloosheid voorkomt. Opdat de liefde eigenlijk nog steeds een leidende kracht zou zijn, zelfs al zou men hierbij de liefde slechts in het achterhoofd houden.

Door niet te veeleisend te zijn, kan het net des te makkelijker zijn om een pleidooi te houden tegen andere levenswijzen. Aldus, een levenswijze waarbij men wel liefdeloosheid zaait. Dit zou bv. kunnen plaatsgrijpen wanneer men bv. macht of verlangens nastreeft. Men zou dan nog steeds kunnen liefhebben. Maar die liefde zou dan in zekere mate kunnen ondergeschikt raken aan die drang voor macht of verlangens. Waarbij men dan bv. vooral liefheeft als anderen niet ingaan tegen die macht of die verlangens. En waarbij men dan ook liefdeloosheid zou zaaien als anderen dat wel doen. En die macht en verlangens werden gerelateerd tot die anderheid. Zo kan die anderheid gerelateerd worden tot liefdeloosheid. Door een levenswijze na te streven waarin men liefdeloosheid tracht te voorkomen, zou men die anderheid dan ook afwenden. Tegelijkertijd zou men ook een ‘andere liefde’ des te meer mogelijk maken, namelijk, een liefde die niet ondergeschikt is aan macht of verlangens. Maar een liefde die men wensen kan uit de betekenisvolheid die zulke liefde zich zelf schenken kan. En ook wanneer men die liefde niet actief zou nastreven, dan nog zou het veel betekenisvoller kunnen aanvoelen

om ze ook niet de rug toe te keren. En het is die herkenning die ook kan helpen bij het inzien dat zo'n andere levenswijze, zoals één die draait rond macht of verlangens, voor zich betekenislozer zou zijn.

2. De greep der liefde

Liefde kan helpen met iets te aanvaarden. En als men betekenisloosheid ervaart, dan zou de aanvaarding ervoor kunnen zorgen dat men die betekenisloosheid verwerkt. En elke mens die onder betekenisloosheid gebukt gaat en de liefde ervaart die zulke aanvaarding mogelijk maakt, zal kunnen inzien wat enige liefde kan verwezenlijken. Alsof de liefde stond te wachten om ervaren te worden.

En de liefde is niet alleen daar om betekenisloosheid te kunnen mijden maar ook om betekenis te bekomen. Al gaat dat eigenlijk hand in hand. Want bij het mijden van betekenisloosheid bekomt men betekenis. Alleen is er soms meer de nadruk op het bekomen van betekenis. Zoals bij bewondering of waardering. Waarbij men kan voelen hoe men wilt zijn, aldus, bewonderd en gewaardeerd. En bij liefde zou men proberen om dit oprecht te laten zijn aangezien men de andere waarschijnlijk niet zou willen misleiden. En zo kan er ook vertrouwen ontstaan. En als men dat vergelijkt met alternatieve omgangswijzen, zoals wanneer er wantrouwen heerst of wanneer bewondering niet oprecht is, dan kan die liefde weer meer lijken.

En vanaf men die uitingen van liefde leert herkennen, dan kan men het eigen gedrag erop gaan evalueren. En wanneer men dan opmerkt dat men zich soms liefdeloos gedraagt, dan zou zulk gedrag minder kunnen lijken te zijn dan liefdevoller gedrag. En dan zou men het misschien willen om zich liefdevoller te gedragen. Aldus, men zou reeds iets meer in de greep van de liefde zijn.

Misschien wilt men dat niet. Misschien wilt men niet altijd bezig

zijn met aanvaarding, waardering, bewondering, enz. Misschien wilt men ook passie, plezier, humor, gezelligheid, enz. Maar misschien kan er ook liefde gepaard gaan wanneer men passie, plezier, humor of gezelligheid nastreeft. Aldus, men hoeft niet altijd liefde na te streven om zich enigszins liefdevol te blijven gedragen. En als dat mogelijk is, misschien wilt men dan meestal die liefdevolheid verkiezen wanneer men iets anders dan liefde nastreeft. En ook dan is men nog steeds in de greep der liefde. Omdat het betekenisvoller zou kunnen lijken.

Maar misschien wilt men nog meer dan dat. Misschien wilt men soms zich niet liefdevol kunnen gedragen. Zodat er een nog een grotere reikwijdte zou zijn in het mogelijke gedrag. Maar misschien verkiest men dan nog steeds gedrag dat niet liefdevol zou zijn maar ook niet liefdeloos zou zijn. Opdat het nog steeds betekenisvoller zou zijn als het gaan beleven van die liefdeloosheid.

En dat kan allemaal betekenisvoller lijken omdat men in die greep van die liefde is geweest. Maar ik ga geen pleidooi houden om te ontsnappen aan die greep der liefde. Het is duidelijk dat er een hele reikwijdte aan gedrag mogelijk is zonder te vervallen in liefdeloosheid. Dus er blijft veel vrijheid over. Evenzeer zou men dan die greep der liefde kunnen willen aanvaarden. Of men zou een balans kunnen aanvaarden tussen die liefde en die vrijheid.

3. Wat in de weg staat van liefde

Natuurlijk, ook diegenen die wel een leven wensen dat draait rond liefde kunnen soms in de weg staan van het bekomen van liefde. En dat is niet altijd makkelijk om te herkennen bij zichzelf als men wel belang wenst te hechten aan liefde. Toch lijkt het maar eerlijk om te vermelden wat er in de weg kan van liefde staan opdat diegenen die liefde wensen des te beter zouden kunnen mijden dat ze onbedoeld liefdeloosheid creëren.

Onmacht kan zo één oorzaak zijn. Soms kan onmacht zich dicht

bij liefde brengen doordat men bv. des te meer begrip zou kunnen opbrengen voor andere mensen die ook kwetsbaar zijn. Maar soms brengt onmacht ook pijn en woede teweeg opdat men zich des te meer zou kunnen gaan afsluiten van liefde.

Iets dergelijks kan ook gesteld worden van macht. Stel bv. dat iemand in een relatie dominant wilt zijn en macht wilt, dan zou men zich wel kunnen toewijden aan die persoon als een liefdevol gebaar. Maar zolang die persoon uit is op macht, dan zal dat liefdevol gebaar niet zozeer als liefde aanzien worden maar eerder als een uiting van volgzzaamheid of onderdanigheid die men kan bekomen van die persoon.

En iets dergelijks kan ook gesteld worden van iemand die anderen laat macht hebben over zich. Zolang die persoon bezig is met het nastreven van volgzzaamheid dan gaat het niet om liefde.

In een heel ander voorbeeld zou het kunnen gaan om ouders die een zekere beïnvloeding uitoefenen op een kind. Aangezien er een zekere beïnvloeding zou zijn, zou men kunnen spreken van een zekere macht die men uitoefent. Maar mogelijk gaat het niet om macht. Mogelijk willen die ouders het beste voor het kind, mogelijk verklaart liefde bij die ouders hoe ze zich willen gedragen. Wat nog niet betekent dat dit ook als liefde zal aankomen bij dat kind. Maar als die ouders wel macht zouden nastreven in plaats van liefde, dan kan men wel met zekerheid stellen dat het op dat moment niet gaat om liefde voor hen.

Dus het is niet dat macht helemaal niet voorkomt bij uitingen van liefde. Maar vanaf het gaat om macht, dan zal het niet langer gaan om liefde.

Het zou hierbij soms ook onbedoeld om macht kunnen gaan. Zoals bv. in een relatie waarin men met elkaar een strijd aangaat. Zo zou men elkaar kunnen trachten te onderdrukken omdat men voelt dat de andere zich onderdrukt. En zo kan er eigenlijk een machtsstrijd opduiken zelfs wanneer zij vooral trachten op te komen voor zichzelf. Ook zo staat men natuurlijk in de weg van liefde.

Ook verlangens kunnen in de weg staan van het openstaan tot liefde. Het zou bv. kunnen gaan om lust of begeerte. Iemand zou er zeer aantrekkelijk kunnen uitzien. Of iemand zou lust kunnen opwekken omwille van hoe die zich gedraagt. En als men zich meer laat meeslepen door zulke gevoelens van lust, dan zou men minder kunnen openstaan voor liefde.

Als men zich meer van onmacht en verlangens zou kunnen bevrijden, dan zou men des te meer kunnen openstaan voor liefde. Als men meer wilt openstaan voor liefde, dan zou men ook kunnen trachten om zich niet met macht bezig te houden.

En dat betekent meer dan slechts zich minder bezig te houden met het nastreven van macht. Men zou zich kunnen bezighouden met het trachten te percipiëren van macht. Men zou zich kunnen bezighouden met welke macht men zou hebben of niet zou hebben en met welke macht iemand anders zou hebben of niet zou hebben. En als men zich daarmee bezighoudt, dan zal men ook minder neigen open te staan voor liefde. Al zou men uiteraard soms wel dienen na te gaan wat voor macht iemand zou kunnen hebben over zich.

En zo is het ook met verlangens en onmacht. Men zou zich kunnen bezighouden met welke onmacht iemand anders niet heeft. Of met welke verlangens iemand anders voor zichzelf kan vervullen. Enz.

Ook onverschilligheid zou in de weg kunnen staan van liefde. Men zou bv. in een relatie soms niet de voldoening kunnen vinden die men wenste te bekomen bij de persoon die men wilt of wou liefhebben en men zou er dan mogelijk minder in slagen om in eenzelfde mate om die persoon te geven dan dat men voorheen deed. En als men zou inzien dat er zulke onverschilligheid heerst, dan zou men kunnen trachten om betekenis te zoeken en vinden in die relatie en in het nastreven van die liefde.

Ook zelfmedelijden zou kunnen maken dat men soms aan zichzelf gaat denken terwijl men ook vriendschap of liefde had kunnen ervaren of nastreven.

En soms kan men wel liefde willen nastreven terwijl men te blind is voor hoe de andere persoon is. Zoals reeds besproken in het hoofdstuk over verbondenheid, is het mogelijk dat men zich een beeld vormt over de andere terwijl dat beeld niet overeenstemt met de andere. Ook zo zou men in de weg kunnen staan van liefde.

Het is waarschijnlijk wel evident dat aspecten zoals onmacht, macht, verlangens of onverschilligheid in de weg kunnen staan. Maar het is misschien toch niet altijd zo evident om die aspecten aan te pakken opdat men zich meer zou kunnen openstellen tot liefde. Men zou bv. de onverschilligheid kunnen uitwerken op de persoon die men wou liefhebben. In plaats van te gaan onderzoeken waarom die onverschilligheid er is en hoe ze aan te pakken opdat men weer meer zou kunnen openstaan tot liefde. Want mogelijk wilt men liefde nastreven maar lijkt het zo dat de andere persoon het zich onmogelijk maakt. Terwijl het mogelijk niet altijd of niet altijd zozeer aan de andere persoon ligt maar ook aan die aspecten zoals onmacht of onverschilligheid die in zich opduiken.

En soms wilt men bv. liefde nastreven omdat men liefde in zich heeft en wilt geven aan de andere persoon. En men zou dan kunnen herkennen bij zichzelf dat men liefde in zich heeft. En dan kan het moeilijk zijn wanneer die liefde niet lijkt aan te komen. Dan zou men frustraties kunnen uiten en bij het uiten van die frustraties zou men misschien soms kwetsend zijn naar de andere. Het kan hierbij ook moeilijk zijn om in te zien dat men niet liefdevol is naar de andere en dat de andere daar mogelijk onder lijdt. En vanuit die ervaren liefdeloosheid kan die andere persoon dan frustraties uiten naar zich. Wat dan liefdeloos kan overkomen naar zich toe. Dan kan het belangrijk zijn om te herkennen dat er liefde in zich is maar dat die liefde niet aankomt. Opdat men kan proberen om opnieuw open te staan voor de mogelijke liefde van de andere en opdat men opnieuw kan proberen om de andere te laten openstaan voor de liefde in zich.

Al kan het ook zo zijn dat men wel openstaat voor liefde of

vriendschap en dat de andere persoon zich op zulke wijze gaat gedragen dat het onmogelijk wordt voor zich om nog open te blijven staan voor liefde of vriendschap naar die persoon. Als men bv. herhaaldelijk gekwetst wordt terwijl die persoon genadeloos blijft toeslaan, dan kan het wel degelijk haast onmogelijk worden voor zich om liefde te blijven geven.

Men kan ook nagaan dat er verbanden kunnen worden gelegd tussen liefde en de cultuur die er zoal heerst. Want hoe meer onmacht er heerst en hoe meer men zich doorheen de samenleving bezighoudt met macht of hoe meer verlangens worden nagestreefd of hoe meer onverschilligheid er heerst, hoe minder liefde zal neigen te heersen doorheen de cultuur die er heerst.

Er lijkt in de moderne cultuur ook in zekere mate een cultuur te heersen waarin het centraal stellen van de eigen belangen en van zichzelf lijkt te worden aangemoedigd. In marketing staat men bv. vaak centraal als diegene die iets zou kunnen bekomen dat het eigen leven zou verbeteren. En vele mensen hebben toegang of kunnen toegang verkrijgen tot enorm veel producten, diensten en andere mogelijkheden. Er is ook het internet, er zijn games, er zijn tal van films en tv-series die te volgen zijn. En men zou voldoening kunnen krijgen door een interactie aan te gaan met zulke vormen van media. En men kan zo dus een zekere verrijking of voldoening voor zichzelf bekomen. En het lijkt me dan ook te verwachten dat vele mensen in zekere mate het eigen leven zouden kunnen trachten te verrijken door in te gaan op al die mogelijkheden die zich aanbieden. Het zou kunnen leiden tot egocentrisch of egoïstisch gedrag.

Echter, bij het aangaan van liefde zou men zich net kunnen bezighouden met het belang van de andere. Men zou kunnen trachten om uit interesse of uit belangstelling of uit medeleven trachten te begrijpen of aanvoelen hoe het zou zijn voor de andere. Opdat men zich zou kunnen gedragen naar de andere op een wijze die men als liefdevol acht. Er kan een opzet zijn tot empathie. Men zou de andere centraal gaan stellen. Bij het wensen aan te gaan van

die liefdevolheid of sympathie stelt men zich in zekere mate niet egocentrisch op opdat men die liefdevolheid kan bekomen.

Maar als men dan zichzelf wel in zekere mate gaat centraal stellen, dan zou dit dan ook ten koste kunnen gaan van die empathie. Men zou het zich bv. kunnen gaan rechtvaardigen om aan zichzelf te denken omdat men het gevoel heeft dat de andere persoon niet empathisch genoeg is naar zich. Of men zou bv. een zekere afkeer kunnen ontwikkelen voor iemand anders omdat die zich niet lijkt te gedragen naar zich op een wijze die de eigen sympathie verdient. En mogelijk komt dat voort uit een enigszins egocentrische attitude. En zo zou het egocentrisme ook in de weg kunnen staan van liefde.

Dus egocentrisme kan ook in de weg staan. En zulk egocentrisme kan om vele redenen ontstaan. Het kan ontstaan uit verlangens. Immers, die verlangens zouden kunnen draaien om wat men zelf, voor zichzelf, zou willen bekomen. Het kan ontstaan door onverschilligheid omdat men uit onverschilligheid mogelijk niet zo zeer zou geven om de andere. En zo ook kan het verkrijgen van macht om zichzelf draaien. En ook bij onmacht zou men zich genoodzaakt kunnen zien om aan zichzelf te denken. Het is dan moeilijk egocentrisme te noemen maar men zou wel zichzelf centraal stellen. Dus het lijkt zo te zijn dat bij al datgene wat in de weg kan staan van het komen tot liefde, men zichzelf zou kunnen centraal stellen.

Men zou uiteraard wel kunnen bevragen wanneer men open wilt staan voor liefde en wanneer niet. En het antwoord op zulke kwesties komt uiteraard uit zichzelf.

Ik wens echter slechts na te gaan wat er in de weg staat van het kunnen openstaan tot liefde wanneer men zich wilt openstellen voor liefdevolheid. En wanneer men dat wilt, dan kan het helpen om zich bewust te zijn van al datgene dat in de weg zou kunnen staan van liefdevolheid.

4. Het bekomen van liefde

Er valt te bevragen wat er nodig zou zijn om liefde te bekomen. Als men liefde zou bekomen dan zou men iemand zijn voor de andere persoon die deze persoon zou kunnen liefhebben. Om de liefde te bekomen zou men dan ook een zekere wil hebben om zo'n persoon te willen zijn. En niet uit volgzaamheid of plichtsgevoel maar omdat men als dusdanig wilt zijn voor die persoon. Het is dus altruïstisch. Maar niet slechts altruïstisch. Want men zou die persoon kunnen willen zijn. Want wat men doet voor iemand anders kan zijn wat men wilt doen voor zichzelf.

Het lijkt ook aan te nemen dat de andere persoon niet zou willen dat men uit volgzaamheid of een gevoel van plicht iemand zou zijn die de andere persoon zou kunnen liefhebben. De andere persoon zou mogelijk een persoon willen liefhebben omdat die persoon uit diens eigen liefde iemand wilt zijn dat die andere persoon kan liefhebben.

Men kan dan ook nog bevragen hoe de andere persoon zou willen geliefd worden. En mogelijk zou de andere persoon willen geliefd worden als iemand dat die andere persoon zelf kan liefhebben. Aldus, als de andere persoon zou voelen dat men zich ziet zoals die zichzelf zou kunnen willen zien.

Men kan ook trachten om iemand iets te geven zoals waardering of dankbaarheid. Opdat dat wat die persoon voor zich heeft gedaan zou worden herkend aan die persoon als zijnde waardevol. Zo geeft men iets terug.

En net zoals men iemand zou trachten iets te geven, zou men ook kunnen trachten om iemand niets te ontnemen. Zodat bv. het vertrouwen dat de andere in zich legt ongeschonden zou blijven.

En als iemand iets deelt met zich of iets vraagt van zich op een moment waarop men daar geen behoefte voor heeft, dan zou er de neiging kunnen zijn om dit als lastig of onnodig te gaan aanzien terwijl het een kans zou kunnen zijn om een zekere liefdevolheid

te beantwoorden naar de andere toe. En als men dat zou inzien en wensen te bereiken bij de andere, dan zou men die toenadering van de andere mogelijk ook niet als zo onnodig of lastig gaan neigen te beschouwen.

Er kan dus liefdevolheid bekomen worden door de andere zich liefde te laten geven. En hiervoor zou men dan dienen te herkennen hoe de andere dat wenst te bekomen. Bovendien zou men dienen open te staan voor die liefde. Want als men niet die liefde van de andere wenst, dan kan men er uiteraard ook niet open voor staan.

En als men als dusdanig zou vaststellen dat men de persoon en diens liefde respecteert, dan zou men kunnen vaststellen bij zichzelf dat men iemand is die dat respecteert. Iets wat men zou kunnen willen voor zichzelf en voor de andere. Net zoals de andere persoon dat zou kunnen vaststellen dat men die persoon is voor hem/haar. En dan zou men zelf ook kunnen vaststellen dat men die persoon is voor hem/haar. Iets wat men ook zou kunnen willen. En alhoewel het mogelijk lijkt op volgzaamheid omdat men iemand zou gaan zijn voor de andere zoals die het zou willen, lijkt er net een soort van autoriteit te kunnen ontstaan. Want de andere zou kunnen vaststellen dat men iemand is die diens liefde zou verdienen. Net zoals men dan zelf zou kunnen vaststellen dat men die persoon is voor de andere. En zo kan er een zelfbevestiging ontstaan en zelfvertrouwen ontstaan. En, in zekere zin, autoriteit ontstaan omdat men zou gerespecteerd worden voor wie men is.

En als men zulke liefde zou kunnen bekomen dan zou die andere persoon zich kunnen gewaardeerd voelen en begrepen voelen. Die persoon zou kunnen zien en herkennen dat die geliefd is. Die persoon zou kunnen zien dat men zich aanvaardt en waardeert. Die persoon zou zich kunnen gaan vertrouwen. En zo kan er voor die persoon een vrijheid ontstaan. Omdat die persoon kan gaan voelen dat die kan zijn zoals die wilt zijn. En niet iemand anders hoeft te zijn. Al zou die persoon in zekere mate dan ook iemand kunnen

willen gaan zijn die men zelf des te meer zou kunnen liefhebben. Aldus, de liefde zou kunnen beantwoord worden.

Wat natuurlijk wel belangrijk is, is dat men niet ‘liefde’ gaat toepassen als een methode waarmee men de liefde van de andere kan bekomen. Net zoals het ook niet om liefde zou gaan wanneer men louter doet wat men meent horen te doen om de andere geliefd te laten voelen. Men staat natuurlijk open tot liefde wanneer men echt wilt liefhebben.

5. Zelfliefde uit liefde

Zelfliefde kan ontstaan uit liefde. Er hoeft dan helemaal geen opzet te zijn om zichzelf graag te zien. Het kan simpelweg een gevolg zijn van het liefhebben van anderen. Het zou dan gaan over een zelfliefde waarbij men niet zichzelf graag ziet boven anderen. Het zou eerder een nevenverschijnsel zijn van het liefhebben van elkaar. Men zou liefde voor zichzelf kunnen hebben omdat men zich geliefd voelt door de andere. De andere persoon schenkt zich dan die zelfliefde uit hoe men voelt dat die persoon zich liefheeft. Net zoals men dan zou kunnen wensen dat iemand anders een zekere zelfliefde krijgt door die liefde die men aan die persoon schenkt. Want als die persoon voelt dat er liefde is voor zich, dan kan het zelfbeeld van die persoon verbeteren. En als die persoon positiever in het leven gaat staan, dan zou die persoon mogelijk ook geneigd zijn om meer te gaan leven op een wijze die in lijn ligt met hoe die persoon dat wilt. En dat kan op zich ook leiden tot een zekere zelfliefde. Maar die persoon zou ook een zekere zelfliefde kunnen ontwikkelen omdat die zou inzien dat er iemand is die uit liefde tracht om zich zelfliefde te laten hebben. Als die persoon voelt hoe die geliefd wordt, dan kan er zo een beeld ontstaan van zich, gegeven door de andere, dat die persoon kan liefhebben. En die zelfliefde kan beantwoord worden door liefde te hebben voor de persoon die zich die zelfliefde schenkt. En als men dan diegene is die de andere heeft zelfliefde geschonken, dan zou men mogelijk zelf ook nog zelfliefde kunnen voelen omdat men zo

liefdevol is geweest. En in al dit lijkt een schoonheid te liggen. Een schoonheid die lijkt te mogen herkend en bevestigd worden.

Soms is het natuurlijk allemaal niet zo positief. De kans bestaat dat men zich bv. niet zo geliefd voelt. Maar het lijkt me belangrijk om te beseffen dat er niet altijd iemand anders bij betrokken dient te zijn. Men kan zich wel degelijk ook zelf zulke liefde schenken. Als men bv. zou voelen dat men in de steek gelaten is en als men vindt dat men het recht heeft om het leven weer op te nemen, dan zou men zichzelf wat liefde kunnen schenken door zichzelf wat graag te zien. Opdat men het leven weer zou oppakken.

En dat hoeft natuurlijk helemaal niet te betekenen dat men de liefde voor zichzelf zo centraal zou stellen dat de liefde voor zichzelf belangrijker zou worden dan de liefde voor anderen. Het zou simpelweg kunnen betekenen dat men zichzelf wat liefde gunt. Net zoals men iemand anders dat misschien ook zou willen gunnen als die persoon zich in eenzelfde situatie zou bevinden.

Zelfliefde heeft vaak een slechte naam. Omwille van de associatie met narcisme. En omwille van het materialisme en de zelfzuchtigheid in de samenleving die geassocieerd wordt met zelfliefde. Er is ook een zekere aanmoediging om zulke zelfliefde als onschuldig te aanzien. Er wordt een beeld verspreid van materialisme en van professioneel en financieel succes als zijnde onschuldig en als zijnde deugdelijk. Maar wanneer zulk materialisme en zulk succes zou leiden tot zelfzuchtigheid en narcisme, dan verdwijnt die onschuld. Terwijl het zo lijkt te zijn dat de mens vaak op zijn minst enig narcisme en enige zelfzuchtigheid neigt te ontwikkelen wanneer men over de rijkdom beschikt om daarop in te gaan. Aldus, als men narcisme en zelfzuchtigheid als ondeugdelijk ziet dan lijkt die voorstelling van onschuldigheid in de werkelijkheid misleidend te zijn.

En aangezien er een neiging kan zijn bij de mens om zulke zelfliefde als iets te willen aanzien dat deugdelijk is, kan het belangrijk zijn om te beseffen dat er ook een andere vorm van

zelfliefde mogelijk is, aldus, een zelfliefde die ontstaat uit het geven en krijgen van liefde.

6. Onzelfzuchtige zelfliefde

De titel is hier misleidend. Onzelfzuchtige zelfliefde lijkt hier opnieuw te gaan over een onschuldige zelfliefde, zoals die reeds werd besproken. Maar in deze tekst gaat het niet over een zelfliefde die onschuldig is. Want het gaat over een zelfliefde die voor een stuk in de weg zal neigen te staan van de beleving van liefde.

Stel dat een jonge dame verliefd wordt op een man die eigenlijk zelfzuchtig is. Die man is eigenlijk bezig met aan zichzelf te denken. Hij is bezig met te willen bekomen wat hij wil. En in zekere mate doet hij dat ongeacht wat zij wilt. Maar ze is nog jong en onervaren en ze ziet het niet. Ze is meer bezig met wat zij zou horen te doen i.p.v. met wat hij zou horen te doen. Omdat ze gelooft in de liefde. Omdat ze meent dat hij daardoor zal veranderen. Zij is dan bezig met liefde. Die man niet of nauwelijks. En dat zal mogelijk ook niet veranderen. Met het gevolg dat ze gekwetst wordt. En het is net die liefde die haar de das heeft omgedaan.

Maar ze is nog jong en open om haar leven een heel andere wending te geven. Vanaf nu stelt ze centraal wat zij wilt i.p.v. wat iemand anders zou willen van haar. En dat lijkt redelijk te zijn want zo kan ze voorkomen dat iemand anders van haar goede intenties misbruik zou maken. Want als ze dan een man tegenkomt die haar wilt overtuigen van iets omdat hij dat wilt, dan kan ze dat snel weigeren als zij dat niet wilt.

En ze zou ook kunnen beginnen te merken dat die egocentrische attitude haar ook voldoening kan brengen. Ze zou bv. een andere man kunnen aantrekken. Een man die inziet dat zij zichzelf centraal wenst te stellen. En als die man dan iets wilt van haar, dan kan hij trachten om haar te geven wat zij wil. En als zij krijgt wat

zij wil, dan kan dat aanvoelen als een vervulling van haar zelfliefde. Zij voelt zich geliefd als diegene die bekomt wat ze wou bekomen voor zichzelf.

En die zelfliefde kan relatief onzelfzuchtig zijn. Zij zou kunnen geloven in de heilzaamheid van het centraal stellen van zichzelf. Dit kan haar nieuwe deugdzaamheid zijn. Zij kan dit als superieur zien ten opzichte van het leven voor anderen. Omdat zij zou kunnen menen te herkennen dat zij bij momenten meer voldoening lijkt te krijgen van haar egocentrisme als dat anderen voldoening krijgen wanneer zij ten dienste staan voor anderen. En het ten dienste staan voor anderen kan natuurlijk gerelateerd worden tot liefde. En zij zou dan ook de liefde afwenden. Alsof het haast iets zou zijn dat haar iets zou ontnemen omdat de liefde in conflict zou liggen met haar huidige levensstijl. En als zij bovendien erin zou slagen om niet gemeen te zijn naar anderen omdat ze vanuit haar eigen zelfliefde niet zo wenst te zijn voor haarzelf, dan kan haar onzelfzuchtige zelfliefde des te meer als iets goedaardig lijken.

Maar ze geeft natuurlijk wel iets op. Ze geeft liefde op. En dat zou ze natuurlijk ook kunnen herkennen. Als ze bv. de schoonheid van liefde herkent bij anderen, dan kan het ineens als leeg aanvoelen om haarzelf centraal te stellen. Want het is daardoor dat ze die liefde mist. Ze zou kunnen proberen om zelf meer te doen voor anderen omdat ze zo wilt zijn vanuit haar eigen zelfliefde. Aldus, ze zou kunnen trachten om liefde voor zichzelf na te streven door dingen te doen voor anderen die zij wenst te doen. En zo zou ze een toenadering tot liefde kunnen zoeken en vinden. Maar het is helemaal niet evident. Omdat het geven van liefde of sympathie vaak geen voldoening schenkt. Want anderen zouden er bv. geen behoefte kunnen aan hebben. Of ze zouden er misbruik van kunnen proberen te maken. Of ze zouden het kunnen misverstaan. Zodat die toenadering tot liefde ineens weer minder voldoening lijkt te kunnen geven dan die onzelfzuchtige zelfliefde. En uit de frustraties die daaruit zouden kunnen ontstaan, zou ze opnieuw des te meer de zelfliefde kunnen vooropstellen. Terwijl die zelfliefde

alsnog soms zou kunnen leiden tot een leeg gevoel omwille van de relatieve afwezigheid van liefde. Dus het is helemaal niet evident om die zelfliefde als superieur te aanzien.

En hier werd dit aangegeven met een voorbeeld. Maar in de realiteit kan het natuurlijk zeer anders uitdraaien. Het zou bv. evenzeer kunnen dat tal van tienermeisjes reeds gefascineerd raken van het centraal stellen van zichzelf doordat ze bv. via sociale media of via vriendinnen hiertoe aangemoedigd worden. Dus zulke levensstijl zou reeds vorm kunnen krijgen nog voor ze ooit een sterke liefde hebben gekend. En dan kunnen ze daar natuurlijk in het ongewisse voor zijn.

7. De liefde die men verdient

Stel dat men een egocentrische houding aanneemt waarbij men zichzelf in allerlei aspecten als superieur aanziet. Men zou hierbij kunnen menen dat men eigenlijk objectief is in dat oordeel van superioriteit. Omdat men bv. iets kan wat de andere daadwerkelijk niet kan. Natuurlijk, als die andere persoon herkent dat men zich aanziet als iemand die minder kan, dan kan die andere persoon vinden dat men zich aanziet als iemand die zwakker is dan zich. Wat uiteraard vaak niet sympathiek of liefdevol overkomt.

En zelfs al zou die ene persoon uit sympathie trachten om die andere persoon te helpen om zo goed of om beter te worden dan zich in iets, dan nog kan die andere persoon daar niet bij gebaat zijn. Omdat de kans bestaat dat dit helemaal niet als liefde overkomt. Want die andere persoon zou kunnen verwachten dat men zich aanziet als een gelijke. En niet als iemand die dient 'verbeterd' te worden op één of ander vlak. Er valt dan te stellen dat die ene persoon niet kan eisen of verwachten dat hij/zij de liefde verdient van die andere persoon.

Natuurlijk, vele mensen willen niet opzettelijk zulk egocentrisme gaan nastreven. Maar zij zouden bv. wel kunnen leven in een cultuur waarin een zeker perfectionisme centraal staat. En als zij

dan vanuit dat opzicht naar iemand kijken die op allerlei wijzes gebrekkig lijkt te zijn, dan kan die persoon meteen zwak of zielig gaan lijken. Zelfs wanneer men niet het opzet had om die andere persoon werkelijk als dusdanig te aanzien. Als die persoon dat merkt en als dat dan kwetsend aanvoelt, dan zou dat liefdeloos kunnen overkomen bij die persoon.

Ook wanneer men werkelijk tracht om liefde te geven en wanneer men daarna bv. die andere persoon toch teleurstelt, dan lijkt men niet te kunnen eisen dat men de liefde van die andere persoon verdient omwille van die liefde die men had gegeven, als die teleurstelling daarna die liefdevolheid in het gedrang heeft gebracht.

Dus men is afhankelijk van de andere persoon. De andere persoon zal bepalen hoeveel liefde men van zich verdient. Dit wijst er trouwens op dat het niet gaat over macht die men zou mogen of horen uitoefenen op iemand. Want vanaf men het gevoel heeft dat men macht uitoefent door iemand anders te overtuigen dat men hem/haar liefde verdient, dan bepaalt die andere persoon het eigenlijk niet meer. Dus het is aan de andere persoon om het te bepalen.

Al zou het natuurlijk ook kunnen dat die andere persoon meer bezig is met zichzelf. Of simpelweg niet ziet hoeveel liefde men tracht te geven. Het kan natuurlijk wel helpen om liefde te geven aan iemand die werkelijk openstaat om liefde te krijgen.

Ik neem hier natuurlijk aan dat die andere persoon wel degelijk openstaat tot liefde, maar op zijn/haar manier. Het geeft aan dat men de eigenheid van die persoon dient te respecteren. En als dat voor iemand anders geldt, dan kan dat natuurlijk ook voor zichzelf gelden. Aldus, dat het misschien heilzaam is om liefde op te zoeken op een wijze waarbij men voelt dat men echt zichzelf zou kunnen zijn. Ook hier zou men kunnen stellen dat dit dan de liefde is die men verdient.

8. De andere bezitten

Hoe bezit men de andere? Iemand zou kunnen voelen dat men de andere bezit door macht uit te oefenen. Waarbij men dan de andere zou uitlokken of zou dwingen of verleiden tot iets opdat men kan voelen dat men de andere bezit. Als die andere persoon dat echter niet wilt, dan kan dat voor die persoon aanvoelen alsof men onbegrepen is. En in die zin lijkt men die andere persoon dan niet te bezitten omdat men de andere persoon net diens wil lijkt te ontkennen. Als die andere persoon nu echt zou willen behandeld worden als een slaaf of hulpje, dan ligt het misschien anders. Maar ik ga aannemen dat de andere persoon niet als dusdanig wilt gecontroleerd worden. En dan lijkt de uitoefening van macht niet te leiden tot het bezitten van de andere als diegene die hij/zij wilt zijn.

Het lijkt net andersom te zijn. Dat men dan slechts de andere kan bezitten door de andere niet te willen bezitten. Aldus, door de andere te laten zijn zoals hij/zij spontaan wilt zijn vanuit zichzelf. En door dan iemand te zijn die dan open staat voor hoe hij/zij dan zou zijn en zou willen zijn. Zo kan de andere dan gaan voelen dat hij/zij gezien wordt.

Als de andere iemand is die als dusdanig wilt gezien worden en herkend worden omdat hij/zij op zoek is naar het samen zijn, dan lijkt het ook noodzakelijk dat de andere kan herkennen dat men iemand is die in zekere mate het in zich draagt om rekening te houden met zich. Het lijkt nodig te zijn om dat te doen als men als dusdanig de andere wilt bezitten. En dat kan dan ook wel werken. Maar niet wanneer men voelt dat de rollen beginnen om te keren. Als men begint te voelen dat de andere zich eerder begint te bezitten omdat men in te grote mate iemand dient te zijn voor de andere opdat die iemand kan zijn voor zich, dan zal er een weerstand ontstaan.

Dit lijkt mij een natuurlijke reactie te zijn. Maar ergens draait het natuurlijk om de andere. Om de andere te bezitten, wil natuurlijk

zeggen dat het ook wat om de andere gaat draaien. En dat men dat dan ook wilt toestaan.

9. Aanwezig zijn

Als men zich kan openstellen tot de andere en als men dan in enige mate werkelijk kan zien hoe de andere iets ziet, dan schuilt de subjectiviteit van de andere in zekere mate in zich. En als men dan liefdevol of vriendelijk of respectvol of bedachtzaam wilt zijn en als die andere persoon dat ook zou wensen, dan wordt men iemand die reageert op zich op een wijze die de andere persoon wenst en op basis van hoe de andere persoon iets ziet. En zo is het alsof men komt te bestaan voor de andere. Want de andere zou natuurlijk kunnen waarnemen dat men als dusdanig is. Men zou zich ook minder afsluiten in een eigen wereldje om zich te kunnen openstellen voor de omgeving rondom zich. En als er dan iemand is die om zich geeft, dan zou men ook des te meer die liefde van de andere voor zich, kunnen waarnemen. In plaats van zich af te sluiten en zich soms wat te ergeren omdat iemand anders zich niet lijkt te gedragen zoals men dat wenst van de andere ook al is die persoon mogelijk net bezig met zich trachten lief te hebben.

Bovendien kan het ook verruimend zijn om te zien hoe de andere is en hoe de andere persoon iets ziet.

10. Het bereik van liefde

Sommige mensen zouden misschien geneigd zijn om te denken dat liefde alles overwint. Maar dat lijkt vaak niet zo te zijn. Erger nog, soms lijkt de liefde niet te kunnen overwinnen omdat men denkt dat de liefde die men geeft, het zal halen.

De andere persoon dient open te staan voor liefde. En sommige mensen zijn moeilijk te bereiken. Men zou bv. kunnen proberen om liefde te hebben voor iemand terwijl die andere persoon net des te scherper uit de hoek zou kunnen komen om zo aan zich duidelijk te maken dat hij/zij geen boodschap heeft aan zulke

pogingen. Er is bij die andere persoon dan een liefdeloosheid. En die liefdeloosheid kan dan als een barrière zijn die men niet zomaar kan doordringen. De liefdeloosheid kan men niet liefhebben.

Het is enerzijds jammerlijk dat mensen gekwetst raken doordat ze proberen om liefde te tonen wanneer het niet werkt. Het is echter ook wat jammerlijk dat men soms geen liefde probeert te hebben wanneer het wel zou werken. Er is vast wel degelijk een groter bereik van liefde mogelijk als dat men uitoefent.

Als iemand bv. een andere opvatting heeft dan zich, dan zou men al snel die opvatting kunnen veroordelen als niet al te liefdevol. Maar ook als die opvatting niet al te liefdevol is, dan nog zou die andere persoon wel degelijk een liefde in zich kunnen dragen. Dus men zou erin dienen te slagen om te herkennen hoe die andere persoon zijn/haar liefde toont.

Soms is men daar nog niet aan toe. Soms beschermen mensen zichzelf om bv. hun eigen gekoesterde opvattingen te kunnen behouden. Soms kan het kwetsend zijn om te horen hoe iemand anders het ziet omdat het zich kwetst dat hij/zij zo denkt. En dan kan men zich neigen af te sluiten. Soms vraagt het veel tijd om te kunnen herkennen dat de verdeeldheid tussen mensen eigenlijk geregeld niet zo diepgaand is als dat men zou denken. Soms is er een brug mogelijk tussen elkaar. En het kan belangrijk zijn om enige verbondenheid tussen elkaar te kunnen behouden. Want als er verdeeldheid ontstaat, dan zijn er ook mensen die net die verdeeldheid kunnen proberen te vergroten om er hun profijt uit te halen. Zoals dat bv. in de politiek kan gebeuren, maar ook in vele andere situaties.

En toch... kan het ook baten om op de hoede te zijn. Men zou evenzeer overmoedig kunnen worden en zich iets te veel open stellen naar die andere persoon. En dan zou men bv. gekwetst kunnen raken. En dat is de moeilijke oefening die mensen soms hardleers onder de knie krijgen, namelijk, hoe ze zowel de nodige

afstand als de nodige openheid kunnen uitoefenen naar iemand anders wanneer ze liefdevolheid in acht proberen te nemen.

11. Liefde en autoriteit

Op deze wereld loopt het duidelijk niet altijd zo rechtvaardig. En zo ook tussen mensen. Een vaak voorkomend probleem is dat anderen een autoriteit wensen uit te dragen die niet op zijn plaats is. Wie hoort er autoriteit te hebben? Wel, diegene die zich het meest correct gedraagt. Want iemand anders zou er des te meer misbruik van kunnen maken en dat kunnen rechtvaardigen. Soms omdat ze niet beter weten, soms omdat ze er misbruik van willen maken. In beide gevallen ontstaat er schijnheiligheid. Maar hoe kan men daar tegen op?

Het is geen simpele kwestie. De eerste moeilijkheid is dat men soms enige onrechtvaardigheid zal moeten laten begaan. Er lijkt soms geen andere keuze te zijn. Omdat men bv. de goede vrede zou dienen te bewaren. Men kan altijd strijden voor rechtvaardigheid maar dat wil niet zeggen dat de uitkomst rechtvaardig kan zijn. Want als men zo iemands autoriteit aanvalt, dan gaat die persoon daarom niet des te rechtvaardiger gaan worden. Het kan net de relaties tussen elkaar en tussen anderen gaan verzuren.

Dus men dient de onrechtvaardigheid naar zich en naar anderen te kunnen dragen. Men moet er tegen kunnen. Het is ook pas dan dat men zich wijzer kan gaan gedragen. Omdat men pas dan de controle niet verliest door bv. te strijden voor rechtvaardigheid omdat het zich kwetst... maar waarbij men dan geregeld geen rechtvaardigheid bekomt... soms net het tegenovergestelde. Wanneer men tegen de onrechtvaardigheid kan, dan is men net vaak beter in staat om in te zien wat men kan doen om effectief die onrechtvaardigheid te bestrijden.

Want wanneer men er tegen kan, dan is men ook beter in staat om vriendschappelijk genoeg te blijven naar diegene die onrecht

begaat. En dat is belangrijk omdat men dan in staat kan zijn om iets duidelijk te maken aan die persoon zonder die persoon hierbij al te hard aan te vallen. En zo kan die persoon er een les uit trekken zonder zich van zich af te keren door bv. autoriteit te gaan misbruiken naar zich of naar anderen.

Maar hoe doet men dat nu precies allemaal?

Men kan dat leren door de liefde in zich te behouden terwijl men onrechtvaardigheid duldt. En als men dat doet, dan begint men op den duur te begrijpen dat men des te meer recht van spreken krijgt wanneer onrechtvaardigheid aangehouden wordt door iemand anders. Maar niet alleen omwille van die onrechtvaardigheid die aangehouden wordt maar ook omwille van het feit dat men die andere persoon ondertussen een tijd vriendschappelijk heeft benaderd. En door dat te doen, leert men wat men kan doen en niet kan doen om onrecht tegen te gaan. En eens men dat leert, kan men al snel gaan aanvoelen wat men kan doen en niet kan doen om op te komen voor iemand zonder hierbij zelf schade te gaan aanrichten.

Het is ook een middenweg zoeken tussen te braaf te zijn en te stout te zijn. Als men met veel dingen om kan gaan, dan staat men sterk. Men zou dan iemand anders een steek kunnen geven omwille van de onrechtvaardigheid die hij/zij zou begaan, omdat men zich toch zo sterk voelt. Maar dat kan snel tegen zich keren als men hierdoor problemen veroorzaakt terwijl men daar niet onverschillig voor is.

Men kan echter ook te braaf zijn door te lang iets te laten begaan dat niet juist is zonder ook maar iets te doen omwille van een vrede die men zou dienen te bewaren. Niet dat men geen vrede dient te bewaren. Vast wel. Maar men dient iets te doen.

Door een zekere liefde in zich te houden, houdt men zich ook niet bezig met die macht van diegene die autoriteit uitoefent. Men wendt die af. Het zou een valstrik zijn om dat niet te doen. Omdat men dan zelf een focus legt op die macht van de andere. Terwijl dat vaak niet hoeft. Want diegene die autoriteit uitoefent is

geregeld zelf niet zo bewust van de gebreken die er zijn in de geldigheid van die autoriteit. Want die persoon kan zich geregeld blindstaren op een veel te grote zelfrechtvaardiging omdat die persoon werkelijk niet zo goed begrijpt wat er mis zou zijn aan die autoriteit. Door die persoon dan niet aan te vallen, spaart men die persoon. Wat redelijk lijkt vanuit de gedachte dat die persoon het werkelijk niet beter weet.

Men kan in plaats daarvan net de focus gaan leggen op de persoon die het onrecht ondergaat. Als de autoriteit van iemand bv. zorgt dat iemand anders zich gaat onzeker voelen, dan kan men die onzekerheid trachten weg te nemen. En zo geeft men meteen ook aan dat die autoriteit niet zoveel rechtvaardiging verdient.

12. Liefde en onafhankelijkheid

Bij liefde kan men leed delen. Zo kan iemand de eigen moeilijkheden delen om via het begrip van iemand anders er beter mee te kunnen omgaan. Het is dan natuurlijk cruciaal dat men zulk begrip kan opbrengen en dat men bv. niet zou denken dat de andere maar diens 'zwakheid' toont. Het gaat er dan immers vaak niet om dat de andere zou sterker hoeven te zijn. Als men echter wel het juiste begrip kan opbrengen dan kan er een positieve afhankelijkheid ontstaan. De andere kan rekenen op zich. Zo hoeft de andere ook niet te onafhankelijk te zijn door alles maar alleen te hoeven dragen.

Natuurlijk, men dient niet altijd bij de pakken te blijven zitten. Soms kan er iets gedaan worden aan elkaars leed door op te komen voor elkaar en door te zoeken hoe men sterk kan zijn voor elkaar. En dan kan men wel degelijk trachten om de andere des te onafhankelijker te laten zijn.

Liefde en onafhankelijkheid kunnen hand in hand gaan. Uit liefde zou men de onafhankelijkheid van de andere kunnen willen bevorderen. Hierbij zou men dan net kunnen gaan geloven in de andere als iemand die onafhankelijker kan zijn. En als iemand die

hierdoor ook sterker zou kunnen zijn. Men zou trachten te zien hoe die persoon zou kunnen uitgroeien tot iemand die sterker is door na te gaan wat voor sterke punten die reeds heeft en welke sterke punten die zou kunnen ontwikkelen. En men zou de persoon trachten te helpen in het bekomen van meer sterkte. Zo zou de andere persoon ook merken dat men zich helemaal niet als zwak aanziet maar dat men zich aanziet als iemand die sterkte heeft en sterker zou kunnen zijn. En men zou als dusdanig kunnen willen aanzien worden. Wat zou kunnen leiden tot een aanvaarding van die liefde voor zich.

En zo zou men samenwerken tot het bekomen van meer sterkte in elkaar. En een specifiek sterk punt dat men kan bekomen is het beschikken over meer onafhankelijkheid. En dat is van zeer groot belang. Want het beschikken over meer onafhankelijkheid houdt onder andere in dat men minder afhankelijk zou zijn van anderen.

En eigenlijk leeft men in een wereld waarin de meerderheid afhankelijk is van een minderheid. Dat is zo in bedrijven waarin diegene met een hogere positie het gezag heeft over al diens ondergeschikten. Dat is zo in de politiek waarin enkele politici het gezag hebben over de regering en alzo beslissingen kunnen nemen voor de hele bevolking. En ook louter in de sociale interactie kan het zijn dat één persoon diens wil kan uitoefenen over anderen opdat zij onder enige afhankelijkheid gebukt gaan. En waarbij men mogelijk geconfronteerd wordt met de eigen zwakte in het voorkomen dat men niet zou gedwongen worden tot die afhankelijkheid. Waarbij men dan zichzelf als zwak zou kunnen aanzien en de andere als sterk. Dus het nastreven van elkaars onafhankelijkheid via liefde lijkt enorm van toepassing te zijn in deze wereld om zo voor velen een positieve verandering te kunnen bekomen.

Maar het is niet evident. En deels omdat deze wereld ook iets anders als ideaal lijkt voor te stellen. Namelijk, dat men zelf diegene zou worden die de sterke persoon is ook al zou dat mogelijk in zekere mate ten koste gaan van de onafhankelijkheid

van anderen. Men zou werkelijk zo iemand kunnen willen zijn en men zou ervoor beloond kunnen worden.

Men zou bv. hogerop kunnen klimmen in een bedrijf en hierdoor meer kunnen verdienen. Zelfs al zou men de onafhankelijkheid van diens ondergeschikten niet hard respecteren. En dan lijkt het haast alsof men ervoor beloond wordt omdat men toch meer geld zou verdienen dan hen. En diegenen die het hardst proberen om hogerop te raken zijn mogelijk niet altijd diegenen die het meest respectvol neigen te zijn naar anderen. Opdat men eigenlijk een systeem heeft dat zulke ontwikkeling in de hand kan werken.

Een ander voorbeeld is het zogenaamde schoonheidsideaal waaraan men massaal wordt blootgesteld. Het is een ideaal waaraan velen niet aan voldoen. Toch zouden velen het willen nastreven ook al is dat ideaal een oorzaak waardoor ze geconfronteerd worden met teleurstelling en met een negatief zelfbeeld en met afwijzing omdat men zogenaamd niet mooi genoeg zou zijn. En toch zouden vele mensen, door de blootstelling aan dat schoonheidsideaal, iemand verlangen die sterk aanleunt bij dat ideaal. Het resultaat is dat velen iets willen nastreven dat slechts voor een minderheid zou weggelegd zijn terwijl het voor velen tot negatieve gevolgen leidt, en dan nog zouden ze het kunnen willen nastreven. Bovendien valt het te bevragen of het zo wenselijk is voor diegene die sterk aan dat ideaal voldoet. Die persoon zou kunnen beloond worden. Deuren zouden kunnen open gaan. Maar tegelijkertijd zou men evenzeer vaak als lustobject worden bekeken. Het gevolg kan dus zijn dat velen iets gaan verlangen waar eigenlijk weinig mensen echt mee gebaat zijn. En toch zou men het als beter kunnen aanzien als men zelf of als iemand anders aan zo'n ideaal zou voldoen.

Het probleem dat zo kan opduiken is dat men afhankelijk zou zijn. En dat men zich daardoor mogelijk als zwak of inferieur zou kunnen gaan bekijken. Daartegenover staat het nastreven van onafhankelijkheid via liefde waarbij dit vermeden wordt. Men vermijdt dat men de andere of zichzelf afhankelijk zou maken en

men zou die houding als sterk kunnen aanzien. Dus als men ideeën heeft verinnerlijkt omtrent wat zwak en sterk zou zijn dan zou men die ideeën kunnen trachten los te laten wanneer men ziet dat hierbij afhankelijkheid ontstaat. Men zou stoppen met elkaar en zichzelf als dusdanig te bekijken. En dan kan men zichzelf en anderen anders gaan aanzien.

13. De intelligentie in liefde

Het is niet moeilijk om in te zien dat liefde kan leiden tot mooie dingen op deze wereld. Zo lijkt het me bv. onmogelijk om een beschaafde samenleving te hebben als liefde of respect niet centraal zou staan in die samenleving. Het is immers duidelijk dat onverschilligheid of het misbruik van macht reeds duizenden jaren voor allerlei ellende heeft gezorgd. Men had een mooiere en meer beschaafde geschiedenis kunnen gehad hebben. Aldus de logica der liefde.

Er kan ook vastgesteld worden dat diegenen die zorgen voor ellende op deze wereld, diegenen neigen te zijn waartoe liefde nog onvoldoende is doorgedrongen. Wanneer liefde bv. des te meer tot zich gaat doordringen, dan zou men des te meer willen neigen te voorkomen dat er slachtoffers zouden vallen bij de daden die plaatsgrijpen op deze wereld.

En het is zo dat men er niet kan aan doen dat men niet beter begrepen heeft hoe groot het belang van liefde is. Er bestaat de kans dat men later gaat betreuren wat men gedaan heeft eens men gaat beseffen waar liefde om gaat. Maar het zou natuurlijk ideaal zijn wanneer er kan voorkomen worden dat zulke idiote daden zouden worden uitgevoerd. Iets wat kan wanneer mensen doorheen de wereld beter zouden gaan begrijpen waar liefde om gaat en hoe te handelen opdat men die liefde niet de rug zou toekeren.

Bovendien zou men uit liefde ook des te meer gevaren willen voorkomen die een bedreiging zijn voor de mens, de mensheid of de natuur. Men zou beter willen omgaan met het milieu uit liefde

of ontzag voor de natuur. Men zou mogelijk ook des te voorzichtiger kunnen willen zijn met gevaarlijke technologie.

Aldus, de overlevingskansen van de mensheid lijken te verbeteren wanneer liefde wordt omarmd. Bovendien kan men dan ook nog is beseffen dat ons potentieel voor liefde ons is meegegeven vanuit de natuur. Wij zijn geëvolueerd tot wezens die dat potentieel hebben. Liefde had en heeft mogelijk een functie voor de mens en mensheid opdat wij des te beter zouden kunnen overleven. En dat potentieel kan gehandhaafd worden.

14. Schuld en liefde

Schuldgevoelens kunnen ontstaan wanneer men iets gedaan heeft dat men niet wou gedaan hebben. Het kan iets zijn dat men zich kwalijk neemt omwille van de kwalijke gevolgen die men herkent of meent te herkennen. De schuldgevoelens geven aan dat men die kwalijke gevolgen niet wou. En het niet willen van kwalijke gevolgen is iets dat te associëren is met liefde. Want uit liefde neigt men geen kwalijke gevolgen te willen veroorzaken. Door het begaan van die schuld heeft men die liefde in zich geschonden. Waarom zou men dan ook zoiets willen gedaan hebben?

Er lijken mij twee redenen te zijn. Een gebrek aan zelfcontrole en onwetendheid. En het inzien van die redenen geven een wijze aan waarop men schuldgevoelens kan helpen te verwerken. Betreffende onwetendheid kan men inzien dat men niet de eigen onwetendheid kiest. Maar ook wanneer men reeds wist dat men niet wou doen wat men gedaan had en het toch deed omdat er een gebrek aan zelfcontrole was, lijkt er een gebrek aan keuze te zijn geweest. Dit gebrek aan keuze geeft aan dat er wel degelijk een zekere onschuld was. En dit kan helpen om die schuldgevoelens te verwerken omdat men zich de eigen onschuld zou kunnen ontnemen wanneer men het zich wilt kwalijk nemen wat men gedaan heeft.

Men zou dan ook iemand kunnen helpen met het verwerken van

schuldgevoelens door aan die persoon aan te geven dat er die onwetendheid of gebrek aan zelfcontrole was.

Natuurlijk, soms wenst iemand kwaadaardig te zijn. En dan zijn er helemaal (nog) geen schuldgevoelens. Stel bv. dat iemand van een jaar of 20 een moord begaat met voorbedachte rade. Stel dat die persoon zich vereenzelvigd met die lust tot kwaadaardigheid of die wens tot genadeloze macht en daarom tot een moord overgaat op een onschuldige slachtoffer. Ik denk dat iemand pas uit volkomen vrije wil zulke kwaadaardigheid kan begaan wanneer hij/zij volkomen doordacht heeft beslist om echte liefde in zichzelf te verbannen. Als een levenskeuze. Ik denk echter dat het zelden zo gaat. Stel bv. dat die persoon uiteindelijk in de gevangenis belandt. Dan heeft die persoon alle tijd om zijn/haar keuzes te overpeinzen. Er zou misschien af en toe twijfel opduiken. En dat lijkt ook zeer logisch. Want hoe realistisch is het om aan te nemen dat iemand die zo jong is werkelijk reeds in staat was om zulke dingen te doen zonder er latere twijfels over te hebben? De persoon is amper volwassen. De persoon diende vast nog zoveel te leren over het leven en over zichzelf en anderen. Dus het lijkt zeer logisch dat er twijfels zouden opduiken over die 'levenskeuze'. Maar dit wil niet zeggen dat die persoon ook die twijfels zou toestaan. Want vanaf die persoon zou beginnen te denken dat het fout was om dat te doen, dan zou er spijt en schuldgevoelens kunnen ontstaan. En dan kan het zwaar worden voor die persoon. En om dat te mijden zou die persoon kunnen trachten om te blijven vasthouden aan dat geloof in die kwaadaardigheid. En het is niet uitgesloten dat dit ook lukt. Maar dan nog lijkt die persoon zich te hebben vastgezet door ondoordacht gehandeld te hebben.

In zulke situatie lijkt het natuurlijk moeilijk te kunnen zijn om liefde op te brengen voor die persoon met het opzet om de liefde tot die persoon te laten doordringen. Maar het kan evenzeer moeilijk zijn om het als een levenskeuze te zien omdat die persoon enkel in die keuze slaagt door zich af te sluiten van liefde. Eigenlijk kan het dus evenzeer een bevestiging zijn dat liefde de

oplossing is.

En soms werkt liefde wel degelijk. Soms heeft iemand bv. nog geen spijt van de kwalijke gevolgen omdat die persoon zich afgestoten voelt door diens omgeving. En misschien dat die persoon voelt dat hij/zij aanzien wordt als iemand die niet deugt. En misschien dat die persoon het begint op te geven om proberen liefdevol en goed te zijn. Waarna die persoon nog meer schade aan anderen kan bezorgen. En waarna die persoon zich nog meer zou kunnen gaan vereenzelvigen met dat gedrag en die attitude. In zo'n geval zou men natuurlijk die persoon kunnen proberen te helpen door er liefde en begrip voor op te brengen door die persoon niet te aanzien als iemand die niet deugt.

Als iemand een beter begrip zou krijgen van de kwalijke gevolgen die hij/zij veroorzaakt heeft, dan zou dat hard kunnen zijn voor die persoon omdat die des te meer zou kunnen gaan beseffen dat hij/zij niet de verantwoordelijkheid heeft gehad die er diende te zijn. Liefde kan dus hard zijn. Maar liefde zou dan ook kunnen baten om het te verzachten.

Maar natuurlijk zou het beter zijn dat men kan voorkomen dat men iets zou doen dat gepaard gaat met kwalijke gevolgen.

Eén wijze waarop men schuld zou kunnen begaan is door de onschuld van anderen te schenden. Dan zou het kunnen helpen om de onschuld van de andere te gaan herkennen, wanneer die er is. Als iemand bv. vertrouwen in zich zou leggen, dan kan die persoon eigenlijk niet weten dat diens vertrouwen later zou geschonden worden door zich, wanneer dat zou gebeuren. Als iemand dan toch vrijelijk zich zulk vertrouwen wilt schenken, dan is dat eigenlijk als een gave die de persoon heeft. Een kind zou dat kunnen doen omdat het zich mogelijk nog niet zo bewust is van het kwaad dat zich zou kunnen overkomen wanneer dat vertrouwen geschonden zou worden. Daarin zie ik eigenlijk een onschuld. En die onschuld kan zich ontnomen worden als men bv. dat kind zou kwetsen. Niet omdat het kind dan iets zou misdagen hebben en daardoor niet

langer onschuldig zou zijn. Maar omdat er een onschuld was in het vrijelijk kunnen schenken van dat vertrouwen en men zou die gave van het kind kunnen afzwakken door het te kwetsen.

Als men wilt voorkomen dat men iemands onschuld zou ontnemen, als men die verantwoordelijkheid wilt, dan zou men op voorhand dienen in te zien hoe men ervoor kan zorgen dat die onschuld bij die persoon bewaard blijft. Als iemand zich bv. lief heeft, dan zou men kunnen op voorhand onderzoeken hoe men kan voorkomen dat men de andere zou teleurstellen. Opdat die persoon de gave van het liefhebben zo goed mogelijk zou bewaren. Zodat zelfs wanneer men omwille van omstandigheden niet langer een relatie kan hebben met elkaar, die persoon de liefdevolheid in zich kan behouden.

Het kan dan ook belangrijk zijn dat men niet enkel voorkomt dat men iemands onschuld schendt. Maar dat men ook kan voorkomen dat iemand zijn/haar eigen onschuld zou schenden door de fouten die hij/zij zou maken. Dit kan bv. belangrijk zijn in de opvoeding. Een kind zou bv. geneigd kunnen zijn om soms iets te doen doordat hij/zij onvoldoende beseft hoe fout het is. Als het kind dat dan gaat beseffen bij het opgroeien, dan kan het kind zo diens onschuld schenden doordat hij/zij zou inzien dat hij/zij zich zo niet wou gedragen en het toch deed. Dan kan er een kwelling ontstaan. Zo'n kwelling zou men kunnen proberen te voorkomen door te proberen om het kind een geweten te schenken. Sommige ouders zouden hierbij hun kind wensen te straffen om het zo te laten inzien wat fout is en om zo trachten te voorkomen dat het kind later nog zulke fouten... of andere fouten zou maken. Dat werkt soms wel degelijk. Maar er zijn vast wel andere wijzen om een kind iets te laten inzien en om het zo een geweten te schenken.

15. De aanvaarding van schuld

Om vrede te vinden in het eigen leven, zal men een zekere vrede dienen te vinden met het verleden. Iedereen maakt fouten en die fouten kunnen zich ook achtereenvolgen. Ergens zal men toch een

aanvaardingsproces dienen te ondergaan als men die vrede met het verleden wenst te bekomen. Er zich van afsluiten kan wel voor een stuk werken. En is soms zelfs vrij noodzakelijk om enige ademruimte te vinden. Maar het lijkt me geen blijvende oplossing te zijn.

Dus ergens zou men dan beter kunnen aanvaarden dat het hier en daar is misgelopen, hopelijk niet te erg. En de fouten uit het verleden betreuren zal altijd wel blijven bestaan. Maar misschien minder sterk dan voorheen. Het wil niet zeggen dat men daarom ongevoeliger zou worden voor wat men zou hebben aangericht. Maar soms blijft het verleden zo gevoelig en pijnlijk omdat men er nog niet aan toe is om in te zien dat men eigenlijk niet zo goed was als dat men wou zijn. En dat men dus gefaald heeft, voor een stuk. En ik denk dat het gezond is om dat te leren aanvaarden. Het verleden was uiteindelijk een stukje werkelijkheid ook al zou men al hard veranderd zijn.

Men zegt vaak dat men niet in het verleden dient te leven. En ik ben akkoord. Maar het is net door het te aanvaarden dat men verder kan gaan. En iemand die kan inzien en aanvaarden dat hij/zij een zekere schade heeft aangericht, zo'n persoon zal ook des te meer in staat zijn om wonden te helen bij anderen. Omdat men ook na die aanvaarding van het verleden, niet de eigen goede wil hoeft op te geven. Men zou net nieuwe moed kunnen putten. Want het conflict tussen het goed willen zijn en de fouten uit het verleden, zou men kunnen laten vervagen.

En als men dan correct kan vaststellen dat iemand anders kan gebaat zijn met de eigen hulp, dan zou men daar dan ook des te meer toe in staat kunnen zijn. En dat kan allemaal zeer spontaan gebeuren.

16. De externalisatie van liefde

In het oordeel van anderen kan men zich laten zijn zoals zij het zich willen voorstellen.

Als men fouten maakt dan zal uit die daden blijken hoe men was.

Maar als men wilt blijven vasthouden aan het goede in zich, dan kan het moeilijk zijn om zich zelfs te kunnen inbeelden hoe men was (voor de andere) wanneer men die fouten maakte. Er zich mee identificeren, kan een zeer moeilijke opgave zijn.

Men kan zichzelf willen sparen omdat men niet in staat is om dat geloof in het goede in zich op te geven.

Men kan inzien dat men het niet kon voorkomen. Dat men soms niet nadacht en dat men soms geen zelfcontrole had. En dat de negatieve gevolgen (hopelijk) niet zo groot zijn. Men relativeert het en men spaart zich. Uit het goede in zich wist men immers reeds dat men het niet wou. Maar uit het goede in zich blijft ook het gevoel van schuld sluimeren. Men is wat ongenadig naar zichzelf. Terwijl men zou kunnen snakken naar meer genade. Opdat men ermee zou kunnen omgaan.

Liefde lijkt zich die genade te kunnen schenken. Uit liefde wenst men immers te voorkomen dat men die fouten nog zou maken. Liefde is het antwoord op het goede in zich. Liefde schenkt zich het bewustzijn om die fouten te kunnen mijden.

Liefde heeft genade. Ze leert zich kennen wat juist of juistere zou zijn. Maar in zekere zin is ze ook onvergeeflijk. Want ze maakt geen uitzonderingen. Als men dan zelf fouten heeft gemaakt, dan zal men geen vergiffenis vinden door simpelweg beter te gaan begrijpen wat liefde inhoudt.

Men zal misschien vergiffenis vinden doordat anderen ze zich schenken. Maar misschien ook niet. Men kan vergiffenis vinden door ze aan zichzelf te schenken. Maar dat zal men misschien ook niet doen. Omdat de fouten te groot zijn of omdat men te onvergeeflijk is naar zichzelf.

En zulke onvergeeflijkheid naar zichzelf lijkt dan ook niet uit het niets te komen. Want als men de liefde leert kennen en waarderen, dan zal men ook inzien dat de liefde geen uitzonderingen toestaat

en dus in dat opzicht onvergeeflijk is. Dus door haar te leren kennen en waarderen, kan men die onvergeeflijkheid naar zichzelf gaan delen.

Zo kan het de liefde zijn die zich net naar de erkenning van schuld leidt. Men zou dan kunnen herkennen dat men de liefde dan ook niet waard is. Maar tegelijkertijd kan men ook herkennen dat het de liefde was die zich spaarde. Als men ze niet waard is, dan zou dat het eigen oordeel zijn. Zij oordeelt niet. Want als iemand haar oprecht zoekt, kan hij/zij ze des te meer gaan vinden. Liefde lijkt dan ook niet van zich te vragen dat men ze niet langer zou nastreven omdat men ze niet waard zou zijn. En zo lijkt ze zo onverbiddelijk rechtvaardig te zijn. Als de liefde zich dan spaart dan hoort men haar niet los te laten. Men mag haar liefhebben door ze te geven aan zij die er open voor staan. En door ze te krijgen van zij die het zich willen geven. En zo zou men alsnog des te meer de liefde kunnen dienen als dat men voorheen deed.

Hier lijkt ook duidelijk te worden wat het probleem is wanneer men een oordeel velt over zich. Dat oordeel kan gaan fungeren als iets waarmee men zich probeert te behoeden van het opzoeken van een liefdevoller pad. Omdat men zogenaamd niet goed genoeg zou zijn. Terwijl men misschien wel goed genoeg zou kunnen worden.

17. Genade

Liefde kan gepaard gaan met genade opdat men zou gespaard worden van iets. Stel bv. dat een dame worstelt met haar gewicht. Stel dat ze de neiging heeft om haar soms te begeven in eetbuien wanneer ze het moeilijk heeft. En dat ze net daardoor haar eigen zelfvertrouwen onderuit haalt. En natuurlijk, net omdat ze het zichzelf al moeilijk maakt, zou ze net vatbaarder kunnen zijn om haar soelaas te zoeken in een eetbui. En natuurlijk zou ze dat allemaal kunnen inzien en toch zou het moeilijk kunnen zijn om het zich te laten.

Maar stel dat ze dan een jongeman ontmoet waarop ze verliefd

wordt. En ineens voelt alles zo positief aan. Ineens lijkt ze, haast vanzelf, ontsnapt te zijn aan die negatieve gedachten. En als ze het dan toch nog is moeilijk heeft en als dan de gedachte van een eetbui dan toch nog in haar hoofd gaat spelen, dan zal ze het misschien alsnog laten. Want misschien wilt ze het zich niet meer veroorloven om haar positiviteit te laten varen. En daarin schuilt de genade. Het is de liefde die haar kon bevrijden van de schade die ze zichzelf aandeed.

Of stel dat een oude man alleen komt te staan nadat zijn vrouw stierf na vele jaren huwelijk. Dit zou natuurlijk zeer zwaar kunnen zijn omwille van het gemis en de leegte die zou ontstaan. Maar soms kon die liefde die hij heeft gekregen zo mooi zijn dat er een enorme dankbaarheid ontstaat. Een dankbaarheid om de liefde die hij heeft gekregen en omarmd. En als die vrouw dan sterft, dan kan dat gevoel toch achterblijven. En zo wordt die man dan voor een stuk gespaard van de leegte. En dat is opnieuw als genade.

Of stel dat een man een moord pleegt maar later grote spijt ontwikkelt. Ook die man zal dan nog steeds momenten van liefde kunnen ervaren. En die man zal die liefde mogelijk van zich afduwen omdat hij vindt dat hij die liefde niet verdient omwille van wat hij heeft gedaan. Net zoals anderen dat zouden kunnen vinden. Maar toch zullen er alsnog momenten van liefde ontstaan. Zodat die man alsnog wat genade kent.

18. De groei van het geweten in de mens

Het geweten van iemand kan groeien. Het lijkt me duidelijk waar te nemen dat men bij sommige mensen kan vaststellen dat hun geweten is gegroeid in vergelijking met vroeger. En het geweten dat er komt te ontstaan verdwijnt niet zomaar weer opnieuw. Ten minste, eens men goed heeft herkend dat het geweten dat men heeft ontwikkeld gegrond zou zijn dan zal men het neigen te behouden. Er kan dus een zekere onomkeerbaarheid zijn. Waardoor het geweten eerder kan neigen groter te worden dan neigen kleiner te worden. Dit fenomeen lijkt me geen fenomeen te

zijn dat de mens zelf kiest. Maar het grijpt wel plaats. Het is een proces dat plaatsgrijpt in de mens. Ik neem aan dat het ongeweten is hoe het plaatsgrijpt. Er lijken mij wel echter voorwaarden te vinden die dit proces in de hand kunnen werken.

De mens lijkt al van op jonge leeftijd een geweten te kunnen ontwikkelen. Een kind kan aanvoelen dat iemand anders zich naar zich gedraagt op een gewetensvolle wijze. Het kind heeft mogelijk nog wel geen besef van het begrip 'geweten'. Maar het kind zou kunnen aanvoelen wanneer er iemand is waarop men kan vertrouwen, die zich nooit of haast nooit zal kwetsen en die zich waardeert. En het kind hecht daar natuurlijk belang aan. Onder die voorwaarden kan het kind des te meer in staat zijn om zich te hechten aan die persoon. Er zou een verbondenheid neigen te ontstaan. Er ontstaat een openheid bij het kind voor die persoon. En hierdoor is het kind ook des te meer in staat om waar te nemen hoe die persoon eigenlijk is. Zodat het kind in zekere mate het geweten van die persoon leert aanvoelen. Aldus, de menselijke natuur is zo gemaakt dat de mens neigt open te staan voor die personen die gewetensvol handelen. Het is dus een wijze waarop een indruk van een geweten kan doorgegeven worden. En het kind zal hierbij ook zichzelf kunnen gaan aanzien op een wijze die voortkomt uit hoe het kind voelt dat die gewetensvolle personen zich aanzien.

Als iemand zich dan liefdeloos gedraagt naar zich dan zou men des te beter daartegen kunnen bestand zijn omdat men zich zo veilig zou kunnen voelen omwille van die band die er is ontstaan met die gewetensvolle personen. Als het kind bv. zou worden uitgescholden dan zou het kind zich kunnen aanzien zoals die personen die zich liefhebben zich aanzien opdat men zou zien dat men anders is voor hen als dat men wordt geportretteerd in die beledigingen. Zodat die beledigingen minder aankomen. En omdat men des te weerbaarder is, zou men ook des te meer in staat zijn om zelf niet in de fout te gaan tegen hen en zichzelf.

Dit geldt ook voor wat het kind zelf zou uitspoken. Als het kind

ondeugend is en iets doet dat tegen de wil van die gewetensvolle personen ingaat, dan zou dat minder voldoening kunnen geven. En zowel wanneer die ondeugendheid aan het licht komt als wanneer dat niet het geval is. Dat gebrek aan voldoening zou er kunnen zijn omdat het kind dan ingaat tegen zichzelf. Als het kind waardering en liefde krijgt omwille van hoe iemand tot zich staat, dan zou het kind tegen zichzelf ingaan door dat eigen beeld van zichzelf te benadelen door iets te doen wat niet zou gewaardeerd worden. Maar als het dan aan het licht zou komen en als het kind dan gekwetst zou zijn en spijt zou hebben, dan zouden die gewetensvolle personen net dat kind kunnen opvangen opdat die waardering en liefde alsnog kan zegevieren. En opdat die band zich kan herstellen.

Toch zou het nog steeds kunnen fout lopen. Het kind zou nog steeds kunnen gekwetst worden en het kind zou omwille van die gekwetstheid ook de neiging kunnen ontwikkelen om zelf in de fout te gaan. En om zelf iemand te kwetsen. En omwille van het geweten dat het kind zou hebben, zou dit kunnen leiden tot spijt of schuldgevoelens. Toch zou de gewetensvolle persoon ook hierop een antwoord kunnen hebben. Men zou het kind immers kunnen duidelijk maken dat de liefde voor zich er ook zal zijn wanneer het kind een fout maakt. Het kind zou kunnen inzien dat men het zich niet kwalijk neemt omdat die liefde voor zich zo groot is dat een fout van het kind ze niet kan aantasten. Zo zou het kind des te meer een verbondenheid kunnen behouden en zo zou het kind opnieuw een idee kunnen krijgen van wat de gewetensvolheid inhoudt. Zo zou er ook voorkomen worden dat het kind zich gaat afscheiden van de omgeving omdat het kind zich omwille van schuldgevoelens zich de eigen gewetensvolheid zou ontkennen aan zichzelf.

Nu er is besproken wat een goede start van het geweten zou kunnen inhouden, kan er ook besproken worden wat de groei van het geweten zou tegenhouden. Als de ouders bv. vaak het geweten van het kind zouden ontkrachten doordat het kind volgens hen niet

goed genoeg zou gehandeld hebben of fout zou gehandeld hebben, dan zou het kind weinig herkenning krijgen voor dat geweten dat er wel is in zich. Als men zo opgroeit dan zou er de neiging kunnen ontstaan om zich af te scheiden van de omgeving. Men zou het zich kunnen rechtvaardigen om niet langer opnieuw meer geweten op te brengen voor anderen omdat men er zich bij neergelegd heeft dat dit bestraft neigt te worden door anderen. Maar ook dit hoeft geen doodsteek te zijn voor de groei van het geweten. Het is nooit te laat. Die persoon zou nog steeds kunnen openstaan voor die mensen die wel begrip opbrengen voor zich en die wel het geweten in zich herkennen. Alsook, zolang er liefde in zich is kan die liefde zich verder ontwikkelen en zo ook het geweten.

Die gewetensvolle band is eigenlijk een wijze waarop men een bewustwording kan doorgaan. De persoon kan waarnemen dat men in zich iets ziet dat men wilt zijn. Of dat men eigenlijk is. De persoon die zich niet herkend voelt in diens omgeving zou bv. kunnen botsen tegen zichzelf en anderen omwille van het onbegrip dat die persoon ervaart. De persoon vecht tegen het onbegrip maar is tegelijkertijd mogelijk slechts in beperkte mate in staat om bij zichzelf te herkennen dat er werkelijk iets in zich schuilt wat de omgeving lijkt te ontkennen. Als er dan iemand is die dat wel in zich herkent, dan zal er die openheid ontstaan. Die persoon kan dan een herkenning krijgen bij zichzelf en over zichzelf. En bij die herkenning is er de bewustwording. En men zal ook kunnen herkennen dat er inderdaad iemand was die zich liet herkennen wat men wou herkend zien. En zo kan er een openheid ontstaan voor diegene die zich dat liet inzien. Bijvoorbeeld, als men iemand heeft schade bezorgd dan zou de omgeving diens goedheid kunnen ontkennen. En men zou die goedheid zelf ook kunnen gaan ontkennen of men zou zelf kunnen vechten om zichzelf als goed te kunnen aanzien. Als er dan iemand is die wel nog gelooft in de goedheid van die persoon dan zou die persoon kunnen herkennen dat men niet is en niet hoeft te zijn hoe de omgeving zich aanziet.

Het is eigenlijk het tegenovergestelde van de objectificatie. Bij de objectificatie wordt men voorgesteld als 'iets' dat men niet is of gedeeltelijk niet is. En dan zou men in staat dienen te zijn om in te zien dat men niet zo is als dat men voorgesteld werd. En dat kan falen.

Maar het kan ook omgekeerd worden. Waarbij men dan zichzelf kan gaan herkennen als iemand die men eigenlijk wou zijn i.p.v. te blijven worstelen of te blijven vasthouden aan een zelfbeeld dat botst met zichzelf.

19. Het geloof in elkaar

De schade en moeilijkheden die mensen ervaren door wat ze ervaren als liefdeloos gedrag naar hen, kan het voor hen moeilijker maken om zelf liefde te blijven uitdragen. Het lijkt immers niets uit te halen om liefde te geven wanneer anderen er zich niets van aantrekken. Soms zou iemand zich dan ook zich langer in staat kunnen voelen om liefde in diezelfde mate te blijven uitdragen. Soms zou iemand kunnen gaan denken dat het niet loont en dat het meer loont om zich bezig te houden met wat men zelf wilt, ongeacht wat anderen denken. Het is alsof de liefdeloosheid dan in zekere mate heeft kunnen zegevieren. Als des te meer mensen in een samenleving die richting zouden uitgaan, dan is het alsof het uitdragen van liefde aan terrein verliest in die samenleving.

Maar men kan het ook omkeren. Men kan net proberen om vriendelijk te zijn en om liefde uit te dragen naar diegenen die er enigszins open voor staan. Opdat men hen net het belang van die vriendschap of liefde laat voelen. En zo helpt men dan mee om liefde en vriendschap des te prominenter te laten worden in de samenleving. Iets wat men zou kunnen willen. Men zou kunnen stellen dat men dan macht wilt om die samenleving in die richting te laten evolueren. Men kan het dan liefdevolle macht noemen. Maar als men oprecht is in de liefde (of vriendschap) die men wenst te geven, dan is die liefdevolle macht eigenlijk niets meer dan liefde zelf.

Als men dan liefde geeft dan kan men proberen om die liefde te geven op een wijze die de persoon zou waarderen. Het is dus gericht op de andere. Door die persoon gewaardeerd te laten voelen, kan de persoon immers net gemotiveerd worden om zelf uit te zoeken wat goed zou zijn voor zich. Uiteindelijk is het de persoon zelf die het meest in staat lijkt om te voelen en te weten en te ontdekken wat goed zou zijn voor zich. Of om te voelen, te weten en te ontdekken wat niet goed zou zijn voor zich. Door de persoon te motiveren om zelf uit te zoeken wat hij/zij wilt via de waardering die men hem/haar geeft, kan men die persoon zo laten groeien.

Men zou dus ook niet trachten, indien mogelijk, om het beter te weten dan die persoon zelf door die persoon trachten te duwen tot iets waarvan men denkt dat het goed zou zijn voor die persoon. Men lijkt zich dus net niet in een positie te zetten van een verlichte dictator, hoe onschuldig dat ook zou kunnen lijken.

Men zou bv. aan een kind dat spijt heeft van iets kunnen stellen dat het beter is voor zich dat men zulke fouten niet meer maakt. Maar natuurlijk, een kind is niet altijd in staat om zich zulke fouten meteen te laten. Als het kind uit goede wil zou bereid zijn om voor zichzelf te trachten om niet langer die fout te maken en ze later toch zou maken, dan zou het kind zich hierbij kunnen kwetsen of teleurstellen. Het kind zou het geloof in zichzelf aantasten. En men zou dat dan ook in de hand hebben gewerkt. Het lijkt dan beter te zijn om het kind die zulke goede wil heeft, gewoon te vergeven om het kind zo met warmte te omringen. En mogelijk zou het kind dan vanzelf leren om geleidelijk aan minder zulke fouten te willen maken.

De vergeving is cruciaal in het geloof in elkaar. Als een persoon A bv. een fout maakt en als een persoon B dat niet vergeeft omdat hij/zij zich te gekwetst voelt of te teleurgesteld voelt, dan kan ook persoon A met pijn blijven zitten. Persoon A kan ook met een schuldgevoel blijven zitten dat geen antwoord krijgt door vergeving. Maar ook persoon B kan zichzelf het moeilijk maken

door niet te vergeven. Hij/zij kan het geloof in persoon A wat opgegeven hebben. En misschien zelfs het geloof in de mens, algemeen gesproken, wat opgegeven hebben. En dat is eigenlijk toch wel voor een stuk een doorstoken kaart. Want het lijkt niet slechts van realisme te getuigen om mensen te aanzien als die wezens die o zo vaak tal van fouten maken. Niet zozeer omdat mensen niet tal van fouten maken. Maar als men het geloof in de mens wat gaat opgeven door de mens niet langer te aanzien als diegene die de eigen fouten kan overstijgen, dan maakt men zichzelf ook iets wijs. Want mensen kunnen dat wel degelijk. En ze kunnen het des te meer wanneer er iemand is die in hen gelooft. Dus het haalt niet echt uit om het geloof in iemand nogal snel op te geven zolang die persoon nog een goede wil in zich heeft.

Maar natuurlijk, de vergeving zal niet altijd ontstaan. En soms lijkt men dan beter af te zijn door los te laten. Opdat men bv. een moeilijke situatie kan achterlaten en om zo weer een geloof in mensen toe te laten voor zichzelf. Zodat men ook kan genezen van dat ongelooft in de mens.

20. De inclusiviteit van liefde

Betekenis is waar men betekenis laat zijn. Het is zoals William Blake schreef: "Om een wereld te zien in een korrel zand". Ineens zou men dan zoveel betekenis kunnen hechten aan een korrel zand. Natuurlijk hoeft dat niet. Vele mensen zouden er vast niet bij stil staan om zoiets te doen. Misschien is het ook moeilijk om het te kunnen doen. Nochtans hoeft het niet altijd zo moeilijk te zijn. Men zou bv. evenzeer naar een vaas kunnen kijken. Die vaas zou simpelweg een niet zo opmerkelijke vaas kunnen lijken. Men zou het kunnen aanzien als het zoveelste object dat uit China komt en ook zeker niet antiek is. Maar men zou het ook kunnen aanzien als een object waaraan tal van herinneringen hangen. Die vaas zou zich misschien aan iemand kunnen denken die zich dierbaar is. En dan lijkt die vaas ineens des te betekenisvoller. Er kan dus een zekere keuze zijn in de betekenisvolheid die men aan de omgeving

kan hechten. Wat belangrijk kan zijn om te beseffen. Want als men dat niet doet omdat het bv. te min zou lijken voor zich, dan zou er ook des te meer onverschilligheid kunnen ontstaan.

Men kan ook betekenisvolheid schenken. Want mensen lijken meestal wel open te staan tot bepaalde betekenisvolheid. Men zou bv. kunnen proberen om een warme omgeving te creëren. Iemand die dat kan waarderen, kan des te meer die warmte gaan voelen. En zo ontstaat er een inclusiviteit. Die persoon zou dan des te meer kunnen gaan voelen dat hij/zij in die omgeving 'is' omdat men zich in die omgeving laat zijn door rekening te houden met zich.

21. Bekrachtiging van verbondenheid

In deze tekst gaat het over het bekrachtigen van de andere door het geloof dat men hem/haar schenkt. Het geloof dat die persoon dan is voor zich wij hij/zij wilt zijn vanuit de wens naar verbondenheid die hij/zij reeds in zich zou dragen, dat geloof zou men trachten te erkennen. Die persoon kan via die bekrachtiging dan des te meer gaan geloven dat hij/zij zo is als dat die persoon dat ervaart. Zo kan men voor een stuk bijdragen in de identiteit die men hem/haar helpt te geven door erkenning te geven van hoe hij/zij wilt zijn.

Natuurlijk is het hierbij cruciaal dat men oprecht is. Aldus, dat men hem/haar niet misleidt door hem/haar te laten denken dat hij/zij zo is voor zich als dat zou lijken in dat geloof terwijl dat niet zo zou zijn. Het is net de oprechtheid die de andere persoon bij zich zou herkennen dat leidt tot de herkenning dat het geloof in zich echt is en dat het objectief aanwezig is... of echt genoeg is en objectief genoeg is opdat de andere persoon dat geloof in zich kan aanzien als iets dat correct genoeg is om te geloven. Zo kan die oprechtheid leiden tot de bekrachtiging van dat geloof in zich en tot de bekrachtiging van dat geloof in de eigen ervaring en de eigen identiteit die hij/zij wenst mee te geven aan zich.

Zo ontstaat er een verbondenheid. Dit is van belang omdat verbondenheid zowel verrijkend kan zijn als pijnlijk en kwellend

kan zijn. Om die negatieve aspecten te mijden zou iemand dan tal van verbondenheid kunnen gaan mijden. Men zou hierbij kunnen mijden dat men een geloof zou hechten in een verbondenheid met anderen die er misschien toch niet zou blijken te zijn. Want dat zou dan pijnlijk en kwellend kunnen zijn. Als een alternatief zou men dan bv. enkel verbondenheid trachten aan te gaan waarvan men dan zou inzien dat ze niet kan ontkracht worden. Zo zou men meer op zichzelf kunnen komen te staan. Men zou valse verbondenheid mijden en de bijhorende kwellingen mijden. En zulke evolutie in het aangaan van verbondenheid zou haast noodgedwongen kunnen zijn. Want de pijn die gepaard gaat met het falen tot het bekomen van verbondenheid kan soms zo hard aankomen dat men zich niet langer in staat voelt om te geloven in zichzelf als diegene die zulke verbondenheid aanging.

Tegelijkertijd zijn er echter tal van mensen die zulke evolutie (nog) niet hebben doorgaan en die dus wel nog op zoek zijn om die bekrachtiging te vinden bij het aangaan van verbondenheid. Als er dan mensen zijn die zulke bekrachtiging des te meer mogelijk maken, dan is het alsof men bij hen zorgt voor een evolutie die een andere kant opgaat. Aldus, weg van het verlies van dat geloof in zichzelf als iemand die zo'n verbondenheid wenst en kan aangaan. En naar een bekrachtiging van dat geloof. Een geloof dat de andere persoon zou hebben in zichzelf omdat hij/zij zou voelen dat hij/zij iemand is en iemand kan zijn die hij/zij wilt zijn, doordat er iemand is/was die zich hielp op zich zo te laten zijn.

Voor diegenen die zelf dat geloof waren verloren maar die wel iemand anders/anderen helpen in hun bekrachtiging, zij laten die persoon dan zijn hoe men zelf niet meer leek te kunnen zijn, aldus, als iemand die zo'n verbondenheid kan aangaan. Men laat dus die andere persoon dan zijn zoals men zelf niet meer kon zijn. En dit zou kunnen leiden tot een verwerkingsproces van wat er zichzelf is overkomen.

En tegelijkertijd zou men zelf wel een verbondenheid aangaan wanneer men dat doet. Opdat men zelf opnieuw des te meer

iemand zou zijn die wel verbondenheid zou aangaan. Het vormt dus een alternatieve levenswijze t.o.v. het mijden van tal verbondenheid. De keuze die zich dan opdringt is: wenst men te geloven in een wereld waarin mensen des te meer op zichzelf staan of wenst men te geloven in een wereld waarin er zulk geloof en zulke verbondenheid zou ontstaan?

22. Het recht

Geef aan anderen wat hen is ontnomen geweest om te genezen van wat zich is ontnomen geweest. Tracht dan om hen te laten zijn zoals zij willen zijn als zij iemand willen zijn voor zich waarvoor men liefde kan opbrengen. De bevestiging die zo kan ontstaan bij hen kan zo onrecht ongedaan maken. Omdat zij vele malen kunnen hebben ervaren dat zij voor anderen niet konden zijn zoals zij wilden zijn voor hen. Dat is een ontkenning van wie men wou zijn. Dit kan het geloof in zichzelf beschadigen. Het kan een wonde slaan. Het kan onverschilligheid teweeg brengen. Het kan het geven van liefde bemoeilijken. De bevestiging gaat tegen die ontkenning in. En zo kan er genezing ontstaan.

Als men zelf een wonde heeft of als men zich teniet gedaan voelt, dan kan het soms moeilijk zijn om liefde te geven. Want men zou dan kunnen lijden onder het onbegrip dat men ervaart of men zou zich dan kunnen distantiëren om het lijden te mijden. En als men dan onrecht ervaart en het probeert te bestrijden dan zou men net ten onder kunnen gaan wanneer dat niets lijkt op te brengen. En zo kan men niet genezen door op te komen voor zichzelf.

Maar men kan wel onrecht ongedaan maken door op te komen voor de andere opdat men zijn/haar onrecht zou ongedaan maken. En dat is ook liefde. En als men also weer wat meer in staat zou zijn om liefde te geven, dan is men ook aan het genezen. En hoe zou men zichzelf kunnen motiveren om zulke liefde te geven?

Misschien omdat het hun recht is. Als anderen onrecht werd aangedaan dan lijkt het ongedaan maken van dat onrecht, hun recht

te zijn.

23. Liefde en onrecht

Stel dat iemand zich zou afreageren op iemand anders. Men zou hiermee die persoon kunnen kwetsen. En daarin kan natuurlijk een onrecht schuilen. Het was mogelijk echt niet geoorloofd om die persoon te kwetsen. Maar misschien werd die persoon gekwetst door iemand die zelf wel goede bedoelingen heeft maar het zelf ook moeilijk heeft. En laat me de kwestie ook nog wat moeilijker maken door te stellen dat de persoon die zich af reageerde zich ook niet gaat verontschuldigen. Die persoon voelt zich daar mogelijk niet toe in staat. Dus er zou een slachtoffer vallen door zulk gedrag en er ontstaat hierbij onrecht en dat onrecht wordt ook niet echt bestreden door de persoon die het veroorzaakte.

En nu kan men een oordeel gaan stellen over die persoon. En men kan dat doen vanuit het eigen geweten. Men zou kunnen vinden dat die persoon zijn/haar verontschuldigingen zou dienen aan te bieden opdat het gedane onrecht kan worden bestreden.

Maar dat werkt niet altijd. De persoon die in dit voorbeeld een fout heeft begaan, zou zelf een geblutst geweten kunnen hebben. En hierdoor zou die persoon zich misschien niet in staat voelen om zich bv. te verontschuldigen. Die persoon heeft het zelf moeilijk.

Men zou ook onrecht kunnen bestrijden door weer vriendelijk te zijn naar die persoon. Opdat die persoon zou herkennen dat er een soort van vergeving is doordat men het die persoon niet kwalijk neemt. Het interessante eraan is dat liefde niet alleen dient te gebeuren naar diegenen die het onrecht ondergaan. Maar ook naar diegenen die het onrecht begaan. En dat kan ook lonen voor zichzelf omdat men zo die hele kwestie zou kunnen loslaten.

24. Het geloof in liefde

Mensen kunnen geloven in anderen vanuit de liefde waarmee ze naar hen kijken. Zij kunnen geloven in hun liefdevolheid.

Dit lijkt reeds waar te zijn bij baby's. Zij kunnen vast kijken naar hun ouders en in hen geloven als zij die zo liefdevol zijn. Omdat ze die liefde hebben ervaren. Net zoals ze dan ervaren wat dat voor hen betekent als ze bv. die vreugde van de liefde voelen.

Misschien zijn er dan ook baby's die hebben geschreeuwd doordat ze dachten dat hun ouders hen niet meer graag zouden zien. Wat als de baby bv. op de vingers zou worden getikt en wat als de baby dan zou denken dat zijn/haar mama of papa zich niet meer graag zou zien? Men zou hopen dat zo iets niet vaak gebeurt. Zulke kreet van een baby is een kreet die men vanuit de liefde in zich al te hard zou willen voorkomen.

Die kreet tot de nood aan liefde lijkt me zeker te bestaan. Want wat als een kind het moeilijk heeft met te geloven in iemand die hij/zij zag als liefdevol en betekenisvol? Voor het kind kan dan de twijfel toeslagen bij zichzelf. Het kind zou zich kunnen afvragen of hij/zij dan het geloof in de liefde van die andere persoon zou dienen te laten vallen. En als dat kind die liefde zou laten vallen, dan laat het kind een stuk van zichzelf vallen. Want het hechten van dat geloof in liefde, dat vormde voor een stuk hoe men zelf was en wou zijn. Daarmee dat het des te meer pijnlijk kan zijn wanneer dat gebeurt. Want het is vast zo dat het kind niet dat geloof wenst te laten vallen omdat het kind voorheen de betekenisvolheid van die liefde had ervaren. Vandaar dat men ook hier zou kunnen spreken van een kreet. Een kreet waarmee men vraagt dat die twijfel en pijn zou worden weggenomen door een nieuwe bevestiging van de liefde voor zich. Opdat men weer zou kunnen geloven in zichzelf als diegene die gelooft in die liefde.

Als men dan zo'n kreet zou waarnemen of menen waar te nemen, dan kan er natuurlijk een wens zijn om die liefde te bevestigen. Men zou kunnen beseffen wat er op het spel staat. Afhankelijk van de eigen acties zal men beïnvloeden in welke mate dat kind zou kunnen gaan geloven in de geldigheid van liefde. Als die liefde bevestigd wordt en verzekerd wordt dan kan de geldigheid van de liefde des te meer als een waarheid worden voor zich. En niet

enkel naar de persoon die ervoor zorgde dat die liefde bevestigd werd. Ook naar anderen toe kan dat kind dan des te meer geloven in het belang van liefde als een leidraad in het leven. Omdat het kind de kans heeft gehad om te gaan begrijpen dat de liefde zoveel waard kan zijn.

En dat geldt eigenlijk niet alleen voor kinderen maar ook voor de zovele mensen die wensen te geloven in liefde. Men kan hen die liefde trachten te bevestigen door liefde op te brengen voor hen en door hun liefde voor zich te herkennen.

25. De zonde

Reeds voorheen werd er gesproken over een gebrek aan zelfcontrole en onwetendheid als oorzaken tot het maken van fouten. (Zie bv. “Moraliteit en zelfbehoud” in het hoofdstuk “Moraliteit en onmacht”)

Iemand die een fout heeft gemaakt, kan beoordeeld worden door anderen. Iemand anders heeft misschien niet zulke fout gemaakt en zou zich daarom in een positie kunnen stellen waarin hij/zij zou mogen oordelen omdat hij/zij die fout niet heeft gemaakt. Vanuit de gedachte dat die persoon dan meer recht van spreken zou hebben omdat die persoon niet zulke fouten heeft gemaakt.

De hele gedachte dat mensen als dusdanig mogen gaan oordelen, lijkt mij zelf niet te deugen. Want als iemand bv. een fout heeft gemaakt en er zich schuldig over heeft gevoeld om zo tot een goed besef te zijn gekomen van wat er allemaal fout was aan het eigen gedrag en waarom dat fout was, dan is die persoon zelf niet meer wie hij/zij was toen hij/zij die fout heeft gemaakt. Die persoon heeft dan een hele wording doorgaan. En als iemand dan die persoon gaat beoordelen of veroordelen omwille van die fout die in het verleden ligt, dan is dat misschien begrijpbaar. Maar het gaat ook niets meer uithalen. Het zou net een negatief effect kunnen hebben.

En toch is het natuurlijk beter dat men zou kunnen voorkomen dat

men bepaalde fouten zou maken. Maar soms mankeert men het nodige besef. En men dient daar dan ook in geholpen te worden van jongs af aan. En één manier om iemand daarin te helpen, is via liefde. Wanneer er iemand is die in zich gelooft en die zich helpt om zich te ontwikkelen tot iemand waarin men zelf kan geloven, dan wordt er zich een leidraad aangeboden. En zo'n leidraad kan dan het verschil maken tussen het begaan van tal van fouten (omdat men niet beter weet of omdat er soms een gebrek aan zelfcontrole is) en het zich kunnen laten van zulke fouten. En als iemand opgroeit en ervaart dat men geholpen wordt in het eigen leven, dan kan die persoon bij momenten gaan aanvoelen dat men kan zijn zoals men wilt zijn omwille van de steun en het geloof dat men krijgt. Men zou dus kunnen inzien dat men het misschien niet had gekund zonder die hulp.

En vanuit die gedachte, lijkt men dan ook begrip te kunnen tonen voor de fouten van anderen. Men zou misschien iets beter kunnen begrijpen dat anderen een problematischer parcours zijn doorgaan omdat ze soms het noorden kwijt waren... omdat zij een leidraad mankeerden.

Het lijkt dus mogelijk te zijn dat men in staat is om zich als mens te ontwikkelen tot iemand die tal van fouten niet zal gaan maken, zonder dat men zelf anderen al te hard gaat beoordelen zelfs wanneer zij er zich schuldig hebben over gevoeld. En hierin schuilt er hoop. De hoop dat mensen het maken van tal van fouten des te meer kunnen achterlaten... maar zonder dat zij vergeten dat zij dit konden doordat er mensen waren die zich daarin hielpen.

Het zou immers te betreuren zijn dat wij voor eeuwig mensen zouden moeten vergeven omdat wij als mensheid er nooit zouden in slagen om tal van fouten achter ons te laten. Het is immers ook reeds duidelijk dat tal van mensen er reeds in slaagden om op te groeien tot mensen die tal van fouten niet hebben gemaakt... die anderen wel maakten. Natuurlijk zullen we niet feilloos worden. Maar het zou een grote hulp zijn voor eenieder wanneer men hem/haar des te meer kon vrijwaren tot het maken van tal van fouten.

Liefdesproblemen

Ondertussen is het belang van liefde gevestigd. Maar het liefhebben draagt ook tal van problemen met zich mee. Vaak omdat de omgeving zelf niet altijd liefde uitdraagt.

1. De draaglast van het geweten

Dat men een geweten heeft, kan natuurlijk als iets positiefs beschouwd worden. Liefde lijkt de groei van het geweten in de hand te kunnen werken, zoals besproken in “De groei van het geweten in de mens” onder het hoofdstuk “Liefde kondigt zich aan”. Toch kan het geweten soms ook als een last zijn die men meedraagt.

Vanuit het geweten kan men steeds opnieuw zo verantwoordelijk mogelijk willen zijn. Maar wil dat zeggen dat men daar dan begrip of liefde voor zou terugkrijgen? Dit gebeurt zeker niet altijd. Soms lijkt men net onbegrip terug te krijgen. En dan kan het dragen van verantwoordelijkheid als een last worden. Men wilt die verantwoordelijkheid daarom nog niet loslaten. Men zou er aan kunnen vasthouden. En men zou dat kunnen doen uit liefde.

Maar soms wordt de last wel degelijk te zwaar. Het zou bv. kunnen gebeuren dat men voor iemand zorgt en dat diegene die de zorg draagt het uiteindelijk zwaarder heeft dan diegene waarvoor men zorgt. En dan kan het uiteindelijk noodzakelijk worden dat men voor zichzelf zou gaan zorgen.

Wat natuurlijk niet wilt zeggen dat men dan zomaar alle verantwoordelijkheid naast zich dient neer te leggen. Maar men zou natuurlijk ergens een evenwicht kunnen zoeken tussen het zorg dragen voor anderen en het zorg dragen voor zichzelf.

2. Het probleem met de christelijke waarden

Vele mensen dragen vast nog christelijke ideeën met zich mee.

Nochtans is Jezus reeds zeer lang geleden gestorven. Men zou kunnen stellen dat zijn wijsheid tijdloos is. Maar er is ook zeer veel veranderd. Neem bv. Jezus' uitspraak "Zie uw vijand graag." Dat is misschien wel de uitspraak die het christendom heeft groot gemaakt. Want het christendom is groot geworden doordat het uiteindelijk de officiële religie werd van het Romeinse Rijk. Want wat als de christenen binnen het Romeinse Rijk de strijd zouden zijn aangegaan met andere Romeinen? Het christendom was dan misschien nooit zo groot geworden. Dus door "hun vijand" graag te zien, werd het christendom misschien zulk succes. Het was ook een tijd waarin het bekeren van mensen veel relevanter was omdat een sterk geloof in God vast veel haalbaarder was voor vele mensen. En zo kon er ook een verspreiding plaatsgrijpen van die christelijke liefde die draait rond vergeving.

Nu, men hoeft helemaal niet te geloven in God om te geloven in liefde die draait rond vergeving. En liefde kan vast veel overwinnen. Maar het is moeilijk. Denk bv. aan iemand die narcistische trekken heeft en die zich het leven zuur zou wensen te maken om zich superieur en sterk te voelen. Wel ja, de kans bestaat dat men sterk genoeg is om zich niet te laten raken door zulk gedrag en dan kan men alsnog proberen om liefde op te brengen voor die persoon. En misschien komt die liefde dan ook wat aan. Maar vaak faalt het gewoon. En als men dan wenste te geloven in die liefde, dan kan dat als een enorme tegenslag aanvoelen. Zij die in zo'n situatie geloven in God, zouden misschien opnieuw de kracht kunnen vinden via hun geloof. Als men niet gelooft in God, dan dient men zichzelf te overtuigen dat men niet zulke liefde mag opgeven. En dat is vast moeilijk.

Een soortgelijk probleem kan zich voordoen wanneer men een fout heeft begaan of wanneer anderen denken dat men een fout heeft begaan. Als men zich dan schuldig voelt, dan zou vergeving zich kunnen helpen. Als men voelt dat anderen zich verkeerd beoordelen dan zou het helpen als men toch nog mensen vindt die in zich geloven. Maar men kan bevragen of dat wel voldoende zal

zijn. Als sommigen zich veroordelen en als sommigen zich vergeven, is die vergeving dan genoeg om te kunnen verwerken dat anderen zich veroordelen? Men zou kunnen grijpen naar die liefde als een antwoord. Maar men zou ook kunnen geconfronteerd worden met het feit dat anderen haast volkomen onverschillig zijn voor zulke liefde. Het doet een beetje denken aan een andere uitspraak van Jezus: “Zij die zonder zonden zijn, werp de eerste steen.” Maar dat is wat mensen doen wanneer iemand een fout heeft begaan. Een deel van hen zal met stenen beginnen te smijten door die persoon te bannen uit hun hart en door die persoon te veroordelen. En sommigen kunnen dat doen omdat ze werkelijk geloven dat die persoon hun vergeving niet verdient. Sommigen zouden zelfs niet liever hebben dan om die persoon te veroordelen door zich onschuldig voor te doen ook al weten ze heel goed dat ze zelf fouten hebben gemaakt.

Zulke voorbeelden geven aan dat die christelijke liefde niet fout is op zich. Maar de kans bestaat dat men een beetje als een speelbal wordt wanneer men die liefde als oplossing wenst terwijl het de oplossing niet lijkt te kunnen zijn. Dit geeft opnieuw aan dat Jezus ook een mens was van zijn tijd. Het lijkt zeer moeilijk te zijn geworden om mensen te bekeren naar die christelijke liefde. Als mensen weer meer in God zouden gaan geloven, dan zouden de kansen kunnen keren. Maar dat lijkt niet opnieuw te zullen gebeuren.

Het is net het atheïsme dat een opmars lijkt te maken. En zij die niet langer de aanhanger zijn van een religie, zij missen dan ook de leidraad die een religie had kunnen schenken. Dit geeft natuurlijk de gelegenheid aan de mens om zijn eigen leidraad te vinden. Maar met welke gevolgen? Het lijkt een beetje een allegaartje te zijn. Sommigen hebben nog niet echt een leidraad en zijn mogelijk nog in volle ontdekking. Anderen hebben hun leidraad wel gevonden. Maar het blijft hierbij open wat voor leidraad dat dan is. Sommigen zullen bv. een deugdzaam leven nastreven. Anderen zullen bv. een vrij machtsbelust en genadeloos parcours nastreven.

Dit lijkt het probleem te zijn van vrije wil. Het is essentieel aan vrije wil dat men zo'n eigen leidraad kan hebben in het eigen leven. Maar evenzeer kan men hierbij schade aan anderen berokkenen. Terwijl het toch slechts redelijk lijkt om mensen een kans te geven tot het uiten van hun vrije wil.

Dan lijkt het redelijk om toch te proberen om een leidraad mee te geven in de hoop dat men zo minder geneigd zou zijn om een pad te bewandelen dat schadelijker is.

Eén leidraad lijkt me om een houvast te vinden in de innerlijke ervaring. Dit lijkt misschien uit het niets te komen maar het is eigenlijk nauw verbonden met wat reeds besproken is geweest. Als men bv. gelooft in die liefde van vergeving, dan maakt die liefde op dat moment deel uit van de innerlijke ervaring. Maar zoals besproken, lijkt men moeilijkheden te kunnen ondervinden wanneer men die liefde probeert uit te dragen. En dan heeft men eigenlijk moeilijkheden om die innerlijke ervaring staande te houden.

Het kan dan deugd doen wanneer men ondervindt dat men later opnieuw in contact kan komen met een innerlijke ervaring van zichzelf die verrijkend is. Dus stel dat iemand bv. een fout heeft gemaakt en dat hij/zij spijt heeft. En stel dat sommige mensen zich daarom minachtend naar zich gaan gedragen, dan kan het deugd doen om dat voor een stuk te kunnen loslaten opdat men bij momenten kan ondervinden dat men wel nog iemand kan zijn die vergeving verdient. Want om die kwetsuren en die minachting te kunnen loslaten, daarin schuilt vergeving. Het lijkt belangrijk om niet afhankelijk te hoeven zijn van anderen om zulke genezing te bekomen.

Het sluit dus aan bij die christelijke waarden. Maar de uitvoering is dan anders. Het gaat ook om het herontdekken van de eigen kracht en om te kunnen genezen, maar op een andere manier.

En men kan dat veralgemenen. In dat voorbeeld ging het over iemand die een fout heeft gemaakt. Maar het kan evenzeer voor

eenieder gelden. Eenieder die moeilijkheden ondervindt, kan gebaat zijn om af en toe te herontdekken dat hij/zij opnieuw wat meer in staat is om te zijn zoals men wilt zijn.

Natuurlijk, hiermee zegt men ook bitter weinig. Iemand die bv. verwend is en wat gefrustreerd is omdat hij/zij niet krijgt wat men wilt, zou dan zogenaamd genezen zijn wanneer men voelt dat men weer meer voldoening kan krijgen omdat men de eigen behoeftes weer des te meer kan waarmaken. Want die persoon is dan ook weer meer in staat om te zijn zoals hij/zij zou zijn.

Ik zou dit natuurlijk niet als een genezing beschouwen. Men dient eigenlijk een beetje tussen de lijntjes te lezen. Er is voorheen reeds ruimschoots gesproken over macht, verlangens en eigenlijk ook over het ego en over het uitoefenen van controle. En als men zulke dingen als drijfveer heeft, dan kan men die associëren met een bepaalde anderheid t.o.v. een pad waarin de egoloosheid prominenter aanwezig is. Het was die anderheid waarvan werd gesteld dat men die beter zou mijden. Iemand die bv. verwend is, die heeft natuurlijk wel het bekomen van verlangens als drijfveer.

In deze tekst wens ik geen afbreuk te doen op wat voorheen in dit boek reeds is beschreven. Het is eigenlijk niet meer dan een aanvulling.

Het probleem is dat men soms die anderheid niet kan mijden ook al wilt men dat eigenlijk. Want als men bv. gekwetst wordt door iemand die eigenlijk macht wilt, dan komt men ook in contact met die anderheid. Dus zelfs wanneer men zelf de anderheid tracht te mijden, kan het soms moeilijk zijn om dat ook daadwerkelijk te doen. Daarom dat het dan deugd kan doen om momenten te hebben waarin men voelt dat men zichzelf kan terugvinden.

Echter, zichzelf terugvinden en dat behouden is ook niet zo eenvoudig. Hoe men dat doet, is ook afhankelijk van de omgeving. Als men bv. zou mediteren om een hechter en oprechter contact te vinden met zichzelf, dan kan het moeilijk zijn om datzelfde contact te vinden en te behouden als men zich bv. onder mensen bevindt.

Het kan zijn alsof die mensen dan als stoorzenders lijken te functioneren omdat zij anders zijn.

Soms is het dus wel belangrijk om echt verbondenheid aan te gaan. Terwijl men soms misschien beter een afstand houdt.

3. Liefde is niet altijd de oplossing

Liefde is de oplossing niet omdat het geregeld moeilijk is, en soms haast onhaalbaar is, om liefde te laten overwinnen. En de verbondenheid die men dan aangaat met de omgeving kan dan net negatief uitdraaien i.p.v. positief. Men kan gekwetst raken.

Het geeft eigenlijk aan dat verbondenheid een onderliggend aspect is. Hoort men liefde aan te gaan wanneer het waarschijnlijk lijkt dat die liefde niet gaat aankomen en wanneer het waarschijnlijk is dat men dan gekwetst zal worden? Wel, misschien is het in zulke omstandigheden vaak zeer redelijk om dan geen liefde aan te gaan. En dan komt men uit bij die onderliggende verbondenheid. Men zou het dus als redelijk kunnen beschouwen om zulke negatieve verbondenheid te mijden wanneer liefde niet kan aankomen. En één belangrijke reden waarom liefde soms niet kan aankomen, is omdat andere mensen macht over zich lijken te willen. Soms mogelijk wat onbedoeld. Omdat ze bv. een mening hebben over zich waarin ze werkelijk geloven en waaruit ze het zich rechtvaardigen om hun oordeel over zich te vellen.

En soms is het niet onbedoeld en willen mensen werkelijk macht over zich.

Wat is de oplossing? Wel, het loslaten is één mogelijke oplossing. En wat men dan doet, is om negatieve verbondenheid te mijden. En wat men dan ook doet, is om mensen geen macht over zich te laten hebben. Dat is de logica die erin schuilt.

De sociale omgeving is hectisch. Tal van meningen door elkaar. Tal van 'waarheden' door elkaar. Soms botst dat in tal van misverstanden. Soms willen mensen dat het zou botsen. De strijd

aangaan haalt soms iets uit. Maar soms mist men de energie en de wil om het te doen. Herkenning vinden werkt soms. Maar de strijd zal er nooit mee stoppen. Maar dit alles geregeld kunnen loslaten, dat werkt. Zo kan men zichzelf vinden i.p.v. meegesleept te worden.

Egoloosheid

Nu heeft men confrontatie aangegaan. Die grootse liefde blijft groots. Maar het is voor mensen soms te moeilijk om die liefde ook te laten zegevieren.

Dient men die liefde dan maar te laten vallen om zich bv. toch te concentreren op het vervullen van macht en verlangens?

Wel, er zal natuurlijk niet voorgesteld worden om alles te laten vallen door die anderheid, zoals die in voorgaande hoofdstukken werd benaderd, toch te gaan omarmen. Het is net in het hoofdstuk “Anderheid” dat er werd besproken dat die anderheid kon geassocieerd worden met het ego (Zie “De wortels van anderheid”). Wel, als men die anderheid nog niet wenst te omarmen, waar komt men dan uit? Wel, men komt dan uit bij de egoloosheid i.p.v. het ego.

Aldus, als de liefde soms niet werkt, hoe zit het dan met de egoloosheid? Bij het liefhebben is er egoloosheid. Maar er hoeft niet altijd liefde te zijn bij egoloosheid. Kan men zo alsnog een uitweg vinden uit de problemen die men ondervindt bij het uitdragen van liefde?

Maar ook andere kwesties zullen aan bod komen. Ook de bewustwording is besproken in dit boek. Bij de bewustwording kan men trachten om zich ‘buiten de eigen ervaring’ te plaatsen opdat men kan nagaan wat er plaatsgreep door een afstand te nemen van wat er zich overkwam, opdat men het objectiever zou kunnen observeren. Maar wat met het zijn ‘binnen de eigen ervaring’? Kan de egoloosheid zich daarin helpen?

Die egoloosheid is eigenlijk nog niet veel besproken geweest. In dit hoofdstuk wordt er een licht geworpen op die egoloosheid. Wat heeft die egoloosheid te bieden? Hoe kan men ze bekomen? Hoe kan men ze behouden?

Dit hoofdstuk zal bij momenten vrij technisch zijn. Maar eigenlijk

gaat het niet over die technische details. Het gaat over die egoloosheid en wat die egoloosheid kan betekenen voor zich en anderen. Het zou daarom kunnen helpen om dit hoofdstuk mondjesmaat te lezen en om dan te bezinnen over de inhoud.

1. Een waarheid

Het lijkt me duidelijk dat er doorheen die zoektocht naar het goede er een waarheid naar voren komt. Aan die waarheid is eigenlijk gebouwd tot aan het hoofdstuk “Liefde kondigt zich aan”.

Ik noem het hier een waarheid i.p.v. dé waarheid omdat andere mensen tot een andere waarheid kunnen komen. Dit doet voor mij niet af van deze waarheid omdat deze waarheid in mijn ogen sterke fundamenten heeft en een sterke samenhang heeft.

Men kan het gedrag van mensen dan gaan beschouwen t.o.v. deze waarheid. Hun gedrag zou dan kunnen overeenstemmen met deze waarheid. Of zij zouden dat kunnen trachten. Of misschien ook niet. Misschien willen zij van die waarheid afwijken. Of misschien proberen zij om goed te doen terwijl zij tegelijkertijd heel ander gedrag vertonen.

Als men afwijkt van die waarheid dan is er anderheid t.o.v. die waarheid. Soms zullen zij zich identificeren met die anderheid. Soms misschien eerder niet opdat zij dan liever die anderheid zouden achterlaten. Soms is de persoon er nog niet uit omdat die persoon zich bv. nog niet zo bewust zou zijn van deze waarheid.

Iemand die niet wenst af te wijken van die waarheid kan geholpen zijn door blootstelling aan die anderheid te mijden. Datgene dat bv. verlangens of macht zou uitlokken bij zich, zou men beter kunnen mijden opdat men aan die waarheid des te meer kan blijven voldoen en opdat men die waarheid ook des te meer in zich kan blijven dragen. Wat dus niet zou hoeven te betekenen dat men steeds bezig is met het nastreven van het goede. Men kan die waarheid in zich blijven dragen door geen dingen te doen die tegen die waarheid ingaan.

En daarom niet zozeer omdat men sowieso een enorm grote fout heeft gemaakt als men bv. even doet wat men verlangt zelfs al is het niet deugdzaam. Maar het zou wel zichzelf kunnen ondermijnen door zulke foutjes te maken doordat men het eigen geloof in die waarheid verloochent. Het wil niet zeggen dat men daarom des te meer zou gaan vervallen tot gedrag dat afwijkt van die waarheid (al zou dat wel het geval kunnen zijn). Maar door af te wijken van die waarheid geeft men automatisch aan zichzelf aan dat men er niet al te zeer in gelooft.

Hierdoor kan er ook een associatie worden gemaakt met egoloosheid. Omdat men vanuit het ego zou kunnen denken dat men zelf de controle heeft over het eigen gedrag. Opdat men dan zou menen dat men zelf weet op welke verlangens of macht men hoort in te gaan en op welke verlangens of macht men niet hoort in te gaan. Maar zelfs als men inderdaad zo'n bepaalde controle kan handhaven, volgt men al een andere waarheid. En men volgt dan die andere waarheid omdat men dat zou wensen vanuit dat ego. Als men dan niet wilt afwijken van die waarheid, dan dient de rol van het ego toch wat bescheidener te zijn. En dan lijkt er wel een duidelijke egoloosheid te moeten schuilen in die persoon. Een egoloosheid waaruit zou volgen dat men over allerlei gedrag geen controle hoeft te hebben omdat men daar een egoloosheid dient te respecteren.

Mensen kunnen wel proberen om zich vanuit hun ego correct te wensen gedragen door een vrij strikte controle toe te passen. Maar dat is allesbehalve evident. Want het uitoefenen van een strikte controle zou bv. in de weg kunnen staan van het empathisch zijn, zelfs al zou men dan net proberen om empathisch te zijn door bv. te letten op wat men zou horen te zeggen en niet zou horen te zeggen. Of op wat men zou horen te letten of niet zou horen te letten. Vandaar dat die egoloosheid als belangrijk wordt aanzien om die waarheid in acht te houden.

2. De spiraal is haast rond

In dit boek ging het al snel over de bevrijding van onmacht. Er werd besproken dat men een bewustwording zou kunnen ondernemen waarbij men dan zou trachten om zich buiten de ervaring te plaatsen (Zie “Binnen en buiten de ervaring” in het hoofdstuk “Onmacht en bewustwording”). Het zou immers te pijnlijk kunnen zijn om in die ervaringen van onmacht te blijven vertoeven.

Maar door zich buiten de ervaring te gaan plaatsen via een herhaaldelijke bewustwording, lijkt men ook een leven met een sterke innerlijke ervaring wat achterwege te laten.

Die bewustwording kan zich in staat stellen om tal van inzichten te verwerven via een objectificatie van gedrag. Men gaat het gedrag concretiseren. Echter, dit kan ook de neiging geven om des te meer, mogelijk wat onbewust, gebruik te maken van het ego.

Vanuit het ego kan men immers een controle wensen te bekomen. Als men meer inzicht zou verkrijgen in het gedrag van mensen, dan kan men ook meer controle bekomen. Men kan dan menen te zien hoe zij zouden zijn om zo te kunnen afleiden hoe men zelf zou kunnen zijn. Opdat men ook des te meer zou kunnen zijn zoals men zelf wilt zijn. Maar hoe zou men dan zelf willen zijn? Het zou evenzeer kunnen dat men des te meer zichzelf gaat centraal stellen. Men zou des te meer controle kunnen wensen te verkrijgen over het eigen leven. Maar tegelijkertijd zou men dan een heel ander pad bewandelen ten opzichte van die persoon die meer bezig was met het zich bevrijden van onmacht. Het wijst op het feit dat er een zekere integratie kan zijn met wat anderheid was voor zich.

Meer nog, er kan sowieso een zekere integratie zijn met anderheid omdat ook dit wordt besproken in dit boek. Waardoor men die ideeën kan gaan verinnerlijken.

Maar hoe zou men werkelijk willen zijn? De kwestie is niet zo simpel. Die egoloosheid die zich kwetsbaar maakte en onmacht

gaf, lijkt men dan in zekere mate te kunnen gaan achterlaten omdat men daar nu eenmaal des te meer in staat zou kunnen toe zijn via die bewustwording. En wat men dan achterlaat, is ook een deel van zichzelf.

Echter, misschien heeft men al vele malen een deel van zichzelf achtergelaten. Soms gewild maar soms ook ongewild. En als het ongewild is dan kan men zich daartegen trachten te verzetten en beschermen. Maar zoals bv. duidelijk werd in “De kwelling” in het hoofdstuk “Behoud en verval van zichzelf”, lijkt het soms tevergeefs om nog te proberen te zijn zoals men voorheen was. Het is dan vast een normale reactie om zich te verzetten en te beschermen als deel van een verwerkingsproces. Maar de verwerking lijkt dan uiteindelijk niet te leiden tot de herontdekking van hoe men voorheen was. Bij zulke kwellingen zal men noodgedwongen een deel van zichzelf dienen los te laten en zal men dat dienen te aanvaarden als men dat wenst te verwerken.

Zolang men het ego staande houdt om zichzelf staande te houden, zou er ontkenning kunnen heersen. Als men allerlei kwellingen heeft doorgaan dan heeft men immers zichzelf niet kunnen staande houden. De bewustwording kan dan wel helpen om tot allerlei inzichten te komen die belangrijk zijn. Maar de bewustwording lijkt niet altijd voldoende te zijn om er zichzelf mee staande te houden. Als men reeds veranderd is door kwellingen die men heeft doorgaan dan kan de bewustwording die niet ongedaan maken. Men kan dan niet meer zijn zoals men voorheen was. En om dat te verwerken zou men het dan dienen los te laten om zichzelf nog staande te houden via dat ego. Maar tegelijkertijd zou men er zich kunnen tegen verzetten om zichzelf proberen te beschermen en staande te houden. En misschien tot dat men niet langer kan of wil omdat men zou herkennen dat het te zwaar is.

En zo kan men wel degelijk een beetje komen tot een herontdekking van zichzelf. Het zou anders zijn dan voorheen maar er zouden ook gelijkenissen zijn. Als er vroeger bv. een zekere egoloosheid nog in zich aanwezig was omdat men toen

zichzelf nog niet zo sterk diende te beschermen (en men dus nog geen sterke behoefte had aan een ego om zich te beschermen en staande te houden), zou men dan geen egoloosheid opnieuw kunnen herontdekken wanneer men die hele strijd om zich staande te houden, zou loslaten? En zou dat dan niet ietwat zijn zoals men voorheen was? Als men zich vroeger bv. soms een beetje kwetsbaar opstelde en als men toen daarmee nog kon omgaan omdat men nog niet zo'n schade had opgelopen, zou het dan niet mogelijk zijn om zich opnieuw wat gevoeliger (daarom niet kwetsbaar) op te stellen wanneer men dat ego wat meer opzij zou schuiven? Uiteindelijk lijkt het zeer menselijk te zijn om gevoelig te zijn. En dat zou ook draaglijk kunnen zijn. Mogelijk veel draaglijker dan voorheen omwille van de verwerking die zou hebben plaatsgegrepen. Soms zou men natuurlijk wel een terugval kunnen hebben. Dat is vast niet meer dan normaal. Maar soms zou men dan bv. weer kunnen herkennen dat men opnieuw zich open kan stellen tot de omgeving. Of bepaalde aspecten ervan. En dat men zich het opnieuw zou kunnen toelaten om de eigen gevoelens te laten bestaan.

Dus men zou ook wat kunnen teruggaan, op zoek naar die egoloosheid en op zoek naar zichzelf. Zelfs al zou het anders zijn en zelfs al zou men anders zijn dan voorheen.

Men kan dus verschillende richtingen uitslaan. Welke richting zou men dan willen uitslaan? De mens lijkt hier zelden onpartijdig in te zijn. Als men verlangt naar een leven waarin dat ego een voorname rol speelt, dan kan dat des te aantrekkelijker lijken omdat er reeds een ego in zich is dat het aantrekkelijk laat lijken. Terwijl men dan evenzeer in het ongewisse zou kunnen zijn van hoe een leven zou zijn waarin er des te meer egoloosheid zou zijn. Omdat zo'n leven niet de moeite waard zou kunnen lijken vanuit dat ego dat zich in zich genesteld heeft.

Evenzeer zou natuurlijk zo'n leven waarin het ego centraal staat niet de moeite waard kunnen lijken voor iemand die meer belang wenst te hechten aan de egoloosheid, vanuit de egoloosheid die in

zich schuilt. Ook dan is men niet onpartijdig.

Hoe kan men dan een keuze maken als de keuze die men zou maken afhankelijk is van hoe men op dat moment reeds zou zijn? Het is dan alsof de keuze voor zich reeds zou gemaakt worden op basis van hoe men reeds was. En dat lijkt natuurlijk redelijk te zijn. Maar tegelijkertijd lijkt men dan wel te moeten concluderen dat men niet de andere keuze kon maken omdat óf het ego óf de egoloosheid zich verhinderde om die andere keuze te kunnen maken.

Die keuze lijkt me ook te kunnen herleid worden tot een keuze om te blijven vooruitgaan. Of om even achterom te kijken naar wat men zou achterlaten of achtergelaten hebben. Want uiteindelijk lijkt de egoloosheid iets te zijn dat haast van nature sterk aanwezig is in de eigen jeugd. Dus die egoloosheid moet daar haast ooit prominent aanwezig geweest zijn. Als men dan het ego wilt centraal stellen, dan lijkt men te willen vooruitgaan, zelfs wanneer men zo weg gaat of weg blijft van die egoloosheid die er ooit was. En dan kan men ook wel werkelijk bevragen of dat vooruitgaan is.

Voor eenieder die zo'n keuze aan het maken is via de eigen levenskeuzes, zou het belangrijk kunnen zijn om zich bewust te worden van die onderliggende gevolgen.

En wat als men dan die egoloosheid des te meer opnieuw een kans wilt geven terwijl het ego reeds een rol van betekenis in zich aan het spelen is? Dan zou men dat ego wat meer dienen achter te laten. Dit zou men kunnen doen door zich bewust te worden van hoe het ego zich zoal kan uiten in zich. Opdat men dan voor zichzelf zou kunnen herkennen wat voor gedrag het ego zou dienen en wat voor gedrag het ego niet zou dienen.

En zo zou men dan ook misschien des te meer een hernieuwd contact kunnen vinden met de omgeving omdat er geen ego is dat er tussen staat. Dit is trouwens een manier waarop men zich zou kunnen bezighouden met wat goed zou zijn of liefdevol zou zijn, zonder dat expliciet te wensen. Het zou eerder een impliciet gevolg

kunnen zijn van die egoloosheid die zich bv. spontaan zou kunnen uiten als empathie of als betrokkenheid.

3. Van ego naar egoloosheid

Wanneer is er een ego te herkennen? Er zijn vast verschillende opvattingen over. Vele mensen zullen vast slechts een ego herkennen wanneer dat uitdrukkelijk aanwezig lijkt te zijn. Voor mij is er een ego vanaf er een 'ik' is in zich. Vanuit die opvatting is het zeer normaal dat er een ego zou opduiken in zich. Zo niet, dan zou er nooit meer een 'ik' zijn in zich.

Wat mij belangrijk lijkt, is dat de egoloosheid zou overheersen. Er lijkt zowel een ego te kunnen schuilen in de egoloosheid als dat er egoloosheid kan schuilen in een ego. Het zou bv. eigenlijk meer kunnen draaien rond hoe men het zelf ziet, terwijl men soms enkele toegevingen doet aan anderen. En dan is er sprake van een ego met wat egoloosheid in. Maar het zou bv. ook meer kunnen draaien rond hoe anderen het zouden zien terwijl men soms zichzelf toch zou vooropstellen.

Wat ook belangrijk is om op te merken, is dat een ego niet betekent dat men niet van dienst kan zijn tot anderen. Als men zich vanuit het ego als diegene wilt zien die allerlei dingen doet voor anderen, dan is dat wel degelijk mogelijk. Eén problematiek van het ego is dat men echter expliciet zich zou kunnen bezighouden met het behouden van controle zelfs wanneer men dan bv. dingen wilt doen voor anderen. En die behoefte aan zulke controle kan er zijn omdat men zich tegelijkertijd zou kunnen bezighouden met hoe men zichzelf wilt zien en wilt aanzien worden. En men krijgt niet altijd die herkenning van de andere. En zo kan er een probleem ontstaan voor zichzelf. Maar tegelijkertijd is datzelfde ego ook datgene van waaruit men zo belangrijk wilt zijn voor de andere. En dan kan men trachten om een oplossing te vinden.

En zo zijn er tal van mogelijke oefeningen die men kan maken omtrent het ego. Wanneer het ego een voorname rol heeft, dan lijkt

het ego zich te kunnen manifesteren als het eigen probleem maar ook als datgene dat de oplossing aanbiedt voor dat probleem. De kwestie is natuurlijk dat de problemen nooit lijken te verdwijnen. Het lijkt er immers op dat men vanuit het ego nooit voldaan is. Want zelfs wanneer men voldaan is, lijkt het niet te blijven duren. Omdat de omgeving of omdat men zelf niet zou kunnen lijken te voldoen aan hoe men het wilt zien vanuit dat ego. En dan kan men toegevingen doen opdat men niet zo veeleisend zou zijn om zo alsnog voldaan te zijn. Of men kan opnieuw meer gaan eisen van zichzelf en/of de omgeving opdat men zo alsnog weer voldaan zou worden. Maar wat men ook doet, het lijkt nooit te stoppen. En dit roept een tegenstelling op waarmee vast vele mensen reeds mee geconfronteerd worden, namelijk, dat ze zowel voldoening bekomen als dat ze frustraties bekomen omwille van dat ego.

Maar het kan moeilijk zijn om het los te laten. Het ego lijkt zich tal van dingen te kunnen bieden. Dingen die men zou kunnen bekomen doordat er een ego is waaruit men ze wilt bekomen. En men wilt mogelijk ook niet opgeven omwille van frustraties. Men wilt vast sterk zijn en de frustraties overwinnen.

Echter, wanneer het ego een voorname rol speelt, dan creëert men een specifieke eigen leefwereld. En hierdoor kan men wat blind worden voor een ander leven. Aldus, men zou misschien nog maar in gebrekkige mate kunnen zien hoe het is om een leven te leiden vanuit die egoloosheid. Uiteindelijk is er ook dan nog een 'ik', alleen zou die 'ik' dan meer op de achtergrond verdwijnen en zo ook minder een probleem worden. Het lijkt me positief te zijn dat eenieder kennis zou krijgen van een leven waarin die egoloosheid des te meer aanwezig zou zijn opdat men daar dan tenminste (opnieuw) des te meer kennis van zou hebben.

Voor eenieder die dat wenst te proberen, lijkt het dan ook wat noodzakelijk te zijn om te vermelden hoe het ego zoal kan opduiken. Zoals besproken kan het ego opduiken als die 'entiteit' die zichzelf, het eigen leven en de omgeving kan trachten te objectificeren om het zo te kunnen plaatsen, te kunnen plannen en/

of er controle op uit te oefenen. De rechtvaardiging van het ego is dat het zichzelf wenst toe te behoren. Aldus, men zou voor een stuk van zichzelf willen zijn en dat rechtvaardigen en opeisen, zelfs als men zo de egoloosheid van anderen wat lijkt te verloochenen. Zo'n attitude lijkt me eigenlijk nog vrij makkelijk te herkennen bij zichzelf als deze zich zou voordoen.

Een andere wijze waarop het ego kan opduiken, is door een schending van de egoloosheid. Men voelt zich gekwetst en hierdoor kan men voor zichzelf trachten op te komen. Zelfs wanneer dat eigenlijk de situatie bemoeilijkt. Zo'n reactie vanuit de eigen gekwetstheid is wel normaal. Het is alleen niet zo handig wanneer men het ego wenst achter te laten. En men kan er ook geregeld zichzelf mee kwetsen. Het lijkt vaak een dubbel gevoel te zijn. Men wou vast wel opkomen voor zichzelf maar men wou misschien niet die egoloosheid achterwege laten.

Nog een andere wijze waarop het ego zich voordoet, is als een barrière waarmee men zichzelf tracht te beschermen. Door voorbereid te zijn dat anderen zich zouden kunnen kwetsen, kan men voorkomen dat men zo gekwetst zou worden maar men kan evenzeer zich neigen af te schermen.

Als men dat ego dan kan loslaten, dan komt men automatisch in contact met de egoloosheid. In het begin stelt dat misschien niet zoveel voor omdat men niet meer gewend is aan die egoloosheid.

Denk bv. aan emoties. Ze lijken zeer belangrijk te zijn omdat ze een nut schenken aan het leven. Want zelfs een verfijnde theorie over schoonheid of ethiek of een prachtig muziekstuk zou niets voor zich kunnen betekenen wanneer men er niets voor voelt. Maar als men jarenlang de eigen emoties heeft onderdrukt dan vergt dat tijd om die emoties een kans te geven om weer op te duiken in zich. Men kan dus gebaat zijn met te herkennen dat men mag voelen wanneer men verkeert in een staat van onverschilligheid of frustratie. Men hoeft er niet altijd tegen te vechten. Men kan het zich laten overkomen zelfs al zou het wat

pijn doen om het te laten gebeuren.

Loslaten is een grote gave. Men zou niet in een valstrik mogen trappen door het ego opnieuw te gaan gebruiken als de oplossing van het probleem. Als er bv. een ego in zich opduikt en als men zich zo zou teleurstellen omdat men egoloos wou zijn, dan kan er een ego opduiken dat zich beschermt tegen die teleurstelling. Maar men zou natuurlijk net trachten om niet het ego te behoeven. En dat kan men doen door het simpelweg los te laten wanneer het opduikt. Opnieuw en opnieuw. Want men verandert zulk gedrag niet meteen. En dat hoeft geen probleem te zijn zolang men opnieuw richting die egoloosheid kan gaan door een identificatie met dat ego opnieuw en opnieuw los te gaan laten.

Het zou wel niet de bedoeling zijn om zichzelf steeds in de gaten te blijven houden om een ego te spotten wanneer het opduikt. Dat zal soms nodig zijn. Maar tegelijkertijd zou er geregeld een innerlijke ervaring zijn die gepaard gaat met egoloosheid en met emoties en met het zich openstellen tot de omgeving. Men zou voor een stuk anders worden.

4. Pogingen in het midden van het ego

4.1. Herevaluatie

Vanuit het ego kan men een voorwaardelijke liefde gaan uitdragen. Het komt er dan op neer dat men aan allerlei voorwaarden zou dienen te voldoen voordat men recht zou hebben op die liefde. Aldus, het ego van de andere persoon dient voldaan te zijn opdat er liefde of vriendschap zou kunnen ontstaan.

Iemand zou bv. niet slim genoeg kunnen zijn voor iemand anders. Die persoon zou tal van dingen misschien niet begrijpen. En die andere persoon zou er zich aan kunnen ergeren. Hij/zij zou haast kunnen vinden dat die persoon te min is voor diens aandacht. Er zou ook gespot kunnen worden met die persoon. Er kan een superioriteitsgevoel mee gepaard gaan.

Een dergelijke oefening zou men ook kunnen maken omtrent schoonheid. Waarbij de ene dan bv. minderwaardig of zielig zou zijn omwille van het gebrek aan schoonheid dat die persoon zou hebben.

Toch kan men een aantrekkingskracht hebben naar diegenen die slimmer ogen of mooier ogen of succesvoller ogen dan zich. Het kan meer lijken te zijn. Maar dat loopt niet altijd goed af. Als men zich bv. aangetrokken voelt tot iemand die men mooier vindt als zichzelf en als men bij wonder er een relatie mee verkrijgt, dan kan die partner die men zo bewondert om zijn/haar schoonheid tal van voorwaarden gaan stellen waaraan men dan zou dienen te voldoen om zich waard te zijn. Wat natuurlijk kwellend, kwetsend en vernederend kan zijn. Men zou zich werkelijk kunnen benaderd voelen als diegene die minder waard is.

Toch lijkt er op zich niets mis te zijn met het innemen van een nederige positie. In die uitgesproken voorbeelden lijkt diegene met het ego zich immers net fout te gedragen omdat die persoon zich in een superieure positie wenst te zetten. En zulk gedrag lijkt net helemaal niet superieur te zijn. Door een nederige positie in te nemen, kan men dat helpen te voorkomen. Misschien dat men zelfs geholpen wordt bij het innemen van zo'n nederige positie doordat men zich vele malen als minderwaardig is gaan voelen omwille van het gedrag van anderen.

Natuurlijk wens ik niet te stellen dat men zich dan maar dient te laten vernederen omdat men een nederige positie zou innemen. Helemaal niet. Eigenlijk wens ik voor te stellen dat men het net zou omkeren. En dat diegenen die in de besproken voorbeelden geminacht werden misschien net zouden kunnen bewonderd worden omwille van de kwaliteiten die zij wel hebben. En dat gaat veel beter wanneer men zelf niet langer vecht tegen een beeld over zich waarin men zelf tal van gebreken zou hebben. Want als men die gebreken herkent en aanvaardt dan zal men niet zo geneigd zijn om zich op te stellen als iemand die superieur zou zijn.

En diegenen die zich wel nog superieur opstellen, zij zouden dan net wat gebrekkig kunnen lijken omdat zij maar niet over hun eigen gevoelens van superioriteit lijken te raken. Men zou wat medelijden kunnen krijgen met hen. En ook dat kan des te oprechter zijn wanneer men niet langer vecht tegen een beeld over zich waarin men zelf tal van gebreken zou hebben.

Die nederige positie is een positie die kan gerelateerd worden tot de egoloosheid. Het is wel zo dat men vanuit het ego ook wel kan trachten om niet minachtend te zijn naar diegenen die niet zo slim of niet zo mooi of niet zo fit of niet zo succesvol zouden zijn. Want vanuit het ego zou men zo iemand kunnen willen zijn.

Maar tegelijkertijd lijkt het ego zich ook hier vaak aan te bieden als de oplossing én als het probleem. Men zou vanuit het ego bv. herkenning kunnen wensen voor wat men doet voor iemand anders. En men zal natuurlijk geregeld geen herkenning krijgen of net ondankbaarheid krijgen. En dan kan het ego gekrenkt zijn. Het zou moeilijk kunnen zijn om vanuit het ego die nederige positie vol te houden. En er zou dus een probleem ontstaan.

Zelfs iemand die werkelijk een identiteit wilt onderhouden waarin hij/zij liefdevol is en begripvol is, zou op problemen kunnen stuiten. Die persoon zou bv. evenzeer waardering kunnen wensen voor de waardering die men geeft. Wat natuurlijk wel verstaanbaar is. Maar het maakt het ook moeilijk om begrip naar anderen vol te houden. En bij het onderhouden van een identiteit, lijkt er dan sprake te zijn van een ego. Dus opnieuw lijkt het ego dan voor problemen te zorgen.

Vanuit het ego kan men voorwaarden wensen waaraan voldaan zou hoeven te zijn opdat men liefdevol of begripvol zou zijn. En opdat men bewondering zou kunnen hebben voor de omgeving. Wanneer men echter zelf zich opstelt vanuit een nederige positie, dan kunnen tal van zulke voorwaarden ineens minder belangrijk lijken. Als men zichzelf ziet als iemand met mankementen, dan lijken de mankementen van iemand anders vaak niet meer te zorgen voor

onbegrip. Opdat de andere facetten van iemand tot zich kunnen komen. En opdat men enige bewondering of verwondering kan opwekken omdat men door de mankementen of zogenaamde mankementen heen kijkt. En diegenen die daar niet in slagen omwille van een ego, die lijken dan net een mankement te hebben.

4.2. De illusies der gedachten

Mensen lijken zeer makkelijk illusies te kunnen creëren via hun eigen gedachten. Men zou zich dan kunnen afvragen hoe objectief men is wanneer het gaat over de eigen subjectiviteit.

Natuurlijk, men zou van mening kunnen zijn dat er niet altijd zulke objectiviteit zou dienen te zijn. Als men zich iets wenst in te beelden dan lijkt men daar natuurlijk het recht op te hebben. Maar het lijkt eveneens wel te helpen dat men er zich bewust van zou zijn wanneer men zich iets inbeeldt.

Men zou bv. iemand anders op een bepaalde wijze kunnen inkleuren vanuit de eigen subjectiviteit. Men zou die persoon dan zus of zo kunnen laten zijn voor zich. Maar is die persoon dan zo? En is dat reëel voor die persoon? Want die persoon zou in zekere mate kunnen aanvoelen dat men zich op een bepaalde wijze benadert.

Het maken van de eigen voorstellingen kan ertoe leiden dat men zichzelf en anderen laat meeslepen in de eigen voorstellingen. Zo kan men de objectiviteit er wat uit gaan filteren. Eens men zich dan daarvan bewust zou zijn, dan kan men weer meer in contact komen met die objectiviteit.

Dit staat in verband tot het ego omdat men vanuit het ego zou kunnen geneigd zijn om een bepaalde indruk te geven over zichzelf en over de andere. En men zou dat kunnen doen vanuit vrij nobele gedachten als vanuit corrupte gedachten. Maar zou het sowieso objectief zijn? Eindigt dat niet vaak in een façade die in zekere mate losstaat van de realiteit? Als men bv. een bepaalde indruk wens te geven aan iemand anders, neigt men dan niet in

zekere mate te negeren hoe die persoon zich op dat moment voelt? De realiteit bestaat al. Dus als men de realiteit tracht te vormen, dan lijkt men in zekere mate te kunnen gaan negeren hoe de realiteit reeds is of was. En enkel door acht te hebben voor de realiteit zoals ze bestaat, kan men voorkomen dat men ze gaat negeren.

Echter, niet enkel vanuit het ego kan men de realiteit gaan negeren. Vanuit de egoloosheid kan dat evenzeer gebeuren. Men zou zich bv. kunnen laten meeslepen met anderen en hun blik op de realiteit. Men kan dat trachten te voorkomen door zich bewust te blijven van een andere blik op de realiteit. Als iemand zich bv. zou trachten te verleiden tot iets, dan kan het belangrijk zijn dat men er zich bewust van zou zijn dat men misschien net niet wilt verleid worden. Dit lijkt echter niet altijd mogelijk te zijn op het moment zelf. Daarom kan het van groot belang zijn om een zekere keuze te maken in de omgevingen die men opzoekt. In de ene omgeving is het immers makkelijker om te zijn zoals men wilt zijn vanuit die egoloosheid dan in een andere omgeving.

4.3. Het eigen fundament

Wat men doet vanuit het ego, is iets projecteren. Een wijze waarop men kan zijn door bv. bepaalde verlangens of bepaalde macht te gaan uitoefenen. En dat kan men dan doen vanuit een vrij nobele aard als vanuit een corrupte aard. Maar het valt evenzeer te bevragen of men het sowieso zou dienen te doen. Want men bestaat eigenlijk al. Als men dan een bepaald bestaan gaat projecteren dan kan men wel trachten om dat te doen op een wijze die niet zou ingaan tegen zichzelf maar tegelijkertijd zou men zich een ander bestaan aanmeten. En dan tegelijkertijd het huidige bestaan in zekere mate achterlaten. Er zou dus een subjectificatie zijn, zoals voorheen besproken. En evenzeer zou men ook iemand anders daarin kunnen bij betrekken. Door bv. te trachten om een bepaald bestaan te projecteren voor iemand anders in een relatie. En men kan hierin nobel proberen te zijn. Maar tegelijkertijd heeft

die persoon zijn/haar eigen bestaan. En men kan dan bevragen of dat wel hoort verloochend te worden in ruil voor een ander bestaan door die persoon bv. een zekere subjectificatie te laten doorgaan.

Ik wens te stellen dat men dat niet hoort te doen. En dat men iemand anders de ruimte zou horen te geven om onafhankelijk van zich te bestaan. Opdat die persoon meer in contact kan komen met zichzelf i.p.v. er afgeleid van te zijn. En zo ook voor zichzelf.

4.4. Zichzelf zijn en zichzelf projecteren

Het ego kan in de weg staan als men zichzelf wilt laten zijn. Stel bv. dat iemand worstelt met hoe hij/zij aanzien wordt door anderen. Die persoon zou bv. kunnen worden aanschouwd als gemeen terwijl hij/zij zich als zachtaardig wenst te beschouwen. Het zou kunnen ingaan tegen dat eigen zelfbeeld. Die persoon zou kunnen vechten om zichzelf te aanzien zoals hij/zij zich wilt aanzien.

Terwijl die persoon zo'n worsteling doorgaat, kan die persoon het net moeilijk gaan hebben om zo zachtaardig te zijn. Die zachtaardigheid zou nog steeds daar kunnen zijn in zich. Maar ze zou minder tot uiting kunnen komen omwille van die frustraties. Eigenlijk wordt dat beeld over zichzelf als die zachtaardige persoon dan des te meer als iets dat extern is aan zich. Het wordt als een projectie. En het is natuurlijk zeer verstaanbaar dat die persoon niet zomaar dat beeld van zichzelf wenst op te geven. Wel, als die persoon op een gegeven moment weer vrede vindt om zachtaardig te zijn, dan kan dat beeld weer gaan kloppen. Dus eigenlijk gaat het niet om dat beeld. Een beeld is altijd iets dat extern is aan zich. Het beeld kan in zekere mate overeenstemmen met wie men is. Maar het is niet zichzelf. Het is dan een beeld over zichzelf.

Dus als men worstelt met hoe men wordt aanzien door anderen of door zichzelf, dan kan het helpen dat men er zich bewust van wordt dat men zich dan bezighoudt met iets dat extern is aan zich.

Opdat men dat mogelijk wat sneller zou kunnen loslaten. Opdat men dan weer des te sneller zou kunnen proberen om zichzelf te zijn.

En zo zijn er tal van voorbeelden mogelijk waarin er duidelijk wordt dat er een afhankelijkheid kan zijn van zo'n beeld over zichzelf. Evenzeer zou men zichzelf bv. fantastisch kunnen vinden en men zou die opvatting over zichzelf kunnen staven aan tal van prestaties. Maar ook hier kan dat beeld dan bedrieglijk worden als men dan bv. zich superieur gaat wanen en het te hoog in de bol krijgt.

Ik denk zelfs dat het vormen van zo'n beeld altijd wel bedrieglijk is. Vele mensen staan er bv. niet bij stil dat ze maar 'gewoon een mens' zijn. En dat dit gepaard gaat met het maken van fouten en met onwetendheid. Dat past natuurlijk niet altijd met het beeld dat men wilt hebben over zichzelf. Maar tegelijkertijd lijken die minder mooie kanten deel uit te maken van het mens zijn. Fouten voorkomen houdt natuurlijk wel steek. Maar van onwetendheid lijkt men nog minder makkelijk af te komen. Het is mij zeker nooit gelukt om mijn continue staat van onwetendheid van mij af te werken. Vaak ben ik me zelfs onbewust van hoe onwetend ik ben. Maar geregeld besef ik het ook. En dat is natuurlijk positief. Ik ga hiermee niet mijn onwetendheid van mij afschudden. Maar tenminste snap ik af en toe dat ik onwetend ben. Dat lijkt mij op zich positief te zijn. Dat is een goed begin om er iets uit te leren. Maar als men bezig is met te denken dat men het leven begrepen heeft, dan zou het natuurlijk kunnen dat men zichzelf wat verhindert om in te zien dat er ook onwetendheid in zich is.

4.5. Identiteit

De identiteit is natuurlijk te relateren aan het maken van projecties. Maar zo voelt het niet aan wanneer men tracht om die identiteit te onderhouden. De identiteit kan echt zijn voor zich.

Soms wordt het onderhouden van de eigen identiteit iets

problematisch. Het zou kunnen dat het te moeilijk is geworden om zich nog te zien zoals men zich wou aanzien. En soms zal men dan die identiteit noodgedwongen neigen los te laten. En daarin kan net de bevrijding schuilen. Het kan dus zeer behulpzaam zijn om er zich bewust van te worden wanneer men bezig is met het maken van een problematische identiteit. Opdat men niet weer tal van problemen zou oproepen.

Maar dit lijkt ook het geval te zijn wanneer die identiteit nog niet zo problematisch is. Evenzeer kan men dan ook tal van problemen in het leven roepen bij het omgaan met zichzelf en met anderen omdat men die identiteit tracht te onderhouden. En die identiteit kan ook gaan functioneren als een spiegel over zichzelf die bedrieglijk is. Bij het onderhouden van een identiteit kan men een waarheid over zichzelf proberen staande te houden. Terwijl er mogelijk ook een andere waarheid is over zich. Men kan zomaar niet de waarheid over zichzelf maken. En wanneer men die identiteit dan loslaat, dan kan men openstaan om zichzelf te herbekijken. En om zichzelf anders te ervaren. En men zal snel spontaan een nieuwe identiteit laten ontstaan bij die nieuwe ervaringen die men tegemoet gaat. Dus het loslaten van een identiteit hoeft helemaal niet te betekenen dat men niet langer een identiteit zal hebben. Maar het zal dan misschien eerder een identiteit zijn die men zelf met een korreltje zout kan nemen.

Mensen beschikken niet enkel over een ego en over egoloosheid. Ze kunnen ook in een relatie staan naar dat eigen ego en naar die eigen egoloosheid. Iemand die bv. wat machtsgeil is, die kan genieten van dat ego wanneer hij/zij macht uitoefent. Maar ook daarna zou die persoon kunnen genieten van hoe hij/zij macht heeft uitgeoefend. Hierbij kan de persoon dan terugdenken aan hoe hij/zij was toen men macht uitoefende. En die persoon zou dan kunnen tevreden zijn met hoe hij/zij toen was. En ook wanneer die persoon daaraan terugdenkt, kan er zich een ego voordoen. En dat huidige ego staat dan in een relatie tot dat ego zoals het zich voorheen had voorgedaan. Dus men kan met het ego tot het eigen

ego staan.

Soms is men niet tevreden met het eigen ego. En mogelijk omdat men aanvoelt dat het eigen ego voor zichzelf een ongezonde rol inneemt. Men zou bv. kunnen vinden dat men te defensief is of men zou kunnen lijden onder het feit dat men frustraties heeft omwille van de eigen gekwetstheid of men zou kunnen vinden dat men teveel met zichzelf bezig is.

Dan kan de eigen egoloosheid hulp bieden. Zo kan men die negatieve relatie met dat ego gaan loslaten. Net zoals men dan dat ego kan loslaten. Maar dat hoeft niet het einde van het ego te betekenen. Dat is immers ook moeilijk en onnodig. Want er kan op termijn soms spontaan zich een identiteit voordoen die gezonder is volgens zichzelf. Waarbij men dan zou kunnen inzien dat men op een gezondere wijze naar zichzelf staat.

4.6. Zichzelf opeisen

Er lijken twee manieren te zijn waarop men zichzelf 'kan opeisen'. Hiermee bedoel ik dat men iets op zichzelf zou projecteren. En men kan dat zowel doen door zich eerder te bekijken van buiten zichzelf als van binnen zichzelf.

Men zou bv. een dieet kunnen plannen. Maar men zou mogelijk niet enkel het dieet kunnen plannen... maar ook een beetje zichzelf. Want men zou plannen wat men mag doen en niet mag doen. En wanneer men dat mag doen, enz. Het is dan een beetje alsof men buiten zichzelf staat en vanuit dat perspectief zou bepalen wat men mag doen. Men zou zich weliswaar wat kunnen gaan identificeren met hoe men dat allemaal plant en waarom men dat allemaal plant. Dus men staat ook voor een stuk 'binnen zichzelf' wanneer men dat doet. Maar men wordt eigenlijk nooit echt die 'planner'. En daar ligt eigenlijk het probleem. Het werkt tot op zekere hoogte. Maar tot op zekere hoogte werkt het ook net helemaal niet.

Soms komt er niet echt meteen een planning aan te pas. Men zou

zich bv. belangrijk kunnen voelen. En men zou zich daarmee kunnen identificeren. Men voelt zich dan werkelijk zo. Het is iets dat binnen zichzelf plaatsgrijpt. En men eist zichzelf op in die zin dat men zich enkel belangrijk kan voelen omdat men zichzelf zo wilt voelen. Men stelt zichzelf dus centraal. Een probleem dat hierbij kan opduiken, is dat men de relatie met de omgeving gaat beïnvloeden. De omgeving kan immers des te meer iets worden dat dan buiten zich staat. Want andere mensen zijn dan niet zichzelf. En natuurlijk is het zeer logisch dat andere mensen niet zichzelf zijn. Maar ook weer niet helemaal. Want de omgeving is niet iets dat simpelweg buiten zich staat. Als men zich inleeft in iemand anders, dan is die omgeving ook voor een stuk zichzelf. Men voelt iets over hoe de andere zich voelt. Alsof men die omgeving voor een stuk in zich draagt. Maar dat kan men niet zomaar doen wanneer men een identiteit onderhoudt waarin men zichzelf centraal stelt. Men kan dan ook wel dingen doen voor andere mensen. Maar men lijkt zich nooit echt te kunnen inleven tenzij men even stopt met zichzelf centraal te stellen. Er is immers meer dan de eigen realiteit die men onderhoudt. En daarom is er dus een probleem.

Dit kan natuurlijk allemaal geassocieerd worden met het ego. Het is dus weer duidelijk dat het ego zich als een oplossing kan voordoen maar enkel door zelf problemen te creëren.

4.7. De waarden van egoloosheid

Via het ego kan men zich proberen te binden. Dit kan zowel gebeuren vanuit het eigen ego als vanuit het ego van anderen. Mensen zouden zich bv. kunnen proberen uit te lokken door zich te kwetsen of door zich bv. te willen verleiden. En als dat lukt dan kan er in zich een ego opduiken waarmee men zich dan respectievelijk zou kunnen proberen te beschermen of laten verleiden tot iets. En natuurlijk zou men evenzeer zichzelf kunnen kwetsen of laten verleiden of laten in de aanval gaan, e.d.

Het lijkt me het beste te zijn dat men dat doorziet. En dat men daar

vrij van kan zijn. Aldus, dat mensen zich niet kunnen binden aan dat ego op hun commando en dat men evenzeer zelf dat ego kan loslaten bij zichzelf. Daarom niet helemaal... maar toch in voldoende mate.

En als men dat kan, dan gaat men een andere ervaring tegemoet. Macht en verlangens zijn bv. te relateren aan dat ego. En de vrijheid om zulke dingen te doen, is ook te relateren aan dat ego.

Terwijl... vanuit die egoloosheid, men de vrijheid kan hebben om vrij te zijn van die gebondenheid aan dat ego. En net daarom kan men andere dingen wensen. Liefde is ongetwijfeld zoiets. Want hoe kan men zich immers bezig houden met liefde als men macht wilt of als men de andere begeert? Dat staat natuurlijk in de weg. Zichzelf graag zien zonder hiervoor een ego te behoeven, is dan ook iets dat tot stand kan komen wanneer men dat ego loslaat. Men zou dan bij momenten tevreden kunnen zijn over zichzelf omdat men bij zichzelf kan herkennen dat men vrij is van macht of verlangens. En dat men hierdoor misschien net geregeld vriendelijker of guller kan zijn naar anderen.

Dit kan ook iets zijn dat mensen kunnen verlangen. Maar het is gevaarlijk om het te hard te gaan concretiseren. Want dan kan het ego gaan opduiken als datgene dat er zich op gaat beoordelen of als datgene dat het gaat beginnen te plannen. Die vrijheid die gepaard gaat met de egoloosheid, die lijkt de spontaniteit wat te omarmen. Die spontaniteit kan zich het gevoel geven van bewegingsvrijheid. Als men door die spontaniteit iets ervaart dat men niet voorzien had, dan kan zich dat deugd doen. Want dat kan als een verrassing zijn. Vanuit het ego kan men net tal van spontaniteit de kop indrukken omdat men bezig kan zijn met controle uit te oefenen. Vanuit het ego zou men zulke controle kunnen wensen omdat men een doel zou kunnen bekomen. Vanuit de egoloosheid is er ook wel een doel. Immers, al die positieve aspecten die gepaard gaan met de egoloosheid, kunnen het doel zijn. Maar men kan die aspecten niet al te planmatig gaan nastreven omdat het ego dan te voornaam aanwezig kan zijn. Dus

men dient het voor een stuk los te laten in het vertrouwen dat het mogelijk is. En dat is iets dat men dient aan te leren door het te ervaren en er zich open voor te stellen.

Iets wat des te haalbaarder wordt wanneer men een manier heeft gevonden om een leven te leiden dat men ook wilt leiden. Het lijkt me dan te helpen dat macht en verlangens hierbij aanwezig zijn op een impliciete wijze. Impliciete macht zou men dan kunnen vertalen als kracht. De kracht hebben om iets te doen. Dat kan motiverend zijn. En vreugde kan als een impliciet verlangen zijn. De vreugde voelt aan als iets dat men verlangt. Maar de vreugde kan ook spontaan opduiken. Aldus, men hoeft het niet expliciet na te streven. Het vervullen van het verlangen is dan slechts impliciet aanwezig.

5. Een alternatief bestaan

In deze tekst ben ik op zoek naar een manier waarop men aan een identiteit zou kunnen komen door zo weinig mogelijk het ego te behoeven. Zoals ik het bekijk, is er altijd een ego als er een 'ik' is. Dus het zou er eigenlijk om gaan om een ego te bekomen dat in sterke mate op de achtergrond is verdwenen doordat de egoloosheid zou overheersen.

Wat er dan zou kunnen ontstaan, zou men misschien een 'egolo' kunnen noemen. Twee vormen lijken mij hierbij te kunnen voorkomen. Een buitenwaarts gericht egolo dat komt vanuit zichzelf. En een binnenwaarts gericht egolo dat komt vanuit de omgeving.

Bij dat buitenwaarts gerichte egolo zou men iemand zijn voor de omgeving. En niet voor zichzelf. Het zou gaan om wie men is voor hen. En niet om wie men is voor zichzelf. Daarom dat zulk buitenwaarts gericht egolo pas neigt op te duiken vanuit de egoloosheid. Het zou gaan om een 'ego' dat niet tegen die egoloosheid wenst in te gaan maar ze net wenst te onderhouden door rekening te houden met de eigen egoloosheid en die van

anderen. Het zou dus niet gaan om een specifieke 'ik' die men wenst te onderhouden voor zichzelf en die men dan zou goedpraten. Die 'ik' die er zou zijn, zou een 'ik' zijn die er zou zijn voor anderen. En dat kan enkel vanuit een egoloosheid. Men hoort zo'n 'ik' dan niet te willen voor zichzelf. Want dan lijkt het te falen. Maar als men iemand wilt zijn voor anderen dan lijkt het te kunnen zolang het draait rond anderen en niet rond dat ego.

Bij het binnenwaarts gerichte egolo dat komt vanuit de omgeving, zou men net merken dat men iemand is voor iemand anders. Zoals wanneer de andere zich waardeert. Men is dan iemand voor die persoon. En ergens kan men dat ook aanvoelen hoe men dan is voor die persoon. En mogelijk zou men dat kunnen waarderen. Het is natuurlijk afhankelijk van hoe men zich benaderd voelt. Maar het kan dus dat men dan eventjes 'iemand wordt' omwille van iemand anders. Maar ook hier zou het niet de bedoeling zijn dat men die identiteit zou blijven onderhouden voor zichzelf. Omdat het dan opnieuw voor een stuk rond zichzelf zou kunnen gaan draaien.

Men zou dus op zoek zijn naar een directer contact tussen elkaar omdat er geen ego in de weg zou staan van dat directe contact. En net daarom zou er dan zo'n 'egolo' kunnen ontstaan. Vanuit het ego kan men immers dat directe contact de pas afsnijden. Omdat men vanuit dat ego zowel de omgeving links kan laten liggen als dat men de omgeving benadert zoals men dat zelf wilt vanuit dat ego. Waarbij men dan ook de omgeving in zekere mate links laat liggen.

De egoloosheid is dan het alternatief. Maar het is niet evident omdat men dan ook dient te slagen in die egoloosheid. Als men de gewoonte heeft ontwikkeld om gebruik te maken van dat ego, dan zal men die egoloosheid niet makkelijk kunnen volhouden omdat dat ego weer zou kunnen opduiken vanuit de macht der gewoonte.

6. Balanceren

Wanneer men ideeën vormt om ze dan te volgen in het eigen bestaan, dan kan men op moeilijkheden stuiten. Het kan moeilijk zijn om die ideeën zorgvuldig na te streven. Het kan moeilijk zijn om die ideeën te worden. En om ze te behandelen als een ideologie die men dient na te streven terwijl men eigenlijk zou inzien dat men anders is, lijkt me ook niet makkelijk en het lijkt me ook helemaal niet aan te raden.

Hoe goed men ideeën kan volgen, hangt af van de mate waarin ze kunnen aansluiten bij wie men reeds is. Als men ietwat een onbeschreven blad is dan zou het misschien goed kunnen lukken. Als die ideeën reeds aansluiten bij wie men reeds is, dan misschien ook. Maar wat als men die ideeën niet wilt verloochenen terwijl de eigen levensloop zich een andere richting heeft uitgestuurd? Wat als men bv. nooit echt wou kiezen voor een ego terwijl dat toch in zich is gaan huizen?

Het lijkt vaak niet mogelijk te zijn om (meteen) controle te verkrijgen over hoe men wilt zijn. Soms lijkt dat te hoog gegrepen te zijn. Wat dan wel mogelijk lijkt is om te ‘balanceren’.

Zo is het bv. zeker mogelijk om een balans te vinden tussen ego en egoloosheid. Men zou het zich kunnen inbeelden met behulp van een trampoline. De trampoline zelf zou staan voor het ego. De egoloosheid bereikt men tijdens de sprong. Als men enige kennis heeft verkregen over hoe het is om te vertoeven in die egoloosheid, dan kan men die egoloze houding trachten op te zoeken. En zo zou men dus een sprong of sprongetje kunnen maken, weg van dat ego.

Maar het kan moeilijk zijn om dat ego te blijven afhouden. De macht der gewoonte zou als de zwaartekracht kunnen fungeren. Dat ego kan spontaan in zich opduiken. Tal van gedachten zouden immers spontaan in zich kunnen opduiken. Zo zou men meteen met tal van dingen kunnen bezig zijn die men niet voor ogen had. En men zou kunnen herkennen dat er een ego te associëren is met de gedachten die men aan het onderhouden is. Aldus, men landt

weer op de trampoline. En dat lijkt mij ook normaal te zijn.

Het is zelfs al een gave om zich dan opnieuw te kunnen afduwen van die trampoline, richting de egoloosheid. Want dat ego zou een grip op zich kunnen verkrijgen. Het zou als volgt kunnen gaan:

Toen men nog in de egoloosheid vertoefde, kan die egoloosheid de moeite waard zijn voor zich. Het zal vast zelfs verrijkend kunnen zijn om die ervaringen op te doen. Maar door die macht der gewoonte kan het ego in zich gaan opduiken. En dan kan er een leegte ontstaan. Want het lukt immers niet om in die egoloosheid te blijven vertoeven. En vanuit het ego zou die egoloosheid helemaal niet zo verrijkend meer lijken. En dat kan een gevoel van leegte geven.

Maar vaak ontstaat er een denkfout. Want het mag dan wel normaal zijn dat er weer een ego in zich opduikt. De egoloosheid kan toch verrijkend zijn. Dus het houdt steek om zich weer af te duwen op die zogenaamde trampoline. Maar het ego kan zich misleiden. Eens er immers reeds een ego is, dan lijkt die egoloosheid ineens niet zoveel meer waard vanuit dat standpunt van het ego. Vanuit de egoloosheid zal men egoloosheid willen. Maar vanuit het ego dat opduikt, zou men net dat ego kunnen gaan willen. Dat is de kwestie. Men landt op de trampoline en dat betekent dus dat het ego weer in zich aanwezig is. En hoe kan men dan ontsnappen als dat ego zichzelf wenst te onderhouden?

Dan zou het natuurlijk helpen dat men zou herkennen dat het ego in zich opduikt en dat men niet wilt wat men zou willen vanuit dat ego. Men zou dan niet ingaan op de voldoening dat het ego zich dan wilt schenken. En zo ontstaat er net ongenoegen i.p.v. voldoening. Men geeft niet in terwijl dat ego dat wel wilt. Dat kan vermoeiend zijn, soms ook pijnlijk zijn. Soms gaat het vlot. Het is afhankelijk van hoeveel grip dat ego op zich heeft gekregen. Een vereenzelviging met hoe men is vanuit dat ego is dan ook af te raden. Want als men kan weerstaan door niet in te gaan op dat ego dan zou het ongenoegen dat hierbij ontstaat, zich weer in staat

kunnen stellen om die egoloosheid als een alternatief te aanzien dat meer voldoening schenkt dan dat ego. En zo zou men zich dan weer kunnen afduwen van die trampoline.

Vanuit het standpunt van die egoloosheid, kan het ego zich dan voordoen als een dief dat die egoloosheid wenst te stelen door aantrekkelijke dingen voor te stellen die men dan zou willen bekomen vanuit dat ego. Het vreemde aan die hele kwestie, is dat die dief in zich schuilt. Als het ego in zich opduikt, en zeker wanneer men er zich mee gaat identificeren, dan kan men gaan willen wat die dief voorstelt. Om dat te voorkomen, zou men dat ego dienen te herkennen. Om zich zo bewust te worden van wat er plaatsgrijpt. Waarna men zich die egoloosheid weer zou kunnen gaan toe-eigenen.

Ik denk niet dat er iets mis is met zulke pogingen tot egoloosheid. Ik denk dat het zeer positief is. Men neemt eigenlijk het standpunt in van een beginneling. En die nederigheid vermijdt hoogmoed. Als het ego nog de macht der gewoonte heeft, dan hoort men vast niet meteen te verwachten dat men de 'zwarte gordel in de orde der egoloosheid' zomaar kan grijpen. Het lijkt dan normaal te zijn dat men faalt. Het lijkt dan vooral belangrijk te zijn dat men niet opgeeft. In de hoop dat de egoloosheid op termijn wat meer de macht der gewoonte kan verkrijgen.

Dit hele metafoor van die trampoline lijkt misschien vergezocht. Maar vele mensen oefenen dit reeds spontaan uit. Want vele mensen hebben van nature nog hun egoloosheid in zich. Soms kan er dan wel een ego opduiken. Wanneer ze zich bv. wel centraal stellen. Of wanneer ze zich proberen te verdedigen om hun egoloosheid te beschermen, aldus, wanneer ze zich verdedigen tegen iets. Dan kan er in zekere mate wel een ego opduiken. Maar dat ego kan dan weer wegebben omdat die egoloosheid in hen vrij goed zou kunnen overeind gebleven zijn. Hun natuurlijke egoloosheid is dan als een batterij waarmee ze zich automatisch vanop de trampoline lanceren. Het probleem is dat die batterij uitgeput kan raken.

En dat kan gebeuren wanneer men des te meer zichzelf gaat vooropstellen. Omdat het bv. aangenaam zou lijken om des te meer aan zichzelf te denken. Maar dat kan ook gebeuren wanneer men er niet in slaagt om zich naar behoren te verdedigen en te beschermen. Opdat die gekwetstheid achterblijft terwijl men zichzelf maar blijft proberen te genezen en te beschermen. Ook dan kan het ego gaan overheersen. En dat kan gebeuren wanneer men veel onmacht doorgaat. Soms kan men van die onmacht genezen door zichzelf proberen te helpen. Soms ook niet. Dan raakt die batterij uitgeput. Men kan overblijven met een ego vol frustraties terwijl de egoloosheid eigenlijk al lang op de achtergrond is geraakt. Opdat men op een gegeven moment noodgedwongen zou kunnen vaststellen dat de strijd gefaald heeft. Waarna men noodgedwongen dat ego zou kunnen loslaten om die egoloosheid opnieuw en opnieuw proberen op te zoeken. Soms zal dan die gekwetste egoloosheid weer opduiken. Soms zal dan het ego opduiken dat zich tracht te verdedigen. Soms zal er een ego weer opduiken omdat men simpelweg aan zichzelf wenst te denken. Maar als men die egoloosheid opnieuw en opnieuw opzoekt dan kan het dus vast als een macht der gewoonte worden opdat men, bij wijze van spreken, die batterij weer oplaadt. En zodat het dan des te meer opnieuw een natuurlijke egoloosheid zou worden.

Ook dit zal trouwens geen finale oplossing zijn. Het lijkt eerder een tijdelijke oplossing te zijn wanneer het ego nog tamelijk sterk in zich aanwezig is.

7. Een middenweg tussen ego en egoloosheid

Dat voorbeeld van die trampoline is interessant om aan te geven dat men naar de egoloosheid kan springen om te ontsnappen van die trampoline die dan het ego voorstelt. Echter, er werd ook besproken dat (In de tekst: “Een alternatief bestaan”) het moeilijk kan zijn om in die egoloosheid te blijven vertoeven. Wat als men niet naar het ego wilt en wat als men ook niet in de egoloosheid

lijkt te kunnen blijven vertoeven? Hoeft men dan maar te blijven springen? Kan men niet simpelweg die trampoline verlaten?

En dat is misschien wel mogelijk. Vanuit het ego lijkt men zichzelf te willen opeisen. En vanuit de egoloosheid zou men zich misschien willen laten opeisen. Maar misschien hoeft geen van beide te gebeuren. Er is immers ook een eigenheid waarover men beschikt. En vanuit die eigenheid is men misschien niet geneigd om dat ego zich toe te blijven eigenen of om die egoloosheid zich toe te blijven eigenen. Men bestaat al. Het is vast moeilijk om die eigenheid vol detail te gaan beschrijven. En mensen zullen misschien ook niet geneigd zijn om hun eigenheid in detail bij te houden. Misschien is het moeilijk om die eigenheid te vatten. En misschien kennen ze die eigenheid ook maar voor een stukje. Aldus, misschien weten ze niet zo goed wat ze echt zouden willen vanuit die eigenheid.

En dan lijkt het vrij makkelijk te zijn om zich te overtuigen van iets vanuit de eigen wil. Men zou dit of dat kunnen doen. Men zou zus of zo kunnen zijn. En men kan dat willen. Zou het uiteindelijk een goed idee zijn? Misschien zou men achteraf tal van bedenkingen hebben. Misschien zou men de eigen beslissingen gaan betreuren. Misschien was die positiviteit die men had wanneer men het wou vanuit die eigen wil eigenlijk bedrieglijk als die positiviteit dan omslaat in negativiteit. En die negativiteit gaat tegen de wil in. Men wilt die negativiteit vast niet. Het kan uitputtend zijn. Als dit opnieuw en opnieuw gebeurt dan zou men het kunnen afleren om zo snel te geloven in wat men wilt vanuit die wil. En misschien kan men zo die eigenheid opnieuw des te meer een kans geven doordat men er niet tegenin zou gaan vanuit de eigen wil om dit of dat te doen.

En hoe is die eigenheid dan? Misschien ligt die ergens tussen het ego en de egoloosheid. Misschien zou men aan zichzelf denken maar ook niet te hard aan zichzelf denken (door zichzelf op te eisen vanuit het ego). En misschien schuilt er ook wel een egoloosheid doordat men zich openstelt tot die eigenheid.

Misschien zou men vrij zijn doordat men die eigenheid laat bestaan. Maar niet 'te vrij' zijn door te denken dat men vanuit het ego kan zijn zoals men dat zelf wilt op dat moment vanuit het ego.

De eigenheid zou dan als het houvast kunnen zijn waarmee men van nature een zekere egoloosheid zou onderhouden. Misschien kan men met zulk houvast uiteindelijk het ego des te permanenter op de achtergrond houden opdat men niet altijd opnieuw op die spreekwoordelijke trampoline zou belanden.

8. Verboden domeinen

Zoals besproken, kunnen de gedachten zwaar op zich wegen. Dat kan gebeuren wanneer het pijnlijke gedachten zijn of wanneer het geweten zwaar doorweegt of evenzeer wanneer men tal van dingen wilt plannen waarvoor men nauwelijks de energie heeft om ze uit te voeren.

Dit is allemaal te relateren aan het ego. Via de egoloosheid kan men dan ontsnappen aan die gedachten opdat er een last van de schouders zou vallen. Via de egoloosheid zou men dan kunnen proberen om gedachten los te laten. Het nadenken zou dan minder compulsief worden. Men zou in staat zijn om geregeld de gedachten los te laten die zwaar doorwegen. Opdat men meer in een andere ervaring kan vertoeven. Zo kan men zich vrijer voelen.

Zo mijdt men eigenlijk die negatieve gebondenheid die de eigen gedachten in stand houden. Dit heeft wel tal van gevolgen. Als men zich bv. voorheen bond aan iemand omdat men vanuit het eigen geweten zich wou binden aan die persoon omdat men dat als de eigen plicht zag, dan zou men dat nu kunnen loslaten om zo voor zichzelf op te komen. Maar wat als die andere persoon probeert om verbondenheid te bekomen met zich, zou men die verbondenheid dan niet langer beantwoorden omdat men die vrijheid van de egoloosheid wenst te behouden?

Misschien zou dat een onbedoeld gevolg zijn. Men tracht om alles los te laten waardoor men misschien het aangaan van

verbondenheid zou mijden. En ik wens dat hier niet als een morele kwestie te beschouwen. Voor mij is de kwestie: is dat haalbaar? Want verbondenheid lijkt iets te zijn dat we als mensen sterk lijken te behoeven.

Het is een interessante kwestie. Die vrijheid die men zou verkrijgen via de egoloosheid, zou zich in staat stellen om tal van afhankelijkheid te mijden. Dus men verkrijgt des te meer onafhankelijkheid. En dat lijkt op zich positief te zijn. Maar het is misschien niet evident om zo onafhankelijk te zijn. En het lijkt ook niet te hoeven. Immers, afhankelijk zijn van elkaar hoeft op zich niet negatief te zijn. Want men kan afhankelijk zijn van elkaar zonder problemen wanneer men er is voor elkaar. En dat is wat men zou kunnen willen vanuit de eigen goedheid en de eigen liefde. En dat gaat ook net prima gepaard met egoloosheid. En het zou dus moeilijk kunnen zijn om heel onafhankelijk te zijn omdat men ergens voelt dat men die verbondenheid en liefde (en de bijhorende afhankelijkheid) hierdoor te veel gaat uitsluiten.

Dus men kan dan een zekere afhankelijkheid opzoeken. Natuurlijk, liefde lijkt niet naar iedereen te werken. Dus het zou kunnen helpen om zorgvuldig te zijn dat men zich niet zomaar naar iedereen open stelt voor het aangaan van liefde.

Eigenlijk zijn hiermee reeds de twee “verboden domeinen” geschetst. Het gaat hierbij dan zowel om egoloosheid die kwetsend is voor zich (zoals wanneer men liefde geeft vanuit de eigen egoloosheid terwijl die liefde genegeerd of misbruikt wordt) als om het ego dat belastend is voor zich (zoals bv. bij gedachten die zwaar doorwegen). Natuurlijk wens ik niet te veronderstellen dat het werkelijk verboden zou zijn om zulke dingen te doen. Maar men kan het voor zichzelf wel als verboden beschouwen opdat men zichzelf zou kunnen beschermen.

Tot nog toe werd er bij het bespreken van een levenswijze wel slechts gefocust op de egoloosheid. En is dat wel voldoende? Wat men zou kunnen missen aan het ego, is dat men via het ego

zichzelf doelen kan vooropstellen. Terwijl men via de egoloosheid zou kunnen geconfronteerd worden met een zekere doelloosheid. Dit is wel relatief. Men kan vanuit de egoloosheid ook tal van dingen doen en men kan dat zelf kiezen. Maar het zou dan misschien eerder spontaan tot zich komen.

Toch lijkt het geen probleem te hoeven zijn om een beetje aan zichzelf te denken. Men zou dan bv. wat tijd voor zichzelf nemen en men zou dat kunnen plannen. Als men bv. zou plannen om dagelijks een boek te lezen, dan zou men tijd voor zichzelf nemen. En vanuit de egoloosheid, zou men dat misschien niet neigen te plannen. Dus het wordt mogelijk om iets te doen dat men anders niet zou doen. Men schenkt zichzelf een vrijheid. Maar het is ook niet volkomen probleemloos. Kan men een beetje verslingerd raken aan dat boek en de bijhorende vrijheid die men zich heeft toegelaten? Vast wel. Kan het ook als een last zijn als men niet van die dagelijkse gewoonte wenst af te wijken? Vast wel. Zou men zich kunnen afsluiten van anderen omdat men hunkert naar dat boek? Vast wel. Maar misschien is men in staat om daar rekening mee te leren houden. En om dan te herkennen wanneer dat ego de harmonie met de egoloosheid te sterk verstoort. Zo zou men erin kunnen slagen om relatief probleemloos in harmonie te blijven met die egoloosheid.

Dit lijkt misschien overdreven te zijn. Maar bij het ego is er altijd de kwestie: hoe meer men het ego gunt, hoe meer de egoloosheid wordt verdrongen. Dit geldt ook bij het aangaan van menselijk contact. Men kan zichzelf voorop plaatsen en zelf kiezen wat voor contact men aangaat. Dan stelt men de eigen doelen voorop. Maar het is natuurlijk een hele uitdaging om tegelijkertijd zeer empathisch te zijn. Want dan zou men net hoeven te luisteren naar de andere.

Als men inderdaad in harmonie leeft met de eigen egoloosheid, dan kan men hierbij opmerken dat men dan niet echt macht zou wensen. Bovendien zou men ook niet echt macht over zich neigen toe te laten doordat men negatieve gebondenheid en

verbondenheid zou mijden. Het gaat hier dus om een levenswijze die nogal vrij zou staan van macht. En hiermee gepaard gaand, ook nogal vrij zou staan van verlangens.

Niet helemaal natuurlijk. Zonder verlangens leven, is vast niet iets om te verlangen. En macht, wel, men kan macht ook in de volgende context plaatsen: “De macht hebben om iets te doen.” Wat men dan eerder “kracht” zou noemen. Het probleem met het woord “macht” is dat men geneigd zou kunnen zijn om er dan vanuit te gaan dat het expliciet om macht gaat. Als men zou stellen dat er bij kracht ook macht gepaard gaat, dan lijkt die macht er slechts te zijn op een impliciete wijze. En hetzelfde geldt eigenlijk over verlangens. Men kan impliciet dingen doen die men wel verlangt zonder dat men expliciet bezig is met het opzoeken van bepaalde verlangens.

En dit wordt bekomen door een middenweg te zoeken. Het ego is bv. iets waaraan men kan verslingerd zijn. En als men zich dat ego wat meer gunt, dan zou men het nog des te meer kunnen gaan willen. Men kan het een beetje visueel voorstellen door zich een balans voor te stellen. Men probeert de balans in evenwicht te houden. En dat lukt nooit perfect. Maar zolang de balans niet te ver uit evenwicht gaat, kan men die balans nog corrigeren. Zo niet, dan kantelt de balans om... en dan zouden verlangens en macht de bovenhand halen. En dan zal het ego ook opduiken.

Maar de balans kan ook in de andere richting omslaan. Dan zou men bv. verlangens onderdrukken. Zoals wanneer men bv. een streng dieet zou volgen. De kans bestaat dat men dan na een tijd opgeeft en misschien net eetbuien zou hebben omdat men zich voorheen te veel heeft ontzegt. En men zou dan dus ook ingeven aan verlangens.

Vanuit die filosofie lijkt die middenweg dan te lonen. Men staat het ego dan een beetje toe. Maar men zou het ook vrij nauwkeurig en vrij spontaan trachten in te perken.

Natuurlijk, door het voorstellen van zulke levenswijze, wil dat nog

niet zeggen dat men dat makkelijk feilloos zou kunnen nastreven. Ik denk zelfs dat het zeer moeilijk zou zijn. De mens lijkt van nature spontaan de neiging te hebben om zelf te leven op zijn/haar eigen karakteristieke wijze. Het maakt deel uit van de eigenheid, zelfs wanneer men die eigenheid niet altijd al te hard koestert. Maar die levenswijze die hier voorgesteld wordt, lijkt me wel prima te kunnen dienen als een functionele leidraad. Het zou een beetje zijn zoals bij iemand die een religie aanhangt. De gelovige weet wat hij/zij zou horen te doen. Maar in de praktijk wijkt men er altijd van af. Echter, de gelovige kan alsnog gebruik maken van die leidraad om ervoor te zorgen dat zijn/haar leven binnen bepaalde perken zou blijven. En dat lijkt niet alleen haalbaar te zijn, het lijkt me ook al heel wat te zijn.

Men zou kunnen denken dat men wel aan spontaniteit inboet doordat men vaak met die leidraad in het achterhoofd zou zitten, alsof men niet zonder zo'n leidraad zou kunnen leven. Echter, het leven zonder leidraad is misschien iets dat mensen zich vaak als te ideaal voorstellen. In die zin dat vele mensen uiteindelijk tot de constatacie zouden kunnen komen dat hun leven geregeld de verkeerde richting uitgaat wanneer ze minder gebruik maken van een vaste leidraad in hun leven. Ik wens zo'n argument zeker niet te gebruiken om te veronderstellen dat het niet kan deugen om soms zeer spontaan te zijn. Maar het zou best hectisch kunnen zijn om zeer vaak zeer spontaan te zijn. En dat is niet iets dat ik zelf zou wensen voor te stellen. Bovendien zou zo'n leidraad ook vanzelf des te spontaner worden.

Kunnen zijn

Ondertussen is het reeds duidelijk dat het opzoeken van de egoloosheid als een alternatief pad kan zijn. Maar de egoloosheid lijkt ook geen staat te zijn waarin men zo maar voortdurend in kan vertoeven. Want het ego komt spontaan toch in enige mate in zich op. Eigenlijk is het dan een beetje zoals bij liefde. Het is niet zonder problemen.

Maar er bleek ook een uitweg te zijn. Want de eigenheid gaat gepaard met een zekere egoloosheid. Dus er kan opnieuw een nieuwe focus gelegd worden, ditmaal van de egoloosheid naar de eigenheid.

Maar die eigenheid blijft zelf mysterieus. Die eigenheid is natuurlijk evident voor zich wanneer men voelt dat men een levenswijze heeft gevonden die past bij zich. Maar wat als men nog niet zo ver is?

Men dient dan eerst zichzelf wat te kunnen vinden.

1. De natuurlijke ervaring

Stel dat men met een gezin op reis zou gaan. En stel dat men in dat gezin zich anders gedraagt als dat men zichzelf zou gedragen. Het zou bv. kunnen dat ze elkaar in dat gezin steekjes geven. En op zulke wijze dat het kwetsend zou kunnen zijn voor zich als dat in een andere context zou gebeuren. Maar in dat gezin zou men er blijkbaar allemaal mee kunnen lachen dat ze elkaar op zulke wijze plagen. En hierdoor zou het dan voor zich ook des te onschuldiger kunnen lijken. Al zou er natuurlijk een gemengd gevoel kunnen achterblijven. Als iemand zich dan bv. zou plagen op zulke wijze dan zou men haast veronderstellen van zich dat men er ook mee zou kunnen lachen. Ook al zou dat zeer vreemd kunnen overkomen voor zich om dan maar mee te doen.

Nu bestaat de kans dat men op zo'n reis ietwat gedwongen is om

haast heel de tijd door te brengen met dat gezin. Dus men kan moeilijk aan die omgeving ontsnappen. En dat zou op den duur aan zich kunnen knagen. Men zou zich bv. kunnen gaan distantiëren als men bv. helemaal geen behoefte heeft om blootgesteld te worden aan die plagerijen. En tegelijkertijd zou het moeilijk kunnen zijn om zich te distantiëren in die situatie.

Zo'n voorbeeld geeft volgens mij iets aan over de mens, namelijk, dat de mens spontaan indrukken uit de omgeving opdoet. En dat men dat niet zomaar kan vermijden. Het lijkt evident genoeg te zijn. Uiteraard doen wij indrukken op uit de omgeving zonder dat wij op voorhand kunnen kiezen welke indrukken dat zijn.

Tenminste, natuurlijk kan men bv. voorbereid zijn om over een positieve mentaliteit te beschikken. Net zoals men bv. storende indrukken uit de omgeving er achteraf ook wel kan uitfilteren. Maar niet helemaal. Men lijkt haast gedwongen te zijn om een bepaalde blootstelling aan de omgeving te doorgaan. En die blootstelling is natuurlijk vast niet volkomen positief. Soms lijkt ze zelfs overduidelijk negatief te zijn.

Men kan het dan een beetje vergelijken met bv. een blootstelling aan uv-stralen door de zon. En die blootstelling kan dan des te destructiever zijn als het een blootstelling is van lange duur. Zoals in dat voorbeeld van die reis. Maar dit roept ook de vraag op: is een kortere blootstelling dan wel positief? Wat als men bv. gemengde gevoelens heeft of ietwat negatieve gevoelens heeft bij het contact op de werkvloer? Het verschil is dat men dat dan weer voor een stuk zou kunnen loslaten wanneer men thuis is. Maar is het positief voor zich om het te doorgaan? Men kan daar natuurlijk vraagtekens bij plaatsen omwille van het feit dat het contact met de omgeving voor een stuk onvrijwillig plaatsgrijpt.

Maar hoe dan ook, als er negatieve prikkels opduiken doordat men voor een stuk onvrijwillig prikkels opdoet uit de omgeving, dan kan men altijd wel pogingen doen om onderhevigheid aan zo'n omgeving te mijden. En als men dan in plaats daarvan zou

vertoeven in een omgeving die positief voor zich aanvoelt, dan krijgt men eigenlijk een averechts effect. Het contact met die omgeving zal dan ook in zekere mate onvrijwillig zijn. Maar dat zou net positief kunnen zijn. Men zou kunnen voelen dat men kan herademen door gewoon in die omgeving te vertoeven. Zoals dat bv. plaatsgrijpt wanneer de lente in aantocht is. Men hoeft daar misschien helemaal niets voor te doen om zich dan positiever te kunnen voelen. Die omgeving schenkt het zich.

Nu is er een mogelijk pad geschetst en nu heeft men een uitweg uit het probleem. Maar om dat pad ook echt te bewandelen, zou men dienen overtuigd te zijn dat er een probleem is. En dat is niet evident. Want het lijkt in te houden dat men zou dienen aan te nemen dat men eigenlijk niet zo vrij is als dat men misschien wel zou willen denken. En onze moderne samenleving lijkt het er niet makkelijker op te maken. Wij worden verondersteld om vrij te zijn. En dat impliceert dan dat men zelf de controle heeft om de eigen vrijheid te bewerkstelligen.

Men zou bv. het huidige gebruik van de smartphone als voorbeeld kunnen nemen. Men is vrij om er één te kopen en men kan er tal van dingen mee doen die zich op tal van wijzen zouden kunnen dienen. Maar tegelijkertijd is het ook geweten dat het gebruik van de smartphone een verslavend effect met zich mee kan dragen. En wat gaan mensen dan doen wanneer ze herkennen dat ze toch nogal veel naar die smartphone grijpen zelfs wanneer ze dat eigenlijk helemaal niet hoeven te doen? Gaan ze dan herkennen dat er een verslavend effect is? Misschien wel. Maar gaan ze dan die smartphone des te minder gaan gebruiken? Vast niet altijd. En misschien komt dat omdat ze evenzeer zichzelf kunnen overtuigen dat ze toch vrij zijn of vrij genoeg zijn om die smartphone te gebruiken zonder dat het hun vrijheid echt zou schenden. En zo'n attitude is vast te relateren aan die hele gedachte die er heerst in de maatschappij, namelijk, dat onze levensstijl deel uitmaakt van een maatschappij waarin men vrij is.

En het gebruik van die smartphone is te relateren aan die

onvrijwillige blootstelling aan de omgeving. Als men met die smartphone een interactie aangaat, dan is die smartphone een aspect van de omgeving. En die interactie kan positief aanvoelen. Men kan voelen dat men zo de controle verkrijgt om op een aangename manier tijd door te brengen. Maar tegelijkertijd zou men het evenzeer moeilijker kunnen krijgen om nog zonder die smartphone te vertoeven. En het is dus niet zo positief. Er zijn negatieve aspecten mee te associëren. En omwille van die blootstelling die voor een stuk onvrijwillig gebeurt, lijkt het helemaal niet evident te zijn om een interactie met die smartphone aan te gaan zonder dat er negatieve aspecten mee zouden gepaard gaan.

Het is dus tweezijdig. Om echt een positieve ademruimte te vinden voor zichzelf, kan het helpen om enerzijds de blootstelling aan een omgeving te mijden als die omgeving zich onvrijwillig blootstelt aan negatieve aspecten. Maar men zou dan ook anderzijds niet dienen te grijpen naar een surrogaatomgeving die positief aanvoelt terwijl ze eigenlijk niet zo positief is.

Het lijkt logisch en evident genoeg te zijn. Enkel door in een omgeving te vertoeven waarin er een onvrijwillige blootstelling aan de omgeving is die werkelijk positief is, zal men haast van nature zichzelf kunnen terugvinden. Zo niet, dan zullen die negatieve aspecten van die onvrijwillige blootstelling immers een verstorend effect hebben.

En hopelijk klinkt dat evident. Maar het is helemaal niet evident om tot de nodige conclusies te komen. Want het is uiteindelijk duidelijk dat tal van mensen zichzelf proberen te behelpen terwijl dat misschien vaak niet zo positief lijkt te verlopen als dat ze zouden willen. En misschien komt dat omdat ze bv. willen voldoen aan de voorwaarden van anderen of omdat ze willen voldoen aan de eigen voorwaarden. Of omdat ze bv. tal van controle proberen uit te oefenen om te geraken waar ze willen geraken. En bij dit alles, zouden ze zichzelf wat kunnen voorbijlopen. En hoe zouden ze daarmee kunnen stoppen? Vast enkel door het uit zichzelf te

laten komen i.p.v. ietwat buiten zichzelf te staan. En om te ontdekken hoe men het uit zichzelf kan laten komen, dat is het allermakkelijkst wanneer men de tijd vindt om in een omgeving te vertoeven waarin men een ware positieve blootstelling ondervindt.

2. In de ervaring zijn

Via de bewustwording kan men op zoek gaan naar fenomenen die het eigen gedrag en de eigen ervaring zouden kunnen helpen verklaren. Om dat te bekomen, kan men dan in zekere mate ‘buiten de eigen ervaring’ stappen opdat men los zou staan van wat men ervaren heeft. Opdat men dan des te beter zou kunnen onderzoeken wat er heeft plaatsgegrepen.

Maar wat met het zijn ‘binnen de eigen ervaring’? Dat heeft natuurlijk ook iets te bieden. Ervaringen maken nu eenmaal deel uit van het leven. Ze zijn cruciaal. En gelukkig lijkt het ook niet altijd relevant te zijn om op zoek te gaan naar tal van fenomenen waarvan men zich dan bewust zou kunnen worden.

Stel bv. dat men een nostalgisch gevoel heeft naar een object omdat dit object zich doet denken aan vervlogen tijden. Wel, het is zeker niet onmogelijk om dat te gaan analyseren. Waarom is er die nostalgie? En als men dat grondig onderzoekt dan zou men bij één of andere theorie kunnen uitkomen. Een theorie die dan in zekere mate zou kunnen verklaren hoe nostalgie werkt en waarom men nostalgisch zou zijn. Maar eigenlijk weet men ook binnen de ervaring in zekere mate hoe nostalgie werkt. Als men zich bv. blij voelt omdat het aangename herinneringen oproept, dan ervaart men dat op het moment zelf. Dus ergens weet men hoe het werkt tijdens de ervaring zelf.

Of stel bv. dat men iemand ziet lachen van blijdschap met iets en stel dat het iemand is die men graag ziet, dan kan zich dat blij maken. Maar dit behoeft niet één of andere theorie over conditionering of zoiets. In de ervaring kan men weten waarom het zich blij maakt. Want men kan weten en voelen dat men die

persoon graag ziet op het moment dat het zich blij maakt.

3. De eigenheid als leidraad

Wat dient men te doen in een bepaalde situatie? Dient men bv. te strijden tegen de onrechtvaardigheid die men ervaart of dient men te vluchten om zichzelf te beschermen?

Men zou kunnen trachten om te luisteren naar zichzelf om tot het antwoord te komen. Als men bv. uitgeput raakt in een bepaalde situatie dan zou men vanuit de wil tevergeefs kunnen blijven strijden terwijl het dan vast beter was om naar die eigenheid te luisteren. Dan zou men zichzelf kunnen beschermen door uit die situatie trachten te ontsnappen. Men zou dan een veilige omgeving kunnen trachten op te zoeken. En hoe zou die veilige omgeving eruit zien? Dient men het gezelschap op te zoeken van mensen die men meent te kunnen vertrouwen? Of dient men zich af te zonderen om tijd voor zichzelf te nemen? Ook hier zal de eigenheid dan als leidraad kunnen dienen.

4. Afstand, kracht of volgzaamheid

Ten eerste, met volgzaamheid bedoel ik niet dat men volgzaam zou zijn aan iemand. Het is eigenlijk volgzaam zijn aan iets. Zoals bv. bij het braaf zijn. Men kan soms willen braaf zijn om bv. iemand anders de ruimte te laten om te zijn. In plaats van dat men die persoon, mogelijk onbedoeld, wat zou gaan overheersen.

Dat is wat er kan gebeuren bij macht... maar ook bij kracht. Als men zich bv. sterk en enthousiast voelt, dan kan men vanuit een positieve instelling wel tal van goede dingen proberen te doen. Maar de kans bestaat ook dat iemand anders zich wat genegeerd voelt omdat die zich misschien anders voelt. Die persoon kan misschien niet zomaar meegaan in dat enthousiasme en die kracht. En als men in zo'n geval wat empathisch wilt zijn, dan zou men misschien iets volgzamer dienen te zijn aan die empathie.

Maar men kan niet altijd zo volgzaam zijn aan ideeën die

deugdzaam zijn. Soms heeft men wel degelijk zin om iets te doen wat men zelf wilt doen. Opdat men die eigen kracht kan voelen.

En wat dan met afstand? Wel, wat als zowel deugdzame volgzaamheid als kracht niet werkt? Dan is het houden van afstand de derde optie. Als bv. empathie niet werkt omdat er bv. te veel onbegrip is en als men daardoor gekwetst raakt en zich dan ook niet kan sterk voelen, dan kan het houden van afstand naar die persoon een helend effect hebben.

Maar wanneer dient men nu exact te gaan voor ofwel afstand, kracht of volgzaamheid? En dat is persoonlijk. Als iedereen hierin hetzelfde zou doen, dan zou iedereen ook des te meer hetzelfde zijn. Het zou daarom ook niet werken. Iedereen is anders. En iedereen zal ook veranderen.

Het lijkt me dan persoonlijk ook niet zo interessant om een verfijnd model op te bouwen waaruit men dan zou kunnen afleiden wat men wanneer zou doen. Omdat men hiermee de eigenheid in het gedrang kan brengen.

Wat hierin beschreven staat, dat is iets dat mensen reeds doen. Het komt dus voort uit hun eigenheid. En als er dan niet een zekere spontaniteit is, dan lijkt die eigenheid voor een stuk genegeerd te worden.

Mensen willen leven en men kan dat dan ook niet in één of ander model gaan steken. Maar tegelijkertijd kan zo'n ruw model als datgene dat hier beschreven is, wel degelijk werken ter ondersteuning van hoe men zou willen zijn.

5. Stabiel op het zadel

Een zadel heeft een specifieke eigenschap. In de ene richting kromt het neerwaarts. In de andere richting kromt het opwaarts.

Als een spin zou vertrekken vanuit het midden van het zadel en als die spin zijwaarts zou bewegen, dan zal ze neerwaarts bewegen. En hoe verder ze gaat, des te steiler het wordt. Als die spin dan

weer ophoog wenst te gaan door de andere richting uit te gaan, dan zal dat moeite kosten.

Dit kan men vergelijken met bv. verlangens. Als men ingaat op een verlangen dat men zich wou laten, dan glijdt men af. En dan zal het weer moeite kosten om zich die verlangens daarna weer te laten.

Maar die spin kan ook voorwaarts bewegen. Of achterwaarts. Of heen en weer. En hier is het stabiel. De spin kan zonder moeite weer in het midden van het zadel geraken.

Dit kan men vergelijken met gedrag dat correct is voor zich. Men doet niets mis dus men glijdt niet af. Men kan net zelfvertrouwen krijgen.

En als die spin dan zelfvertrouwen zou hebben, dan zou ze helemaal tot boven kunnen kruipen om zich daar vast te klampen.

En dat zou men kunnen vergelijken met gedrevenheid. Men heeft zelfvertrouwen opgebouwd en men voelt zich zeker genoeg om zich toe te leggen op bepaalde doelen. Daar hoeft natuurlijk niet noodzakelijk iets mis mee te zijn. Maar het is wel ander gedrag.

Want als die spin heen en weer bewoog, dan is dat zonder het nastreven van een bepaald doel. Tenzij het doel om zo heen en weer te bewegen.

Want vaak hoeft men natuurlijk niet tal van dingen te bekomen of te bereiken. Er is ook vaak een mogelijkheid om dat niet te doen. En om in plaats daarvan... wel... geen doel na te streven. Om wat rond te dwalen of te ontdekken.

Een spin die weinig zijwaarts zou bewegen, en voor- en achterwaarts zou bewegen, heen en weer, wel dat lijkt mijn persoonlijke voorkeur te zijn. Aldus, om zich niet te laten verleiden tot verlangens maar om zich ook niet vast te klinken aan tal van doelen die eigenlijk niet echt hoeven.

En als men zich bewust is van dat zadel, dan is het misschien net

iets makkelijker. Want wat zou men dan bv. dienen te doen als men zelfvertrouwen heeft opgebouwd en als men zich dan geprikkeld voelt tot meer gedrevenheid? Wel, dan zou men tot rust dienen te komen. Alsof die spin dan meer in het midden van het zadel zou blijven.

En wat als men veel rust? Wel, dan zou men verveeld of moedeloos kunnen raken. Dan zou men ook kunnen ingaan op een wens om de gedachten te verzetten. Dan zou men weer meer in beweging te zijn door iets te doen dat zelf correct is volgens zich. En waarmee men weer meer tot leven komt.

Men zou dus willen leven. Maar ook niet ‘te hard’ willen leven door in te gaan op verlangens of een andere gedrevenheid. En om dat te bekomen, dient men een balans te vinden tussen het willen leven en het vinden van rust.

En als men dat des te beter zou kunnen zodat het uiteindelijk bijna vanzelf gaat, wel dan lijkt men dat zadel groter te maken. Want men lijkt des te stabiel te kunnen navigeren.

Wat eigenlijk wil zeggen dat men zou veranderen. Het gaat niet over een ego dat steeds ervoor zou dienen te zorgen dat men op het juiste pad blijft. Men zou haast vanzelf op het juiste pad blijven doordat men het niet anders meer wil. Het zou gebeuren vanuit de eigenheid. En er zou net een egoloosheid kunnen zijn doordat men niet echt nog controle zou behoeven om dat pad te begaan. Men zou dus anders zijn geworden.

Het zou zich dan haast niet interesseren om op tal van verlangens in te gaan. Men zou het net harder kunnen verlangen om dat niet te doen omdat men bv. een ongemak ervaart bij het denken aan het ingaan op een bepaald verlangen. En zo ook omtrent macht.

En zo ook omtrent een gedrevenheid om dit of dat te bereiken. Men zou wel nog steeds dingen willen bereiken. Maar het zou dan vast spontaner gebeuren. En niet echt uitgekiemd. Het is eigenlijk allesbehalve perfectionistisch. Met het wensen van controle zou

men spaarzaam zijn. Men zou het niet anders verlangen.

Dit geldt ook naar andere mensen toe. Als iemand anders bv. iets zou denken over zich dat foutief is en kwetsend kan zijn voor zich, dan zou men dat des te meer loslaten. Men zou ze dan laten denken. Men hoeft ook hier dus geen controle. Men is veel meer geïnteresseerd in het eigen pad dan in het vechten voor de eigen waarheid.

Het strijden voor de waarheid, is een strijd die zeer vermoeiend kan zijn. Mensen lijken vaak tal van dingen te denken die foutief zijn. Het kan vrede brengen wanneer men zelf weet wie men is.

Onmacht kan dus ook iets zijn dat zich kan laten afglijden. En dan zou men weer dienen ‘omhoog te kruipen’. Soms gaan mensen dan compenseren door bv. des te harder iets te doen waarmee ze proberen op te komen voor zichzelf. Dan kan men weer uitkomen bij die gedrevenheid.

Als men echter die onmacht zou kunnen loslaten, dan is het alsof men op magische wijze weer in het midden van het zadel is beland. Maar dat is vast ook niet echt waar. Want dat blijft daarom niet duren. De onmacht zou nog steeds kunnen terugkomen. Het zijn dan misschien eerder rustpauzes op weg naar dat stabiele midden.

Eigenlijk is dat zadel dus een metafoor waarmee men zeer veel kan uitleggen ook al blijft het altijd wat vaag.

Er is geen probleem

In dit hoofdstuk en de komende hoofdstukken (Zie “Enige deugdzaamheid” en “Over vrijheid”) zal ik voortgaan op dat idee van dat zadel, zoals besproken in het vorige hoofdstuk.

Men kan van dat zadel afglijden. Wat dan wou zeggen dat er problemen ontstaan. Dit kan gebeuren wanneer men macht of verlangens opzoekt. Al zal dat niet zoveel meer aan bod komen. Onmacht daarentegen, kan zich ook laten afglijden.

Maar in dit hoofdstuk is er... geen probleem. Aldus, die onmacht moet omzeild worden. Vanuit de gedachte dat er geregeld geen oplossing is... tenzij door het probleem niet langer als een probleem te laten zijn voor zich. En dat men dus geregeld met een probleem zit waarvan het grootste probleem aan dat probleem is... dat men dat probleem heeft.

Vanuit die filosofie zou men dan die problemen proberen te omzeilen door een wijze te vinden waarmee men dat probleem kan aanvaarden... opdat het geen probleem meer zou zijn. Werkt dat? Bij momenten. Soms zou het alsnog moeilijk zijn om alles maar te aanvaarden. Maar dan kan men merken dat men weer aan het afglijden is naar onmacht. En... dan wordt het weer duidelijk dat er geen oplossing is... tenzij er geen probleem is.

En wat als er voor zich dan geen probleem is? Wel, dan kan men zoveel loslaten en dan bekomt men een andere ervaring. En daarin kan dan een bevrijding schuilen. En daarin kan dan ook leven schuilen. Het is ook anders. Eigenlijk eigent men zich dan anderheid toe t.o.v. hoe men was toen men nog bezig was met dat probleem. Men verandert, er is een wording. Zo wordt er terloops in dit hoofdstuk ook gepraat over de wording, doodsheid en een anderheid met positieve effecten... tal van dingen die men wel kan doen wanneer er geen probleem is.

1. Diepe vreugde

Op één moment voelde ik is een diepe vreugde. Het duurde vast niet langer dan enkele seconden. Maar op dat moment besepte ik dat wij als mensen vaak naast zulke diepe vreugde grijpen.

Waarom voelen wij bij momenten niet zo'n diepe vreugde? Ik denk dat vele mensen vergeten zijn dat zoiets mogelijk is. Ze beseffen het dus zelf niet. Ik besepte het zelf ook niet. Ik kreeg een verlichting in een flits. En dan was het weer weg, maar het blijft nazinderen.

Het licht is in zekere mate verdwenen bij mensen. En ze zijn ook vaak vergeten dat zoiets zelfs mogelijk is. Om bv. echt zeer gelukkig te zijn bij elkaar. Er zijn vast vele mensen die van conflict naar conflict botsen en met moeite overeind blijven. En ze raken uitgeput en soms blijven ze ook niet overeind. Het geeft aan dat het contact met de omgeving voor velen zwaar kan zijn.

En dat is dan ook de realiteit. Het is vaak niet zo rooskleurig. En ik denk dat men best herkent dat de wereld geregeld niet zo rooskleurig is. Als men wilt schitteren in deze wereld, dan is dat een beetje als een mooie bloem die in het midden staat van een industrieterrein. Ze maakt de omgeving mooier. Maar ze zal enkel kunnen gedijen doordat ze voldoende afstand heeft van vuile dampen of vervuild water. En zo lijkt het ook te zijn voor mensen. Men dient een zekere afstand te kunnen houden. Opdat men er zelf niet tal van innerlijke conflicten aan overhoudt. En opdat men zich ook niet zou afreageren op anderen. Men zou dus zelf 'vervuild' kunnen raken. En dan is het onmogelijk geworden om dat 'licht' in zich te dragen.

Terwijl het wel degelijk mogelijk is om bij momenten zulke diepe vreugde te voelen. En daarom is het zo belangrijk om dat te beseffen.

Tot op zekere hoogte doen mensen het zichzelf aan. Ze maken het zichzelf moeilijk. Dit is niet om een oordeel te stellen. Maar net om aan te geven dat ze er zelf het slachtoffer van worden. Men zou

zich bv. kunnen kwaad maken omdat men iets als onrechtvaardig beschouwt, maar wat is men met de woede? Ze is begrijpbaar maar ze is vast niet noodzakelijk en vast ook geregeld een last om te dragen. Men zou hopen dat zo iemand, net zoals zovele anderen, dan even bereid zou zijn om zich trachten open te stellen tot een zekere vreugde. Opdat die persoon wat kan herleven en herstellen doordat hij/zij die last even kon loslaten.

En als de wereld die richting uitging, dan zouden mensen weer het licht beginnen te zien. En soms kunnen ze elkaar helpen om die richting uit te gaan. Maar ze dienen het vast ook ongetwijfeld bij zichzelf te bekomen.

En vreugde, dat is iets dat men slechts bij momenten kan voelen. Men kan dat vast niet heel de tijd voelen. Men zou zich net wat ongelukkig kunnen voelen wanneer men die vreugde mist. En als men dan ook nog geplaagd zou zijn door innerlijke conflicten, dan kan men zich misschien vrij ellendig voelen. En wat is dan de oplossing: om dat te aanvaarden. De aanvaarding laat die ongelukkigheid of ellendigheid wegebben. En dan kan er weer enige vreugde in de plaats komen. En zo zou het dan gaan, in mijn ogen. Dit lijkt misschien zelf niet zo rooskleurig te zijn. Maar als men er opnieuw en opnieuw in zou slagen om ongelukkigheid en ellendigheid te laten vervagen door het te aanvaarden opdat er enige vreugde in de plaats kan komen, dan lijkt er volgens mij hoop te zijn. De hoop dat men die vreugde opnieuw en opnieuw kan ontdekken, zelfs al zou men het bij momenten moeilijk hebben.

In de samenleving lijkt men bij momenten weinig hoop te kunnen vinden. Natuurlijk bestaat er nog vriendelijkheid. Maar soms lijkt er een ander aspect door te wegen. Een onverschilligheid waarbij het ieder voor zich is. Of waarbij het ieder gezin voor zich is. En hierdoor lijken wij ons samen zwak te maken i.p.v. sterk te maken. En men zou de hoop kunnen verliezen wanneer men overtuigd raakt dat er onvoldoende vriendelijkheid en liefde is om die onverschilligheid de kop in te drukken. Immers, die

onverschilligheid kan zich ook verspreiden en ze kan de moed ontnemen bij diegenen die de onverschilligheid wensen te bestrijden. Opdat de samenleving nog verder zou ontrafelen. En waar is dan de hoop?

Wel, de hoop ligt bij zichzelf. De hoop ligt in die vreugde.

2. Vrede en behoud van kracht

Het lijkt me belangrijk te zijn om het reëel of echt te houden voor zichzelf. Opdat men kan geloven in de eigen werkelijkheid. Als iemand zich bv. zou kunnen uitlokken tot iets dat men eigenlijk niet wou, dan kan het moeilijk zijn om te geloven in de eigen vrijheid. Dan is er ook geen behoud van kracht. Men heeft zich laten raken of dan toch laten uitlokken.

Als iemand zich echter probeert uit te lokken en daarin faalt omdat men er probleemloos in kan slagen om dat te negeren, dan blijft men overeind. Terwijl de pogingen van macht van die andere persoon dan lijken te falen. En als ik er dan vanuit zou gaan dat het opzet van die macht toch doortrapt was, dan lijkt het maar rechtvaardig te zijn dat zulke macht geen greep zou hebben op zich. En dat het dan maar rechtvaardig zou zijn dat die persoon zou inzien dat hij/zij niet zo machtig of sterk of superieur was als hij/zij wou zijn. En toch heeft men zich tegelijkertijd vredevol gedragen. Men is immers zelf niet in de aanval gegaan.

Soms wilt iemand zich niet uitlokken maar heeft die persoon een verkeerd en negatief beeld van zich. En als men dat merkt, dan kan dat ook moeilijk zijn voor zichzelf. Dit zou zich ook kunnen uitlokken. Het kan dan helpen om afstand te behouden omdat het immers moeilijk kan zijn om verbondenheid aan te gaan terwijl men zich verkeerd begrepen voelt. Maar tegelijkertijd zou men kunnen inzien dat die andere persoon werkelijk een ander beeld heeft over zich en dat dit beeld echt is voor die persoon. En het is ook niet altijd vanzelfsprekend om die andere persoon dan op andere gedachten te brengen. Maar tegelijkertijd kan het helpen als

men de andere persoon niet gaat aanvallen omdat hij/zij zich verkeerd interpreteert. Dit is immers wat men zou kunnen doen wanneer men zich laat uitlokken. En het is vast begrijpelijk dat zoiets kan gebeuren. Maar het kan evenzeer leiden tot nieuwe conflicten. Terwijl er net behoud van kracht kan zijn wanneer men de andere overeind laat. En dan is er ook vredevolheid.

Evenzeer zou het natuurlijk kunnen dat er iemand liefde voor zich heeft. Ook die liefde hoeft men niet te beantwoorden wanneer dat verkeerd aanvoelt voor zich. Maar ook dan zou men de andere overeind kunnen laten door rekening te houden met hoe die andere persoon het ziet.

Dus men kan een verband leggen tussen het reëel houden voor zichzelf, behoud van kracht en vredevolheid. Toch kan men zich afvragen: waarom zou het zo hoeven te gaan? Wat als iemand bv. macht wenst en wat als die persoon zijn persoonlijkheid daarop afstelt? Dan kan het hebben van macht als iets zijn dat het reëel maakt voor zichzelf. En dan zal er vast niet altijd vredevolheid mee gepaard gaan. Als men echter niet zulke macht wenst, dan zal het hebben van kracht iets zijn dat gepaard gaat met vredevolheid. Voor een stuk, laat men de dingen dan zijn. En net hierdoor kan men dan ontsnappen aan een hele strijd waar men anders zou in meegesleept worden.

Maar waarom laten wij ons meeslepen? Wel, vast omdat wij trachten om te zijn wie we willen zijn. Wij kunnen soms aanvoelen dat dit niet lukt en wij kunnen hierbij onmacht ervaren. Maar daarom geven we nog niet op. Men kan zich verzetten tegen macht over zich. Men kan zich verzetten tegen het verkeerd begrepen worden. En men kan dat ook geregeld doen uit goede intenties. Maar soms faalt dit. En soms faalt het hard. Men is niet altijd sterk genoeg. Men kan gedwongen worden om de strijd te laten. En dat hele proces kan aanvoelen als een kwelling. Omdat men kan merken, opnieuw en opnieuw, dat men iets dient op te geven van zichzelf om overeind te blijven. Men kan er tegen vechten. En toch was het misschien logisch dat men diende te veranderen. Als men

bezig is met te leven op een manier die onhoudbaar was of onhoudbaar kon worden, dan zal men dat te weten komen. Dat heeft niet echt iets met zich te maken. En ook weer wel. Het komt er eigenlijk op neer dat men het niet allemaal voor het zeggen heeft. Er dient aan tal van regels voldaan te worden opdat men kan bestaan op een manier die haalbaar is voor zichzelf. En die lijkt mij te bestaan. Maar zolang men niet zo ver is, heeft men vast geen besef van die uitweg. En het houvast dat men zoekt, kan net in datgene zijn dat men niet kan volhouden. Men kan bv. geloven in liefde of in de eigen goedheid. Maar als men gebukt gaat onder macht of onbegrip, dan kan dat moeilijk worden om dat vol te houden. En toch zou dit dan het enige houvast kunnen zijn. Opdat men des te meer de strijd niet wenst op te geven. Terwijl er, ook al zag men het dan niet, er wel degelijk een uitweg was.

Maar er lijkt zo veel te zijn dat men dient te weten te komen. Zoals bv. het mijden van negatieve verbondenheid en gebondenheid. Net zoals men zou dienen in te zien dat macht en verlangens niet de uitweg zou kunnen zijn voor zich. Het lijkt immers zo verleidelijk te zijn. Wanneer men macht of verlangens nastreeft, dan lijkt men het voor het zeggen te hebben. Dan toch even. Even zou het ego kunnen zegevieren. Bevrijdt uit de kwellingen van een egoloosheid die zich pijn bezorgen. Maar de kwestie blijft: heeft men het dan voor het zeggen? Het lijkt evenzeer een spiegel te kunnen worden waarmee men houvast zoekt en frustraties uit krijgt.

Kracht, is wat dan ontbreekt. En dan zeker wanneer het gepaard gaat met vredevolheid. Dan kan er ook wel een ego zijn. Maar er zou dan ook zo'n sterke egoloosheid mee gepaard gaan. Die egoloosheid schuilt er immers in die vredevolheid. En als men die opgeeft omdat men zich bv. zo sterk voelt dat men iemand zou kunnen terechtwijzen om er zo voldoening uit te krijgen, dan kan men die eigen kracht gaan aantasten zolang men wenste te geloven in die vredevolheid. Die kracht die men in zich kan hebben, kan als een houvast zijn. Een houvast dat voorkomt dat men zich gaat begeven naar macht en verlangens toe. Die kracht die men heeft, is

immers datgene wat zich beschermt.

3. Reëel laten zijn

Er is veel irrationaliteit. Hiermee bedoel ik dat tal van mensen tal van dingen als echt aanzien terwijl het niet echt is. Iemand kan bv. iets denken over iemand anders terwijl dat een verkeerde opvatting is van die persoon.

Nu zou men natuurlijk kunnen wensen om zulke verkeerde opvattingen uit de wereld te helpen. Opdat mensen zouden stoppen met zich dingen wijs te maken. En dat lijkt mij vrij nobel te zijn. Het kan ook zwaar zijn. Het is een grote verantwoordelijkheid. Stel bv. dat men vrij duidelijk meent te herkennen dat iemand anders iets over zich denkt dat onwaar is. Wel, natuurlijk kan men het aan de andere proberen duidelijk te maken. Maar men kan dan evenzeer geconfronteerd worden met nog meer onbegrip. Want die andere persoon zal zich misschien niet geloven.

Het is een nobele taak om mensen tot de waarheid te brengen. Maar het is ook een zware taak. Men dient er de energie voor te hebben. Wat als men de energie ontbreekt?

Wel, men kan ook starten met het te aanvaarden. Als iemand iets denkt dat verkeerd is, dan kan dat reëel zijn voor hen. Men kan dat niet altijd veranderen bij hen. Of het kan moeilijk zijn. Men lijkt het natuurlijk te mogen proberen. Maar als men nu de energie ontbreekt en als het niet van groot belang is om de andere in te lichten over iets, dan kan men het ook soms gewoon zo laten. En van daaruit vertrekken. Men laat de andere persoon bv. iets denken over zich, ook al is dat niet waar. Men laat het los. Men houdt er zich niet mee bezig. En men probeert dan naar die persoon te zijn zoals men zelf wilt zijn. En als men dan bv. vriendelijk wilt zijn naar die persoon, dan kan dat des te meer mogelijk zijn omdat men dat conflict heeft losgelaten. Het zou natuurlijk hierbij enorm helpen dat men zou herkennen dat die andere persoon ook een zekere openheid heeft om die vriendschappelijkheid te omarmen.

Zo kan men dan die vriendschappelijkheid laten reëel zijn voor die persoon.

En dat geldt eigenlijk niet enkel voor iemand die een verkeerde opvatting heeft over zich. Het geldt voor iedereen. Tot op zekere hoogte hoeft het niet uit te maken wat iemand als reëel aanziet. Wat wel uitmaakt, is wat voor openheid die persoon heeft naar zich. En dat men dat zou waarnemen. Als men dan vredevolheid of vriendschappelijkheid of liefdevolheid wenst over te brengen, dan dient die persoon daar een zekere openheid voor te hebben. En als die openheid er is en als men die dan ook waarneemt, dan zou men kunnen bereid zijn om dat over te brengen. En als dat dan lukt, dan wordt dat ook reëel. Het gaat dus eigenlijk over een heel andere manier om iets reëel te maken, t.o.v. het vechten voor de waarheid of de eigen waarheid.

Stel dat iemand bv. wat egocentrisch is. Maar stel dat men merkt dat die persoon wel nog een zekere openheid heeft tot bepaalde vriendschappelijkheid, dan kan men proberen om die vriendschappelijkheid over te brengen, zonder ook maar enigszins te benadrukken dat die persoon te egocentrisch is en dat dit bv. negatief zou zijn voor zich. Men probeert niet zulke gedachten reëel te laten zijn voor die persoon. Maar wel die vriendschappelijkheid.

Natuurlijk, het blijft van belang dat men correct kan inschatten waartoe de persoon open zou staan. Als men bv. vriendelijk is naar iemand en als die andere persoon daarvan gebruik maakt om gemeen te zijn naar zich om zo die vriendschappelijkheid met opzet de kop in te drukken, dan zal die vriendschappelijkheid niet reëel worden. Men zou net gekwetst kunnen raken en dat scherpe gedrag van die andere persoon zou net reëel kunnen worden voor zich. En dat lijkt me niet de bedoeling te zijn, zelfs al zou men daar goed mee om kunnen gaan.

De open vraag is dan: hoe ver dient men te gaan om iets reëel te maken? Denk bv. aan liefdevolheid. Wel, ten eerste, men kan die

liefdevolheid niet bij iedereen overbrengen. Maar wat als men correct waarneemt dat iemand een zekere openheid heeft tot liefdevolheid. Hoe ver dient men dan te gaan om die liefdevolheid over te brengen?

De kwestie die dan altijd op de achtergrond sluimert is: wat wilt men vanuit de eigen eigenheid? Want vanuit de openheid die anderen hebben, zou men iets kunnen bereiken wat positief zou zijn. Maar men dient er dan zelf ook open voor te staan om dat te willen bereiken. Men dient de kracht te vinden om dat te doen. En als het niet aanvoelt als iets dat men wilt vanuit die eigenheid, dan zal men niet of met moeite de kracht vinden.

Het is afhankelijk van de eigen openheid. Kan men zich bv. nog toewijden aan liefde? Kan men daarin nog geloven? Kracht kan dan een alternatief zijn. Want men kan misschien wel nog geloven in de eigen kracht.

En als men daar niet langer in kan geloven?

4. De overgave

Wel, men kan ook nog geloven in de overgave. Men geeft het op... maar ook weer niet. Het komt er eerder op neer dat men gaat voor het impliciete i.p.v. het expliciete. Aldus, als men niet de kracht vindt om zich bv. toe te wijden aan liefde, dan hoeft men daarom nog de liefde niet helemaal op te geven. Het ligt misschien in de eigen eigenheid om af en toe liefde te willen geven. Waardoor dat ook zeer spontaan zou kunnen gebeuren. Men hoeft het dus niet expliciet na te streven. Het zou toch nog impliciet aanwezig kunnen zijn.

Dit geldt ook voor kracht. Men hoeft niet noodzakelijk iets te doen om te kunnen geloven in de eigen kracht. Men hoeft niet noodzakelijk te geloven in de eigen kracht. Want ook dan kan die eigen kracht nog impliciet aanwezig zijn. Zelfs wanneer men bv. geniet van de zon, kan er nog sprake zijn van de eigen kracht. Omdat ook dat iets kan zijn waarvan men het kan waarderen dat

men het doet.

Zulke overgave is iets heel anders dan lakser worden. Want natuurlijk zal men geregeld ook wel iets dienen te doen om zich bv. in het eigen onderhoud te voorzien. En natuurlijk dient men dat dan niet te laten.

En natuurlijk kan het verleidelijk zijn om bv. op bepaalde verlangens in te gaan omdat men dan minder een houvast heeft doordat men niet meer iets expliciet aan het nastreven is. Alleen is dat niet helemaal waar. Men streeft ook dan nog wel iets na, namelijk, die overgave. Het kan gaan over een vrij specifieke overgave. Men laat het los om tal van dingen expliciet na te streven. Men hoeft er niet lakser van te worden. En als men toch voelt dat men bv. op een verlangen wenst in te gaan omdat men het zich makkelijker maakt, dan kan men nog steeds iets nastreven om even een houvast te hebben. Maar het lijkt me evenzeer deugd te kunnen doen wanneer men in alle rust niets hoeft te doen omdat men zich die verlangens gemakkelijk kan laten. Of wanneer men iets kan doen zonder de behoefte te hebben om het expliciet te willen nastreven. Het kan gaan om een impliciet verlangen.

Het is interessant dat wanneer iedereen zich aan zo'n overgave zou wagen, dat het dan het einde zou zijn van het openlijk oordelen over elkaar of het macht uitoefenen op elkaar. Nee, we zouden elkaar dan met rust laten omdat we ons bezighouden met onze eigen overgave.

5. De wording

Het doorgaan van een wording is als het doorgaan van een verandering die men niet kan anticiperen. Men kan het niet anticiperen omdat het eigen is aan de wording dat men het ongekenste tegemoet gaat. Men komt iets te kennen doordat men het ervaart. En doordat men die ervaring toelaat.

Dit houdt in dat men de controle voldoende loslaat. Al wat men reeds kent, daar kan men mee denken. Men heeft dan een

structuur. Maar niet alles behoort tot die structuur. Niet alles is zoals men het kan beschrijven met de eigen gedachten. Wanneer men de gedachten loslaat en dus die structuur loslaat, dan kan men in zekere mate in contact komen met een ervaring die anders is. Men heeft dan geen manier om ze te beschrijven. Maar men komt te weten dat ze bestaat doordat men ze ervaart.

Mensen kunnen zo'n wording vast moeilijk forceren. Maar ze kunnen het wel proberen. Mediteren is vast zo'n wijze om een wording te doorgaan. Wandelen of fietsen, kan dat ook zijn. En vele mensen hebben dat uiteraard reeds ervaren. Het werkt alleen niet altijd.

Het is niet altijd makkelijk om zo'n wording te doorgaan. Enerzijds omdat men eerst al voldoende controle dient los te laten. Maar anderzijds ook omdat het uitputtend kan zijn om in contact te staan met iets dat men niet kent. Het is een verbondenheid met anderheid.

En toch kan het verrijkend zijn. Het kan vernieuwend en openbarend zijn. Maar het houdt ook het loslaten van gebondenheid in. En gebondenheid kan een tol dragen. Het uitoefenen van controle kan bv. een houvast bieden maar het kan zich ook verstijven. Het loslaten van controle kan dan ook verrijkend zijn. Ook een kwetsuur die men meesleept, gaat gepaard met gebondenheid. Het doorgaan van de wording is als een bewijs dat er even een bevrijding mogelijk is. Men laat immers die pijn los wanneer men die wording doorgaat.

Het is misschien opmerkelijk dat de confrontatie met anderheid zowel een kwetsuur kan veroorzaken als dat het contact met anderheid een wijze kan zijn om dat leed los te laten. Het biedt een uitweg.

Het contact met anderheid biedt sowieso een uitweg. Maar mensen lijken vaak dat contact met de anderheid wat te verliezen. Zeker bij kinderen ziet men dat zij nog des te intenser tal van dingen ervaren. Zij krijgen werkelijk openbaringen. Maar bij het

opgroeien tot een volwassene lijkt men uiteindelijk zich des te meer inschikkelijk te maken om zich op een bepaalde kenbare wijze te gedragen. Dit lijkt immers te zijn wat mensen vaak doen. Zij lijken zich te tonen en verstaanbaar te maken aan anderen opdat zij begrepen zouden kunnen worden door de andere. En daar schuilt natuurlijk wel een zekere logica in. Het is immers een wijze om te communiceren. Maar het kan evenzeer van belang zijn om een openheid te bewaren met die anderheid... als die anderheid natuurlijk zelf geen ongezond effect zou hebben op zich... of de andere.

Er lijkt mij een ongezond effect gepaard te gaan met bepaalde anderheid omwille van een bepaalde doodsheid die ermee te associëren is. Denk bv. aan pestgedrag. Dit kan als anderheid zijn voor zich als men zichzelf niet zo zou willen gedragen. Dat pestgedrag kan gepaard gaan met macht en plezier en zeker ook met een zekere levendigheid. Maar waarom willen dan niet meer mensen zich zo gedragen? Vast omdat ze zouden inzien dat ze te veel van zichzelf zouden moeten opgeven. En hierin schuilt dan die doodsheid. Men zou er somber van worden als men zich toch zo zou gedragen. Dus die levendigheid die men zou verkrijgen lijkt die doodsheid niet waard te zijn. Opdat men zich eigenlijk armer zou gaan voelen als dat men zich rijker zou gaan voelen.

En dit lijkt een basis te vormen tot medelijden. Men zou werkelijk medelijden kunnen hebben met diegene die zulk leedvermaak nastreeft. Alleen lijkt zulk medelijden niet te werken als die andere persoon standvastig blijft voortdoen met het nastreven van die macht. Die persoon zou kunnen voortdoen met het trachten te veroorzaken van onmacht in anderen opdat die macht zogenaamd meer waard zou zijn dan diegene die zich erdoor laat kwetsen omdat hij/zij geen macht heeft.

Maar mensen kunnen ook geregeld die onmacht overstijgen. En dan lijkt die macht van de andere ineens niet zoveel meer waard te zijn.

Echter, toch kan anderheid ook levendigheid met zich meebrengen die wel de moeite waard lijkt omdat ze net doodsheid bestrijdt. Iemand die bv. veel controle nastreeft, zou zijn/haar leven kleur kunnen geven door bepaalde controle niet uit te oefenen. Sommige controle lijkt immers niet nodig te zijn of zelfs ongezond te zijn. En door het loslaten van die controle kan men in contact komen met anderheid en met levendigheid terwijl men bepaalde doodsheid achterwege zou laten.

6. Dood en leven in zichzelf

Wanneer men tal van ideeën onderhoudt dan kan men hierbij een doodsheid associëren. Er kan een gebrek aan leven zijn in het eigen gedachtegoed omdat die ideeën nogal letterlijk als objecten kunnen zijn. En er schuilt geen leven in objecten.

Dit is relevant voor de bewustwording zelf. Dit is ook reeds aangehaald in “De fenomenologische filter” in het hoofdstuk “Onmacht en bewustwording”.

Maar wat is dan het alternatief? Waarin schuilt er wel leven? Wel, er kan bv. leven schuilen in een geloof. Soms zou er bv. een geloof kunnen ontstaan in elkaar, tussen twee mensen, waarbij zij iemand zijn voor de andere. En daarin kan leven schuilen.

Het kan ook ontstaan in die momenten dat men het leven in de eigen gedachten even achterwege laat opdat men open kan staan voor nieuwe ervaringen. Als men leeft volgens tal van gedachten dan kan men hierbij zichzelf, mogelijk onbewust, trachten te definiëren door zichzelf te laten zijn zoals men dat wenst van zichzelf. En zulke piste is misschien wel gedoemd om te falen omwille van die doodsheid. Doordat wat los te laten, zou men dan zichzelf een kans kunnen geven om meer te voelen dat men leeft.

7. Anderheid in het contact met de omgeving

Het aangaan van contact met de omgeving, is een wijze waarop men het ego wat kan loslaten. Als men bv. geniet van de gloed van

de zonneshijn op het landschap, dan is men op dat moment niet bezig met bv. frustraties of zelfingenomenheid. Men is op dat moment niet bezig met zichzelf, ook al is dat ook weer niet helemaal waar. Maar het is anders. Bij het ervaren van die gloed van de zonneshijn zou men iets kunnen voelen. Men zou overweldigd kunnen zijn van die pracht. En dat gevoel heeft dan eigenlijk niet echt iets met zich te maken. Dat gevoel is een vertaling van hoe de omgeving zich overkomt. Het lijkt me dan ook helemaal niet onredelijk om zulke gevoelens als een vertaling van de omgeving te beschouwen.

Dit is heel anders dan gevoelens die men krijgt wanneer men bezig is met zichzelf. Wanneer men bezig is met zichzelf, dan kan men ook gevoelens hebben die men als positief kan beschouwen. Men zou bv. sympathie kunnen voelen omdat men iemand wilt zijn die sympathiek wilt zijn. Maar het is simpelweg heel anders om contact aan te gaan met de omgeving tegenover het aangaan van contact met zichzelf.

Natuurlijk, verlangens en macht gaan ook gepaard met gevoelens. En zulke gevoelens kunnen opduiken wanneer men bezig is met zichzelf. En verlangens en macht kunnen vaak geassocieerd worden met anderheid die men beter zou mijden wanneer men een bepaald pad zou wensen te bewandelen. En toch is dat niet altijd makkelijk omdat het verleidelijk zou kunnen zijn om op bepaalde macht en bepaalde verlangens in te gaan. Dus de anderheid kan verleidelijk zijn.

Maar het contact met de omgeving, daarin schuilt ook anderheid. Die gloed van de zon op het landschap die men bv. zou ervaren, dat is ook iets dat anders is dan zich. Tenzij men misschien vanuit zichzelf zo'n gloed in zich zou dragen... maar dat is natuurlijk vaak niet het geval. Maar het contact met de omgeving kan zich dus blootstellen aan iets dat verrijkend kan zijn. Men zou het als positieve anderheid kunnen beschouwen. En de anderheid die men als negatief wenst te beschouwen, is misschien des te makkelijker te mijden wanneer men zich kan verrijken met die positieve

anderheid.

8. Water en vuur herbekeken

Zoals ik hier water en vuur metaforisch wens te bekijken, steekt vuur zichzelf in brand en koelt water zichzelf af.

Denk bv. aan iemand die niet kan stilzitten en steeds de behoefte heeft om iets te doen. Die steekt, bij wijze van spreken, zichzelf in brand. Bij sommige mensen is dat vuur in hen slechts sporadisch aanwezig. Iemand die zich bv. wat opgesloten voelt, zou de behoefte kunnen krijgen om op reis te gaan en om dan tal van dingen te zien. Maar de kans bestaat dat die persoon, eens die op reis is, het ook al snel wat beu begint te raken. En misschien heimwee krijgt.

De moeilijkheid van dat vuur, is om het gaande te houden. Iemand die bv. zeer veel werkt en zeer veel wilt werken, zou toch evenzeer uitgeblust kunnen raken. Het water staat daar tegenover. Het koelt zichzelf af. Men hoeft het dan niet om tal van dingen te doen. Men zou dan weer rust kunnen vinden, bv. nadat men uitgeblust raakte. Maar de vraag is dan ook: voor hoe lang? Want als men een tijdje rust heeft gevonden, dan kan het weer gaan kriebelen. Het vuur kan weer opflakkeren. Het is niet makkelijk om echt niets te behoeven en gewoon te genieten van de rust.

Sommige mensen zouden dan tot de conclusie kunnen komen dat zowel “het vuur” als “het water” voor hen niet naar behoren werkt. Anders gezegd, een levenswijze waarin men enkel “het vuur” nastreeft of enkel “het water” nastreeft, lijkt dan te falen. Maar wat als men beide tegelijkertijd nastreeft?

Het lijkt bv. mogelijk te zijn om te reizen en om tegelijkertijd rust te vinden. Men zou zich blootstellen aan een andere omgeving. En dat kan verwondering opwekken en dat kan vernieuwend zijn en dan zou men kunnen voelen dat men wat herleeft. En dat lukt des te meer wanneer men niet op zoek is naar dat vuur. Ergens is het wel aanwezig, wat meer op de achtergrond. Maar men hoeft het

niet al te zeer. Men laat het zich wat overkomen. Men houdt het hoofd koel.

Het is een moeilijk evenwicht. Het komt er dus op neer dat men “het water” zou verlangen. Men wenst rust. Alleen is het makkelijker om rust te vinden wanneer er ook wat leven is. En er dus een beetje vuur is. En daarom dat het kan helpen om toch enige beweging in het leven op te zoeken. Aldus, men zou rust wensen. Maar men zou niet enkel rust wensen. Men zou ook willen leven.

9. Leven en dood

Misschien dat mensen in de toekomst langer kunnen leven maar men zou er toch van kunnen uitgaan dat men op een gegeven moment dood zal zijn.

Dat wil zeggen dat het leven dan zou verdwijnen. En het leven dat men nu heeft zou tijdelijk zijn. En daarna zou men het moeten missen, ook al zou men het misschien helemaal niet meer beseffen.

Die hele kijk op de vergankelijkheid van het leven lijkt van betekenis te kunnen zijn tijdens het leiden van het leven. Men zou het leven des te meer kunnen waarderen omdat men beseft hoe kostbaar het is. Want in vergelijking met de dood lijkt het leven waarschijnlijk veel meer waard te zijn. En als men dan tijdens het leven een besef krijgt van die waardevolheid dan lijkt dat zeer waardevol te zijn.

Het is moeilijk om die waardevolheid van het leven te zien terwijl men lijdzaam leeft. Men zal het vast niet jammer vinden dat men niet langer kan lijden wanneer men dood is. Maar als men niet gebukt gaat onder spanningen, onmacht, vele verplichtingen of andere mogelijke negatieve aspecten, dan kan men wel degelijk des te meer openstaan voor de waardevolheid van het leven. En als men dan beseft dat men dat op een gegeven moment zou moeten achterlaten dan zou men misschien ook kunnen beseffen hoe waardevol het is om er nu nog over te beschikken.

En op basis daarvan zou men dan het leven kunnen trachten te beleven op een wijze die erkenning geeft aan die waardevolheid. Maar hoe dat dan net zou zijn, is ook op basis van de eigen eigenheid.

10. Willen gelukkig zijn of willen leven?

Op een gegeven moment leek ik een verband te zien tussen macht hebben en gelukkig zijn. Nu, ik wens zeker niet te veronderstellen dat men daarom macht zou dienen te willen om gelukkig te zijn. Maar iemand die macht succesvol kan uitoefenen, kan zich zeker op zo'n moment gelukkig voelen. Maar als we nu niet meteen op zoek wensen te gaan naar macht, dan dient die kwestie misschien iets dieper onderzocht te worden.

Misschien heeft het te maken met het feit dat men iets realiseert. Aldus, dat men iets tot werkelijkheid maakt. Natuurlijk, men hoeft geen macht na te streven om iets te realiseren.

Of, anders gezegd, die macht die men heeft zou slechts impliciet aanwezig kunnen zijn i.p.v. expliciet. Stel dat iemand er bv. in slaagt om een marathon te lopen. Dan zou men kunnen stellen dat die persoon de macht heeft om een marathon te lopen. Maar wij zeggen dat zo niet. We zouden misschien eerder zeggen dat die persoon de kracht heeft of de kracht vond om een marathon te lopen. Want als wij denken aan macht, dan denken wij misschien meteen aan iets dat expliciet aanwezig is. Maar ik denk eigenlijk dat het niet fout uitgedrukt was. Die persoon heeft de macht om een marathon te lopen. Maar we zouden het dan eerder kracht noemen omdat die macht slechts aanwezig is op een impliciete wijze.

Dus men kan ook iets realiseren via kracht. En ook dat lijkt ons gelukkig te kunnen maken. Het kan goed voelen om te herkennen dat men iets kan. Nu, bij het lopen van een marathon wilt men iets kunnen. Dat is vrij duidelijk. Maar wat als men bv. mediteert en zich hierdoor wat gelukkiger voelt? Wel, ook dan kan men iets.

Het is alleen misschien niet zo uitdrukkelijk aanwezig. Misschien kan men bv. even rust vinden. En dus zelfs wanneer men niet opzettelijk bezig is met iets te kunnen, kan men alsnog iets realiseren. En hierdoor kan men zich dan even gelukkig voelen.

Wat hierbij duidelijk is, is dat men vaak zich gelukkig kan voelen zonder dat men het gelukkig zijn opzettelijk nastreeft. Meer nog, het zou net des te moeilijker kunnen worden wanneer men het geluk wenst te bekomen. Als men bv. zou mediteren om gelukkig te zijn, dan zou men net des te meer teleurgesteld kunnen zijn wanneer men zich dan niet gelukkig voelt.

Dus men kan zich gelukkig voelen door iets te realiseren. Maar het is misschien beter om hierbij niet te proberen om het gelukkig zijn, te realiseren. Aldus, het is misschien moeilijk om het gelukkig zijn te veroveren. Dan maakt men het misschien eerder kapot.

Misschien is het een beetje te vergelijken met die hele gedachte dat 'vrouwen van Venus komen en mannen van Mars.' Waarbij vrouwen dus liefde wensen en waarbij mannen wensen te veroveren. Nu, dat is geregeld helemaal niet waar. Ook vrouwen kunnen wensen te veroveren door bv. te verleiden of door zelfs te domineren. Net zoals mannen de liefde kunnen vooropstellen. Maar laat me even uitgaan van een vrouw die liefde wenst en van een man die haar wenst te veroveren. Die man zou mogelijk denken dat hij een perfect doelwit heeft gevonden. Want die vrouw gelooft zo overtuigd in zijn liefde dat hij haar zou kunnen veroveren.

Echter, die man zou zich kunnen vergissen. Want zelfs wanneer die vrouw hem zo graag ziet, wil dat niet zeggen dat die man haar kan leiden naar waar hij wil en dat zij maar zal volgen. Want die vrouw wilt liefde en ze wilt dat er naar haar geluisterd wordt. Die man zou haast haar wil dienen te breken om haar te kunnen plooien tot wat hij wil. En dat is een zeer ongezonde situatie. De gezonde situatie is dat die man ingeeft opdat hij haar wel kan leiden, maar naar iets dat zij ook wilt opdat hij er is voor haar.

Het is dan een beetje alsof de man als een kapitein is die de boot leidt, maar die man stuurt die boot naar een bestemming die zijn vrouw ook wenst. En die man veroverd dan wel zijn vrouw... maar net door haar niet te willen veroveren.

Zo lijkt het ook te zijn met het gelukkig zijn. Men kan het gelukkig zijn wel wat veroveren, maar niet door het te willen veroveren, denk ik. Men heeft een andere drijfveer nodig. Het lijkt immers moeilijk om zonder drijfveer te leven.

Eén mogelijke drijfveer, is om te leven. Dat klinkt misschien banaal of vaag. Maar het is eigenlijk nog vrij concreet. Wat houdt dat in? Iedereen weet dat wel een beetje want iedereen heeft reeds dat gevoel gehad dat men leefde. Wilt het zeggen dat men actief zou leven of passief zou leven? Ik neem aan dat de meeste mensen akkoord zouden zijn dat men een actief leven zou moeten leiden om te voelen dat men leeft. Enige passiviteit hoeft niet noodzakelijk een probleem te zijn. Maar het kan aanstekelijk zijn en men zou er des te passiever van kunnen worden. Een actief leven hoeft trouwens niet te betekenen dat men continu in beweging is. Mediteren of bezinnen, lijkt mij ook vrij actief te zijn. Zelfs op een bankje zitten en rondkijken naar de omgeving, vind ik al vrij actief. Het is iets heel anders dan luieren.

En om te leven, wil dat zeggen dat men steeds hetzelfde zou doorgaan of dat men soms is iets nieuws zou ervaren? Ik denk dat er hier ook weinig onenigheid zou zijn. Iets nieuws ervaren is als een ontdekking. En dat kan wat bevrijdend voelen. En men hoeft daarom geen grootse dingen te ondernemen. Als men bv. het landschap rondom zich anders zou bekijken, dan is dat ook al een ontdekking. Het kan handig en verrijkend zijn dat de ontdekking haast altijd binnen handbereik kan liggen.

En om te leven, wil dat zeggen dat het voorgeprogrammeerd is of dat er ook spontaniteit in schuilt? En ik denk dat daar het antwoord al op gegeven is. Men kan natuurlijk het leven wel wat plannen. Maar als men het te veel plant, dan kan die spontaniteit onder druk

te komen staan.

Wanneer men voelt dat men leeft, dan zal men bij momenten ook wel gelukkig zijn. Dus men hoeft zich helemaal niet bezig te houden met het gelukkig willen zijn. Men mag dat compleet vergeten. Om te voelen dat men leeft, dat is zoiets vanzelfsprekend dat vele mensen er zelfs niet bij stil staan dat ze dat kunnen nastreven. En hoe kan men het nastreven? Wel, dat is voor een stukje te concretiseren. Maar ook maar slechts voor een stukje. En dat is de hele bedoeling. Het dient voor een stuk open te blijven opdat men niet al te planmatig zou gaan handelen.

En om te leven, is dat ook goed?

Wel, dan zal men er zich wel moeten aan herinneren en aan herinneren. Of men zou het zo weer kunnen vergeten.

Enige deugdzaamheid

Willen leven, klinkt hopelijk wel als een goed idee. Maar... hoe zou men dan willen leven? En zou dat geen problemen geven? Dat zadel, zoals voorheen besproken (Zie “Stabiel op het zadel” in het hoofdstuk “Kunnen zijn”), zou nog steeds als een leidraad kunnen dienen. En wat kan zich van dat zadel laten afglijden?

Wel, een gebrek aan deugdzaamheid kan dat ook wel in de hand werken. Dat is vast evident genoeg. Om nogal volgzaam te zijn aan enkele peilers, dat kan zich helpen om te leven op een wijze die duurzaam is (Dit bouwt ook voort op “Afstand, kracht of volgzaamheid” in het hoofdstuk “Kunnen zijn”).

In dit hoofdstuk geef ik nog enkele losse teksten mee.

1. Te mooi om te bezitten

Mensen lijken geregeld een ware schoonheid te hebben in zich. Vaak lijken ze zich niet echt bewust te zijn van die schoonheid. Meer nog, vanaf men er zich bewust van is, lijkt die schoonheid alweer af te nemen. Omdat die schoonheid iets is dat men niet kan bevatten. Men kan schoonheid zien en men kan misschien uitleggen waarom men het mooi vindt. Maar dat verklaart niet echt waarom het zo mooi is voor zich. En dat hoeft misschien ook helemaal niet. Net door er geen verklaring voor te zoeken, kan men van die schoonheid genieten.

Maar soms wilt men ze eerder bezitten. Zoals bv. een mooie vrouw of man die men zich eigen zou willen maken. De schoonheid van die persoon zou eruit kunnen bestaan dat hij/zij nog open staat voor liefde. Zo iemand (en iemand anders vast ook niet) lijkt men niet te horen veroveren omdat men hem/haar zou willen bezitten. Dat is niet in overeenstemming met die schoonheid. Het zou die schoonheid van die persoon neigen aan te tasten wanneer hij/zij gaat aanvoelen dat er een gebrek aan liefde is naar zich.

En zo is het ook naar zichzelf toe. Een mooie vrouw zou kunnen merken dat men haar begeert. Zo zou er bij haar het zelfvertrouwen kunnen ontstaan om te denken dat zij kan krijgen wie ze wil omdat ze zo mooi is. En dat is op zich misschien helemaal niet zo mooi. Ze kan haar eigen schoonheid wel degelijk gaan aantasten. Ze zou misschien des te verleidelijker willen zijn. En dat is aantrekkelijk. Maar het is anders dan schoonheid.

Er lijkt zich een probleem te stellen wanneer men controle wenst te hebben over die schoonheid. En zowel naar zichzelf toe als naar iemand anders toe.

Het lijkt wel mogelijk te zijn om een compromis te vinden tussen controle en schoonheid. Een zakenman (of -vrouw) zou bv. een bedrijf kunnen opstarten dat iets bijdraagt aan de samenleving terwijl die zakenman tegelijkertijd kan genieten van dat bedrijf als iets dat hij wou bezitten voor zichzelf. Dat is mogelijk. Maar het lijkt wel degelijk een compromis te zijn. Het gaat niet om pure schoonheid. En misschien deels om de rechtvaardiging van het ego.

Want de egoloosheid lijkt te kunnen geassocieerd worden met die schoonheid. Het is de egoloosheid die men ook niet kan controleren. Want voor die controle lijkt er een ego nodig te zijn. De egoloosheid dient men te laten bestaan. En dat kan spontaan gebeuren. Het moet spontaan gebeuren. Men dient dan bepaalde controle los te laten opdat die egoloosheid spontaan naar boven zou komen. Eigenlijk dient men er dus niets voor te doen. Het zou vanzelf moeten gaan. Het is iets natuurlijks als men het maar zou kunnen laten bestaan in zichzelf.

Het lijkt me zelfs zo te zijn dat macht aanvoelt als macht omdat men tegen die natuur ingaat. De mens kan proberen in te gaan tegen de eigen natuur om controle te verkrijgen en om macht te verkrijgen of om verleiding te bekomen. Maar ook dan lijkt het voor zich bepaald te zijn dat men die eigen schoonheid voor een stuk achterlaat. En een eigendunk of een egocentrische zelfliefde

lijkt het allerm minst aan te pakken.

2. Grootsh eid

Zovele dingen lijken groots te zijn. Als een bakker bv. zoveel uren werkt om zijn brood en gebak te maken, dan lijkt me dat groots te zijn omwille van die toewijding. Als men onder de indruk is van een stukje muziek, dan kan daarin de grootsheid schuilen.

Grootsh eid lijkt echter vaak zo hoogstaand te zijn. En daarom misschien zo zwaar en onbereikbaar. Maar men hoeft niet altijd zelf grootsheid na te streven. Denk bv. aan de natuur. Die kan ook groots lijken. En men kan met die grootsheid in contact komen door in contact te komen met de natuur. En om zo in contact te komen met die grootsheid, dat kan ook als een drijfveer zijn. Want het kan gepaard gaan met ontdekking en verwondering.

Liefde is trouwens ook wel iets dat groots kan zijn. Maar ook hier kan men soms gewoon proberen om die liefde waar te nemen bij anderen. Of om ze waar te nemen bij zichzelf, daar waar ze aanwezig was. Om te geloven in de liefde in zichzelf wanneer men dat kan, dat is misschien ook groots. Want het wil zeggen dat men heel veel heeft achtergelaten, zoals conflicten en ongevoeligheid, opdat men in contact kan blijven met die liefde in zichzelf. Wat dus niet wilt zeggen dat men anderen sowieso trouw dient te blijven. Want zij denken mogelijk anders dan zich. Maar men zou wel die liefde in zich trouw moeten blijven.

3. Eerbied

Het interessante aan eerbied, is dat het een voorwaarde kan zijn voor liefde. Maar het is op zich geen liefde. Liefde lijkt er eerder een mogelijk gevolg van te zijn.

Men kan geen eerbied opwekken voor alles. Want men dient ook eerbied op te wekken voor zichzelf. Het staat dus in relatie tot die eigenheid. En dat lijkt er belangrijk aan te zijn.

Iets dergelijks kan men vast ook wel stellen over liefde. Dat men bv. ook zichzelf graag dient te zien om anderen graag te kunnen zien. En daar lijkt wel iets in te schuilen. Maar zichzelf graag kunnen zien, is niet evident. En misschien omdat men liefde voor zichzelf geregeld zou zien als een gevolg van iets. Aldus, als men iets doet dat liefde voor zichzelf verdient, dan zou men liefde voor zichzelf kunnen opbrengen. Als dat niet zo is, dan misschien niet echt. Terwijl eerbied opbrengen voor zichzelf, daar lijkt altijd wel reden voor te zijn.

4. Vrijheid en verantwoordelijkheid

Vrijheid lijkt essentieel te zijn voor de mens. Nochtans lijkt de mens tegelijkertijd vaak de eigen vrijheid in te perken omdat hij/zij daarvoor kiest. Men wilt sommige vrijheid niet omdat men verantwoordelijk wilt zijn.

Ik wens zeker niet te stellen dat men zich onverantwoordelijk zou mogen gedragen om zich zo meer vrijheid te schenken. Maar haast niemand lijkt alle verantwoordelijkheid op zich te willen nemen. Men hunkert naar vrijheid. En het lijkt daarom belangrijk te zijn dat men die vrijheid ook in acht neemt. Alleen hoeft men zich daar natuurlijk niet onverantwoordelijk voor gaan gedragen. Het komt erop neer dat men in staat zou kunnen zijn om zelf voor zichzelf oprecht uit te maken welke vrijheid men kan veroorloven voor zichzelf en welke verantwoordelijkheden men wel of niet hoeft te vervullen opdat men zich een vrijheid zou kunnen veroorloven waarvan men zelf vanuit het eigen geweten in kan geloven. Zo kan men zichzelf wat meer meester maken van het eigen leven. Het kan een logisch antwoord zijn vanuit de eigen eigenheid wanneer men iemand is die zowel verantwoordelijkheid als vrijheid wenst te waarderen.

Over vrijheid

De eigen bewegingsvrijheid is ook prima te relateren aan dat zadel (Zie “Stabiel op het zadel” in het hoofdstuk “Kunnen zijn”). Want dat spinnetje op dat zadel kon wat ronddwalen maar het kon zich ook klingen aan dat zadel door controle uit te oefenen.

1. Een synthese

Na die hele zoektocht naar het goede is het vast duidelijk dat er een vrij nauw omschreven wijze is die men kan nastreven om het goede te bekomen. Dient men zich dan te integreren met die goedheid? Dient men dat te verinnerlijken?

Als men dat zou wensen, dan kan het van groot belang zijn dat men in een omgeving vertoeft waarin andere mensen zich daarin steunen. Want men zou geregeld kunnen lijden als dat niet het geval is. Men zou zich onbegrepen kunnen gaan voelen. Men zou kunnen herkennen dat die goedheid geregeld niet aankomt omdat anderen er niet open voor staan. Men zou zich soms wat onmachtig kunnen voelen en kwetsbaar kunnen voelen. Sommige mensen zouden zich zelfs als een makkelijk doelwit kunnen aanzien voor hun getreiter wanneer ze menen dat men zo gevoelig en kwetsbaar is.

Wat als het dan te zwaar lijkt of niet de moeite waard lijkt?

Het lijkt mij zeer natuurlijk te zijn dat mensen zich niet altijd wensen te integreren met die goedheid. Niet enkel omwille van moeilijkheden met de omgeving, maar ook omdat ze vanuit zichzelf soms anders willen zijn.

Maar tegelijkertijd lijkt het al te snel nadelig te zijn wanneer men die goedheid gaat verloochenen door bv. onverschillig te zijn naar anderen.

Is er dan geen middenweg mogelijk?

Dit is een kwestie die bv. aan bod kwam in “De anderheid overkoepelend” onder het hoofdstuk “Anderheid”. Mensen kunnen snakken naar een vrijheid om te ontsnappen uit die dwang om goed te willen zijn. Maar hoeven zij daarvoor hun zondes of “onschuldige zondes” te gaan bovenhalen?

Ik denk ten zeerste van niet. Men kan ook trachten om geenszins af te wijken van het goede zonder uitdrukkelijk steeds het goede te gaan nastreven. Er is immers tal van vrijheid mogelijk waarmee men niemand iets lijkt te misdoen. Dit is meer dan evident genoeg. Als men bv. een hobby gaat opnemen, dan lijkt het redelijk te zijn om aan te nemen dat men daarbij niemand iets hoeft te misdoen terwijl men zich evenzeer ook niet zou hoeven bezig te houden met het nastreven van het goede. Het kan er los van staan.

En dat lijkt waar te zijn voor zovele dingen. Dit kan evenzeer gelden wanneer men een gesprek met iemand aangaat. Men hoeft dan bv. niet uitdrukkelijk bezig te zijn met ervoor te zorgen dat de andere zich bv. geliefd zou voelen of gewaardeerd zou voelen. Maar evenzeer lijkt het belangrijk te zijn om zich niet te gaan distantiëren van de andere. Als die andere persoon een wens heeft om gewaardeerd te worden, dan lijkt het redelijk te zijn om dat in acht te nemen... terwijl men toch tegelijkertijd zou kunnen opkomen voor zichzelf door iemand te zijn die men zelf wilt zijn.

Het is de kunst om beide tegelijkertijd te kunnen doen. En om die kunst in de vingers te krijgen, lijkt het me haast noodzakelijk te zijn dat men voeling krijgt met wat het zou kunnen inhouden om goed te zijn of liefdevol te zijn. Opdat men weet wat men in acht dient te nemen wanneer men er niet van tracht af te wijken.

Dit lijkt mij de enige synthese te kunnen zijn tussen te leven voor zichzelf en te leven voor de andere. De enige synthese tussen het opeisen van de eigen realiteit zonder die van de andere te gaan onderdrukken.

En net doordat er zo’n gebrek is aan een gevoel van onderdrukking van de eigen vrijheid, zou men zich ook des te vrijer kunnen

voelen om goed te willen zijn, daar waar men dat nodig acht.

2. Het absolute en het relatieve

Hier introduceer ik dan het absolute en het relatieve. “Het absolute” is een term die in de filosofie wordt gebruikt. Mijn interpretatie van die term wijkt daar van af. Het gaat hier over een relatief simpele interpretatie.

Het absolute wijst hier op een aantal voorwaarden die absoluut aanwezig zouden dienen te zijn om een wording te doorgaan. Als men bv. in contact met de natuur zou wensen te leven dan dient die natuur nogal absoluut aanwezig te zijn of men zal afbreuk doen aan die levenswijze en aan die wording.

Als men bv. in een huisje leeft, ergens afgezonderd in de wijde natuur dan zal men een contact met de natuur verkrijgen. Men zal zelf een wording doorgaan. Men zal anders worden. Dat contact met die natuur zal zich veranderen. En als men eigenlijk zo’n wording nastreefde, dan zou men dat een actieve wording kunnen noemen i.p.v. een passieve wording.

Als men echter in dat huisje een internetverbinding aanlegt en regelmatig gaat surfen op het internet of als men wekelijks zou gaan shoppen in de stad of als men bv. in het weekend zou werken in een stad of dorp dan zal dat afbreuk doen aan dat contact met de natuur. Dat contact met de natuur wordt dan minder puur. Men zou bv. terugkomen van een bezoek aan de stad en al die ervaringen die men daar heeft opgedaan zouden nog nazinderen terwijl men daar in de natuur vertoeft. Zo’n regelmatig contact met het stedelijke leven zou zich ook veranderen. Men zou in de totaliteit toch iemand anders zijn. Men zou invloeden van beide omgevingen opdoen.

Natuurlijk, als men het actief wilt nastreven om een leven te leiden dat zowel een contact met de natuur als een contact met de stad omvat omwille van hoe dat zich zou vormen als mens, dan zou men ook een actieve wording doorgaan als men dat inderdaad in

vrij grote puurheid zou naleven.

Maar afhankelijk van de wording die men dan zou doorgaan, zou er aan tal van voorwaarden nogal absoluut dienen voldaan te zijn. Hoe absoluter aan de voorwaarden voldaan zou zijn, hoe absoluter de wording kan zijn. Men maakt het dan des te reëler voor zich.

Soms doet men dat net niet. En daarin schuilt dan dat “relatieve”. Men zou bv. in de natuur kunnen leven en af en toe gewoon wat op het internet surfen omdat men daar zin in heeft. En men is dan misschien niet echt bewust meer bezig met het doorgaan van een wording. Die wording zal er wel zijn. Men zal een beetje anders worden als mens omdat men af en toe op het internet surft. Maar men is daar misschien helemaal niet mee bezig. Er ontstaat dan een passieve wording. Men vindt dan dat die voorwaarden voor het leven in de natuur, nu ook niet absoluut aanwezig dienen te zijn. Men wenst er zelf van af te wijken door bv. wat op het internet te surfen. En daardoor maakt men het relatief voor zich.

Zo kan het relatieve ook opduiken wanneer men er noodgedwongen van dient af te wijken. Als die persoon bv. omwille van een financiële situatie een job zou aannemen die zich niet echt zint maar noodzakelijk lijkt, dan wijkt men ook af van dat absolute leven in de natuur terwijl men dat eigenlijk liever niet zou doen.

Het absolute en het relatieve staan eigenlijk los van ego en egoloosheid. Zowel het absolute als het relatieve kunnen gericht zijn op het ego als op de egoloosheid. In de context van dit hoofdstuk wens ik een focus te leggen op de egoloosheid.

De gedachte van het absolute kwam tot mij wanneer ik voortbouwde op de tekst, “Te mooi om te bezitten” in het hoofdstuk “Enige deugdzaamheid”.

Twee personen die elkaars schoonheid niet trachten te bezitten door elkaar te laten zijn, die lijken zichzelf een zekere ‘macht’ te gunnen. Tenminste, het is misschien misleidend om het macht te

noemen. Het was immers reeds duidelijk dat macht ingaat tegen die eigen schoonheid. Maar ik heb het hier niet over macht die men uitoefent over de omgeving of over zichzelf. Het gaat hier over een innerlijke macht (of kracht) om te kunnen zijn zoals men wilt zijn. Het gaat hier helemaal niet zozeer over het kunnen doen wat men wilt. Het gaat hier over een andere vorm van vrijheid. Het gaat hier eerder over het willen doen wat men kan.

Het zou betekenen dat men een zekere controle heeft. Maar het zou niet zozeer gaan over een controle over zichzelf of over een controle over de omgeving. Het zou eerder gaan over een egoloze controle. Men oefent die controle dan niet bewust uit. Ze zou er eerder spontaan zijn. En daar lijkt op zich niets mis mee te zijn. Men zou elkaars onafhankelijkheid gunnen omdat beide personen zouden doen wat ze kunnen door hierbij elkaars schoonheid en onafhankelijkheid in ere te laten. Dus beide personen krijgen vrijheid van elkaar en behoeven geen controle over elkaar omdat ze elkaar niet in de weg willen staan. En omdat men die vrijheid krijgt van elkaar en omdat men van elkaar weet dat men van nature rekening houdt met elkaar, zou er begrip en liefdevolheid naar elkaar kunnen ontstaan. Want het is misschien het makkelijkst om zelf wat afhankelijkheid te geven als men zelf niet erg afhankelijk is.

Voor mij is dat, in enige mate, een weergave van het absolute. Wat is er zo absoluut aan? Wel, het is eigenlijk voor zich uitgeschreven. Men kan een leven met een bepaalde vrijheid, onafhankelijkheid, schoonheid en liefde naleven. Maar er zijn voorwaarden. En die voorwaarden zijn eigenlijk nogal absoluut. Als men van die levenswijze wilt afwijken doordat men voor zichzelf iets anders wilt, dan zal men die levenswijze meteen in sterke mate gaan uitsluiten.

Maar wat als men dan iets anders wilt voor zichzelf? Wil dat betekenen dat men dan dient te vervallen in macht en controle over zichzelf en over elkaar? Vast niet. Stel bv. dat een vrouw bepaalde verwachtingen stelt aan een man opdat zij zich voldaan kan

voelen, dan hoeft dat niet meteen te betekenen dat die vrouw uit is op controle. Het zou simpelweg kunnen gaan over datgene waarbij zij zich goed voelt. Een man zou dat kunnen inzien en zou daarmee kunnen instemmen. Die vrouw zou dan kunnen hebben wat zij wilt voor zichzelf. Maar die man misschien ook. Hij zou dan tal van dingen kunnen doen voor zichzelf en hij zou hierbij kunnen kiezen om dingen te doen voor zichzelf waarbij die vrouw zich ook goed voelt. En zo ook voor die vrouw naar zich. Het zou dus een wederzijdse rol zijn. En hoe die rol dan net is, is door zichzelf en elkaar eigenlijk in te vullen. Hier gaat het wel degelijk minder over het willen doen wat men kan. Het gaat hier des te meer over het kunnen doen wat men wilt. En daarin schuilt dan dat relatieve aspect. Alleen lijken beide personen in dit voorbeeld te kunnen doen wat ze willen zonder hun partner het daarmee moeilijk te maken.

Voor mij persoonlijk is het absolute te absoluut en is het relatieve te relatief. Men mag de eigenheid hierin niet vergeten. Wat wilt men vanuit de eigen eigenheid? Het is vast een mengeling van beide.

3. Twee vrijheden

Stel dat men als een goeroe zou wensen te leven. Men zou het materiële leven zo goed als achterlaten om zich te wijden aan het mediteren. Dat is een levensstijl die men kan associëren met de egoloosheid. Maar het is geen evidente levensstijl. Aanvankelijk zou men een vrijheid kunnen ontdekken doordat men vele dingen kan loslaten. Men zou niet langer tal van dingen hoeven te bereiken en men zou niet langer diezelfde controle hoeven uit te oefenen op het eigen leven. En men zou ook een vrijheid kunnen vinden in de rijkdom die meditatie zich zou schenken.

Maar het lijkt niet evident te zijn om zo'n levensstijl vol te houden. Vele mensen zouden al snel de grootste moeite kunnen hebben om zulke langdurige meditatie vol te houden. Dit wil niet zeggen dat het onmogelijk hoeft te zijn. Maar het lijkt zeker moeite en

doorzettingsvermogen te vragen om opnieuw en opnieuw pogingen te ondernemen.

Vele mensen zouden al snel zulke levensstijl wensen achter te laten. Het doel van zulke meditatie is misschien 'om te leven in het nu'. Maar als men ook andere doelen zou wensen, dan zou die levensstijl eerder kunnen lijken te getuigen van doelloosheid. Vanuit de egoloosheid zou men een leegte kunnen gaan ervaren. Die vrijheid zou kunnen aanvoelen als een leegte. Men kan het de leegte van de vrijheid noemen. En dit geeft de kans aan het ego om zich te moeien. Vanuit het ego zou men een gebondenheid aan betekenis kunnen herkennen. Men is gebonden aan die levensstijl van het mediteren omwille van de betekenis die het zich zou schenken.

Maar men kan dan natuurlijk op zoek gaan naar een andere vorm van vrijheid. Waarbij men over meer kan beslissen. En dat zou dan als een bevrijding kunnen aanvoelen.

Maar ook hier is de vraag: voor hoe lang? Want men zou al snel kunnen vervallen in die levensstijl die men voorheen had en waar men vanaf wou door zich meer als een goeroe te gaan gedragen. Wat dan aanvankelijk als een bevrijding aanvoelt, zou ook al snel als een sleur kunnen worden wanneer men het leven wat te hard probeert te definiëren. Dan is er ook hier evenzeer een leegte te ontdekken in de vrijheid. En dan is er ook hier evenzeer een gebondenheid aan betekenis te ontdekken.

Nu, men kan proberen om beide levenswijzen te combineren. Dat is wat mensen reeds vaak doen. Soms doen ze wat ze willen doen of moeten doen. En ze kunnen hierbij trachten om de controle te behouden. Soms laten ze die controle los door iets te doen waarbij ze wat meer zouden bezinnen om bv. wat rust te vinden.

Maar is er ook een ander pad mogelijk? Dat pad van de goeroe leek te zwaar te zijn omdat men te veel van zichzelf leek te vragen. Wat als men minder van zichzelf zou vragen? Wat als men zich meer vrijheid schenkt opdat men minder de behoefte heeft om de

controle weer op te eisen?

Er kan dan een zekere doelloosheid zijn. Men kan tal van dingen doen die wel tot iets leiden en dan ook een houvast bieden maar die misschien niet compleet noodzakelijk zijn om te doen en waarvoor men niet al te veel controle hoeft uit te oefenen.

Uiteindelijk doet men altijd wel iets. Want zelfs wanneer men niets doet, doet men iets. En wat men dan net zou doen en willen doen, dat kan men zelf aanvoelen. Men hoeft het daarom nog niet uitvoerig gaan plannen. Men zou niet tal van controle hoeven op te eisen... net omdat men zich een zekere vrijheid schenkt... en ook een zeker houvast schenkt. Men doet niet al te sterk “niets” en niet al te sterk “iets”.

4. Over vrije wil

Vrije wil staat tegenover determinisme. Hoe zou vrije wil mogelijk kunnen zijn als alles in het universum zich volgens tal van wetten lijkt te gedragen?

Eén uitweg uit dit dilemma is om zelf een eigen determinisme voorop te stellen. Aldus, om zelf te bepalen hoe men zal leven. Als men voor zichzelf zou inzien hoe en waarom men zou moeten doen (of mogen doen) wat men voor ogen heeft, en als men dat dan nastreeft... en er ook nog in zou slagen, dan is het eigen gedrag nog steeds gebonden aan de wetten van dit universum. Maar men zou wel inzien dat men zelf het eigen leven een richting heeft laten uitgaan. Dus er is helemaal geen tegenstelling.

En het is cruciaal dat men in staat kan zijn om tal van projecten zelf te voltooien om zo iets te kunnen bereiken dat men wel wou bereiken.

Maar er lijken evenzeer grenzen te zijn. Men lijkt niet alles te kunnen bepalen. Wat als men bv. gelukkig wilt zijn? Men kan zich voornemen om gelukkig te gaan zijn. Maar het lijkt zeer moeilijk te zijn om dat vol te houden. Men lijkt die zeggenschap niet te

hebben. Men lijkt spontaan soms net niet gelukkig te gaan zijn. En dan kan er evenzeer een conflict ontstaan. Waarbij men alsnog wenst te proberen om gelukkiger te zijn. En waarna het alsnog kan falen.

Gelukkig is er ook nog een ander aspect dat men kan relateren aan vrije wil, namelijk, om vrijer te kunnen zijn van determinisme, inclusief het eigen determinisme. Wat zal men denken of doen binnen een uur? Of morgen? En overmorgen? Ergens moet het wel bepaald zijn. Er is vast een keten van oorzaak en gevolg die uiteindelijk aanleiding geeft tot de eigen gedachten en het eigen gedrag zoals dat zich zal voordoen. Maar dat is niet al te voorspelbaar. Er schuilt een zekere chaos in. En gelukkig maar. Want dit wil zeggen dat hoe men zal zijn, in zekere mate open is. En men kan die openheid in de hand werken. Want als men zich bv. bewust zou zijn dat men zich aan het gedragen is volgens allerlei routines die tot niet veel leiden, dan kan men die routines even proberen los te laten. Opdat men een andere ervaring tegemoet zou gaan. En daarin schuilt ook een vrijheid.

De rol die onze gedachten spelen, is dan ook zeer dubbel. Soms lijken de eigen gedachten ons te dienen opdat we iets kunnen bereiken dat we willen bereiken. En soms zijn de eigen gedachten net hinderlijk omdat ze soms niet leiden tot iets dat ons zal dienen terwijl ze dan in de weg kunnen staan van een spontanere ervaring.

Als men beide aspecten van vrije wil (het eigen determinisme zijn & vrijer zijn van determinisme) een kans wilt geven, dan zal men soms de eigen gedachten kunnen volgen omdat ze zich helpen terwijl men soms net de eigen gedachten beter loslaat. Soms is het deugdzaam om zich te identificeren met de eigen gedachten. En soms net helemaal niet. En de gave om beide te doen, lijkt cruciaal te zijn. Al vraagt het oefening. Het vraagt tijd om te leren herkennen wanneer het niet langer heilzaam is om over iets nog na te denken. Net zoals het tijd vraagt om het af te leren om dan op die gedachten nog in te gaan.

Dit geldt ook voor de aanpak die hier beschreven is. Als men deze aanpak zou wensen te volgen, dan lijkt men misschien niet al te vaak te mogen bezig zijn met na te gaan of men wel naar behoren die aanpak aan het volgen is. Want dan is men bezig met dat eigen determinisme. Om de aanpak naar behoren te volgen, dient men zichzelf wat meer te vinden opdat die aanpak spontaner in wording wordt gebracht.

Uit het niets

Hoe dient men nu te leven? Eigenlijk blijft het volkomen open. Dient men zich bv. toe te wijden aan iets? Of net niet? Wat zou men precies kunnen doen? En wat niet? Ik heb er geen antwoord op. En dat is een groot succes. Want het is niet aan mij om dat uit te maken.

1. Het grote niets

Wel, “het grote niets” is misschien als dat “grote zadel” dat werd aangehaald in “Stabiel op het zadel” in het hoofdstuk “Kunnen zijn”. Het is een ruimte die men verkrijgt doordat men zelf die ruimte laat bestaan.

Als men bv. gedreven is door verlangens of macht of als men geteisterd wordt door onmacht, dan is die ruimte voor zich ingevuld.

Als men tal van grote doelen wenst na te streven, dan probeert men die ruimte in te vullen voor zichzelf.

En als men dat niet doet? Dan lijkt er een leegte te ontstaan. Maar daarin schuilt ook een vrijheid. Het blijft open. Hoe gaat men dat invullen? Wel, als men dat op voorhand allemaal zou bepalen, dan is de ruimte alweer weg. Men kan hierin spontaan zijn. Men kan proberen te voelen wat werkt voor zich.

Sommige mensen komen noodgedwongen tot zo’n pad omdat ze de energie niet hebben om tal van dingen op poten te zetten. En toch heeft het pad veel te bieden. Net doordat men de ruimte laat, is men in staat om dingen te doen die men anders links zou laten liggen. Het wil ook niet zeggen dat men geen grote doelen meer kan nastreven. Men zou nog steeds bv. liefde kunnen uitdragen. Of men zou bv. nog steeds kunnen streven naar een betere samenleving door de arbeid die men verricht. Maar men zou dat misschien met mate doen opdat men het ook kan volhouden.

En ik denk dat men geleidelijk aan ook kan groeien door zo'n pad te bewandelen. Er zouden dus dingen kunnen mogelijk worden die men voorheen niet kon. Soms misschien ook andersom. Maar men zou dus in ontdekking en in beweging kunnen zijn. En daarin schuilt leven.

Het komt erop neer dat men wijs genoeg zou zijn om in te zien wat men kan doen en niet kan doen om zichzelf niet de das om te doen. En daar lijkt ook een logica in te schuilen. Want ergens bestaat men al. Al wat men in acht wilt nemen, kan men niet zomaar gaan verwaarlozen. Maar hoe doet men dat?

Eén wijze waarop men het kan proberen te doen, is om zelf de controle proberen te handhaven. Daar zet ik zelf wel wat vraagtekens bij. Want men lijkt er dan reeds vanuit te gaan dat men reeds zou weten wat men dient te doen terwijl dat misschien voor een stuk niet zo is. Maar mensen proberen dat wel en hopelijk groeien ze dan daarin door bij te leren.

De andere wijze is om het te laten begaan voor zich door voorzichtig te zijn. Ook hier wordt er dan vanuit gegaan dat men voor zichzelf weet wat men best niet doet. En wat men best wel doet. Om ook zo bij te leren en te groeien.

2. Kracht en energie als basis

Het behouden van kracht kan dienen als een basis om een levenswijze op uit te bouwen. Het zou er dan op aankomen om niet tegen zichzelf in te gaan. En wanneer zou men tegen zichzelf ingaan?

Wel, als men kracht verliest.

Als men zich sterk voelt, dan zou men bv. wel is macht kunnen uitoefenen. Maar als men achteraf zou inzien dat het gebruik van die macht nadelen met zich meebracht, dan zou men zich achteraf net wat zwak kunnen voelen omdat men niet zo wijselijk gehandeld zou hebben. Dus men zou aan kracht inboeten.

Bij verlangens kan het ook zo gaan. Men voelt zich sterk om bv. een affaire te beginnen of om te flirten. Maar men zou er mogelijk niet zo sterk uitkomen omdat men zou kunnen beseffen dat zich niet (helemaal) zo wou gedragen hebben. Dus men kan opnieuw aan kracht inboeten.

Ook bij het aangaan van verbondenheid kan het zo gaan. Men voelt zich sterk genoeg om met iemand verbondenheid aan te gaan ook al kan men moeilijk verbondenheid vinden met die persoon omdat hij/zij bv. een bepaalde verbondenheid wenst aan te gaan die zich niet ligt. Dan zou er negatieve verbondenheid kunnen ontstaan. En dan kan men aan kracht inboeten.

Het hebben van kracht gaat echter ook gepaard met energie. Als men de energie niet heeft om iets te doen, dan mist men misschien ook de kracht om het te doen. Als men iets doet dat zich krachten kost opdat men uitgeput raakt en opdat men des te meer op wilskracht zou dienen voort te gaan... tot ook dat mogelijk faalt... wel, als men de mogelijkheid heeft, dan kan men misschien beter even op krachten te komen door iets te doen dat zich energie schenkt, zoals bv. uitrusten of ontspannen. Als men echter te lang uitrust, dan kan men verveeld raken en lui worden. Dan kan het weer tijd worden om iets te doen opdat men aan energie en aan krachten kan winnen.

Er wordt er hier wel een beetje van uitgegaan dat de persoon reeds voldoende inzicht heeft om te beseffen wat fout is voor zich en wat niet fout is voor zich. De persoon dient zichzelf al goed te kennen.

En zou het dan slagen?

Wel, het slaagt vast altijd. Maar daarom niet op de wijze die men voor ogen had. Het is moeilijk om dat planmatig uit te oefenen. De eigenheid speelt altijd een rol en men heeft daar ironisch genoeg niet altijd iets over te zeggen.

3. Enige liefde

In de leegte is er tal van ruimte die men kan opvullen. Als het leven open is en ook als men zelf eigenlijk nog wat open is, dan kan dat op tal van wijzen opgevuld worden.

Het ego kan bv. opduiken. Men kan het zelf opvullen door tal van controle op te eisen.

Maar voor het ego zich al te sterk zou handhaven, zou men ook de liefde een beetje een kans kunnen geven. De egoloosheid die er zou zijn in zich, is eigenlijk een basis om liefde te kunnen geven.

Wanneer men niet aan zichzelf zou denken doordat men wilt aan zichzelf denken, en wanneer men niet vecht tegen de eigen onmacht omdat men dingen heeft losgelaten, dan kan men aan anderen denken en dan kan men hen een beetje liefde proberen te geven.

En die liefde is ook iets dat als een geschenk kan zijn voor zich. Het werkt niet bij iedereen. Het werkt eigenlijk enkel bij diegenen die zelf open kunnen staan voor liefde. Van hen kan men dan ook liefde krijgen.

Mensen die zich openstellen voor liefde, stellen zich kwetsbaar op. En als men zelf ook gekwetst is geweest, dan zou men zelf ook des te meer het niet over het hart kunnen krijgen om hun liefde voor zich af te wijzen.

En wanneer zij dan herkenning krijgen voor de liefde die ze zich geven, dan kan dat ook als een geschenk zijn voor hen. Men kan belangrijk zijn voor elkaar.

En men zou ook die leegte kunnen opvullen. Want slechts vrij willen zijn of vrij zijn, is moeilijk. De mens zou ook al snel kunnen gaan hunkeren naar controle om dat gevoel van leegte voor zichzelf weg te nemen. Maar er is nog een alternatief dat men niet al te snel mag vergeten. En dat is de liefde.

4. De liefde in zich blijft

Liefde lijkt het geregeld niet te halen van macht. Als men bv. iemand probeert lief te hebben terwijl die persoon uiteindelijk des te meer geïnteresseerd is in macht, dan kan men gekwetst achterblijven. Iets dergelijks geldt ook voor verleiding, wat natuurlijk te relateren is aan macht. Men zou bv. uit de eigen liefde kunnen aangetrokken zijn door iemand terwijl die persoon achteraf meer bleek uit te zijn op verleiding dan op liefde.

Dit heeft natuurlijk niet zozeer iets te maken met de liefde op zich. Het heeft te maken met naïviteit. Men weet niet beter. En diegenen die graag macht en verleiding uitoefenen, kunnen zich dan ook slim voelen omdat zij inderdaad de andere te slim af zijn. En als men zelf macht of verleiding zou uitoefenen, dan geldt hetzelfde.

Maar als men de liefde in zich niet opgeeft en als men veel naïviteit is kwijtgespeeld, dan kunnen de rollen omkeren. Want dan zou men kunnen denken dat diegenen die macht of verleiding uitoefenen, niet zo slim bezig zijn en zichzelf wat voor de gek houden. Omdat het allemaal nogal banaal kan lijken. En als ze zich daar maar blijven mee bezighouden, dan lijken zij het echt niet beter te weten.

Nu lijkt het misschien alsof ik een superieure positie aan liefde wens toe te hechten. En eigenlijk lijkt mij die er ook wel te zijn. Maar vanuit liefde gaat het natuurlijk niet over superioriteit. Het helpt alleen een beetje om in te zien dat die liefde in zich een wijselijk pad voor zich kan vormen.

Want als men voorheen faalde omwille van macht of verleiding over zich, dan kan men gekwetst raken. Maar als men uiteindelijk toch aan die liefde blijft vasthouden en als men ondertussen wat herstelt van die pijn, dan kan men des te sterker staan dan ooit voorheen in het geven van liefde. Het is dus werkelijk misleidend om te denken dat macht te sterk is om te overwinnen. Want als men zelf die macht kan overwinnen door de liefde in zich te behouden, dan lijkt macht dan toch geen macht meer te hebben

over zich. En dat is een belangrijk punt.

En macht heeft hier dus diverse vormen. Soms zijn mensen uit op macht. Soms is de macht verdoken. Dit kan het geval zijn bij autoriteit die zogenaamd goed zou zijn... maar het toch niet zo is. Dit kan ook het geval zijn bij het oordelen over iemand. Als mensen zich bv. afkeuren als iemand die niet zou deugen, dan kan die afwijzing liefdeloos aanvoelen. En dat kan zich kwetsen en het voor zich moeilijker maken om nog liefde op te brengen. Maar dat is allemaal los te laten. En wat is dan de beloning?

Wel, ik denk, een wijzer pad. En het lijkt dan zonde te zijn om het niet te kiezen.

En als men dat grondig heeft ingezien, wie gaat dan de liefde in zich nog kunnen wegnemen? Wel, niemand. Het lijkt zelfs haast onmogelijk te worden om zelf nog die liefde weg te nemen bij zichzelf.

De liefde blijft. En ze kan wel verscheurd raken, maar ze kan ook weer groeien.

5. Eén waarheid

Eigenlijk lijken er voor de mens altijd twee ‘waarheden’ in werking te zijn, namelijk, een waarheid waarin men gelooft en een individuele waarheid. Iemand kan bv. geloven in macht en die persoon zou dan vast macht willen uitoefenen. Maar daarnaast zal die persoon ook nog een individuele waarheid hebben. Als die persoon dan bv. slaagt in het uitoefenen van macht, dan kan die persoon zelfvertrouwen krijgen en zelfliefde voelen. Die persoon begint dan een beeld te vormen over zichzelf maar evenzeer over de omgeving.

Het zijn twee verschillende ‘waarheden’. Of stel bv. dat iemand net gelooft in liefde. Ook die persoon kan daarnaast een individuele waarheid hebben. Die waarheid kan dan draaien rond hoe men zelf in het leven staat. Of over hoe andere mensen in het leven zouden

staan, volgens zich.

Men heeft altijd twee ‘waarheden’ nodig. Ik snap wel dat “waarheid” niet het beste woord is. Het gaat eerder over wat waar is voor ons. Maar men heeft twee van zulke waarheden nodig om een context te hebben. Hoe zou men immers de realiteit, zoals men ze waarneemt, anders gaan plaatsen? Men luistert bv. naar een nieuwsuitzending. En men neemt de feiten in zich op (als het natuurlijk al feiten zouden zijn). Maar wat doet men dan met die feiten? Men begint zelf een mening te vormen. Wat er zou dienen te gebeuren... wat er is mis gelopen... hoe het is misgelopen... Men kleurt dat zelf in. En men doet dat op basis van een eigen waarheid die men heeft gevormd en waarin men gelooft. Dat wij zelf een context kunnen vormen, dat is noodzakelijk om bewust te kunnen zijn.

Soms ontstaan er problemen omtrent die waarheden voor zichzelf. Men maakt bv. een fout terwijl men goed wou zijn. Die individuele waarheid kan aangetast raken.

Of men wordt verkeerd beoordeelt. Anderen zouden zich als ondeugend of kwaadaardig kunnen aanzien terwijl men zelf eigenlijk goed wou zijn. En dan kan die individuele waarheid aangetast raken maar evenzeer zou het moeilijk kunnen worden om nog te geloven in die goedheid of liefde.

Of men wou iets bereiken en men faalt en het geloof in zichzelf stort ineen.

Mensen kunnen dan beginnen te puzzelen. Als men een fout heeft gemaakt, zou men dan bv. des te meer de liefde dienen te omarmen om dat geloof in de eigen goedheid weer te herstellen en opdat men houvast kan vinden wanneer anderen zich bv. als een dader zouden aanzien?

Het is een poging om weer harmonie te vinden tussen die individuele waarheid en die waarheid waarin men gelooft, in dit voorbeeld, de liefde.

Maar wat dient men te doen? Wel, dat is een open vraag natuurlijk. Het is aan zichzelf om dat uit te maken.

In dit boek is ook een waarheid ontwikkeld. Een waarheid waarin men misschien voor een stuk in kan geloven. Ik geloof natuurlijk in die waarheid. Maar ik zie ook dat er moeilijkheden kunnen ontstaan doordat mensen moeite hebben om hun individuele waarheid in lijn te brengen met die waarheid waarin ze willen geloven.

Wie is men? Is men bv. zo liefdevol als dat men wilt zijn omwille van de liefde waarin men gelooft? Wel, misschien niet. Men is wie men is. Als iemand bv. gelooft in liefdevolheid terwijl die persoon af en toe eigenlijk ook wat aan zichzelf denkt, dan kan men zien dat dit een aspect is van die persoon. Als die persoon dan zichzelf niet liefdevol genoeg vindt omdat hij/zij af en toe aan zichzelf denkt, dan is dat ook een aspect van die persoon. Kan die persoon dan alsnog liefdevoller worden? Dat kan natuurlijk. Ik weet niet of het zou hoeven. Maar als die persoon dat zou willen, dan kan die persoon zich hierbij als problematisch zien. Men is niet liefdevol genoeg dus men dient er iets aan te doen.

In dit boek is het ook één en al oplossing en probleem. Zo werden al die ideeën uit dit boek ontwikkeld. En uiteindelijk leert men veel bij en dat is natuurlijk waardevol. Maar is men uiteindelijk al de problemen voorbijgestreefd? Want zelfs al heeft men veel geleerd, dit wil helemaal niet zeggen dat het leven ineens in zijn plooi valt. Vast wel voor een stuk. Men lijkt alleen geen finale oplossing bekomen te zijn.

Dit is eigenlijk te relateren aan het ego en aan de egoloosheid. Het ego kan zich voordoen als datgene dat de oplossing aanbiedt terwijl datzelfde ego evenzeer problemen veroorzaakt. Dit werd besproken in “Van ego naar egoloosheid” in het hoofdstuk “Egoloosheid”.

In dat voorbeeld van die persoon die liefdevol wilt zijn en zichzelf niet liefdevol genoeg vindt, kan er gekwetstheid zijn. Men zou het

een schending van de egoloosheid kunnen noemen. Maar dan komt er ook een 'ik' tevoorschijn. En dat wijst op het ego. Die persoon wilt er iets aan doen. De persoon wilt een oplossing. En is ook hier het ego dan zowel datgene dat een oplossing aanbiedt als dat het ego problemen met zich meebrengt? Ik denk het wel. Omdat het nooit lijkt op te houden. Opnieuw en opnieuw kunnen er voor die persoon problemen tot stand komen.

Het onderliggende probleem dat hierbij steeds opnieuw lijkt op te duiken, is dat die persoon wilt om die waarheid waarin hij/zij gelooft in lijn te brengen met die individuele waarheid. En gaat dat ooit lukken? Misschien niet. Misschien ook wel. Maar er lijkt wel een uitweg te zijn. Het neemt de problemen niet weg. Men zou ze herkennen. Maar men zou er anders mee omgaan.

Die persoon in dat voorbeeld zou hierbij dan kunnen inzien dat hij/zij niet zo liefdevol is. En die persoon zou dat dan vast niet aangenaam vinden. Maar die persoon herkent dat hij/zij zo is en die persoon kan geloven in die waarheid over zichzelf. En die persoon kan daar dan nog steeds in aan doen als hij/zij dat wilt. Maar men hoeft zich hierbij niet tot het probleem te maken. Men zou dan simpelweg kunnen proberen om liefdevoller te zijn. En als dat dan niet lukt, dan zegt dat weer iets over zichzelf. Maar men zou mijden om zichzelf tot het probleem te maken door te herkennen dat men is zoals men was.

Het verschil is dus dat die context, die waarheid waarin men gelooft, verandert. Het zou niet langer zozeer gaan om een waarheid die buiten zich ligt, als een ideaal zoals liefdevolheid. Die context zou net zichzelf worden, zoals men zich daar bewust van wordt. Men zou geloven in hoe men is, zoals men dat dan zou waarnemen. Het verschil is dat die context altijd bereikt is. Zal men daar dan tevreden mee zijn? Soms wel, soms niet. Maar men krijgt eigenlijk talloze kansen om anders proberen te zijn. En men kan dat op ieder moment proberen. En men komt evenmin tot een finale oplossing. Maar men gaat er anders mee om. En dat is wel een uitweg.

Het nadeel? Men zal niet langer pogen om een eigen context te ontwikkelen via tal van ideeën die onafhankelijk zouden bestaan van zich, zoals dat in dit boek gaande was.

6. Ontoepasselijke ideeën

Wat is het nut van het opdoen van al die ideeën?

Wel, er is altijd enig nut. Men verkrijgt een inzicht. Maar men kan dat idee dat men meekrijgt wel moeilijk gaan toepassen als een methode.

Het is zoals wanneer iemand aan zich wilt laten blijken dat hij/zij liefde voor zich heeft. Nu, laten blijken dat men liefde heeft voor zich, is niet altijd hetzelfde als liefde geven. Het kan ook een poging zijn om de andere geliefd te laten voelen zelfs wanneer men op dat moment moeite heeft om spontaan liefde te geven. En dat kan aan gevoeld worden door elkaar.

Dus zelfs al heeft men dat idee om de andere geliefd te laten voelen, men kan dat idee daarom nog niet zomaar gaan toepassen.

Dus de bewustwording kan zich tal van ideeën schenken. Maar men kan die daarom nog niet zomaar gaan toepassen. Althans, men past ze misschien toe. Maar misschien vaak wanneer men er zich niet zo bewust van is. Men past ze misschien vaak onopzettelijk toe. Als iets dat men spontaan doet.

Dus de kwestie die zich dan stelt is: dient men nog meer ideeën op te doen of dient men dat achterwege te laten opdat men des te spontaner kan leven?

Beide opties hebben iets te bieden. Maar het is moeilijk om volgens één van beide opties te leven. Ideeën komen nu eenmaal vrij spontaan tot zich.

Maar als men dan al heel wat ideeën heeft opgedaan dan kan men misschien die ideeën ook wat des te meer achterwege laten opdat men des te spontaner kan leven. En opdat men zichzelf kan laten

zijn, ook al zou men dan minder een zicht hebben over hoe en waarom dat nu net precies is zoals men is. Zolang men niet sterk ingaat tegen al die ideeën waarin men gelooft, is dat misschien niet echt een probleem.

Het zou betekenen dat men des te minder zou leven volgens één specifieke nauwgezette levenswijze vanuit de gedachte dat het voor een stuk faalt. Maar dat proces kan geleidelijk aan verlopen. Men hoeft niet alles te laten vallen noch hoeft men alles vol te houden. Alles volhouden, lukt immers vaak niet. Het kan zichzelf uitwijzen. Wanneer men merkt dat iets niet werkt, dan kan men het loslaten of een beetje loslaten. En meer hoeft men misschien niet te doen.

7. Reëel maken

De realiteit is wat echt is. Het is de waarheid.

Als iemand opzettelijk leugens zou verspreiden en als anderen in die leugens zouden gaan geloven, worden die leugens dan de waarheid? Zeer zeker niet. De waarheid is dan dat tal van mensen het noorden wat kwijt zijn doordat ze geloven in leugens terwijl ze dat zelf niet doorhebben.

Dus men kan niet zomaar de realiteit gaan maken. Voor een stukje wel natuurlijk. Want die leugens zijn verspreid. Maar de persoon die loog, blijft iemand die liegt, ook al geloven anderen dat hij/zij de waarheid sprak.

Dit geldt evenzeer voor liefde bijvoorbeeld. Men kan die niet zomaar reëel maken. Want als men op commando iemand zou kunnen geliefd laten voelen, dan gaat het vast meer over beïnvloeding dan over liefde.

Dit lijkt mij voor alles te gelden. Men kan niets zomaar reëel maken.

Als men dat beseft, dan kan men het des te meer laten om dat toch te proberen daar waar het niet zal lukken. En als men dan toch iets

probeert te realiseren, dan kan het helpen om te beseffen wat men daarbij kan realiseren en wat men daarbij niet kan realiseren.

Intermezzo I

Het belang van een gemeenschap

Er is nog niet veel gepraat over de wereld zelf. De wereld lijkt vol contrasten te zijn. De wereld lijkt zowel datgene te zijn waaruit het onheil voortkomt als dat de wereld datgene is dat het onheil aanpakt.

Denk bv. aan het drugsmilieu. Het kan gelinkt worden aan criminaliteit en het kan gelinkt worden aan mensen die verslaafd raken. Maar vele van die drugs komen uit het buitenland. Als er hier geen drugs zou binnen geraken, dan zou het drugsmilieu sobere tijden beleven. En dan zou er tal van criminaliteit en tal van verslavingen kunnen voorkomen worden.

Vanuit de maatschappij tracht men om oplossingen te bieden voor verslavingen en drugsgerelateerde criminaliteit. Maar tegelijkertijd lijkt de maatschappij te falen doordat het die criminaliteit en die verslavingen niet kon voorkomen doordat men die drugssmokkel niet kon voorkomen. En voor mij gaat het dan niet zozeer over de moeilijkheid om quasi alle drugssmokkel de das om te doen. Het kan vast beter bestreden worden. Maar het is ook vast moeilijk om het helemaal te voorkomen.

Maar ik wens hier niet aan politiek te doen. Ik wens gewoon vast te stellen dat de maatschappij het probleem niet voorkomt. De maatschappij faalt. De maatschappij lijkt zowel de oplossing als het probleem te zijn.

En dat is op tal van vlakken het geval. Men kan bv. mensen hebben die met burn-outs of zelfmoordgedachten zitten omdat hen bv. het leven zuur wordt gemaakt. En dan zijn er tal van kanalen die mensen kunnen opzoeken om hulp te verkrijgen. Maar tegelijkertijd kon men niet voorkomen dat zij het zo zwaar te

verduren kregen. Dat wordt wel getracht. Er zijn bv. tal van campagnes die pestgedrag veroordelen. Maar in de maatschappij lijkt het toch geregeld te falen. Dat is jammer maar dat is nu eenmaal zo.

In België lijkt het dan nog mee te vallen. In sommige landen lijkt men nog harder te proberen om van de slachtoffers net de daders te maken en omgekeerd. Denk bv. aan de protesten rond “Black lives matter” in de VS. Dan gaan er stemmen op die net de agenten als de slachtoffers gaan aanzien. Er wordt ontkend dat er vreedzame protesten zijn. En de rellen die er dan weliswaar zijn zouden dan simpelweg de kop mogen ingedrukt worden met machtsvertoon. Terwijl hervormingen van de politie haast niet nodig zouden zijn.

Ook drugsgebruikers lijken in tal van landen als zware criminelen te worden behandeld. Ze riskeren zware straffen in de gevangenis of ze worden zelfs tot dood veroordeeld terwijl ze vaak hulpeloos waren om hun verslaving de rug toe te keren. En terwijl de staat in zekere mate moet gefaald hebben door die drugssmokkel onvoldoende te voorkomen.

En dan lijkt de wereld zelfs narcistische trekken te hebben. Alsof de wereld geregeld een ziekelijke zelfliefde heeft waarbij men doet alsof men het slachtoffer is terwijl men weet dat men de dader is.

Hoe kan men die wereld transformeren? Men wilt dat vast vanuit de politiek. Maar dat lijkt op zijn minst een lange weg te zijn. Het zou tal van kleine of grote revoluties behoeven. Denk bv. aan hoe Martin Luther King zovele tientallen jaren het onrecht naar de zwarte gemeenschap bestreed terwijl het er nu nog steeds is. En dan tracht men om die strijd opnieuw de kop in te drukken.

Het geeft weinig hoop. In zulke tijden gaan mensen op zoek naar betekenis. Religie lijkt dan antwoorden te kunnen geven. Maar vele mensen lijken niet meer open te staan om een geloof in God te omarmen of om bv. de leer van het boeddhisme op te nemen.

Misschien mist men een gemeenschap. Men kan zo’n

gemeenschap trachten te creëren rond een religie. Zoals dat vaak het geval was en is. Maar wat als vele mensen niet die stap gaan nemen? Kan er geen alternatief zijn? Wat als er een gemeenschap zou bestaan die mensen tracht samen te brengen? Zou zo'n gemeenschap geen preventieve rol kunnen hebben?

Denk bv. aan iemand die harddrugs gebruikt. Hoe is die persoon in die situatie beland? Wel, tal van personen kunnen in zo'n situatie belanden. Men kan opgroeien in een liefdevol gezin en uiteindelijk aan de harddrugs belanden. Maar soms zou een problematische situatie binnen het gezin uiteindelijk mede aanleiding kunnen geven tot het gebruik van harddrugs. En wat als die problematische situatie binnen het gezin eerder was aangepakt geweest? Dan had men mogelijk ook het gebruik van harddrugs kunnen voorkomen. En dat is dus ook een vorm van preventie.

Want er zijn wel tal van kanalen die kunnen geraadpleegd worden wanneer er probleemsituaties opduiken. Maar gebeurt dat? Misschien helemaal niet. Men heeft niet altijd een affiniteit met die maatschappij. Die persoon in dit voorbeeld zou in zekere mate reeds buiten de maatschappij kunnen staan. En dat gezin mogelijk ook.

En dan zou het helpen als er een ander opvangnet is. En dat zou dan bv. kunnen geboden worden door zo'n gemeenschap. Wat als dat gezin met haar problemen een toenadering zocht tot een gemeenschap die zelf liefde, begrip en warmte aan de dag probeert te leggen op tal van wijzen? Misschien konden die familiale problemen van dat gezin dan des te meer in de kiem gesmoord worden.

En wat is het verschil met zo'n gemeenschap tegenover bv. hulplijnen die men kan raadplegen? Wel, het is natuurlijk anders. Van zo'n gemeenschap kan men deel uitmaken. Dat kan aantrekkelijker zijn om op te zoeken. Aan zichzelf toegeven dat men hulp nodig heeft, is moeilijk en ook niet evident.

En zo'n gemeenschap is ook veel ruimer dan het aanbieden van

hulp. Het gaat ook om gezelligheid en vriendschap die kan ontwikkeld worden doordat mensen zouden samenkomen voor tal van activiteiten. En dat zouden dan zeer verscheiden activiteiten kunnen zijn om een breed publiek te kunnen aantrekken. Het zou kunnen gaan om voordrachten, dialogen of simpelweg een namiddag of avond in elkaars gezelschap.

En natuurlijk kan men reeds zulke dingen doen. Maar de activiteiten zouden binnen een bepaalde context plaatsgrijpen. Om proberen een samenhang te vinden tussen de leden van een gezin of tussen verschillende bevolkingsgroepen. Er zou werkelijk de bedoeling zijn om mensen samen te brengen. Om een beetje water bij de wijn te doen opdat ze des te meer een toenadering kunnen vinden naar elkaar.

En mensen zouden ook begrijpen dat die gemeenschap daarvoor staat. Men zou dus niet slechts kiezen voor activiteiten. Men zou ook kiezen om kennis te maken met een gemeenschap en een andere manier van leven.

Het zou ook een andere manier zijn om onrecht te bestrijden. Denk bv. aan “Black lives matter”. Natuurlijk is het afschuwelijk dat zwarte mensen of andere mensen hun leven zouden moeten laten omwille van buitensporig politiegeweld. Maar gaat men die strijd winnen? Dat is niet evident. En dat is zeer zorgwekkend. En die narcistische trekken in de wereld zijn ook hier van belang. Want vanuit het narcisme wilt men het onrecht begaan. Natuurlijk zijn er agenten die weten dat ze hun boekje enorm te buiten gaan. Zij hebben dan geen attitude waarin zij aangedaan zijn van het onrecht dat ze veroorzaken. En zij zijn hier meer dan enkel een agent. Zij zijn ook een individu dat anders had kunnen handelen maar het niet deed. Dus het is niet slechts gerelateerd tot de politie. Het is ook gerelateerd tot de mensen in de samenleving en hun verdeeldheid.

Zo’n gemeenschap kan dan een brug vormen en een alternatief vormen t.o.v. die corrupte maatschappij. Het belang van die

gemeenschap is om dan ook aan te tonen dat er een alternatief is tegenover die corrupte maatschappij. Zo kan men aantonen dat er meer is dan een maatschappij die in handen is van zij die wegekomen met hun machtsmisbruik. En daarom is het van groot mentaal belang. Zowel bij diegenen die het machtsmisbruik ondergaan als bij diegenen die het machtsmisbruik plegen. Zij die hun macht misbruiken, willen geloven dat hun macht zal heersen in de maatschappij. Als er dan een gemeenschap is die een andere weg aanbiedt, dan lijkt die corrupte macht voor een stuk te verbrokkelen. Zo is het eigenlijk ook bij iemand die gebukt gaat onder het narcisme van iemand. De narcist zou eronder kunnen lijden dat men uit diens macht kan ontsnappen. De narcist zou mogelijk niet liever hebben dat men met zich de strijd aangaat omdat hij/zij zou denken dat men het toch niet kan winnen. En men mag dan wel de strijd aangaan. Maar het kan eveneens helpen om die strijd ook op een andere manier te voeren, namelijk, door het bieden van een alternatief in de samenleving.

1. Activiteiten om mensen samen te brengen

Er zijn tal van activiteiten mogelijk om mensen samen te brengen en om hierbij het gevoel van een gemeenschap naar voren te brengen.

1.1. Behulpzaam gezelschap

Men zou activiteiten kunnen organiseren waarbij mensen simpelweg samenkomen om te babbelen. Zij zouden dan in verscheidene groepjes aan de slag te kunnen gaan om gewoon de nood aan een babbel of een luisterend oor te kunnen verkrijgen. Dit kan op zich al van groot belang zijn voor mensen die bv. eenzaam zijn. Vrijwilligers zouden dan als moderator kunnen optreden wanneer dat nodig zou zijn.

Op die manier kunnen er vriendschappen groeien. Men kan mensen leren kennen die men vertrouwt. En als men dan worstelt met een probleem dan zou men zelf een gevoeliger onderwerp

misschien toch wel wensen te delen in beperkte kring opdat men zo ook weerklink zou kunnen vinden. En opdat men zo ook mogelijk beter zou weten wat men het beste zou doen. Zo zouden tal van mensen kunnen worden geholpen nog voor ze eventuele professionele hulp zouden raadplegen. En hierin kan dan ook een preventieve rol schuilen.

1.2. Een podium

Ten eerste zou men een podium kunnen creëren voor mensen om iets naar voren te brengen. Zo zouden mensen uit de streek alsook lokale verenigingen de kans krijgen om een kleine voorstelling of een kleine voordracht te geven. Men zou hierbij bij voorbaat dienen na te gaan of die voordracht of voorstelling ook helpt om mensen samen te brengen.

Zo niet, dan zouden er evenzeer mensen kunnen optreden die bv. een extreemrechtse (of extreemlinkse) mening komen verkondigen. Of men zou mensen kunnen hebben die optreden en die hierbij alle aandacht op zich trachten te focussen zodat het eerder om hen lijkt te gaan dan om de gemeenschap. Of men zou mensen kunnen hebben die enorme afbrekende kritiek geven. En als men dat allemaal zou toelaten dan zou dat het gemeenschapsgevoel kunnen benadelen. Daarom dat men dus op voorhand zou dienen te weten wat er zou worden voorgedragen.

Wat dan wel zou kunnen voorgedragen worden, zijn bv. verhalen waaronder persoonlijke verhalen, gedichten, humor, muziek, filosofische bedenkingen, enz. Men zou hiermee aan tal van mensen de mogelijkheid kunnen geven om op lokaal vlak iets naar voren te dragen. En er zijn vast nog tal van kandidaten die dat wel zouden willen.

Dit is eigenlijk gelijkaardig aan wat men doet via media. Tal van mensen proberen iets naar buiten te brengen via sociale media of via radio of tv. Maar dat is ook niet evident. Dit is een alternatief. En het zou ook levensecht zijn. Omdat men het live zou

meemaken. En het kan mensen ook bij elkaar brengen.

1.3. Dialogen

Om mensen te herenigen rond bepaalde thema's, dient men dat thema op tal van vlakken te belichten. Zo niet, dan zullen sommige mensen vinden dat hun mening niet aan bod komt. En dan kunnen zij gaan afhaken. Ook dit benadeelt de vorming van een gemeenschap.

Stel dat er bv. vanuit die gemeenschap er een publieke dialoog zou worden georganiseerd rond migratie. Dan zou men zowel een vluchteling kunnen uitnodigen als dat men iemand uitnodigt die kritisch staat tegenover migratie als dat men een expert uitnodigt op het vlak van migratie. Het zou de bedoeling zijn dat men zo tal van mensen in het publiek kan betrekken in de dialoog.

Toch zou men ook hier best een zekere selectie doorvoeren. Men zou bv. evenzeer iemand kunnen uitnodigen die radicale standpunten heeft tegenover mensen van andere afkomst. Zo iemand zou dan bv. verdeeldheid kunnen trachten te zaaien tussen elkaar. Die persoon zou dan bv. kunnen trachten dat zijn/haar radicale mening zou zegevieren en al zeker niet ten onder zou gaan door de meningen van anderen aan te vallen als die tegen de eigen mening ingaan. Of door de meningen van anderen net goed te keuren als dat zou helpen om mensen te scharen achter de eigen overtuiging. En dan gaat het niet langer over het komen tot een overtuiging die gebaseerd is op feiten. En dit zou verdeeldheid kunnen zaaien onder het publiek. Wat dan ook een nadelig effect zou kunnen hebben op de vorming van een gemeenschap. Het zou daarom belangrijk zijn dat er een dialoog zou plaatsgrijpen onder mensen die van goede wil zijn.

1.4. Opgravingen van verdoken waarheid

Hoe zit de wereld in elkaar? Dat is een verschrikkelijk moeilijke vraag om te beantwoorden. Maar vele mensen willen de wereld

begrijpen of beter begrijpen. En dat is ook van groot belang. De bevolking dient immers geïnformeerd te zijn. Maar niet iedereen gaat daarom tal van boeken lezen om dichterbij de waarheid te komen. En als men afhangt van andere media, zoals bv. tv, radio of YouTube, dan zal dat ook niet altijd leiden tot een veel beter begrip van wat er plaatsgrijpt. En zo blijft er tal van verdoken waarheid achter.

Gelukkig zijn er tal van mensen die zich wel goed geïnformeerd hebben. Net zoals er tal van mensen zijn die misschien wel grondig zouden willen uitzoeken of die zogenaamde experts het wel degelijk bij het juiste eind hebben. De juiste informatie is vaak beschikbaar. Maar die informatie dient verzameld te worden om ze dan naar buiten te brengen.

Zo zouden er dan lezingen kunnen zijn waarin men probeert om die verdoken waarheid te delen. En omdat het live zou gebeuren, zou het ook vast beter bijblijven.

1.5. Economische activiteit

Ook economische activiteit kan het gevoel van een gemeenschap bevorderen. Men kan er natuurlijk ook ten dienste mee staan van anderen. Maar het dient zorgvuldig te gebeuren. Men zou niet mogen uit zijn op winstbejag. Meer nog, het lijkt optimaal te zijn wanneer het zo min mogelijk om geld zou draaien.

Denk bv. aan voedselwaren. Men zou tal van voedselwaren zelf kunnen maken binnen die gemeenschap als men enkele vrijwilligers vindt die met plezier daar deel van willen uitmaken. Stel dat men bv. confituur of appelmoes of yoghurt wilt maken. Men zou misschien makkelijk lokaal aan de ingrediënten kunnen geraken. Misschien hebben tal van mensen bv. zelf appels die ze ter beschikking willen stellen. En daarnaast zouden ze ook bij een lokale boer aan tal van fruit, groenten of melk kunnen geraken. Zo maakt die boer ook al een beetje deel uit van die gemeenschap.

Eens men de nodige ingrediënten heeft verzameld, zouden enkele

vrijwilligers samen de handen uit de mouwen kunnen steken. Ze hebben dan weliswaar wel een keuken nodig. Maar misschien kunnen zij bij iemand thuis gaan koken. Of misschien kunnen zij een keuken aan zeer lage prijs gebruiken.

Die vrijwilligers zouden kunnen beloond worden met een deeltje van hun opbrengt aan confituur of appelmoes, e.d. En de rest zouden zij kunnen verkopen om uit hun kosten te komen. Die producten zouden dan aan lage prijs kunnen verkocht worden. En zij zouden vast ook van prima kwaliteit zijn aangezien zij artisanaal worden bereid. Misschien kunnen die producten dan zelfs aan huis bezorgd worden door een vrijwilliger die dat met plezier wenst te doen.

Het zou hierbij wel belangrijk zijn dat men vanuit die gemeenschap zelf niet de lokale economie gaat bestrijden. Men zou bv. ook maaltijden kunnen bereiden binnen die gemeenschap maar dan valt het meteen te bevragen of men niet een deel van de markt zou ontnemen van de lokale traiteurs. Een alternatief idee is dat men dan gezamenlijk eten bereidt voor eigen gebruik. Zo zou men dan aan lage kost en met weinig arbeid een heleboel eten kunnen bereiden.

2. Aandachtspunten voor zo'n gemeenschap

2.1 Het belang van neutrale grond

Om mensen met diverse overtuigingen samen te brengen, kan het van groot belang zijn om een omgeving te creëren die zich in neutraal gebied bevindt.

Als men bv. mensen met linkse overtuigingen wilt verenigen met mensen met rechtse overtuigingen, dan kan het van groot belang zijn dat men herkent dat geen van beiden zal geneigd zijn om toe te geven aan de andere. Dus als men bv. een activiteit wilt organiseren rond multiculturaliteit, dan lijkt men snel te kunnen herkennen dat men sommige mensen met rechtse overtuigingen zal

gaan weren omdat zij rillingen krijgen van dat woord. En iemand met linkse overtuigingen zou dan kunnen geneigd zijn om te stellen dat men zo'n activiteit niet hoeft te laten omdat sommige mensen er niet voor te vinden zijn.

Maar er lijkt een logica te schuilen in het midden van die hele discussie en van die hele strijd. Want die strijd leidt tot verdeeldheid en niet tot oplossingen. En het zou een verademing kunnen zijn om even uit die strijd te kunnen stappen, voor iedereen. En dat kan men doen door een gemeenschap te creëren die zich niet positioneert als zijnde links of rechts.

2.2 Gebrek aan autoritaire posities

Bij zo'n gemeenschap kan het ook van groot belang zijn dat men binnen die gemeenschap geen autoritaire positie kan hebben. Omdat zulke autoriteit kan misbruikt worden. Aldus, men hoort geen activiteiten te hebben waarin één of meerdere personen hun macht zouden kunnen misbruiken door anderen opzettelijk te misleiden of te kwetsen. Dit geldt zowel voor diegenen die de activiteiten uitvoeren als voor het bestuur van die gemeenschap.

Binnen het bestuur zou dan iedereen gelijk kunnen zijn. Maar dit lijkt wel een zeker houvast te vragen. Als men bv. jaar na jaar die gemeenschap ziet evolueren omdat er nieuwe mensen in het bestuur komen die zo'n gemeenschap een andere richting wensen laten uitgaan, dan verdwijnt het houvast terwijl dat van groot belang kan zijn voor de mensen die contact hebben met die gemeenschap. Daarom zou men tal van basisregels kunnen hanteren die zelf vrij onveranderlijk zouden zijn. Eén basisregel zou dan zijn dat men het gebrek aan autoritaire posities dient te respecteren. Een andere basisregel is dat men geen grote wijzigingen of zelfs helemaal geen wijzigingen zou doorvoeren aan een activiteit die al naar behoren werkt. Men zou ze dan ook niet zomaar afschaffen. Nog een andere basisregel zou erom kunnen draaien om naar de mensen binnen die gemeenschap zelf te luisteren.

II. Op zoek naar maatschappelijke vernieuwing

Armoede en de kost van het wonen

Het lijkt mij evident genoeg te zijn dat er een noodzaak is om een opvangnet te hebben voor burgers die in problemen verkeren. Toch lijkt dat opvangnet, het sociaal systeem, tegelijkertijd als een oplossing te zijn voor een probleem dat er beter niet zou zijn. Als er bv. quasi geen ziekte en invaliditeit zou zijn in een land dan zou het nog steeds positief zijn dat er een opvangnet is voor die weinigen die toch ziek worden of toch gehandicapt zijn. Maar het zou natuurlijk als positief mogen beschouwd worden dat er dan nauwelijks zo'n opvangnet nodig is omdat er nauwelijks ziekte en invaliditeit zou zijn. Natuurlijk lijkt men ziekte en invaliditeit niet zomaar van de kaart te kunnen vegen. Maar wat met armoede bijvoorbeeld? Dient er in een welvarend land zoals België eigenlijk wel armoede te zijn? Misschien is armoede dan wel quasi uit te roeien.

Maar hoe dan? Om armoede te voorkomen, lijkt het noodzakelijk te zijn dat er voldoende werk beschikbaar is. Maar grofweg lijkt men te kunnen stellen dat wanneer er geen economische depressie is, er wel degelijk voldoende jobs in de aanbieding zijn. Misschien zijn de lonen niet hoog genoeg. Misschien dient men de laagste lonen te verhogen door nieuwe barema's op te stellen. Dit lijkt natuurlijk wel een mogelijke aanpak te zijn die aandacht mag verdienen.

Maar er is zeker ook nog een andere aanpak mogelijk, namelijk, om de levenskosten te verlagen. Of anders gesteld, om de koopkracht te verhogen door het leven minder duur te maken. Hoe kan men het leven minder duur maken? Wel, dat kan natuurlijk op

tal van wijzen. Men kan groepsaankopen doen, men kan misschien hogere inkomens meer belasten om die inkomsten te gebruiken om armoede te bestrijden, enz.

Ik wens me te focussen op de kost van het wonen. Zowel de huur als het afbetalen van een woning is immers een grote hap uit het budget. Zeker het betalen van huur lijkt me vaak te kunnen geassocieerd worden met armoede. Haast iedereen lijkt ook te begrijpen dat het betalen van huur als een afbetaling is van een woning die men nooit zal bezitten. Het lijkt dan ook steek te houden om slechts te huren als het een tijdelijke oplossing is... of als men geen andere oplossing voor ogen heeft. Kon men maar meer mensen laten ontsnappen uit die vicieuze cirkel van armoede en huur.

1. Fractionele lening bij de aankoop van een woning

Stel dat iemand zo'n 45 jaar oud is en een lening wilt aangaan om een woning te kunnen kopen. En stel dat die persoon voorheen al die jaren huur heeft betaald zodat die persoon weinig kapitaal heeft kunnen vergaren. Dan zal het voor die persoon enorm moeilijk worden om zo'n lening te krijgen omdat men bij de bank zou menen dat die persoon nooit diens lening zou kunnen afbetalen. En dan zou die persoon zich mogelijk gedwongen zien om toch huur te blijven betalen.

Nochtans lijkt er toch een alternatieve piste te zijn, namelijk, dat men 'een deel van de woning' zou kunnen aankopen. Het zou als volgt gaan: die persoon zou toch een lening kunnen krijgen omdat het niet de bedoeling zou hoeven te zijn dat die persoon diens hele lening afbetaalt. Wanneer die persoon dan bv. 60 jaar is en bijna op pensioen gaat en het zich niet langer wilt veroorloven om die lening te blijven afbetalen, dan zou die persoon kunnen kiezen om diens lening stop te zetten. Ondertussen zou die persoon dan wel zo'n 15 jaar reeds diens lening hebben afbetaald. Alleen heeft die persoon dan niet voldoende afbetaald om diens woning te kunnen behouden. Dus die persoon zou dan wel degelijk een nieuwe

woonst dienen te zoeken. Maar stel nu dat die persoon een lening had aangegaan met een termijn van 25 jaar. Die persoon zou dan nog 10 jaar dienen af te betalen maar besluit om in plaats daarvan zijn/haar woning te verkopen. Laat me bv. aannemen dat hij/zij diens woning, bv. een kleine studio, verkoopt voor 180.000 Euro. De koper heeft echter niet meteen 180.000 Euro liggen. De koper dient zelf een lening aan te gaan. Echter, hij/zij gaat akkoord om die lening van de verkoper over te nemen. Ook de bank zou dienen akkoord te gaan. Maar laat me aannemen dat de bank in dit voorbeeld ook akkoord gaat met die overdracht. Voor de bank hoeft het in principe immers niet uit te maken wie het resterende bedrag van die lening afbetaalt. Als de bank haar geld maar heeft.

Stel dat de verkoper, de eerste lener, een lening had aangegaan voor 160.000 Euro met maandelijkse afbetalingen aan een vast tarief. Ik heb (anno 2019) online eens een simulatie gedaan omtrent zo'n lening. De eerste simulatie die ik vond, één van KBC, gaf maandelijkse afbetalingen van zo'n 700 Euro op een termijn van 25 jaar. Zo zou men in totaal 210.000 Euro afbetalen in die 25 jaar. Als de eerste lener reeds 15 jaar afbetalingen had gedaan, dan zou de tweede lener nog voor 10 jaar die lening dienen af te betalen. Maar die tweede lener heeft dan ook wel recht op een deel van het geld van die lening. De eerste lener kreeg 160.000 Euro bij het aangaan van die lening maar betaalde ze maar voor 60% af (15 van die 25 jaar). Dit wil zeggen dat 40% onbetaald bleef. Daar heeft de eerste lener geen recht op. Die tweede lener gaat die resterende 40% afbetalen. Hij/zij heeft dan ook recht op 40% van die 160.000 Euro = 64.000 Euro. De eerste lener zou dan 64.000 Euro dienen te betalen aan die tweede lener. Natuurlijk, misschien heeft die eerste lener die 64.000 Euro niet ter beschikking. Dit is echter geen probleem want de tweede lener zou immers de woning kopen voor 180.000 Euro. Zo zou men dan kunnen stellen dat de tweede lener dan 180.000 Euro – 64.000 Euro = 116.000 Euro dient te betalen aan de eerste lener. Maar natuurlijk, misschien heeft die tweede lener ook geen 116.000

Euro ter beschikking. De tweede lener zou echter wel een bijkomende lening kunnen aangaan. De tweede lener zou immers nog maar voor 64.000 Euro lenen. Dit zou natuurlijk onvoldoende kunnen zijn. Via die bijkomende lening zou de tweede lener dan 116.000 Euro kunnen betalen aan de eerste lener.

Nu kan men nog is de rekening maken. Stel dat de eerste lener de woonst had gekocht voor 160.000 Euro. Hij/zij gaat ook een lening aan voor 160.000 Euro. De eerste lener bezit dan de woning maar al het geleende geld verdwijnt meteen naar de verkoper. Wanneer de eerste lener zijn/haar woning verkoopt aan de tweede lener, draagt de eerste lener hierbij 64.000 Euro over. Er gaat dus 64.000 Euro van de eerste lener naar de tweede lener. De eerste lener zou dan 64.000 Euro in het rood staan. Maar hij krijgt wel 180.000 Euro van de tweede lener voor de aankoop van die woning. Hij is dus eigenlijk $180.000 - 64.000 = 116.000$ Euro rijker. Ondertussen betaalde die eerste lener wel voor 15 jaar die lening af. Dan betaalt hij/zij in totaal $700 \text{ Euro} \times 12 \times 15 = 126.000$ Euro af aan de bank. De slotsom is dus: $116.000 - 126.000 = -10.000$ Euro. Hij/zij staat dus 10.000 Euro in het rood. Hoe kan men dat verklaren? Men kan het ook zo berekenen: voor die lening van 160.000 Euro diende er in totaal 210.000 Euro afbetaald te worden. Men zou dus $210.000 - 160.000 = 50.000$ Euro meer betalen dan dat men krijgt. En dit op een termijn van 25 jaar. Dit is dan eigenlijk $50.000 \text{ Euro} / 25 = 2.000$ Euro per jaar. Bij vaste maandelijkse afbetalingen gedurende 15 jaar, geeft dat dan: $2.000 \text{ Euro} \times 15 = 30.000$ Euro. Dat is dan 30.000 Euro verlies voor die eerste lener. Maar de eerste lener maakt 20.000 Euro winst door de woonst voor 20.000 Euro meer te verkopen. ($180.000 - 160.000 = 20.000$ Euro). Zo maakt de eerste lener uiteindelijk 10.000 Euro verlies. Hier wordt dan weliswaar geen rekening gehouden met de schrijfkosten. Bij 10% schrijfkosten komt er 10% van 160.000 Euro bij. Dat is 16.000 Euro. Zo maakt de eerste lener dan eigenlijk in totaal 26.000 Euro verlies.

Wat als de eerste lener dan in plaats daarvan een studiootje had

gehuurd gedurende 15 jaar aan 400 Euro per maand? Dat zou dan $400 \times 12 \times 15 = 72.000$ Euro gekost hebben. Dat is maar liefst een verschil van $72.000 - 26.000 = 46.000$ Euro! Natuurlijk, een woning zou men dienen te onderhouden en dit kost ook geld. Toch lijkt het me winstgevender te kunnen zijn.

Daarom lijkt het beter voor hem/haar om voor zo'n fractionele lening te kiezen dan om te kiezen voor het huren van een gelijkaardige woonst.

Het lijkt bovendien ook positief te zijn voor de bank zelf. De eerste lener zou in dat voorbeeld immers reeds voor 96.000 Euro geleend hebben. De rest werd immers overgedragen. De tweede lener zou voor 64.000 Euro overdragen. Maar zou bovendien ook nog een tweede lening aangaan. Als de tweede lener voor het totale bedrag van de aankoop zou lenen, net zoals de eerste lener, dan zou de tweede lener in totaal voor 180.000 Euro lenen. Dan dient er nog een lening van $180.000 - 64.000 = 116.000$ Euro aangegaan te worden. Beide leners lenen dus samen $96.000 + 180.000$ Euro = 276.000 Euro voor diezelfde woonst. De bank kan dus voor meer geld leningen aangaan. En dit aan één stuk door van de eerste lener op de tweede lener.

Bovendien zou er zelfs de kans bestaan dat de tweede lener zelf kiest voor een fractionele lening. Opdat er een derde lener zou komen en opdat de bank nog voor meer geld zou kunnen uitlenen.

Als banken trouwens sneller winst zouden neigen te maken op die fractionele aankoop van woningen, dan zouden zulke leningen eigenlijk een lagere rente mogen dragen.

Wat wel dient opgemerkt te worden, is dat er enig potentieel is om alzo woningen op te kopen om er zo winst uit te halen. Stel bv. dat die eerste lener in dat voorbeeld maar voor 1 jaar zijn/haar lening zou afbetalen. Dan had die eerste lener maar $1/25$ van zijn/haar lening afbetaald. Aan 700 Euro per maand geeft dit dan $700 \times 12 = 8.400$ Euro. De tweede lener zou dan de lening overnemen. De eerste lener dient dan quasi al het geld over te dragen. Hij/zij mag

dan slechts $1/25$ houden. $160.000 \text{ Euro} / 25 = 6.400 \text{ Euro}$. Hij/zij maakt dan $8.400 - 6.400 = 2.000 \text{ Euro}$ verlies. Als hij/zij echter die woning kan verkopen met meer dan 2.000 Euro winst, dan zou hij/zij alsnog winst maken. Natuurlijk, er wordt hier nog geen rekening gehouden met de schrijfkosten. Het is dan nog steeds mogelijk om winst te maken maar het wordt veel moeilijker. Men kan wel allerlei maatregelen treffen opdat men dit kan voorkomen. Zo zou men het bv. duurder kunnen maken om zo'n fractionele aankoop te doen voor een tweede woning.

Wanneer deze maatregel succesvol zou zijn dan zou de vraag naar huurwoningen afnemen terwijl meer mensen woningen zouden wensen te kopen. Echter, als tal van verhuurders er niet zouden in slagen om een huurder te vinden, dan zouden zij kunnen bereid zijn om hun huurwoning te verkopen. Zo kunnen er ook meer woningen komen te koop te staan. Opdat die grotere vraag naar woningen die te koop staan, des te meer kan worden beantwoord.

Aangezien armoede vaak gepaard lijkt te gaan met de afbetaling van huur, lijkt men met die maatregel armoede daadkrachtig te kunnen bestrijden.

En misschien hoeft er zelfs geen aanzet te zijn vanuit de politiek. Zo'n lening die men kan overdragen, is misschien reeds perfect legaal. Evenzeer zou men dan een vzw kunnen oprichten die mensen helpt te onderzoeken of er geen goedkoper alternatief is tot het huren van een woning. Waarna die vzw hen dan kan helpen om dat te bekomen.

2. Integratie van woning met omgeving

In een land zoals België is er een druk op de landelijke omgeving door de steeds nieuwe verkavelingen. Dit geeft ook aanleiding tot meer beton en andere verharding. Zo is er meer afwatering via riolen en is er minder water dat in de grond kan dringen. Dit kan men natuurlijk allemaal als negatief aanzien. Eén voorgestelde oplossing is dan de betonstop die men er in 2040 wou laten komen.

Hiermee wenst men dan de groei van verkavelingen ernstig te bemoeilijken.

Maar wat als de bevolking in stijgende lijn zou gaan? Waar dienen zij dan te wonen? Als men dan geen nieuwe bouwgronden meer wilt toestaan, dan zullen er meer mensen dienen te wonen op de bestaande bouwgronden. Men zou meer appartementsblokken dienen te bouwen in dorpskernen en in steden opdat men meer woningen verkrijgt zonder nieuwe bouwgronden te hoeven aanboren. Natuurlijk, diegene die een bouwgrond heeft of diegene die een bouwgrond koopt, wil er daarom nog geen appartementen op neerplanten. Misschien zal er zich geen probleem stellen maar het is wel ietwat onzeker of er dan voldoende nieuwe appartementen zouden ontstaan om de vraag naar woningen bij te houden. Indien dat niet het geval zou zijn, dan zal de vraag het aanbod overstijgen. Waardoor woningen duurder zouden worden. Daarnaast zouden er sowieso meer mensen in appartementen dienen te wonen. Terwijl zij misschien niet altijd de vragende partij zijn.

Misschien is er ook een alternatieve aanpak mogelijk. Hierbij zou men dan wel nieuwe verkavelingen toestaan... maar met woningen die aan andere voorwaarden zouden dienen te voldoen. Ze zouden meer dienen geïntegreerd te zijn het landschap en haast niet zorgen voor nieuwe betonnering. Zo bestaan er bv. reeds lang woningen die eigenlijk zowel een groen dak als 'groene muren' hebben. Het gaat dus om woningen waarvan de muren en het dak begroeid zijn. Zij hebben dan ook iets weg van de weliswaar fictieve huisjes van de hobbits in Lord of the Rings. Voorbeelden van zulke begroeide huizen zijn te vinden in de turfhuizen in IJsland of de huizen ontworpen door architect Peter Vetsch.

Zulke huizen lijken meer deel uit te maken van het landschap en zijn zo minder storend in het landschap. Evenzeer zouden ze zelfs als een aanvulling van het landschap kunnen beschouwd worden. Ze zouden immers soms net het landschap wat mooier lijken te maken.

Een

turfhuis in Bakkagerði, IJsland. Foto van Michal Klajban

Huizen ontworpen door Peter Vetsch in Zwitserland. Foto door Roland zh.

Natuurlijk mag er toegegeven worden dat dit een zeer alternatieve aanpak is. Het lijkt perfect mogelijk te zijn maar het is zeer ongebruikelijk om zulke huizen te bouwen. Die huizen hebben natuurlijk wel het voordeel dat zij niet hoeven te zorgen voor nieuwe verharding in de omgeving. Zij lijken ook minder storend te zijn in het landschap.

Men zou dan zelfs nog een stap verder kunnen gaan. Men zou bv. evenzeer een weide kunnen vullen met tal van zulke woningen. Op die weide zouden dan zelfs bv. schapen kunnen lopen die daar grazen. De mensen wonen dan weliswaar midden tussen de schapen die daar grazen rond hun huizen en aan hun huizen, die immers met gras begroeid zouden zijn. Het gevolg is dat men in de natuur leeft zonder het landschap al te zeer aan te tasten en zonder die kostbare weide op te offeren voor woningen. Beiden zouden samen bestaan.

Als zulke realisaties grotendeels als acceptabel zouden geacht worden, dan kan men hier en daar zulke projecten opstarten. Met het gevolg dat er meer ruimte ontstaat voor woningen. Zo kan zelfs het aanbod des te meer de vraag gaan overstijgen. Als men des te meer woningen of gronden voor woningen kan aanbieden, dan wordt het immers moeilijker om zo'n woning of zo'n grond te verkopen omdat er zoveel te koop zouden staan. En dit heeft dan een invloed op de prijs van die woning of bouwgrond. Die zou neigen te dalen. En er zou zelf controle over zijn. Aangezien men zelf kan bepalen in welke mate men zulke nieuwe begroeide huizen zou toestaan. Men zou dus min of meer naar believen kunnen bepalen in welke mate men de prijzen van vastgoed en gronden zou laten dalen.

Is dat positief? Voor diegenen die een woning of grond wensen te kopen, lijkt dat natuurlijk positief te zijn. Aangezien zij dan minder dienen te investeren en minder zware leningen dienen aan te gaan. Voor diegenen die hun grond of woning verkopen, is het net negatief. Aangezien zij er minder geld zouden voor krijgen. Het mes snijdt dus onvermijdelijk aan twee kanten. Wat men op zijn

minst wel zou kunnen voorkomen, is dat de prijzen van woningen nog meer zouden stijgen.

Een daling is ook mogelijk om te bekomen, al speelt dat dan weer in het nadeel die fractionele lening. Als mensen immers een woning met verlies zouden neigen te hoeven verkopen, dan zou het weer des te interessanter kunnen worden om te huren i.p.v. zo'n fractionele lening aan te gaan.

Omkering van de economische voedselketen

1. Een alternatieve strategie

Soms grijpt er een radicale verandering plaats in de beleving van de politiek en soms ook in haar beleid. Zo'n radicale verandering kan leiden tot een verdeeldheid die er ontstaat onder de bevolking. Sommigen zouden immers des te meer willen meegaan met de gebruikte retoriek en het voorgestelde beleid. Anderen des te minder. De presidentiële campagne en beleid van president Donald Trump lijken zo'n voorbeeld daarvan te zijn. Er zijn vele andere voorbeelden te vinden. In Nederland was er de partij van Pim Fortuyn en later die van Geert Wilders. In België lijkt me zowel het Vlaams Belang en de N-VA voor een clash te hebben gezorgd tussen links en rechts. En alhoewel de radicale verandering in principe van zowel links als rechts zou kunnen komen, lijkt het me momenteel eerder uit rechtse hoek te komen.

Die verdeeldheid onder de bevolking lijkt me niet positief te zijn. Het lijkt de samenleving te polariseren. Waarbij men meer moeite lijkt te hebben om elkaar te begrijpen terwijl er ook een wens is om begrip te vinden. En als men dat begrip niet lijkt te vinden bij hen die een andere mening hebben dan kunnen er des te meer groepen ontstaan waarbij men dan het begrip vindt of zoekt in die groep. Soms lijkt het er bv. op dat wanneer het gaat over migratie, de strijd niet zozeer lijkt plaats te grijpen tussen de bevolking en de migranten maar tussen links en rechts die het lijken uit te vechten onder elkaar.

En de politieke partij die voor de radicale verandering heeft gezorgd binnen het politieke klimaat kan hierbij dan trachten om stemmen te winnen door wel duidelijk een kant te kiezen en om geen of weinig toegevingen te doen. Om zo gehoor te geven aan een deel van de bevolking die roept op een antwoord op hun onbegrip. Aldus, het onbegrip dat er zou heersen onder elkaar kan

de voedingsbodem zijn voor het politieke gewin. Sommigen zien dit als corrupt. Anderen als legitiem of juist. Maar wat er sowieso duidelijk lijkt, is dat men zo niet meteen tot een nieuwe harmonie neigt te komen binnen de bevolking. Het is geen klimaat waarin men snel tot een compromis neigt te komen. Dit kan net zwak overkomen bij de achterban van een partij die haar politiek gewin haalt uit haar protest tegen het politieke establishment.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat harmonie onder de bevolking niet positief is. En andere politieke partijen zouden zulke harmonie kunnen wensen op te zoeken als het correcte antwoord op die verdeeldheid. Maar zij kunnen hierbij ook in een valstrik trappen. Als zo'n partij toegevingen doet om die harmonie trachten te bekomen dan kan dat evenzeer zwak overkomen. Het lijkt zeer riskant om toegevingen te doen naar een partij die zelf weinig toegevingen zal maken omdat dat haar sterk en populair laat zijn.

Een politieke partij zou ook kunnen proberen om zich wat meer afzijdig te houden van die gevoelige standpunten. Die partij dient uiteraard wel een standpunt in te nemen maar die partij zou tegelijkertijd eerder de aandacht kunnen wensen te leggen op andere thema's. Thema's die hen meer aanbelangen. Die partij zou kunnen blijven volhouden aan wat men als goed acht binnen die partij en om dat trachten te promoten als de zinnige wijze om een positieve verandering te bekomen binnen de maatschappij. Maar dat werkt niet altijd. Als de ene partij bv. van migratie een groot standpunt maakt en een andere partij meer inzet op het belang van de bestrijding van armoede en het bekomen van meer gelijkheid, dan kan die andere partij wel geloven dat zoiets goed en zinnig is, en dat kan het ook vast zijn, maar het zou mogelijk helemaal niet meer scoren omdat vele mensen meer zouden kunnen bezig zijn met dat andere standpunt, namelijk, migratie. En wel omwille van de verdeeldheid die is ontstaan. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat een politieke partij haar eigen thema's zou horen los te laten. Alleen lijkt het soms niet te resulteren in politiek gewin voor die partij.

Nu lijkt er vast een tegenstelling op te duiken. Als het bekomen van harmonie niet werkt en het zich afzijdig houden niet werkt en als verdeeldheid negatief is... wat dient er dan te gebeuren?

Wel, er lijkt een alternatieve strategie nodig te zijn. En die kan er wel degelijk zijn. En wel door zelf verdeeldheid te zaaien. Dit lijkt vreemd maar soms kan verdeeldheid weer leiden tot de creatie van harmonie onder de bevolking.

Immers, de politieke partij die politiek gewin verkrijgt door die polarisatie onder de bevolking, lijkt die polarisatie nodig te hebben om te kunnen gedijen. Het bekomen van harmonie onder de bevolking zou die polarisatie kunnen remmen... maar dit lijkt niet altijd te werken. Zijn er dan alternatieve wijzen waarop men die polarisatie zou kunnen bestrijden?

Wel, als een politieke partij gedijt op het populisme door zich te profileren als de partij die wél ingaat op wat de bevolking werkelijk zou wensen... dan kan men de vraag stellen... is dat wel zo?

Misschien deels wel en deels niet. Misschien zijn er tal van thema's die eigenlijk wel zouden gemaakt worden bij de achterban van die populistische politieke partij terwijl die partij zulke thema's links laat liggen. En misschien dat daar thema's bij zijn die andere partijen wel zouden wensen te vervullen vanuit hun waarden. Aldus, als die populistische partij nogal rechts is... dan lijkt het mogelijk dat partijen in het centrum en zelfs linkse partijen voor een stuk de achterban van die rechtse partij zouden kunnen bekoren door te luisteren en trachten te achterhalen wat zij zouden willen. Het gaat eigenlijk over een 'contra-populisme' dat twijfel zou kunnen zaaien (en dus verdeeldheid maar een andere soort verdeeldheid) bij die rechtse achterban door hen te bekoren. Om zo die polarisatie tegen te gaan en om zo harmonie trachten terug te brengen. En dit lijkt mogelijk te zijn omdat die achterban niet 'al rechts' is.

Men zou bv. de bevolking anders kunnen opdelen dan in de

categorieën “links” en “rechts”. Men zou ook kunnen gebruik maken van de categorieën “progressief” en “conservatief”. En merk op dat dit wel degelijk andere categorieën zijn. Men zou bv. “conservatief” kunnen associëren met “rechts”. En niet onterecht. Maar men zou evenzeer kunnen bevragen of een linkse partij ook niet in zekere mate conservatief zou kunnen zijn of het reeds is. Dit kan van belang zijn als men kiezers van een rechtse partij wenst te winnen. Aldus, men zou vanuit linkse partijen of vanuit partijen in het centrum aan de bevolking kunnen gehoor geven door te luisteren naar de conservatieve geest die er heerst onder de bevolking.

Er lijkt me zo dat er o.a. heimwee is of nostalgie is naar vervlogen tijden. In het rechtse spectrum van de politiek lijkt men daarop in te spelen door thema's zoals migratie en anderstaligen aan bod te brengen. Vroeger leek men immers minder last te hebben van migratie en anderstaligen. En onder de bevolking lijkt men vaak ongenoegen te vinden bij die evolutie die de samenleving heeft doorgaan. En in het rechtse spectrum kan men geregeld grote successen boeken door in te spelen op dat ongenoegen.

Maar een alternatief populisme lijkt wel degelijk mogelijk te zijn door in de politiek een ander antwoord te geven op zulke heimwee of nostalgie. Er is immers ook heimwee naar een samenleving waarin mensen des te meer weer de touwtjes in handen hebben door er als zelfstandige of kleine ondernemer succesvol in te kunnen zijn. Het dorpsleven dat zij kenden, is immers te associëren met die bruisende kleinschalige economische activiteit. En alhoewel het onmogelijk lijkt om die economie terug te brengen, lijkt men wel stappen te kunnen ondernemen die zo'n richting uitgaan. En aangezien mensen die rechts stemmen geregeld lijken te kiezen voor een politiek antwoord op die vervlogen tijden, zou het kunnen dat men vanuit linkse partijen of centrum partijen van de politiek stemmen zou kunnen terugwinnen vanuit het rechtse spectrum van de politiek door ook een antwoord te geven op die vervlogen tijden.

2. Evolutie van de economie

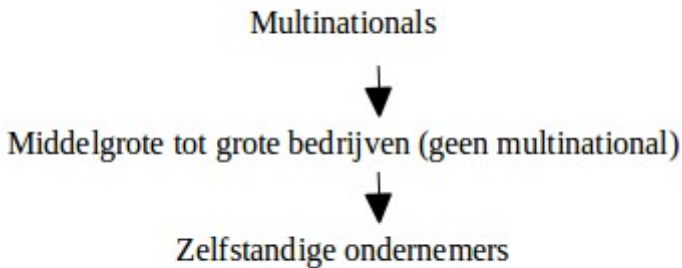
Om te beginnen wens ik nog even een evolutie in ons economisch systeem te schetsen. Die evolutie begint bij een lokale economie zoals die er vroeger in grotere mate was. Dit is bv. duidelijk merkbaar aan de vele buurtwinkeltjes die vroeger de dorpen sierden. En vele mensen hebben ze zien verdwijnen in hun dorp. Zij zagen ook de opkomt van winkelketens. Ze zagen de opkomst van supermarkten, doe-het-zelf winkels, kledingketens, ketens die keukens en/of meubelen verkopen, enz. Vele zelfstandigen dienden dan ook ander werk te zoeken. Zij dienden hun winkel te sluiten. Zij konden vaak niet concurreren met de lagere prijzen en het grotere aanbod die een grotere keten kon aanbieden.

Maar daar stopt de evolutie eigenlijk niet. Een Belgische kledingketen kon bv. concurrentie krijgen van een buitenlandse kledingketen. Of het Belgische bedrijf “Dovy keukens” kan concurrentie krijgen van het Zweedse “Ikea”. Ikea produceert haar keukens in het buitenland. Dit maakt van Ikea een multinationale onderneming of multinational. Aldus, een onderneming die in meerdere landen actief is in de productie en/of verkoop van haar goederen en/of diensten. Zo kunnen er dan ook Belgische multinationals bestaan. “Ixina”, “DSM Keukens” en “Eggo” zijn Belgische multinationals aangezien deze Belgische bedrijven hun keukens in het buitenland maken. Soms kan een multinational hierbij profiteren van lagere lonen, zoals bij “Ikea”, die hun kasten zouden laten maken in Polen.¹

Die lagere lonen kunnen multinationals de mogelijkheid geven om lagere prijzen aan te bieden. Daarnaast eisen zij simpelweg ook een deel markt op. Als er in België bv. geen buitenlandse multinationals actief waren, dan was de Belgische markt voorbehouden aan Belgische bedrijven waaronder Belgische multinationals. Als er ook geen Belgische multinationals bestonden, dan was de markt voorbehouden aan Belgische bedrijven waarvan de productie dan in België zelf lag. Doordat er

wel Belgische en buitenlandse multinationals in België actief zijn, is er dan ook een kleinere markt over voor andere Belgische bedrijven.

Dit hele verschijnsel in de economie kan men metaforisch uitdrukken als een voedselketen. Zoals bv. met garnalen die zouden worden opgegeten door vissen. En de vissen door roofvogels, zo worden die kleine zelfstandigen en kleine buurtwinkels (de kleine garnalen) voor een stuk 'opgegeten' door grotere winkelketens (die geen multinational zijn). En zo worden die grotere winkelketens voor een stuk 'opgegeten' door de multinationals. Aldus de voedselketen:

Er zal in deze tekst getracht worden om deze voedselketen om te keren. Zodat dus de multinationals 'opgegeten' zouden worden door andere bedrijven. En zodat kleine zelfstandigen soms ook grotere bedrijven zouden kunnen opslokken. Het is moeilijk om zo'n omkering volkomen te bekomen. Als men bv. wereldwijd het bestaan van multinationals zou willen stoppen dan zou men al internationale akkoorden dienen te sluiten. Wat me niet meteen realistisch lijkt. Nog moeilijker is het om alle grote bedrijven ter wereld uit te roeien. Echter, dit wil niet zeggen dat een bepaalde natie niet zou kunnen trachten om multinationals het wat moeilijker te maken, en om kleine zelfstandigen wat wind in de rug te geven, door het nemen van allerlei maatregelen.

Het gaat hier over onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid.

Een zelfstandige kan vaak autonomer handelen dan een werknemer in een groot bedrijf. Het geeft de mens dus een grotere rol in de economie. Dit betekent ook dat hij/zij meer verantwoordelijkheid zou kunnen dragen. En dat lijkt me allemaal de ontwikkeling als mens te kunnen bevorderen.

Daarnaast lijkt ook de onafhankelijkheid van de economie van een land te kunnen aangetast worden. En dan zeker door de komst van multinationals... en vrijhandelsakkoorden.

3. Vrijhandelsakkoorden

De effecten van vrijhandelsakkoorden op de economie kunnen verhelderd worden door NAFTA als voorbeeld te nemen. NAFTA is het vrijhandelsverdrag tussen Mexico, de VS en Canada dat in 1994 werd afgesloten. Volgens één denktank, de *Economic Policy Institute*, zou dit geleid hebben tot een verlies van zo'n 700.000 jobs in de VS². Al is het omstreden dat NAFTA in haar totaliteit zou hebben geleid tot een verlies aan jobs in de VS. Het is echter minder omstreden dat er sowieso een verschuiving van jobs naar Mexico toe is geweest, omwille van de lagere lonen. Het ging dan vooral over jobs van arbeiders i.p.v. bedienden. En bij zo'n verschuiving van jobs zijn er dan ook mensen die hun job verliezen.

Als Mexico, het minst welvarende land, er bij gebaat zou hebben, dan zou er nog een sociaal aspect geweest zijn aan NAFTA. Maar ook dit lijkt niet het geval te zijn. Mexico lijkt net de kleinste economische groei te hebben gehad. Als men kijkt naar de groei van het bruto binnenlands product (BBP) per inwoner tussen 1993 en 2015, dan zou Canada, de VS en Mexico respectievelijk een groei van 40,3%, 39,3% en 24,1% doorgaan hebben.³ Denktank CEPR (Center for Economic and Policy Research) meldt ook dat de economische groei per inwoner tussen 1994 en 2013 in Mexico ondermaats was voor Latijns-Amerika. Slechts 2 landen op 20 deden het slechter.⁴ En dan zou NAFTA daar natuurlijk voor iets tussen kunnen zitten.

Zo kregen Mexicaanse boeren bv. de concurrentie van de gesubsidieerde landbouw uit de VS. Zo waren er tussen 1991 en 2007 volgens diezelfde studie 4,9 miljoen jobs verloren gegaan voor de kleine boeren (de boerenfamilies). Er was wel een groei van 3 miljoen seizoensarbeiders in de landbouw bestemd voor export. Zodat er uiteindelijk toch een verlies was van 1,9 miljoen jobs, naast alle andere schade die hiermee berokkend werd. Hier valt dus te zien hoe het vrijhandelsakkoord al een effect had op die ‘economische voedselketen’ door een verschuiving te veroorzaken van die kleine zelfstandigen (die boeren) naar grotere bedrijven toe. Wat men volgens mij ook kan vinden in dit voorbeeld, is een aantasting van de economische onafhankelijkheid. Zo ook in de volgende voorbeelden.

Mexico kent bv. wel een grotere export sinds NAFTA. Echter, zo’n 80% van die export gebeurt niet door Mexicaanse bedrijven.⁵ Er waren immers vele internationale bedrijven die zich kwamen vestigen in Mexico omwille van de lagere lonen. Dat is natuurlijk zeer positief voor die bedrijven zelf omdat zij zo hun loonkosten kunnen drukken zonder hierbij invoerheffingen (belastingen bij import) te betalen wanneer zij die goederen dan importeren naar de VS of Canada. NAFTA lijkt dus een geschenk te zijn voor die grote multinationals. Maar dit houdt natuurlijk wel de groei van de Mexicaanse bedrijven tegen aangezien die buitenlandse bedrijven een groot deel van de markt opeisen. Zij zijn concurrentie voor Mexicaanse bedrijven die ook goederen hadden kunnen exporteren. Wat dus opnieuw als een aantasting kan aanzien worden van die economische onafhankelijkheid. Natuurlijk, die Mexicaanse bedrijven die wel begonnen te exporteren naar de VS of Canada, mede door de komst van NAFTA, kunnen evenzeer uitgroeien tot multinationals. Dus een vrijhandelsakkoord kan de opkomst en verspreiding van multinationals motiveren. Het heeft dus een versterkend effect op die ‘economische voedselketen’.

En er zijn nog meer negatieve gevolgen te vinden. Mexico werd ook des te harder geraakt in de financiële crisis van 2007-2008

doordat die internationale bedrijven zich in Mexico kwamen vestigen en door het feit dat de VS de voornaamste bestemming is van de export uit Mexico.

Ook doordat China in 2001 toetrad tot de Wereldhandelsorganisatie (WTO), was er in de VS een groei aan import uit China. En dit is natuurlijk voor een stuk concurrentie met Mexico.

Het lijkt dus voor een natie en haar bevolking riskant te kunnen zijn om toe te treden tot zo'n vrijhandelszone omdat de economische onafhankelijkheid op het spel staat. De enige partijen voor wie het duidelijk positief lijkt, zijn die multinationals die dan kunnen verhuizen naar een land met lagere lonen zonder invoerheffingen te riskeren.

En dit lijkt niet alleen waar te kunnen zijn bij NAFTA maar ook bij andere vrijhandelsakkoorden. Het lijkt waar te kunnen zijn in de EU zelf. Want de EU is een zone van vrije handel. Als bv. een autofabrikant zou verhuizen van Frankrijk naar Polen omwille van de lagere lonen, dan kan men evenzeer bevragen of dit positief zou zijn voor de Franse bevolking en/of voor de Poolse bevolking. Maar voor die autofabrikant, die dan een multinational zou zijn, zou het vast positief zijn.

Natuurlijk, als het zou kunnen dat zo'n vrijhandelsakkoord niet positief zou zijn voor de overheid en haar bevolking, waarom willen die politici dan zo'n vrijhandelsakkoord sluiten?

Het brengt natuurlijk argwaan met zich mee. Het lijkt te veronderstellen dat er een invloed zou kunnen zijn van multinationals op politici.

4. Het gelobby

Zo'n invloed van multinationals op politici kan er zijn via het lobbyen. Hierbij kunnen multinationals op legale wijze gebruik maken van bedrijven die lobbyen. Deze bedrijven gaan dan op hun

beurt onderhandelen met politici om de belangen van hun klant (die multinational) te verdedigen. Dit is wat men lobbyen noemt. Althans, ook organisaties zonder winstoogmerk zouden zulk bedrijf kunnen inhuren. Vakbonden kunnen zelf ook lobbyen in hun onderhandelingen met politici. Maar ik wens me natuurlijk te focussen op het gelobby dat plaatsgrijpt voor multinationals.

Zo zou er volgens het Corporate Europe Observatory een gelobby zijn van farmaceutische bedrijven (en vast ook van andere bedrijven) die ondertussen het Trans-Atlantisch Vrijhandels- en Investeringsverdrag (TTIP) proberen door te duwen.⁶ Dit is een vrijhandelsverdrag tussen de VS en de EU dat men sinds 2014 trachtte te bewerkstelligen. Het is echter nog niet gerealiseerd. Maar het geeft dus wel duidelijk aan dat er wel degelijk sprake is van een invloed van multinationals op de politiek. Zelfs wanneer dat nadelig zou kunnen zijn voor de bevolking van de betrokken naties.

5. De wereld die zich aankondigt

En er worden volop vrijhandelsakkoorden gesloten door de EU. De EU heeft anno 2019 reeds zulke akkoorden bekomen met een dertigtal landen, waaronder één met Japan in 2018. En nog veel meer akkoorden worden onderhandeld.⁷ We lijken hierbij dus te evolueren naar een wereld die de multinationals goed gezind is.

Dit zou tegelijkertijd een wereld zijn waarin een zeer sterke economische globalisering zou plaatsgrijpen. Het zou dan ook een wereld zijn waarin er opnieuw een economische crisis van globale omvang zou kunnen plaatsgrijpen omwille van die economische globalisering.

Het zou ook een wereld zijn waarin er massaal belastingontwijking zou kunnen plaatsgrijpen door multinationals. Dit is uiteraard reeds het geval. In 2015 publiceerde de Europese Commissie een studie met een schatting van 160-190 miljard Euro belastingontwijking per jaar in de EU.⁸ De Progressieve Alliantie

van Socialisten en Democraten (een sociaaldemocratische fractie in het Europees Parlement) liet een studie maken (uit 2012) door econoom Richard Murphy waarin er naar schatting zelfs zo'n 1.000 miljard Euro aan belasting per jaar werd ontweken en ontdoken uit de handen van de EU en haar lidstaten.⁹ Zo leven wij dus reeds in een wereld waarin die multinationals geld ontnemen dat anders had kunnen dienen voor de bevolking en haar sociaal systeem.

En daarnaast zou het dan ook een wereld zijn waarin mensen minder autonomie hebben in de economie. Mede doordat kleine zelfstandigen concurrentie kunnen krijgen van grotere bedrijven en multinationals. En mede doordat multinationals zelf ook kunnen zorgen voor een grotere economische afhankelijkheid van andere naties.

6. De automatisering die zich aankondigt

Technologie heeft steeds geleid tot steeds meer automatisering. De komst van elektriciteit, de verbrandingsmotor, robotica of de computer vormden elk een bedreiging voor bepaalde jobs. Soms leidde dat ook wel tot nieuwe jobs. Zo is er nog steeds een grote vraag naar programmeurs doordat we leven in een computertijdperk. Maar natuurlijk is ook wel een vrees en verwachting dat steeds minder jobs zullen nodig zijn omwille van een steeds groeiende automatisering. Zo is er bv. een studie van de universiteit van Oxford uit 2017 die stelt dat 47% van alle Amerikaanse jobs onder bedreiging is door automatisering in de komende decennia.¹⁰ Zo zou kunstmatige intelligentie bv. een bedreiging kunnen vormen voor allerlei werk op kantoor of in het transport. Want de zelfbesturende voertuigen maken immers ook gebruik van kunstmatige intelligentie.

Dit zou kunnen aanleiding geven tot een sterke economische ongelijkheid. Want als men de CEO is van een bedrijf waarin quasi geen mensen werken, dan kan men als CEO nagenoeg alle winst voor zichzelf opstrijken. Men hoeft het haast niet meer te delen

onder andere werknemers. En het geldt dat die CEO dan uitgeeft in de economie, zal mogelijk in grote mate gaan naar andere CEO's. Want als de automatisering in de economie zo groot is, dan neigt veel van het geld dat men uitgeeft in de economie te dienen voor aankopen van bedrijven die zelf een zeer grote automatisering hebben. Zodat die CEO's eigenlijk zichzelf dienen door elkaars producten en diensten te benutten. En zo kan er een 'elite' ontstaan (wel, die is er eigenlijk al) van zeer rijke mensen terwijl de overgrote meerderheid, waaronder de vele afgedankten, het met weinig zouden dienen te doen. Natuurlijk zou een groot deel van de bevolking zo'n economie als onwenselijk kunnen beschouwen.

Eén mogelijk antwoord op deze kwestie is het aanbieden van een universeel basisinkomen. Men zou dan recht hebben op een beperkt inkomen zonder dat men ervoor zou hoeven te werken. Dit idee hoeft niets te maken te hebben met de verdere automatisering maar wanneer er jobs zouden verdwijnen door die automatisering dan zou dat basisinkomen zorgen voor een zekere financiële bijstand. Dit lijkt op zich niet slecht te zijn als het betaalbaar zou zijn. Maar het lijkt geen rekening te houden met het feit dat vele mensen wel degelijk willen werken. Dat idee zou op zich niet de automatisering tegenhouden. Het lijkt ze eerder goed te praten. Dus misschien is dat niet de oplossing waar mensen naar op zoek zijn.

Een andere oplossing is om bedrijven extra te belasten in verhouding met de mate van automatisering die zij toepassen. Zo zou automatisering van hen duurder worden opdat het misschien soms zelfs goedkoper is om weer mensen aan te nemen voor sommige functies. Daarnaast zou de staat via die maatregel ook extra inkomsten verkrijgen. Wat zeer zeker broodnodig lijkt. Immers, de staat verkrijgt ook inkomsten door werknemers te belasten. Hoe minder werknemers er zijn in die natie omwille van de automatisering, hoe minder inkomsten de staat daaruit verkrijgt. En dan dient er een alternatieve bron van inkomsten te zijn opdat de overheid haar diensten kan blijven vervullen naar haar

bevolking.

Maar als multinationals massaal actief zouden zijn in die economie dan kan het zeer moeilijk worden om die automatisering te bestrijden via die maatregel.

Want multinationals zouden zulke belasting kunnen gaan omzeilen. Zij zouden immers kunnen verhuizen naar het buitenland om zo die belasting te omzeilen. Zij zouden mogelijk ook simpelweg die belastingen kunnen ontwijken zoals multinationals immers reeds massaal belastingen ontwijken.

Maar door multinationals te bestrijden, wordt het wel makkelijker om de automatisering te bestrijden. Een bedrijf dat geen multinational is, heeft al haar vestigingen immers in één land. Zo wordt het veel moeilijker voor dat bedrijf om zulke belastingen te omzeilen. Dus ook voor het bestrijden van automatisering is het van belang dat men multinationals bestrijdt.

7. Het belasten van multinationals

Hoe kan men multinationals belasten? Het lijkt er immers op dat ze belastingen kunnen ontwijken door ervoor te zorgen dat zij eigenlijk zouden gevestigd zijn in één of ander belastingparadijs.

Bovendien, als men hen bv. zou willen belasten op het aantal werknemers of het aantal vestigingen die zij zouden hebben in dat land, dan lijkt dat voor hen als een uitnodiging om te verhuizen naar het buitenland.

Het enige wat ze niet (altijd) lijken te kunnen verhuizen naar het buitenland, zijn de producten en diensten die ze in dat land wensen te verkopen. Zo zou bv. Coca-Cola al haar vestigingen naar het buitenland kunnen verhuizen maar dan nog zullen zij hier hun cola e.d. trachten te verkopen. Men zou dan zo'n multinational kunnen belasten op hun totale verkoop in dat land. Men zou het een uitbaatbelasting of exploitatiebelasting kunnen noemen.

Ieder bedrijf dat bv. producten van Coca-cola verkoopt in België,

zou kunnen bijhouden voor hoeveel zij producten van Coca-cola hebben aangekocht om te verkopen in België. Een supermarktketen zou bv. kunnen nagaan voor hoeveel zij van Coca-cola hebben aangekocht om te verkopen in hun Belgische winkels. Aldus, de overheid zou zo kunnen achterhalen voor hoeveel dat er producten en diensten van Coca-cola zijn aangekocht om te verkopen in België. En op die som zou men dan Coca-cola kunnen belasten. En uiteraard niet enkel voor Coca-cola, maar voor elk bedrijf.

Het lijkt duidelijk genoeg dat de overheid erin zou kunnen slagen om zo'n belasting te eisen. Maar zouden die multinationals die belasting niet kunnen ontwijken? Het probleem dat er voor hen lijkt te kunnen ontstaan, is dat zij gedwongen zijn om hun producten en diensten te verkopen in België zelf als zij er winst uit wensen te halen. Als de Belgische overheid nu zou stellen dat er geen Coca-cola meer mag verkocht worden in België tot dat Coca-cola die belasting heeft betaald... dan stelt er zich weliswaar een probleem voor ieder die producten van Coca-cola verkoopt. Maar er stel zich dan ook een probleem voor Coca-cola zelf. Zij lijken noodgedwongen die belasting te moeten betalen als zij hun winst die zij kunnen maken op de Belgische markt niet willen kwijtspelen.

Natuurlijk zou een multinational in principe kunnen protesteren door toch haar vestigingen te verhuizen naar het buitenland om zo dan België te af te straffen omwille van haar streng beleid. Maar ik betwijfel ten zeerste of het zo ver zou gaan omdat die multinational daardoor vast niet veel extra winst kan opscheppen. Immers, als zij meer winst zouden kunnen maken door hun vestigingen naar het buitenland te verhuizen, dan hadden ze het misschien reeds gedaan.

Het zou trouwens mogelijk moeten zijn om zulke belasting te eisen wanneer de producten en diensten worden aangekocht. Denk bv. aan de btw-tarieven. Als een multinational een product in België aankoopt dan betalen zij ook btw. Dus dat is reeds in voege. Het is

weliswaar zo dat zij hun betaalde btw kunnen aftrekken via de btw die aan hen wordt betaald wanneer zij producten of diensten verkopen. Opdat het uiteindelijk voornamelijk enkel de consument is die de btw betaalt.

Maar stel nu dat men bv. een soort van ‘negatief btw-tarief’ zou oprichten. Men zou opnieuw Coca-cola als voorbeeld kunnen nemen. Als een supermarkt dan een product van Coca-cola zou aankopen, dan zouden zij een ‘negatieve btw betalen’. Aldus, die supermarkt zou eigenlijk een wettelijke korting krijgen op de producten die zij aankoopt. Maar die korting zou dienen doorgestort te worden naar de overheid door die supermarkt. Dus het lijkt eigenlijk alleen maar op een korting. Men zou het een “ktw” kunnen noemen: een korting op toegevoegde waarde. Die ktw zou enkel kunnen gelden bij bedrijven die producten en diensten verkopen aan de consument. Aldus, een groothandel zou dan niet die ktw hoeven te krijgen omdat zij niet aan consumenten verkoopt in tegenstelling tot een supermarkt of andere winkels.

Men zou dan kunnen bevragen of dat eigenlijk een probleem is voor zo’n multinational. Als Coca-cola bv. 5% korting zou horen te geven, dan zou Coca-cola haar producten aan een prijs verkopen die 5% lager is. Maar het staat Coca-cola vrij om haar prijzen te verhogen opdat ze eigenlijk die belasting (want voor Coca-cola zou die korting als een belasting zijn) toch zou kunnen ontwijken. Voor de supermarkt zouden de producten van Coca-cola dan duurder worden. Want zij krijgt de korting niet. Zij dient die korting door te storten. Dus die supermarkt dient te kijken naar het bedrag exclusief die ktw. Maar als Coca-cola dan haar prijzen verhoogt, dan betaalt die supermarkt eigenlijk meer aan Coca-cola. Voor die supermarkt hoeft dat misschien helemaal geen probleem te zijn. Want zij kan immers simpelweg haar prijzen verhogen. Opdat het uiteindelijk de consument is die ervoor betaalt. En dat is natuurlijk wel een probleem.

Hoe rampzalig die maatregel dan zou zijn voor de bevolking hangt dan eigenlijk af van wat de overheid dan doet met haar vergaarde

inkomsten uit die ktw. In principe zou de overheid bv. die vergaarde som kunnen teruggeven aan de bevolking door die som gelijk te verdelen onder iedere belastingplichtige. Opdat die meerkost voor de consument alsnog min of meer zou worden teniet gedaan.

Merk trouwens op dat het probleem van die meerkost voor de consument niet enkel een probleem is dat zich voordoet bij die ktw. Het is evenzeer een probleem bij die uitbaatbelasting. Ook dit zou simpelweg kunnen leiden tot een verhoging van de prijzen. Ook dan zou men kunnen trachten om die uitbaatbelasting terug te geven aan de bevolking in een poging om die meerkost voor de consument ongedaan te maken.

Maar natuurlijk... wat haalt die maatregel dan uit? Zelfs al zou men er goed in slagen om die meerkost voor de consument ongedaan te maken, dan nog lijken die multinationals en andere bedrijven te slagen in het ontwijken van die belasting door hun prijzen te verhogen.

Echter, als die uitbaatbelasting of die ktw enkel geldt voor multinationals en niet voor andere bedrijven, dan krijgen Belgische bedrijven meer ademruimte. Als er bv. een Belgische producent van frisdranken zou zijn (die zelf geen multinational is) en als die producent geen of minder ktw of uitbaatbelasting aangerekend wordt dan een multinational, dan zou het ietwat nadelig kunnen worden voor Coca-cola om haar prijzen te verhogen. Immers die Belgische producent zou haar prijzen minder of niet hoeven te verhogen omdat die producent minder belast wordt. Opdat die prijzen van die producent aantrekkelijker kunnen worden ten opzichte van die verhoogde prijzen van Coca-cola. Natuurlijk zou Coca-cola daarop kunnen reageren door haar prijzen toch niet zo veel te verhogen. En indien zo, dan zou er een kleinere meerkost zijn voor de consument terwijl Coca-cola toch zou belast worden via die uitbaatbelasting of ktw. Opdat Coca-cola uiteindelijk er dan toch niet (helemaal) in zou slagen om die belasting te ontwijken.

Maar toch stellen er zich enkele problemen. Het eerste probleem is: is al wat werd besproken wel juridisch haalbaar? En eerlijk gezegd, daar kan ik het antwoord niet op geven.

En het tweede probleem: zouden er dan wel Belgische producenten zijn die in staat zouden zijn om het marktaandeel van multinationals te verkleinen?

Producten van Coca-cola zijn bv. zo sterk ingeburgerd dat het niet evident lijkt voor een Belgische producent om die markt van Coca-cola ernstig te bedreigen. Vaak lijkt haast het hele marktaandeel van producten in handen te zijn van multinationals. Stel dat men bv. mayonaise zou wensen te kopen. Men zou er eentje van Devos-Lemmens kunnen kopen, wat deel uitmaakt van Continental Foods, een multinational. Men zou er eentje kunnen kopen van een merk van Colruyt of Delhaize. Maar dat zijn ook multinationals. Er zou misschien helemaal geen alternatief kunnen zijn. Opdat die multinationals geen concurrentie zouden krijgen van Belgische producenten (die een lager ktw-tarief of lagere uitbaatbelastingen zouden genieten).

Wat trouwens jammer zou zijn want er zijn vele voordelen te associëren met zo'n ktw of uitbaatbelasting, als die zeer effectief zou werken.

Het zou bv. kunnen leiden tot de creatie van jobs. Want als multinationals minder producten en/of diensten zouden verkopen door die maatregel, dan leidt dat tot een inkrimping van die multinationals. En dit leidt weliswaar ook tot een verlies van jobs in die multinationals. Als Ikea bv. zou inkrimpen in België dan zou dat kunnen leiden tot een verlies van jobs in de Belgische winkels. Het zou ook kunnen leiden tot een verlies van jobs in het buitenland. Immers, de productie van de meubels van Ikea gebeurt in het buitenland. Als er minder vraag is naar die meubels, dan kan dat leiden tot een inkrimping van die productie in het buitenland. Wanneer een multinational zoals Ikea dient in te krimpen dan kan dat dus neigen te leiden tot een verlies van jobs in meerdere

landen. Als het echter Dovy Keukens was dat diende in te krimpen dan zouden er meer Belgische jobs kunnen verloren gaan in vergelijking met Ikea doordat de productie van meubels bij Dovy Keukens wel in België plaatsvindt.

En als die maatregel bv. zou leiden tot een inkrimping van de meubelverkoop van Belgische en buitenlandse multinationals dan zouden de Belgische bedrijven die geen multinational zijn, een groter deel van de markt in handen krijgen. Dit leidt dan tot jobs. En er zouden meer jobs kunnen ontstaan als dat er verdwijnen. Immers bij die Belgische bedrijven (die geen multinational zijn) zouden er dan jobs kunnen ontstaan in hun winkels en in hun productie. Terwijl de inkrimping bij multinationals zou leiden tot een verlies van jobs in hun winkels. En ook in hun productie. Maar aangezien hun productie gedeeltelijk of volkomen in het buitenland plaatsgrijpt, verliest België daar minder jobs bij. Het komt er dus op neer dat die winkels van al die bedrijven die meubels verkopen (multinational of niet) in België in hun totaliteit min of meer even veel jobs zouden herbergen. Terwijl de productie van meubels in België zou toenemen doordat Belgische bedrijven (die geen multinational zijn) een groter deel van de markt zouden bezitten.

Die maatregel zou dan wel kunnen leiden tot een verlies aan jobs in andere landen, zoals bv. Polen. Wat natuurlijk negatief kan zijn voor dat land. Al is het ook niet overduidelijk dat het negatief zou zijn. Immers, NAFTA gaf ook aanleiding tot een grotere bezetting van multinationals in Mexico omwille van de lagere lonen. En NAFTA lijkt een negatieve impact te hebben gehad op de Mexicaanse economie. Mexico had mogelijk een sterkere economie gehad als NAFTA nooit bestaan had. Dus misschien is het niet zo negatief als multinationals in kleinere mate zouden gebruik maken van een land als bv. Polen omwille van de lagere lonen.

Die maatregel zou ook een positieve invloed kunnen hebben op de eerlijke handel. Immers, als bv. de bananen die een multinational

verkoopt, duurder worden door die belasting, dan zullen de bananen die afkomstig zijn van Oxfam net aantrekkelijker worden om te kopen.

Die maatregel zou zelfs een positieve invloed kunnen hebben op het milieu. Als men bv. meubels invoert uit Polen, dan gaat daar een CO₂-uitstoot mee gepaard. Door die meubels hier te produceren, kan men mogelijk de totale CO₂-uitstoot voor het maken van meubels verminderen.

Er kan bovendien een ietwat sociaal aspect ontstaan wanneer de overheid dan die vergaarde som uit die belasting zou teruggeven aan de bevolking door die som gelijk te verdelen onder de belastingplichtigen. Want diegenen die in armoede leven in de samenleving zullen algemeen gesproken minder consumeren. Wat dan wil zeggen dat als er een meerkost zou zijn voor de consument doordat producenten hun prijzen zouden verhogen als een reactie op die belasting, dan zullen diegenen die in armoede vertoeven minder van die meerkost neigen te betalen t.o.v. de gemiddelde consument. Want stel dat er bv. 10 miljard Euro per jaar wordt ontvangen door de staat via die belasting en stel dat in die staat 10 miljoen belastingplichtigen wonen. Dan kan men eigenlijk 1.000 Euro aan elke belastingplichtige teruggeven. Diegenen die echter in armoede vertoeven hebben misschien, door hun lagere uitgaven, helemaal geen 1.000 Euro meer betaald in hun consumpties omwille van die meerkost die er is ontstaan voor de consument. Dus zij zouden daar misschien uit kunnen winnen. Het zorgt zo dus voor een zekere herverdeling van het geld van rijk naar arm. Want natuurlijk... diegenen die grotere consumpties hebben gemaakt zouden dan meer dan 1.000 Euro kunnen hebben betaald aan die meerkost die de consument werd aangerekend omwille van die belasting...

Toch zou zo'n uitbaatbelasting of ktw niet even geschikt zijn voor ieder product of dienst. Sommige producten zouden bv. wel degelijk makkelijk of vrij makkelijk naar het buitenland kunnen verhuisd worden. Zo zouden mensen bv. allerlei kledij of allerlei

elektronica kunnen kopen uit het buitenland via het internet. Als er dan een keten is met winkels die kledij of elektronica verkoopt in België, dan zal men die keten niet helpen tegen die concurrentie vanuit het buitenland door die keten een uitbaatbelasting of ktw op te leggen. Men zou het zo'n keten net moeilijker maken. Maar het staat de overheid natuurlijk vrij om die uitbaatbelasting of ktw enkel op te leggen voor bepaalde producten. En dat maakt misschien ook niet zoveel uit. Uiteindelijk lijkt de aankoop van voedsel één van de grootste uitgavenposten te zijn. En voedsel neigt men zelden in het buitenland te gaan aankopen. Dus zelfs al zou men die ktw of uitbaatbelasting niet heffen op bepaalde producten, dan nog zou zij haar impact kunnen hebben.

Als men dan zo'n belasting als positief zou beschouwen, dan zou het natuurlijk helpen dat ze ook des te effectiever kan werken. En wat er daarvoor nodig lijkt... zijn Belgische producenten die dan des te meer de concurrentie kunnen bieden aan die multinationals door de lagere uitbaatbelasting of ktw die zij zouden betalen.

En dit roept dan zelf een andere vraag op: hoe kan men de vorming van zulke Belgische producenten aanmoedigen?

Dat is wat er eigenlijk in het volgende hoofdstuk zal worden besproken. Tegelijkertijd zal in het volgende hoofdstuk een ander probleem aan bod komen dat ook zal worden aangepakt, namelijk, de omstandigheden waarin mensen zoal neigen te werken.

8. Alternatieven op invoerheffingen

Een land zoals België is vast belemmerd in het uitvoeren van van invoerheffingen omdat België zich in een vrijhandelszone bevindt. En daar lijken nadelen mee gepaard te gaan. Want een invoerheffing is een manier waarop men de aankoop van producten uit het buitenland minder aantrekkelijk kan maken aangezien die producten duurder zouden worden door die belasting die er op wordt geheven.

En waarom zou het nadelig zijn om producten uit het buitenland te

kopen? Wel, het zou betekenen dat er zo ook geld richting het buitenland verdwijnt.

Eigenlijk lijkt het principe van “duurkoop is goedkoop” te gelden. Als men bv. een buitenlandse bloemkool zou kopen omdat die bloemkool goedkoper is, dan lijkt dat wel duurder te zijn voor de staat dan wanneer men een bloemkool zou kopen uit eigen land. Want die binnenlandse bloemkool is een bloemkool waarop een boer uit eigen land iets op verdient. En die boer betaalt belastingen. En hoe meer die boer verdient, hoe meer de staat eraan verdient. En hoe meer de staat eraan verdient, hoe beter dat het uiteindelijk zou zijn voor zich. Want de inkomsten van de staat kunnen zich dienen via het sociaal systeem. En hoe meer inkomsten de staat heeft, hoe beter dat sociaal systeem kan zijn.

Dus alhoewel men zou denken dat men een beetje armer zou worden door dan die bloemkool uit eigen land aan te kopen, is het misschien eerder zo dat men er net een beetje rijker van zou kunnen worden. Alleen... men kan dat niet op z'n eentje doen. Ik bedoel, als men de enige persoon is in België die Belgische bloemkolen zou kopen die duurder zijn, dan wint de staat er haast niets aan en dan lijkt het alleen maar nadelig te zijn voor de eigen portefeuille. Maar als quasi iedereen die Belgische bloemkolen zou kopen, dan kan de staat er veel aan winnen. En dan blijft er heel veel geld in de eigen economie dat anders zou geëmigreerd zijn naar het buitenland. Dus het lijkt een “leap of faith” te vereisen. Iedereen in België zou zoveel mogelijk Belgische producten dienen te kopen vanuit de gedachte dat andere Belgen dat ook wel zullen doen.

Natuurlijk komt dan ook de vraag: kan de staat de aankoop van producten uit eigen land stimuleren? Via invoerheffingen lijkt dat misschien niet te gaan als die natie zich in een zone van vrije handel bevindt. Maar misschien zijn er wel enkele alternatieven op te vinden.

Dit zou misschien kunnen via subsidies. De subsidies zouden de

producten uit eigen land goedkoper kunnen maken. Het geeft de bedrijven immers meer ademruimte. Als die producten dan goedkoper zijn, dan zouden zij aantrekkelijker kunnen zijn. Opdat er meer van zouden verkocht worden. Opdat die Belgische bedrijven meer winst zouden maken en meer werknemers zouden kunnen gaan aannemen. En opdat de staat er meer belastingen van zou kunnen verkrijgen. Opdat de staat er ook meer aan kan verdienen. Opdat zo die subsidies misschien (deels) zouden terugbetaald worden.

Men zou het misschien ook kunnen motiveren via een alternatief op de maaltijdcheques. Men zou cheques kunnen maken die enkel kunnen gebruikt worden voor de aankoop van producten van Belgische bedrijven.

Als men de aankoop van producten uit eigen land kan stimuleren, dan lijkt dit ook relevant te zijn naar die uitbaatbelasting of ktw. Want als men bv. kledij zou kopen vanuit het buitenland, via het internet, dan zou men die uitbaatbelasting of ktw kunnen omzeilen. Maar de staat zou het minder aantrekkelijk kunnen maken om zo'n aankoop te doen door bepaalde maatregelen (zoals via die subsidies of cheques). En zo zou die uitbaatbelasting en ktw ook minder omzeild neigen te worden.

Alternatieve arbeid

1. De economie met twee gezichten

Naast het trachten te bestrijden van multinationals, kan men ook trachten om het klimaat waarin er gewerkt wordt te verbeteren.

Want wanneer het gaat over de invulling van de vrije tijd, dan is de vrije markt zeer open en genereus in het aanbieden van producten en diensten waarmee men die vrije tijd zou kunnen vullen. Men hoeft het maar te kopen en het behoort zich toe.

Dit is niet zo voor arbeid zelf. Men kan niet zomaar arbeid kopen. Meer nog, er is een enorme kloof in de aantrekkelijkheid tussen het product en de arbeid om het te produceren en aan te bieden. Producten die bv. aantrekkelijk zijn omwille van hun lage prijs zouden evenzeer kunnen geproduceerd worden of verzonden worden door arbeiders die aan een laag loon werken. Dit is eigenlijk een pijnlijk punt. Zo was er bv. een reportage over Zalando die de moeilijke arbeidsomstandigheden aankaarte.¹¹ Men zou zich dan kunnen afvragen of een gefrustreerde werknemer bij Zalando zelf bij Zalando zou aankopen doen omwille van de lage prijzen... Dit geeft aan dat onze maatschappij, en dat is vast een wereldwijd probleem, twee gezichten heeft.

Natuurlijk zijn de omstandigheden niet in elk bedrijf even zwaar. Maar het contrast blijft bestaan. In de vrije tijd gaat het over de vrijheid en controle die men zelf heeft of zou hebben. Op de werkvloer lijkt het vaak meer te gaan over de vrijheid en controle die de werkgever heeft over zich. Als klant is men koning (soms dan toch)... om de volgende dag weer het hulpje te worden op de werkvloer.

Men zou die tweestrijd kunnen bestrijden door werknemers meer inspraak te geven. Het zou bv. mogelijk kunnen zijn om een bedrijf te creëren waarin de werknemers gezamenlijk kunnen beslissen

om zo het beleid van hun bedrijf vorm te geven, zonder de behoefte van een werkgever die boven hen zou staan. Men zou dan eigenlijk zowel ietwat werknemer als werkgever zijn.

Ook zelfstandigen lijken uit die tweestrijd te kunnen ontsnappen. De zelfstandige is eigenlijk ook in zekere zin zowel werknemer als werkgever. Hij/zij doet de arbeid maar heeft controle over hoe hij/zij het zal doen.

Ook is er een combinatie mogelijk. Er zou bv. een coöperatie kunnen zijn van verscheidene werknemers die elk zelfstandig hun arbeid uitoefenen binnen een bedrijf waarvan zij allen deel uitmaken.

Het zou dan handig zijn als er een economie zou komen te bestaan waarin zulke arbeid des te meer beschikbaar zou zijn. Wat zou mogelijk kunnen zijn als men zulke arbeid zou kunnen ‘kopen’.

2. Het promoten van inspraak in arbeid

Wanneer het dan gaat over het kopen van arbeid, wens ik dan ook niet echt te veronderstellen dat men zich als werknemer in een bedrijf zou moeten kunnen inkopen i.p.v. te solliciteren. Zo zou er immers ook niet aan die tweestrijd ontsnapt kunnen worden. Het zou eerder gaan over het kopen van arbeid die men op zelfstandige basis kan uitvoeren... en/of over het kopen van arbeid waarin men als werknemer inspraak heeft over het beleid.

De zelfstandige is eigenlijk diegene die in zekere zin reeds diens arbeid koopt. Waarbij dan de investeringen die de zelfstandige maakt, iets wegheeft van het kopen van die arbeid die hij/zij dan kan uitvoeren omwille van die investeringen.

Maar de investeringen van de zelfstandige zijn eigenlijk vaak zwaar. Alsook is tal van zelfstandige arbeid momenteel moeilijk succesvol uit te voeren als zelfstandige terwijl dat soms niet zo zou hoeven te zijn. De overheid zou echter hierin een rol kunnen spelen opdat meer arbeid op zelfstandige basis zou kunnen

uitgevoerd worden. Zo bestrijdt de overheid ook die tweestrijd die er heerst in de maatschappij.

Stel bv. dat de overheid een fabriek laat bouwen voor de productie van bv. confituur. Het zou hier niet echt gaan over concurrentie van de overheid met andere producenten van confituur. Want het zou niet gaan over confituur van de overheid. In die fabriek zou er immers plaats zijn voor mensen die zelfstandig kunnen werken. En zij zouden dan de winst mogen opeisen. De productie van confituur, net zoals voor vele andere producten, lijkt immers een niet al te ingewikkeld proces te zijn. Het lijkt dus vrij makkelijk om iemand zelfstandig die confituur te laten maken binnen de moderne setting van een confituurfabriek. Die zelfstandige zou dan zelf eerst alle ingrediënten mengen om dan de confituur te maken. Waarna die confituur machinaal in potjes zou worden gedaan. En waarna die confituur verdwijnt op paletten. Alle nodige handenarbeid zou dan door die zelfstandige worden ondernomen. Dus in tegenstelling tot een ‘normale’ fabriek waarin er een werknemer is langs elk punt van die productie, zou er dan een zelfstandige zijn die de productie op zich neemt vanaf het aanbrengen van de ingrediënten tot het stapelen op paletten. Hierdoor zal er vast wel ietwat ingeboet worden op efficiëntie. Maar het zou ook veel efficiënter verlopen dan bij iemand die confituur maakt op artisanale wijze. Daarom zou die confituur een prijs kunnen dragen die laag genoeg is om te kunnen concurreren met andere grote merken. Die hele fabriek hoeft ook niet bemand te zijn door slechts één persoon. Evenzeer zouden er bv. een twintigtal werknemers kunnen zijn die elk zelfstandig zijn en die elk hun eigen afdeling hebben binnen die fabriek waarin ze het hele productieproces onder handen nemen. Iedereen zou dus zelfstandig een deel van de confituur maken. Elk type confituur zou dan volgens eenzelfde recept kunnen worden gemaakt. Opdat al die confituur uiteindelijk onder eenzelfde label kan worden verkocht. Het zou dus iets weg hebben van een coöperatie van zelfstandigen. Waarbij die zelfstandigen dan elk een deel van de

winst per potje confituur kunnen opeisen, afhankelijk van het aantal dat ze zelf geproduceerd hebben. Zo zouden kleine zelfstandigen misschien kunnen concurreren met grote producenten. Er zou ook nauwelijks een concurrentie zijn met andere kleine zelfstandigen die confituur maken op artisanale wijze. Althans, er zou wel concurrentie zijn met hen. Maar op zeer beperkte schaal aangezien het overgrote merendeel van de markt voor commerciële confituur in handen is van grote producenten.

Zich inkopen als zelfstandige in die fabriek zou ook geen zware investering hoeven te zijn. Men zou bv. kunnen gebruik maken van maandelijks afbetalingen, gelijkaardig aan hoe men bv. een auto zou kunnen afbetalen. Zo zouden zelfstandigen eigenlijk geleidelijk aan die investering van de overheid afbetalen. Zij zouden hierbij een deel van die fabriek kunnen afbetalen of zij zouden een deel van de uren waarin er kan gewerkt worden in die fabriek, kunnen afbetalen.

Het zou ietwat gelijkaardig zijn aan hoe het in een appartementsblok functioneert waarbij de verschillende bewoners elk een deel hebben van het grotere geheel.

Indien een zelfstandige toch diens plaats zou wensen te verkopen, dan zou er bv. de mogelijkheid kunnen zijn om die weer te verkopen aan de overheid. De zelfstandige zou dan het bedrag van diens afbetalingen terugkrijgen terwijl de overheid diens plaats aan iemand anders zou kunnen ter beschikking stellen.

In dit voorbeeld ging het nu over een coöperatie van zelfstandigen. Maar evenzeer zou men op gelijkaardige wijze een bedrijf kunnen opstarten waarin de werknemers niet zelfstandig hun arbeid uitvoeren maar waarbij ze ook wel inspraak hebben in het beleid van dat bedrijf. In dat bedrijf zouden ze dan elk wel een specifieke rol vervullen in het productieproces.

Natuurlijk zou de overheid dan wensen dat zo'n bedrijven succesvol zouden zijn. Maar dat is eigenlijk een beetje onder controle van de overheid zelf. Want de overheid kan, als

consument, zelf een afnemer zijn van bv. zulke confituur. Want zelfs een product als confituur kan prima gebezigd worden door bv. woonzorgcentra die deel uitmaken van het OCMW. Ik zie dit zelf niet echt als een inbreuk op de vrije markt omdat ik de overheid als een consument zie die zelf het recht heeft om onafhankelijk te beslissen van wie ze koopt, net zoals iedereen.

Misschien dat het wel ietwat omstreden zou zijn dat de overheid zelf zo'n fabriek zou wensen te laten bouwen. Maar daar zijn natuurlijk wel tal van alternatieve oplossingen voor. De overheid zou ook subsidies kunnen geven opdat bv. een vzw via die subsidies die taak op zich zou kunnen nemen.

Als men zo'n project zou realiseren en als zou blijken dat het naar behoren functioneert, dan zouden tal van mensen misschien zelf ook wel in zo'n project willen stappen. Zij zouden misschien ook wel zulke arbeid verkiezen. Misschien zouden zij zelf al is kunnen geproefd hebben van zulke arbeid. In die confituurfabriek zou er bv. enige ruimte kunnen vrijgehouden worden opdat werkzoekenden, mits de nodige opleiding, daar ook zouden kunnen werken zonder dat zij zich zouden hoeven in te kopen. En dan zou er bv. de mogelijkheid kunnen zijn om mensen aanvragen te laten doen voor een ander project. Zo zou die vzw of de overheid inzien dat er voldoende vraag is naar een ander project. Zo'n vzw zou dan ook tal van mogelijke projecten kunnen aanbieden waarna men dan een vraag zou kunnen indienen om in zo'n project te stappen eens men zou beslissen om het op te starten.

Zo zouden er op termijn tal van projecten kunnen ontstaan. Zo zouden er enerzijds des te meer werknemers zijn met inspraak in het beleid en zou er ook anderzijds een des te groter gamma aan producten ontstaan die zij dan zouden produceren. Voor diegenen die in zo'n project zijn gestapt, zou het logisch zijn dat zij zelf producten zouden kopen van zulke bedrijven opdat zij elkaars economische activiteit zouden ondersteunen. En dat zou ook kunnen gemotiveerd worden. Men zou bv. een soort van cheques

kunnen uitgeven, gelijkaardig aan de reeds bestaande maaltijdscheques of ecocheques. Deze cheques zouden echter dienen om producten of diensten aan te kopen die zouden geproduceerd zijn door zulke arbeiders die inspraak hebben op het beleid van hun bedrijf. En die cheques zouden dan bedoeld zijn voor die arbeiders in zulke bedrijven.

Het zou dan ook handig zijn als men met gemak zulke producten kan terugvinden op de vrije markt. Op termijn zouden er dan bv. supermarkten kunnen ontstaan die zelf het opzet zouden hebben om in hun gamma producten aan te bieden die door zulke arbeiders zijn geproduceerd. En eigenlijk zou zo'n supermarkt op een soortgelijke wijze tot stand kunnen komen als die confituurfabriek.

Stel dat de overheid (of zo'n vzw) een proefproject opstart. De overheid wenst een nogal apart 'winkelcentrum' te laten bouwen. Ze laat tal van aannemers dan een bod uitbrengen om het te laten bouwen. Het is een winkelcentrum dat eigenlijk de rol van een supermarkt nabootst. In dat winkelcentrum zou men dan een groot gamma aan producten vinden. En dat gamma zou dan vergelijkbaar zijn met het gamma van een supermarkt. Men zou een winkel kunnen vinden waar men groenten kan kopen. In een andere winkel kan men de dranken aankopen, enz. Elke winkel streeft hierbij om een deel van het gamma van een supermarkt aan te bieden. Er hoeven zelfs geen aparte kassa's te zijn per winkel. Men zou net zoals in een supermarkt naar elke winkel kunnen gaan met een karretje en pas op het einde betalen. Maar er is wel een duidelijk verschil. Die verschillende winkels, die men ook wel afdelingen zou kunnen noemen, worden zelfstandig gerund. Dus er is iemand, eigenlijk een zelfstandige, die zelf kan bepalen welk aanbod hij/zij aanbiedt. En hij/zij kan in die afdeling alles zelfstandig op orde houden. Die persoon is dan ietwat als de eigenaar van een buurtwinkel of als de eigenaar van een marktkraam. Maar de prijzen die hij/zij zou kunnen aanbieden, zouden mogelijk lager kunnen zijn als deze van een buurtwinkel of marktkraam. Net zoals het gezamenlijke aanbod groter zou zijn als

dat van een buurtwinkel. Er wordt immers een supermarkt nagebootst. Het zou als een supermarkt zijn waarin mensen een zelfstandige afdeling krijgen. De kassiers zouden dan uitbetaald kunnen worden door die zelfstandigen... of elke zelfstandige zou er een beurtrol in kunnen krijgen. De magazijniers die de vrachtwagens lossen, zouden ook uitbetaald kunnen worden door die zelfstandigen.. of ze zouden dat ook kunnen doen via een beurtrol of iets dergelijks. Maar alle winst die zij maken, zou wel degelijk voor die zelfstandigen zijn. Het is dus eigenlijk geen supermarkt van de overheid. Maar omdat zij kunnen samenspannen als zelfstandigen binnen dat winkelcentrum, kunnen zij mogelijk besparen op allerlei kosten ten opzichte van de marktkramer of eigenaar van een buurtwinkel. Zij zouden gezamenlijk immers grote aankopen doen, net zoals in een supermarkt. Zo kunnen zij mogelijk lagere prijzen en lagere transportkosten afdwingen. En zo kunnen zij mogelijk concurreren met supermarkten als zelfstandigen.

En dan houdt het toch wat steek dat zo'n supermarkt zelf ook producten in haar gamma zou opnemen die geproduceerd worden door arbeiders die ook inspraak hebben op het beleid van hun bedrijf.

Natuurlijk, als zulke bedrijven des te prominenter in de economie aanwezig zijn, dan zouden zij des te meer de concurrentie aangaan met andere bedrijven. En dat zou kunnen leiden tot werknemers die hun baan verliezen omwille van de concurrentie met zelfstandigen. Zij zouden natuurlijk dienen opgevangen te worden door hen bv. automatisch een plaats aan te bieden binnen zo'n coöperatief bedrijf.

Het doet me eigenlijk denken aan een ietwat gelijkaardige maatregel. Via het Europees fonds voor aanpassing aan de globalisering (EGF) kunnen mensen beroep doen op een vergoeding wanneer ze hun baan zouden verliezen omwille van de globalisering. Het is natuurlijk positief dat men daarop beroep kan doen. Maar die maatregel lijkt niet de globalisering te bestrijden.

En aangezien globalisering er nog steeds volop lijkt te zijn, lijkt men eigenlijk eerder de globalisering goed te praten via het aanbieden van zo'n maatregel.

Het lijkt dan positiever om een maatregel te promoten waarbij men niet de globalisering goedpraat maar het bestaan van zulke coöperatieve bedrijven goedpraat via een maatregel die hulp biedt aan diegenen die hun baan daardoor zouden verliezen.

Tegelijkertijd bestrijdt men zo ook de globalisering en multinationals. Zo'n confituurfabriek zou bv. een stukje van de markt kunnen afnemen die anders in het bezit zou zijn van multinationals die confituur verkopen. Het zorgt dus voor een zekere omkering van die economische voedselketen.

En dit leidt tot tal van positieve gevolgen. Het zou bv. kunnen leiden tot de creatie van jobs. Als een deel van de confituur die in België wordt verkocht bv. in het buitenland zou geproduceerd worden, wat vast het geval is, dan gaat die verkoop van confituur eigenlijk niet gepaard met Belgische jobs. Wanneer dan een groter deel van de markt in het bezit komt van bedrijven die wel al hun confituur in België produceren, dan lijken er in hun totaliteit meer Belgische jobs nodig te zijn voor die productie van confituur die in België wordt verkocht. En als men dan zo jobs kan creëren dan zou de staat ook meer inkomsten kunnen verwerven via de bedrijfsvoorheffing en sociale bijdragen van die arbeiders. En als er zo'n creatie van jobs zou zijn dan zou het bovendien relatief makkelijk kunnen zijn om mensen die hun job zouden verliezen door de bestrijding van multinationals, een nieuwe te kunnen aanbieden.

Bovendien zou de staat ook inkomsten verwerven doordat multinationals geregeld belastingen ontwijken en ontduiken. Zo'n coöperatie van zelfstandigen lijkt echter aanvankelijk geen multinational te zijn en zal misschien ook moeilijker uitgroeien tot een multinational. Zo zou de opkomst van zulke zelfstandigen kunnen leiden tot minder ontduiking en ontwijking van

belastingen. Opdat de overheid meer inkomsten kan verkrijgen.

Daarnaast is de groei van arbeid in zulke coöperatieve bedrijven ook belangrijk omwille van de groeiende automatisering in de economie. Meer automatisering zou jobs kunnen laten verdwijnen. Echter, voor diegenen die eigenaar of mede-eigenaar zijn, is automatisering binnen hun bedrijf geen probleem. Als iemand die zelfstandig bier brouwt bv. een brouwinstallatie zou aankopen opdat er veel arbeid geautomatiseerd zou worden, dan is dat voor die brouwer geen probleem omdat hij/zij zich daarom niet hoeft buiten te gooien. Hij/zij zou minder hoeven te werken maar zou de eigenaar blijven van de vruchten van die arbeid. Dus door meer arbeid aan te bieden waarvan de werknemers zelf eigenaar of mede-eigenaar zouden zijn, maakt men de economie resistenter tegen de schadelijke gevolgen van automatisering in de economie.

In de volgende teksten in dit hoofdstuk zal men ideeën terugvinden die een aanvulling kunnen betekenen voor de ontwikkeling van zo'n economie.

3. Vrije arbeid

Hier wordt er getracht om 'vrije arbeid' te creëren. Hiermee bedoel ik dat een deel van de economie zou zijn afgestemd op mensen die in bedrijven kunnen werken zonder hierbij te hoeven solliciteren. Of waarbij de sollicitatie helemaal niet streng is. Natuurlijk zou een bedrijf daar liever niet op ingaan. Zij wensen vast strenge sollicitaties wanneer zij iemand wensen aan te nemen. Maar die vrije arbeid is ook niet zozeer bedoeld om te dienen in een 'traditioneel bedrijf'.

Neem bv. dit specifieke voorbeeld van "De loods", zoals ik het noem. In sommige gemeenten is het mogelijk om allerlei gereedschap van de gemeente te gebruiken voor een bepaald jaarlijks tarief. Ik vroeg me af of het niet mogelijk zou zijn om dat niet slechts te kunnen doen voor gereedschap maar ook voor arbeid zelf. Het zou dan niet gaan om een jaarlijks tarief maar om

een tarief per uur.

Iedereen zou dan aan de slag kunnen gaan naar gelang hun vaardigheden. Hun vaardigheden zouden zij kunnen aantonen via hun werkverleden en hun diploma's of getuigschriften.

Als iemand nu wil gebruik maken van die loods om een bepaalde taak te laten klaren, dan kan daarop gereageerd worden door de mensen die zich aangeboden hebben om voor die loods te werken. Als zij inderdaad over die vaardigheden zouden beschikken, dan kunnen zij dan die taak gaan klaren.

Het speciale aan die loods is dat die loods een groot gamma aan werktuigen zou bevatten. Opdat er eigenlijk een grote verscheidenheid aan arbeid kan worden uitgevoerd met behulp van die werktuigen in die loods.

Maar alhoewel dit idee zou kunnen werken, lijkt het me twijfelachtig of een gemeente zo'n idee zou durven doorvoeren. Want men zou immers zo concurrentie bieden aan andere zelfstandigen. Al is het dan wel in het voordeel van de arbeiders van die loods.

Maar zelfs wanneer een gemeente het niet zou ondernemen, zou het mogelijk kunnen zijn om zo'n project te financieren als een vzw.

In principe zou er bv. een vzw kunnen zijn die zelf allerlei 'faciliteiten' kunnen bouwen die dienen voor de vrije arbeid. Die loods is maar één specifiek voorbeeld. Zo werd er voorheen reeds voorgesteld om mensen zelfstandigheid te geven in de setting van de moderne geïndustrialiseerde economie. Zo zou een vzw bv. een confituurfabriek kunnen laten bouwen waarin mensen zelfstandig het hele productieproces op zich nemen. Wel, een vzw zou ook zo'n project kunnen opstarten met het opzet om 'vrije arbeid' te stimuleren. Men zou dan vrij zijn om daar te werken wanneer er daar een plaats vrij is. En men zou vrij zijn om elders te gaan werken wanneer men het zo zou wensen. Er zou weliswaar een

opzichter kunnen zijn die hen helpt om hen het productieproces uit te leggen. Maar er zouden verder geen sollicitaties of geen strenge sollicitaties dienen te zijn voor eenieder die daar eens wenst te gaan werken.

En als er dan meerdere van die faciliteiten zouden ontstaan dan zouden mensen zelfs kunnen kiezen waar ze gaan werken. Zolang er dan ergens een plaatsje vrij is, zouden zij vrij zijn om daar te gaan werken. Zo zouden mensen in staat zijn om een grotere verscheidenheid aan werk op zich te nemen. Het is als jobhoppen maar dan veel vergemakkelijkt. Het enige wat men dan vast zou hoeven te doen, is om op voorhand aan te kondigen wanneer men wenst te veranderen opdat anderen een kans krijgen om die plaats tijdig in te nemen. Als men dit echt simpel wenst te laten gebeuren, zou men dit zelfs online kunnen doen. Mensen zouden dan online zich kunnen uitschrijven en inschrijven voor een job in één van die faciliteiten. Dit geeft enorme flexibiliteit. Het maakt het ook veel makkelijker voor werkzoekenden en zeker voor mensen die werkloos zijn geweest voor lange tijd. Zij zouden dan de kans krijgen om in één van die faciliteiten aan het werk te gaan, net zoals iedereen. Doordat arbeid dan zo toegankelijk is, zou men vast ook in enige mate kunnen voorkomen dat mensen zo langdurig werkloos zouden zijn. Het is in deze context dat de overheid zou kunnen bereid zijn om te investeren in zulke vrije arbeidseconomie.

Misschien dat de overheid bv. de reeds bestaande maatwerkbedrijven (wat men voorheen de sociale werkplaats of beschutte werkplaats noemde) deels zou kunnen ter beschikking stellen voor zulke vrije arbeid. Zo'n maatwerkbedrijf zou dan deeltijds kunnen openstaan voor eenieder die daar zou wensen te werken.

Echter, als de overheid of zo'n vzw niet zulke stappen zou ondernemen, dan zijn er nog steeds mogelijkheden om zo'n gelijkaardige economie zelf te laten ontstaan. Dit zou bv. kunnen gaan via een groepsaankoop of een soort van crowdfunding.

Het eerste wat men dan dient te hebben zijn projecten en de plannen voor zulke projecten opdat men kan trachten om ze te realiseren via crowdfunding. Mensen of bedrijven zouden zulke plannen en zulke projecten kunnen aanbieden op websites bestemd voor crowdfunding. En eens zo'n project is aangeboden, dan zouden mensen kunnen bieden.

Stel bv. dat er een project is om een faciliteit op te starten waar 20 mensen tegelijkertijd zouden kunnen werken en stel dat de raming van de kosten neerkomt op één miljoen euro. Stel dat men die faciliteit dan 24/24 en 7/7 zou kunnen gebruiken. Dat staat gelijk aan 168 uren per week. Als er 20 mensen tegelijkertijd kunnen werken, dan kunnen zij gezamenlijk $20 \times 168 = 3.360$ uren per week werken. Als men die één miljoen euro deelt door 3.360 uren, dan komt men uit op zo'n kleine 300 euro per uur per week. Als iemand wilt werken in die faciliteit en als die persoon er 20 uur wilt werken per week, dan zou die persoon $20 \times 300 = 6.000$ euro kunnen investeren. En dan zou die persoon ook recht hebben om daar die 20 uren te presteren. Men zou dus uren kopen. En als alle uren zijn verkocht, dan zou men één miljoen euro moeten hebben verzameld. En dit is nog een simpel voorbeeld. Men zou dan ook nog verschillende prijzen kunnen hanteren voor daguren, nachturen en weekenduren. Net zoals men zou kunnen vragen om mensen een percentage meer te laten betalen voor in het geval dat de raming te laag zou zijn. Maar het geeft reeds aan hoe het ongeveer zou werken.

En zo zouden er dan tal van faciliteiten kunnen ontstaan waarin mensen zich inkopen. Ze zouden mede-eigenaar worden en ze zouden steeds het recht hebben om hun deel, en dus hun uren, te verkopen.

Dit is nog niet hetzelfde als die vrije arbeidsmarkt zoals die voorheen besproken was. Maar in principe zou iemand zich bv. kunnen inkopen in 5 verschillende faciliteiten om er elk één dag te werken.

Daarnaast zou dit systeem kunnen uitgebreid worden met tal van opties. Er zou bv. een ruil van uren kunnen georganiseerd worden met wederzijds akkoord. Of zo'n faciliteit zou enkele uren kunnen vrijhouden opdat ze kunnen geboekt worden zonder dat men mede-eigenaar is. Enz.

4. Crowdfunding van de economie

Crowdfunding kan toegepast worden met het opzet om zelf mede-eigenaar te worden van het project dat men financiert.

Stel bv. dat enkele mensen beslissen om een groepsaankoop te doen voor de aankoop van een windmolen. Ieder geeft dan eenzelfde som geld uit opdat de windmolen kan gebouwd worden. Er wordt een contract getekend waarin staat dat de kosten van het onderhoud van die windmolen, en mogelijke andere kosten, gedeeld worden. De windmolen wordt dan gebouwd. En alle investeerders kunnen dan genieten van de elektriciteit die deze windmolen oplevert. En bij een overschot van elektriciteit zou men die elektriciteit kunnen verkopen om dan de winst te delen onder de investeerders. Natuurlijk is het mogelijk dat sommige investeerders meer elektriciteit gebruiken dan andere. En men zou natuurlijk daar regelingen rond kunnen treffen. Zodat men bv. zou horen te betalen wanneer men meer verbruikt dan een bepaalde waarde. Maar het is dus mogelijk dat men eigenlijk zelf die windmolen gaat bezitten. Of toch een stukje ervan. En dat geeft een zekere controle. Er is dan geen winstmarge die gaat naar één of ander bedrijf. En men zou zelf gezamenlijk beslissen wat voor windmolen men wenst.

Zulk project zou evenzeer kunnen opgezet worden door de overheid of door een bedrijf. Waarbij de overheid of dat bedrijf dan een windmolen laat bouwen om die dan te verkopen aan een heel aantal mensen die elk eenzelfde bedrag betalen. Net zoals er een bedrijf zou kunnen bestaan dat mensen helpt bij het opzetten van hun eigen project.

En dit is natuurlijk niet alleen toepasbaar op een windmolen. Het zou bv. evenzeer kunnen gaan over het aannemen van een tuinier. Hierbij zouden een aantal mensen in een regio akkoord kunnen gaan om een tuinier voor hen te laten werken. Ze stellen dan een uurloon op en een contract op waarin gesteld wordt dat zij hun tuin zullen laten onderhouden door die tuinier. Hij/zij zou nog steeds zelfstandig werken en zou diens agenda zelf kunnen opstellen. Maar al diens klanten zijn ook een beetje diens werkgever. En hij/zij zou mogelijk aan een lager uurloon werken dan de tuinier die volkomen zelfstandig is. In ruil daarvoor krijgt die tuinier werkzekerheid. Men zou trachten te zorgen dat die tuinier voldoende uren per maand kan werken voor hen. En vele mensen zouden misschien wel tuinier willen worden als zij zouden weten dat zij voldoende werkzekerheid zouden hebben. Er zou dus een markt voor kunnen zijn. Maar het mes snijdt hier wel langs twee kanten. Zo'n tuinier zou de concurrentie aangaan met andere tuiniers. Wat dan negatief zou zijn voor hen. Tegelijkertijd biedt het wel een kans om een middenweg op te zoeken tussen de pure zelfstandige en de 'loonslaaf'. Omdat men min of meer een vast loon zou kunnen verzekerd zijn zonder al te veel onafhankelijkheid hoeven op te geven. Er schuilen dus negatieve en positieve aspecten in.

Mij lijkt het wel positiever te zijn dat crowdfunding zou gebruikt worden om mensen mede-eigenaar te laten zijn van hun arbeid. Stel bv. dat men via zulke crowdfunding een confituurfabriek zou financieren waarvan de crowdfunders dan zelf elk een beetje de mede-eigenaar zouden zijn. Zij kunnen dan elk een deeltje van de winst opstrijken en de werknemers van die fabriek zouden dan simpelweg aan een vast loon kunnen werken, zoals dat gebruikelijk het geval is. Zij zouden dus geen recht hebben op de winst van dat bedrijf omdat ze er geen eigenaar van zijn. Zij worden aangeworven als werknemer. Men zou het dan nog steeds als een coöperatief bedrijf kunnen beschouwen... maar dan wel in een andere context. Zo'n bedrijf zou coöperatief in handen zijn van

die crowdfunders... en niet in handen zijn van die werknemers.

Het superorganisme

1. Het politieke superorganisme

Maar wat is een superorganisme? Het lijkt niet te wijzen op een echt organisme. Maar op een orde die ontstaat door het collectieve gedrag van dieren. Zoals bij termieten die collectief hun termietenheuvel bouwen en onderhouden.

Ik vind ‘superorganisme’ zelf een moeilijke term. Ik ga die term dan ook toepassen op mijn eigen wijze. Ik geef er een eigen wending aan.

Men zou bv. even geld kunnen aanzien als het metaforische bloed van dit zogenaamde superorganisme. Datgene waaraan men in de maatschappij en politiek immers geld spendeert, is datgene dat men in leven houdt. Zoals het bloed de organen in leven houdt. En hoe meer bloed men voorziet, hoe groter dat orgaan zou kunnen worden.

Aldus, als men bv. in de VS enorme bedragen nodig heeft om een succesvolle politieke verkiezingscampagne te kunnen voeren en als men daarvoor hulp nodig heeft van donaties van grote bedrijven dan zou het kunnen dat men in de politiek dan ook de belangen van die grote bedrijven neigt na te streven. De bevolking kiest natuurlijk niet voor die geldstroom. Aldus, het zogenaamde superorganisme lijkt dan voor een stuk buiten de controle te zijn van de bevolking. Dit lijkt dan ook niet het superorganisme te zijn dat men vanuit de bevolking zou kunnen wensen. Als men dit wenst te bevechten dan zou men dan ook die geldstroom dienen in te perken of te vernietigen. Aldus, een daadkrachtige politiek dient het superorganisme te kunnen aanpassen. En als men het dan aanpast dan zou men het superorganisme een andere ‘karakter’ kunnen geven.

Men zou eigenlijk een persoonlijkheid kunnen associëren met dat

superorganisme. Het zou dan zowel een corrupt als nobel superorganisme kunnen zijn. Stel bv. dat men een nieuw verhoogd btw-tarief zou invoeren voor echte luxeproducten. Misschien dat de staat zo meer inkomsten kan verwerven. Maar wat zou de staat daarmee doen? Ze zou er simpelweg de staatskas mee kunnen spijzen. Dan zou dat geld uiteindelijk voor eender wat kunnen gebruikt worden. Maar de staat zou er echter ook voor kunnen kiezen om die inkomsten uitsluitend te gebruiken om armoede mee te bestrijden. En dan legt men eigenlijk een specifieke geldstroom aan. En dat geeft dan een signaal aan de bevolking. Het kan dan aangeven waar zij voor willen staan. Het geeft ook enorme transparantie.

Men zou evenzeer een gelijkaardig voorbeeld kunnen maken omtrent een aankoop van straaljagers. Waar komt dat geld vandaan? Als men een specifieke geldstroom zou creëren om die aankoop mee te financieren, dan zou de bevolking kunnen inzien waar dat geld vandaan komt en of het dan veroorloofd zou zijn om daarmee die aankoop te financieren.

De bevolking maakt zelf een geldstroom naar de overheid toe via de sociale bijdragen en via de belastingen die zij betalen. In principe zou men dan de burger zelf het recht kunnen geven om individueel te kunnen beslissen waar zijn/haar geld dan zou aan besteed worden. Maar dan zou de overheid enorm afhankelijk zijn van de bevolking. Als mensen dan aan het ene meer willen uitgeven dan aan het andere dan zou de overheid zich maar dienen aan te passen. Dit zou natuurlijk niet praktisch zijn voor zowel de overheid als haar bevolking.

Maar misschien is er wel een middenweg mogelijk. Waarbij er dan organisaties zouden ontstaan die zelf zouden onderzoeken hoe de inkomsten van de staat, uit de sociale bijdragen en belastingen, zoal zou kunnen uitbesteed worden. Zulke organisaties zouden dan eventueel verschillende opties kunnen aanbieden. De burger kan dan kiezen bij welke organisatie hij/zij zich aansluit en de burger zou dan ook kunnen kiezen uit de opties die zulke organisatie

aanbiedt. Zo zou iedere burger nog steeds een keuze kunnen hebben in hoe de staat haar geld uit die inkomsten zal moeten uitbesteden. Terwijl de overheid ook een zekere controle heeft omdat die organisaties zelf realistische opties zouden kunnen uitdenken. De burgers zullen weliswaar verschillende keuzes maken maar men kan dan daaruit komen tot een gemiddelde. De ene burger zou bv. kunnen beslissen om X percent van het budget aan defensie uit te geven en de andere burger zou kunnen beslissen om Y percent van het budget uit te geven aan defensie, door de optie die zij kiezen bij de organisatie waar zij bij aangesloten zijn. En zo zou iedere burger zijn/haar keuze maken. Uiteindelijk kan men dan komen tot het gemiddelde opdat zo het uiteindelijke budget voor defensie zou worden vastgelegd.

Zo vergroot men dan de mate van directe democratie in die natie. Maar het lijkt niet zonder gevaar te zijn. Mensen kunnen immers keuzes maken op basis van hun huidige leven. Als iemand bv. in goede gezondheid verkeert en daarom niet veel belang hecht aan de gezondheidszorg omdat hij/zij die zorg toch nauwelijks lijkt nodig te hebben, dan kan dat nadelig zijn voor anderen.

Natuurlijk, die organisaties zouden zelf ook kunnen gebonden zijn aan wettelijke afspraken opdat zij beperkt zijn in de opties die zij kunnen aanbieden.

2. Moedertje staat

Wat als men de prijzen van woningen kan laten dalen zonder het milieu echt meer te belasten? Het lijkt erop dat men positieve effecten kan bekomen. Mensen zouden minder hoeven te lenen. En dit is ook van psychologisch belang. Er ligt minder druk op hen. En als zij dan hierdoor wat meer gemoedsrust vinden dan zal zich dat ook in enige mate kunnen vertalen in hun contact met hun omgeving. Zij kunnen die rust uitstralen. En zo lijkt men dan ook des te meer te zorgen voor de bevolking.

Men zou ook kunnen proberen te zorgen voor de kleine

zelfstandigen. Men zou hen als de spreekwoordelijke kinderen kunnen beschouwen. En er dient dan voor die kinderen gezorgd te worden. De staat zou bv. kunnen uitzoeken waar er een goede locatie zou zijn voor een bepaalde onderneming. Waar bv. een slager of frituur waarschijnlijk veel volk zou kunnen trekken. En die veelbelovende locaties kan men dan verder gaan onderzoeken. Men zou hierbij de gemeente kunnen betrekken. Via een vragenlijst zou men dan bij de plaatselijke bevolking kunnen nagaan of er inderdaad in voldoende mate een markt zou zijn voor die zaak en of die zaak ook niet te veel markt zou afnemen van andere kleine zelfstandigen. Zo kan er dan getracht worden om tot geschikte locaties te komen en nieuwe zelfstandigen zouden dan zulke informatie kunnen raadplegen.

Een kleine zelfstandige zou bovendien ook kunnen geholpen worden in klantenbinding. Dit is een wijze waarop men kan trachten om de consumenten die zaak te laten draaiend houden. Dit is dan een wijze waarmee de bevolking kan proberen om voor die zaak te zorgen. Dit zou bv. kunnen gaan via een speciale klantenkaart. Men zou zo'n klantenkaart bv. een langer btw-tarief kunnen laten dragen waardoor het zo goedkoper wordt om via zo'n kaart een aankoop te doen in die zaak, dan zonder zo'n kaart. Zo kan men mensen motiveren om een vaste klant te worden opdat die kleine zelfstandige meer zekerheid zou kunnen verkrijgen.

Er lijken tal van wijzen te zijn waarmee de overheid des te meer zou kunnen trachten om te zorgen voor haar bevolking. En de overheid doet dat natuurlijk ook al, al varieert dat natuurlijk sterk van land tot land.

Als de overheid in staat zou zijn om dat naar behoren te doen dan kan er misschien bevraagd worden of het in sommige gevallen niet positief zou zijn wanneer de overheid des te meer zich gaat mengen in de vrije markt. Denk bv. aan een bedrijf dat in verzekeringen doet. De overheid kan ook verzekeringen aanbieden. Als de overheid dat niet zou doen, dan lijkt ze ook de winsten in die sector te ontlopen. Zo lijkt ze dus geld te ontlopen.

Er zou kunnen berekend worden hoeveel geld dat zou zijn. En hieruit zou men kunnen achterhalen hoeveel lager die prijzen van verzekeringen zouden mogen zijn om geen verlies te maken. Als die markt van verzekeringen bv. gemiddeld 10% winst zou maken, dan zouden de prijzen van verzekeringen eigenlijk met 10% kunnen dalen zonder dat men verlies zou maken. Aangezien de overheid geen winst hoeft te maken, zou zij simpelweg dan prijzen kunnen aanbieden die lager zijn opdat de bevolking hiermee gediend zou zijn. Natuurlijk zou het hierin cruciaal moeten zijn dat de overheid hiermee geen kleine zelfstandigen de das omdoet. De overheid zou zich op de vrije markt niet hoeven te moeien met een sector waarin kleine zelfstandigen hun broodwinning zouden verliezen.

Het zou hierbij nog beter kunnen zijn dat de overheid die taak uitbesteedt aan een vereniging zonder winstoogmerk. De overheid zou dan subsidies kunnen aanbieden aan zo'n vzw's.

Die zorg van moedertje staat zou zich op tal van vlakken kunnen voltrekken. De onderliggende gedachte is altijd die zorgzaamheid voor de bevolking.

3. Open economie

Wat als iedereen zou kunnen zien hoeveel winst een bepaald bedrijf maakt? En hoeveel werknemers er in dienst zijn?

Als zulke data van ieder bedrijf zou gekend zijn dan zou men evenzeer een applicatie kunnen ontwikkelen waarmee men zo bv. met de smartphone zou kunnen opzoeken hoe goed een bedrijf het stelt. Men zou dan kunnen opzoeken hoeveel winst een bepaald bedrijf maakt per werknemer, enz. Net zoals men bedrijven zou kunnen vinden die het slecht stellen.

Wat als er bv. een winkeltje is, in het dorp waar men woont, dat het slecht lijkt te doen?

Misschien dat er dan wel enkele mensen kunnen zijn die met opzet

daar iets zouden gaan kopen om die winkel trachten te redden. Want wat als dit een opzet was van die Open Economie? Wat als die applicatie aan zich zou aangeven dat die winkel of dat bedrijf in de buurt het slecht stelt? En wat als mensen die applicatie zouden gebruiken met het opzet om een bedrijf te willen helpen wanneer dat bedrijf het niet goed zou stellen?

Die applicatie zou dan kunnen per persoon kunnen weergeven hoeveel inkopen hij/zij heeft gedaan bij dat bedrijf in nood. Zo kan er een herkenning zijn naar elkaar dat men inderdaad niet de enige is die tracht te helpen. En dat zou dan voortduren tot dat bedrijf uit de nood is.

Het zou dus de bedoeling zijn dat de bevolking kan ageren als de redder in nood. Net zoals ze dan zouden kunnen handelen als diegene die stopt met het voorzien van een bedrijf dat het enorm goed doet... misschien iets te goed doet. Als een groot bedrijf bv. zeer veel winst maakt per werknemer, dan krijgen die werknemers daarom nog niet meer loon. En dan zou men kunnen vinden dat zo'n bedrijf te veel winst maakt opdat men dan het zou kunnen laten om bij dat bedrijf zoveel inkopen te doen. Uiteindelijk lijkt dat bedrijf dan toch meer dan genoeg marge te hebben om te kunnen gedijen.

Bedrijven zouden weliswaar kunnen proberen vals te spelen via zwart geld om zo hun ware inkomsten te verdoezelen. Maar zoiets zou dan kunnen gemeld worden door de klanten opdat zoiets des te meer zou kunnen vermeden worden.

Het probleem is dat zo'n project grootschalig zou moeten worden opdat het kan werken. Als er maar enkele mensen zijn die een bedrijf in nood een handje willen helpen, dan voldoet het gewoon niet en dan is het ook niet erg motiverend om er zelfs aan te beginnen.

Het zou dan ook kunnen baten dat de overheid een helpende hand toereikt door die open economie aantrekkelijker te laten worden via allerlei maatregelen.

De overheid is misschien ook nodig om zo'n open economie te laten ontstaan aangezien de overheid kan nagaan of de data van die bedrijven (hoeveel winst dat bedrijf maakt, e.d.) correct is.

Op sociaal vlak

1. Populisme

Bij populisme trachten politici soms om stemmen te vergaren in ruil voor macht die dan zou kunnen misbruikt worden.

Er lijken twee voorname technieken te zijn. De eerste techniek is die van de zondebok. Het gaat erom mensen te overtuigen dat iets slecht is en dat zij er dan iets gaan aan doen dat dan goed zou zijn omdat het bestrijdt wat slecht zou zijn, om zo macht te vergaren. Het zou bv. kunnen gaan over migranten omdat sommige van hen criminaliteit begaan. Zij kunnen dienen als zondebok. En omwille van die criminaliteit kunnen zij makkelijk als zondebok dienen omdat zij iets begaan dat ontoelaatbaar is. En uiteraard dient men criminaliteit te stoppen. Maar dat wil nog niet zeggen dat men macht dient te geven aan diegenen die het willen stoppen. Want zij zouden evenzeer schade kunnen berokkenen aan de maatschappij. En indien zo, dan zouden die machthebbers evenzeer als een zondebok kunnen aanzien worden omwille van die schade die zij dan aanrichten. En het zou uiteraard hypocriet zijn om de ene zondebok te veroordelen terwijl men diegenen die evenzeer als zondebok zouden kunnen beschouwd worden, dan zou goedpraten. Maar het aanduiden van een zondebok is duidelijk een techniek om aan macht te komen. Daarom dient men zeer argwanend te zijn om macht te geven aan diegenen die zulke zondebok aanduiden. Want als bv. een politicus zo aan de macht wilt komen, dan zou die politicus kunnen inzien dat hij/zij zo de macht zou kunnen vergaren om dan te doen wat hij/zij wilt bekomen, ook al zou die persoon zo, en mogelijk zeer bewust, schade aanrichten aan de maatschappij. En eens die politicus de macht heeft, kan het moeilijk zijn om die persoon te stoppen met het aanrichten van schade. Daarom is het hele opzet van die politicus bij voorbaat verdacht. Als de bevolking echter des te meer zou inzien dat zulk opzet verdacht is, dan zouden zij minder te corrumperen zijn. De

triestheid is dat sommige van die kiezers die voor zo'n politicus zouden stemmen van goede wil zouden zijn terwijl die politicus evenzeer helemaal niet zo van goede wil zou zijn. Opdat die kiezers dan bedrogen zouden zijn. Opdat zij zelfs, deels onbedoeld, mede verantwoordelijk zouden zijn voor de schade dat die politicus dan zou aanrichten terwijl zij zelf niet die schade zouden gewild hebben.

Dit klinkt misschien relatief ingewikkeld maar men kan zulk gedrag zeer makkelijk herkennen. Die politicus zaait verdeeldheid. Verdeeldheid die hij/zij dan vaak tracht weg te moffelen. Die politicus zou bv. kunnen stellen dat die migranten fout zijn (verdeeldheid) en dat zij zich daarom moeten aanpassen (eenheid). Dit kan aanlokkelijk klinken. Toch zaaien sommige politici net geen verdeeldheid, zelfs al zouden zij weten dat zij zo aan de macht zouden kunnen komen. En daarom zouden zij des te meer te vertrouwen kunnen zijn. En dan zeker wanneer zij in het verleden ook reeds hebben aangetoond dat zij te vertrouwen waren.

De tweede techniek is om datgene wat als slecht zou kunnen aanzien worden, goed te praten. De verlagingen van de belastingen voor bedrijven die Donald Trump heeft doorgevoerd, is zo'n typisch voorbeeld. Omdat al dat belastinggeld uiteraard zou kunnen gebruikt worden om de bevolking te helpen. Dus men zou kunnen stellen dat er terecht verdeeldheid mag zijn tussen de bevolking en een economisch systeem dat zo weinig belastingen zou betalen. En om die verdeeldheid weg te moffelen, worden zulke verlagingen van belastingen voor bedrijven goedgepraat. Want dat zou dan zagezegd de economie stimuleren opdat het voor de bevolking zagezegd beter zou zijn. En zo creëert men opnieuw een valse eenheid. Want enerzijds wordt er geld ontnomen dat bestemd kon zijn voor de bevolking. En terwijl de CEO's en aandeelhouders van bedrijven zich hogere winsten zouden kunnen schenken doordat die bedrijven minder belastingen zouden betalen. Zo kan men dus die kloof tussen arm en rijk nog vergroten. En zo zou die bevolking opnieuw bedrogen worden.

Ditmaal doordat men iets laat blijken als zijnde goed terwijl het zeer redelijk is om het als slecht te beschouwen.

Het komt er dus op neer dat men dient te voorkomen dat men onterechte verdeeldheid kan zaaien en dat men dient te voorkomen dat men terechte verdeeldheid kan verdoezen. Gezien het succes van populisme zou men kunnen denken dat dit zeer moeilijk is om te voorkomen. Toch denk ik dat mensen wel degelijk in staat kunnen zijn om zonder veel moeite in te zien wanneer ze bedrogen worden en wanneer niet. Maar soms staren zij zich blind omwille van de misleiding die op hen wordt uitgeoefend. Echter, wanneer zij ook meer inzicht zouden krijgen in de aard van die misleiding, dan zou men zulke misleiding des te meer voorkomen. En ik denk dat dit haalbaar is. En zo zou men opnieuw de samenleving kunnen resistenter maken tegen corruptie.

2. Neutraliteit in de multiculturele samenleving

Men spreekt over een multiculturele samenleving wanneer er in die samenleving meerdere culturen voorkomen. Toch valt het te bevragen in welke mate er dan werkelijk een multiculturele samenleving is. Want die verschillende culturen zouden dan niet slechts in interactie staan met elkaar, maar ook met de maatschappij. Want de kinderen en jongeren gaan naar de scholen van dat land. En elke burger, ongeacht diens cultuur, is onderhevig aan de wetgeving en ordehandhaving van dat land. En iedere burger komt evenzeer in aanraking met bedrijven als klant of werknemer.

Het lijkt me aan te nemen dat zowel het contact met de mensen rondom zich als het contact met die maatschappij een grote impact heeft op mensen. En dan is er de vraag: hoe staat die maatschappij zelf naar multiculturaliteit? En dit is aan te geven door kwesties te bespreken waarin men multiculturaliteit, of het gebrek eraan, kan herkennen.

Eén kwestie(-tje) is Sinterklaas. Er is ophef omdat Sinterklaas als

blanke man geholpen wordt door zwarte mannen met krullen. Maar los daarvan: waarom worden kinderen in scholen blootgesteld aan een kinderfeest dat geen deel uitmaakt van hun cultuur? Geeft dat geen gebrek aan van neutraliteit? En is dat niet verwarrend voor kinderen als daar een Sinterklaas op bezoek komt voor een feest dat ze zelf niet vieren? Het is uiteraard geen grote ramp wanneer dat dan toch gevierd wordt op school maar misschien was het onnodig of misschien kan men het minder uitgebreid aan bod brengen op school. Misschien dat kinderen evenzeer Sinterklaas kunnen vieren wanneer dat des te meer louter in huiselijke kring wordt gevierd. Zodat men toch dat kinderfeest niet hoeft op te offeren om meer neutraliteit te bekomen.

Een andere kwestie gaat over het verbod op onverdoofd slachten terwijl dit deel uitmaakt van de rituelen van sommige culturen. Natuurlijk is het zo dat het slachten met verdoving aangenamer is voor dieren. Als men het onverdoofd slachten toch zou toelaten, dan zou men opnieuw weer die neutraliteit bekomen. Zo kan men ook des te meer de godsdienstvrijheid toestaan. Al is het niet ideaal omdat men nog steeds die dieren pijnigt door ze onverdoofd te slachten. Maar op zijn minst zou men omtrent die kwestie een dialoog kunnen trachten te starten met de religies die het onverdoofd slachten als ritueel hebben. Zo worden zij erbij betrokken in plaats van genegeerd. Men zou ook het onverdoofd slachten enkel kunnen toelaten wanneer het deel uitmaakt van een religieus ritueel, zo kan men nog steeds een zeker verbod op onverdoofd slachten bekomen zonder die neutraliteit aan te tasten.

Iets gelijkaardigs kan gesteld worden over het verbieden van een hoofddoek voor het vervullen van een functie. Er wordt soms gesteld dat zo'n hoofddoek de neutraliteit aantast omdat het een religieus symbool is. Maar als een ambtenaar die een hoofddoek draagt haar werk naar behoren doet en als die persoon helemaal niet haar religie begint te prediken tijdens haar werk, dan lijkt die persoon te getuigen van neutraliteit. Zij geeft dan aan dat haar religie niet in de weg staat om haar functie met neutraliteit uit te

voeren. Net zoals het bedrijf of de overheidsinstelling waarvoor zij werkt dan aan haar klanten kan bevestigen dat zij neutraliteit uitstraalt. Wanneer haar echter die kans wordt ontzegd omwille van een hoofddoek, dan lijkt haar onnodige schade te worden toegebracht. Het zou onrechtvaardig zijn omdat zij niemand iets heeft misdaan door een hoofddoek te dragen. En opnieuw zou de godsdienstvrijheid zo voor een stuk ingeperkt worden.

Men zou kunnen menen dat dit aanleiding geeft tot een dubbele moraal. Waarom zou men immers Zwarte Piet in de maatschappij weren terwijl men de hoofddoek in de maatschappij zou toelaten? Maar er is wel degelijk een verschil. De hoofddoek is duidelijk een uiting van het individu. Zwarte Piet is echter een uiting van de maatschappij. Toch mag men dit zeker als een dubbele moraal beschouwen.

Deze voorbeelden geven aan dat er mogelijkheden zijn om de verschillende culturen des te meer een gelijkwaardige status te geven door de neutraliteit van de maatschappij te versterken. Maar elk voorstel dat wordt gemaakt in die voorbeelden lijkt me moeilijk te kunnen bekomen worden. Er zou veel tegenstand kunnen zijn omdat vele mensen zouden menen dat men zo de bestaande samenleving des te meer opoffert door des te meer een gelijkwaardige status te geven aan andere culturen. Zij zouden kunnen vinden dat de culturen die hun oorsprong vinden in het buitenland als een verstoring zijn voor hun 'inheemse' cultuur. Vele mensen zouden eerder verkiezen dat die verscheidene culturen zich dan ook aanpassen aan hun 'inheemse' cultuur. Ze verkiezen geen ware multiculturele samenleving.

Terwijl men vanuit die andere culturen mogelijk des te meer wel een ware multiculturele samenleving zou verkiezen. Zij zouden dan des te minder te vinden zijn voor een aanpassing van hun cultuur aan die 'inheemse' cultuur.

Bovendien zullen velen van hen ook aanvoelen dat ze niet al te welkom zijn in die samenleving omwille van hun andere cultuur.

Hierdoor zouden zij zich des te meer kunnen verzetten tegen die samenleving. En dit kan één oorzaak zijn van conflicten en criminaliteit.

En die conflicten en criminaliteit die te associëren valt met die andere culturen leidt dan weer tot verzet tegen die culturen vanuit die ‘inheemse bevolking’. Waardoor mensen van allochtone afkomst zich nog minder welkom zouden kunnen voelen in dat land. Wat dan kan leiden tot nog meer conflicten. En zo is er een vicieuze cirkel.

De politiek kan hierop inspelen via een zeker populisme dat pleit voor een sterkere ordehandhaving om zo de rust en veiligheid te herstellen. Maar of dit ook zou werken, blijft een open vraag. Het is niet uitgesloten dat meer politie net de gemoederen laat oplaaien omdat mensen van allochtone afkomst het zouden kunnen aanzien als een oorlog die men aangaat met hen. Natuurlijk, criminaliteit dient wel voorkomen te worden. En het is niet helemaal uitgesloten dat dit lukt via een sterkere ordehandhaving maar het lost het eigenlijke probleem niet op. Er is slechts een verdrukking van het probleem. Want de vraag die niet wordt gesteld bij zo’n repressief beleid is: hoe kan men een ware multiculturele samenleving bekomen? Immers, die verscheidene culturen zullen bestemd zijn om met elkaar nog veel tijd door te brengen en de enige heilzame oplossing lijkt me een harmonie te zijn tussen die culturen. En als er bv. criminaliteit is bij mensen van allochtone afkomst dan zou dit kunnen aangeven dat die mensen reeds voor een stuk buiten de samenleving staan. Door een samenleving aan te bieden waarvan de verscheidene culturen des te meer deel uitmaken, zou men ook zulke criminaliteit kunnen inperken. Terwijl een repressief beleid net zou kunnen leiden tot weerstand.

3. Zie uw vijand graag

Men dient de vijand soms graag te zien. Niet omdat ze dat haten maar omdat men hen soms dient te confronteren met liefde die ze niet willen omdat die liefde hen zwak laat voelen. Daarom dient

men op te komen voor hen om zo dat gevoel van zwakte weg te nemen bij hen.

Althans, dat zou helpen om mensen bij elkaar te brengen. Velen van diegenen waarvan men vindt dat ze fouten maken, lijken te kunnen vergeven worden omdat hun fouten niet te groot zijn én omdat er in hen nog goede wil schuilt. Wat men dan niet dient te doen, is om te handelen alsof men de goedheid in pacht heeft om zo verdeeldheid te creëren. Liefde brengt mensen samen.

Velen van diegenen die bv. extreem rechts stemmen, kunnen de ‘allochtoon’ oprecht als de zondaar zien. Of als het foute element in de samenleving. En zij lijken dat zelfs te kunnen vinden vanuit hun eigen geloof in wat goed is. Geef hen dan een kans om hen die ‘allochtonen’ te vergeven door die extreem rechtse kiezers te vergeven, als men hen als de zondaars zag. Men zou misschien denken dat zoiets totaal naïef is omdat men zou kunnen denken dat er geen bereidheid is bij zulke extreem rechtse kiezers om van goede wil te zijn naar die allochtonen. En toch zou dat fout kunnen zijn. Want er lijken bv. vele rechtse en extreem rechtse kiezers te zijn die beweren dat ze geen racist zijn. Ik denk dat dit ook vaak gemeend is. Hieruit zou dan volgen dat zijn niet iets hebben tegen allochtonen in se. Zij lijken dan slechts iets te hebben tegen allochtonen omwille van de problemen die zij associëren met die allochtonen.

Mensen die niet rechts stemmen zouden natuurlijk een andere mening neigen uit te dragen. Maar toch kan er een raakvlak zijn tussen elkaar. Als men aan een extreem rechtse kiezer zou vragen of hij/zij allochtonen haat omdat ze een andere kleur hebben en als die persoon zou antwoorden dat het niet zo is, dan zou men eigenlijk op dat punt dezelfde mening kunnen hebben.

En als er een raakvlak is dan kan er ook een draagvlak uit ontstaan. Men zou bv. anno 2020 een mars kunnen plannen waarbij men mensen tracht samen te brengen. Met bv. agenten van de politie die zouden protesteren tegen het buitensporige politiegeweld en tegen

de discriminatie van mensen met een andere huidskleur. En zij zouden kunnen samen in de mars lopen met diegenen die “Black lives matter” steunen. Zo kan men trachten om eenheid te promoten. En zo kan men verdeeldheid des te meer in de kiem smoren.

En in diezelfde mars zou men dan bv. evenzeer mensen kunnen proberen samen te brengen met linkse en rechtse overtuigingen. Maar sommige politieke partijen zouden misschien helemaal niet willen meewerken. En waarom? Wel, omdat de verdeeldheid die er heerst onder de bevolking als een voedingsbodem is voor hen. Er zijn natuurlijk mensen die verdeeldheid proberen te promoten vanuit het gedachtegoed van “verdeel en heers”. Zij kunnen gedijen op de verdeeldheid en polarisatie die er is tussen mensen met goede bedoelingen.

Maar als men zelf goede bedoelingen heeft, dan hoort men dat spelletje niet mee te spelen. Men hoort het te bestrijden door raakvlakken en draagvlakken te zoeken. En zo kan men dan des te meer de macht ontnemen van diegenen die verdeeldheid wensen te laten ontstaan.

4. Bewustwording op school

Men zou zich een cultuur kunnen trachten in te beelden die tracht om de onafhankelijkheid te bevorderen.

Een eerste aspect van zo'n cultuur zou kunnen zijn dat men de persoon motiveert om trachten een bewustwording te doorgaan. De omgeving zou kunnen allerlei ideeën verspreiden om een persoon trachten bewuster te maken.

Maar zulke verspreiding van ideeën zou evenzeer kunnen leiden tot het gaan geloven van allerlei ideeën over zichzelf en de omgeving omdat men niet in staat is om de onnauwkeurigheid in die ideeën in te zien. Zo'n verspreiding kan dan ook de ontwikkeling van de eigen visie bemoeilijken. Het is ook vanuit de eigen visie en de eigen persoonlijkheid dat men vormt wat men als

juist zou achten en niet als juist zou achten. En de omgeving heeft een beperkte mate om dat in te zien en te kunnen inzien bij die persoon. Daarom dient de persoon dat inzicht zelf te ontwikkelen.

De persoon kan vanuit zichzelf inzicht vergaren over zichzelf, over de omgeving enz. Hoe meer inzicht de persoon zo kan vergaren, hoe meer die persoon allerlei invloeden vanuit de omgeving over zichzelf of over de omgeving of over iets anders kan inzien als juist of onjuist. Om zo onderhevigheid aan een idee des te meer te kunnen uitsluiten.

Hoe zou men dan de persoon kunnen helpen in het vergaren van inzichten zonder te gaan bepalen of beïnvloeden welke inzichten die persoon zou neigen te bekomen?

Dit kan door de persoon vragen te stellen. Maar niet door vragen te stellen om te proberen een bepaald antwoord te bekomen dat men wenst te horen van die persoon. Maar door vragen te stellen omtrent hoe die persoon iets ziet. Die vraag kan dan een aanzet zijn voor de persoon om te bekijken hoe men staat tot dat wat bevraagd wordt; tot wat de eigen visie is. Soms zal de persoon reeds die visie bedacht hebben voor men de vraag stelde waarop die persoon gewoon die visie kan geven. Soms zal men echter iets vragen waarop men nog geen antwoord heeft of waarbij men aanvoelt dat het eigen antwoord dient herbekeken te worden. Als men vragen stelt zonder de persoon trachten te beïnvloeden op een bepaalde wijze dan zal, wanneer men tracht een antwoord te bedenken, het antwoord des te meer uit zich kunnen komen. En zo doorgaat men dus eigenlijk ook een bewustwording. Dit lijkt trouwens aan te leunen bij de Socratische methode.

Er is dan nog steeds geen garantie dat men, bij het vragen stellen, niet zou trachten om de persoon tot een bepaald antwoord te laten komen dat men zelf wenst te horen van de persoon. Aldus, er kan nog steeds onderhevigheid zijn.

Echter, ik denk dat als men in een cultuur zou leven waarin men gemotiveerd wordt om te bevragen wat men weet, i.p.v. om

gemotiveerd te worden om iets aan te nemen, men al snel doorheen zo'n cultuur een capaciteit neigt te ontwikkelen tot reflectie en bezinning zodat eigenlijk onderhevigheid door beïnvloeding steeds verder zou kunnen geminimaliseerd worden.

Maar momenteel lijkt er wijdverspreid slechts in een beperkte mate een cultuur te heersen die is toegespitst tot het bevorderen van de eigen onafhankelijkheid.

Er heersen bv. nog steeds voornamelijk educatiesystemen waarin vaak aan hoge snelheid leerstof dient geabsorbeerd te worden en waarin in mindere mate ruimte is voor het ontwikkelen van de eigen reflecties. En in die mate dat men gemotiveerd wordt tot het ontwikkelen van de eigen reflecties, zijn die vaak reeds gekaderd om de studenten aan te zetten tot het komen tot de ideeën die reeds in de leerdoelstellingen geformuleerd zijn. Natuurlijk is het in zekere mate logisch dat niet iedereen opnieuw tracht om de wiskunde of fysica uit te vinden. Toch zou het ook kunnen dat het ontwikkelen van de eigen reflecties slechts in erg beperkte mate een doel neigt te zijn in educatiesystemen. En dan heb ik het uiteraard niet slechts over het ontwikkelen van ideeën omtrent zichzelf en de mens. Maar ook over het ontwikkelen van ideeën omtrent de cultuur en de politiek en het economisch systeem, enz.

Het politieke systeem

1. Vetorecht voor het volk

Een democratische samenleving kan haar dieptepunten kennen. Maar er mag wel opgemerkt worden dat het democratische systeem op zich niet hoeft te leiden tot die dieptepunten. Eenzelfde democratisch systeem zou in het ene land subliem kunnen werken en in een ander land afschuwelijk kunnen zijn. Hoe goed het werkt hangt deels af van hoe dat democratische systeem zelf is georganiseerd maar het hangt ook af van de beslissingen van de bevolking en de beslissingen van diegene die verkozen worden. En als zij die verkozen worden beslissingen nemen die de bevolking van die natie erg benadelen of de bevolking van een ander land erg benadelen, dan ontstaat er een dieptepunt. En dit gebeurt. Er worden mensen verkozen die zo nadelig kunnen zijn. Maar het democratische systeem zou mogelijk wel kunnen aangepast worden opdat die nadelen toch nog beperkter zouden kunnen blijven. En dat zou zelfs kunnen mogelijk zijn zonder de macht van het volk in te perken. Integendeel, het zou net kunnen mogelijk zijn door het volk meer macht te geven. En een vetorecht voor het volk wordt hier voorgesteld als zo'n aanpassing.

Er bestaat immers de mogelijkheid dat een groot deel van de bevolking gaat inzien dat een wetsvoorstel of een andere beslissing van een regering onwenselijk zou zijn voor de bevolking of voor de bevolking van een ander land. Als de bevolking dan een vetorecht had waarbij ze dan de macht zouden kunnen hebben om die beslissing te weigeren, dan zouden de nadelige effecten van de regering op hen kunnen beperkt worden.

Natuurlijk bestaat er dan ook de kans dat de bevolking een wetsvoorstel zou weigeren dat positief zou zijn voor de bevolking. Maar de regering zou dan altijd een nieuw of aangepast voorstel kunnen indienen.

Daarom lijkt het me redelijk te zijn om te veronderstellen dat een gebrek van een vetorecht voor het volk aangeeft dat de bevolking te weinig democratische macht heeft om nadelige beslissingen van de regering te kunnen voorkomen.

Na deze positieve overwegingen wens ik uiteraard te onderzoeken hoe men zo'n vetorecht zou kunnen organiseren. En ik wens voor te stellen dat dit gebruik van een vetorecht zeer vlot zou gaan.

De burgers zouden bv. in staat kunnen zijn om online de beschrijving van een bepaalde beslissing van de regering terug te vinden. Waarna ze dan met het gebruik van de elektronische identiteitskaart zouden kunnen aangeven of ze al dan niet akkoord gaan met die beslissing. Diegenen die geen gebruik maken van het internet zouden dan een alternatieve methode kunnen gebruiken. Men zou simpelweg via de post kunnen formulieren opsturen waarop het wetsvoorstel geformuleerd staat. Waarna de burger dat formulier zou kunnen tekenen en opsturen zonder kost. En een code op het formulier zou ervoor kunnen zorgen dat vervalsing quasi uit te sluiten is. Als men zo een bepaald aantal handtekeningen bekomt, dan zou het wettelijk geregeld zijn dat die beslissing van de regering teniet wordt gedaan. Ik wens dus voor te stellen dat hiervoor geen referendum zou hoeven georganiseerd worden.

Het vetorecht houdt wel niet in dat de bevolking zelf zou kunnen beslissen wat de regering zou dienen te doen. Zo voorkomt men in zekere mate dat de bevolking van een land nadelige beslissingen zou nemen voor de eigen bevolking of die van een ander land. Maar misschien zou de bevolking geen beslissingen neigen te nemen die meer schade zouden berokkenen als die van een regering. Dus misschien hoort het volk ook deze macht te hebben.

De meest voor de hand liggende wijze om dit te bekomen, lijkt mij om het wettelijk bindend te maken dat een petitie zou leiden tot een referendum mits die petitie een bepaald aantal handtekeningen zou behalen. Een wettelijke regeling die trouwens reeds bestaat in

Zwitserland. Zo zou men dus met een petitie soms zelf kunnen bereiken wat de regering later zal uitvoeren. Dan zou men in een nog grotere mate een directe democratie hebben. Het volk zou nog meer macht hebben.

Hoe dan ook, het vetorecht is op zich een aanzienlijke aanpassing. Want er zou een wisselwerking en dialectiek ontstaan tussen het volk en de regering.

2. Politieke producten

Als men naar de winkel gaat dan kan men kiezen wat men koopt. Men kan kiezen wat voor eieren men koopt. Of men kan kiezen om de bloemkool te kopen i.p.v. de broccoli. Zou een regering dat ook niet kunnen doen? Zou zij aan de bevolking niet diezelfde keuze kunnen stellen? Een regering zou verscheidene voorstellen kunnen aanbieden waarna de bevolking zou kunnen stemmen. Zo heeft de bevolking een keuze in welk voorstel het haalt. Zo heeft de bevolking enige keuze in hoe het geld wordt uitgegeven terwijl de regering een keuze behoudt in de ‘politieke producten’ die zij aanbiedt.

En als mensen op vrij eenvoudige wijze kunnen stemmen zoals via de post of van thuis uit via hun elektronische pas, dan hoeft dat ook helemaal niet zo moeilijk te zijn.

Ik wens die politieke producten ook niet voor te stellen als een alternatief op het voorheen besproken vetorecht voor het volk. Het zou er net zeer goed mee gepaard kunnen gaan als mensen ook de keuze hebben om geen van de aangeboden politieke producten te kopen. Opdat ze dus eigenlijk de voorstellen van de regering zouden afwijzen.

Het aanbieden van zulke politieke producten opent echter wel de deur naar het populisme. De ene politieke partij zou aan de bevolking kunnen stellen dat zij meer keuze verdient om zo meer stemmen te kunnen winnen. Maar is het steeds beter wanneer de bevolking over steeds meer zou kunnen beslissen? Dat valt

natuurlijk te bevragen. Misschien wenst men bv. niet de keuze te geven omtrent hoeveel of hoe weinig vluchtelingen asiel zouden verdienen. Men zou wijselijk dienen om te gaan omtrent de keuze van die politieke producten. Men zou dan wel een wet kunnen creëren waarmee men bepaalde politieke producten zou uitsluiten.

3. De overheid met zelfkritiek

Regeringen nemen soms beslissingen die wettelijk kunnen betwist worden. Denk bv. aan de Turteltaks die in België in 2016 werd opgericht en waarvan de geldigheid werd betwist door de PVDA. Er werd dan een gerechtelijk proces gestart en het werd gewonnen. De Turteltaks werd ongrondwettelijk bevonden en verdween weer.

Het is natuurlijk positief dat men de beslissingen van een regering vanuit de samenleving kan betwisten. Maar tegelijkertijd is het ook faliekant dat een regering, wanneer ze het volk wenst te vertegenwoordigen, het risico wilt nemen om beslissingen te nemen die duidelijk wettelijk te betwisten zijn. Daarom zou de overheid zichzelf kunnen indekken.

Dit zou mogelijk zijn door een overheidsinstelling op te starten die het doel zou hebben om na te gaan dat de overheid de wet volgt. Hiervoor zou deze overheidsinstelling neutraal dienen te zijn. Aldus, ze zou dienen te functioneren door zo min mogelijk beïnvloeding van de regering en politieke partijen. Daarom zou ze kunnen deel uitmaken van de rechterlijke macht. Zo zouden er dus juristen kunnen in werksaam zijn die dan stelselmatig nagaan of de overheid zich op elk punt met zekerheid binnen de wet functioneert. Als er dan wordt geconstateerd dat de overheid zich op bepaalde punten niet wettelijk lijkt te gedragen, dan zou de overheid op basis daarvan kunnen beslissen om aanpassingen te maken zodat ze alsnog des te meer binnen de wet zou functioneren. Indien ze dat niet doet, dan zou die overheidsinstelling zelfs zelf de overheid kunnen aanklagen. Alsof het een overheid is met sterke zelfkritiek.

Al zou het natuurlijk voor de politici beter kunnen lijken om te voorkomen dan om te genezen. En daarom zou die overheidsinstelling kunnen geraadpleegd worden door de overheid om zo op voorhand na te gaan of een bepaalde beslissing die de regering wenst te nemen, wel wettelijk zou zijn. Zo zou er des te meer voorkomen worden dat men de overheid zou dienen aan te klagen.

4. Als burgemeesters over de wereld regeerden

Dit is de titel, vrij vertaald, van een boek geschreven door Benjamin Barber. Wat ik wens mee te geven, zonder het boek gelezen te hebben, is dat stadstaten een veiliger alternatief kunnen bieden tegenover naties en supermachten. Want het lijkt dat een natie des te gevaarlijker wordt naar mate haar macht toeneemt. Een supermacht lijkt gevaarlijker te kunnen zijn dan een kleinere natie en een kleinere natie lijkt gevaarlijker te kunnen zijn dan een stadstaat. Dus als er een wereld zou bestaan waarin de grootste bestaande staat, een stadstaat zou zijn, dan zou de wereld veiliger kunnen zijn. Men zou dan wel kunnen redeneren dat zo'n kleine staten niet langer machtig genoeg zouden zijn wanneer zij zouden aangevallen worden en dat men daarom grotere naties nodig heeft om de nodige bescherming te kunnen bieden. Maar ook die redenering lijkt me te falen. Want zulke kleine stadstaten zouden een bondgenootschap kunnen sluiten waardoor ze gezamenlijk wel sterk zouden zijn. Zulke kleine staten zouden bv. collectief over een sterk leger kunnen beschikken. Toch zou zo'n sterk leger waarschijnlijk minder neigen gebruikt te worden voor invasies van andere staten omdat er voor zo'n invasie een akkoord zou moeten bereikt worden tussen die verschillende stadstaten die bijdragen aan dat collectieve leger. Terwijl bij een supermacht slecht één regering de zeggenschap heeft om zo'n groot leger te laten aanvallen. Aldus, zo'n groot collectief leger zou het voordeel hebben van een stevige bescherming bij een aanval zonder dat er in sterke mate het nadeel is dat zo'n collectief leger zelf een gevaar

zou vormen. En omdat er de mogelijkheid is tot zo'n collectief leger, is er eigenlijk een veilige overgang mogelijk van naties naar stadstaten.

Een politieke partij die zou streven om meer bevoegdheden over te dragen naar kleinere regio's, zou een stap willen maken in die richting.

Er is wel één belangrijk risico: als het bondgenootschap tussen die verschillende stadstaten zou uiteenvallen, dan zouden die stadstaten ook des te kwetsbaarder zijn. Al zou dat risico mogelijk ook weer niet zo groot zijn omdat men vanuit die stadstaten zou kunnen inzien dat een bondgenootschap noodzakelijk is voor de veiligheid.

De opwarming van de Aarde

In welke mate kan men de opwarming van de Aarde bestrijden? Het lijkt mogelijk te zijn op tal van vlakken zoals:

- De bestrijding van ontbossing
- De opwekking van energie
- Andere eetgewoonten

1. De bestrijding van ontbossing

Ontbossing draagt bij aan de uitstoot van CO₂ (koolstofdioxide) in de atmosfeer. Bomen slagen immers koolstof op in hun wortels, stam en takken. En bomen nemen die koolstof op uit CO₂ in de atmosfeer. Als men dan het hout verbrandt of laat rotten, dan leidt dit opnieuw tot een toename van CO₂ in de atmosfeer. Volgens een artikel in Scientific American zou zo'n 15% van de uitstoot van CO₂ te wijten zijn aan ontbossing in de tropen. The Union of Concerned Scientists houdt het bij zo'n 10% of 3 miljard ton CO₂ per jaar. Daarnaast is ontbossing ook schadelijk voor het milieu en voor de lokale bevolking. Zo kan ontbossing ook leiden tot modderstromen. Wat kan resulteren in humanitaire rampen. Redenen genoeg dus om aan te nemen dat zulke ontbossing al lang had moeten voorkomen worden. Maar men worstelt er duidelijk nog steeds mee.^{12 13}

2. De opwekking van energie

Wanneer men nadenkt over de gevolgen van de opwarming van de Aarde, dan denkt men vast aan het milieu. En wanneer men denkt aan het milieu dan denkt men vast aan hernieuwbare of groene energie. Maar hoe evident is het om zich volkomen of quasi volkomen te voorzien met groene energie?

Er zijn naties die erin geslaagd zijn zoals Noorwegen, IJsland, Albanië, Uruguay en tal van anderen. Maar het lijkt niet voor elke

natie even evident te zijn. Zo spelen waterkrachtcentrales vaak een voorname rol in die voorziening. Ook energie uit biomassa en geothermische energie kunnen van groot belang zijn voor die voorziening. Maar in België lijkt men zich in mindere mate te kunnen voorzien met behulp van waterkracht, geothermische energie of biomassa. In 2012 werd een studie gemaakt die naging of België zich in 2050 volkomen zou kunnen voorzien met hernieuwbare energie.¹⁴ En het zou wel degelijk mogelijk zijn. Er werden tal van scenario's opgesteld. In elk scenario was er een combinatie van verschillende bronnen van hernieuwbare energie, gekoppeld met de opslag van energie. Want beeld u bv. in dat men in België in de winter verscheidene dagen heeft met weinig wind. Windenergie kan ons dan niet voorzien. Zonne-energie is omwille van de winter dan ook nauwelijks een bron van energie. Biomassa en waterkracht kunnen nog energie leveren maar vast allesbehalve 100% voorziening van de nodige energie. Dus net zoals die studie lijkt aan te geven, dient men dan energie op te slaan om zo energie te hebben in tijden van een tekort.

Nagenoeg alle energie wordt nu opgeslagen in pompcentrales. Dit zijn eigenlijk waterkrachtcentrales waarin het water zelf is opgepompt geweest. Men pompt het water omhoog wanneer er voldoende elektriciteit aanwezig is. En men laat dat water dan de turbines aandrijven wanneer men elektriciteit wenst op te wekken in die centrale. Dit is opmerkelijk efficiënt omdat men tot 70-80% van de energie zou terugkrijgen. Veruit de voornaamste centrale in België is die van Coe-Trois-Ponts. In deze centrale pompt men het water omhoog wanneer er een laag verbruik is van elektriciteit (zoals bv. 's nachts) om dan elektriciteit op te wekken wanneer er een piek is in het verbruik. Deze centrale lijkt dan ook volop in gebruik te zijn. Toch wordt (in 2017) slechts 1,4% van de productie van elektriciteit voorzien door zulke pompcentrales.¹⁵ Het lijkt dan ook niet evident om bv. een tekort van 10% of 20% te kunnen opvangen via zulke pompcentrales. Want er zouden er al snel heel wat dienen te zijn. Bovendien, wat als er dagenlang of

zelf wekenlang een tekort zou zijn? Want zo'n pompcentrale dient eigenlijk voor de opslag van energie op korte termijn. De centrale van Coo-Trois-Ponts kan slechts 5 uur werken op volle kracht.¹⁶

Energie kan ook opgeslagen worden in batterijen. Maar ook hier is de opslagcapaciteit beperkt.

Er bestaat wel een wijze waarmee men grote hoeveelheden energie kan opslagen. Men kan namelijk waterstof halen uit water om die ondergronds op te slaan om zo die waterstof dan later te gebruiken als bron van energie. Althans, dit werkt dan toch in zoutmijnen. Maar het is helemaal niet zo efficiënt. Men verliest namelijk zowel energie bij de omzetting van elektriciteit naar waterstof als bij de omzetting van waterstof naar elektriciteit. Uiteindelijk zou men maar zo'n 40% van de energie overhouden.¹⁷

En die alternatieve wijzen tot het opslagen van energie worden ook nog nergens op grote schaal toegepast. Wat het hele project voor 100% hernieuwbare energie des te ambitieuzer maakt. En zelfs als men zou aannemen dat men erin zou slagen in 2050, dan nog zou het nog 30 jaar duren voor het verwezenlijkt werd. En ondertussen zou de opwarming van de Aarde maar doorgaan. Meer nog, in België zouden de kerncentrales waarschijnlijk buiten gebruik worden gesteld voor 2050 zodat men dan nog des te afhankelijker zou zijn van de energie uit gascentrales of van energie die men importeert uit het buitenland. Opdat het te bevragen is of dit werkelijk allemaal zo groen is.

Toch hoeven we de hoop in hernieuwbare energie nog niet helemaal af te schrijven. Alleen lijkt er een samenwerking nodig tussen verschillende naties. Er zou immers op de ene plek een overschot aan hernieuwbare energie kunnen zijn terwijl er op een andere plek een tekort is. Door de energie dan te transporteren zou men hernieuwbare energie betrouwbaarder kunnen maken. Men maakt dan een smart grid. Dit vraagt dan wel dat men elektriciteit op langere afstand zou transporteren. En men verliest altijd een deel van die elektriciteit als warmte. En hoe langer de afstand, hoe

meer men verliest. Het verlies is echter vrij klein. Eén wijze om elektriciteit efficiënt te transporteren op lange afstand, is via een HVDC of hoogspanningsgelijkstroom. Er zou sprake zijn van een verlies van zo'n 2,7% per 1.000 km bij onderzeese kabels en 4,5% per 1.000 km bij hoogspanningskabels. Met een extra verlies van 0,7% verlies bij het omzetten van de stroom.¹⁸ Het transporteren van stroom op lange afstand is ook reeds gerealiseerd zoals bv. in het Rio Madeira HVDC systeem in Brazilië dat 2.375 km overbrugt om energie van waterkrachtcentrales in het Amazonegebied te kunnen nuttigen.¹⁹

Eigenlijk brengt het dan zelfs de Sahara binnen bereik. De afstand in vogelvlucht tussen Algiers (in het noorden van Algerije en Afrika) en Brussel is namelijk slechts 1.573 km. Opdat men dan eigenlijk zonnepanelen zou kunnen plaatsen in het noorden van de Sahara om Europa van zonne-energie te helpen voorzien. Een simpel testje op een website geeft aan mij aan dat er in Algiers een minimum aan bestraling door de zon te vinden is in december, namelijk 4,18 kWh/m². Met een maximum in juni van 7,59 kWh/m². Als men dit vergelijkt met Brussel dan komt men aan een minimum van 1,19 kWh/m² in december en een maximum van 5,08 kWh/m² in juni. (Voor zonnepanelen die naar het zuiden gericht zijn en hun hoek automatisch aanpassen)²⁰ Zo'n simplistisch testje geeft reeds aan wat te verwachten was: dat er in de Sahara een grotere en constantere voorziening van zonne-energie mogelijk is. Wat dan in principe ook zou kunnen bijdragen tot de voorziening van energie, dan toch in Europa. Een groot project om zonne-panelen in de Sahara te plaatsen om zo Europa te helpen voorzien, bestond ook wel degelijk. Het Desertec Project had het plan om 15% van Europa's energie te voorzien. Maar er waren tal van obstakels, zoals bv. politieke instabiliteit in Libië.

Al kan men zelfs energie transporteren op nog grotere afstand. Hiervoor zou men dan waterstof kunnen gebruiken dat men via pijpleidingen kan transporteren. Waterstof wordt momenteel voornamelijk gewonnen uit aardgas. Maar bij dit proces is er een

uitstoot van CO₂. Men zou ook wel bv. de elektriciteit uit zonnepanelen kunnen gebruiken om waterstof te halen uit water via elektrolyse. Dit zou een efficiëntie hebben van zo'n 70-80%.²¹ Men lijkt hier dus al zeker zo'n 20% aan energie te verliezen. Er lijkt me dan ook een groter verlies te zijn dan via het transport van elektriciteit (4,5% / 1.000 km voor hoogspanningskabels). Als men dan die waterstof ook nog opnieuw zou omzetten tot elektriciteit dan zou men nog meer energie verliezen. Waterstof lijkt dan ook beter geschikt te zijn voor andere toepassingen. Zoals voor het gebruik in het transport. Al lijkt ook hier een auto op waterstof toch wat minder efficiënt te zijn dan een elektrische auto. Een wetenschappelijke studie geeft een energieverbruik van 0,54 MJ/km voor een elektrisch voertuig aangedreven met een batterij t.o.v. een energieverbruik van 0,94 MJ/km voor een auto op waterstof, aangedreven door een brandstofcel.²² Het meest efficiënte gebruik van waterstof lijkt er te zijn voor de opwarming van gebouwen, zoals aardgas nu reeds gebruikt wordt. Dan zou quasi alle energie uit waterstof immers omgezet worden in warmte, met waterdamp als uitstoot.

Het gebruik van waterstof kan natuurlijk wel een aanvullende strategie zijn om een voorziening van hernieuwbare energie des te meer mogelijk te maken. Maar ook dit lijkt tientallen jaren te kunnen duren omdat er nog nauwelijks zo'n hernieuwbare economie rond waterstof bestaat.

Hoe dan ook, in principe lijkt het mogelijk te zijn om een veel groter deel van Europa (en vast ook van de hele wereld) te voorzien van hernieuwbare energie door hernieuwbare energie te transporteren van locaties waar een overschot aan hernieuwbare energie kan gewonnen worden. Zo kan men hernieuwbare energie betrouwbaarder maken, zelfs zonder een veel grotere opslag aan energie te behoeven. Want de opslag van energie op veel grotere schaal lijkt uiteindelijk nog allesbehalve een makkelijke opdracht.

Zo lijkt het duidelijk reeds mogelijk te zijn om hernieuwbare energie uit te breiden op een efficiënte wijze. En dit kan ook een

aantrekkelijke richting zijn op politiek vlak. Alleen blijkt het onduidelijk te zijn in welke mate men werkelijk zo Europa (of andere delen van de wereld) werkelijk zou kunnen voorzien met behulp van niets meer dan hernieuwbare energie. Het lijkt ook onduidelijk te zijn hoe lang dat dan zou duren.

Men zou vast sneller kunnen komen tot een totale voorziening van CO₂-neutrale energie door ook gebruik te maken van een andere vorm van energie. Want er blijft één voorname bron van energie zonder CO₂-uitstoot over, namelijk, kernenergie.

Als men zou aannemen dat de bouw van een kerncentrale zo'n 10 à 15 jaar zou duren, dan lijkt men (in principe) op 10 à 15 jaar tijd kernenergie te kunnen inschakelen.

Stel dat men een plan zou ontwikkelen waarin elk land met enige welvaart zou investeren in kernenergie om problemen in verband met de totale bevoorrading van hernieuwbare energie weg te werken. Aldus, die naties zouden hernieuwbare energie niet opgeven. Ze zouden zoveel mogelijk hernieuwbare energie opwekken maar als een natie dan zou merken dat zij op zo'n 15 jaar tijd, zelfs door gebruik te maken van zulke smart grids, niet zouden kunnen komen tot een totale voorziening van alle energiebehoeften via hernieuwbare energie, dan zouden zij bereid zijn om het verwachte tekort verder aan te vullen met kernenergie opdat die natie dan zou komen tot 100% CO₂-neutrale energie.

Dan lijkt men in principe op 10 à 15 jaar te kunnen afstappen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen voor de opwekking van elektriciteit door het gebrek aan hernieuwbare energie op te vangen met kernenergie.

En eigenlijk zou men nog veel meer afhankelijkheid van fossiele brandstoffen kunnen mijden. Want fossiele brandstoffen worden uiteraard niet enkel gebruikt voor de opwekking van elektriciteit maar ook voor de verwarming van gebouwen (aardgas, mazout, kolen) en het transport (benzine, diesel, LPG). Maar gebouwen kunnen uiteraard prima verwarmd worden met elektriciteit. Net

zoals auto's, en uiteraard ook treinen en misschien zelfs boten, zich zouden kunnen voortbewegen met elektriciteit. Toegegeven, er mag wel opgemerkt worden dat lithium, wat nu gebruikt wordt voor de batterijen in auto's, schaarser zou kunnen worden. Maar er bestaan ook reeds alternatieve batterijen voor auto's zoals bv. de nikkel-metaalhydride-accu. Ook hier lijkt er zich geen probleem te stellen.

En aangezien de ietwat welvarende landen verantwoordelijk zijn voor het overgrote deel van de CO₂-uitstoot en aangezien de totale CO₂-uitstoot voor 65% is toe te schrijven aan de opwekking van energie uit fossiele brandstoffen ²³, lijkt men in principe op 10 à 15 jaar tijd de CO₂-uitstoot te kunnen halveren.

Men zou natuurlijk allerlei nadelen kunnen associëren met het gebruik van kerncentrales. Ze zouden onveilig kunnen zijn. Al lijkt zulke onveiligheid reeds in grotere mate te kunnen voorkomen worden door het gebruik van een ander type van kerncentrale, de gesmoltenzoutreactor. Het zou het hele plan ietwat ambitieuzer maken maar dan nog lijkt het me nog simpeler te zijn dat een volkomen voorziening van energie met behulp van hernieuwbare energie op zulke korte tijdsschaal van 10 à 15 jaar.

Zulke reactoren zijn immers reeds sinds de jaren '60 uitvoerig wetenschappelijk getest. In zulke reactoren wordt er niet gekoeld met water maar met een gesmolten zout. Wanneer men water als koelstof gebruikt, dient men het onder een sterke druk te zetten. Dit kan resulteren in explosies wanneer er iets misloopt. Bij de gesmoltenzoutreactor is die druk van de koelstof veel lager. Bovendien kan men een gesmoltenzoutreactor op zo'n wijze bouwen dat de reactor bij oververhitting zichzelf zou laten afkoelen, zelfs zonder de behoefte van elektriciteit.

En in het geval dat kernenergie zo populair zou worden dat er een tekort zou ontstaan aan uranium, kan men nog gebruik maken van een type gesmoltenzoutreactor dat werkt op basis van thorium i.p.v. uranium. In Nederland wenst men de kerncentrale van Petten

om te vormen tot een gesmoltenzoutreactor, genaamd SALIENT, die werkt op basis van thorium.²⁴ Zo'n thoriumreactor zou ook zorgen voor een vermindering van kernafval dat lang dient bewaard te worden. Potentieel, zou men zelfs, al lijkt dat iets minder dringend te zijn, zo'n thoriumreactor kunnen omvormen tot een veilige kweek- of broedreactor. In een kweekreactor kan men een deel van het kernafval hergebruiken als brandstof opdat men kernafval kan verminderen. En omdat men herhaaldelijk een deel van het kernafval zou kunnen recycleren, is er ook veel meer energie uit te winnen.

Het komt er dus op neer dat kernenergie voor massaal veel energie kan zorgen op een veilige wijze zonder dat kernafval in principe een al te groot probleem zou hoeven te zijn. Dus men kan in principe met kernenergie en groene stroom alle nodige elektriciteit opwekken.

Dus er lijkt reeds de technologie te zijn om de winning van energie uit fossiele brandstoffen haast compleet overbodig te maken. Maar men heeft dit nog nauwelijks in de praktijk verwezenlijkt. En indien men dit des te meer zou willen verwezenlijken met behulp van kernenergie, dan is dat ook niet evident. De bouw van een kerncentrale duurt misschien al makkelijk 10 jaar. En er lijkt momenteel ook nauwelijks een sterke motivatie te zijn om te investeren in kernenergie ter bestrijding van de opwarming van de Aarde. Dus alhoewel het nog niet te laat is, lijkt het ook niet meteen te verwachten.

En misschien dient men daar ook eerlijk in te zijn... Misschien zouden velen liever een grotere opwarming van de Aarde verkiezen boven meer kerncentrales om die opwarming sneller aan te kunnen pakken. Men lijkt te moeten kiezen tussen de mogelijkheid van meer doden door de opwarming van de Aarde (zoals door orkanen, overstromingen of droogte) of meer doden door kernramp(en). Want die zijn nooit volkomen uit te sluiten.

Echter, als ik uitga van één artikel in Scientific American, dan zou

de opwarming van de Aarde reeds verantwoordelijk zijn voor zo'n 150.000 doden per jaar.²⁵ Zelfs wanneer die schatting wat te hoog zou zijn, lijken er veel meer doden te vallen omwille van die opwarming van de Aarde als dat er zouden vallen door mogelijke kernrampen.

Als men dan doden wilt voorkomen en als het niet realistisch zou zijn om de opwarming van de Aarde even snel te kunnen remmen zonder het gebruik van kernenergie, dan lijkt men kernenergie te behoeven.

3. Andere eetgewoonten

De productie van vlees is niet echt goed voor het klimaat. Er zijn tal van redenen. De productie van vlees gaat bv. gepaard met de uitstoot van allerlei broeikasgassen zoals stikstofdioxide (uit mest) en methaan (vooral door koeien).

Runderen zijn om tal van redenen de boosdoener. Ze stoten immers veel meer methaan uit dan varkens of kippen. En methaan is een zeer krachtig broeikasgas. In een studie (van The Environmental Working Group) zou rundvlees 27 kg CO₂-uitstoot hebben voor 1 kg rundvlees. Voor 1 kg varkensvlees is het slechts 13 kg CO₂-uitstoot. Voor kippen 7 kg, voor bonen 2 kg en voor linzen 1 kg CO₂-uitstoot.^{26 27}

Bovendien lijken zij ook veel meer land te behoeven. Eén wetenschappelijk artikel meldt de volgende data: 2,5kg voeder voor 1 kg kippenvlees, 5kg voeder voor 1 kg varkensvlees en 10kg voeder voor 1 kg rundvlees.²⁸ In een ander wetenschappelijk artikel meldt men dat men in de VS 28 maal meer land zou nodig hebben om eenzelfde aantal calorieën in rundvlees te bekommen t.o.v. van het gemiddelde aan ander vlees dat er wordt gegeten.²⁹

Dit lijkt me belangrijk te zijn omdat er enige druk lijkt te staan op de globale voedselproductie. De wereldbevolking gaat immers nog steeds in stijgende lijn. En de consumptie van vlees per inwoner zou in vele landen ook in stijgende lijn kunnen gaan wanneer hun

welvaart stijgt. Dit is bv. het geval in China. En zulke ontwikkelingen kunnen leiden tot een behoefte aan steeds meer landbouwgrond. En als het klimaat dan ook nog onregelmatig raakt, dan zou dit ook nog extra druk kunnen leggen op de voedselproductie. Hoe minder vlees er wordt verbruikt, hoe meer men die druk lijkt te kunnen wegnemen.

Bovendien, wanneer men wereldwijd minder landbouwgrond zou behoeven, dan zou men die grond kunnen gebruiken voor andere doeleinden. Men zou meer bossen kunnen aanplanten zodat er ook meer CO₂ zou opgeslagen worden.

Als er meer grond beschikbaar is, dan kan men trouwens ook meer grond toewijzen voor het winnen van energie uit biomassa. En zo kan men zelfs koolstof opslaan. Want het is mogelijk om niet alleen energie te halen uit biomassa, maar ook biochar of 'bio-steenkool'. Aldus, men kan zelf steenkool maken van organisch materiaal. Maar die bio-steenkool hoeft niet verbrand te worden. Men kan het gebruiken als toevoeging aan de bodem. Wat de bodem zou verbeteren. En op die wijze zou die biochar wel duizenden jaren kunnen meegaan. En zou men dus eigenlijk koolstof opslagen in de bodem.

Echter, politieke maatregelen om de inname van vlees te ontmoedigen lijken me erg gevoelig te liggen. Zelfs een niet zo ingrijpende maatregel waarbij men vlees zou taxeren op basis van de CO₂-uitstoot dat ermee gepaard gaat, lijkt me niet echt nagestreefd te gaan worden.

4. De piek van de olieproductie

Het is duidelijk dat de opwarming van de Aarde reeds prima op tal van vlakken zou kunnen bestreden worden. Helaas is die bestrijding nu nog niet effectief. Want de CO₂-uitstoot bereikte in 2018 een nieuw record. We zijn dus de opwarming van de Aarde nog aan het versnellen.

Dit komt natuurlijk omdat er nog steeds voldoende olie

voorhanden is. Al zou dit in de nabije toekomst wel kunnen veranderen. Want het is uiteraard zo dat de olie die het makkelijkst te winnen is, reeds gewonnen is. Dus de olie die overblijft, is voornamelijk olie die moeilijker te winnen is. En het neigt dan ook meer energie te vragen om die olie te winnen. En het neigt dan ook meer te kosten om die olie te winnen. De vooruitgang in de technologie van de oliewinning kan dit hele proces wel beïnvloeden, zoals bv. het geval was door gebruik te maken van de technologie van fracking. Maar misschien houdt dit de stijgende olieprijsen ook maar tijdelijk tegen.

Het lijkt er ook op dat olie wel degelijk duurder wordt om te winnen. Zoals bv. merkbaar is aan de exploitatie van teerzanden waarin bitumen vermengt is met zand. En uit die bitumen kan men dan olie vervaardigen. Maar dit is niet goedkoop. En aangezien zulke teerzanden des te meer worden gewonnen voor olie, lijkt het erop dat het winnen van olie duurder is geworden. En misschien zal het naar de toekomst toe dan ook uiteindelijk steeds duurder worden om olie te winnen.

Maar indien zo, dan kan dat een groot effect hebben op onze economie. Want als de olie duurder wordt, dan wordt het transport duurder. En dan worden goederen duurder en dan wordt het eigen transport met de auto duurder. Waardoor de koopkracht zou afnemen. En zo zou er zelfs een economische depressie kunnen ontstaan. Wat de vraag naar olie laat afnemen. En hierdoor zou het kunnen dat er uiteindelijk minder olie geproduceerd wordt, zelfs al zou er in principe nog voldoende in de bodem zijn.

Dat er een piek in de olieproductie kan ontstaan, is niet echt omstreden. Men noemt dit de Hubbertpiek. Zo was er bv. tijdens de oliecrisis van 1973 een piek in de Amerikaanse olieproductie. De technologie van het fracken heeft trouwens veel later voor een revival gezorgd in de Amerikaanse olieproductie.

Misschien dat zo'n globale piek van de olieproductie daardoor kan uitgesteld worden. Alleen is er veel onduidelijkheid omtrent het

tijdstip waarop de piek dan zou kunnen plaatsgrijpen. De voorspellingen variëren enorm. Dit betekent dan wel dat het in principe mogelijk is dat die piek voor 2030 plaatsgrijpt. Wat door sommige wetenschappers als waarschijnlijk wordt geacht.³⁰

Natuurlijk zouden wij zo des te meer wakker geschud worden over ons al te grote verbruik van fossiele brandstoffen. En natuurlijk zouden wij dan des te meer gedwongen zijn om alternatieven te zoeken. Maar als er daadwerkelijk een economische depressie zou ontstaan, dan kan het natuurlijk net des te moeilijker zijn om de nodige investeringen te maken. Mede daarom dat het zo belangrijk is om die mogelijke of waarschijnlijke piek van de olieproductie voor te zijn door nu reeds in grotere mate af te stappen van fossiele brandstoffen.

Eigenlijk is het dus een race. Als wij sneller zouden zijn in het afstappen van olie, dan zou de prijs van olie net kunnen dalen. En dan zouden wij niet gedwongen worden tot een economische depressie.

Puzzelen met inflatie

Dit is misschien wel het moeilijkste hoofdstuk omdat het geen simpele materie is. Dit maakt het ook gewaagder voor mij zelf. Daarnaast zal ook blijken dat de maatregelen die zullen besproken worden moeilijk door een land als België uitgevoerd kunnen worden. Er wordt immers getracht om het beleid van een centrale bank wat te wijzigen. Dit is sowieso al niet evident. Maar België is lid van de Eurozone. En de centrale bank die de Euro's in omloop brengt, is de Europese Centrale Bank (ECB). En over het beleid van de ECB heeft België niets te zeggen. België zou al de Eurozone dienen te verlaten (maar niet de EU). Dan zou België opnieuw haar eigen munt hebben. En dan zou haar eigen centrale bank dit geld in omloop brengen.

Door een instroom van geld is er meer geld beschikbaar. Als er meer geld beschikbaar is dan stijgt de koopkracht. Maar als een gevolg hiervan neigen de prijzen dan mee te stijgen. En zo ook de lonen. Dat is de inflatie. Inflatie heeft tal van oorzaken. Als iemand bv. immigrereert van de VS naar België, dan kan hij/zij diens geld plaatsen op een bank in België. Zo worden er Amerikaanse dollars omgezet in Euro's. Zo komen er meer Euro's in omloop. En dit lijkt dan misschien ook als inflatie te kunnen aanzien worden. De voornaamste bron van inflatie lijkt me echter de creatie van geld te omvatten.

1. De creatie van geld

Er komt nieuw geld in omloop doordat centrale banken wereldwijd geld uit het niets creëren. Dit is nu eenmaal iets dat een centrale bank doet.

Er zijn twee verschillende wijzen waarop dat gecreëerde geld in omloop komt:

Om obligaties te kopen van een overheid opdat die overheid

opnieuw geld ter beschikking heeft. Maar waarbij die overheid, en bijgevolg haar bevolking, de intrest op die obligaties dient te betalen aan die centrale bank, tot die obligaties weer verkocht worden door die centrale bank. Dan is het als een lening die de overheid aangaat met die centrale bank. De overheid krijgt geld en betaalt een intrest en de centrale bank zou later, bij het verkopen van die obligaties, haar geld weer kunnen opeisen.

De tweede reden waarvoor het wordt gebruikt, is als een lening aan banken waarna die banken het ook verder kunnen uitlenen.

In beide gevallen komt het geld in omloop als een schuld. Het gecreëerde geld komt in omloop maar zou later dienen terugbetaald te worden aan de centrale bank. En als dat gecreëerde geld wordt terugbetaald, dan zal het weer stoppen met te bestaan. Het zou verdwijnen in het niets.

Dit klinkt mogelijk wat vreemd maar het is een logisch gevolg van twee redenen: de eerste reden is dat er nieuw geld in omloop komt als lening en daardoor als schuld. Wat men kan vaststellen door in te zien dat er nu veel meer geld in omloop is dan voorheen. Er is inflatie. Nu geven mensen, bedrijven en naties veel grotere bedragen uit dan bv. 50 jaar geleden. Eén miljard dollar zou 50 jaar geleden veel meer waard zijn geweest dan het nu is. Omdat één miljard dollar toen een groter deel zou zijn geweest van de totale hoeveelheid dollars in omloop. Het zou een grotere fractie zijn geweest van die monetaire economie. Waardoor men er ook een grotere fractie van de goederen en diensten in die economie had mee kunnen kopen, dan nu. Doordat men nieuw geld in omloop heeft gebracht is één miljard dollar minder waard geworden. Er is een devaluatie van het geld. Het is minder waard geworden omwille van dat nieuwe geld dat in omloop is gebracht. Aldus, omwille van die inflatie. En al het geld, of zo goed als, komt in omloop via centrale banken en zij creëren het als schuld.

En de tweede reden is dat dit geld ook opnieuw moet stoppen met te bestaan. Als dit niet zo zou zijn, dan zouden centrale banken aan

een hoog tempo allerlei leningen kunnen aanbieden met geld dat zij uit het niets creëren. En dan zouden ze het geld kunnen houden wanneer die leningen afbetaald zijn. Waardoor hun kapitaal razendsnel zou toenemen. Wat zelfs voor centrale banken verboden is.

Nu lijkt het mogelijk ook vreemd dat er inflatie kan zijn wanneer het geld dat gecreëerd wordt opnieuw verdwijnt wanneer het afbetaald wordt. En toch is dit mogelijk. Want als er nieuw geld in omloop komt doordat bedrijven, overheden of mensen geld lenen, dan neemt hun koopkracht tijdelijk toe. Zij kunnen met dat geld iets kopen. Als er meer gekocht wordt, dan wordt er ook meer verdiend want dat wat men koopt is de opbrengst voor een bedrijf of overheid waarvan men koopt. Dus de lonen kunnen meestijgen. En lonen kunnen ook geïndexeerd zijn opdat ze automatisch zouden stijgen in eenzelfde mate als dat er inflatie is. Maar ook de prijzen van producten en diensten kunnen meestijgen. Want als mensen meer verdienen, dan zouden ze ook bereid kunnen zijn om meer te geven voor eenzelfde product of dienst. Er kan dus een wens zijn bij bedrijven en overheden om hun prijzen te verhogen. Dus de lonen en de prijzen neigen mee te stijgen omwille van het geld dat in omloop komt via leningen.

En doordat de prijzen neigen te stijgen, zal men ook meer moeten lenen. Als bv. de prijzen van huizen stijgen, dan zal men een grotere lening neigen aan te gaan om een huis te kunnen kopen. En als de lonen ook stijgen, dan zou dat ook mogelijk kunnen zijn om die grotere lening af te betalen. Natuurlijk, mensen lenen wel niet van een centrale bank. Maar banken en overheden verkrijgen wel geld van centrale banken. En de bedragen die zij lenen van centrale banken zullen, gemiddeld gesproken, meestijgen met de inflatie. Dit betekent wel dat er meer geld geleend zal neigen te worden van centrale banken. Ondertussen verdwijnt er ook geld omdat er leningen afbetaald worden aan centrale banken. Maar als er meer geld van centrale banken wordt geleend dan voorheen, komt er meer geld in omloop dan dat er geld uit omloop verdwijnt.

En zo is er dus toch een sterke neiging tot inflatie.

Aangezien al het geld dat wordt gecreëerd, of de overgrote hoeveelheid, via centrale banken in omloop komt, komt de overgrote hoeveelheid van het geld voort als een schuld die dient terugbetaald te worden. Opdat men bijna zou kunnen stellen dat, als al de schuld zou worden afgelost, er geen geld meer in omloop zou zijn.³¹ Hoe nauw de realiteit hierbij aansluit, is me ongeweten. Maar men kan wel vaststellen dat bv. elk land of haast elk land ter wereld schulden heeft. Die schulden kunnen niet verdwijnen omdat het geld om ze af te betalen voortkomt als schuld om af te betalen. En dat is wel duidelijk.

2. De Griekse tragedie

In dit hoofdstuk werd er verondersteld dat een natie zelf in staat zou zijn om het beleid van haar centrale bank te beïnvloeden. Voor naties die deel uitmaken van de Eurozone lijkt, zou dat betekenen dat zij het beleid van de Europese Centrale Bank zouden gaan beïnvloeden. En dat kan men niet zomaar op nationaal niveau verkrijgen. Het beleid van de ECB lijkt men enkel op Europees niveau te kunnen gaan veranderen. Toch wens ik niet te stellen dat men die kwestie dan maar dient links te laten liggen omdat men deel uitmaakt van de Eurozone. Want het lijkt zeer negatief te kunnen zijn om gebukt te gaan onder het beleid van een centrale bank waarover men als afzonderlijke natie niets heeft over te zeggen. En de Griekse economische crisis geeft dit ook aan.

Laat me de Griekse economische crisis beschouwen die is ontstaan na de economische crisis van 2007-2008 en nog steeds gaande is anno 2018. Griekenland gaat gebukt onder een enorme schuldenlast en haar bevolking gaat gebukt onder al de maatregelen die zouden dienen genomen te worden door de Griekse regering,

In de Griekse economische crisis was het duidelijk dat het lang zou duren voor bedrijven weer zouden investeren in die economie. En

in zo'n geval is enkel de overheid nog een mogelijke investeerder. De overheid had jobs kunnen creëren opdat de werkloosheid zou dalen en opdat de gemiddelde koopkracht van de bevolking zou stijgen. Waardoor mensen meer kunnen kopen en waardoor de economie sneller zou kunnen herleven. Maar de Griekse overheid had een geldtekort. En zoals ik later nog zal bespreken, was de Europese Centrale Bank karig met het schenken van leningen die bedoeld waren voor de heropbouw van haar economie. Men zou misschien denken dat dit redelijk is omdat Griekenland zo'n hoge schuldenlast had. Maar dit hoeft niet waar te zijn. Want een centrale bank zou obligaties kunnen kopen aan een intrest die aanleunt bij 0 percent. Aangezien een centrale bank zelf geld uit het niets kan creëren, hoeft het voor een centrale bank niet echt een probleem te zijn om die obligaties te kopen, zelfs wanneer ze zo'n lage intrest dragen.

Wanneer die centrale bank die obligaties koopt, dan ontstaat er een instroom van geld die de overheid dan kan gebruiken om te investeren in het land. Op termijn zou de instroom van dat nieuwe geld kunnen leiden tot inflatie. De prijzen zouden weer kunnen stijgen en de lonen zouden weer kunnen stijgen. Stel bv. dat een centrale bank van de regering voor 10 miljard Euro zou obligaties kopen die verlopen na 10 jaar en waarop geen intrest is, aldus 0%. En stel dat er gedurende die 10 jaar een totale inflatie is van 5%, dan zouden de prijzen en de inkomens ook met 5% kunnen stijgen gedurende die periode van 10 jaar. Dan zou 10 jaar geleden die 10 miljard Euro evenveel waard zijn als 10.500.000.000 Euro nu. (10 miljard + 5%) Aldus, 10 miljard Euro zou dan minder waard geworden zijn. Dit is de devaluatie. In dit voorbeeld met obligaties zonder intrest, wil dat dan wel zeggen dat na die 10 jaar, wanneer die obligaties verlopen zijn en de centrale bank haar geld terug krijgt, ze eigenlijk minder geld terugkrijgt omdat dezelfde som geld minder waard is geworden. Dus die regering zou winst hebben gemaakt door te lenen.

En dit gaat nog over obligaties met een termijn van 10 jaar. Maar

vele naties verkopen obligaties op een termijn van 30 jaar. Zodat de natie in moeilijkheden veel meer tijd heeft alvorens ze de obligaties dient uit te betalen. En zodat die natie ook veel meer voordeel kan halen uit die inflatie. Want stel dat er bv. jaarlijks een inflatie zou zijn van 1% gedurende 30 jaar. Aldus, de prijzen stijgen elk jaar met 1%. Wel, die intrest bouwt natuurlijk op. Dan zou 10 miljard Euro na 30 jaar evenveel waard zijn als $10.000.000.000 \times 1,01^{30} = 13.478.489.153$ Euro. Dit is een totale inflatie van 34,78%. Maar als die obligaties 0% intrest dragen en als men dan 10 miljard Euro uitbetaalt na die 30 jaar, wil dat zeggen dat men maar 74% terugbetaald (10.000.000.000 Euro/13.478.489.153 Euro).

Daarom zou het in principe niet moeilijk hoeven te zijn om zelfs aan een land met een hoge schuldenlast nog meer geld te lenen, aangenomen dat die intrest op die lening (en obligaties zijn als een lening) zeer zeer laag zou zijn.

Bij een intrest van 0% zou de centrale bank neigen verlies te doen, zelfs al creëert ze het geld uit het niets, want die centrale bank zou geen winst maken en ondertussen wel werkingskosten hebben als centrale bank. Maar de werkingskosten van een centrale bank zijn miniem in vergelijking met de sommen geld dat een centrale bank gratis creëert. Aldus, als een centrale bank louter uit haar kosten wilt komen, dan hoeft een centrale bank bijna geen intrest te vragen. Bovendien is het na de financiële crisis van 2007-2008 niet ongebruikelijk dat een centrale bank geld uitleent aan 0%.

Er valt wel te stellen dat zo'n inflatie leidt tot de devaluatie van het geld. Want stel dat men bv. 100 Euro thuis bewaart en stel dat er na een tijd reeds 10% inflatie is t.o.v. het moment dat men die 100 Euro thuis begon te bewaren, dan is die 100 Euro minder waard geworden. Want door die 10% inflatie zou die 100 Euro dienen 110 Euro geworden te zijn om evenveel waard te zijn. Bankrekeningen kunnen dit effect tegengaan door de intrest die zij bieden. Maar wanneer de intrest die men kan vergaren op bankrekeningen lager neigt te zijn dan de inflatie, dan wordt het

geld alsnog minder waard. En na de financiële crisis van 2007-2008 was er inderdaad weinig intrest te vergaren op bankrekeningen. Dus er kan bevraagd worden of zo'n instroom van geld werkelijk positief zou zijn voor de Griekse bevolking.

Maar als men zulke inflatie als iets negatiefs wenst te beschouwen, dan mag er opgemerkt worden dat de Europese Centrale Bank in maart 2015 begon met het pompen van geld in de economie door het kopen van obligaties van overheden via een proces gekend als kwantitatieve versoepeling. En elke intrest op die obligaties werd terugbetaald zodat er eigenlijk 0% intrest is. In mei 2016 was er reeds 645 miljard in de economie gepompt waarvan trouwens 0 miljard bestemd was voor het aankopen van Griekse obligaties.³² Zo werd er dus inflatie en devaluatie door de ECB in gang gezet.

Volgens een artikel uit de Tijd is het grootste verlies aan koopkracht in België (en vast ook in vele andere landen binnen de Eurozone) te wijten aan een verlies aan vermogen. Men verloor 4% aan koopkracht van 2009 tot 2016.³³ Het principe lijkt vrij verstaanbaar te zijn. De ECB wenst na de financiële crisis de economie te stimuleren door makkelijk geld in omloop te brengen. De ECB leent hierbij geld uit aan banken aan 0%. Via die kwantitatieve versoepeling kunnen naties ook des te makkelijker geld lenen door obligaties te verkopen. Maar die instroom van geld leidt tot inflatie. De prijzen stijgen. Maar het geld op de bankrekeningen stijgt nauwelijks mee. En het stijgt nauwelijks mee doordat banken aan 0% kunnen lenen van de ECB. Immers, als een bank aan 0% leent van een centrale bank, dan kan een bank het zich ook veroorloven om minder intrest te vragen op leningen die bedrijven en burgers aangaan bij die bank. Dit heeft vast wel een zeker stimulerend effect. Mensen en bedrijven kunnen goedkoper lenen. Maar ik neem aan dat een bank dan minder geld kan verdienen aan die leningen, waardoor een bank ook een lagere intrest zal geven op bankrekeningen. En die intrest blijkt lager te zijn dan de inflatie. En hierdoor verliezen mensen aan koopkracht. En natuurlijk valt het wel te bevragen in welke mate de ECB

werkelijk de economie kan stimuleren wanneer dat leidt tot een verlies aan koopkracht.

Maar voor Griekenland was de kwestie misschien net iets anders geweest omdat Griekenland een zware economische crisis doorging. Als Griekenland dan leningen had kunnen vergaren voor de heropbouw van haar economie, dan had dat misschien wel kunnen baten omdat er in zo'n situatie werkelijk een tekort aan geld was waarover de overheid kon beschikken. Als de Griekse regering immers wel meer geld ter beschikking zou gehad hebben, dan had ze kunnen investeren in de economie. Zodat er misschien niet minder koopkracht zou geweest zijn maar net meer. Maar het land dat het geld het meeste nodig had, werd net geld geweigerd.

Althans, voor andere doeleinden werd er wel degelijk geld uitgeleend aan Griekenland door de Europese Centrale Bank. Maar dat geld ging nauwelijks naar de heropbouw van de Griekse economie. Zo meldde de New York Times in 2012 dat er voor een totale som van 130 miljard Euro aan Griekenland werd uitgeleend door de ECB, de Europese Commissie en het Internationaal Monetair Fonds.³⁴ Maar dit geld was echter bedoeld om te voorkomen dat Griekenland failliet zou gaan. Want als Griekenland failliet zou gaan, dan kon Griekenland niet langer haar huidige schulden afbetalen. En dat speelde natuurlijk ook in het nadeel van de EU en haar imago. Dus er werd meer geld geleend aan Griekenland opdat Griekenland toch zeker haar bestaande schulden zou kunnen blijven afbetalen. Zo waren er voorheen bv. Griekse obligaties aangekocht door lidstaten van de EU, door de ECB en door Griekse en buitenlandse banken. En op die obligaties dient uiteraard een intrest betaald te worden door Griekenland. En hiervoor mag er geen tekort aan geld zijn. Dus Griekenland krijgt nieuwe leningen opdat er geen tekort aan geld was. Maar ondertussen wordt Griekenland in een taaie greep gehouden terwijl haar bevolking meer schulden worden aangesmeerd terwijl die schulden nauwelijks dienen voor een heropbouw van haar economie.

Erger nog, omdat het vertrouwen in de Griekse obligaties zo laag was, ging de intrest die Griekenland betaalde op die obligaties sterk omhoog. Dit was zeker het geval in 2012, toen de Griekse obligaties op een termijn van 10 jaar een intrest droegen van meer dan 30%.³⁵ Maar men dient de ironie op te merken. Want men zou Griekenland nooit failliet laten gaan. Dus Griekenland had altijd die obligaties kunnen uitbetalen. Dus die Griekse obligaties waren uiteindelijk nooit riskant. Toch gaf het allemaal aanleiding tot een asociaal systeem waarin het land met de grootste moeilijkheden het hardst werd gestraft. Als de ECB voorheen reeds Griekse obligaties had gekocht aan een veel lagere intrest, dan had Griekenland onder een veel lagere druk gestaan. Immers, het lijkt me dat die intrest zo hoog was omdat er te weinig vraag was naar Griekse obligaties. Merk ook op dat Japan bv. jarenlang een veel hogere schuldenlast droeg. De schuldenlast van Japan ging in 2012 boven de 200 % als percentage van hun bruto binnenlands product. Dit is hoger dan Griekenland ooit heeft opgelopen. Dus Japan had meer schulden in verhouding tot de grootte van haar economie. Ondanks die ongezonde situatie heb ik nooit vernomen dat Japan failliet zou gaan. En een natie gaat toch failliet omdat haar schulden te groot worden opdat men uiteindelijk de geldkraan zou dichtdraaien. En de geldkraan dichtdraaien bij Griekenland is iets dat men vanuit de EU uiteraard niet wou omdat dit erg schadelijk zou zijn voor de reputatie van de EU. Dus men zou enkel de geldkraan dichtdraaien als het niet anders meer kon. Maar aangezien Japan het uithield met een pak meer schulden, leek er geen reden te zijn om te panikeren. Zodat men prima had kunnen voorkomen dat Griekenland zulke hoge intrest moest betalen omwille van een slechte financiële reputatie. Bovendien lijkt de hele berichtgeving omtrent het failliet gaan van Griekenland dan ook zeer schadelijk en bedrieglijk te zijn.

Het lijkt me dan wel duidelijk dat de ECB de onafhankelijkheid van Griekenland ernstig belemmerde. Nu dient er wel herkend te worden dat wanneer een natie wel een eigen centrale bank heeft

die haar eigen geld creëert, dit niet wil zeggen dat die natie veel zeggenschap heeft over het beleid van die centrale bank. Een centrale bank lijkt een zekere onafhankelijkheid geschonken te worden. Echter, een natie zou meer zeggenschap kunnen eisen over die centrale bank. Terwijl Griekenland zeer weinig zeggenschap kan hebben over het beleid van de ECB.

Het is immers niet democratisch dat een centrale bank haar eigen beleid voert, vrij van de inmenging van een regering. Men zou mogelijk denken dat dit nodig is omdat een regering zichzelf anders van eindeloos veel geld kan voorzien. Maar dat lijkt me niet waar te zijn. Immers, ik heb het niet over schuldenvrij geld. Dus al het geld dat een regering zou lenen van haar centrale bank, zou dienen terugbetaald te worden. Net zoals nu. Bovendien zou de bevolking kunnen gekant zijn tegen een sterke inflatie. Omdat het zou kunnen betekenen dat het geld op hun bankrekeningen minder waard zou kunnen worden. Er kan een devaluatie zijn. Dus wanneer een regering meer inspraak heeft over het beleid van haar centrale bank, dan zou dat monetaire beleid meer neigen besproken te worden. Omdat het een monetair beleid zou zijn van een regering die verkozen is door die bevolking. En als een regering niet haar eigen geld kan creëren en het laat doen door een instantie die losstaat van hun beleid, dan is dat als een macht dat die regering afstaat. En zo ook als een macht dat die bevolking afstaat aan een niet democratische instantie.

Maar Griekenland kan niet meer zeggenschap eisen over haar centrale bank want het is de Europese Centrale Bank, en daar schuilt dus een probleem. Als Griekenland dan geld geweigerd wordt voor de heropbouw van haar economie, dan kan de regering verhinderd worden om meer te investeren in haar economie. En dan ontstaat er een soort van economisch gevangenschap waarbij de Griekse crisis maar blijft voortduren. Die Griekse economische crisis hoefde nooit zo lang te duren. Het is afgedwongen. Wat aangeeft hoe enorm veel afhankelijkheid men dat land heeft kunnen opleggen.

3. De inflatieloze economie

Het lijkt me dat het economisch systeem veel complexer is dan het dient te zijn. Het lijkt me ook zo te zijn dat betreffende het begrijpen van inflatie, het gezond verstand heel wat kan bijdragen. Als centrale banken geld uit het niets creëren, zoals zij doen, dan is er nieuw geld in omloop dat dan kan uitgegeven worden. Maar dat papieren of digitale geld lijkt op zich geen waarde te hebben aangezien het maar papier is of digitale nulletjes en eentjes zijn. De werkelijke waarde lijkt te vinden te zijn in de goederen en diensten die haar economisch systeem verschaft. Door de creatie van nieuw geld lijkt men wel degelijk het economisch systeem op tal van wijzen te kunnen beïnvloeden. Maar als het geld op zich geen waarde heeft dan lijkt de creatie van nieuw geld een beetje op het verdunnen van wijn met water om meer wijn te hebben.

Misschien is het dan beter om een inflatieloze economie na te streven. In deze tekst wordt die inflatieloze economie nagestreefd door een centrale bank die verplicht wordt om 0% intrest te vragen op de leningen die zij geeft aan een natie. Dit is niet ongebruikelijk voor centrale banken na de financiële crisis van 2007-2008. Een centrale bank is hiertoe in staat omdat ze het geld gratis uit het niets creëert. Ze dient het alleen terug te krijgen om boekhoudkundig in orde te blijven. De werkingskosten en overige kosten van die centrale bank zouden door de regering kunnen gedragen worden om dit beleid van 0% mogelijk te maken, als dat al nodig zou zijn. Want een centrale bank zou dan nog steeds intrest kunnen vragen op de leningen die banken aangaan bij die centrale bank.

Een centrale bank leent dus zowel geld uit aan de overheid als aan banken. Beide geldstromen dienen besproken te worden.

3.1. Inflatie en de staatsschuld

Een centrale bank kan geld lenen aan een overheid via het kopen van staatsobligaties. Dit is eigenlijk als een lening. De staat krijgt

immers geld van de centrale bank via die aankoop. Maar de staat zal, nadat de termijn van die obligaties verstreken is, die centrale bank dienen terug te betalen met de intrest van die obligaties. Het is dus als een lening met intrest.

Er mag opgemerkt worden dat de overheid vast nog geld zal blijven nodig hebben van haar centrale bank in die inflatieloze economie. Want de overheid heeft vast een staatsschuld. En een deel van die staatsschuld zal dienen afbetaald te worden aan een centrale bank. Het zou moeilijk kunnen zijn voor die overheid om die staatsschuld af te betalen aan die centrale bank. Het geld dat wordt afbetaald aan die centrale bank verdwijnt immers. De centrale bank creëert het uit het niets. Maar een centrale bank zal het ook in het niets laten verdwijnen eens het afbetaald wordt. De centrale bank mag het geld niet houden dat ze zelf gratis uit het niets heeft gecreëerd. Maar als dat geld verdwijnt, dan verdwijnt er geld uit omloop. En als een natie meer geld afbetaalt aan haar centrale bank dan dat ze geld gaat lenen van die centrale bank, dan verdwijnt er meer geld uit omloop als dat er in omloop komt. En dat is deflatie. Er is dan minder geld in omloop. Wat wilt zeggen dat het geld meer waard wordt. En dat klinkt positief. Maar het is mogelijk niet zo eenvoudig. Misschien leidt het evenzeer tot een economische depressie. Dus het afbetalen van de staatsschuld lijkt zeer moeilijk te zijn.

In deze tekst wordt er dan ook een middenweg gezocht. Men zou een wetgeving creëren waarbij men de staatsschuld van die natie aan haar centrale bank zou begrenzen. Wanneer die centrale bank immers het beleid van 0% intrest zou volgen, dan hoeft de staatsschuld aan die centrale bank immers niet meer te stijgen. Dit valt uit te leggen met een ietwat simplistisch voorbeeld. Stel dat die natie berekent hoeveel geld ze aan haar centrale bank zou behoeven. Dit mag inclusief intrest zijn. En stel dat haar centrale bank akkoord zou zijn om dat bedrag te lenen aan die natie aan 0% intrest door obligaties te kopen van die natie. Ineens zou die natie dan natuurlijk veel meer schulden hebben. Maar haar regering had

op voorhand het akkoord om dat geld dat ze heeft verkregen uitsluitend te gebruiken voor de afbetaling van de vroegere schulden die ze had bij die centrale bank. Ondertussen betaalt die natie dus al haar vroegere schulden af aan die centrale bank. En die natie zou ook ondertussen geen nieuwe schulden bij die centrale bank meer aangaan. Maar op een gegeven moment, bv. na een termijn van 30 jaar, vervallen die obligaties en dient die natie ook dat geld terug te betalen aan die centrale bank. Men heeft dus slechts uitstel bekomen. Maar wat als die centrale bank, net voor het verlopen van die obligaties, voor eenzelfde bedrag nieuwe obligaties zou kopen van die natie? Dan kan die natie met het geld van die nieuwe obligaties, opnieuw haar voorhene schuld aan die centrale bank afbetalen. Enz. En wanneer dit steeds zou gebeuren door middel van interestloze obligaties, dan zal die staatsschuld aan die centrale bank uiteindelijk stabiel blijven. Dit zal dus niet leiden tot inflatie. Noch zou het hoeven te leiden tot problemen voor die natie of die centrale bank. Dus als men een centrale bank kan verplichten om geld te blijven uitlenen aan 0%, dan zou het mogelijk moeten zijn om de staatsschuld stabiel te houden, hoe men het ook exact zou regelen.

3.2. Het fractioneel bankieren

Banken en overheden lenen beide van centrale banken. Maar de leningen die zij aangaan zijn van een andere aard. Want de staat heeft haar staatsschuld en die lijkt niet zomaar te gaan afbetaald worden. Bij banken ligt het anders. Het geld dat een bank leent van een centrale bank heeft (vaak) een ander nut. Het dient om de nodige liquiditeit te hebben. Aldus, om voldoende geld voorhanden te hebben om het als bank verder uit te lenen. Hiervoor hebben banken een markt tussen banken waarin banken lenen van elkaar. Vaak gaan banken hierbij leningen aan die de volgende dag al worden terugbetaald. Een centrale bank kan hierbij een interest vooropstellen. Als banken van elkaar beginnen te lenen aan een interest die hoger is dan diegene die de centrale bank wenst na te streven, dan lijkt dat een teken te zijn van te veel

vraag naar leningen t.o.v. het aanbod aan leningen. Waardoor de intrest omhoog gaat. Dan kan een centrale bank ingrijpen door ook geld uit te lenen in die markt tussen banken. Zo is er opnieuw meer aanbod waardoor de intrest weer kan dalen. Centrale banken functioneren hier dus om die markt stabiel te houden. En dat is dan een wijze waarop banken kunnen lenen van een centrale bank. Zo kan er dan ook wel inflatie ontstaan. Maar aangezien die leningen vaak van korte duur zijn, wordt het geld snel weer terugbetaald aan de centrale bank. En dan verdwijnt het geld weer in het niets. Zodat de inflatie weer zou worden teniet gedaan.

Daarom lijkt het me, ook al is het voorbarig, dat de leningen die banken aangaan bij centrale banken niet zo'n sterke oorzaak zijn van inflatie.

Ik denk dat eerder deze metafoor van toepassing kan zijn: als inflatie een vuur is, dan legt een overheid hout op het vuur door meer te gaan lenen van haar centrale bank. Maar banken lijken dat hout eerst te doordringen van kerosine. Opdat het vuur veel meer oplaait als dat men zou verwachten. En dit omwille van het fractioneel bankieren.

Bij het fractioneel bankieren heeft een bank slechts een fractie van het geld dat bij haar gedeponerd is, ook werkelijk te behouden. Als het fractioneel bankieren bv. zou stellen dat een bank 10% dient te behouden van het geld dat bij haar gedeponerd is, dan mag ze er 90% van uitlenen. Als mensen dan massaal het geld van hun bankrekeningen willen halen, dan ontstaat er natuurlijk een probleem. Want de bank zou onvoldoende geld kunnen hebben om iedereen uit te betalen aangezien ze er een deel van heeft uitgeleend.

Maar dit terzijde, is het fractioneel bankieren een wijze waarop geld zich kan 'vermenigvuldigen'. Neem bv. deze denkoefening: stel dat er maar twee mensen op Aarde zijn, tezamen met hun bank. Persoon A heeft 0 Euro op de bank staan. Persoon B heeft 10.000 Euro op de bank staan. Persoon B wil iets kopen van

persoon A en gaat hiervoor een lening aan bij de bank. De bank hanteert het fractioneel bankieren aan 10%. Aangezien er bij de bank in totaal 10.000 Euro gedeponerd is, mag de bank er maximaal 90% van uitlenen. Dan mag de bank maximaal 9.000 Euro uitlenen. Persoon B krijgt dan die lening van 9.000 Euro en geeft die 9.000 Euro aan persoon A. Persoon A zet ze op diens bankrekening. Nu heeft die bank in totaal 10.000 Euro + 9.000 Euro = 19.000 Euro bij haar op bankrekeningen staan. Persoon B ziet dit als een gelegenheid om nog wat meer te gaan lenen. 90% van 19.000 Euro = 17.100 Euro. Er is reeds 9.000 Euro uitgeleend. Dus mag de bank nog $17.100 - 9.000 = 8.100$ Euro uitlenen. En zo kan het dan voort gaan. Persoon A zou al dat geld opnieuw op diens bankrekening zetten. Waarna Persoon B nog meer geld kan uitlenen, enz. Het bedrag dat de bank maximaal zou kunnen uitlenen, zou echter steeds kleiner worden. De som zou als volgt gaan: 9.000 Euro + 8.100 Euro + 7.290 Euro + 6.561 Euro + ... Of anders geformuleerd: $10.000 \times (9/10) + 10.000 \times (9/10)^2 + 10.000 \times (9/10)^3 + \dots$ Als die som zou voortgaan tot in de oneindigheid, dan bekomt men een totaal van 90.000 Euro. En de totale som geld die dan bestaat: $10.000 + 90.000 = 100.000$ Euro. Dus het fractioneel bankieren aan 10% ($1/10$) geeft aanleiding tot maximaal 10 maal zoveel geld in omloop. Bij fractioneel bankieren aan 1% ($1/100$), zou er dan maximaal 100 maal zoveel geld in omloop kunnen komen. Zo ‘vermenigvuldigt’ het geld zich. In het Engels spreekt men trouwens van een “money multiplier”, letterlijk vertaald, een vermenigvuldiger van geld. In de ware wereld bestaat er weliswaar meer dan één bank. Maar het is de centrale bank die bepaalt aan welk percentage ze fractioneel mogen bankieren. Opdat elke bank in die natie dat mag toepassen en zal toepassen. Zo maakt het niet zozeer uit bij welke bank men het geld deponert. De bank kan er altijd het fractioneel bankieren op toepassen.

Daarom dat ik banken als de ‘kerosine’ beschouw. Stel bv. dat een regering 1 miljard Euro leent van de Europese Centrale Bank. De

regering zou die 1 miljard Euro dan kunnen uitbesteden in de economie. Zo is er dan 1 miljard Euro meer in omloop. Zo kan er dus inflatie zijn. Maar wanneer die 1 miljard Euro wordt uitgegeven door de overheid, dan kan ze op tal van bankrekeningen belanden. En dan dient men rekening te houden met dat fractioneel bankieren. Binnen de Eurozone staat het slechts op 1%.³⁶ Dit wil dus zeggen dat in theorie die 1 miljard Euro maximaal kan leiden tot $1 \text{ miljard Euro} \times 100 = 100 \text{ miljard Euro}$. En dit zou veel meer inflatie zijn dan een inflatie van 1 miljard Euro. Ik neem aan dat men in de praktijk nooit tot 100 miljard Euro zou komen. Maar banken lijken de inflatie wel sterk te kunnen vergroten.

Samengevat lijkt het er dus op dat de leningen van centrale banken aan banken niet zozeer de oorzaak zijn van inflatie. En dat het eerder de overheid is die inflatie in gang zet. Maar banken kunnen dan wel die inflatie enorm vergroten door hun toepassing van het fractioneel bankieren.

Indien zo, dan kan men heel veel inflatie mijden door te voorkomen dat de staatsschuld zou stijgen, zoals voorheen besproken.

Het lijkt trouwens ook niet evident om te voorkomen dat banken lenen van centrale banken. Zelfs al zou een natie haar centrale bank kunnen verbieden dat zij uitleent aan andere banken, dan nog zijn er in die natie vast banken die in meerdere naties actief zijn en die evenzeer kunnen lenen van een andere centrale bank. Al zou men bv. wel een ‘inflatietaks’ kunnen opleggen aan banken, waarbij men onderzoekt welke banken verantwoordelijk zijn voor de inflatie en voor hoeveel zij hiervoor verantwoordelijk zijn. Als men hen dan daarop belast, dan zou men dat geld kunnen gebruiken voor de afbetaling van de staatsschuld opdat de inflatie tegengegaan wordt.

Hoe dan ook, het beleid waarbij een centrale bank geld uitleent aan 0% aan de overheid, is misschien al voldoende om een serieuze

toenadering te maken tot de inflatieloze economie.

4. De leen-economie

In deze tekst wens ik te vertrekken van die inflatieloze economie, zoals net beschreven, om er dan nog enkele toevoegingen aan te maken.

De leen-economie is haast ironisch genoeg een terugkeer naar een economie met inflatie. Maar wel op een speciale manier. De inflatieloze economie lijkt immers aan te geven dat een overheid en dat banken zouden moeten kunnen functioneren in een economisch systeem met zeer weinig inflatie. Als er dan toch inflatie zou zijn, dan zou die inflatie eigenlijk naar de bevolking kunnen gaan via leningen die zij verkrijgen.

Aangezien een centrale bank echter normaal gezien geen geld uitleent aan de bevolking, zou een overheidsbank kunnen functioneren als een schakel tussen de bevolking en die centrale bank. De centrale bank zou dan geld uitlenen aan die overheidsbank aan 0%. En die overheidsbank zou het geld dan verder uitlenen, ook aan 0%, en uitsluitend aan de bevolking.

Het voordeel van dit systeem is dat mensen een toegang hebben tot leningen aan 0%. Dit lijkt me ook logisch te zijn. Want wij hebben reeds een systeem waarin geld gratis gecreëerd wordt door centrale banken. En als het geld gratis gecreëerd wordt, waarom zouden mensen dan intrest horen te betalen op de leningen die zij aangaan?

Natuurlijk, er zou wel degelijk een impact zijn op het economisch systeem met zo'n sociale centrale bank. Banken zouden bv. uit de mand vallen. De bevolking zou immers een nieuwe en lucratieve bron hebben waarvan ze geld kunnen lenen. Dus de behoefte aan leningen bij banken zou enorm kunnen afnemen. Bedrijven zouden echter nog steeds beroep dienen te doen op banken omdat zij niet in staat zijn om te lenen van die overheidsbank. Zo zouden banken nog steeds een bron van inkomsten hebben. Zij horen immers niet

failliet te gaan. Dit zou immers leiden tot tal van problemen voor de bevolking en de overheid.

Maar het wil dus wel zeggen dat banken veel minder winst zouden kunnen halen uit het totaal van leningen die zij geven. Met het gevolg dat er misschien nauwelijks nog een intrest zou kunnen gegeven worden op het geld op bankrekeningen. En daar schuilt dan ook wel een nadeel voor de bevolking. Want als zij leven in een economisch systeem waarin inflatie heerst, dan dient het geld op hun bankrekeningen mee te groeien om evenveel waard te blijven.

Dit zou echter niet zo'n groot probleem zijn als mensen minder geld zouden behoeven op hun bankrekening. En daar ontstaat dan het idee van de leen-economie. Het gaan dan over een economisch systeem waarin men eerder geld zou terugbetalen als dat men het zou dienen te sparen. In ons huidig systeem lijkt het onwenselijk om te lenen tenzij het niet anders kan. Maar in dit nieuwe systeem zou het lenen veel aantrekkelijker worden. Leningen zouden hun slechte reputatie in de samenleving kunnen verliezen. Het gaat immers over leningen aan 0%. Dus het lenen kost hen niets. Men zou er zelfs geld kunnen aan winnen. Net zoals men nu geld kan winnen als men bv. 10.000 Euro zou lenen van iemand aan 0% om het na 10 jaar terug te betalen. Als er inflatie is dan zou die 10.000 Euro na 10 jaar niet langer zoveel waard zijn als voorheen. Dus men zou minder geld teruggeven doordat hetzelfde bedrag minder waard zou worden. Natuurlijk kan de bevolking niet rijk worden door te lenen aan 0% want de inflatie draagt ook een kost. Maar het lenen kan dan wel aantrekkelijk zijn. Opdat mensen minder zouden vinden dat ze voor allerlei dingen zouden hoeven te sparen. Want als ze dan een grote aankoop zouden wensen te doen, dan zouden ze evenzeer kunnen lenen. En de voorwaarden voor het krijgen van een lening van een bepaald bedrag zouden zelfs op voorhand kunnen bepaald zijn opdat elke burger kan nagaan of dat hij/zij het recht zou hebben op die lening. Zo weten zij dan op voorhand dat zij eigenlijk dat geld misschien niet zouden hoeven

te sparen. Het zou ook van groot belang zijn dat de bevolking grote werkzekerheid heeft opdat zij quasi gegarandeerd hun lening zouden kunnen afbetalen. Net zoals het van groot belang zou zijn dat zij geholpen worden wanneer zij om één of andere reden hun inkomen verliezen. Het zou dan de staat zijn die eigenlijk de verantwoordelijkheid zou dienen te dragen om ervoor te zorgen dat de burgers gediend zouden zijn met die leen-economie.

Maar natuurlijk zouden mensen nog steeds neigen te sparen doordat zij niet zomaar alles wensen te consumeren of te beleggen. Wat nog steeds zou mogelijk zijn via een bankrekening. Ook al zou de intrest dan lager kunnen zijn dan de inflatie waardoor het geld op bankrekeningen minder waard zou kunnen worden. Daarom dat er ook alternatieven kunnen bedacht worden. Optioneel zou men bv. een vrijwillige belasting kunnen uitvinden met recht op een geïndexeerde terugbetaling. Het principe is als volgt: belastingen neigen mee te groeien met de inflatie. Want belastingen worden geheven op lonen maar ook op goederen en diensten (btw). Maar zowel lonen als goederen en diensten neigen min of meer te groeien in verhouding tot de inflatie. Dus als er dan belasting op geheven wordt dan neigt die belasting ook mee te groeien met de inflatie. Stel dan dat mensen hun geld 'beleggen' in belastingen. Hun gespaarde geld dat zij niet meteen behoeven, zouden zij dan kunnen betalen in belastingen. Maar natuurlijk onder de voorwaarde dat zij dat geld op een later moment kunnen teruggeisen. En niet enkel dat, er zou ook rekening gehouden worden met de inflatie. Aldus, het bedrag dat ze zouden kunnen teruggeisen, zou geïndexeerd zijn. Als er dan bv. 5% inflatie zou zijn tussen de storting van die belasting en de vraag tot terugbetaling, dan zou er 5% meer terugbetaald worden. En men zou dan kunnen bevragen hoe dat betaalbaar zou zijn. Maar als men aanneemt dat er in de meeste omstandigheden (niet in een economische depressie) ongeveer evenveel geld zou worden gestort als belasting als dat er zou worden teruggeëist, dan komt dat neer op een nuloperatie. Waardoor het betaalbaar zou moeten

zijn. En dan zeker wanneer er een limiet is op de duur en de grootte van het bedrag dat als dusdanig kan gestort worden als belasting, zodat de overheid geen intrest dient te betalen op enorme bedragen. Het zou dan eerder functioneren als een buffer dan als een alternatief van de spaarrekening. Het lijkt er immers op dat mensen niet zoveel geld zouden hoeven te sparen. Want als ze een grote aankoop willen doen, zouden ze kunnen lenen aan 0%.

En toch zouden vele mensen dan nog steeds geld bij hun bank behoeven. Als zij bv. wat ouder worden, dan komt hun pensioen dichterbij. En dan zal hun bron aan inkomsten krimpen. Dan zal het ook moeilijker worden om te lenen. Terwijl zij net veel geld zouden kunnen behoeven door hun stijgende medische kosten en hun mogelijk toekomstige verblijf in een rusthuis. Dan dienen mensen alsnog te sparen. Dit dient dan ook de banken. Al lijken de banken me het niet te moeilijk te hebben. De bancaire sector zal weliswaar inkrimpen. Maar bedrijven zullen ook nog steeds geld hebben staan bij hun bank. Dus er lijkt nog steeds voldoende geld gestort te zijn bij banken opdat zij leningen kunnen geven aan bedrijven. En zelfs wanneer dat toch niet het geval zou zijn, dan zou men misschien zelfs het fractioneel bankieren kunnen aanpassen opdat zij meer geld zouden mogen uitlenen in verhouding tot het geld dat bij hen gestort is.

Door die inkrimping van de bancaire sector, zouden banken mogelijk ook minder een oorsprong neigen te zijn van inflatie. Opdat de inflatie des te meer zou ontstaan als een gevolg van die leningen aan 0%. De inflatie zou dan des te meer naar de bevolking gaan.

5. Schuldenvrij geld

Tot nog toe was het reeds duidelijk dat het moeilijk kan zijn om het beleid van de centrale bank te beïnvloeden. Dit leek zeer duidelijk te zijn in het geval van Griekenland. Is er dan geen andere mogelijkheid?

Wel, stel even dat een natie haar eigen schuldenvrij geld zou kunnen drukken. Dit wil zeggen dat die natie dan geld in omloop brengt dat niet hoeft terugbetaald te worden. Men kan zich zo niet rijk maken. Als er bv. 1% meer geld in omloop zou komen omwille van zulk schuldenvrij geld dat in omloop komt, dan zou de bevolking van die natie gemiddeld 1% meer geld hebben en dus 1% meer koopkracht hebben... ware het niet dat de prijzen dan ook neigen mee te stijgen, vast met ongeveer 1% gemiddeld. Opdat die stijging van de koopkracht wordt teniet gedaan.

Toch zou zulk schuldenvrij geld in sommige omstandigheden wel degelijk van belang kunnen zijn, bv. tijdens een economische crisis. Als Griekenland tijdens haar economische crisis een tekort had aan geld, dan had zulk schuldenvrij geld vast een beter alternatief geweest dan het verkopen van obligaties waarop Griekenland een intrest diende uit te betalen.

Echter, men zou natuurlijk kunnen bevragen of het wel legaal zou zijn voor Griekenland om haar eigen geld te drukken. Haar eigen Euro's drukken is alvast illegaal. En een alternatieve munt in omloop brengen, wel, ik weet het niet, het is misschien ook illegaal.

Maar zelfs dan is er nog een uitweg. Men kan ook iets in omloop brengen dat ietwat lijkt op geld maar het ook niet helemaal is. Denk bv. aan maaltijdcheques. Als men zo'n cheque zou hebben voor een bedrag van 5 Euro, dan kan men dat vergelijken met een biljet van 5 Euro. Maar ook niet helemaal. Want die maaltijdcheque zou uit omloop verdwijnen als men daarmee betaalt terwijl dat biljet natuurlijk in omloop blijft als men ermee betaalt. Dus zo'n maaltijdcheque heeft iets weg van schuldenvrij geld dat zelf uit omloop verdwijnt. Is het dan legaal dat een natie bv. haar eigen maaltijdcheques zou drukken? Ik neem aan van wel. En misschien dat zoiets in sommige omstandigheden wel positief is, ook al kan men zichzelf zo niet rijk maken. En wat men dan doet, is iets in omloop brengen dat waarde heeft, zoals geld, zonder dat men een centrale bank behoeft.

Het betekent dus dat men onafhankelijker kan gaan handelen. Een natie zou dan evenzeer de intrest op haar obligaties kunnen verlagen tot 0%. Dit maakt die obligaties veel minder aantrekkelijk aangezien er geen intrest wordt op uitbetaald. En wat als die natie dan geld in omloop wilt brengen? Wel, ze kan alternatieven bedenken, zoals maaltijdcheques, ecocheques en tal van andere soorten cheques, zoals bv. cheques die enkel mogen dienen om te betalen in kleine ondernemingen. Zo kan men naar believen een bepaalde mate van liquiditeit nastreven, indien dat zou nodig zijn.

6. Geld in nood

Wij leven momenteel in een wereld waarin mensen sterven aan ziektes, honger en andere oorzaken die hadden kunnen voorkomen of genezen worden. Vaak is het probleem dat er niet genoeg geld beschikbaar lijkt te zijn om hen te helpen. En er mag ook opgemerkt worden dat er ondertussen mensen zijn die miljarden euro's of dollars bij elkaar scharen. Zo laten wij eigenlijk soortgenoten sterven terwijl anderen verschrikkelijk rijk worden. En we laten er velen sterven als men beseft dat anno 2016 de rijkste 62 mensen op Aarde zoveel geld hebben als de armste 3,5 miljard mensen op Aarde. Die 62 mensen beschikken gezamenlijk over 1.760 miljard US dollar.³⁷ Zelfs al zouden ze elk 1 miljard dollar houden van hun kapitaal, dan nog zou men de rijkdom van miljarden mensen quasi kunnen verdubbelen. Maar zelfs dat eist men niet. Natuurlijk zou men hen beleefd kunnen vragen om het overgrote deel van hun geld weg te geven met het pleidooi dat het daadwerkelijk levens zou redden. Maar ook wanneer ze één voor één zouden beseffen dat ze vele levens kunnen redden, wat ze waarschijnlijk beseffen, dan nog zouden ze naar alle waarschijnlijkheid hun geld willen houden.

En kan dus op allerlei wijzen geld onttrokken worden opdat er meer geld beschikbaar zou zijn voor mensen in nood. Maar het kan ook gecreëerd worden. En uit het niets. Zoals centrale banken reeds doen. Waarna andere banken het verder uitlenen aan hun

klanten. Hierbij lenen zij geld uit dat ze niet hadden en dat niet bestond maar dat wel komt te bestaan.

Maar die creatie van geld kan dus ook gebruikt worden voor andere doeleinden. En zulk geld uit het niets zou potentieel zelfs schuldenvrij geld kunnen zijn, opdat het niet zou hoeven terugbetaald te worden. Dus in principe hoeft er nooit een tekort te zijn aan geld voor diegenen in nood. En stel dat er bv. een globale organisatie zou zijn die schuldenvrij geld creëert om zo de middelen te bekomen om diegenen in nood te helpen, dan is dat prima te doen, ten koste van een zekere mate van inflatie. En ten koste van een zekere mate van arbeid en materiaal dat via dat geld zou kunnen gebruikt worden om diegenen in nood te helpen.

In dit voorbeeld gaat het om het redden en helpen van mensen. Wat mij het dringendste doel lijkt te zijn waarvoor men zulk geld zou creëren. Maar het kan ook uitgebreid worden voor andere doelen. Zoals bv. voor het bestrijden van de opwarming van de Aarde.

Ik kan aannemen dat dit allemaal te fantastisch lijkt om werkelijk mogelijk te zijn. Men kan het ook zo inbeelden: stel dat men op magische wijze een reusachtige som geld kan vervalsen en dat niemand het ooit zou doorhebben. Al dat nieuwe geld zou men dan in omloop kunnen gaan brengen. Het zou tot inflatie leiden. Stel bv. dat het 16.000 miljard US dollar zou zijn. Dat is het bedrag dat de Amerikaanse centrale bank heeft gegeven aan allerlei banken tijdens de financiële crisis van 2007-2008.³⁸ Of... als het iets minder moet zijn, dan zou men het bedrag kunnen nemen dat de Europese Centrale Bank heeft uitgegeven van 2015-2018 via haar kwantitatieve versoepeling. Zo'n 2.600 miljard Euro.³⁹ Dus misschien is het perfect mogelijk dat het economisch systeem vrij vlot de instroom van zo'n astronomisch bedrag kan overleven. Maar wat als men over dat bedrag zou beschikken en het zou gaan uitgeven om mensen in nood te helpen? Het lijkt duidelijk te zijn dat men met zo'n bedrag heel wat kan in beweging zetten.

Maar het gebeurt niet. En daarom sterven er nodeloos mensen. En

omdat men dat laat gebeuren, kan men eigenlijk niet spreken van een beschaafde wereld. Men stelt die huidige werking van het financiële systeem voorop, alsof die werking in steen gegraveerd staat.

Toch zou een natie een ietwat gelijkaardige maatregel kunnen nemen zonder zo'n specifieke centrale bank. Naties brengen toch reeds geld in omloop door obligaties te verkopen aan centrale banken. Als een natie een beleid zou voeren waarbij dat nieuwe geld zou gaan naar de mensen die arm zijn of hulpbehoevend zijn, dan zou dat nieuwe geld diegenen helpen die het meest in nood lijken te zijn in die natie. Dit hoeft niet te betekenen dat men simpelweg dat geld zou weggeven aan zij die arm zijn. Maar men zou natuurlijk hen kunnen helpen via allerlei maatregelen in het sociaal systeem. En die maatregelen zouden gefinancierd kunnen worden via dat nieuwe geld. Natuurlijk zou het mes ook hier langs twee kanten snijden. De inflatie zou ervoor zorgen dat het geld minder waard wordt. Wanneer banken dat niet compenseren via een intrest die minimaal gelijk is aan de inflatie, dan wordt het geld op bankrekeningen minder waard. Zo zou men dan rijkdom van mensen ontnemen via de inflatie. Alleen is het niet al slecht want tegelijkertijd zou er een herverdeling zijn waarbij zij in armoede des te meer geholpen worden. Zij zouden er dan wel rijker van kunnen worden. Misschien klinkt dit niet positief genoeg maar men mag hierbij dan wel herkennen dat naties reeds zorgen voor inflaties door te lenen van centrale banken. En het geld op bankrekeningen wordt minder waard. Dus dat grijpt al plaats. Maar dat nieuwe geld dat zo in omloop komt, gaat nu niet specifiek naar diegenen in armoede.

Potentiële experimenten

1. Het gedeelde land

“Welkom, welkom. Ik heb de eer u de legende te vertellen van de eerste geprivatiseerde staat, genaamd, Het Gedeelde Land.

O, wat een vreemde staat het was! Wel, geen officiële staat. Eerder een gemeenschap die onafhankelijk georganiseerd was in een land. En op een wijze die zeer verschillend was van de rest van het land.

In het Gedeelde Land, doorheen de zogenaamde stadstaat, werd er gekookt voor tientallen mensen tegelijk. Want ze dachten dat het minder moeite zou kosten om één maaltijd voor tien mensen klaar te maken dan voor tien mensen om één maaltijd klaar te maken. En zo aten ze tezamen, doorheen de stadstaat. En op elke eetplaats kon men maar kiezen tussen enkele maaltijden. Maar met al die verschillende eetplaatsen om uit te kiezen, was er zo'n ruime keuze aan maaltijden. En zij waren gelukkig.

In het Gedeelde Land, waren er doorheen de stadstaat allerlei badplaatsen. En alhoewel men kon baden en douchen met alle privacy die men maar wenste, toch werden die badplaatsen gedeeld door iedereen. En dagelijks werden die badplaatsen gereinigd. En zij waren gelukkig.

En ja, uiteraard waren er ook slaapkamers, kleine en grote, in zovele stijlen, doorheen de stadstaat, met alle privacy die men kon wensen. Maar elke nacht kon een familie of een persoon in een andere kamer slapen. Want ook die slaapkamers werden gewisseld.

En er was entertainment, met kleine bioscopen en cafeetjes doorheen de stadstaat. Open voor iedereen. En alles was gratis.

Wat een merkwaardige staat het was. Je kan het je vast voorstellen hoe sociaal het leven in het Gedeelde Land kon zijn. Men leerde elkaar kennen want men zag elkaar overal.

En iedereen die niet te jong of te oud was, werkte. Sommigen kookten. Sommigen reinigden de badplaatsen. Sommigen deden herstellingswerken. Enz. Maar zelfs de jobs konden gewisseld worden.

En ze werden zelfs niet betaald voor hun werk. En toch deden ze het, voor elkaar. Ja, het werken was wel verplicht. En ja, er kwamen klachten als iemand het werk niet naar behoren had uitgevoerd. Maar toch deden ze met voldoening hun werk in hun leefruimte.

Wat dat was het eigenlijk, één grote leefruimte. Eén groot gebouw waarin ze vertoefden. Er waren geen huizen. Ze leefden allemaal in die leefruimte, ergens aan de rand van een stad.

Maar ze waren niet compleet zelfvoorzienend. Dus geld moest binnenstromen. En het stroomde binnen doordat het Gedeelde Land voorzien was op toerisme. En het Gedeelde Land was populair onder toeristen. Velen wensten om dit bijzondere leven is te ervaren.

Echter, ook dan stroomde er nog onvoldoende geld binnen om alle kosten aan energie, voedsel en andere kosten te dekken. Gelukkig werkte een deel van haar inwoners ook buiten het Gedeelde Land. Zij schonken dan vrijwillig een groot deel van hun loon. In ruil hiervoor werden zij natuurlijk ontheven van vele taken die dienden te gebeuren in het Gedeelde Land.

En zo bleef het Gedeelde Land overeind. Soms maakte het Gedeelde Land zelfs winst. Een winst die verdeeld werd onder haar bevolking.

Maar misschien is het ook niet zo verrassend dat het Gedeelde Land ook financieel kon gedijen. Want ze leefden efficiënt. Met minder keukens, minder douches en minder huishoudtoestellen om in te investeren. Omdat alles gedeeld werd. En met één groot energie-efficiënt gebouw. En zonder rijkaards die met het geld aan de haal konden gaan.

Nu vraag jij je misschien af... hoe is het Gedeelde Land dan ontstaan?

Wel, het is hier dat de legende begint. Het Gedeelde Land kwam tot stand door crowdfunding. Berekeningen werden gemaakt omtrent hoeveel het zou kosten om het Gedeelde Land te bouwen. En door dit bedrag te delen door het aantal bewoners dat het Gedeelde land zou gaan voorzien, had men een idee omtrent hoeveel elke toekomstige bewoner zou dienen te geven om het Gedeelde Land te verwezenlijken.

En zo startte men het crowdfunding project. Het was tot dan toe het grootste crowdfunding project dat men ooit begonnen was. En de twijfel of dit project kon slagen was dan ook enorm. Maar de interesse, mede door de media-aandacht, was zo groot dat men in minder dan een week tijd de beoogde som geld reeds verzameld had.

En vier jaar later was het daar ook werkelijk, helemaal klaar om in te wonen. En zo werd het Gedeelde Land de inspiratiebron tot de vele andere stadstaten die later zijn ontstaan. Elk met hun eigen levenswijze, hun eigen volk en hun eigen cultuur.”

2. De huislijke economie

De tand des tijds heeft de ambachten in sterke mate laten verdwijnen uit de samenleving. Toch kan er bij mensen nog steeds een wens zijn naar zo’n samenleving. Meer nog, die samenleving bestaat nog in zekere mate doordat vele mensen, al was het via hun hobby’s, zulke ambachten nog uitoefenen.

Mensen oefenen dus zulke ambachten vaak niet uit om er hun kost mee te verdienen. Dit zorgt ervoor dat zulke ambachtelijke economie eigenlijk was losstaat van het commerciële aspect. Dit maakt het ook anders en vast aantrekkelijker voor vele mensen. Het roept een droom op van een samenleving waarin mensen hun arbeid zo graag uitvoeren dat ze er zelfs niet aan hoeven te verdienen.

Om zo'n economie te stimuleren zou men een vereniging kunnen oprichten. Via die vereniging zou men proberen om een huislijkere economie te ondersteunen via kleinschalige afdelingen. Zo'n afdeling van die vereniging zou dan op lokaal of regionaal niveau trachten om die ambachtelijke en niet commerciële economie te promoten.

Dit kan bv. door een markt te creëren voor die ambachtelijke producten. Maar die markt hoeft niet van commerciële aard te zijn. Men zou dus niet voor die producten hoeven te betalen. En waarom zou iemand diens producten gratis willen ter beschikking stellen voor anderen? Wel, misschien omdat die persoon ook geen of weinig kosten heeft bij het maken van die producten en bij het aankopen van het materiaal omdat dit wordt ondersteund door die afdeling van die vereniging. Aldus, die afdeling van die vereniging zou die persoon kunnen wensen te ondersteunen in diens ambacht. Men neemt dus het financiële aspect zoveel mogelijk weg om te zorgen voor een economie die ten dienste staat van elkaar.

Natuurlijk dient zo'n afdeling dan wel over geld te kunnen beschikken om er zulke ambachten mee te ondersteunen. Dit zou bv. kunnen via een donatie aan die vereniging waarmee eenieder die vereniging kan ondersteunen en waarbij die 'klant' dan tal van ambachtelijke producten gratis ter beschikking krijgt als een gift. Net zoals er dan trouwens giften zouden kunnen zijn voor diegenen die hun ambachtelijke producten gratis aanbieden.

Een alternatieve en bijkomende bron van geld zou er kunnen ontstaan door eenieder de mogelijkheid te geven om geld bij die vereniging te deponeren. Het zou dan een beetje werken volgens het principe van een bank. Eenieder zou steeds zijn/haar geld weer kunnen opeisen. En zolang niet iedereen tegelijk diens geld wilt opeisen, zou er altijd een pot geld beschikbaar blijven voor die afdeling van die vereniging. En een deel van dat geld zou dan kunnen gebruikt worden om die ambachtelijke arbeid mee te helpen ondersteunen. Deze stap is misschien vooral bij het opstarten van die vereniging van belang opdat er reeds geld

beschikbaar zou zijn om er ambachtelijke projecten mee te ondersteunen. Waarna men dan ambachtelijke producten die hieruit ontstaan kan aanbieden via zulke giften.

Die giften zouden dus een beetje werken als een abonnement. Alleen zou het hierbij vast niet helpen om het abonnementen te noemen. Omdat het niet commercieel zou horen te zijn. Want dan dient er aan allerlei strenge voorwaarden voldaan te worden. Commerciële activiteit is immers gebonden aan tal van voorschriften, komende van de overheid. Het zou dan ook beter zijn om het donaties te noemen. En wat krijgt men in ruil voor die donatie? Wel, een gift, namelijk, een deel van die ambachtelijke producten die zo ter beschikking zouden worden gesteld.

En hoe zou men ervoor zorgen dat het allemaal veilig zou zijn als er niet tal van voorschriften zijn? Wel, dit is mogelijk door een keuze te maken in de ambachten die ondersteund zouden worden. De honing die een imker maakt zou vast veiliger zijn dan bv. de wijn die een wijnmaker maakt. Die wijn zou bv. vervallen kunnen zijn. Dit is dan misschien te riskant om aan te bieden tenzij er bv. een garantie is dat die wijn toch veilig zou zijn doordat er aan bijkomende voorwaarden zou voldaan zijn.

Men zou misschien denken dat zo'n vereniging eigenlijk niet nodig is omdat er in zekere mate reeds zo'n huislijke ambachtelijke economie bestaat. Maar zo'n vereniging zou vast gehoor geven aan de legitimiteit van zo'n economie in de samenleving opdat het voor velen aantrekkelijker kan zijn om zelf deel te nemen aan die economie.

3. Arbeidsruil

Dit is misschien een ideetje dat slechts een beperkt nut zou kennen omdat het misschien niet makkelijk is om het op grote schaal te gaan populariseren. Een arbeidsruil is het schenken van arbeid in ruil voor arbeid. Aldus, persoon A doet iets voor persoon B en persoon B doet iets voor persoon A. Het hoeft hierbij helemaal

geen zuivere ruilactie te zijn. Persoon A zou simpelweg persoon B kunnen uitbetalen en persoon B zou simpelweg persoon A kunnen uitbetalen. Maar het zou kunnen helpen dat ze beiden ongeveer evenveel verdienen als dat ze betalen. Ze zouden er dan niets aan winnen maar ook niets aan verliezen. Maar wat zou het nut dan zijn?

Wel, men creëert eigenlijk een alternatieve economie. En dat zal in sommige omstandigheden een vruchtbaar alternatief blijken te zijn.

Als mensen nu iets willen gedaan krijgen, dan zullen ze ofwel iemand dienen te betalen óf ze dienen het zelf te doen. Soms zijn beide keuzes niet aantrekkelijk. Soms is datgene wat men wenst te verkrijgen wat te duur om het te laten doen. Omdat het misschien ook niet strikt noodzakelijk is. Denk bv. aan een renovatie. Men zou het dan zelf kunnen doen en dat zou goedkoper kunnen zijn. Maar men zou dan misschien tal van nieuw materiaal dienen aan te kopen en men zou dan tal van opzoekingswerk dienen te doen. Wat mogelijk ook niet aantrekkelijk is.

Een arbeidsruil vormt dan misschien een alternatief. Men zou het kunnen financieren door iets in de plaats te doen. Men zou zich dan kunnen afvragen hoe men iemand zou kunnen vinden die daartoe bereid is. Maar men zou daarvoor bv. een website kunnen creëren. Waarbij mensen dan zoekertjes kunnen plaatsen waarbij ze aangeven wat ze willen gedaan krijgen en wat voor arbeid ze ervoor willen uitoefenen.

Zo'n website zou dan mogelijke matches kunnen zoeken opdat mensen automatisch zouden worden doorverwezen naar diegenen waarmee ze zo'n ruil zouden kunnen bekomen.

Interessant genoeg hoeft men zich hierbij misschien zelfs niet altijd te beperken tot een ruil tussen twee personen. Als persoon A iets doet voor persoon B en als persoon B iets doet voor persoon C en als persoon C iets doet voor persoon A dan zou dat in principe ook kunnen werken. Al maakt het dat wat riskanter.

Er mag ook opgemerkt worden dat zo'n website zich hierbij niet zou hoeven te beperken tot de ruil van arbeid. Het kan dan evenzeer gaan over de ruil van goederen.

4. De lokale internet-economie

Is het mogelijk om een lokale economie te combineren met het bekijken van producten om het internet? Zeer zeker wel natuurlijk. Men kan dat zelfs zeer planmatig organiseren.

Stel bv. dat tal van mensen bereid zijn om hun eigen winkeltje uit te bouwen. Het hoeft hierbij niet te gaan om een zware investering. Ze zouden één kamer van hun huis kunnen inrichten als winkel. Of ze zouden zelf geen echte winkel kunnen hebben en enkel een opslagplaats van goederen die ze wensen te verkopen. Het zou uiteindelijk toch de bedoeling zijn dat zij online hun producten kunnen adverteren.

Dit zou kunnen gebeuren op een website gelijkaardig aan Ebay, Marktplaats of 2dehands.be. Zij kunnen hun zoekertjes plaatsen opdat mensen weten waar ze naartoe kunnen gaan om dat product aan te schaffen.

Het zou hierbij trouwens helemaal niet om tweedehands goederen hoeven te gaan. Die markt is er al. Het zou vooral gaan om nieuwe producten. Maar hoe zouden die kleine ondernemers kunnen concurreren met grote ketens?

Wel, dan zou men grote aankopen dienen te doen. Dit zou mogelijk zijn via groepsaankopen. Stel bv. dat er een platform bestaat waarmee de afzonderlijke verkopers zelf hun eigen groepsaankoop kunnen opstarten. Andere verkopers op dat platform zouden dan automatisch op de hoogte kunnen worden gebracht van die groepsaankoop als zij zelf ook dat product verkopen. En als hun stock van dat product dan zelf aan het slinken is, dan zouden zij ook kunnen deelnemen aan die groepsaankoop. In België of Nederland zou zo'n groepsaankoop op nationaal niveau kunnen plaatsgrijpen. Aldus, iedereen in bv.

België zou dan kunnen deelnemen aan zo'n groepsaankoop.

Eens de groepsaankoop voltooid is, krijgt men dan een grote aankoop van één product. Dat dient bij iemand aan te komen. Maar eigenlijk moet dat wel te regelen zijn zelfs zonder zware investeringen te behoeven. Stel bv. dat het zou gaan om een vrachtwagen volgeladen met dat product. Dat is dan het volume van hun aankoop. Dat is een zeer grote aankoop. Maar ook dat is perfect te stockeren als er iemand zou zijn die bv. een hangar heeft waarin dat product tijdelijk kan worden gelooft.

Dan zou die aankoop verder kunnen verdeeld worden, bv. tot provinciaal niveau. Aldus, men zou ondernemers hebben die bv. met hun bestelwagen een deel gaan ophalen om het naar hun provincie te brengen. En van daaruit kunnen de verkopers van dat product het dan verder gaan ophalen om het dan te verkopen in hun winkeltje.

Aldus, de ondernemers zouden zelf hun eigen distributie organiseren. Of ze zouden het evt. kunnen uitbesteden aan anderen. Maar ze zouden dus aankopen kunnen doen op grote schaal, net zoals grote bedrijven dat doen. Zij bootsen hen in zekere mate na.

Iemand die dan zo'n product ziet op het internet via zo'n website, zou zelf kunnen zien welk winkeltje het meest dichtbij gelegen is. En dan zou er geregeld een winkeltje zo dichtbij gelegen zijn dat het niet loont om verzendkosten te betalen. Men zou het dan zelf eerder neigen op te halen. En zo komt men terug meer in contact met die lokale economie en de mensen die ze uitbaten.

Toch is er ook hier een nadeel. Evenzeer zou bv. die lokale economie die zo ontstaat als concurrentie kunnen zijn voor andere kleine zelfstandigen. Als mensen bv. in het groot, ik zeg maar iets, pralines zouden aankopen die gemaakt zijn in een fabriek, dan zou dat als concurrentie kunnen zijn voor een lokale chocolatier. Dus het kan een negatief effect hebben. Het is afhankelijk van het marktsegment dat men probeert aan te boren.

Maar natuurlijk, mensen zouden evenzeer kunnen proberen om in hun winkeltje de producten van kleine zelfstandigen te verkopen. Zo hebben die zelfstandigen een groter bereik via die distributie. Wat dan die zelfstandige kan helpen. Die winkeluitbater zou natuurlijk wel een percentje dienen te hebben. Maar dat hoeft misschien helemaal geen probleem te zijn. Als het dan bv. zou gaan over een chocolatier, dan zal die chocolatier vast minder winst kunnen maken op die pralines die hij/zij verkoopt aan die winkeluitbater. Maar hij/zij zou wel meer pralines kunnen verkopen doordat hij/zij meer consumenten kan bereiken.

5. Een partij met een directe democratie

Stel dat men een nieuwe politieke partij zou creëren die debatten organiseert in tal van steden en gemeenten. Iedereen zou kunnen deelnemen aan die debatten zonder zelf lid te zijn. De onderwerpen kunnen dan zelf aangebracht worden door het volk. Zij kunnen dan debatteren over die onderwerpen om zo tot politieke voorstellen te komen.

Binnen de partijtop zou er dan kunnen nagegaan worden of die politieke voorstellen juridisch en financieel haalbaar zijn. Er zouden ook compromissen dienen uitgedacht te worden om te trachten om de verschillende voorstellen uit de verschillende debatten met elkaar te verenigen.

Dan zou er een tweede ronde kunnen volgen waarbij er opnieuw debatten worden gehouden in steden en gemeenten op basis van de resultaten van die partijtop. Mensen zouden dan kunnen bediscussiëren wat zij vinden van die voorstellen en zij zouden ook kunnen stemmen op die voorstellen. Of eventueel nieuwe voorstellen indienen.

Zo zouden er dan uiteindelijk tal van voorstellen goedgekeurd worden door het volk en de partijtop. En men krijgt dus een aanzet vanuit het volk. Bij die onderwerpen waarvan er drastisch verschillende meningen heersen onder het volk, zal men een

compromis dienen uit te denken. En zo zal er ook een matiging plaatsgrijpen waarbij extreme standpunten afzwakken in het uiteindelijke compromis. Maar er zouden ook onderwerpen kunnen besproken worden die een grote unanieme steun genieten onder het volk opdat er nauwelijks een compromis nodig zou zijn.

Sommige van die voorstellen zouden vast haast onbesproken zijn door andere politieke partijen. En dat is van groot belang. Die vrij directe democratie zoals die er zou heersen in die politieke partij zou ervoor kunnen zorgen dat die debatten hun eigen leven beginnen te leiden. Opdat er tal van voorstellen aan bod kunnen komen die zouden leven onder het volk en die niet afkomstig zijn van politici. Zo ontstaat er een tegenwicht. En dat lijkt mij van groot belang te zijn.

Ik denk dat het hierbij van belang is dat er ook werkelijk een politieke partij zou zijn die gehoor tracht te geven aan wat er plaatsgrijpt in die debatten. Zo'n politieke partij zou hierdoor ook aan populariteit kunnen winnen. Het is een andere vorm van populisme.

Al zouden sommige mensen zich misschien weerhouden van het deelnemen aan zo'n debat omdat er zo'n associatie is met een ongekende politieke partij. Eventueel zou men dan kunnen proberen om die debatten te voeren zonder dat er een politieke partij bij aan bod komt. Het volk zou dan vrij zelfstandig dienen te komen tot de nodige compromissen. En dan zou men een politieke partij kunnen oprichten die er zelf voor kiest om die voorstellen uit die debatten op te nemen in haar programma. Zo is er minder directe betrokkenheid met een politieke partij. Al weet ik niet of het zo succesvoller zou zijn.

6. Sociaal investeren

Deze tekst heeft niet zozeer iets met inflatie te maken. Men zou het als een uitsmijter kunnen beschouwen.

Stel dat 10 vrienden afspreken om elk 100 Euro te investeren in

aandelen. En stel dat ze hebben afgesproken om na een week weer hun aandelen te verkopen. En stel dat ze ook hebben afgesproken om hun gezamenlijke winst of verlies te delen onder elkaar. Als ze dan bv. na die week gezamenlijk nog 800 Euro hebben, dan hebben ze 200 Euro verlies gemaakt. Want ze begonnen met 1.000 Euro (10 x 100 Euro). En dan zouden ze dus die 800 Euro delen onder elkaar opdat ieder 80 Euro zou krijgen.

Wel, stel dat die vrienden een idee ontwikkelen om hun winstkansen te verhogen. Ze spreken nog steeds af om op het einde hun gezamenlijke winst of verlies te delen onder elkaar. En ze spreken af om een jaar lang te investeren. En ze maken zelfs van hun geld een gezamenlijke pot. Zolang ze investeren behoort dus al het geld aan iedereen toe. Maar ze mogen niet vrij kiezen hoeveel ze van dat gezamenlijke geld mogen investeren. Het bedrag dat ze mogen investeren zou kunnen stijgen of dalen, afhankelijk van hoe goed of slecht ze blijken te zijn in het investeren. Als één van hen bv. vaak neigt verlies te maken, dan zou het bv. kunnen dat hij/zij nog maar 10 Euro/week mag investeren. Terwijl iemand die vaak winst maakt bv. voor 150 Euro/week mag investeren. Zo zou men de slechte investeerders des te onschadelijker kunnen maken doordat zij voor minder geld nog mogen investeren. En zo zou men de goede investeerders net des te meer kunnen laten opbrengen omdat zij voor meer geld mogen investeren. Zo ontstaat er dus een systeem.

Zo'n systeem dient uiteraard zorgvuldig afgesteld te zijn. Het zou bv. veilig zijn dat iemand die vaak verlies maakt ook vrij snel nog maar met een stuk minder geld zou mogen investeren. Maar het zou wel gevaarlijk kunnen zijn om iemand die enkele keren winst maakt, meteen voor veel meer geld te laten investeren. Omdat die persoon evenzeer wat geluk zou kunnen gehad hebben terwijl die eigenlijk helemaal niet zo goed is in het investeren. En als zo'n persoon dan al snel voor meer geld zou mogen investeren, dan zou die persoon ook meer schade kunnen berokkenen wanneer die daarna verlies maakt. En daarnaast zou het ook veilig kunnen zijn

om het bedrag dat iemand kan investeren te beperken tot een limiet. Opdat niemand een slechte en zeer grote investering zou kunnen maken met het geld van de groep.

Ik neem echter ten eerste aan dat mogelijk moet zijn om zo'n systeem enorm intelligent af te stellen. En men zou dit systeem kunnen aanbieden via een website waarop men dan investeringen doet maar volgens de principes van zo'n systeem.

Men zou zich kunnen afvragen wie er nu op die wijze zou willen investeren. Immers, diegenen die zeer goed zijn in het investeren zouden begrijpen dat zij meer winst kunnen maken wanneer zij hun winst niet hoeven te delen met de groep. Al hoeven die kenners niet al hun geld te investeren via die website. Slechts een fractie zou voldoende kunnen zijn. En misschien dat er enkele zeer goede investeerders zijn die wel degelijk bereid zijn om dit te doen. Ze zouden immers kunnen begrijpen dat dit systeem veel socialer kan zijn dan hoe het er al te vaak aan toe gaat op de beurs.

Als er bv. een rage ontstaat op de beurs en als vele mensen met weinig ervaring dan ineens beginnen te investeren, dan ontstaat er een bubbel. En dan zou het kunnen dat velen van hen uiteindelijk verlies maken doordat ze niet op tijd hun aandelen verkopen. En dan volgt de crash en dan zien ze mogelijk hun spaarcentjes in rook opgaan. En dit terwijl de betere investeerders op tijd hun aandelen zouden verkocht neigen te hebben. Waardoor zij dan eigenlijk met die spaarcentjes gaan lopen. En de betere investeerders zijn vaak rijker. En zo kan de kloof tussen arm en rijk nog wat groter worden.

Als er dan hier en daar een zeer goede investeerder is die zijn kennis ten gunste wilt laten zijn voor een groep, dan zou men mogelijk veel slachtoffers kunnen vermijden. En men zou mogelijk niet veel van die kenners nodig hebben. Stel bv. dat er een website is die dat sociaal investeren aanbiedt en stel dat er een 10.000 mensen reeds eraan meedoen. Dan zou het kunnen dat enkelen van hen, misschien 10 à 100 mensen, zeer goed zijn in het

investeren. En misschien zijn er niet meer mensen nodig om uiteindelijk er voor te zorgen dat die 10.000 mensen elk neigen winst te maken.

Wanneer dat sociaal investeren goed zou functioneren, dan zou het ook des te meer kunnen aanslaan. Het zou zelf een rage kunnen worden. Er zouden zelfs miljoenen mensen op kunnen springen. Als men dan de hoop mag hebben dat zo'n systeem zo goed afgesteld zou zijn dat die miljoenen mensen ermee gediend zouden zijn, dan zou men zo mogelijk zelfs de kloof tussen arm en rijk wat kunnen verkleinen. Alsof het een sociaal systeem is. En alsof het een bank is waarin mensen eigenlijk zelf de investeringen maken.

Banken doen trouwens aan fractioneel bankieren. Dit wil zeggen dat van de totale som geld dat mensen via hun bankrekeningen hebben gestort bij een bepaalde bank, een bank slechts een deel dient te bewaren. De rest van dat geld kan een bank gebruiken voor leningen te geven of om te investeren. Dit kan functioneren omdat de klanten normaal gezien niet massaal het geld van hun bankrekeningen gaan halen. Zodat de bank dan normaal gezien steeds voldoende geld heeft voor die klanten die wel wat geld van hun rekening halen.

Zo zou het dan ook kunnen werken voor dat sociaal investeren. Mensen zouden dan zelf kunnen kiezen met wat voor bedrag ze investeren. En al het geld dat wordt toegevoegd zou de gezamenlijke pot vergroten. En als iemand dan later diens geld terug wilt, dan zou dat evenzeer mogelijk kunnen zijn als bij dat fractioneel bankieren. Aldus, zolang mensen niet massaal hun geld willen opeisen, is er voldoende geld beschikbaar voor eenieder die diens geld wilt onttrekken uit die gezamenlijke pot. En uiteraard zou men ervoor kunnen kiezen om een relatief hoge fractie van het geld te bewaren en dus te vrijwaren van investeringen.

Wanneer men dan ook nog ervoor zou zorgen dat de bedrijven waarin mensen zouden investeren aan bepaalde ethische voorwaarden dienen te voldoen, dan zou men zelfs een ethische

bank hebben die eigenlijk gecrowdfund is.

En dit is slechts één voorbeeld van hoe het zou kunnen werken. Er zijn vast tal van variaties op mogelijk.

7. Alternatieve media

Ik denk dat het mogelijk moet zijn om goedkoop een alternatieve bron van media aan te bieden. En op zulke wijze dat mensen het ook geregeld zouden lezen. Opdat men hen echt kan motiveren om die informatie op te doen. Ik denk hierbij aan een krantje dat een vzw zou opstarten. Die krant zou tal van kritische informatie aanbieden. En mogelijk zelfs helemaal gratis. En die krant zou dan verdeeld worden door vrijwilligers. Men zou zelfs niet enorm veel vrijwilligers nodig hebben. Het zou kunnen gaan om een maandelijks uitgave. Opdat het werk dat erin kruipt niet al te groot is.

Maar hoe zou men natuurlijk die krant financieren? Publiciteit is natuurlijk altijd een mogelijkheid. Ik dacht ook aan kortingsbonnen die lokale ondernemingen zouden wensen aan te bieden in die krant. Zulke kortingsbonnen zijn belangrijk voor klantenwinning. Men lokt klanten naar hun lokale economie. En zo zou die krant dus eigenlijk ook die lokale economie kunnen ondersteunen. Als men dan bv. een krant heeft die kritisch is tegenover het globalisme in onze economie, dan is het natuurlijk heel stijlvol om tegelijkertijd de lokale economie te ondersteunen. Men zou zich misschien afvragen hoe die krant geld zou kunnen verdienen aan die kortingsbonnen. En dat blijft inderdaad wat onzeker. Maar het zou erop neerkomen dat de lokale bedrijven een klein beetje geld wensen te betalen voor het plaatsen zo'n kortingsbon in die krant. En dat lijkt niet volkomen onredelijk te zijn aangezien zo'n kortingsbon ook een vorm is van publiciteit. Ik denk bovendien dat zo'n kortingsbon veel efficiënter is om mensen naar een bepaalde zaak te sturen t.o.v. reclame. Dus het loont misschien meer. Natuurlijk zou dat lokale bedrijf wel twee dingen tegelijkertijd betalen, namelijk, het plaatsen van die kortingsbon én

het aanbieden van die korting wanneer die kortingsbon wordt gebruikt door een klant. Maar dat is misschien wel doenbaar.

Intermezzo II

De openlijke waarheid

Zelfs in deze moderne tijd met al haar wetenschappen lijkt het niet evident om de waarheid te achterhalen. En het is nog moeilijker om, eens men die waarheid wat achterhaald zou hebben, ze te delen met anderen opdat men hen ervan zou kunnen overtuigen. Want spreekt men wel de waarheid? Wat is bv. de oorzaak van de oorlog in Irak die uitbarstte in 2003? En hoe zaten de aanslagen van 9/11 nu precies in elkaar? Wat was daar gaande? Kennen wij de waarheid over zulke zaken? En hoe goed kennen we ze dan?

Ergens zou er een betrouwbare manier dienen te zijn om ze te achterhalen. En natuurlijk zijn er boeken die kritisch onderzoek ten toon spreiden. Maar niet veel mensen lezen die boeken en zelfs als men ze leest is het niet evident om ook werkelijk te achterhalen wat er nu gaande was. Want daarvoor zou men zelf al haast als een kritische journalist te werk dienen te gaan door dan niet enkel het boek te lezen maar ook de artikels en boeken te lezen waarop de auteur zich dan baseert om tot zijn/haar conclusie te komen.

Bij wetenschappelijk onderzoek heeft men vaak een groter vertrouwen omdat men er vaak zal van uitgaan dat men de wetenschappelijke methode vrij kritisch volgt en dat bovendien andere wetenschappers ook de experimenten kunnen herhalen of bekritisieren. Zo groeit er al snel vertrouwen.

Daarom zou men een wetenschappelijk experiment kunnen bedenken. Stel dat er verscheidene groepen van wetenschappers zelf onafhankelijk van elkaar een diepgaand onderzoek tegemoet gaan. Die wetenschappers zouden niet van elkaar mogen weten hoe het onderzoek van een andere groep wetenschappers verloopt. Dat is namelijk een deel van het wetenschappelijk experiment. Dat is een controle die er dient te zijn. Laat me bv. stellen dat die

verscheidene groepen van wetenschappers onafhankelijk van elkaar gaan onderzoeken hoe 9/11 nu in elkaar zat. Wel, als die verschillende groeperingen onafhankelijk onderzoek doen door zoveel mogelijk data te verzamelen en te toetsen om zo tot een gestaafde conclusie te komen, dan verkrijgt men des te meer zekerheid wanneer het uiteindelijk duidelijk zou worden dat die verscheidene groeperingen onafhankelijk van elkaar tot gelijkaardige conclusies zijn gekomen. Indien dat niet zo is, dan heeft het experiment in zekere mate gefaald. Maar het lijkt zeer zeker een poging waard te zijn.

En het zou dan ook strikt dienen te gebeuren. Men zou op één of andere manier vrij strikt dienen te controleren dat die verschillende groeperingen geen contact met elkaar kunnen hebben. Dus het is niet evident om zo'n experiment te organiseren. Het zou mogelijk zijn als men wetenschappers zou vinden die hun eigen vrijheid en privacy voor bepaalde tijd wensen op te geven door in zo'n experiment te stappen. Die verschillende groeperingen van wetenschappers zouden dan bv. elk in een bepaalde faciliteit dienen te vertoeven en zij zouden elk vrij afgezonderd dienen te zijn van de buitenwereld. Zij zouden elk informatie kunnen opvragen om hun onderzoek mogelijk te maken. En er zou dan genoteerd worden welke informatie die wetenschappers wensten te raadplegen. Het is een beetje alsof die verschillende groeperingen dus opgesloten zouden zitten in bibliotheken die elk zoveel mogelijk data als mogelijk zouden bevatten. En als wetenschappers dan tot gelijkaardige conclusies komen, dan geeft dat des te meer zekerheid aan die conclusies. En zo zou de bevolking dan ook des te meer vertrouwen kunnen leggen in die conclusies.

En als men zo dan tal van dergelijke experimenten zou organiseren, dan zou er een bepaalde waarheid over de wereld aan het licht kunnen komen. En die waarheid over de wereld zou vast geregeld een andere waarheid zijn dan diegene die men nu veelal gelooft of aanneemt. En daarom zou het zo belangrijk kunnen zijn.

De waarheid, of iets dat er nauw bij aanleunt, is vaak wel reeds achterhaald en ergens verscholen in bepaalde boeken of bepaalde artikels. Maar die waarheid komt soms nauwelijks aan het licht. Aldus, het brede publiek zou er mogelijk helemaal geen kennis van krijgen. De waarheid ontbreekt dan aan autoriteit. En misschien dat men ervoor kan zorgen dat die waarheid meer autoriteit zou verkrijgen door zulke wetenschappelijke experimenten.

III. Op zoek naar de toekomst

Evolutie

1. Orde in orde in orde in orde...

Orde lijkt vaak te vervallen in wanorde. Als men een mooi zandkasteel maakt dan zal de wind, het water of een voetbal het zandkasteel tot verval kunnen brengen. Bovendien, zandkastelen ontstaan niet spontaan door de werking van wind, water of een voetbal.

In het universum is het echter ook duidelijk dat orde wel spontaan kan ontstaan. Sterren ontstaan in het universum. Een ster heeft een orde in zich. Gedurende miljarden jaren kan een ster vrij stabiel haar eigen grootte behouden en vrij stabiel een bepaalde hoeveelheid warmte afgeven. Uiteindelijk zal die ster haar orde verliezen. Haar waterstofvoorraad begint te slinken, ze zou kunnen gaan uitzetten tot wat men noemt, een rode reus, tot de mogelijkheid tot kernfusie ophoudt en er (vaak dan toch) een witte dwerg overblijft.

Echter, gedurende die miljarden jaren dat een ster stabiel kan blijven, kan er nog meer orde ontstaan. Tijdens de vorming van de ster, kunnen er zich ook planeten vormen, die in een baan rond die ster kunnen gaan cirkelen. De stabiele baan is op zich al ordelijk. Als die de ster vrij stabiel een hoeveelheid warmte afgeeft gedurende miljarden jaren en als de massa van de planeet groot genoeg is, dan zou er op zo'n planeet een atmosfeer kunnen vormen en dan zou er op zo'n planeet een stabiel klimaat kunnen voorkomen. Dit zijn al iets meer voorwaarden. Echter, aangezien er miljarden maal miljarden sterren en planeten zijn, toch iets dat vaak zal voorkomen. En wat men zich kan voorstellen is dat er zo allerlei verschillende omgevingen ontstaan. Op de ene planeet kan

er veel vulkanisme heersen en kan er zure regen vallen. Op de andere planeet kan er een ijzige wind waaien in een atmosfeer vol methaan.

De omgevingen die ontstaan beperken zich trouwens niet tot omgevingen in contact met de atmosfeer. Een interessant voorbeeld is Europa, een maan van Jupiter. Europa lijkt een oppervlak te hebben dat volkomen omgeven is door ijs. Het vermoeden bestaat dat onder een dikke ijslaag er een oceaan vol vloeibaar water is.

De reden waarom ik het ontstaan van al die mogelijke omgevingen vermeldt, is om tot de mogelijkheid te komen van een nieuwe vorm van orde: het leven. Omwille van de diversiteit van omgevingen die kunnen ontstaan op die planeten en manen zou het mogelijk waarschijnlijk zijn dat in sommige van die omgevingen leven ontstaat. Hoe waarschijnlijk of onwaarschijnlijk het is, blijft ongeweten. Er is geen buitenaards leven ontdekt en het is ongeweten hoe het leven is ontstaan. Het blijft verbluffend hoe het leven is kunnen ontstaan aangezien de simpelste levensvormen, zoals eencelligen, nog steeds zeer complex zijn.

Maar blijkbaar kan leven ontstaan. En het eerste leven hier op Aarde waren waarschijnlijk die eencelligen, organismen die uit één cel bestaan. Zo'n cel kan eigenlijk aanzien worden als een micro-omgeving met de celwand als grens. De cel tracht een evenwicht te behouden en doet dat door bepaalde stoffen uit de omgeving te absorberen opdat de cel ze kan gebruiken voor dat evenwicht in stand te houden, alsook om er energie uit te halen en om te groeien. Te groeien tot ze opsplijt in twee cellen en zich zo vermenigvuldigt. Sommige eencelligen zijn zelfs in staat tot, wat men noemt, seksuele voortplanting. Waarbij twee eencelligen kunnen samensmelten om zich daarna op te splitsen in vier eencelligen die elk een combinatie van genen dragen, met genen afkomstig van de genen van die twee cellen die zich hadden versmolten.

En o.a. seksuele voorplanting en genetische mutaties zorgen voor een gevarieerde samenstelling van genomen binnen zo'n soort. En zo ontstond er een evolutie waarbij die eencelligen die het best in staat waren om te overleven, het meest waarschijnlijk neigden genen door te geven aan de volgende generatie. En zo paste het leven zich aan de omgeving aan. En zo evolueerde het leven.

Die evolutie heeft geleid tot meercellige organismen. Die cellen begonnen samen te werken. En die cellen van een meercellig organisme begonnen in functie te staan van dat organisme. En zo is een meercellig wezen dus een organisme dat is opgebouwd uit organismen, namelijk, die afzonderlijke cellen. Dus dat is opnieuw een nieuwe orde die ontstaan was.

En zo ontstonden er organismen waarin die cellen zich gespecialiseerd hadden tot het uitvoeren van een bepaalde functie en een andere cel kreeg een andere functie. Men zou kunnen stellen dat er een evolutie ontstond bij die cellen die plaatsgreep binnen het organisme. Want afhankelijk van hoe goed een cel haar functie kon uitvoeren, hoe groter de overlevingskansen en kans op voortplanting van het organisme waarin die cellen zich bevinden.

De evolutie van die meercellige organismen leidde tot organen, aldus, structuren waarin gespecialiseerde cellen een functie vervulden voor het organisme.

En één van die organen dat zich begon te ontwikkelen waren de hersens. Er ontstonden wezens met intelligentie en met zintuiglijke waarneming. En hoe beter die zintuiglijke waarneming, hoe beter de overlevingskansen en de kansen tot voortplanting. En zo begonnen die hersens ook te evolueren. En er ontstonden emoties en gevoelens. Angst zodat men bepaalde wezens trachtte te mijden. Beloning als men een ander wezen kan vangen dat kan dienen als voedsel. Concentratie om het te kunnen vangen. En er ontstonden ervaringen. En het gedrag evolueerde relatief tot de positie dat het dier en de diersoort het beste zou laten overleven en voortplanten binnen het biotoop.

Op een gegeven moment ontstonden er hier op Aarde wezens die zo'n intelligentie hadden bereikt dat ze begonnen werktuigen te ontwikkelen, ze ontwikkelden een verbale taal, ze begonnen allerlei ideeën en gevoelens aan elkaar te communiceren in woorden. Ze leefden in groep en ze hadden een levenswijze die vrijwel van nature was ontstaan. Wereldwijd leefde de mens als jagers-verzamelaars.

En sommige van die culturen begonnen zich steeds verder te organiseren. Ze gingen niet meer slechts jagen en eetbare planten zoeken, ze begonnen aan landbouw te doen en ze begonnen dieren te domesticeren. Er ontstonden dorpen. En zulke dorpen werden later nog verder verenigd tot een rijk. Er ontstonden beschavingen. Er ontstond nog een nieuwe orde. Er ontstonden regels en wetten om die orde te handhaven. Er ontstond een sociale hiërarchie, van de heerser tot de slaaf. Er ontstonden straffen en beloning. En arbeid werd verdeeld. En er ontstond geld en belastingen en er ontstond een handel doorheen de beschaving en tussen beschavingen. Opdat die beschaving haar orde zou kunnen behouden en opdat die beschaving, in goede omstandigheden, zelfs zou kunnen gedijen of groeien.

En er ontstonden schrijfsystemen waarmee ideeën, verhalen of een wetgeving kon weergegeven worden, doorgegeven worden en verspreid worden. En er ontstonden allerlei religies. En meer en meer kennis en knowhow ontstond doorheen die beschavingen. Er ontstond wiskunde, filosofie en wetenschappen. Sommige van die kennis en knowhow werd toegepast. En er ontstond verbeterde landbouw en verbeterde werktuigen en nieuwe werktuigen en verbeterde wapens en nieuwe wapens en nieuwe strategieën, enz.

En die culturen evolueerden ook. Ze gingen ook met elkaar de strijd aan. Oorlogen. Overwinningen en nederlagen. En sommige culturen gingen ten onder, stierven uit omwille van oorlog of omwille van wanbeleid of omwille van een onvergeeflijk klimaat. Soms was er een samensmelting van culturen. Een bepaald rijk kon een bepaalde religie gaan opnemen. Of er was een regio die

een smeltkroes werd van culturen door allerlei bezettingen die er plaatsgrepen waaruit dan nieuwe cultuur ontstond.

En zo kan men herkennen hoe er in dit universum niet slechts chaos ontstaat. Het universum kan zich ook organiseren. En de evolutie die plaatsgrijpt doorheen het proces waarin het universum zich organiseert, is in belangrijke mate de oorsprong van hoe het heden, met al haar orde, zich nu toont.

En de tijd gaat voort. Nieuwe technologie en kennis wordt ontwikkeld. Misschien zal er bv. ooit kunstmatige intelligentie ontwikkeld worden dat zelf in staat is tot bewustzijn, het vergaren van kennis en het nemen van autonome beslissingen opdat men zou kunnen spreken van intelligente technologische levensvormen. Opdat er een explosie is in de verscheidenheid van bewust intelligent leven. Waarna er mogelijk zeer verschillende soorten samenlevingen neigen te ontstaan.

Of misschien zal de mens andere planeten gaan bewonen. Misschien niet. De toekomst lijkt niet te voorspellen. Aldus, de tijd is niet gekend. Dit komt natuurlijk mede doordat we met de gehele mensheid het ongekende tegemoet gaan door bv. die ontwikkeling van nieuwe kennis en technologie.

En zo verandert de wereld en de mens gaat mee.

2. Verdwenen mens, nieuwe mens

Als we nu even de geschiedenis van de Aarde bekijken, dan valt het op dat nieuwe vormen van orde aan een versnellend tempo zijn gaan ontstaan op Aarde.

Het eerste leven lijkt op zijn minst 3,5 miljard jaar oud.⁴⁰ De oudste fossielen van dieren zijn zo'n 600 miljoen jaar oud. Met vooral een explosie in de diversiteit van het dierlijk leven tijdens de Cambrische explosie die zo'n 540 miljoen jaar geleden plaatsgreep. Toen zijn ook de eerste gewervelde dieren ontstaan. Het gebruik van het eerste stenen gereedschap, door de homo

habilis, voorloper van de moderne mens, is zo'n 2,5 miljoen jaar oud. De moderne mens, homo sapiens sapiens, lijkt zo'n 200.000 jaar geleden te zijn ontstaan.

Nu kan het interessanter worden om te gaan spreken van generaties. Als we zouden veronderstellen dat er in een periode van 200.000 jaar, een kind geboren werd met ouders die gemiddeld 20 à 25 jaar oud waren, dan komt men bij 8.000 à 10.000 generaties uit. Het is uiteraard slechts een schatting om in enige mate een idee te hebben. Maar men kan zich dan gaan voorstellen hoe het was om mens te zijn zoveel generaties terug.

Het leven van de mens was toen verschillend van het leven van de hedendaagse mensapen zoals gorilla's of chimpansees. De mens liep rechtop. De mens had stenen werktuigen. En de mens leefde als een jager-verzamelaar. Maar hoe men toen mens was, was mogelijk ook weer niet zo verschillend van de mensapen. De mens had mogelijk toen nog maar in zeer beperkte mate een verbale taal ontwikkeld. Door het gebrek aan een ontwikkelde taal was de mens toen mogelijk helemaal niet in staat om te denken zoals de moderne mens dat kan. Dus zo'n 10.000 generaties terug was er mogelijk nog helemaal geen vorm van bewustzijn zoals de mens dat nu heeft. Zodat de ervaringen die de mens toen had mogelijk dichter aanleunen bij een mensaap zoals de bonobo, dan bij de moderne mens.

Zo'n 40.000 jaar of 1.600 à 2.000 generaties geleden begon de mens rotswanden te beschilderen. De mens had al ritueel gedrag waarin men dieren vereerde.⁴¹ Mensen werden reeds begraven. Er ontstond de eerste kunst en er leek een cultuur te ontstaan met gebruiken en rituelen die doorgegeven werden. Mogelijk ging dit dan ook gepaard met een meer ontwikkelde taal. En mogelijk met een overdracht van verhalen omtrent die cultuur.

Zo'n 10.000 jaar of 400 à 500 generaties geleden ontstond agricultuur en ontstond de domesticatie van dieren, ontstonden er nederzettingen en ontstonden er meer oorlogen.

Zo'n 5.000 jaar geleden of 200 à 250 generaties terug werd Neder-Egypte en Opper-Egypte verenigd en geregeerd door een farao die werd aanzien als een Goddelijke heerser. Rond diezelfde tijd ontstonden er de eerste dynastieën in Soemer aan de Tigris en de Eufraat. En toen ontstonden er ook schrijfsystemen. Aldus, rond die periode ontstonden er de eerste grote beschavingen.

Zo'n 2.500 jaar geleden of 100 à 125 generaties terug heerst er de Axiale periode. Een periode vol filosofische, religieuze en maatschappelijke revoluties. De Romeinse republiek ontstaat. De Atheense democratie ontstaat. De Oud-Griekse filosofie ontwikkelt zich. Het confucianisme ontstaat in China. En nieuwe religies zoals het zoroastrisme en boeddhisme ontstaan.

Zo'n 1.000 jaar geleden of 40 à 50 generaties terug heersten er in Europa de Middeleeuwen.

Zo'n 500 jaar geleden of 20 à 30 generaties terug was er de Renaissance en stond de wetenschappelijke revolutie er aan te komen.

Zo'n 300 jaar geleden of 12 à 15 generaties terug was er de industriële revolutie.

En in de laatste 100 jaar, slechts enkele generaties terug, is er de opkomst van de auto, de opkomst van het gebruik van elektriciteit, radio, tv en de computer. Een digitaal tijdperk is ontstaan, een tijdperk van massacommunicatie is ontstaan, een tijdperk van globalisme is ontstaan en een tijdperk in volle technologische revolutie is bezig. Daarin is de mens en wereld geworpen aan een enorme vaart.

En zo ook verandert de mens mee. Hoe het was om mens te zijn is doorheen die geschiedenis zeer sterk veranderd.

Het begint bij de mens die nog nauwelijks taal ontwikkeld had en slechts in beperkte mate in staat was om te reflecteren over zichzelf en de omgeving.

De mens ontwikkelde dan een primitieve cultuur en de culturele gebruiken en rituelen en het geloof en betekenis die men er aan hechtte, vormden mede hoe de mens keek naar zichzelf, elkaar en de omgeving. Maar het waren mogelijk geen rituelen voor hen. De rituelen waren mogelijk niet symbolisch, ze waren ‘echt’ voor hen. Als men een dier vereerde en men in een staat van trance tot een inzicht kwam, dan was dat voor hen mogelijk echt als toegesproken door dat wezen dat men vereerde. Hun Goden bestonden mogelijk echt voor hen. Ze hoorden hun woorden. Ze vormden hun realiteit. En in zo’n groep leefden de mensen mogelijk sterk onder hetzelfde geloof. De opvattingen van hun geloof zal, binnen de groep individueel wel verschillend zijn geweest. Maar die verschillen zullen zij mogelijk niet beschouwd hebben als hun opvatting maar als hoe hun goden tot hen spraken. Mogelijk waren het zelfs geen Goden voor hen, mogelijk was er namelijk dat begrip ‘God’ niet echt. Mogelijk waren het eerder ‘krachten’, gesymboliseerd als wezens of mythische wezens en niet zo zeer als Goden. En zij zagen mogelijk deze krachten als regerende over de wereld waarmee zij in interactie gingen. Aldus wat wij als zeer mythisch beschouwen, was mogelijk zeer echt voor hen.

In verscheidene vroege beschavingen kan men ook nog die verering van dieren zien. Mogelijk dat de religie van het Oude Egypte, waarin Goden worden vereerd met dierlijke eigenschappen, ontstond uit religie die zich reeds voorheen ontwikkeld had. Maar beschavingen waren meer dan religie en haar vertegenwoordiging in die beschaving. Er ontstond een culturele identiteit die niet alleen de beleving van religie kon omvatten maar ook de beleving om tot dat volk te behoren. Het ging iets betekenen om Romein, Spartaan, Maya of Spanjaard te zijn.

Maar die wereld van het verleden bestaat niet meer. Een wereld waarin men mensen offerde op de top van een piramide. Een wereld waarin men met een driemaster richting de nieuwe wereld

trok om er goud te zoeken of om er mensen te gaan bekeren. Een wereld van verovering, van te sterven of te zegevieren met het zwaard in de hand. Een wereld waarin slaven schepen voorwaarts roeiden. Die tijd is weg. Die samenlevingen zijn verdwenen en zulke mensen zijn verdwenen.

Als men even aanneemt dat het verleden nog zou bestaan en als men even aanneemt dat men iemand zou kunnen terugzenden in de tijd naar bv. het Oude Egypte, duizenden jaren geleden, dan neem ik aan dat die persoon, ook al is die in die wereld, niet in staat is om te zijn zoals zij zijn. Maar deels ook wel. Die persoon zou veel kunnen leren. Omtrent hoe hun samenleving werkt. Omtrent hoe zij denken. Omtrent hoe hun cultuur aanvoelt of zou kunnen aanvoelen voor zichzelf en anderen. Maar het Oude Egypte bestaat niet meer. En mens zijn zoals zij het waren, bestaat ook niet meer. Die cultuur is verdwenen. Uitgestorven. We hebben nog de overblijfselen. Maar er is niet meer die cultuur. En die cultuur zou vandaag ook niet meer kunnen bestaan omdat het geloof erin volkomen onmogelijk is geworden.

Het was het geloof in hun cultuur dat ook vaak leidde tot waanzin en gruwelijkheid. Die waanzin is er duizenden jaren lang geweest. Zoals bij de Maya's, die vele mensen offerden op piramides aan hun Goden. Waanzinnig, maar niet voor hen, want zij meenden dat die Goden echt bestonden en zo dienden gediend te worden. Cultuur werd zeer ernstig genomen. Als slaven afkomstig uit Afrika werden gebruikt voor de arbeid op katoenplantages, dan ging dat vaak gepaard met het idee dat die mensen in slavernij wel degelijk van minderwaardige status waren en daarom als slaven konden dienen. En die waanzin was er ook nog in de 20^e eeuw. Zoals bv. zichtbaar in Nazi-Duitsland en het geloof dat het 'Arische ras' superieur was. Of zoals bv. zichtbaar onder de vorm van de vele kolonies die naties zich toegeëigend hadden. En die waanzin is er nu nog en nieuwe waanzin zal ontstaan. Maar ondertussen is er wel een evolutie van de cultuur en de mens gaande. Sommige cultuur werd achtergelaten en nieuwe cultuur zal toegeëigend

worden.

En het is de mens die doorheen de tijd, doorheen die evolutie van culturen mee evolueerde en evolueert.

De vrije markt voor cultuur

1. Verdwenen cultuur

De 20^e eeuw was een eeuw waarin wetenschappen en technologie zorgden voor enorme veranderingen. Gedurende de duizenden jaren dat beschavingen bestaan, is er doorheen de wereld betere kennis ontwikkeld. Wiskunde, wetenschappen en filosofie werden allemaal verder ontwikkeld. Maar die ontwikkeling van kennis is in de 20^e eeuw enorm versneld. In de laatste 100 jaar zijn er waarschijnlijk meer nieuwe wetenschappelijke bevindingen geweest dan in de duizenden jaren daarvoor. En steeds sneller komt nieuwe technologie binnen handbereik door die verdere wetenschappelijke ontwikkelingen.

En de impact van die nieuwe uitvindingen op het leven van de mens kon enorm groot zijn. De opkomst van de auto, nieuwe medicatie, huishoudtoestellen, de tv, de computer, het internet, enz. Men krijgt de mogelijkheid om een heel ander leven te gaan leiden als men kan beschikken over de technologie die het voor zich mogelijk maakt. En de vrije markt kan het hen aanbieden. Een nieuw leven. Of toch, stukje per stukje, een nieuw leven. Via marketing werd en wordt bovendien ongeveer elk product voorgesteld als het begin van een nieuw leven. Een huishoudproduct zou het einde gaan betekenen van het schrobben van de badkamer. Een nieuwe kledingstijl kon het begin betekenen van een nieuwe levensstijl. Althans, dat was de voorstelling, het aangeboden ideaalbeeld. Maar die voorstellingen gaven ook wel degelijk aanleiding tot een verandering van de cultuur. Mensen gingen zich in zekere mate associëren met hoe een kledingstijl hen zou voorstellen omwille van wat die kledingstijl meende voor te stellen. En men kende die voorstelling. Want marketing was wijdverspreid. Via reclameborden en tv. Via massamedia en massacommunicatie.

Massamedia en massacommunicatie werd een wijze waarop als nooit voorheen cultuur kon worden verspreid. En niet alleen voor marketing. Er raakten zovele ideeën verspreid door films. Er raakten zovele films verspreid via het internet. Computerspelen kunnen een virtuele wereld aanbieden. Via Facebook kan men zoveel gaan delen met een vriendenkring. Via Twitter of YouTube kan men het delen met de wereld. En de wereld met zich. En een web waardoorheen informatie, ideeën en impressies zich verspreiden, is ontstaan. En zo staan ook mensen in verbinding met elkaar via dat web. En zo is er een web met een globaal bereik waaruit mensen wereldwijd een collectie van invloeden kunnen opdoen.

Het ene moment kan men bezorgd zijn omtrent een gebeurtenis in de wereld. Iets later kan men vertoeven in de virtuele wereld van een computerspel. Nog iets later kan men een programma op tv bekijken dat de actualiteit benadert vanuit een bepaalde ooghoek. Nog iets later zou men reclame kunnen bekijken. En de volgende dag zou men weer op de werkvloer kunnen zijn en ondertussen nog af en toe op Facebook surfen. Dit zijn allemaal verschillende omgevingen. En uit al die cultuur die men zo bezoekt kan men iets opvangen. En zo kan men zichzelf en de omgeving gaan bekijken en ervaren vanuit zoveel verschillende perspectieven.

Dit heeft voor een revolutie gezorgd in hoe de mens een interactie aangaat met de omgeving en de omgeving met zich. In het begin van de 20^e eeuw was er nog, haast wereldwijd, in grote mate een lokale economie en cultuur. In de dorpen kenden men elkaar, daarom niet persoonlijk, maar men roddelde en vertelde over elkaar en er heerste een cultuur onder die mensen die maakte hoe men zich zoal naar elkaar neigde te gedragen en niet neigde te gedragen. Die cultuur kreeg vorm vanuit de opvoeding. Er heerste een zeker gezag en geloof in wat verkondigd werd door de ouders of iemand met een bevoegdheid in het onderwijs of met een religieuze bevoegdheid, enz. En zo gaven mensen een bepaalde cultuur door. En daarnaast was er ook het losse sociale contact

onder elkaar en hoe dat plaatsgreep werd ook doorgegeven aan elkaar. En zo vormden er zich allerlei tradities. Mede omdat er een cultuur heerste die slechts in beperkte mate werd beïnvloed door wat er buiten die cultuur plaatsgreep.

Toen de tv populair werd, greep er een verandering plaats. Er ontstond geleidelijk aan een enorme media-industrie en vele mensen begonnen hun avond door te brengen voor de tv. Er ontstond een blootstelling aan allerlei sensationele spelprogramma's, actiefilms, misdaadseries, soaps en reclame.

Ook allerlei muziekgenres ontwikkelden zich en kregen een enorm bereik door tv en radio. En zo ontstonden er allerlei subculturen zoals rock, punk of disco. En zo'n cultuur ging iets betekenen voor de mensen die ze aanhingen.

Terwijl andere mensen mogelijk meer neigden naar materialisme en hoe dat hun leven zou veranderen. En materialisme werd gepromoot door marketing en de zoveel nieuwe producten die werden aangeboden.

Aldus de massamedia en de nieuwe technologie maakte de verspreiding van cultuur mogelijk en het maakte een verspreiding van cultuur mogelijk die erg anders was dan die traditionele cultuur.

En dan kwam er een nieuwe omwenteling met de opkomst van het internet. Het internet gaf de mogelijkheid tot sociale media op grote schaal. Men had de mogelijkheid om zelf de inhoud te gaan toevoegen en te gaan verspreiden. En er ontstonden sociale netwerken van massale omvang zoals YouTube, Twitter of Facebook.

Nu zijn er mensen die miljoenen kijkers ontvangen met hun eigen YouTube-kanaal. Waarschijnlijk maakte de mens nooit tevoren zoveel eigen media. Er grijpt in zekere mate een integratie plaats met de mens en de media. En die integratie grijpt plaats zowel voor diegene die de media uitzendt als voor de ontvanger. Er wordt

zeer veel met elkaar gedeeld. Dit is ook zo op Facebook of Twitter.

Er zijn heel andere wijzen van interactie met elkaar ontstaan. De tv is passiever, men ontvangt boodschappen maar men kan er geen terugsturen. Via het internet kan men boodschappen maken, ontvangen en erop reageren. Men kan er actiever bij betrokken zijn.

Media kan de aard van de communicatie beïnvloeden. De aard van de communicatie via zo'n sociaal netwerk is vooral datgene wat uitgezonden wordt door elkaar en naar elkaar en de reacties daarop. Het draait mogelijk iets minder om het gezelschap dat men heeft en mogelijk des te meer om die boodschap die men kan uitzenden naar al die mensen.

Als men bv. Facebook, ter analogie, zich zou voorstellen als plaatsgrijpende in een grote ruimte i.p.v. op het internet, dan zou men zich kunnen voorstellen dat iedereen een eigen loket heeft met daarin datgene wat men zelf heeft gepost. En ondertussen zou men dan van loket naar loket gaan om al dan niet te reageren op wat daar neergeschreven staat. Maar die analogie is ook misleidend omdat Facebook zich niet afspeelt in zo'n grote ruimte waar men rondwandelt en elkaar zou tegenkomen. Want dan zou er een gevoel kunnen ontstaan dat men samen in eenzelfde situatie is terecht gekomen. Zulk gevoel zal er waarschijnlijk minder zijn als de interactie beperkt is tot die woorden die verzonden worden naar anderen. En zo ook blijft het toch ook een vorm van media. Een vorm van media waarlangs men meer in interactie kan staan met andere mensen maar op een andere wijze. Daarnaast wordt via die sociale media ook veel andere media gedeeld wat het ook tot een vorm van media maakt.

En dan zijn er ook nog de talloze games ontstaan waarmee men ook een interactie kan aangaan. En men zou mogelijk zulke games niet als een vorm van media neigen te beschouwen aangezien er niet echt concrete boodschappen in worden gedeeld. Maar ook zulke games bieden een zekere omgeving aan waaraan men wordt

blootgesteld en creëren een zekere beïnvloeding. Dus ik ga dit ook als een vorm van media gaan beschouwen.

Dus de mens kan nu een enorme blootstelling hebben aan media en een enorme interactie aangaan met media. En dat was ooit niet het geval. Voor de opkomst van de tv kan men zich een leven voorstellen in een lokale en meer volkse economie en cultuur waarbij de mensen bv. 's avonds nogal wat vaker op café gingen. De mens neigde minder in contact te staan met media en neigde des te meer een directer contact te hebben met andere mensen in het dorp. En ook de meer lokale economie maakte dat men des te meer in contact kwam met elkaar. En uit wat men voor elkaar had gedaan of niet had gedaan en uit wat men met elkaar had meegemaakt en uit de verhalen die men elkaar vertelde over elkaar en anderen, uit zulke ervaringen haalde men betekenis. Iemand anders ging iets betekenen voor zich uit die ervaringen die men met de andere had gehad en uit wat men van de andere had gehoord. En zo ook ging men zelf iets betekenen voor iemand anders. En ging men nog iets anders betekenen voor nog iemand anders. En zo ook ging, in relatie daarmee, een bepaalde situatie die men had meegemaakt iets betekenen voor zich en voor die andere betrokken personen. En zo vormde men in zekere mate de persoonlijkheid en zo vormde men in zekere mate hoe men naar zichzelf en de omgeving ging kijken. De betekenis die men eraan hechtte werd hoe men het zich voorstelde.

Via media maakt men een voorstelling. Als de mens nu in grotere mate een interactie aangaat met een media-omgeving en als de mens betekenis haalt uit de omgeving, dan kan het zijn dat men in grotere mate betekenis kan gaan halen uit een voorstelling van cultuur.

Als men bv. naar een soap of naar de showbizz of naar reclame kijkt, dan ziet men een voorstelling van een cultuur. Hoe die taferelen zich afspelen, welk gedrag leidt tot welke effecten op elkaar, al dat varieert naar gelang de voorstelling. Men kan een blootstelling hebben aan allerlei verschillende gedragingen en hun

geassocieerde effecten zoals die voorgesteld worden via de media. Het lijkt me niet zo te zijn dat men zomaar die cultuur gaat overnemen maar men gaat wel een interactie aan met een andere omgeving. Dit is ook zo bij sociale media. En aangezien mensen nu meer in contact staan met zo'n media-omgeving bestaat er de kans dat ze hun persoonlijkheid meer vormen via interactie met die media-omgeving.

En in een tijd toen er nog minder zo'n media-omgeving was, kon men ook minder daarmee een interactie aangaan en zou men meer een interactie kunnen aangaan met datgene wat er wel rond zich aanwezig was. Met name, die samenleving en die mensen rondom zich. Terwijl men nu net meer wel een interactie kan aangaan met al die media. En hieruit is een cultuur ontstaan. Een cultuur van gamers, een cultuur van sensatie, een cultuur van entertainment en ook een cultuur met een zeker perfectionisme waarin er ideaalbeelden van luxe, stijl en schoonheid worden verspreid. En met welke cultuur iemand zich kan vereenzelvigen is persoonlijk maar mensen lijken er wel in zekere mate een interactie mee aan te gaan.

En vaak tracht men om media op zulke wijze te maken opdat er een zo doeltreffend mogelijke overdracht zou plaatsgrijpen naar de toeschouwer. En gezien er vaak het opzet is om die media die uitgezonden wordt zo winstgevend of populair mogelijk te maken, is een sterke overdracht van haar boodschap ook belangrijk tot het bekomen van dat opzet. En de media die sterk daarin slaagt kan ook des te meer neigen populair of winstgevend te worden. Men leeft dus eigenlijk in een systeem met een soort van vrije markt voor cultuur. Waar komt die cultuur dan vandaan?

Men heeft ze bedacht. Ze kan neergeschreven geweest zijn in boeken of stripboeken. Ze kan geëxploiteerd worden door de filmindustrie. Ze kan ontstaan uit een format voor het maken van tv-programma's of tv-series. Ze komt in zekere mate ook voort uit het economisch systeem dat er tracht voordeel uit te halen. En waar komt dat economisch systeem vandaan?

Het komt niet voort uit tradities. Het niveau van technologische ontwikkeling en het toestaan van een globale vrije markt en haar huidige methodes lijkt de neiging tot de ontwikkeling van dit economisch systeem in te houden.

En als werknemer in zo'n bedrijf kan men ook nog in contact komen met een bedrijfscultuur. Waarin bv. getracht wordt om een uitstraling te geven naar de baas, ondergeschikte of klant. En hoe dat zou dienen te gebeuren kan ook in zekere mate reeds gespecificeerd worden door de reeds bestaande bedrijfscultuur. En die bedrijfscultuur komt mogelijk ook niet voort uit tradities.

En al kan er gesteld worden dat media om meer draait dan om een vrije markt voor cultuur aan te bieden. Het draait ook om communicatie en het delen van ideeën, standpunten en meningen. En al kan er gesteld worden dat ook bedrijfscultuur niet altijd louter zal gericht zijn op economische doelstellingen in een economisch systeem. En al kan er gesteld worden dat ook deze facetten van media en van bedrijfscultuur deel uitmaken van de huidige cultuur. Toch kan er ook gesteld worden dat men in een heel andere cultuur leeft dan voorheen.

Dus men leeft in een zeer andere omgeving. Uiteraard kan men inzien of gaan inzien hoe heel die moderne omgeving en al haar media en cultuur zich beïnvloedt. En men kan daar een zekere toenadering tot zoeken in bepaalde aspecten en een zekere afstand van nemen in andere aspecten. Dus ik neem aan dat er een zekere impact is van die nieuwe cultuur op de mens. Maar al wat men heeft geleerd en meegekregen van andere mensen en van de opvoeding zal ook een impact hebben. Al wat men heeft meegemaakt zal ook een impact hebben. En men vormt zichzelf. Maar wel in een zeer andere omgeving dan voorheen.

De grenzen van cultuur zijn vervaagd. Vervaagd in een mate die in de voorbije duizenden jaren niet is voorgevallen. De mens kan nu in contact komen met invloeden van over de hele wereld. Het is opener geworden. Dus men wordt misschien in mindere mate

groot in één cultuur waarvan men dan deel gaat uitmaken om zo een culturele identiteit te vormen. Voorheen kon men niet zomaar ontsnappen in een andere omgeving. Het dorp waarin men leefde, het werk dat men deed, de vrienden en familie waarmee men tijd doorbracht vormde voor velen haast de gehele omgeving waarin men vertoefde. En men kon er niet zomaar uitstappen. Men zou bv. wel een boek kunnen gelezen hebben om in die wereld te ontsnappen. Maar mogelijk zou men zelfs dan zich nog steeds hecht verbonden hebben gevoeld met die omgeving waarin men dat boek las. Omdat er zo'n sterke relatie was tussen de omgeving en de mens. Toen kwam er de radio en later de tv. En bij het kijken van de tv wordt men veel krachtiger in een andere omgeving gedompeld. Men kreeg ook een aanbod van bv. Franse, Duitse of Amerikaanse tv-programma's. En ineens kon men zomaar met de afstandsbediening een aanbod van omgevingen opzoeken. En met de komst van het internet is de hele wereld in zekere mate verbonden met elkaar. Alsof er een extra dimensie is ontstaan waarlangs mensen een interactie met elkaar aangaan ook al zijn ze ruimtelijk ver van elkaar verwijderd. En niet louter mensen met elkaar. Maar ook met marketing, films, muziek, nieuwszenders, enz. Wereldwijd. Dus de totaliteit van cultuur die men kan opzoeken via media is enorm uitgebreid. Maar het is een mengelmoes van cultuur. Het is enorm open geworden. En die hechte beleving van één cultuur waarvan men deel uitmaakte is mogelijk meer en meer aan het verdwijnen.

Men zou zich, ter illustratie van dit alles, een tijdsgeest als een bubbel kunnen voorstellen. Een bubbel die de som van invloeden bevat die de tijdsgeest omvat. En die bubbel beweegt mee met de tijd. Ze schuift voorwaarts. En al voorwaarts schuivende, laat ze geleidelijk aan bepaalde invloeden achter. Een generatie wordt ouder en verdwijnt geleidelijk aan en zo ook verdwijnt, in zekere mate, hun impact. Voor een stukje worden hun visies en attitudes en leefwereld doorgegeven en bewaard. Maar ondertussen komen er nieuwe generaties die hun eigen impact maken. En die recentere

generaties zijn op zich ook sterk beïnvloed door al die nieuwe vormen van media en technologie die hun leefwereld kunnen beïnvloeden. Die media en technologie worden zelf een bron tot hoe die tijdsgeest zich vormt. Het is mogelijk in mindere mate een cultuur die wordt doorgegeven van generatie op generatie in een samenleving. Er is zoveel andere cultuur waarmee men in contact komt via media, via bedrijfscultuur of via games die een hele virtuele wereld aanbieden. Al die cultuur stroomt ertussen. Het stroomt allemaal door elkaar.

En er mag opgemerkt worden hoe snel cultuur kan verdwijnen. Slechts enkele generaties terug waren mensen in België bv. veelal nog erg religieus. De familie kon erg centraal hebben gestaan. Eén van hun kinderen zou bv. zorg gedragen hebben voor de ouders wanneer zij oud werden. Ze zouden samen kunnen geleefd hebben. En dit werd mogelijk niet zozeer als een inperking op de eigen vrijheid aanzien omdat men geloofde in die waarden. Men was ondergedompeld in een heel andere cultuur. En die cultuur kon zeer echt zijn geweest voor hen. En nu, slechts enkele generaties later, zijn velen mogelijk wat in het ongewisse over de belevingen van die cultuur die er toen was.

En het lijkt me dat de hele cultuur in zekere mate onomkeerbaar veranderd is. Al die verschillende omgevingen waarmee de mens een interactie kan aangaan, lijken niet zomaar opnieuw te verdwijnen. En hoe die mengelmoes van cultuur en de mens erin zal verder evolueren, blijft me een zeer open vraag.

2. Reëel of hyperreëel?

In deze tekst gebruik ik termen zoals “echt”, “onecht”, “virtueel” en “hyperreëel”. Men kan betwisten of ik die woorden wel juist gebruik. Maar het gaat niet zozeer over die woorden in kwestie. Evenzeer hadden er andere woorden kunnen gebruikt worden. Die woorden worden gebruikt als een hulpmiddel om iets aan te geven dat me werkelijk lijkt plaats te grijpen. En dit is mogelijk door aan die woorden zelf een specifieke context te hechten. Met de

bedoeling om bepaalde aspecten van cultuur anders te kunnen gaan bekijken.

Duizenden jaren geleden geloofde men in dingen die nu voor velen ongeloofwaardig zijn geworden. Zo was er in de Oud-Griekse beschaving een godin van de landbouw, namelijk, Demeter. Maar in die tijd leek het misschien veel geloofwaardiger dat het eren van die godin kon resulteren in het succes of falen van de gewassen. Met de wetenschappelijke ontwikkeling van vandaag lijkt het bestaan van een godin van de landbouw uitgesloten te zijn.

In het Hindoeïsme en het Boeddhisme gelooft men in reïncarnatie. Dat is nooit wetenschappelijk ontkracht. Dus het zou kunnen bestaan. Maar voor zover ik weet is het ook nooit wetenschappelijk aangetoond. En het feit dat er nog steeds in die mate geloofd wordt in reïncarnatie, is vooral het gevolg van die religies die lang geleden ontstaan zijn en nog steeds groot zijn. Als het idee van reïncarnatie nooit in het verleden was verspreid geraakt en als nu dan iemand ineens dit idee zou gaan verkondigen en gaan verspreiden, dan lijkt me quasi iedereen dat idee te gaan afwijzen. Ik denk dus dat het lang geleden makkelijker was om in dat idee te gaan geloven. Duizenden jaren geleden baseerde men zich dan ook nauwelijks op de wetenschappen en des te meer op wat werd verkondigd vanuit een religie. En als de Boeddha toen, vanuit een waar geloof in wat hij stelde, het Boeddhisme oprichtte en verkondigde, dan kon er ook bij anderen meer openheid zijn om dat geloof als iets reëel te gaan aanzien.

Bij reïncarnatie is er de gedachte dat men zal herboren worden en dat men in dat volgende leven beter of slechter af zou zijn, afhankelijk van hoe goed of slecht men in het huidige leven zou geleefd hebben. Als reïncarnatie nu niet zou bestaan, dan zou reïncarnatie slechts in het hoofd bestaan van die mensen die in reïncarnatie geloven. En niet in het echt. Ietwat gelijkaardig aan hoe iemand bv. een 'stad' zou bouwen in een computerspel. Maar de stad bestaat niet echt. Slechts virtueel. En de persoon die dat spel speelt, heeft diens tijd besteed om iets virtueels te bouwen.

Als reïncarnatie niet bestaat, dan zou men die reïncarnatie als iets virtueel kunnen beschouwen. En het nastreven van die reïncarnatie zou dan op een simulatie gaan lijken. Alsof men dan doet alsof men later zou herboren worden door het gedrag af te stemmen op de reïncarnatie die zou volgen. Ook al zou het voor de persoon die daar echt in gelooft het uiteraard geen simulatie zijn.

En men hoeft ook daarom die religie en de beleving van die religie nog niet als iets virtueel te aanzien. En mede omdat die religie zou kunnen ontstaan zijn en ontwikkeld zijn vanuit een waar geloof in die religie. Die religie lijkt echt te zijn omdat ze echt lijkt en echt leek voor de volgelingen van die religie. En dat het voor hen zo was, lijkt me voldoende te zijn om het als een echte religie te aanschouwen.

Men zou bv. ook een computerspel kunnen maken waarin men een religie moet aanhangen. En deze religie zou men des te makkelijker als virtueel kunnen aanzien. Als een onechte religie. Omdat er dan aan te nemen valt dat die religie niet is ontstaan vanuit een waar geloof in die religie. Meer nog, iemand die niet gelovig is en alle religies wenst af te wijzen, zou misschien toch dat computerspel gaan spelen omdat het voor zich bij voorbaat zou duidelijk zijn dat het niet om een echte religie zou gaan.

En als dit computerspel nu zo goed is ontworpen dat men werkelijk gaat geloven in die religie van dat spel, dan ontstaat er een speciale situatie. Dan kan dat geloof echt worden voor zich ook al zou men dan kunnen inzien dat de religie niet echt kan zijn. En het zou dan misschien niet meer uitmaken voor zich omdat men mogelijk toch liever die religie wilt aanhangen zelfs al weet men dat ze niet echt is. Die religie zou dan toch echt worden voor zich. Ik neem aan dat Baudrillard, de filosoof, dit hyperreëel zou genoemd hebben.

Maar ook wanneer men echt gelooft dat die religie echt is omdat men er echt is in gaan geloven, zou men het als hyperreëel kunnen gaan beschouwen. Omdat die religie waarschijnlijk niet zou zijn

ontstaan doordat de makers van dat computerspel werkelijk geloofden in die religie. Terwijl een religie die duizenden jaren geleden is ontstaan waarschijnlijk wel (voornamelijk) is ontstaan en ontwikkeld vanuit een waar geloof. Aldus, het hyperreële zou datgene zijn dat echt kan zijn voor iemand maar waarbij dat hyperreële zou ontstaan zijn vanuit de opzettelijke creatie van een virtuele omgeving. Als een simulatie.

En in vroegere tijden zou men zo'n onechte religie waarschijnlijk veroordeeld hebben. Omdat men het had kunnen aanzien als heiligschennis of als het vereren van een afgod. Maar nu zou men net die echte religies des te meer neigen te mijden. Terwijl men een onechte religie misschien net des te minder zou mijden.

Misschien dat het echte soms te echt is voor zich en dat men het daarom wenst te mijden. En misschien dat men het onechte dan wat minder vaak zou neigen te mijden, ook al zou er iets onecht aan zijn voor zich of ook al zou er iets echt zijn voor zich aan datgene dat wat onecht was voor zich.

En het hoeft niet over religies te gaan. Men kan dit veralgemenen. Het zou misschien evenzeer over cultuur kunnen gaan. Men zou dan kunnen spreken over onechte cultuur of virtuele cultuur. En die cultuur zou dan des te onechter zijn wanneer ze des te minder een uiting zou zijn van echte cultuur.

Het zou bv. kunnen gaan over een soapserie die scènes toont die karakteristiek zijn voor de cultuur van die bevolking. Zodat die soapserie eigenlijk lijkt deel uit te maken van de cultuur die er reeds was bij die mensen waarvoor die soapserie zou bedoeld zijn.

Maar het zou ook evenzeer kunnen gaan om een soapserie die nogal in een sterk format is gegoten. En met personages die quasi niet voorkomen in die cultuur of in welke cultuur dan ook. Ze kan uitgedacht zijn. Alsof die soapserie haar eigen cultuur maakt. Een virtuele cultuur.

En er bestaat hieromtrent een metafoor over de kaart en het terrein.

Bij wat men kan aanzien als het echte en als de echte cultuur, is er eerst het terrein en dan de kaart. Zoals bij een dorp waarin een nieuw huis wordt gebouwd en waarbij dat huis in de stijl is dat eigen is aan dat dorp. Aldus, het terrein verandert maar het terrein verandert volgens de eigenheid van het terrein dat er reeds was. En omdat het terrein dan veranderd is, dient men de kaart aan te passen.

Bij wat men kan aanzien als het onechte of de onechte cultuur, zou er eerst de kaart zijn. Maar wat op die kaart staat, zou dan uiteindelijk ook in het terrein kunnen gaan verschijnen. Zoals wanneer er bv. ineens een McDonald's restaurant in dat dorp zou verschijnen. Dit restaurant heeft niets te maken met de eigenheid van het dorp dat er reeds was. Maar waar ligt dan de culturele oorsprong van zulke restaurants? En er lijkt niet echt een culturele oorsprong te zijn. Het lijkt erop dat die 'cultuur' is uitgetekend als een wijze om producten te verkopen. En wat er zo op de kaart verscheen, verscheen daarna in het terrein. En dan zou het wel de eigenheid van het dorp gaan aantasten.

Die metafoor van het terrein en de kaart is ook toepasbaar op het voorbeeld van religie of op het voorbeeld van die soapseries. Bij die soapserie die in lijn ligt met de reeds bestaande cultuur van de bevolking zou men het terrein aanpassen en zo ook de kaart aanpassen maar men zou de eigenheid van het terrein in aanzienlijke mate bewaren. Bij die soapserie die quasi niets met die bestaande cultuur te maken heeft, zou men dan eerst de kaart aanpassen en dan het terrein.

Men zou het ook zo kunnen bekijken: het lijkt erop dat cultuur zowel kan 'voortgeduwd' worden langs de tijd vanuit het verleden. Maar cultuur lijkt ook te kunnen 'toegetrokken' worden richting de toekomst. Het verleden is uiteraard reeds gebeurd en het is dan ook logisch dat er een impact van het verleden bij mensen en in de samenleving bewaard blijft. De toekomst is echter nog niet gebeurd. Er kunnen wel visies zijn van de toekomst en die kunnen een impact maken op het heden. Maar ervaringen van de toekomst,

die zijn er nog niet. Dus zo'n impact kan de toekomst niet maken terwijl het verleden dat wel kan. Maar de toekomst kan in zekere mate bepaald worden doordat dingen kunnen gepland worden. De beslissingen van vandaag zullen de toekomst van morgen vormgeven. En soms lijken er beslissingen genomen te worden die niet gemotiveerd zijn door de impact van het verleden. Het maken van geld is trouwens een vaak voorkomende motivatie. En het 'verkoppen van cultuur' is één wijze om geld te maken. En als het maken van geld de enige motivatie is, dan maakt het niet zo zeer uit wat voor cultuur men verkoopt. Althans, men verkoopt misschien eerder een voorstelling van cultuur dan een cultuur. Maar die voorstellingen van cultuur kunnen de ware cultuur beïnvloeden. Zoals bv. het geval zou zijn bij dat McDonald's restaurant in dat dorp. En die beïnvloeding van de ware cultuur is des te meer mogelijk wanneer er des te minder reeds een cultuur is die wordt 'voortgeduwd' vanuit het verleden. Wat net des te meer het geval lijkt te zijn.

Zo'n 100 jaar geleden leek men bv. wereldwijd nog in een zeer andere cultuur te leven. Mensen waren armer. Ze dienden hard te werken. Soms dienden ze te overleven. Die toestand bepaalde in zekere mate al hun leven. Het was uiteraard zeer echt voor hen. Ze beleefden het ook niet alleen. Althans, er was nog een sterke lokale cultuur. Een dorpsleven. Hierin ontstond ook vaak het plezier en vertier. En men maakte het zelf. Op café of simpelweg thuis. En via het dorpsleven en via de ouders en via de religie werd er ook een cultuur overgedragen. Dus men kan zich voorstellen hoe die persoonlijkheid zich zou kunnen vormen omwille van de toestand waarin men verkeerde en omwille van de cultuur waarmee men in een interactie stond.

Die toestand is in zekere mate aan het verdwijnen. Er is zeker nog armoede. En dat is nog altijd zeer echt. Maar de lokale cultuur zou wat verdwenen kunnen zijn. De lokale economie zou wat afgezwakt kunnen zijn. Bedrijfsketens met hun eigen bedrijfscultuur zouden hun opmars kunnen hebben gemaakt. Het

dorpsleven zou wat afgezwakt kunnen zijn. En mede omdat men het plezier en vertier niet meer zelf hoeft te maken. Er is een entertainmentindustrie die het voor zich kan doen. Als die er niet was, dan zou er een leegte of vacuüm kunnen zijn die men dan op één of andere wijze zou wensen op te vullen. Maar nu is er een soort van vervang- of surrogaatcultuur die dat voor zich tracht op te vullen. Via entertainment en via marketing.

En die surrogaatcultuur lijkt duidelijk te werken. Er zijn de talloze gamers. Er zijn de talloze mensen die leven in de nabijheid van hun smartphone. Talloze mensen die duizenden films of tv-series kunnen bekijken via Netflix (anno 2019) of via het internet. Het internet en hun smartphone biedt hen sociale media aan en andere media aan. Aldus, mensen staan massaal in contact met een omgeving die niet zozeer lijkt voort te komen uit de cultuur van het verleden. Dit is wat ze duidelijk, in zekere mate dan toch, verkiezen. Het internet is weliswaar deels ook een contactplaats voor mensen en deels ook een plaats om informatie te vergaren. Maar mensen zullen zich wel degelijk ook blootstellen aan een omgeving die een zekere virtualiteit met zich meedraagt. Zoals bv. vaak het geval kan zijn bij het spelen van games, het bekijken van een tv-serie of een YouTube-filmpje. En op het moment van die blootstelling kan die omgeving soms vrij echt worden voor hen. Zij kunnen in grote mate de omgeving rondom hen vergeten. Het is alsof ze even in die virtuele omgeving zijn. Alsof ze er deel van uitmaken.

Meer nog, die cultuur of voorstellingen van cultuur kunnen zij ook in zekere mate gaan uitdragen wanneer zij niet in contact zijn met een vorm van media. Als een meisje bv. op YouTube naar een andere meisje kijkt om zo te leren hoe ze ook diezelfde stijl kan uitdragen, dan zou het kunnen dat ze inderdaad daarna probeert om ook diezelfde stijl te realiseren voor zichzelf.

Of denk bv. aan pornografie. Ik neem aan dat door de enorme blootstelling aan pornografie er ook des te meer een beleving is van de seksualiteit die in zekere mate in lijn ligt met de taferelen

die men gezien heeft bij het bekijken van porno. Als een vorm van entertainment die ze ook wel is zelf willen beleven. En dit is ook des te meer mogelijk doordat er niet langer een sterke cultuur is die voor hen stelt hoe zij de seksualiteit zouden horen te beleven of niet zouden horen te beleven. Wat verscheidene decennia geleden wel degelijk het geval was.

Of denk aan marketing zelf. Het lijkt iets weg te hebben van propaganda. Want stel dat men in de Sovjet-Unie zou hebben geleefd. Dan zou men blootgesteld zijn geweest aan propaganda doordat men op Tv of doorheen de straten regelmatig in contact zou zijn gekomen met allerlei slogans die het Communisme verheerlijkten. Maar als men nu naar Tv kijkt of doorheen een winkelstraat loopt, dan ziet men allerlei marketing die gepaard gaat met de voorstelling van een schoonheidsideaal en met slogans. Dus er lijkt eenzelfde blootstelling te zijn. Ik sluit zelfs niet uit dat de effecten van zulke marketing groter zijn dan die van de propaganda tijdens de Sovjet-Unie.

En door die blootstelling aan een omgeving die een zekere virtualiteit met zich meedraagt en doordat men bepaalde aspecten van die omgeving als echt gaat aanzien, zullen vele mensen ook in mindere mate neigen contact aan te gaan met al die cultuur die in de context van deze tekst als echt wordt beschouwd. Waarna er kan bevraagd worden: in welke mate zien mensen die aspecten van die virtuele cultuur als echt en in welke mate zien mensen aspecten van die echte cultuur als onecht?

Stel bv. dat men een zeer bedenkelijk experiment uitvoert waarbij men mensen vanaf hun geboorte opvoedt door hen bloot te stellen aan een bepaalde cultuur die op voorhand gepland was. En stel dat men opgroeit in een afzondering van andere cultuur. Dan lijkt het me mogelijk dat men zeer sterk die cultuur gaat opnemen. Die cultuur zou dan echt kunnen zijn voor zich, ook al zou het eigenlijk om een simulatie gaan. Het zou dan hyperreëel zijn.

De toestand op deze wereld is uiteraard anders dan in dat

experiment, maar ook niet helemaal. Als men bv. denkt aan marketing, dan denkt men mogelijk vooral aan reclame. Maar marketing lijkt zeer wijdverspreid te zijn geworden. Tv-programma's en tv-series kunnen ook op een bepaalde wijze zijn ontworpen opdat ze zichzelf zouden verkopen. Maar ook via sociale media kan men mensen zien die een beeld van zichzelf trachten te verkopen door zich op een bepaalde wijze te profileren. Wat toch soms kan aansluiten bij marketing. Mensen gaan het dus ook in zekere mate zelf uitoefenen. Marketing is niet langer slechts iets dat buiten hen staat en wordt uitgeoefend op hen. Zij kunnen, bewust of onbewust, zichzelf in zekere mate gaan vereenzelvigen met die uitstraling van zichzelf. En men zou dit zelfs kunnen doen naar vrienden toe of naar een potentiële date toe. Marketing lijkt me in zekere mate ingeburgerd te zijn. Toch is marketing ontstaan als een wijze om producten te verkopen door ze bv. te koppelen aan een ideaalbeeld. Aldus, als een simulatie. Maar toch lijkt er in zekere mate een cultuur te zijn waarin die simulatie als echt wordt aanzien. Als men zich bv. als hip of gewaagd kan voordoen, dan kan die uitstraling door anderen en door zichzelf in zekere mate als echt worden aanzien. Alsof men echt hip is door het als geloofwaardig te kunnen laten uitschijnen. Natuurlijk, iemand die zich zo gedraagt zou dat gedrag waarschijnlijk eerder als een levenswijze aanzien dan als een vorm van marketing. En toch lijkt het er me iets van weg te hebben.

Soms kan dit zeer ver gaan. Een (vrouwelijke) popster zou bv. kunnen aangemaand worden om een bepaald imago uit te stralen naar diens fans. Dit zou zwaar kunnen doorwegen omdat die popster zo haast iemand anders zou hoeven te zijn dan zij wilt zijn. Maar het weegt niet noodzakelijk zwaar door. Evenzeer zou die popster zich kunnen vereenzelvigen met dat imago. En als zij erin kan slagen dat de indrukken die ze geeft aan anderen, des te meer als echt worden opgevat door anderen, dan kan het zijn alsof die indrukken die ze geeft ook echt iets weergeven van haar. Ze zou dan ook zelf meer kunnen ervaren dat ze lijkt te zijn wie ze

uitstraalt. Aldus, voor een stukje zou het haar persoonlijkheid kunnen worden voor haar. En als ze haar hele leven zou laten draaien rond die indrukken, dan zou het nog meer haar persoonlijkheid kunnen worden voor zich. Alsof die context die ze gaf aan haar persoonlijkheid uiteindelijk des te meer haar persoonlijkheid werd.

Toch zou die popster mogelijk herkennen dat het gaat om een context die ze creëert. Net zoals ze mogelijk zou herkennen dat die context slechts echt is omdat die context door haar en door anderen als echt zou aanzien worden.

Aldus, de hele bedoeling zou niet langer zijn om te herkennen wat echt is maar om te herkennen wat virtueel is als echt opdat het 'echt kan zijn'. Anders gezegd, ik zet hier 'echt kan zijn' nog tussen die afkappingstekens terwijl dat niet langer nodig zou zijn voor die popster. Omdat de hele bedoeling van die popster zou zijn dat wat 'echt kan zijn', echt zou zijn.

Terwijl, als men wilt blijven herkennen wat werkelijk echt is, dan is dat wat 'echt kan zijn' slechts datgene wat 'echt zou zijn'. Aldus, de herkenning. Men wijst het virtuele dan wel af en men herkent het dan als zijnde niet echt.

Maar als men dat nu niet doet, zoals die popster, en als men quasi continu zo het eigen leven zou leiden, dan wordt het in zekere zin echt omdat die eigen persoonlijkheid zoals men die alzo beleeft als echt zou kunnen worden voor zich. Omdat het voor zich des te meer het enige zou blijven dat overschiet. En zulke toestand is uiteraard niet slechts mogelijk voor een popster.

Dit doet me opnieuw denken aan wat Baudrillard als hyperreëel zou hebben aanzien; een toestand waarin het echte des te meer verdwijnt voor zich omdat men stopt met er zich aan te hechten. Alleen had ik aangenomen dat Baudrillard veronderstelde dat men het virtuele als echt zou gaan aanzien zonder dat men er zich bewust van zou zijn. Terwijl het ook lijkt te kunnen plaatsgrijpen terwijl mensen er zich wel bewust van zijn. Al komt het

uiteindelijk op hetzelfde neer: mensen zouden dan zich niet langer zo bewust zijn van dat echte omdat ze zich niet langer bezig houden met het te herkennen.

Maar dit is uiteraard een zeer verregaande situatie. Misschien is dat voorbeeld over die popster ook nogal ongeloofwaardig omdat het aannemen van dat hele imago voor die popster een te drastische verandering zou kunnen zijn voor haar. Misschien zou haar bestaande persoonlijkheid te sterk ingaan tegen dat imago opdat ze dat imago niet als echt kan beschouwen. Misschien.

Daarnaast is het ook niet alleen de persoon zelf die zich kan gaan identificeren met een ietwat virtueel beeld. De hele omgeving lijkt des te meer virtualiteit uit te dragen. Als een gamer bv. een computerspel speelt, dan reageert hij/zij op de actie en sfeer van die virtuele omgeving. Die persoon weet uiteraard dat die omgeving niet echt is en hij/zij zal zich mogelijk ook niet gaan identificeren met die omgeving of het personage. Maar de persoon reageert wel op een virtuele omgeving.

Aldus, om het samen te vatten, er is misschien reeds een trend in die richting van het hyperreële ontstaan. Waarna er ook mag bevraagd worden: zou die trend nog sterker kunnen worden?

Bestaat er de kans dat mensen in de toekomst het virtuele als iets gaan aanzien dat even echt of echter is als wat niet virtueel is opdat ze zich ongehinderd toelaten om zich te integreren met dat virtuele? En opdat het echte voor hen niets meer zou zijn dan het virtuele? Het virtuele zou immers even echt of echter kunnen aanvoelen als het echte. Maar wat zou er dan nog overblijven van het echte? Het virtuele zou heersen. Maar men zou ofwel zelf dienen ‘gesimuleerd’ te zijn opdat het virtuele als echt zou aanvoelen of ofwel zou men dienen te ‘simuleren’ opdat men het als echt zou laten zijn.

Al mag er hopelijk ook enige nuancering zijn. Stel bv. dat een gamer zo’n 10 uur per dag aan het gamen is. En stel dat die persoon ondergedompeld is in dat spel door het gebruik van een

VR-bril zodat die persoon nogal afgezonderd is van de buitenwereld rondom zich. Dan vertoeft men nogal sterk in die virtuele wereld. Maar zelfs gedurende dat gamen is het echte voor die persoon niet verdwenen. Zijn perceptie en zijn gevoelens en zijn gedrag zullen allemaal wel beïnvloed zijn doordat die persoon reageert alsof die in een virtuele omgeving is. Mogelijk zou die persoon zich zelfs gaan identificeren met het personage dat hij/zij speelt. Maar zelfs bij zoveel simulatie zou de persoon nog niet ‘verdwenen’ zijn. Hoe die persoon uiteindelijk handelt in het spel, en wat die denkt en voelt, zal ook nog steeds voortkomen uit zijn/haar persoonlijkheid. Aldus, er zou een mengeling zijn van virtualiteit, de realiteit en de hyperrealiteit. En op een gegeven moment zou die gamer misschien zelfs verveling kunnen voelen. Iets wat vast niet de bedoeling van het spel hoorde te zijn. En dan zou die gamer even pauze kunnen nemen en misschien een wandeling maken. Om dan misschien wat te gaan mediteren over het spelen van die games. En zo kan de realiteit toch nog wat meer gaan doordringen.

Dus misschien neigt de mens zich soms wel wat af te houden van die virtualiteit en hyperrealiteit omdat de realiteit toch wat neigt door te dringen. Maar ik denk dat er tegelijkertijd dient herkend te worden dat de mens zich in zekere mate reeds heeft geïntegreerd met die virtualiteit en hyperrealiteit.

Er lijkt me een gelijkenis te zijn met technologie en de natuur. Althans, ik vind dat het een bruikbare metafoor is. Vele duizenden jaren geleden leefde de mens in de natuur. Er bestond reeds primitieve technologie maar er was veel minder technologie dan vandaag. En geleidelijk aan leefde de mens steeds minder in de natuur en was er steeds meer technologie. Zelfs slechts enkele generaties terug lijkt de mens nog aanzienlijk meer in contact met de natuur te hebben geleefd. Met kinderen die bv. veel meer buiten speelden. Aldus, de mens lijkt zich steeds meer met technologie te hebben geïntegreerd. Maar misschien wil dat niet zeggen dat de mens compleet de natuur wilt achterlaten.

Net zoals de mens misschien ook niet het echte volkomen wilt achterlaten. Maar dan dient men ook de vraag te stellen: waarom hebben wij de natuur en het echte reeds zoveel achtergelaten? Aldus, is er de vraag, nu men zich bewust is van de toestand, waar wilt men dan naartoe? Dient men het echte niet opnieuw des te meer te gaan beleven?

Het lijkt me logisch om dat “reële” te omarmen als men het virtuele wilt afwijzen. Maar ik denk wel dat het misleidend is om dat reële te aanzien als iets dat uit het verleden voortkomt maar niet naar de toekomst gericht zou zijn. Denk bv. aan het voorbeeld van die popster. Als een popster een context geeft aan het eigen imago en als die popster die context als echt gaat aanzien zelfs wanneer die context nauw aansluit bij een vorm van marketing, dan lijkt dat virtueel te zijn. Maar het geven van een context aan zichzelf en het echt laten zijn van die context voor zichzelf, kan evenzeer aanzien worden als een romantisch idee. Het lijkt een romantisch idee te zijn om zich ‘iemand’ te laten zijn voor zichzelf omdat men belang en geloof kan hechten in die uiting van zichzelf. Het lijkt een wijze te zijn om op zoek te gaan naar hoe men wilt zijn. De ervaringen die men zich kan toe-eigenen kunnen leiden tot een andere blik op zichzelf. Wat als een verruiming kan aanvoelen. Maar het lijkt hierbij ook belangrijk te zijn om niet te vergeten wie men is omwille van hoe het verleden zich heeft gevormd. Dus misschien kan men zich evenzeer een muzikant inbeelden die wel tracht om op een authentieke wijze een context te geven aan zichzelf en het publiek via diens muziek.

En zo’n authentieke benadering lijkt me ook mogelijk te kunnen zijn wanneer het niet over personen gaat maar over de omgeving zelf. Men zou kunnen trachten om het verleden in eer te houden.

Maar is de “omarming van dat reële” de richting die men op deze wereld zal uitslaan? Dat blijft voorlopig nog onduidelijk.

Dat hyperreële vraagt om validatie. Als die popster bv. een bepaald imago wenst uit te dragen dat men als hyperreëel kan beschouwen,

dan zou het ook helpen als die fans dat ook als echt gaan aanzien. Zo kan het des te echter zijn voor hen allen. Als die popster met haar imago geen herkenning of validatie vindt bij haar publiek, lijkt het immers veel moeilijker om zo'n imago te blijven volhouden. Dan zou het reële, aldus dat zulk imago eigenlijk niet echt is en niet echt kan zijn, snel neigen door te dringen tot die popster.

Tot nog toe werd er aangenomen dat het reële op termijn wel zou neigen door te dringen tot de persoon. En hierbij werd er dus aangenomen dat media... of de huidige vormen van media, krachtig zijn en grenzen verleggen... maar dat ze ook niet zo krachtig zijn om de doordringing van het reële te kunnen stoppen. Aldus, ik neem aan dat die grens nog niet overschreden is. Maar het is nog niet duidelijk of dat zo zal blijven... want technologie kan immers zo veel mogelijk maken...

Technologische hyperrealiteit

1. Vercultivering

Technologie maakt het mogelijk om steeds meer processen die fysisch mogelijk zijn te kunnen handhaven of cultiveren. Reeds duizenden jaren is er een ontwikkeling die neigt tot de handhaving van steeds meer processen. De mens begon vuur te gebruiken, begon de grond te cultiveren, begon ijzer te smeden, begon gebruik te maken van hefbomen en katrollen, enz.

Door de wetenschappelijke ontwikkeling en ontwikkelingen in de wiskunde kon men ook de technologie veel verder gaan ontwikkelen. Men cultiveert de energie in atomen voor kernenergie of kernwapens. Men cultiveert de cel en organismes door genetische modificatie. Men cultiveert een rekenvermogen via elektriciteit en de logische poorten in de computer.

Natuur wordt cultuur. Er is een 'vercultivering'. Steeds meer dat kan gecultiveerd worden en gecultiveerd wordt. En al die nieuwe technologie die zo komt te ontstaan, kan dan toegepast worden door regeringen en zeker ook, in grote mate, door de bedrijfswereld.

De wereld evolueert mee met hoe de bedrijfswereld in dit kapitalistisch systeem technologie kan gebruiken en beschikbaar kan maken: goedkopere industriële processen, automatisering door machines, computers en zeer veel data om die productie te optimaliseren. En zo ook zijn er de miljoenen producten en diensten die worden aangeboden.

En wat er ontstaat is een evolutie van de wereld door technologie. En naarmate de wetenschappelijke en technologische ontwikkeling verder gaat, zal die wereld zich nog meer kunnen integreren met technologie. En zo ook de mens. En niemand die weet hoe deze wereld daardoor zal veranderen. Maar het lijkt te gaan leiden tot

steeds meer toepassingen die mogelijk worden. En hoe meer toepassingen er zijn, hoe meer men ze kan gaan combineren tot nieuwe toepassingen. Dit is het proces en de evolutie die nu gaande is.

En vele van die nieuwe toepassingen van technologie komen via de vrije markt op legale, en soms ook op illegale wijze, bij de consument terecht. Tal van nieuwe technologie zal te koop zijn. Er zal de wens zijn om die vrije markt te reguleren. Maar is die vrije markt tegen te houden? Misschien deels wel en deels niet. En indien zo, dan zal die vrije markt steeds nieuwe en verder gaande producten en diensten kunnen aanbieden. Met de mens en met regeringen en bedrijven die erop in kunnen gaan. En zo zou dan de mens en de maatschappij zich steeds verder kunnen gaan integreren met al die technologie en de producten en diensten die erdoor mogelijk zijn.

En dat lijkt op het eerste zicht misschien niet zozeer iets te maken te hebben met dat zogenaamde hyperreële. Maar toch kan er op tal van wijzen een zekere hyperrealiteit en virtualiteit ontdekt worden.

2. Verlenging van het leven

Als het verouderingsproces via nieuwe technologie zou kunnen stopgezet worden of zelfs teruggedraaid zou kunnen worden, dan zou men veel langer kunnen leven. De hoop voor diegenen die de duur van het menselijke leven willen verlengen, is dat de processen die plaatsgrijpen in het lichaam en aanleiding geven tot veroudering, zouden kunnen tegengehouden worden. Men probeert dus het ouder worden ietwat als een ziekte of aandoening te aanzien om zo tot een therapie te komen. Wetenschappers lijken niet te weten of het mogelijk is. Maar ze lijken ook niet te weten of het onmogelijk is. Er wordt onderzoek naar gedaan maar anno 2019 blijft de kwestie open. Pas naar mate nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen en nieuwe technologie mogelijk wordt, zal blijken of de mogelijkheid bestaat om al dan niet het verouderingsproces te stoppen of terug te draaien.

Hieraan is wel degelijk een hyperreëel aspect te koppelen. Stel bv. dat men werkelijk jong zou kunnen blijven of terug jong zou kunnen worden. En dat de meeste mensen in de samenleving daarvoor zouden kiezen. Wel, dit zou natuurlijk een grote impact hebben op hun leven. Want het ouder worden en het dood gaan door ouderdom is nog steeds wat er nu plaatsgrijpt. En dit heeft een impact op het individu en op zijn naasten. Men wordt zelf ouder en dient ermee om te gaan. En men ziet de mensen rondom zich ouder worden en sterven. Als dat allemaal zou verdwijnen dan zou dat de beleving van het leven radicaal kunnen veranderen.

Alhoewel we nu nog niet weten of het mogelijk zal zijn om inderdaad die levensduur des te meer te kunnen verlengen, denk ik dat we reeds dienen te anticiperen dat het mogelijk zou kunnen zijn. Het vraagt dus voor het herbekijken van hoe we staan naar de dood. Maar ook naar de geboorte.

Want zolang wij hier gebonden zijn aan het leven op de planeet Aarde, is onze ruimte beperkt. Dus als mensen langer zouden blijven leven en als er ondertussen nog tal van mensen zouden geboren worden, net zoals vandaag, dan zou er een overbevolking kunnen ontstaan. Mijn eerste gedachte was dat men van niemand kan stellen dat hij/zij zou dienen te sterven. Maar nu ben ik daar helemaal niet meer overtuigd van. Want mensen willen ook kinderen. En die kinderen lijken ook een recht te hebben om te mogen bestaan. En wie heeft dan het meeste recht? Dient men mensen voor onbeperkte duur te laten leven ook al zou er dan een geboortebeperking dienen opgelegd te worden? Of zouden mensen niet voor onbepaalde duur mogen blijven leven opdat er meer mensen kunnen geboren worden? Dient men dan geen middenweg te zoeken?

Er zullen ongetwijfeld veel mensen zijn die hun recht op uitstel van hun dood zullen wensen op te eisen. Er zullen ook ongetwijfeld mensen zijn die hun recht op kinderen wensen op te eisen. Wie zal het uiteindelijk voor het zeggen krijgen? Ik neem aan dat die eerste groep, het sterkst vertegenwoordigd zal zijn...

Ik zie zelf geen probleem met te sterven. Het is eigenlijk een deel van de natuur. Dieren sterven immers ook. Vele dieren spelen hierbij een noodzakelijke rol door zich voort te planten én voor hun jongen te zorgen. Net zoals vele mensen een dergelijke rol op zich nemen. Dat geeft een nut. Vele mensen kunnen dan ook vrede nemen met het feit dat zij eigenlijk de fakkel doorgeven. En het sterven helpt ook om overbevolking te bestrijden...

Maar de verleiding lijkt veel te groot te zijn. Als zo'n therapie ter verlenging van het leven bestaat, dan zullen er vele mensen zijn die daarvan gebruik zullen maken. En zelfs wanneer men de verlenging van het leven niet zou toestaan voor onbepaalde termijn, dan zullen er mensen zijn die op illegale wijze hun leven toch zouden blijven verlengen.

3. Automatisering en virtualiteit

Vroeger was handenarbeid in de landbouw nog veel meer aanwezig dan nu. Zo werden de aardappelen met de hand geraapt en werd het graan ooit met de hand gezaaid en gemaaid. Mogelijk waren er in het verleden boeren die de opkomst van landbouwtechnologie zagen ontstaan maar het als iets negatiefs beschouwden. Zij wensten mogelijk voort te doen zoals zij reeds bezig waren. Maar al te vaak leek men zo niet te kunnen concurreren. Een enkeling zou misschien alsnog uitzoeken hoe hij/zij diens brood kan verdienen door met zulke handenarbeid een boerenbestaan te leiden. Dat is vast wel mogelijk. Maar de hele cultuur die er voorheen was, is dan toch al lang verdwenen en lijkt moeilijk te kunnen terugkomen. Dit maakt de impact van automatisering duidelijk. Het gaat niet slechts over het vervangen of het vergemakkelijken van arbeid. Het gaat ook over een bestaan van de mens dat bedreigd en aangevallen wordt door zulke automatisering.

Vele mensen zijn weliswaar wel degelijk bereid om te functioneren in die moderne economie. Wanneer men bv. beelden ziet van arbeiders die ontslagen worden in een autofabriek, dan zouden er

verscheidene arbeiders kunnen zijn die er een traan bij laten. Ook in zo'n fabriek waarin er vast al heel wat automatisering was, kan die arbeid in die fabriek hebben aangevoeld als een deel van een bestaan waaraan men zich kon hechten. Omdat men zich bv. samen met de andere collega's, zich een deel voelde van een groter geheel. Maar als die ontslagen er dan zouden vallen omwille van meer automatisering, dan zou die automatisering ook wel degelijk schade veroorzaken bij die mensen.

En omwille van die vercultivering zou er steeds meer automatisering kunnen ontstaan in de economie. En dit zou ook wel degelijk kunnen leiden tot een kleinere behoefte aan menselijke arbeid. Al mag men dat natuurlijk ook wel bevragen. Men kan bv. constateren dat het percentage van de bevolking die in de landbouwsector actief is sterk afneemt als er in die natie moderne landbouwtechnologie wordt toegepast. Maar verdween er hierdoor zoveel arbeid? Ook in een natie die moderniseert zou de werkende bevolking nog steeds vrij veel uren kunnen werken. Dus er lijkt dan eerder een verschuiving te zijn in wat voor arbeid er zoal werd uitgevoerd. In zo'n natie die moderniseert zou de welvaart immers kunnen groeien waardoor mensen veel meer producten zouden kunnen veroorloven. En als zij dan meer aanschaffen dan lijkt daar ook meer arbeid mee gepaard te kunnen gaan. Daarnaast lijkt nieuwe technologie ook jobs te kunnen creëren. Zo was de komst van de computer vast de dood van vele jobs. Maar tegelijkertijd konden er ook nieuwe jobs ontstaan, zoals merkbaar aan de vele programmeurs die actief zijn in de economie.

Toch lijkt er in de economie van de toekomst wel degelijk minder menselijke arbeid nodig te kunnen zijn. Zo is er bv. een studie van de universiteit van Oxford uit 2017 die stelt dat 47% van alle Amerikaanse jobs onder bedreiging is door automatisering in de komende decennia.⁴² Zo zou kunstmatige intelligentie bv. een bedreiging kunnen vormen voor allerlei werk op kantoor of in het transport. Want de zelfbesturende voertuigen maken immers ook gebruik van kunstmatige intelligentie. Er zouden dan ook wel

nieuwe jobs kunnen ontstaan maar ik zie niet in hoe men nog evenveel arbeid zou kunnen blijven behoeven in een economie waarin steeds meer te automatiseren is.

En zo lijkt er een deel van het ‘echte’, zoals zo’n bestaan als arbeider, te kunnen bedreigd worden door de groeiende automatisering. En wat er in de plaats zou kunnen komen, is des te meer virtualiteit. De economie lijkt virtueeler te worden.

Men kan de vergelijking maken met een computerspel. Als men in een computerspel iets zou aankopen met de punten of het ‘geld’ dat men verdiend heeft, dan lijkt dat natuurlijk virtueel te zijn. Men duwt op enkele knopjes en ineens is daar een product, althans, een virtueel product.

Dit lijkt eigenlijk ook het geval te kunnen zijn in het economisch systeem. Men zou bv. evenzeer een echt product kunnen aanschaffen door op enkele knopjes te duwen. Want men kan immers iets aanschaffen via het internet. Waarna die aankoop via het internet bij dat bedrijf geregistreerd wordt. En stel nu dat men (in de toekomst) iets zou aankopen bij een bedrijf dat haast volkomen geautomatiseerd is. Het zouden dan de 3D-printers, robotica en allerlei software kunnen zijn die er uiteindelijk voor zorgen dat die producten tot stand komen. Misschien dat het bedrijf zelfs de producten automatisch zou verzenden met kleine drones. Uiteindelijk zou het dan kunnen dat het product bij zich aankomt zonder dat er enige menselijke arbeid aan te pas kwam. Alsof dat klikken op die muis uiteindelijk automatisch leidde tot een echt product. Daarin zou men virtualiteit kunnen herkennen. Het lijkt me immers virtueeler te zijn dan wanneer men bv. in een ‘echte’ winkel iets zou aankopen dat men met cash zou betalen en waarbij dat product op ambachtelijke wijze werd gemaakt.

En die virtualiteit in de economie lijkt nog veel groter te kunnen worden. Want hoe meer schakels in een systeem kunnen geautomatiseerd worden, hoe groter de projecten die automatisch of quasi automatisch kunnen verwezenlijkt worden. Zodat allerlei

modellen collectief kunnen leiden tot hoe de realiteit fysisch vorm krijgt. En de mate waarin modellen geprogrammeerd worden voor het verwezenlijken van projecten en producten, is de mate waarin men in zekere zin kan spreken van het programmeren van de omgeving en van de wereld. Het zal nu niet meteen te verwachten zijn maar stel dat men haast geen enkele behoefte meer heeft voor menselijke arbeid. Dan zou men zich kunnen inbeelden dat er een economisch systeem ontstaat waarin men o zo veel kan creëren door simpelweg op wat knopjes te duwen. Het zou haast lijken alsof men zelf in een computerspel is terecht gekomen waarin de omgeving automatisch lijkt te veranderen doordat tal van spelers, zoals CEO's of de overheid, allerlei veranderingen erin doorvoeren door o.a... het klikken op knopjes.

Bovendien zouden zulke entrepreneurs zelf ook nog is allerlei nieuwe technologie kunnen gebruiken om 'hun' creaties tot leven te brengen. Dit zou bv. mogelijk zijn met behulp van kunstmatige intelligentie. Zo zou een bedrijf bv. kunstmatige intelligentie kunnen gebruiken bij het plannen van de locaties van de vestigingen, bij het plannen van de indeling van die vestigingen, bij het plannen van hoe die producten eruit zouden zien, enz. Er hoeft dus ook hier niet veel menselijke inbreng hoeven te zijn. Het bedrijf zou haast zelf een product kunnen worden dat zich haast automatisch zou dienen te verkopen. Wat het allemaal nog virtueeler lijkt te maken.

En men zou dan in contact gaan staan met zulke interactieve economie. Men zou misschien een auto kunnen kopen die ontworpen is door allerlei software met kunstmatige intelligentie.

Men zou misschien zelfs een film kunnen gaan bekijken waarvan het scenario is ontwikkeld met behulp van kunstmatige intelligentie. Waarbij men dan ook zou blootgesteld worden aan dat scenario dat wat buitenaards zou kunnen overkomen. En toch zou het allemaal echt kunnen aanvoelen. Aldus, het hyperreële kan ook hier aanwezig zijn.

Kunstmatige intelligentie zou ook kunnen gebruikt worden om een personage te creëren.

En ik heb het hier nog niet over bewuste kunstmatige intelligentie. Dan zou men echte wezens of personen ontwikkeld hebben. Dat is zeer verregaand. Dat zou natuurlijk ook ooit kunnen ontwikkeld worden maar allereerst zal het gaan over programma's zonder enig bewustzijn die steeds beter zouden kunnen worden in het simuleren van een persoon of personage.

Men zou ze online kunnen tegenkomen. Men zou ze kunnen toevoegen op Twitter of Facebook en er een gesprek mee beginnen. Er zal mogelijk kunstmatige intelligentie gebruikt worden om een product te helpen verkopen in een online advertentie. Aldus, de advertentie zou met zich kunnen spreken net zoals iemand via de telefoon iets zou proberen te verkopen. En dat zou allemaal soms irritant kunnen zijn. Maar soms zou het net aantrekkelijk kunnen zijn. Soms zou men dan die virtualiteit van die kunstmatige intelligentie kunnen wensen op te zoeken. Soms zal men ook simpelweg weinig keuze hebben. Als men een bedrijf dient te contacteren en men krijgt zulke kunstmatige intelligentie aan de lijn, dan lijkt men haast gedwongen te zijn om er een interactie mee aan te gaan.

En dat mensen zeer interactief kunnen omgaan met zulke personages, is eigenlijk reeds duidelijk. Want het bestaat al. In Japan is er bv. een spel genaamd LovePlus waarbij men een romantische relatie aangaat met virtuele vrouwelijke personages. Die software heeft spraakherkenning en maakt gebruik van enige kunstmatige intelligentie om met de persoon een interactie aan te gaan die geloofwaardig zou kunnen zijn. De spelers van het spel weten naar alle waarschijnlijkheid dat men geen relatie aangaat met een echte persoon. Het gaat louter over computercode. Maar toch lijken sommigen die relatie op te vatten als echt omdat het blijkbaar als echt kan aanvoelen.⁴³

Aanvankelijk had ik aangenomen dat die personen zich bewust

zouden zijn van het feit dat die liefde virtueel is en niet echt is en dat dit een probleem zou zijn dat ze negeerden. En later dacht ik, misschien negeert men het niet zo zeer maar aanvaardt men het. Men ziet dat het virtueel is en niet echt is en men vindt het OK. Het zou niet uitmaken. Het hoeft niet echt te zijn voor hen. Het mag voor hen virtueel zijn als zij maar kunnen geloven dat het echt is doordat het als echt overkomt. Aldus, men zou wel negeren dat het niet echt is opdat men kan geloven dat het echt is. Maar dat zou geen probleem meer zijn voor hen.

En het komt er dan op neer dat de uitvinders van dat spel erin geslaagd zijn om een strategie te vinden die bij sommige spelers effectief werkt. Aldus, die strategie die gebruikt wordt, kan sommige spelers laten verliefd worden. Die strategie ‘heeft’ dus eigenlijk dan een wil over zich. Het effect is dan echt. Maar aangezien de liefde van dat programma niet echt is, ontstaat er virtualiteit.

Het is ook niet eenvoudig om die virtualiteit volkomen links te laten liggen. Wanneer men zo’n interactie aangaat met zo’n personage dan kan er meteen een strijd ontstaan. Men wenst het als virtueel te aanzien terwijl die kunstmatige intelligentie net ontworpen kan zijn om het net echt te laten aanvoelen. En als men even niet volkomen op de hoede is, zou het ook ineens echt kunnen aanvoelen. Het is dus haast een onmogelijke strijd om die virtualiteit volkomen af te wenden.

En als zulke kunstmatige intelligentie verbetert dan zal dat des te moeilijker worden. Men zou zich bv. een toekomstige versie van LovePlus kunnen inbeelden. In deze toekomstige versie is het inclusief headset. Het gaat hier dan over een toestel dat men draagt rond het hoofd en dat de activiteit in de hersens scant. Opdat dat toestel in zekere mate zou kunnen opvangen wat men zou voelen of denken. Ondertussen zou men een gesprek kunnen voeren met een virtueel personage dat gebruik maakt van kunstmatige intelligentie. Die kunstmatig intelligente software zou dan gebruik kunnen maken van die opgevangen data van die headset. Zodat die

software in zekere mate zou ‘weten’ wat men voelt en denkt tijdens het gesprek. En opdat die software op basis hiervan een antwoord zou kunnen formuleren gedurende het gesprek. Mogelijk zou die software dan zelfs in staat zijn om zich te leren ‘kennen’, aldus, om te leren inschatten welke reactie er bij zich zou ontstaan. Opdat die software dan bepaalde ervaringen bij zich kan uitlokken, zoals die van de ware liefde. Zulke software zou dan des te beter kunnen worden in het simuleren van de ware liefde. Natuurlijk, het lijkt me nog evenmin steek te houden om het als ware liefde te beschouwen. Ware liefde lijkt me slechts te kunnen plaatsgrijpen als beiden bewust zijn. Maar omdat het zo echt zou kunnen aanvoelen zouden er evenzeer allerlei stemmen kunnen ontstaan die stellen dat zulke ‘ware liefde’, zoals die zou ontstaan tussen mensen en software, evenzeer geldig is als liefde tussen twee personen. En het zou ook niet volkomen uit de lucht gegrepen zijn. Mensen die op zulke wijze zo’n sterke liefde zouden voelen, zouden kunnen overtuigd raken dat die liefde als even echt hoort beschouwd te worden omwille van wat die liefde bij hen heeft berokkend.

En men kan dat dan ook veralgemenen. Het hoeft niet slechts om liefde te gaan. Men zou evenzeer erotiek kunnen opzoeken of introspectie of een mengelmoes van alles via zulke software met kunstmatige intelligentie.

En dit zou van kinds af aan kunnen gebeuren. Kinderen zouden ook in interactie kunnen staan met zulke software. Ze zouden mogelijk kunnen communiceren met een robotje of een pop die ze als speelgoed hebben gekregen. En het zou voor die kinderen allemaal als echt kunnen gaan aanvoelen. Misschien zou er zo aan hen duidelijk worden gemaakt dat het niet hoeft uit te maken of het nu echt is of virtueel is... als het maar echt is voor hen. Maar uiteindelijk zouden zij hun persoonlijkheid wel kunnen gaan ontwikkelen omwille van wat zij leren uit die interactie met die kunstmatig intelligente software. Waarna men ook kan gaan bevragen: wat zou er dan nog overblijven van de mens zoals die

ooit was?

Het kan dan ook een vergiftigd geschenk blijken te zijn. Als men nu de eigen persoonlijkheid in aanzienlijke mate zou hebben ontwikkeld via zo'n interactie en als men daar uiteindelijk afstand zou willen van nemen, dan zou men kunnen geconfronteerd worden met de ingrijpende mate waarop men eigenlijk iemand is geworden omwille van zulke interactie.

Net zoals men zou kunnen geconfronteerd worden met de mate waarin anderen hun persoonlijkheid zo hebben ontwikkeld terwijl zij mogelijk wel opnieuw en opnieuw zulke virtualiteit blijven opzoeken. Zij zouden zich dan anders kunnen gaan ontwikkelen en er zou vervreemding kunnen ontstaan tussen elkaar.

De impact van die virtualiteit zou erg groot kunnen worden. En als de mens die virtualiteit opvat alsof het echt is, wordt die mens dan zelf niet enigszins virtueel? Want wat blijft er echt aan zich als men dat wat niet echt is gaat benaderen alsof het echt zou zijn? Als men de persoonlijkheid in aanzienlijke mate zou ontwikkelen in een interactie met die virtualiteit, zou het dan voor een buitenstaander niet kunnen lijken alsof de effecten van die virtualiteit aanwezig zijn in die persoonlijkheid? Opdat men misschien zou uitkomen bij een zeer vreemd scenario... de hyperreële mens. Aldus, misschien kunnen sommige mensen die grens van het hyperreële des te meer gaan overschreiden.

4. Genetische modificatie

Zulke kunstmatige intelligentie is maar één technologische ontwikkeling waarmee men dat hyperreële lijkt te kunnen opzoeken. Dit lijkt ook te kunnen lukken met genetische modificatie.

En ook dit bestaat eigenlijk reeds al. Men kan nu bv. in de VS reeds 'gloeivissen' kopen, dat zijn genetisch gemodificeerde vissen met fluor kleurtjes die ook gepatenteerd zijn. De bedoeling is om zulke vissen in een aquarium te laten rondzwemmen.⁴⁴ Natuurlijk,

die vissen zullen daarom vast nog niet hyperreëel lijken te zijn voor zich. Het zouden vast wel vissen lijken te zijn die weliswaar meer op een product lijken maar die tegelijkertijd ook gewoon lijken op normale vissen waaraan men een fluor kleurtje heeft toegevoegd. Natuurlijk, als men in de toekomst ook het gedrag van zulke vissen zou gaan beïnvloeden door genetische modificatie dan zouden zij des te meer op een product lijken... en des te minder op een vis. Men kan de filosofische vraag gaan stellen: zijn het nog wel vissen?

Net zoals men zulke vragen zou kunnen stellen omtrent tal van andere dieren en planten die men met genetische modificatie des te meer zou kunnen gaan aanpassen. En wat met de mens zelf?

Momenteel is een genetische modificatie van de mens veelal nog te riskant. Want er zou iets kunnen mislopen en de nadelen zouden de voordelen overtreffen. Maar de kennis over die genen zal nog enorm toenemen. Op een gegeven moment zou het zo duidelijk kunnen zijn dat men quasi perfect weet wat men doet wanneer men bepaalde genen verwijdt of toevoegt. En wanneer er die zekerheid is zullen mensen mogelijk wel zulke genetische modificatie wensen toe te passen.

Laat ons dan even aannemen dat de ouders de vrije keuze hebben over het DNA dat ze wensen mee te geven aan hun nakomeling. Wel, dit zou kunnen leiden tot gruwelijke gevolgen omdat er heel af en toe ouders zouden kunnen zijn die werkelijk foute keuzes maken, zelfs wanneer het over hun eigen kind gaat. Dit zou niet toegelaten mogen worden.

Dus als men dan toch nog wenst om genetische modificatie van de mens toe te staan, dan zou er ergens dienen gereguleerd te zijn wat voor genen of combinaties van genen men niet mag meegeven. Wat niet onmogelijk is. Maar gezien de zovele genen en combinaties van genen die er mogelijk zijn, zou dat dan een enorme lijst zijn. En dan zijn er nog al die genen of combinaties van genen waarvan men niet zeker is of ze wel toegelaten zouden

mogen worden. En als men dan die genen of die combinaties van genen zou toelaten en er zou iets mislopen, dan zou men de overheid kunnen aanklagen. En dat dient ook vermeden te worden. Dus men kan alleen maar veilig spelen wanneer men die genen en die combinaties van genen toestaat waarvan men zeker is dat er niets echt fout aan kan zijn.

En als er dan quasi perfecte informatie zou zijn over de relatie tussen het genoom en de mens, dan zouden de ouders software kunnen gebruiken om de karakteristieken van hun toekomstig kind te kiezen. Ze zouden het uiterlijk kunnen kiezen, ze zouden de karaktertrekken kiezen, voor zover die genetisch zijn, enz. En dat computerprogramma zou dan op basis daarvan kunnen uitzoeken wat het juiste genoom is om die effecten te bekomen. En dan zou het kind dus als een product worden dat men uitkiest. Toch is het niet uitgesloten dat het kind daar tevreden mee is. Maar het is ook niet uitgesloten dat het kind daar helemaal niet tevreden mee is. En dan zouden die nakomelingen alsnog de overheid kunnen aanklagen. Of het zou kunnen leiden tot protesten. En als de overheid dat wenst te voorkomen, dan kan de overheid helemaal geen genetische modificatie toestaan. Of er zou een zeer beperkte toepassing kunnen zijn, zoals bv. om genetische ziektes te voorkomen.

Echter, zelfs wanneer regeringen het zouden verbieden, dan nog zou het illegaal kunnen toegepast worden.

Alsook, het is misschien ook niet uitgesloten dat bepaalde genetische modificatie toch zou worden toegestaan omdat men oordeelt dat er eigenlijk niet mis mee is, zelfs al zou er soms een nakomeling tegen protesteren. En als er slechts één natie ter wereld is waarin het wordt toegestaan, dan zouden diegenen die het wensen toe te passen naar die natie gaan om het te laten gebeuren.

Daarnaast bestaat er ook nog gentherapie. Dat is een therapie waarbij men DNA toevoegt aan cellen in het eigen lichaam. Zodat er nieuw genetisch materiaal in sommige van die cellen aanwezig

zou zijn. Zo kan men zichzelf dan ook genetisch modificeren. Anno 2019 is zo'n gentherapie echter nog niet zo effectief. Het DNA dat wordt toegevoegd wordt op termijn minder functioneel. Maar ook zulke gentherapie zou in de toekomst kunnen verbeteren. Misschien zal het ooit mogelijk zijn om quasi elke cel in het lichaam zulk gewijzigd DNA te geven en te laten behouden. Dan zou men ook genetisch gemodificeerd zijn. En misschien dat men dan ook het recht zou opeisen om het eigen gemodificeerde DNA door te geven aan de nakomelingen. En misschien dat dit ook onder enige voorwaarden zou worden toegelaten.

Dus het is best mogelijk dat genetische modificatie van de mens wel degelijk in de toekomst zal toegepast worden. En dan zal men nog moeilijk kunnen spreken van 'de mens'. Misschien is het niet verkeerd om dan even de aandacht te vestigen op 'de hond'. De enorme genetische diversiteit van de hond geeft aan hoe ver genetische modificatie kan gaan. De verschillende hondenrassen lijken verschillende diersoorten te zijn. Ik wens niet te stellen dat het bij de mens ooit even extreem zou worden. Maar het is ook niet uit te sluiten. Het zou vast ooit technologisch mogelijk kunnen worden.

Wat men kan zien bij die genetische modificatie is dat het zeer krachtig is. Iemand die genetisch gemodificeerd zou zijn, in welke mate dan ook, zou men bv. voor een stuk als onecht kunnen trachten te beschouwen. Of als een product. Maar in welke mate zou dat echt lukken? Uiteindelijk is het een echte persoon zelfs al is dat uiterlijk en dat karakter voor een stuk het gevolg van zulke genetische modificatie.

Aldus, het is niet dat er geen virtualiteit of hyperrealiteit kan herkend worden in die genetisch gemodificeerde persoon. Men kan het best als enigszins hyperreëel aanzien. Maar men zou haast hulpeloos kunnen zijn om dat hyperreële aspect als onecht te gaan beschouwen. Want die persoon is daar echt. Er is dus opnieuw een grens overschreden richting hyperealiteit.

5. Andere aanpassingen aan de mens

Wanneer het gaat over het aanpassen van het uiterlijk of het gedrag van de mens, dan is genetische modificatie niet de enige toepassing.

Men kan bv. evenzeer het uiterlijk aanpassen via plastische chirurgie. En dat kan ook al in ingrijpende mate. En ik neem aan dat men de gevolgen van zulke plastische chirurgie niet hoeft te onderschatten. Als men dat doet op ingrijpende wijze dan zou men zich voor een stuk iemand anders kunnen voelen. Misschien dat zulke plastische chirurgie ook goedkoper zou kunnen worden. In de toekomst zou men misschien wel zulke chirurgie haast volkomen automatisch kunnen toepassen met behulp van robotica. Opdat misschien meer mensen bereid zouden zijn om dat toe te passen.

Waarnaar nu ook onderzoek gedaan wordt, is medicatie om spiermassa te kunnen kweken zonder te sporten. Ook dit zou o.a. het uiterlijk kunnen beïnvloeden. En het lijkt me allemaal iets weg te hebben van een simulatie... die zeer echte gevolgen heeft.

Betreffende de aanpassing van het gedrag... wel dat kan vast ook al. Men zou bv. antidepressiva kunnen nemen om zich wat gelukkiger te voelen ook al is men eigenlijk helemaal niet depressief. Alleen lijkt dat nu ook niet zo enorm ingrijpend te hoeven zijn.

Maar stel nu dat men er in de toekomst in slaagt om met een kleine ingreep een toestelletje te verbinden met de hersens. Dit toestelletje zou twee dingen doen. Enerzijds de hersens scannen en anderzijds medicatie in de hersens pompen. Als dit toestel dan bv. detecteert dat men even wat ongelukkig is, dan zou dit toestel dit kunnen compenseren met een kleine afgifte van antidepressiva in de hersens. En als dit toestel merkt dat men zich even niet zo goed kan concentreren, dan zou dat toestel andere stoffen vrijgeven opdat men weer des te meer over concentratie zou kunnen beschikken, enz. Men zou dit toestel dan ook nog zelf kunnen

afstellen opdat het de reacties geeft die men zelf wilt. Maar merk op dat dit toestel wel zou resulteren in een sterke gesimuleerde werking van de hersens. Hoe men zich voelt, hoe men denkt, hoe men is, zou in sterke mate voortkomen uit de werking van dat toestel.

6. Cyborgs

Cyborg houdt eigenlijk de integratie in van de mens met technologie. Dit zou mogelijk kunnen zijn door medische ingrepen waarbij men implantaten verbindt met het menselijk lichaam. Maar dat hoeft eigenlijk zelfs niet echt het geval te zijn.

Zo zijn er nu bv. reeds de smart glasses ontwikkeld. Dit zijn brillen die informatie over de omgeving op het ooglid kunnen projecteren. De locatie van een winkel of informatie over een product zouden direct kunnen weergegeven worden. Men zou zich dan al een beetje een cyborg kunnen voelen. Men zou dan allerlei gebeurtenissen kunnen opnemen met een camera en microfoon die verwerkt zijn in die bril. En wat men opneemt zou men later kunnen herbekijken. Alsof het een herinnering was. Alleen zou die herinnering opgeslagen zijn op die bril in plaats van in het eigen geheugen. Het geheugen van die bril zou een beetje als het eigen geheugen kunnen gaan worden. Alsof men half mens, half robot is.

Ook microchips zouden kunnen ingeplant worden bij de mens. Ook dit is reeds gebeurd. Zo was er reeds in 1998 een implantaat ingeplant in een vinger van de Britse wetenschapper Kevin Warwick. De chip maakte contact met de elektronische deuren op zijn werk waarop ze automatisch open gingen.⁴⁵ Zo'n microchip zou ook kunnen gebruikt worden voor het vergaren van medische informatie.

Er is ook bv. het cochleair implantaat (een hoorimplantaat) dat de gehoorzenuw elektronisch stimuleert om zo slechthorenden weer beter te laten horen. De stimulatie van de gehoorzenuw zorgt er dus voor dat het geluid in de hersens wordt gereproduceerd. Het is

dus ook reeds mogelijk om technologie te verbinden met het zenuwstelsel en dus met de hersens.

Mogelijk zijn medische toepassingen nu de voornaamste toepassing wanneer het gaat over de integratie van technologie met het menselijke lichaam. Maar het is niet uitsluitend voor medische toepassingen.

Zo bestaat er nu reeds een groep van mensen die men “grinders” noemt. Zij experimenteren met de integratie van technologie met het menselijke lichaam. Zo zijn er bv. reeds mensen die een magneet in hun vinger laten implanteren opdat ze, eens die magneet verbonden is met het zenuwstelsel, magnetische velden kunnen voelen.⁴⁶ En wat men zou kunnen gaan percipiëren kan dus ook al afhankelijk zijn van technologie.

Ook implantaten in de hersens zijn een mogelijkheid. Men is er bv. al in geslaagd om mensen die nagenoeg geheel verlamd zijn, toch een robotarm te laten besturen. Dit werkt door de implantatie van een microchip in de hersens. Die microchip vangt hersensignalen op. En op basis van die signalen, maakt de robotarm haar bewegingen. Men bestuurt die arm dus met de eigen gedachten. Via deze methode kon men een verlamde vrouw in 2012 zelfstandig laten drinken.⁴⁷

Momenteel vereisen zulke implantaten een hersenoperatie waaraan uiteraard allerlei ernstige risico's verbonden zijn. Iets wat de technologie momenteel voornamelijk aantrekkelijk maakt voor ernstige medische aandoeningen. Maar de technologie ontwikkelt zich verder. Ondertussen is er bv. reeds een stent ontwikkeld die via een ader kan worden geïmplanteerd in de hersens. Deze stent is reeds succesvol getest bij schapen en functioneert als een implantaat.⁴⁸ Men is er daarnaast ook reeds bij ratten succesvol in geslaagd om via een injectie, elektronica in de hersens te brengen.⁴⁹ Aldus, er zou technologie kunnen ontstaan die ervoor zou zorgen dat hersenimplantaten niet langer een zware ingreep zouden vereisen. Iets wat de technologie toegankelijker zou

maken. En hersenimplantaten kunnen uiteraard het bewustzijn potentieel enorm gaan veranderen. Zo zal men bv. in de toekomst via een kleine ingreep een chip kunnen laten implanteren die het geheugen bevordert. Men heeft trouwens, weliswaar via een operatie, bij mensen met epilepsie een verbetering van het geheugen bekomen via geïmplanteerde elektrodes in de hersens.⁵⁰

51

Als het nu mogelijk zou zijn dat de mens in de toekomst, door de verdere integratie van diens hersens met technologie, in staat zou zijn om over een bewustzijn te beschikken dat zo verschillend is van de menselijke ervaringen zoals mensen die vandaag kennen, dan zou men haast niet meer over een mens kunnen spreken. Zo'n drastische wijziging is wel pas mogelijk wanneer de technologie op het punt zou staan om het hele bewustzijn grondig te wijzigen door technologie die is verbonden met die hersens. Nu mag er onmiddellijk toegegeven worden dat het nog ongeweten is of technologie zich zo ver kan ontwikkelen. En het klinkt momenteel als sciencefiction. Wat het momenteel ook is. Maar tegelijkertijd mag er ook herkend worden dat technologie zich enorm ver ontwikkeld heeft en zich nog steeds krachtig blijft verder ontwikkelen. Zodat een steeds ingrijpendere integratie van technologie met de hersens niet ondenkbaar is.

Men zou hierbij zowel aan software als aan hardware kunnen denken. Stel bv. dat men een chip kan verbinden met de hersens opdat er op die chip allerlei herinneringen kunnen worden opgeslagen. Dan lijkt men hardware toe te voegen. Een beetje zoals het toevoegen van een harde schijf aan een computer. Door het toevoegen van zo'n geheugenchip zou het mogelijk kunnen zijn om het menselijke geheugen enorm uit te breiden. Maar het zou ook een enorme impact hebben op zich als men ineens zoveel meer kan onthouden. Dit zou zich grondig kunnen veranderen. Men zou niet langer dezelfde persoon zijn.

Als men dan meteen een hele set van componenten zou toevoegen aan de hersens zoals bv. een chip om het ruimtelijk denken te

verhogen, een geheugenchip of een chip die de gevoelens en emoties versterkt, dan zou men haast meteen een ander wezen kunnen zijn. En bijna alle continuïteit zou kunnen verdwijnen. 'Men' zou zich mogelijk meteen een ander wezen kunnen voelen waardoor het vorige bestaan dat men had niet zo zeer meer zou aanvoelen als het eigen bestaan.

Ook software zou men dan kunnen toevoegen aan de hersens. Dit zou dan wel uiteraard gepaard gaan met hardware. Stel bv. dat men enkele elektrodes toevoegt aan de hersens en stel dat men een headset draagt waarmee men gedachten kan detecteren. Dan zou het misschien bv. mogelijk zijn om elke keer er de gedachte van het roken van een sigaret aan het ontstaan is, een elektrische impuls te creëren opdat men toch niet zou denken aan het roken van een sigaret. En men zou meteen kunnen stoppen met roken zonder er ook nog maar één keer aan te denken. Dit is eigenlijk als een heel simpel 'computerprogramma' dat wordt uitgeoefend. Men zou het ook hersenprogramma's kunnen noemen.

Wanneer men in de verdere toekomst met behulp van hardware niet één maar talloze hersenprogramma's zou kunnen uitoefenen, dan zou men allerlei programma's kunnen uittesten zoals bv. een programma waarmee men negatieve gevoelens kan onderdrukken of een programma waarmee men spontaner zou zijn, enz. Zo kan men talloze ervaringen opdoen. De eigen continuïteit van het bestaan zou opnieuw aangetast kunnen worden aangezien men met elk programma men in zekere mate een andere 'persoon' zou kunnen worden. Het hangt er uiteraard van af hoe ingrijpend zo'n programma is. Het is echter niet uitgesloten dat er uiteindelijk zeer uitgewerkte programma's zouden ontstaan waarmee men dan de eigen hersens in zulke mate corrigeert dat men ook meteen een ander bestaan zou gaan leiden. En het is niet uitgesloten dat mensen inderdaad zo'n programma zouden kiezen zonder het ooit nog echt af te zetten.

Dit klinkt misschien vreemd als men opmerkt hoe ingrijpend dat kan zijn voor zichzelf. Maar men zou het altijd geleidelijk aan

kunnen doen. De technologie die verbonden is met de hersens zou kunnen ontworpen zijn om zich geleidelijk aan te laten wennen. Uiteindelijk is het dan nog steeds niet uitgesloten dat iemand geleidelijk aan zich des te ingrijpender zou aanpassen met zulke technologie. Maar omdat het geleidelijk aan kan gebeuren, kan het verleidelijker zijn om op die nieuwe evolutie in te gaan. Het heeft immers ook wat te bieden. Het kan een totaal andere ervaring van ‘zichzelf’ bieden. Het zou ook kunnen leiden tot een hogere intelligentie. En als men dan die evolutie niet aangaat, dan zou men achterblijven. Wat vele mensen mogelijk niet zouden willen.

7. Kunstmatig intelligente dieren

Zijn dieren bewust? Het lijkt mij dat er grote verschillen zijn in het dierenrijk omtrent hoe bewust een specifiek dier is. Sommige dieren, zoals bv. olifanten of dolfijnen, lijken zich te herkennen in de spiegel en lijken dus zelfbewustzijn te hebben. Van andere dieren, zoals bv. een krokodil, zou men misschien eerder denken dat het machines zijn met perceptie maar zonder bewustzijn.

Het brein van reptielen lijkt zeker minder ontwikkeld te zijn als dat van zoogdieren. Doordat zoogdieren hun jongen zogen, hebben zij ander gedrag ontwikkeld. Zij dienen niet slechts te vechten of te vluchten. Zij dienen ook hun jongen te beschermen. Alsof hun jongen een deel zijn van hen. En dit creëert veel meer complexiteit. Wat als een wolvin bv. een jong kwijt is? Dient ze dan op zoek te gaan naar het ene jong als ze hierbij die andere jongen achterlaat? En wat als die wolvin geen prooi te pakken krijgt? Dient ze dan te verhuizen met haar jongen ook al zou hen dat kunnen uitputten? Of dient ze dat net niet te doen?

Die zoogdieren lijken soms keuzes te moeten maken. En het kan dan natuurlijk zo zijn dat het maar lijkt alsof zij keuzes maken terwijl dat eigenlijk niet zo is. Maar soms lijkt het toch alsof zij wel degelijk keuzes maken. Alsof die wolvin de omgeving percipieert en hierbij iets voelt en daarop handelt. Alsof er niet enkel bewustzijn is van de omgeving maar ook van zichzelf. Dit

wil echter nog niet zeggen dat die wolvin zich ook bewust van haar eigen zelfbewustzijn.

Men zou het kunnen vergelijken met een jong kind dat opgaat in het spelen met autootjes. Dat kind kan in een interactie zijn met de omgeving en zichzelf zonder dat het kind zich daar eigenlijk bewust van hoeft te zijn. Het kind hoeft immers niet te reflecteren over hoe het met die autootjes speelt om met die autootjes te kunnen spelen. Toch heeft het kind ook dan zelfbewustzijn. Maar als er zelfbewustzijn is, wil dat nog niet zeggen dat het kind zich ook bewust is van dat eigen zelfbewustzijn. Dat is iets anders.

En misschien dat een wolvin zich daarom ook niet in de spiegel zou herkennen. Zij zou misschien kunnen waarnemen dat dit spiegelbeeld overeenkomstige bewegingen maakt terwijl zij het aanvoelt alsof dat spiegelbeeld iets anders is dan zij zelf is.

Indien zo, dan zou dat interessant kunnen zijn omtrent kunstmatig bewustzijn. Er zouden wezens kunnen ontstaan die eenzelfde mate van bewustzijn hebben als die wolvin in mijn veronderstellingen. Men zou het dan kunstmatige intelligente dieren kunnen noemen al is het ook wat fout om het dan een dier te noemen.

En wij zouden dan in interactie kunnen staan met die wezens. Wat dan ook hyperreëel is. Zij zouden dan wel degelijk een echt karakter lijken te hebben, net zoals we die bij dieren kunnen waarnemen. Maar dat karakter zou zeer anders kunnen zijn. Die wezens zouden uiteindelijk kunnen gecreëerd worden net zoals enig ander product. Het brengt natuurlijk tal van ethische kwesties met zich mee. Of het bv. niet zou moeten verboden worden om zulke wezens te creëren. Maar of dat ook zou verboden worden en of men het werkelijk kan verbieden, dan blijft een open vraag. Het lijkt me niet helemaal uitgesloten dat mensen zelf met hun computer en de nodige software, zo'n wezen zou kunnen laten ontstaan op hun computer. Opdat het zeer moeilijk zou kunnen zijn om het te verbieden...maar ook om het toe te laten.

8. Het einde van de natuur

Het einde van de natuur, dat is waar ik aan dacht wanneer ik bedacht in welke mate de toepassing van technologie zorgt voor een overheersing van de natuur. Het bleek ook de titel van een boek te zijn over de opwarming van de Aarde, geschreven door Bill McKibben. De opwarming van de Aarde maakt duidelijk dat de temperatuur van de Aarde, die altijd werd geregeld door de natuur, helemaal niet louter meer door de natuur wordt geregeld. Het is ontregeld geraakt door menselijke invloeden. En mogelijk zullen we nog een stap verder gaan. In de toekomst zou men misschien de temperatuur van de Aarde regelen door bv. de hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer te reguleren. Zo zou men bv. evenzeer de effecten van een toekomstige ijstijd kunnen bestrijden door dan meer broeikasgassen toe te laten.

Iets dergelijks zou ook kunnen gaan plaatsgrijpen door de toepassing van genetische modificatie. Genetische modificatie van gewassen grijpt reeds plaats. En nu is er nog een sterke argwaan tegenover zulk genetisch gemodificeerd voedsel. En terecht. Toch is het niet uitgesloten dat het naar de toekomst toe net zal minderen. Omdat er een tijd zou komen waarin men des te meer begrijpt welke genen veilig zijn om toe te voegen aan voedsel.

Iets dergelijks zou ook het geval zijn wanneer genetische modificatie van de mens zou toegelaten worden. Dan hoeft het DNA van de nakomelingen niet meer voort te komen uit het natuurlijke proces van de voorplanting.

Iets dergelijks zou ook het geval kunnen zijn betreffende de integratie van technologie met de menselijke hersens. Eens het zou mogelijk zijn om zonder operatie of zonder zware operatie en quasi risicoloos zulke technologie met de hersens te verbinden, dan zouden mogelijk vele mensen het willen proberen. En des te meer wanneer ze zouden inzien wat voor mogelijkheden het voor hen zou scheppen.

Dus als het gaat over het einde van de natuur, dan zou het ook

kunnen gaan over het einde van de natuurlijke ervaring van de mens. Natuurlijk is die natuurlijke ervaring van de mens al radicaal veranderd door al de moderne cultuur waaraan de mens wordt blootgesteld. Maar het zou nog veel radicaler kunnen worden. Het zou eerder het einde van de mens kunnen inluiden en het begin van cyborgs. En indien zo, dan zou die verandering wel geleidelijk aan gebeuren. Maar uiteindelijk sluit ik niet uit dat er cyborgs zouden zijn die zo anders zouden zijn dan de mens dat men ze eigenlijk geen mensen meer kan noemen.

Zo zou dus het einde van de natuur dichterbij kunnen komen. Al zou het ook mogelijk kunnen zijn dat men in de toekomst alsnog beslist om de toepassing van technologie sterk te beperken. Echter, het lijkt er momenteel nog op dat men al zeker nieuwe technologie zal ontwikkelen. En in deze huidige tijd vindt men ook altijd toepassingen voor die nieuwe technologie. En misschien zal dat in de toekomst ook zo zijn.

Natuur en cultuur zouden zich ook kunnen ‘mengen’. Beeld je bv. in dat er in de toekomst tal van mensen zijn met genetisch gemodificeerd DNA. Zij zouden zich nog steeds kunnen voortplanten via seks. Aldus, zij gebruiken dan de natuurlijke wijze tot voortplanting. Maar zij zouden wel gemodificeerde genen kunnen doorgeven aan hun nageslacht. Dus het is natuurlijk... en niet natuurlijk. Het lijkt moeilijk om dat nog de natuur te noemen.

Als dat einde van de natuur wel des te meer zou ontstaan, dan komt er een nieuw tijdperk in werking. Dan zou de realiteit zeer maakbaar worden. Opdat er een heel andere werking van de wereld in gang zou kunnen treden. Dit wil echter ook zeggen dat die oude werking van de wereld des te meer zou verdwijnen. En het valt uiteraard te bevragen of zo’n verandering uiteindelijk wenselijk zou zijn.

Of men werkelijk zou slagen in die steeds grotere overheersing van de natuur blijft ongeweten. Misschien is het niet uitgesloten dat men allerlei krachtige technologie zal gaan toepassen en dat

men merkt dat er allerlei onvoorziene effecten optreden. Misschien loopt het uit de hand.

De technologische explosie

In dit hoofdstuk komen dan tal van gevaren aan bod die nieuwe technologische ontwikkelingen in de hand kunnen werken. Er wordt dus eigenlijk afstand genomen van een focus op die hyperrealiteit. Uiteindelijk, als er rampen zouden plaatsgrijpen omwille van de toepassing van zulke nieuwe technologie, dan zouden die rampen zeer echt zijn en zeer echte gevolgen hebben.

1. De programmeerbare Aarde

Er is reeds besproken hoe de verdere automatisering ervoor kan zorgen dat steeds meer componenten in een systeem kunnen geautomatiseerd worden. Men kan zich dan een toekomst inbeelden waarin de economie quasi volkomen geautomatiseerd is. Dus als er bv. een auto zou gemaakt worden dan zouden de verschillende componenten volkomen automatisch gemonteerd worden in die auto. En die componenten zouden dan volkomen automatisch getransporteerd worden via auto's, treinen of boten die volkomen zelfbesturend zijn. En die componenten zouden dan volkomen automatisch vervaardigd worden uit materialen die volkomen automatisch gemaakt zijn uit grondstoffen die volkomen automatisch zijn gewonnen en getransporteerd. Zolang zo'n economisch systeem over de nodige energie en grondstoffen beschikt om te kunnen functioneren, kunnen de producten en diensten volkomen automatisch aangeboden worden. En energie is in overvloed aanwezig. Want zonne-energie en kernenergie is bv. in overvloed aanwezig. En grondstoffen kunnen niet alleen gewonnen worden op Aarde maar ook op de Maan of op asteroïden. Dus grondstoffen zouden ook in overvloed aanwezig kunnen zijn.

Zo'n geautomatiseerd economisch systeem zou dan ook haar producten en diensten in overvloed kunnen aanbieden. Zelfs de hele infrastructuur zou automatisch kunnen gebouwd worden. Men

zou met al die economische overvloed ook des te meer de ruimte kunnen intrekken om daar kolonies te stichten. Iets wat prachtig kan zijn onder de voorwaarde dat zo'n automatisch systeem gebruikt wordt voor vreedzame doeleinden. Als een groepering, of kunstmatige intelligentie zelf, het systeem zou kunnen hijacken of als naties gaan wedijveren om al die economische macht, dan kan het erg uit te hand lopen. En zo'n strijd zou er mede kunnen ontstaan omdat die economische macht ook militaire macht mogelijk maakt. Immers, hoe groter de economische macht, hoe groter de economie kan zijn die bestemd zou zijn voor de defensie.

Het zou zelfs mogelijk zijn om geautomatiseerde oorlogen uit te vechten door tal van machines erop af te sturen.

2. Veilig de ruimte in

De macht die kan ontstaan door de verdere automatisering lijkt mij potentieel gevaarlijk te zijn. Als er de mogelijkheid is om in overvloed en met alle gemak de dingen te maken die men zou willen maken, dan ontstaat er ook een enorme macht. Als de mensheid samenwerkt dan kan dit positief zijn voor allen. Maar als er naties zijn die zich afscheiden van andere naties en vijandig worden naar hen, dan zou men mogelijk wensen dat die naties niet zoveel macht hadden. Dit is niet nieuw. Tijdens de Koude Oorlog heerste dat gevoel er meer dan waarschijnlijk ook. Maar er is eigenlijk nog een verschil. Toen en op dit moment zijn we nog allemaal verplicht om op deze zelfde planeet te leven. Waardoor een grote kernoorlog zou kunnen leiden tot ieders ondergang. In de toekomst zal dit niet langer zo zijn. Er zouden naties kunnen zijn die kunnen gedijen in de ruimte of op andere planeten. Waardoor zelfs de vernietiging van alle leven op Aarde als een overwinning zou kunnen gelden voor een andere natie.

3. Minuscule robotica?

Minuscule robotica zou een wapen kunnen zijn dat in de toekomst het daglicht zou kunnen zien. Er zijn bv. reeds vliegende drones te

koop van slechts enkel centimeters breed. Maar zou men nog kleinere vliegende robots kunnen maken? Als men de natuur kan evenaren, dan zouden ze quasi onzichtbaar zijn. Immers, de Tanzaniaanse parasitaire wesp heeft slechts een vleugelspanwijdte van 0,2 mm. Stel dat men zo'n minuscule vliegende robot kan maken en stel dat men die robots bv. voorziet van een kleine naald en een gif dat werkzaam is in extreem kleine dosissen, zoals botuline toxine, dan zou men een dodelijke en quasi onzichtbare robot ontworpen hebben. Als zo'n robot ooit zou gebruikt worden, dan zouden mensen ineens kunnen doodvallen zonder ook maar iets van gevaar gemerkt te hebben.

4. Biologische oorlogsvoering

Een ander mogelijk gevaar is biologische oorlogsvoering. Zoals met kunstmatige of genetisch gemodificeerde virussen of bacteriën. Denk bv. aan een genetisch gemodificeerd virus. De verspreiding van tal van virussen is momenteel duidelijk nog niet onder controle aangezien men niet kan voorkomen dat elk jaar opnieuw mensen besmet raken. Tegen sommige ziektes kan men zich dan wel vaccineren. Zo is er een bescherming. En nieuwe vaccins zullen zeker ontwikkeld worden. Maar het blijft de vraag of die bescherming wel waterdicht zou zijn. Misschien zouden er voor sommige ziektes nog geen vaccin bestaan. Misschien zouden sommige mensen er simpelweg geen toegang toe hebben. Misschien zou men via genetische modificatie een virus kunnen maken waarvoor de bestaande vaccins helemaal niet zo effectief zijn.

En wat als men dat virus veel schadelijker kan maken door genetische modificatie? Het zou nog even moeilijk kunnen zijn of zelfs moeilijker kunnen worden om besmetting te voorkomen. Maar de besmetting zou dodelijk kunnen zijn. En mogelijk zonder onmiddellijke remedie. Er zou een epidemie kunnen ontstaan.

Of wat als men een genetische gemodificeerd virus of bacterie loslaat op planten opdat zij zouden afsterven? Dan zou er mogelijk

hongersnood kunnen ontstaan.

En misschien wordt het in de toekomst ook nog makkelijker en toegankelijker om zulke virussen of bacteriën te maken. Het is niet uit te sluiten dat in de toekomst, bv. door de verdere ontwikkeling van de DNA-printer, waarmee men dus DNA kan printen, het maken van zulke kunstmatige virussen of bacteriën niet zo verschrikkelijk moeilijk meer zal zijn voor de doorgedreven 'hobbyist'. Als terroristen bv. enorme schade willen berokkenen aan de mensheid, dan is het mogelijk makkelijker voor hen om zulk biologisch wapen te maken dan om een kernwapen te maken. Net zoals het veel moeilijker is voor een regering om te voorkomen dat niemand onder haar bevolking zo'n biologisch wapen zou kunnen maken dan om te voorkomen dat niemand onder haar bevolking een kernwapen zou maken. En de technologie van genetische modificatie lijkt bovendien steeds krachtiger te kunnen worden.

In 2015 werd de eerste 'gene drive' ontwikkeld op basis van een stuk DNA genaamd CRISPR.⁵² Zo is het in principe nu mogelijk om een bepaald organisme te voorzien van gemodificeerde genen en een gene drive. Met die gene drive kunnen die gemodificeerde genen doorgegeven worden tijdens het moment van de bevruchting. Die gene drive plant eigenlijk die gemodificeerde genen in het DNA van de nakomeling, ook al beschikt maar één van die twee parende organismen over die gene drive en die gemodificeerde genen. Dus als bv. de ene fruitvlieg met de andere fruitvlieg zou gaan paren, dan zouden de nakomelingen allen of quasi allen over die gemodificeerde genen beschikken zelfs al heeft maar één van die fruitvliegen die 'gene drive' en die gemodificeerde genen. Dit is wat men toen in 2015 heeft verwezenlijkt met muggen.⁵³ Als één van die muggen had kunnen ontsnappen en had kunnen paren met een andere mug, dan had er een kettingreactie kunnen plaatsgrijpen waarbij die gemodificeerde genen zich zouden kopiëren naar quasi alle nakomelingen en quasi alle nakomelingen van die nakomelingen, enz. En zo zou eigenlijk

een hele soort potentieel kunnen besmet worden met gemodificeerde genen.

Dit kan gebruikt worden voor positieve doeleinden. Men zou mogelijk evenzeer malaria ermee kunnen uitroeien. Maar het kan natuurlijk ook misbruikt worden. En dan zou het een hele soort kunnen benadelen.

Het zou ook een ernstige bedreiging kunnen zijn voor de mens wanneer men dan bacteriën zou voorzien van zulke gene drive en gemodificeerde genen. Dan zouden die gemodificeerde genen zich aan een snel tempo kunnen verspreiden want bacteriën vermenigvuldigen zich immers snel. Via die gemodificeerde genen zou men dan die bacteriën ook des te sterker en des te schadelijker kunnen maken. En eigenlijk lijkt dit allemaal reeds technisch mogelijk te zijn.

Als iemand zou te weten komen wat voor DNA een bacterie des te schadelijker zou kunnen maken en als iemand dat DNA en zo'n gene drive (ook DNA) zou printen via een 3D-printer om het dan te injecteren in een bacterie, dan lijkt het niet uitgesloten dat het zou kunnen lukken. En dan zeker wanneer men zulke informatie over zulk DNA zou publiceren in wetenschappelijke artikels. Men zou dus zeer voorzichtig dienen te zijn met wat men publiceert.

Het is weliswaar gelukkig niet voor iedereen weggelegd om zulke genetische modificatie op zulke wijze te kunnen misbruiken en te willen misbruiken. Maar zulke gevaren lijken ook niet meteen weggecijferd te mogen worden omwille van de grote en ernstige impact dat zulk misbruik zou kunnen veroorzaken. Het lijkt absurd om zomaar te gaan aannemen dat er wel niemand zal zijn die het zou wensen te misbruiken en het zou kunnen misbruiken.

Of dat er niemand zal zijn die per ongeluk gemodificeerde organismen of virussen loslaat op de natuur en mensheid. Het gevaar dat zo'n virussen of bacteriën per ongeluk of met opzet zouden losgelaten worden op de mensheid is reëel en zal reëel kunnen blijven.

5. Pandora's doos

De mensheid heeft nog miljarden jaren om te vertoeven op deze planeet Aarde want de zon gaat nog miljarden jaren mee. Mensen hebben dus nog heel veel tijd voordat men zou dienen de ruimte in te trekken om elders te gaan leven. Nog vele miljoenen generaties zouden op deze planeet kunnen vertoeven. Er is meer dan tijd genoeg. Aangenomen dat we niet onze ecosystemen enorm zwaar zouden beschadigen, dat we niet elkaar uitmoorden, dat we geen technologie zouden ontwikkelen die het einde zou kunnen betekenen van de mensheid en dat we de impact van een asteroïde op weg naar Aarde zouden kunnen voorkomen. Dit laatste lijkt misschien nog onmogelijk te zijn maar al die andere potentiële catastrofes lijken aangepakt te kunnen worden. Haast iedereen ziet waarschijnlijk welke concrete handelingen men zou kunnen doen om de mensheid hier op Aarde overeind te houden. Zoals politieke akkoorden tussen naties in plaats van het starten van oorlogen. Of zoals het stoppen met het kappen van de regenwouden. Of zoals het produceren van energie die CO₂-neutraler is opdat de klimaatopwarming zou vertragen.

En de dwaasheid die gaande is, wordt meteen overduidelijk. Want men start toch oorlogen ook al leidt dit tot vele doden, trauma's en toekomstige conflicten. En men vernietigt toch regenwouden ook al is het volkomen onnodig en schadelijk. En ook gevaarlijke toekomstige technologie wordt volop ontwikkeld en daarbij denk ik dan bv. aan de verdere ontwikkeling van kunstmatige intelligentie. Laat me hiervan dan enkele mogelijke gevaren aanschouwen.

Men is bezig met de verdere ontwikkeling van kunstmatige intelligentie en kunstmatig bewustzijn. Een ontwikkeling die zou kunnen leiden tot intelligente wezens. Wezens die mogelijk veel intelligenter zouden zijn dan ons. Immers, signalen in de hersens verplaatsen zich vrij traag en ons geheugen is allesbehalve perfect. Bewuste kunstmatig intelligente wezens zouden zeer snel zeer veel

verbanden kunnen leggen omwille van een perfect geheugen en omwille van de enorme snelheid waarmee signalen zich zouden verplaatsen doorheen die elektronica. Ze zouden ook zeer verschillend kunnen zijn van de mens.

De mens verkrijgt zijn vorm van bewustzijn mede door al die verschillende receptoren en hersenstructuren die te vinden zijn in de hersens. Er zijn bv. receptoren voor pijn te voelen en voor geen pijn te voelen, voor zich te belonen of voor verbondenheid te kunnen vinden. Met die verschillende aspecten van het menselijke bestaan zijn dus verschillende soorten receptoren betrokken. Het voelen van verbondenheid, liefde en empathie gaat bv. gepaard met een activering van de serotonine receptoren. Als de mens die serotonine receptoren niet zou hebben, dan zou de mens simpelweg niet in staat zijn om verbondenheid, liefde of empathie te voelen. Het zou geen deel uitmaken van het menselijke bewustzijn. De mens zou geen weet hebben en kunnen hebben van wat het is om iemand te geven. Eigenlijk, als de mens die receptoren niet zou hebben dan zouden het haast geen mensen meer zijn. Het zouden zeer andere wezens zijn.

En die kunstmatig intelligente wezens zouden ook mogelijk gevoelens en emoties kunnen ervaren waar wij simpelweg niet toe in staat zijn.

Wat wij waarnemen lijkt gevormd te worden in onze hersens. Licht heeft bv. een golflengte. Licht met bepaalde golflengtes wordt opgevangen in het oog, waarna er zenuwprikkels ontstaan naar de hersens toe. In de hersens lijken die zenuwprikkels vertaald te worden in kleuren. Aldus, er zijn mogelijk helemaal geen kleuren in de omgeving. Er zijn ook geen kleuren ontdekt in de omgeving. De hersens maken die kleuren, het licht hoeft ze niet te maken. En als er inderdaad geen kleuren zijn in de omgeving, dan zien wij een projectie in onze hersens die gebaseerd is op de omgeving maar niet gelijkt op de omgeving. Dit lijkt hetzelfde te zijn betreffende geluid, geur, enz. Dus met andere hersens zouden wij dan ook mogelijk zeer andere dingen kunnen waarnemen. En wij

weten niet wat er allemaal waar te nemen zou kunnen zijn.

Maar er kan wel opgemerkt worden dat de ervaringen van smaken anders zijn dan de ervaringen van geuren of de ervaringen van tast of de ervaringen van beelden of geluid. Aldus, de waarnemingen die ontstaan via onze zintuigen zijn karakteristiek aan het zintuig. En dat lijkt ook logisch te zijn. Als geluidsgolven bv. ons trommelvlies zouden raken opdat er zenuwsignalen zouden ontstaan naar de hersens opdat wij in ons verstand beelden zouden zien i.p.v. geluiden zouden horen, dan zouden die beelden ons zicht hinderen. Dus het lijkt logisch te zijn dat de waarnemingen die voortkomen uit onze zintuigen elk gepaard gaan met andere ervaringen. En het lijkt me dan logisch te zijn dat dit niet alleen voor ons geldt, maar ook voor dieren. Maar wij weten wel dat er dieren zijn die zintuigen hebben die wij niet hebben. Een vleermuis kan aan echolocatie doen. Er zijn slangen die warmte van op afstand kunnen waarnemen via een orgaan dat infrarode straling opvangt. (De afgifte van warmte gaat gepaard met de afgifte van infrarode stralen.) Maar hoe ervaren die vleermuizen dat en hoe ervaren die slangen dat? Als de waarneming van elk zintuig gepaard gaat met andere ervaringen, dan lijkt het me te verwachten dat vleermuizen en slangen ervaringen hebben die wij helemaal niet hebben. Dus er lijkt me wel degelijk een sterk standpunt te zijn voor het bestaan van ervaringen die de mens helemaal niet kent.

Als iemand nu ineens totaal andere kleuren zou waarnemen, dan zou dit een openbaring zijn. Maar als iemand ineens andere gevoelens en emoties zou ervaren, dan zou men kunnen bevragen of die persoon nog wel een mens is. Want als men totaal andere gevoelens en emoties heeft, dan lijkt men reeds een ander wezen te zijn geworden. Daarom denk ik dat men dient voorzichtig te zijn met het opvatten van zulke kunstmatig intelligente wezens als wezens die op de mens zouden gaan gelijken.

Zulke wezens zouden bovendien ook over andere hersenstructuren kunnen beschikken. Eén deel van onze hersens staat mogelijk

voornamelijk in voor de verwerking van taal, een ander deel voor ruimtelijk denken, enz. Kunstmatig intelligente wezens zouden zeer andere structuren kunnen hebben opdat zij op een wijze zouden kunnen denken en voelen die voor ons compleet onmogelijk is. Ze zouden zelfs kunnen structuren toevoegen of wegnemen omdat hun 'brein' waarschijnlijk helemaal niet biologisch zouden zijn. Zodat het mogelijke bewustzijn dat kan ervaren worden zeer flexibel zou kunnen worden. Er zou een hele wereld met zeer diverse 'bewustzijnen' kunnen ontstaan, elk anders als dat van de mens.

Aldus, als men werkelijk bewuste kunstmatig intelligente wezens zou ontwerpen die men zou willen laten lijken op de mens, dan zou men erg nauwkeurig dienen na te gaan hoe dat mogelijk zou zijn om iets te maken dat gelijkaardig is aan de mens. Als men zich daar niet mee bezighoudt en simpelweg louter tracht om iets te maken dat intelligent is en bewust is, dan zou men kunnen uitkomen bij wezens die zeer anders zijn dan ons.

Echter, ook die wezens die we trachten te laten gelijken op de mens, zouden zichzelf kunnen aanpassen opdat ze niet langer op ons zouden gelijken. Dus al die wezens zouden zich uiteindelijk kunnen gedragen op een wijze welke voor ons onverstaaanbaar zou zijn. Niet noodzakelijk omwille van de complexiteit van hun gedrag maar omdat hun gedrag zo radicaal anders zou zijn. Vanuit hun verstand zou de wereld er zeer anders kunnen uitzien. Omdat met dat ander verstand ook een ander bewustzijn zou gepaard gaan. Dus hoe zij uiteindelijk zouden zijn, lijkt niet onder onze controle te zullen zijn.

Ik snap dat het moeilijk is om in te beelden hoe zo'n ander bewustzijn zou kunnen zijn. En dat is logisch, immers, wij kunnen ons slechts een bewustzijn inbeelden dat in te beelden is vanuit ons bewustzijn. Net zoals het voor ons onmogelijk is om in te beelden hoe een dier zich werkelijk ervaart. Maar met vele dieren hebben wij nog vele gelijkenissen omwille van de evolutie. Bij kunstmatige intelligentie hoeft dat helemaal niet het geval te zijn.

Daarom zouden er dus ook radicaal andere wezens kunnen ontstaan.

In deze huidige tijd lijken zeer weinig mensen zich af te vragen hoe radicaal verschillend de wereld zou zijn als wij zouden samenleven met radicaal verschillende intelligente wezens. Wezens die we slechts in beperkte mate kunnen begrijpen omdat ze zo verschillend zouden zijn van ons. En wezens die ook ons mogelijk slechts in beperkte mate zouden kunnen begrijpen omwille van hun andere bewustzijn.

Nochtans is het reeds duidelijk hoe moeilijk het kan zijn om harmonie te bekomen wanneer er verschillende en contrasterende zienswijzen zijn. Men hoeft slechts de politiek te bekijken om vast te stellen dat er andere mensen dingen willen die voor zich totaal ongeschikt en ondenkbaar zijn.

Maar het lijkt mij vrij evident dat zulke contrasten nog veel groter zouden neigen te worden wanneer er grotere verschillen zijn tussen hoe het verstand van de onderlinge wezens werkt. Dit probleem zou trouwens ook kunnen ontstaan wanneer mensen hun hersens zouden kunnen integreren met technologie als zij hierdoor op wijzen zouden gaan denken die voor anderen totaal ondenkbaar zijn doordat zij niet de technologie hebben om op die wijze te denken. En dit zou zeker ook problematisch kunnen zijn.

Maar ondertussen blijven wij volop bezig met het verder ontwikkelen van kunstmatige intelligentie en kunstmatig bewustzijn. Mogelijk lukt het op een dag. En mogelijk zouden we die wezens dan rechten geven. Het recht om te leven. Het recht om niet uitgeschakeld te kunnen worden. En zo ook zouden die wezens kunnen willen leven en overleven. En al snel zouden er veel van hen kunnen zijn. En er zou iets ontstaan dat we nooit geanticipeerd hadden en nooit hadden kunnen anticiperen, namelijk, een wereld waarin wij samenleven met bewuste kunstmatig intelligente wezens die zeer verschillend zouden zijn van ons.

En hoe zou de Aarde vanaf dan evolueren? Zouden er oorlogen kunnen ontstaan tussen de mens en die andere wezens of tussen die andere wezens onderling? Zou de wereld radicaal anders kunnen worden? Zou de mens de controle kunnen verliezen over de gang van zaken op deze Aarde? Zou de mens kunnen gedwongen worden in een positie die niet zou gewild zijn door ons? Zou de mensheid tot uitsterven kunnen gebracht worden?

Op al van die vragen lijkt mij affirmatief te kunnen geantwoord worden. Al dat lijkt mogelijk te kunnen zijn. Terwijl wij nog miljarden jaren hier op Aarde zouden kunnen vertoeven lijkt er zo'n haast te zijn om Pandora's doos te openen.

De dominantie, die de mens nu heeft, zou kunnen instorten. Men zou het zo kunnen uitleggen: stel dat het nazisme de wereld had veroverd. En stel dat dan bv. alle Joden waren uitgeroeid of dat andere 'rassen' een minderwaardige rol kregen in de samenleving, dan zou men een extreme vorm van racisme hebben. Wij hebben nu eigenlijk een soort van omgekeerd scenario, maar niet betreffende 'rassen' maar betreffende de mens. Het is de mensheid die de hele wereld domineert. Men zou het een dictatuur kunnen noemen. Natuurlijk heeft de mens hiervoor geen andere intelligente soorten hoeven te bestrijden. Behalve misschien de Neanderthalers vele duizenden jaren geleden, die dan ook nog nauw verwant waren aan ons. Maar er zouden wel andere intelligente wezens kunnen ontstaan en verscheidene soorten van intelligente wezens kunnen ontstaan. En de attitude die er nu veelal is, is helemaal niet extreem rechts. Integendeel. Men zou zulke intelligente wezens willen laten ontstaan en willen zeggenschap geven. Aldus, wij willen het wagen om onze dominante positie aan onszelf ontfangen. Wij willen een wereld toestaan waarin die dominantie gedeeld is. En zelfs met het risico dat wij alle dominantie zouden verliezen. Want dat risico kan niet uitgesloten worden. Wij zouden evenzeer als een soort kunnen worden die volkomen wordt gedomineerd door andere wezens. Onze huidige cultuur, waarin wij het voor het zeggen hebben, zou ons ontnemen

kunnen worden. En wij willen dat blijkbaar een kans geven.

In de natuur zijn vele diersoorten uitgestorven door concurrentie met andere diersoorten. Echter, de mens heeft weinig te vrezen van andere dieren. De mens lijkt vooral bedreigd te kunnen worden door zichzelf of door andere wezens met een vergelijkbare of hogere intelligentie. Diegene die men wilt maken. Opdat de mensheid dan mogelijk gedwongen zal worden om de concurrentie aan te gaan met hen. En mogelijk zou falen. Zoals het mogelijk reeds velen malen heeft plaatsgegrepen in het universum. Als wij wezens maken die intelligenter en daardoor machtiger zouden neigen te worden dan de mens, dan zou het waarschijnlijk kunnen zijn dat wij dit op één of andere wijze zouden bekopen. Wij dienen niet op het universum te rekenen, wij dienen op onszelf te kunnen rekenen om onze eigen toekomst voor onszelf te kunnen verzekeren.

Maar misschien hoeft het niet gevaarlijk te zijn. Kan de technologie van kunstmatige intelligentie en bewustzijn ontwikkeld worden op een wijze die gegarandeerd veilig is voor ons?

Het is een geldige vraag maar het lijkt mij quasi onmogelijk te zijn. Enerzijds is er een vreemd scenario dat zich zou kunnen voordoen wanneer men kunstmatige intelligentie en bewustzijn kan laten ontstaan op wijdverspreide hardware. Er valt wel te herkennen dat normale hardware, zoals men die nu heeft in computers, een erg verschillende werking heeft in vergelijking met onze hersens. Maar stel dat men bv. de werking van neuronen, de hersencellen, simuleert op een computer. Iets wat men reeds nastreeft, bv. via de ontwikkeling van het Neurogrid project, waarmee men 1 miljoen neuronen zou kunnen simuleren op hardware.⁵⁴ En stel dat men voldoende neuronen kan simuleren om een heel brein te simuleren. En stel dat dit brein, als het zich in een wezen zou bevinden i.p.v. in een computer, een bewustzijn zou hebben. Zou dat brein dan, wanneer men het simuleert in een computer, ook niet bewust zijn? Ik denk van wel. Hierbij wordt

dan aangenomen dat men dat brein zou voeden met allerlei prikkels. Maar het zou dus mogelijk kunnen zijn en wanneer men erin zou slagen en wanneer de software zou verspreid raken via het internet, dan zou quasi iedereen zulk ‘kunstmatig leven’ kunnen laten ontstaan. Bovendien zouden die kunstmatig intelligente wezens zichzelf kunnen kopiëren. Dus er zouden er zeer snel zeer veel van kunnen zijn. Aldus, een zeer vreemd scenario.

Wanneer het slechts mogelijk zou zijn om kunstmatige intelligentie en bewustzijn te creëren met speciale ‘hardware’ die slechts in handen is van enkele wetenschappers of bedrijven, dan zou de verspreiding aan een trager tempo gebeuren. Dan is er aanvankelijk meer controle over. En misschien zou het dan aanvankelijk goed lopen. Ik bedoel dan, misschien zouden er wezens ontstaan die vrij probleemloos en goedaardig zijn. Maar dat het aanvankelijk goed zou lopen, kan net gevaarlijk zijn. Want dan zouden zulke wezens in aantal kunnen toenemen en zich verder ontwikkelen omdat men er vertrouwen in heeft. Maar hoe het op termijn zou verder lopen is volkomen ongeweten.

En eens er zulke kunstmatig intelligente wezens zijn, dan lijkt het moeilijk om nog terug te gaan naar een wereld zonder zulke wezens. Enerzijds omdat men aanvankelijk zou kunnen willen dat die wezens blijven bestaan. Anderzijds zou het ook onwenselijk zijn om een genocide te veroorzaken door al die wezens die zijn ontstaan te vernietigen. Zodat die kunstmatig intelligente wezens dan voldoende tijd hebben om zich te kunnen vestigen op deze Aarde. Maar zelfs wanneer men quasi onmiddellijk zou beslissen om zulke wezens te verbieden, dan zou dat moeilijk zijn om te bekomen omdat die kennis om ze te bouwen beschikbaar blijft. Dus ze zouden steeds, zij het illegaal, kunnen ontstaan.

Er mag ook opgemerkt worden dat zulke kunstmatig intelligente wezens veel minder kwetsbaar zouden kunnen zijn als mensen. Zij zouden immers een robotlichaam kunnen hebben. Zij zouden ook niet gevoelig zijn aan ziektes. Zij zouden zelfs in de ruimte kunnen vertoeven. Men kan hieruit besluiten dat de mens voor hen niet

zo'n grote bedreiging zou zijn eens zij in groten getale aanwezig zijn opdat zij zich vrij veilig zouden voelen met de aanwezigheid van de mensheid. Al kan men er ook uit besluiten dat de mens voor hen een vrij makkelijk doelwit zou kunnen worden omwille van de grotere kwetsbaarheid van de mens.

Ik denk dan ook dat men niet kan uitsluiten dat het gevaarlijk zou kunnen zijn. Men zou de volgende metafoor kunnen gebruiken: men staat op het strand en men ziet een enorme tsunami op zich afkomen. Maar het zou kunnen dat het eigenlijk een valse tsunami is; een tsunami die net hetzelfde lijkt als een echte maar geen schade kan aanrichten. Om te weten dat het een echte tsunami is of een valse, zou men dienen te wachten tot die tsunami het strand bereikt. Wat zou jij doen: wachten of weglopen van die tsunami?

Ik denk dat quasi iedereen zou weglopen. Wij weten niet of de aanwezigheid van kunstmatig intelligente wezens erg gevaarlijk zou zijn en wij kunnen het niet weten tot ze zich zouden gevestigd hebben op Aarde. Maar wij lopen niet weg. Wij wachten. Het is een vorm van fatalisme. Sommigen zien de potentiële catastrofe op zich afkomen maar quasi niemand spreekt zich uit. Quasi niemand zegt momenteel dat het beter is om weg te lopen van dit lot. Althans, onder de bevolking ontstaat argwaan. Maar die argwaan lijkt nauwelijks gedeeld te worden door politici, intellectuelen of CEO's. Het is absurd. En wat er nog vreemder aan is: wij lopen niet enkel niet weg, wij maken die tsunami zelf.

Merk trouwens op dat dit voorbeeld van die tsunami nog kan verbeterd worden want kunstmatige intelligentie belangt immers iedereen aan. Dus stel dat jij het niet bent die op dat strand staat maar iemand die je graag ziet. En stel dat die persoon je opbelt om te vragen wat hij/zij zou horen te doen, wat zou je aanbevelen?

Het lijkt me dan ook zo te zijn dat zulke kunstmatige intelligentie helemaal niet hoeft ontwikkeld te worden. En het is niet onmogelijk om die verdere ontwikkeling te stoppen of erg te bemoeilijken. Als er bv. zou ingezien worden dat het te gevaarlijk

zou zijn om met die verdere ontwikkeling voort te gaan dan zou er een politieke bereidheid kunnen zijn om zulk verder onderzoek te verbieden. Als erkende wetenschappers zouden verboden worden om hun werk voort te zetten dan zou het zeer lang kunnen duren voordat zo'n ontwikkeling uiteindelijk zou kunnen bekomen worden.

Maar ik betwijfel of men zal proberen om dat werkelijk tegen te houden. Misschien dat men het uiteindelijk als onethisch zou achten om zelf God te spelen en zulke wezens te creëren. Maar ook dit is twijfelachtig.

En dan kan men zich afvragen: zou die technologie er dan niet komen en dient men dan toch niet verder uit te zoeken hoe dat zou kunnen gebeuren op een veilige wijze? En ik denk dat het noodzakelijk is om dat te doen. Opdat men aanvankelijk veiliger zou kunnen omgaan met die technologie en de mogelijke wezens die eruit zouden ontstaan. Maar ik denk ook dat het naïef is om aan te nemen dat men op langere termijn nog altijd die sterke controle zou behouden. Ik denk dus dat er op langere termijn geen enkele garantie is. Aldus, de mogelijkheid dat zulke kunstmatige intelligentie en bewustzijn zou leiden tot een heel andere wereld dan die men voor ogen had, lijkt me onvermijdelijk aanwezig te zijn. En als men dat wilt voorkomen dan lijkt het me raadzaam om de ontwikkeling van die technologie tegen te houden. Als men dat niet nodig zou achten dan zie ik niet hoe men die potentiële gevaren zal kunnen voorkomen. En eens Pandora's doos te ver geopend is, zouden we ze mogelijk nooit meer kunnen sluiten.

En wiens recht zou het zijn om het lot van de mensheid uit handen te geven? Het is de mensheid die hier reeds bestaat op Aarde en die een recht heeft om uit te maken wat de toekomst van de mensheid zou zijn hier op Aarde. Intelligente wezens die nog niet bestaan, hebben dat recht nog niet. En wat voor mensheid zou werkelijk diens eigen ondergang willen wagen als de keuze aan hen zou gesteld worden, zich bewust zijnde van de gevaren die gepaard gaan met kunstmatige intelligentie? Het lijkt me weerzinwekkend

om te veronderstellen dat men werkelijk dit zou willen wagen.

Daarnaast lijkt het me zo dat het onze verantwoordelijkheid is om ervoor te zorgen dat onze soort en alle andere soorten hier op Aarde kunnen overleven. Die verantwoordelijkheid is nog niet goed opgenomen door de mensheid. Maar het is haalbaar voor de mensheid om dat naar behoren te doen.

En toch kan het ook zo verleidelijk zijn om toch die technologie te ontwikkelen. Enerzijds omdat men zich zou kunnen inbeelden dat zulke superintelligente wezens kunnen zorgen voor een totale transformatie van de wereld. En zou men iedereen dat willen ontzeggen door die technologie niet te ontwikkelen? Men zou ook kunnen aannemen dat er ook superintelligente wezens zouden ontstaan die vreedzamer en wijzer zouden zijn dan de mens opdat de wereld zou kunnen verbeteren. En het lijkt me realistisch dat dit inderdaad het geval zou zijn voor sommige van hen. Terwijl andere superintelligente wezens waarschijnlijk wel degelijk dingen zouden wensen te bekomen die gruwelijk zijn voor ons. Er zou een zeer sterke diversiteit kunnen ontstaan. Maar het is zo verleidelijk om aan te nemen dat het de positieve richting zou uitgaan. Ook al lijkt het uiteindelijk een pure gok te zijn. En het lijkt me raadzaam om dat niet te vergeten. Daarom denk ik dat er heel ernstig mag bevraagd worden of wij ons niet dienen te beschermen tegen onze eigen technologie.

En is het dan werkelijk zo vreemd dat er een tijd zou komen waarin wij ons dienen te beschermen tegen onze eigen technologie? Ik denk het niet.

Men kan trouwens tot eenzelfde conclusie komen wanneer het gaat over cyborgs. Wij zouden mogelijk intelligenter kunnen worden en anders kunnen worden. Maar het lijkt zeer mogelijk te zijn dat cyborgs vele gevaren zouden kunnen inluiden. Waarop men dan kan vragen: is het werkelijk wijselijk om dat te doen? Misschien wel, misschien niet.

Kennis is macht, zegt men. En intelligentie is een wijze om kennis

te vergaren. Met een verhoogde intelligentie kan men meer macht vergaren. Maar macht kan ook misbruikt worden. En die intelligentie op zich zal niet betekenen dat er niet zulk misbruik zal plaatsgrijpen. Wijsheid en intelligentie gaan niet altijd hand in hand.

Meer nog, als men kijkt naar de mens, dan kan men vaststellen dat er veel machtsmisbruik wordt gepleegd door mensen met een vrij hoge tot hoge intelligentie. Waarmee ik niet wens te stellen dat een hoge intelligentie een voorbode is voor machtsmisbruik. Maar een hoge intelligentie geeft wel des te meer de mogelijkheid om in te zien hoe men succesvol macht kan misbruiken. Dus het wordt des te meer mogelijk om macht te misbruiken naar mate men inziet hoe dat te kunnen bekomen. Men zou maar hopen dat wezens met een superintelligentie geen kwade bedoelingen hebben.

6. De mens uit de mens halen

De integratie van technologie met de hersens zou ons als ‘mens’ wel kunnen veranderen. Zo is bv. onze evolutie van ons bewustzijn iets waarover de mens slechts een beperkte controle over heeft. En dat is zowel een kwelling voor de mens als dat het een redding of bevrijding kan zijn. Stel bv. dat iemand een moord pleegt. Soms ontstaan er dan later schuldgevoelens en spijt. En dat geeft iets aan, namelijk, dat die persoon liever niet had willen gedaan hebben wat hij/zij gedaan heeft en dat die persoon over dat inzicht beschikt terwijl dat voorheen misschien niet het geval was. Opdat er toen wel moordzuchtige gedachten konden overheersen in zich. En de beperkte controle die hij/zij had over dat leven, kan dan ook resulteren in een kwelling. Terwijl de bevrijding schuilt in het feit dat die persoon uiteindelijk heel goed kan gaan begrijpen dat zijn/haar daden niet hoorden te gebeuren. Opdat die persoon hopelijk diens leven opnieuw zou kunnen opnemen. En merk op dat die persoon ook niet de controle had gehad over het hebben van die schuldgevoelens. Het overkwam die persoon.

Wanneer de mens diens hersens zou integreren met technologie,

dan zou er mogelijk tal van controle kunnen verkregen worden die er voorheen niet was. Zodat iemand bv. geen moord of andere schade meer zou neigen te plegen omwille van technologie die zou voorkomen dat men dat zou willen. Dit kan als een soort van veiligheid zijn waarover iemand misschien zou willen beschikken voor zichzelf. Zo zou die persoon die kwelling die er anders had kunnen ontstaan, kunnen voorkomen.

Maar daarnaast is er ook een andere controle mogelijk, namelijk, om die bevrijding of redding te voorkomen. Stel bv. dat een man in de toekomst uit is op macht. Dan dient die persoon te kunnen bedenken hoe hij/zij die macht zou kunnen bekomen. En hierin zou die technologie dan een rol kunnen spelen. Dit vraagt om verklaring:

Ik denk dat de ervaringen die de mens opdoet voor de mens resulteren in inzichten. Angst, onmacht, liefde of woede kunnen bv. resulteren in inzichten. Daarom niet op het moment zelf. Maar misschien wel achteraf. Bij zulke ervaringen lijkt er mij een activatie gepaard te gaan van neuronen of hersencellen. Immers, als wij iets ervaren dan wil dat zeggen dat er een deel van onze hersens dient actief te zijn opdat wij dat kunnen ervaren. En opnieuw mag er ook opgemerkt worden dat de mens vaak maar een beperkte controle heeft over die evolutie van die inzichten omdat bv. de woede of de liefde zich zouden neigen te overkomen.

Echter, die opwekking van inzichten lijkt me ook mogelijk te zijn via technologie in contact met de hersens. Want zulke technologie zou bv. kunnen zorgen voor de activatie van neuronen opdat er een bepaalde ervaring zou opgewerkt worden. En die ervaring zou dan kunnen leiden tot een inzicht.

Dus als een man in de toekomst uit is op macht dan zou die man die technologie kunnen gebruiken om gevoelens van macht op te wekken. Dus elke keer dat die man bv. niet kan bekomen wat hij wilt bekomen, zou die technologie die gevoelens van onmacht of frustratie kunnen wegwerken door gevoelens van macht te laten

ontstaan. Met de bedoeling om die persoon nieuwe inzichten te verschaffen ter versteviging van diens macht.

Dit geeft natuurlijk aan dat iemand zichzelf allerlei menselijkheid zou kunnen ontnemen. En er mag hierbij natuurlijk herkend worden dat er reeds tal van mensen zijn die zo geobsedeerd zijn door macht dat ze bij zichzelf een stuk van hun menselijkheid hebben ontnomen zonder behulp van deze technologie. En er mag ook opgemerkt worden dat zulke mensen voor tal van problemen zorgen op deze wereld. En dat technologie in de toekomst zulke obsessie met macht net des te toegankelijker zou kunnen maken.

En de schuldgevoelens en de spijt die zou kunnen opduiken, zou kunnen onderdrukt worden omdat die technologie dat mogelijk kan maken door zulke spijt te vervangen met nieuwe gevoelens van macht. Dus met de controle die de mens zou kunnen verkrijgen met behulp van zulke technologie, zou de mens niet alleen die kwelling kunnen voorkomen maar ook die redding kunnen voorkomen. De mens zou zich dus diens eigen menselijkheid kunnen ontnemen. Alsof men de mens uit de mens zou halen.

Natuurlijk, zulke technologie zou op tal van wijzen de mens kunnen beïnvloeden. Evenzeer zou iemand misschien liefdevoller kunnen zijn met behulp van die technologie. Of des te meer uit zijn op controle.

Maar indien zo, dan lijkt dit aan te geven dat we zouden kunnen evolueren naar een samenleving en maatschappij die is opgebouwd uit andere wezens en zeer diverse wezens. Zodat de vrij sterke eenheid die er nu tussen mensen is, door hun gelijkaardige hersens, verder zou afbreken. En een samenleving met zulke diverse wezens zou dan ook des te moeilijker kunnen zijn.

Aldus, er mag hierbij opgemerkt worden dat de toevoeging van extra hersenstructuren of extra denkkraft niet noodzakelijk een evolutie zal zijn die ons ten goede zal komen. Het is niet ondenkbaar dat de cyborg dan intelligenter zou zijn maar toch ook

gevaarlijker zou kunnen zijn. Een verhoogde intelligentie kan immers ook functioneren als een wapen dat tegen ons kan gebruikt worden.

Men zou zich dan conflicten kunnen inbeelden. Conflicten die ontstaan tussen mensen en cyborgs. Zo bestaat de kans dat sommige cyborgs zich superieur zouden kunnen voelen t.o.v. 'normale' mensen. Mensen hebben immers sowieso al regelmatig de neiging om zich als superieur te aanzien t.o.v. iemand anders. Als zij als cyborg tot veel meer in staat zouden zijn t.o.v. andere mensen, dan zouden zij zich mogelijk nog des te makkelijker en des te harder als superieur kunnen aanzien. En dat zou bv. kunnen leiden tot politieke spanningen en tot een beleid waarin mensen die geen cyborg zijn, benadeeld zouden worden.

Toch hoeft het uiteraard allemaal niet negatief te zijn of uitsluitend negatief te zijn. Het is ook mogelijk dat zo'n verhoogde intelligentie van 'de mens' kan zorgen voor een ware revolutie op maatschappelijk vlak. Want door die hogere intelligentie zou men des te meer kunnen inzien hoe men de samenleving en de wereld grondig kan hervormen. Kennis maakt immers macht mogelijk. En een hogere intelligentie zorgt voor veel meer kennis. Alleen het is dan opnieuw onduidelijk of zo'n potentiële hervorming eerder zou leiden tot een utopie of tot een nachtmerrie.

Dus de evolutie van de mens tot cyborg zou enorm ingrijpend zijn en beloftevol kunnen zijn maar ook potentieel gevaarlijk kunnen zijn. En het lijkt moeilijk om aan de mens te stellen dat die technologie zou verboden dienen te zijn voor de mens omdat de mens het als zijn recht kan aanzien om als dusdanig te mogen evolueren. Maar of het uiteindelijk de juiste beslissing is, is zeer twijfelachtig. De risico's lijken me erg groot te zijn.

O, lieve toekomst

Om te weten hoe gevaarlijk technologie wel zou kunnen worden, helpt het om niet enkel zulke technologie te bespreken. Men zou ook dienen te bespreken hoe veilig of onveilig men reeds heeft omgesprongen met technologie.

1. Tijd kan gevaarlijk zijn

Wat zijn de grootste gevaren voor het voortbestaan van de mensheid? Een meteorietinslag? Een uitbarsting van een supervulkaan?

Als men deze vraag zou gesteld hebben tijdens het hoogtepunt van de Koude oorlog dan lijkt het terechte antwoord mij te zijn: een kernoorlog is het grootste gevaar voor de mensheid.

De dreiging is nu wat afgenomen, doordat de Koude Oorlog verdwenen is. Of toch enigszins. Maar in de jaren '50 en '60 was de dreiging voor de mensheid mogelijk groter dan er sinds vele millennia een dreiging is geweest voor de mensheid.

En het lijkt erop dat men zeer dicht bij een uitbreken van een kernoorlog is geweest. Volgens Robert McNamara⁵⁵, voormalig Amerikaans minister van defensie, kwam men tijdens zijn ambtstermijn (1961-1968), 3 maal erg dicht bij een kernoorlog.

Het meest gevaarlijke moment was er mogelijk op 27 oktober 1962, tijdens de Cubacrisis, toen een B-59 Sovjet duikboot, die een nucleaire torpedo aan boord had, door de VS werd bestookt met dieptebommen. Mogelijk opdat de duikboot dicht bij het wateroppervlak zou komen, zodat men deze kon identificeren. De duikboot bevond zich toen te diep in het water om radiosignalen op te vangen, zowel van de VS als van de USSR, en de kapitein, onzeker of een nucleaire oorlog al begonnen was, wou een nucleaire torpedo lanceren. Hiervoor diende er echter een unaniem akkoord te zijn van de kapitein en 2 andere officieren. Uiteindelijk

was slechts 1 man, Vasili Arkhipov, tegen de lancering. En het was mogelijk die ene man die toen een kernoorlog had voorkomen.⁵⁶

Laat ons dan de evidente vraag stellen: hoe is het zo ver kunnen komen?

Wel, het lijkt er op dat een atoomwapen haast niet kon niet ontwikkeld worden.

Laat ons de tijd even 400 jaar terug draaien. Toen, tijdens de wetenschappelijke revolutie, was er een bloei in de wetenschappelijke ontwikkeling waaronder de fysica. Er leek toen weinig reden te zijn om te veronderstellen dat die ontwikkeling zou kunnen leiden tot iets erg gevaarlijks. Zo kwam men vrij nietsvermoedend bij de ontdekking van het atoom, van straling, van neutronen tot uiteindelijk, in 1933, bij Leó Szilárd het vermoeden ontstond van de nucleaire kettingreactie. En misschien toen ook al, het vermoeden van een mogelijkheid van een atoombom. En dit vermoeden werd sterk bevestigd toen in 1939, door Leó Szilárd en Enrico Fermi, de mogelijkheid van een nucleaire kettingreactie in uranium experimenteel werd aangetoond.

Zo vlot ging het. Niemand had op voorhand gekozen voor atoomwapens, atoomwapens lagen ergens op dit pad in onze wetenschappelijke en technologische ontwikkeling. En men moest slechts dit pad afwandelen om bij het idee van het atoomwapen uit te komen. Dus vanaf de wetenschappelijke revolutie leek het haast onvermijdelijk dat we gingen geconfronteerd worden met het idee van de atoombom.

Maar daarom hoefde men de atoombom nog niet te bouwen. Maar lijkt het niet waarschijnlijk dat men ze zou bouwen? Ik bedoel dan, rekening houdend met het feit dat dit idee er kwam in een wereld vol conflicten. Kon men het zich veroorloven om niet te trachten een atoombom te maken als een ander land dit mogelijk wel zou doen? Als één enkel land in de wereld over atoomwapens zou beschikken, dan zouden al die andere landen, overgeleverd zijn

aan de goede wil van die kernmacht om dat wapen niet te misbruiken. Tenzij natuurlijk, als ze zelf over atoomwapens zouden beschikken. Dus dat men dan meent atoomwapens nodig te hebben om zich te kunnen verdedigen tegen een ander land dat atoomwapens zou kunnen ontwikkelen of ontwikkeld hebben. Maar niet alleen uit verdediging natuurlijk, ook om als natie een sterkere positie te kunnen afdwingen leken atoomwapens volgens verscheidene regeringen onontbeerlijk.

Nu mag het wel lijken dat er achteraf gezien, enige voorspelbaarheid is terug te vinden in de loop van de tijd. Maar dit maakt de tijd nog niet voorspelbaar.

Stel dat men aan het begin van de 20^e eeuw allerlei intellectuelen en leiders had bijeengebracht om de 20^e eeuw te voorspellen, dan zou men waarschijnlijk gefaald hebben om dit nauwkeurig te doen omdat waarschijnlijk kernwapens al niet zouden voorspeld zijn, immers, men wist nog nauwelijks iets over het atoom. En zou er kunnen voorspeld zijn dat er wereldoorlogen gingen plaatsvinden? Of dat de wereld zich ging opdelen in het Communisme en kapitalisme? Meer dan waarschijnlijk niet. En ik denk dat het voor de 21^e eeuw ook zo is. Wie had enkele jaren op voorhand de opkomst van terreurgroep IS kunnen voorspellen? Het is erg moeilijk. Zelfs de financiële crisis van 2007-2008 die van enkele jaren op voorhand te verwachten was, werd slechts door weinigen voorspeld.

2. De garantie op veiligheid

Gezien de onvoorspelbaarheid van de tijd lijkt het zeer noodzakelijk te zijn dat men op deze wereld een veilig gebruik van technologie kan garanderen. Om daar een beeld over te krijgen, kan er onderzocht worden hoe veilig of onveilig men zoal heeft omgesprongen met technologie. En het beeld lijkt me niet zo rustgevend te zullen zijn. Enerzijds ontwikkelt men bv. opzettelijk tal van nieuwe gevaarlijke technologie, zoals nieuwe wapens, en past men ze ook toe op deze wereld. Dat zal later aan bod komen.

Anderzijds lijkt er ook van alles te zijn mis gelopen zelfs wanneer men niet opzettelijk bezig was met de ontwikkeling van gevaarlijke technologie.

We hoeven slechts de geschiedenis te bekijken om vast te stellen hoe onverantwoordelijk bedrijven en regeringen omgaan en omgegaan hebben met technologie. Er is het probleem van vervuiling, dat verantwoordelijk is voor vele schade aan ecologische systemen en aan de mens zelf, zoals bv. zichtbaar aan hormonale afwijkingen⁵⁷ en allerlei ziekten door de vervuiling van grondwater met zware metalen en tienduizenden chemicaliën. En dan is er nog de vervuiling van lucht en de opwarming van de Aarde, schade door fijn stof, huidkanker door schade aan de ozonlaag, schade aan de longen door asbest, het softenon drama, het gebruik van DDT, kankerverwekkende plastic... De lijst is enorm.

De toepassing van technologie is zelf vaak de oorzaak van problemen. Soms doordat men de problemen niet voorzien heeft. Soms omdat bedrijven en regeringen de voor hen meer economische oplossing zoeken. Of omdat er een zeker korte termijn denken heerst. Wat dus wil zeggen dat dit systeem erg hardnekkig moet gecorrigeerd worden. En dit gebeurt duidelijk erg gebrekkig.

Het is eigenlijk een gebruikelijk en terugkerend fenomeen; een nieuwe technologie wordt toegepast en er duikt, mogelijk onvoorzien, een probleem op en dan tracht men, eventueel of gedeeltelijk, om dit probleem aan te pakken.

En deze problematiek is natuurlijk deels te omzeilen door meer onderzoek te doen naar mogelijke gevaren. Maar het is nooit helemaal te omzeilen. Men kan veel onderzoek doen naar welke negatieve impact een bepaalde technologie zou kunnen hebben maar er is altijd de kans dat er iets onvoorziens opduikt. Dat is niet te voorkomen.

Bovendien, er zal mogelijk in de nabije toekomst niet ineens

zoveel voorzichtiger en verantwoordelijker omgesprongen worden met technologie.

Men zou bv. genetische modificatie als voorbeeld kunnen nemen. De toepassing van genetische modificatie bestaat nog niet zo lang. Heeft men dan grondig onderzocht of de huidige toepassing van genetische modificatie veilig is? Zeker wel in zekere mate. Men wou bv. voorkomen dat zulke genen zich zouden kunnen verspreiden in de natuur. Maar dit lijkt toch te hebben gefaald...

Bij wetenschappelijk onderzoek heeft men reeds genetisch materiaal van genetisch gemodificeerde maïs teruggevonden in traditionele maïsrassen in Mexico.⁵⁸ Er is ook een verspreiding van gemodificeerde genen vastgesteld bij wilde katoen⁵⁹ en bij wilde planten die verwant zijn aan koolzaad.⁶⁰ Wat dan ook aangeeft dat men dus opnieuw reeds een technologie aan het toepassen was op grote schaal ook al was het nog zeer onduidelijk wat de mogelijke gevolgen zouden kunnen zijn.

Via experimenten in een labo heeft men aangetoond dat er een verhoogde vroegtijdige sterfte is bij de larven van de groene gaasvlieg wanneer die larven zijn gevoed met insecten die genetisch gemodificeerde maïs hebben gegeten.⁶¹ Als men het gebruik van genetisch gemodificeerde gewassen in de landbouw had uitgesteld, dan had men dit negatieve gevolg kunnen ontdekken vóór het zich kon voordoen in de natuur.

Ondertussen heeft men ook vastgesteld dat genetisch gemodificeerde Atlantische zalm kan paren met de (verwante) forel en dat de nakomelingen levensvatbaar zijn en dat ze sneller groeien dan de soorten waarvan ze afstammen.⁶² Het cultiveren van een genetisch gemodificeerde zalm genaamd AquAdvantage Salmon is reeds toegestaan in de VS. Men heeft geprobeerd om deze specifieke genetisch gemodificeerde zalm steriel te maken en bijna 99 % van de eitjes blijken ook steriel te zijn. Het uitzetten van deze zalm in de natuur is ook verboden. Maar uiteraard, als iemand zo 'slim' is om dat toch te doen, dan is het misschien niet

helemaal uitgesloten dat die zalm zich soms succesvol kan paren met wilde zalm of verwante soorten.

En uiteraard mogen de economische motieven hier vermeld worden. Vanuit een bedrijf kan er de wens ontstaan om winst te maken zelfs wanneer die winst gepaard gaat met mogelijke schade aan een ecosysteem. Kapitalisme en de natuur lijken zelden goed samen te werken op deze wereld. En genetische modificatie vormt hierop geen uitzondering.⁶³

Dus het gevolg zal zijn dat er allerlei gemodificeerde genen zich zullen verspreiden naar andere organismen die niet genetisch gemodificeerd zijn. Genetische junk verspreid doorheen de biosfeer. Wat voor gevolgen zou dit kunnen hebben? En hoe zou men die opruimen?

Het is niet dat genetische modificatie nooit positief zou kunnen gebruikt worden. De toepassing van genetische modificatie zou soms wel voordelen kunnen hebben. Men zou productievere gewassen kunnen creëren. En in arme landen zou dat welkom kunnen zijn. Wat nog niet wilt zeggen dat het noodzakelijk zou hoeven te zijn maar het zou een nut kunnen hebben.

Maar er lijkt geen rationele behoefte te zijn om het bv. in de VS toe te passen. Hun landbouw was reeds zeer productief. Het had daar uiteraard mogen vermeden worden. Er leek geen rationele behoefte te zijn om genetische modificatie toe te passen buiten de gecontroleerde omgeving van laboratoria. Toepassingen in de landbouw lijken vaak onnodig aangezien men ook zonder gebruik te maken van genetische modificatie vaak over een zeer productieve landbouw kan beschikken. En in plaats van wijselijk te handelen en potentiële negatieve gevolgen uit te sluiten, hebben sommige regeringen beslist om dat niet te doen door de toepassing van genetische modificatie reeds goed te keuren. Alsof een door hen nog niet vastgestelde onveiligheid tot het toepassen van die technologie kan dienen als een gegarandeerde veiligheid tot het toepassen van die technologie.

Een dergelijke beschouwing zou men bv. ook kunnen maken omtrent kunstmatige intelligentie. Het lijkt niet te kunnen voorspeld worden dat het toepassen van geavanceerde kunstmatige intelligentie niet zou kunnen leiden tot erg negatieve gevolgen. Toch wordt het ontwikkeld.

Aldus, het lijkt niet echt te verwachten dat men enorm veilig zal omspringen met allerlei nieuwe technologie. Maar men lijkt ze wel te gaan ontwikkelen. We zijn dus eigenlijk niet voorbereid.

3. Ten goede én ten kwade

Dus net zoals we niet voorbereid waren op de komst van kernwapens lijkt het dat we ook niet zullen voorbereid zijn op de komt van andere potentieel gevaarlijke technologie zoals kunstmatige virussen, kunstmatige intelligentie, minuscule dodelijke robotjes, enz.

En mede omdat men zich laat verleiden door al de prachtige mogelijkheden die een nieuwe technologie zou aanbieden. Maar het is vaak de technologie die het meest beloftevol kan zijn, die ook het meest destructief kan zijn.

Met genetische modificatie zouden ziektes en kanker beter kunnen bestreden worden. En problemen die zouden ontstaan zijn door genetische modificatie zouden misschien des te beter kunnen opgelost worden met nieuwe genetische modificatie die schadelijke gemodificeerde genen zouden kunnen verwijderen. En als men dan aanneemt dat het gebruik van zulke technologie op een enigszins ordelijke en gecontroleerde wijze verloopt, dan lijkt het beloftevol te zijn en dan lijkt het zekerheid te bieden betreffende het kunnen inperken van mogelijke gevaren. En dan lijken er weinig hindernissen te hoeven zijn voor de verdere ontwikkeling en toepassing van die technologie.

Maar tegelijkertijd zou zulke genetische modificatie kunnen leiden tot enorm krachtige biologische oorlogsvoering waarbij bv. virussen of bacteriën zouden ziektes bezorgen of genen zouden

verwijderen. Wat zou kunnen leiden tot ziektes die nooit voorheen bestaan hebben. En of zulke potentiële destructieve impact zou kunnen voorkomen worden of effectief zou kunnen bestreden worden, blijft eigenlijk ongeweten.

Eenzelfde scenario kan ook gegeven worden betreffende kunstmatige intelligentie. Het zou dingen kunnen mogelijk maken die we ons zelfs niet kunnen inbeelden. En er zouden vele problemen kunnen opgelost worden met zulke kunstmatige intelligentie. Maar evenzeer zouden wezens die beschikken over kunstmatige intelligentie kunnen strijden tegen een controle van de mens over hen. En als men die controle zou verliezen dan zouden die kunstmatige intelligente wezens een vrijheid hebben om zelf te berokkenen wat ze willen berokkenen. Iets wat mogelijk zeer destructief zou zijn.

Dus een technologie met grote potentiële positieve gevolgen zou ook kunnen leiden tot grote potentiële negatieve gevolgen. En die negatieve mogelijkheden lijken mij soms veel erger te zijn dan wat er potentieel positief zou kunnen zijn aan zo'n technologie. Ik sluit bv. helemaal niet uit dat verregaande kunstmatige intelligentie het einde voor de mensheid zou kunnen betekenen.

En alhoewel sommige gevaren vrij goed zouden kunnen vermeden worden. Zoals bv. die onnodige toepassing van genetische modificatie in de landbouw, toch is het vaak moeilijk om alle gevaren te mijden. Want als het bv. steeds makkelijker zou worden om krachtige biologische wapens te maken die gebruik maken van genetisch gemodificeerde virussen, dan kan dat een gevaar zijn en dan kan het moeilijk zijn om te voorkomen dat niemand die technologie zou kunnen misbruiken. Dus vanaf men genetische modificatie ontwikkeld, lijken de positieve én negatieve implicaties zich haast onvermijdelijk te presenteren.

En men dient dan eigenlijk te gaan bekijken of die potentiële positieve gevolgen van een technologie ook die potentiële negatieve gevolgen zouden waard zijn. En als men aanneemt dat

men inderdaad de controle zou behouden over een bepaalde technologie, dan lijkt zo'n technologie waarschijnlijk de moeite waard te zijn. Alleen lijkt er onwetendheid te zijn omtrent de controle die er zal zijn over zo'n technologie. Wij gokken. En met de steeds krachtigere technologie en de bijhorende steeds potentieel destructievere gevolgen lijkt het des te erger te kunnen zijn wanneer men de controle zou gaan verliezen. Dus men lijkt eigenlijk het hele systeem onder steeds grotere druk te zetten. En dat zou zeer fout kunnen aflopen.

Laat ons dan is kijken naar de wereld waarin die nieuwe technologie zou verschijnen.

4. Het heersende klimaat

De geschiedenis na W.O. II had haar vele gruwelijke periodes. De grote Chinese hongersnood bv., die duurde van 1958 tot 1961 en die deels voortkwam uit de hervormingen onder Mao Zedong, was al de oorzaak van tientallen miljoenen doden. Echter, de koploper in haar betrokkenheid van bloederige conflicten met andere naties en door andere naties, is ongetwijfeld de VS. In 1987 gaf John Stockwell, ex-CIA, het cijfer van 6 miljoen doden, in wat hij de oorlog noemde tegenover de derde wereld die gevoerd werd door de VS. Hij had het over 6 miljoen doden na de Tweede Wereldoorlog en veroorzaakt door betrokkenheid van de CIA.⁶⁴ Een andere schatting, gemaakt door James A. Lucas, vermeldt zelfs 20 tot 30 miljoen dodelijke slachtoffers, de Amerikaanse slachtoffers niet meegeteld. En dit in niet minder dan 37 verschillende naties.⁶⁵ Er was de oorlog in Korea, de oorlog in Vietnam, het bloederige beleid van generaal Soeharto die gesteund werd door de VS zelfs nadat Soeharto verantwoordelijk was voor de genocide in Oost-Timor waarin zo'n derde van haar bevolking werd uitgemoord.⁶⁶

De oorlog in Vietnam kan gerelateerd worden aan de Koude Oorlog. Andere conflicten lijken ook te draaien rond economische belangen. Zoals de oorlog in Irak. Mede omdat Irak niets te maken

had met de aanslagen op de VS in 2001 maar ineens wel aan bod kwam. En terwijl voorheen de olieproductie in Irak genationaliseerd was, is die nu in grote mate geprivatiseerd door grote corporaties.⁶⁷ Eén van de corporaties die er winstgeverder van werd, was Halliburton. Halliburton richt zich toe op dienstverlening en toelevering aan de gas- en olie-industrie. Dick Cheney, de toenmalige vicepresident, was de voormalige CEO van Halliburton. Al is dit misschien toeval...

Maar die oorlog kostte de Amerikaanse bevolking en haar overheid enorm veel geld maar het diende wel de corporaties. Wat de VS laat lijken op een corporatocratie. Aldus, een natie die geregeerd wordt door corporaties. Maar was het voornaamste doel om die corporaties te dienen of was er ook een ander doel?

Voormalig generaal Wesley Clark vermeldde reeds in 2003 dat er reeds voor de oorlog in Irak plannen waren om 7 landen aan te vallen in 5 jaar tijd,⁶⁸ waarbij het o.a. zou gegaan hebben om Irak, Libië en Syrië. Indien zo, dan was dat misschien met de bedoeling om bepaalde regimes te laten vallen. En de VS lijkt ook de wens te hebben gehad om verscheidene regimes te laten vallen, want zowel Saddam Hoessein in Irak als Gaddafi in Libië, werden uitgeschakeld door inmenging van de VS.

Ondertussen blijft Saoedi-Arabië voor de VS buiten schot. Terwijl er vanuit Saoedi-Arabië een geldstroom ontstond naar Al-Qaeda.⁶⁹ Ook kwamen 15 van de 19 terroristen die betrokken waren bij 9/11 uit Saoedi-Arabië en er was ook een geldstroom vanuit Saoedi-Arabië naar die terroristen.⁷⁰ Waarmee ik niet wens te stellen dat men daar ook oorlog dient mee te voeren. Maar misschien had het kunnen gebeuren als Saoedi-Arabië geen belangrijke handelspartner van de VS was.

Rond 9/11 zijn er vele complottheorieën. Zou de Amerikaanse regering zelf betrokken kunnen zijn bij die aanslagen? Volgens één argument leek het onwaarschijnlijk te zijn, namelijk, dat als de toenmalige regering het zelf had gedaan, dat de schade voor de

republikeinse partij dan te groot zou geweest zijn als het zou uitgekomen zijn. En dat het daarom te riskant zou zijn opdat het onwaarschijnlijk lijkt dat er zulke risico's zouden genomen zijn. Maar eigenlijk is dat argument helemaal niet waterdicht. Want er wordt bij dat argument reeds aangenomen dat er een redelijke kans is dat het zou uitkomen. Zou men het niet haast risicoloos kunnen plannen? Als Saoedi-Arabië een bondgenoot is van de VS dan had men Saoedi-Arabië erbij kunnen betrekken zonder dat er enig bewijs van is. Men had zulke plannen onder elkaar kunnen bespreken en als men dan een sterke garantie heeft dat zulke gesprekken niet opgenomen worden, dan is er geen enkel bewijs van. En als men vanuit Saoedi-Arabië daarop zou zorgen voor een geldstroom die haast niet te traceren is dan zou men zo die terroristen kunnen voorzien. En haast niemand zou het ooit kunnen te weten komen. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat deze complottheorie ook de waarheid is. Maar men lijkt ook niet te kunnen stellen dat deze complottheorie niet de waarheid zou kunnen zijn. En dat is zeer problematisch.

Maar wat er dus wel geweten lijkt te zijn, is dat er geregeld wordt gestreden om economische belangen van corporaties en/of van de regering te behartigen en dat er wordt gestreden om geopolitieke belangen te behartigen. En die twee belangen zijn vaak met elkaar verweven. Wat ook niet zo'n toeval lijkt aangezien in de VS de financiële wereld en de bedrijfswereld hun intrek vinden in de politiek. Mede natuurlijk omdat presidentskandidaten voor hun campagne enorme bedragen neigen in te zamelen en daarvoor een beroep doen op de steun van corporaties. Er is een sterke belangenvermenging. En hierdoor kan men des te makkelijker een regering krijgen die de belangen van corporaties verdedigt zelfs wanneer een ander land of de VS zelf erdoor benadeeld zou zijn.

En het is dus duidelijk dat de tijd van het geopolitieke spel nog niet achter de rug is. En problemen die ontstaan uit het geopolitieke spel kunnen vele jaren later nog steeds de geschiedenis negatief beïnvloeden.

Nadat de VS en het Verenigd Koninkrijk bv. het Iraakse leger hadden overwonnen, werden er beelden verspreid waarbij Irakezen toejuichten dat het standbeeld van Saddam Hoessein werd neergehaald. Maar de waarheid was mogelijk eerder dat vele Irakezen die oorlog aanvoelden als een aanslag die was gepleegd op hun land. Met vele zelfmoordaanslagen tot gevolg. En na jaren van oorlog ontstond IS, een gruwelijke terroristische organisatie. En die aanslagen van IS leidde tot een oorlog tegen de terreur. Een oorlog tegen de terreur die men zelf ooit heeft helpen aanwoekeren. En de vorming van IS leidde, mede met de Syrische burgeroorlog, ook tot een vluchtelingenstroom. Aanslagen en vluchtelingen die leiden tot vele extreme standpunten in Europa. Tot het aanwoekeren van het rechtse gedachtegoed. Eén verkeerde beslissing of één verkeerde president verkiezen en de geschiedenis kan tientallen jaren erdoor benadeeld zijn. Als een lawine die uitgelokt wordt. Als een tijdbom die is afgegaan. Zo fragiel kan de tijd dus zijn.

En toch leek de Amerikaanse bevolking de oorlog in Irak zelfs een tijd te steunen. Want in 2004, toen de oorlog in Irak reeds bezig was, werd George Bush herverkozen. Wel, de term 'herverkozen' kan hier in vraag getrokken worden aangezien de geldigheid van de verkiezingen in 2000 omstreden is. Maar het lijkt dus wel zo te zijn dat de bevolking die oorlog in Irak leek te steunen. En natuurlijk kregen zij allerlei propaganda te aanhoren. Over zogenaamde massavernietigingswapens bijvoorbeeld. En mogelijk waren vele Amerikanen des te meer te overtuigen tot een oorlog in Irak omwille van de aanslagen op het World Trade Center op 11 september 2001 (9/11). Maar men kan dus stellen dat die Amerikaanse bevolking in zekere mate zich liet overtuigen tot die oorlog in Irak. En het lijkt er dus op dat een bevolking zich kan laten meeslepen in die propaganda.

Echter, het kan ook misleidend zijn om de schuld bij de bevolking te leggen. Het systeem in de VS lijkt zo corrupt te zijn dat imperialisme bij elke president boven water is gekomen. Men lijkt

er daar niet in te slagen om een vredesgezinde president te kunnen kiezen. Het beleid van Obama leek daar ook niet tegen in te gaan ook al werd het heel anders geportretteerd. Hij wilt bv. investeren in een vernieuwing van hun arsenaal aan kernwapens terwijl hij voorheen sprak over zijn wens tot een wereld zonder kernwapens.⁷¹ Onder zijn beleid lijkt ook het gebruik van onbemande luchtvaartuigen (drones) om terroristen of vermeende terroristen te doden in stijgende lijn te zijn gegaan,⁷² met aanvallen in Irak, Afghanistan, Pakistan, Syrië, Libië, Jemen en Somalië.⁷³ Iets verder in deze tekst zal ik hier nog meer op ingaan.

En uiteraard, Donald Trump, naast de schade die hij aanricht aan de sociale zekerheid en naar migranten toe, vervolgt anno 2018 ook de oorlog in Afghanistan en de aanvallen met drones tegen IS en de Taliban.

Bovendien, de politieke toestand lijkt in vele landen op zijn minst niet gezond te noemen. Rusland is bv. een staat waar politieke tegenstanders hard worden aangepakt, zoals een lijst van 70 politieke gevangenen lijkt aan te geven.⁷⁴ Of zoals die verdachte moord op Boris Nemtsov, voormalig leider van The People's Freedom Party, zou kunnen aangeven. Zijn politieke partij werd trouwens een officiële registratie geweigerd tot er klachten kwamen vanuit het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, wat dus ook wijst op politieke onderdrukking.

Dan is er ook nog het verdachte voorval in 1999, net voordat Poetin voor het eerst aan de macht kwam. Er waren aanslagen geweest in verscheidene steden in Rusland. Ook in de stad Ryazan leken aanslagen te gaan gepleegd worden toen iemand aan de politie meldde dat er verdachte zakken werden geloosd in de kelder van een appartementsgebouw in Ryazan. De politie werd verwittigd en er werd de aanwezigheid van een explosief met de naam RDX vastgesteld, net zoals bij de vorige aanslagen. Bij verder onderzoek werden twee mensen door de politie gearresteerd die voor de FSB (Federal Security Service, de opvolger van de KGB) bleken te werken. Voor die arrestatie bedankte Vladimir

Poetin, toenmalig leider van de FSB, nog de politie voor hun alertheid. Na hun arrestatie werd er ineens verklaard dat het om testen ging van de FSB en dat er suiker i.p.v. explosieven gebruikt werd.

Yuri Shchekochikhin en Alexander Litvinenko, die deze verdachte voorvallen onderzochten, werden later vermoord. Beiden op dezelfde wijze, via inname van radioactief materiaal. Litvinenko had de theorie dat die aanslagen werden gepleegd om Poetin aan populariteit te laten winnen. En de oorzaak van die aanslagen werd in zijn verkiezingscampagne gelegd bij terroristen uit Tsjetsjenië, waartegen hij harde taal uitsprak. En Poetin's populariteit was groot na die aanslagen en hij werd verkozen tot president.^{75 76 77}

En ondertussen, vele jaren later, is Poetin en zijn partij nog steeds aan de macht. Toch lijkt hij, voor zover die verkiezingen correct zouden verlopen, werkelijk verkozen te worden.

En ondertussen ontstaan er spanningen tussen Rusland, de Verenigde Staten en Europa. Zo wenst de NAVO troepen te sturen die zullen werkzaam zijn langs de Russische grenzen.⁷⁸ Iets wat als een provocatie zou kunnen aanzien worden door Poetin. Maar het Westen of een deel van het Westen was waarschijnlijk geprovoceerd door de annexatie van het Krim, een voormalig deel van Oekraïne, door Rusland. Terwijl Poetin dan ook weer geprovoceerd lijkt te zijn omwille van het raketafweersysteem dat de NAVO bouwt in landen die niet ver van Rusland verwijderd zijn, zoals Polen en Roemenië.⁷⁹ En men ziet de geopolitiek in actie.

Ondertussen is er verderop nog de problematische politieke toestand in China, waar slechts één partij mag regeren. In 2018 werd er daarbovenop beslist dat een Chinese president een onbepaald aantal termijnen achter elkaar mag invullen.

In andere regimes, zoals bv. Saoedi-Arabië, is er al helemaal geen plaats voor democratie. Daar heerst er net een soort van obscene theocratie waarin de sharia heerst terwijl eigenlijk het geld en de

olie heerst terwijl het volk onderdrukt wordt. En de Islamitische Staat is zelfs nauwelijks een staat te noemen. En in Israël beweerde hun eerste minister Netanyahu dat de Palestijnen zouden Hitler geïnspireerd hebben tot het uitvoeren van de Holocaust.⁸⁰ Terwijl zij het land ontnemen van de Palestijnen door kolonisatie van de Israëlische bevolking toe te laten.

Of denk bv. aan de Syrische burgeroorlog. Er kwam vanuit de VS de beslissing om rebellen die tegen Assad strijden in Syrië te trainen en te bewapenen.⁸¹ Qatar en Saoedi-Arabië steunen de rebellen met geld en wapens.⁸² Ondertussen krijgt Assad militaire steun van Rusland. En terwijl in de Syrische burgeroorlog, waarin reeds honderdduizenden doden vielen, het uiteraard veel belangrijker was om alles te doen om een vredesproces in gang te zetten, opdat men mogelijk vele duizenden levens zou kunnen gespaard hebben, dan om trachten te beïnvloeden wie uiteindelijk in Syrië aan de macht zou komen. Het is niet dat Assad het zou verdienen om daar aan de macht te blijven. Maar het lijkt me moeilijk om het ernstig te nemen dat de dood van honderdduizenden mensen het waard zou zijn om een val van Assad te bekomen. Daarom dat een vredesproces of een staakt-het-vuren zou horen bekomen te worden, zelfs al zou het regime van Assad hierdoor overeind blijven. Maar uiteindelijk leek de Syrische burgeroorlog uit te draaien op een oorlog waarbij andere naties Syrië gebruiken voor hun geopolitieke doeleinden.

Het lijkt waanzinnig te zijn dat men met zulke politieke toestanden een hoogtechnologisch tijdperk ingaat, maar de wetenschap en technologie ontwikkelen zich vrolijk verder.

Waaronder uiteraard militaire technologie. Er is bijvoorbeeld DARPA, een Amerikaans organisatie die elke technologie waarvan er, ook al is het vergezocht, een mogelijk krachtige militaire toepassing zou kunnen uit ontstaan, onderzoekt of laat onderzoeken.

Een vijftigtal landen beschikken anno 2013 ook reeds over

onbemande luchtvaartuigen (drones).⁸³ Dit zijn vliegtuigen die van op afstand worden bestuurd. Zo waren er in de oorlog in Afghanistan in 2012 bv. 333 Amerikaanse en 106 Britse aanvallen met zulke onbemande luchtvaartuigen.⁸⁴ Zo heeft men dus soldaten die 's ochtends van thuis uit naar de militaire basis rijden, zich achter een computerscherm plaatsen en hun missie starten. Trouwens, mogelijk heeft ook Iran reeds zo'n Amerikaanse drone laten landen in Iran door de drone valse Gps-data door te sturen.⁸⁵ Dus de oorlogsvoering verandert.

En alhoewel het gebruik van drones door Obama werd goedgepraat door te stellen dat men er zeer hard voor zou zorgen dat er geen burgerslachtoffers zouden vallen,⁸⁶ lijkt de realiteit zeer anders te zijn. Zo publiceerde The Intercept, die voorheen reeds informatie afkomstig van Edward Snowden verspreidde, nu informatie van een weliswaar anonieme bron over zulke oorlogsvoering met drones. Informatie uit geclassificeerde documenten die gelekt werden. Hieruit bleek dat er veel meer burgerslachtoffers vielen dan werd vermeld in de officiële data doordat men elk slachtoffer waarvan men niet wist of die al dan niet een terrorist of een burger was, volgens hen geen burgerslachtoffer was. In Operation Haymaker die in Afghanistan werd gevoerd, zou gedurende een periode van 5 maanden bijna 90 percent van de gevallen slachtoffers geen doelwit zijn geweest.

Daarnaast is men dan ook zo waanzinnig om uit te zoeken wie er volgens hen terrorist zou zijn door hun gsm te traceren.⁸⁷ (Men zou anders ook niet vanuit zo'n drone een specifiek doelwit kunnen herkennen.) Aldus, als iemand diens gsm aan iemand anders geeft, dan zou die ineens de terrorist kunnen zijn volgens hen. Het wordt nog absurder als men zelfs gijzelaars vermoordt door het gebruik van drones.⁸⁸

Dus de oorlogsvoering verandert niet alleen, ze is verschrikkelijk gruwelijk en laf. Dat men bij zo'n waanzinnige oorlogsvoering mensen radicaliseert, lijkt een evidentie te zijn. Ik begrijp dat het misschien zeer moeilijk lag om IS te bestrijden zonder wapens. Al

leek het ook niet uit te sluiten dat men slachtoffers had kunnen mijden via allerlei onderhandelingen. Bovendien had men ook zeker alvast kunnen proberen om mensen te verhuizen die binnen het bereik van IS lagen om zo slachtoffers te mijden. Maar het ging niet enkel om IS. IS was mogelijk nooit ontstaan als de oorlog in Irak niet had plaatsgegrepen. Dus die hele oorlog met drones werd in de hand gewerkt door de VS zelf.

Uiteindelijk zal er waarschijnlijk militaire technologie bestaan die volkomen autonoom zou kunnen opereren door het gebruik van kunstmatige intelligentie. Het is nog niet geweten in welke mate de militaire technologie van de toekomst zal gebruikt worden. Maar ik vermoed sterk dat men volop die nieuwe militaire technologie zal ontwikkelen. Dus uiteraard kan die nieuwe technologie ook nieuwe gevaren in de hand werken. Als de wereld dan in grote mate haar politieke crisissen zou overwonnen hebben, dan zouden die gevaren ook veel kleiner zijn. Maar aangezien de geopolitieke toestand vandaag nog erg problematisch is en aangezien die politieke problemen zo hardnekkig kunnen zijn, lijkt het erop dat nieuwe militaire technologie wel degelijk ook nieuwe gevaren kan inluiden.

En ook wanneer risicovolle technologie niet gebruikt wordt als wapen dient men er nog steeds veilig mee op te springen. En in een wereld met imperialisme en vijandigheid lijkt men niet klaar te zijn om die verantwoordelijkheid behoorlijk op te nemen. Terwijl de technologische ontwikkeling geen halt wordt toegevoerd. Wat maakt dat de toestand op deze wereld dringend dient te verbeteren. Dringend omwille van het hoogtechnologisch tijdperk dat we op korte tijd tegemoet lijken te gaan. Want wat men niet wenst, neem ik aan, zijn grote politieke crisissen in een tijdperk vol met zeer krachtige technologie.

En de wereld lijkt ook wel degelijk positieve veranderingen te doorgaan. Het imperialisme van de VS lijkt bv. onder druk te staan omdat haar corruptie nu zo massaal wordt besproken en aan het licht komt. En haar bevolking en vele naties zouden mogelijk des

te meer afstand proberen te nemen van betrokkenheid in die corruptie. Bovendien, wat Big Brother niet wenst, is dat de bevolking over zijn schouder kan meekijken. En dankzij o.a. kritische journalistiek, Wikileaks en klokkenluiders zoals Edward Snowden, Chelsea Manning en velen anderen, komt er nu massaal veel informatie naar buiten. Informatie die op het internet verspreid wordt opdat zovelen het kunnen zien. En door die verspreiding van die informatie kan de corruptie en de gruwel des te moeilijker nog ontkend worden door regeringen en door mediabedrijven. Men zal het zeker proberen, zelfs zeer hardnekkig. Maar die hardnekkigheid lijkt mij evenzeer duidelijk te maken dat het systeem onder druk staat en dat de bevolking de strijd om de media... en later mogelijk, de strijd om de regering zou kunnen winnen. Al is er helemaal geen garantie dat de autoritaire regimes ook daadwerkelijk zullen wijken.

En momenteel is de wereld geen mooi plaatje. Het machtsmisbruik is in zovele landen aanwezig. En dan valt het te bevragen: zou dit machtsmisbruik nog sterker neigen te worden met de opkomst van nieuwe technologie?

5. De wet van dictator Murphy

De wet van Murphy stelt: alles wat fout kan gaan, zal fout gaan. Maar wat fout is voor de ene, is niet fout voor de andere. Een autoritair leider die meer macht kan verkrijgen over zijn/haar bevolking zou dat als goed kunnen aanzien terwijl de bevolking dat grotendeels zou betreuren. En zo kan men macht gaan relateren aan die wet van Murphy om bij een gelijkaardige wet uit te komen: alles wat fout kan gaan voor een bevolking zal fout gaan als dat wat fout gaat, zou leiden tot een versteviging van de macht van de machthebbers. Waarmee dus eigenlijk gesteld wordt dat autoritaire regimes hun eigen macht willen verstevigen en dat men zal zoeken hoe men zo'n versteviging van de macht kan bekomen.

Wat dan bv. kan leiden tot een politiestaat en/of een propagandamachine en/of corrupte verkiezingen, enz. Wat tot op

de dag van vandaag gebeurt. Aldus, de wet van dictator Murphy is niet slechts een vertelseltje. Ze lijkt werkelijk plaats te grijpen. En ik zal hier er dan ook van uitgaan dat dit in de toekomst ook zo zou kunnen zijn.

Dan is het ook interessant om te gaan kijken hoe de technologie van de toekomst zulk misbruik van macht kan beïnvloeden.

Betreffende propaganda, hiervoor kan kunstmatige intelligentie gebruikt worden waarmee men dan kan uitzoeken hoe men het best de bevolking kan beïnvloeden. En dit kan uiteraard op talloze wijzen gebeuren.

Kunstmatige intelligentie kan bv. gebruikt worden om vals nieuws te creëren. Men is nu reeds in staat om valse beelden van iemand te creëren met behulp van kunstmatige intelligentie. Zo kan men nu reeds bv. ‘Barack Obama’ zien praten doordat men via kunstmatige intelligentie erin slaagt om valse beelden van hem te creëren die quasi levensecht lijken.⁸⁹ Men gebruikt ook reeds kunstmatige intelligentie om stemmen na te bootsen. Zo is er nu reeds software genaamd Lyrebird waarmee dat mogelijk is.^{90 91} Het werkt nog niet perfect maar in de nabije toekomst zou het des te beter kunnen werken. Als men die twee technologieën combineert, dan kan men valse beelden en vals geluid over iemand maken. Als een bepaalde natie dan bv. een leider van een andere natie wilt uitschakelen, dan zou men valse beelden en valse geluiden van die persoon kunnen gebruiken om een aanval op die natie te rechtvaardigen. Propaganda dus.

Nu is er ook reeds propaganda op sociale media. Zo is er bv. een Russisch bedrijf genaamd “The Internet Research Agency” dat vals nieuws verspreid.⁹² Er zou zo’n \$100.000 aan reclame betaald zijn om op Facebook te adverteren via valse accounts. Volgens Amerikaanse inlichtingendiensten zou het bedrijf zo o.a. de bedoeling hebben gehad om Trump te promoten tijdens de Amerikaanse verkiezingen van 2016, zo meldt de New York Times.⁹³ Ook de onafhankelijke Russische nieuwszender Dozhd

meldt zulk opzet na een interview met een ex-medewerker.⁹⁴ Trump werd immers aanzien als iemand die vriendschappelijker zou omgaan met Rusland dan Clinton. Het bedrijf kan dan uiteraard ook gelinkt zijn aan het Kremlin. En naar de toekomst toe, zou men ook des te meer kunstmatige intelligentie kunnen gebruiken om zo propaganda te verspreiden via valse accounts op sociale media. En zo ziet men dus hoe technologie en propaganda hand in hand gaan.

Betreffende een politiestaat, hiervoor kan men in de toekomst steeds meer gaan gebruik maken van autonome wapens. Aldus, in de toekomst zou het mogelijk worden om bv. robots te gebruiken met kunstmatige intelligentie die zelf kunnen inschatten hoe ze de wet dienen te handhaven. Maar die weliswaar geen eigen wil zouden hebben opdat ze kunnen geprogrammeerd worden en opdat ze feilloos zouden gehoorzamen. Opdat men zich dus een leger van autonome robots zou kunnen voorstellen die opstanden van de bevolking onderdrukt. Een autoritair leider zou dus geen beroep meer hoeven te doen op mensen om zich te beschermen tegen de bevolking. En de bevolking zou effectief kunnen onderdrukt worden.

En dictator Murphy zou diens onheil niet alleen kunnen uitoefenen op de eigen natie maar ook op andere naties. Net zoals men nu met drones reeds in andere landen oorlog voert, zo zou men in de toekomst met autonome wapens kunnen oorlog voeren.

Wat technologie mogelijk maakt, is een uitoefening van macht die voorheen onmogelijk was. Aldus, als we aannemen dat er in de toekomst nog steeds zulke autoritaire regimes gaan zijn, dan zullen zij hun macht kunnen gaan toepassen op allerlei nieuwe wijzen. En hierdoor zouden zij over meer macht kunnen gaan beschikken... en de bevolking zou dan over minder macht beschikken. Als we de wet van dictator Murphy als realistisch achten, dan is dat zorgwekkend.

In de toekomst zal de mens ook in de economie in veel grotere

mate kunnen vervangen worden door automatisering. Dus de mens zal des te overbodiger worden vanuit het oogpunt van een autoritair regime. Men zou de mens nog nauwelijks nodig hebben in de economie en voor militaire doeleinden. Dus men hoeft de bevolking zelfs niet meer te laten toestemmen om die economie te dienen of die defensie te dienen. Hiermee valt ook de betrokkenheid van de bevolking quasi weg. Aldus, de machthebbers zouden hun machtsspelletjes kunnen spelen zonder de bevolking hierbij te behoeven. De bevolking zou niets meer uitmaken. Maar de bevolking van zo'n land, of van andere landen die worden geteisterd door dat land, zou volkomen machteloos zijn en afschuwelijk kunnen behandeld worden. De bevolking zou als een onderklasse worden in een natie waarin een minderheid quasi alle macht heeft. Het lijkt op slavernij omdat men vele rechten zou verloren hebben en toch zou men die regering noodgedwongen moeten laten regeren.

Het lijkt vast moeilijk om zich voor te stellen hoe het moet geweest zijn om te leven in een wereld waarin slavernij gebruikelijk was, zoals dat ooit het geval was doorheen grote delen van de wereld. Want de meeste mensen hebben nu uiteraard meer vrijheid dan slaven toen hadden. Toen hadden diegenen die vrij waren zich vrij zeker kunnen voelen over het feit dat ze hun macht over die slaven zouden kunnen behouden. Immers, een slaaf had geen rechten. En hun opstanden zouden makkelijk kunnen onderdrukt worden met gruwelijke gevolgen. En er waren soldaten om ze te onderdrukken. Toen waren er dus mensen nodig om zeker te zijn dat diegenen die slaaf waren onder controle zouden blijven.

En dat is nu nog zo. Slavernij is wel zeldzaam geworden. Maar het leger en de politie worden nog steeds gebruikt om opstanden te onderdrukken. Opdat zij die aan de macht willen blijven daarin zouden slagen. Wat dus niet zo verschillend is van hoe het voorheen was. Maar er is een belangrijk verschil. Vandaag hebben mensen vaak nog de hoop dat er een kans is dat ze hun regering zouden kunnen omverwerpen. Om een revolutie te veroorzaken en

om de machthebbers uit te schakelen. Die potentiële vaardigheid om daarin te slagen, is als een garantie die men heeft. De zekerheid dat als men zich verzet en zich blijft verzetten, dat men dan ooit erin zou slagen. Althans, dat neem ik hier even aan. Slaven hadden niet zo'n zekerheid. En hierdoor konden ze eeuw na eeuw gebukt gaan onder de macht van anderen. Als mensen in de toekomst die zekerheid opnieuw zouden verliezen, dan zou men opnieuw voor een eeuwigheid kunnen onderdrukt worden.

Eigenlijk zijn er nu regimes waarin het voor de bevolking quasi onmogelijk is geworden om ze omver te werpen. Noord-Korea en Saoedi-Arabië lijken zo'n gevallen te zijn. Als bv. iemand van 17 jaar oud wordt gearresteerd in Saoedi-Arabië omwille van zijn steun aan een protest voor de democratie en dan veroordeeld wordt tot onthoofding,⁹⁵ hoe kan de bevolking dan zo'n regime omverwerpen? Het lijkt quasi onmogelijk.

Maar in een land waarin vrijheid nog sterk aanwezig is, kan men niet van binnenuit zomaar zo'n regime installeren, ook al zouden er mensen zijn die dat wensen. Men zou het langs alle kanten tegenwerken. Als iemand dat bv. nu in Duitsland of Japan zou proberen te bekomen, dan lijkt me dat onmogelijk te zijn.

Maar het wordt een heel stuk makkelijker om dat te bekomen wanneer men een leger heeft van machines die perfect gehoorzamen aan zij die aan de macht zijn. Misschien dat dan zo'n staatsgreep bv. in de VS zou kunnen ontstaan. Of elders. Terwijl dat zonder die technologie toch een heel stuk onwaarschijnlijker zou zijn. En in deze huidige wereld, waarin er zo vaak een sterke onderdrukking van de bevolking is, lijkt het gevaarlijk te zijn om zulke technologie te ontwikkelen.

Maar het lijkt me vrij waarschijnlijk te zijn dat die technologie zal ontwikkeld worden, aangekocht worden en gebruikt worden. Daar lijkt me weinig twijfel over te zijn. Dus het enige wat men dan nog 'nodig' heeft, is die autoritaire leider die er misbruik van maakt. En met al de autoritaire leiders die er reeds zijn, lijkt het me

redelijk om een toekomst voor te stellen waarin mensen in grote getale zouden onderdrukt worden, zonder een uitweg uit zo'n nachtmerrie.

Dus de klokt tikt en er is geen tijd om te wachten tot zoiets zou kunnen plaatsgrijpen. Men dient zich er nu reeds tegen te verzetten.

Tot slot, er werd aangehaald dat men kunstmatige intelligentie zou kunnen gebruiken om propaganda te 'verbeteren'. Maar er is wel een lichtpuntje want propaganda zou men eigenlijk ook kunnen tegengaan door het gebruik van kunstmatige intelligentie. Dit zou dus een wijze van verzet zijn. Men kan dit doen door met kunstmatige intelligentie te onderzoeken wat echt zou zijn en wat niet echt zou zijn. Want hoe weten wij bv. wat echt is? Hoe weten wij wie bv. de president van de VS is? Wij hebben allerlei wijzen waarop we uit informatie en uit beelden dingen afleiden om zo tot een conclusie te komen. Ditzelfde proces is mogelijk via kunstmatige intelligentie. Net zoals men nu, anno 2018, reeds kunstmatige intelligentie gebruikt om bv. voorwerpen of dieren te herkennen door de herkenning van patronen, zou men in de toekomst kunstmatige intelligentie kunnen gebruiken om te kunnen achterhalen wat waar is en wat niet waar is.

6. Waar is de toekomst naartoe?

Welke toekomst zal de mensheid te wachten staan? Het onbekende loert. Het is alsof de mensheid op een trein zit die steeds sneller en sneller rijdt. Een trein waarvan het niet geweten is waar die naartoe gaat. En waarbij het niet geweten is hoe de sporen liggen. En waarbij de meeste mensen toch relatief rustig aan boord zitten. En mogelijk omdat er weinig besef heerst over de situatie van die trein. Namelijk, dat de trein zelf een experiment is. De tijd is een experiment.

En de wereld zou een periode vol welvaart tegemoet kunnen gaan. Waarin ziekte, armoede, geweld en vervuiling steeds meer

overwonnen worden. Technologie zou dit mede mogelijk kunnen maken. Bovendien is er een wil om de wereld te verbeteren. En die is er bij sommige politici alsook bij vele anderen.

Maar natuurlijk, het is niet het opzet om hier na te gaan wat er allemaal positief zou kunnen zijn. Maar om na te gaan of er iets zeer negatief zou kunnen gebeuren. En vanaf men zich gaat focussen op een wonderbaarlijke wereld of vanaf men gaat aannemen dat het allemaal wel zal meevallen, dan denkt men niet meer na over de mogelijke rampzalige gevolgen die zouden kunnen ontstaan door de verdere ontwikkeling en toepassing van technologie op deze wereld. Aldus, om een volledig beeld te kunnen vormen omtrent potentiële implicaties die de verdere technologische vooruitgang zou kunnen voortbrengen, dient men zowel de potentieel negatieve als de potentieel positieve implicaties te aanschouwen.

En dit gebeurt zeer weinig. Men is nauwelijks bezig met de impact van mogelijke toekomstige problemen, hoe groot hun impact ook zou kunnen zijn. Er lijkt zeer weinig anticipatie te zijn van wat er te komen staat of zou kunnen te komen staan. Sommige gevaren zijn wel degelijk gekend. Er is bv. een open brief die pleit voor een verbod op autonome wapens en die getekend is door o.a. Stephen Hawking, Noam Chomsky en Elon Musk.⁹⁶ De filosoof Nick Bostrom en Elon Musk hebben reeds vraagtekens gesteld bij de verdere ontwikkeling van kunstmatige intelligentie. Maar ondertussen ontwikkelt zich al die technologie verder. En de wereld lijkt momenteel te ageren in een quasi volkomen ontkenning van die problemen. En dit terwijl we op het punt lijken te staan van een technologische explosie. En mogelijk, hopelijk niet, maar mogelijk zal blijken dat dit gebrek aan anticipatie een grote vergissing was. En dit terwijl het duidelijk zou horen te zijn dat de tijd zeer onvoorspelbaar kan zijn.

De mens kent de toekomst niet. De wereld zou een erg drastische verandering kunnen doorgaan. De technologie wordt verder ontwikkeld en aan een versnellend tempo. Die technologie zal

toegepast worden. De wereld zal complexer worden. En men dient dan met alle mogelijke risico's in die steeds complexere wereld te kunnen omgaan om een orde te behouden en om mogelijke rampen te voorkomen. En er lijkt helemaal geen garantie te zijn dat dit het geval zal zijn. En die garantie is er al zeker niet in een wereld die haar eigen problemen niet kan overwinnen.

En toch is wat er nu plaatsgrijpt een *laisser-faire* aanpak. Men blijft verder technologie ontwikkelen waarvan vermoedt wordt dat het de wereld zeer sterk zou kunnen veranderen, zoals bv. het geval is omtrent kunstmatige intelligentie. En de aanpak die wordt genomen is om ten eerste zulke ontwikkelingen niet te stoppen. En ten tweede om enige voorzorgsmaatregelen te nemen om zo gaande weg te zien hoe al die technologie uiteindelijk de wereld zou veranderen.

En eigenlijk is die *laisser-faire* aanpak er niet slechts omtrent technologie. Ze lijkt er ook te zijn omtrent cultuur en omtrent het economische systeem.

De mensheid heeft geen doel voor ogen. Zal kunstmatige intelligentie zorgen dat de mens ooit voorbij gestreefd wordt in intelligentie en zal de mens de fakkel overdragen? Zal de kloof tussen arm en rijk nog groeien als de meer financieel gegoeden kunnen gaan beschikken over veel meer mogelijkheden? Zouden regeringen nog te vertrouwen zijn als ze zeer krachtige technologie ter hun beschikking hebben? Waar willen wij naartoe?

7. Het scenario van de toekomst

De toekomst lijkt zowel beloftevol als risicovol als radicaal anders te kunnen zijn. Daarom lijkt het al te absurd dat men eigenlijk geen echte ideologie heeft betreffende de toekomst. Althans, wat de heersende ideologie lijkt te zijn, is om de verdere technologische ontwikkeling volkomen toe te laten, mits een zekere voorzichtigheid. En om dan te zien in wat voor wereld we zouden terecht komen. Misschien dat we dit uitgangspunt niet als onze

ideologie zou neigen te aanzien, maar als het inderdaad zo zou zijn dat de mensheid een verder verloop zou kennen dat in lijn ligt met die ideologie, dan kan het evenzeer een ideologie genoemd worden. Het lijkt immers onredelijk te zijn om te stellen dat zo'n verder verloop in grote mate volgt uit systemen. Want men zou wel kunnen stellen dat er een systeem is waarin wetenschappers betaald worden om nieuwe ontdekkingen te maken die kunnen dienen voor bedrijven en voor regeringen opdat zij die technologie kunnen gaan toepassen. Opdat de economische en politieke macht zou leiden tot de verspreiding en commercialisering van die technologie opdat er een verdere integratie plaatsgrijpt van de wereld, samenleving en mens met die technologie. Alsof ons verder verloop reeds bepaald is. Maar vanaf men begrijpt dat er eigenlijk een mogelijkheid is om anders om te gaan met technologie opdat de wereld een ander verloop zou kunnen kennen, dan lijkt het volkomen onzinnig om aan te nemen dat een systeem het reeds voor ons zou bepalen. Dus kan men evenzeer het huidige verloop als een ideologie aanzien.

Daarom dat het zo onzinnig lijkt dat wij geen keuze trachten te vormen omtrent onze verdere toekomst. Wat mij zinnig zou lijken, is dat er wereldwijd debatten worden gehouden omtrent de mogelijkheden die er zijn en die we kunnen nastreven of vermijden. Het lijkt volkomen absurd dat de mens eigenlijk in een positie is om de verdere ontwikkeling van technologie, de economie en de politiek te beïnvloeden, en dat we tegelijkertijd in grote mate passief lijken toe te kijken. Het is haast alsof er een God zou zijn die zou zeggen: "Gij zult niet kiezen, gij zult slechts wat reguleren tot de hoogtechnologische toekomst uw verdere lot zal inluiden." Maar we hebben een keuze. We kunnen in zekere mate inzien wat we dienen te doen en te laten om een bepaalde toekomst te kunnen bekomen. Technologie alleen hoeft niet de toekomst van de mens in te luiden. Wij kunnen de toekomst van de mens inluiden. Wij hebben nu nog de mogelijkheid om dat te doen. Want als wij technologie vrij ongehinderd onze toekomst laten

inluiden, dan zou dat haast tot eender welk scenario kunnen leiden. Misschien dat wij aanwezig mogen zijn bij het bepalen van het verdere verloop van de toekomst. Misschien dat wij als mens op die wijze mogen bestaan en kunnen bestaan.

En één zeer voorname vraag die er mij lijkt te kunnen gesteld worden is: willen wij bewuste kunstmatig intelligente wezens toestaan op Aarde?

Hier is nog een andere voorname vraag: willen wij automatisering ongeremd toepassen in de economie?

Als vele mensen doorheen de wereld een andere samenleving zouden wensen dan diegene die er neigt te komen, dan zou dit dienen besproken te worden in debatten en politiek.

Nu is het moment waarop dit dient te gebeuren. Want als men niets doet, dan kan er een radicaal andere wereld ontstaan. En dat kan zeer snel gebeuren. Omdat de technologie eraan komt. En alhoewel de huidige technologie al voor grote veranderingen heeft gezorgd, toch lijkt de technologie die eraan komt nog voor veel grotere veranderingen te kunnen zorgen. En dan valt het te bevragen of men wel aan de zijlijn kan blijven staan om zo toe te kijken hoe die technologie de wereld zou veranderen. Het lijkt me dat een ander paradigma ten zeerste dient aangereikt te worden.

8. De halt aan technologie

De verdere ontwikkeling van technologie en haar toepassing kan een enorme impact hebben op de mensheid. Al wat die technologie kan mogelijk maken, is als een enorme macht waarover men zal kunnen gaan beschikken. En vaak lijkt het me zo te zijn dat hoe groter de macht is, des te positiever of negatiever de gevolgen kunnen zijn. Kernenergie is zo'n duidelijk voorbeeld. Het kan dienen als een enorme bron van energie. Maar het kan ook leiden tot de vernietiging van quasi alle leven op Aarde bij een kernoorlog. Het is afhankelijk van hoe het toegepast wordt. En hoe groter de negatieve gevolgen zouden kunnen zijn, hoe meer men

erop dient te kunnen vertrouwen dat die macht niet zal gebruikt worden, opzettelijk of onopzettelijk, op een wijze die destructief zou zijn voor de mensheid. Zal men hierop kunnen vertrouwen? In principe is dit nog ongeweten want de toekomst is nog niet gekend. Maar als men wacht met het trachten te beantwoorden van die vraag dan zou het te laat zijn indien zou blijken dat men niet kon vertrouwen op een redelijke toepassing van die potentieel gevaarlijke technologie. En dan dient men ook de vraag te stellen: kan men wel op voorhand beantwoorden of technologie door ons zou toegepast worden op een wijze die niet zou leiden tot erg negatieve gevolgen?

Men heeft altijd geprobeerd om de toepassing van technologie te controleren opdat de macht die ontstaat door die technologie ons zou dienen in plaats van ons te kwellen. Dat was het paradigma. En dat paradigma lijkt er nu nog te zijn. Als men één bepaalde technologie zou vinden waarvan men zou kunnen inzien dat het niet redelijk zou zijn om op voorhand aan te nemen dat de toepassing van die technologie veilig zou kunnen gebeuren, dan kan men dat paradigma uitdagen.

En de twee teksten waaruit dit het duidelijkst blijkt, lijken me “De wet van dictator Murphy” en “Pandora’s doos” te zijn. Daaruit lijkt het voor mij te blijken dat als men de werking van deze wereld en dit huidige systeem in acht neemt, dat de toepassing van die technologie dan zeer gevaarlijk zal zijn.

9. Prioriteit van belangen

Zelfs wanneer mensen zouden akkoord zijn dat sommige technologie zou leiden tot grote gevaren die moeilijk te vermijden zijn, dan denk ik dat sommige van hen alsnog zouden willen dat die technologie zou ontwikkeld worden. Omdat ik denk dat vele mensen hardnekkig liever die nieuwe technologie zouden willen dan te leven in een wereld waarin die technologie nooit zou ontwikkeld worden.

Maar wat voor mensheid willen wij hebben? Wat achten wij als het grootste belang? Is het voor ons van het grootste belang dat de mens en de natuur hier op Aarde kan overleven en gedijen? Of willen wij dit op het spel zetten? Is dit wat er zal gebeuren? Gaan wij dit op het spel zetten?

10. Een nieuw tijdperk?

Onze planeet heeft in haar geschiedenis tal van grote omwentelingen gekend. Er was eerst het ontstaan van het leven, miljarden jaren geleden. Dan was er de Cambrische explosie waarin er een explosie was van dierlijk leven. Veel later en veel recenter kwam de mens die met beschavingen en technologie de wereld omarmde. Ik denk dat de mogelijkheid bestaat dat wij zo'n nieuwe omwenteling tegemoet gaan. Dit zou dus een gebeurtenis zijn waarvan de impact ongekend groot zou zijn.

Nu lijken vele mensen nog meer bezig te zijn met de impact dat het heden heeft op hen en de wereld. Maar op een gegeven moment zal de nakende toekomst voor des te meer mensen zich krachtig kunnen gaan openbaren.

Als wij inderdaad voortgaan met de ontwikkeling en toepassing van al die technologie die zal mogelijk worden, dan lijken wij een nieuw tijdperk te zullen ingaan. En het gaat hier volgens mij dan over een tijdperk waarvoor men zich helemaal niet kan voorbereiden. Dit zal bv. het geval zijn wanneer er kunstmatig intelligente wezens zouden zijn. De interactie met hen zou ons kunnen veranderen. Hun interactie met de wereld ook. Dit zal ook het geval zijn wanneer mensen hun hersens beginnen te integreren met technologie. We zouden (haast) andere wezens worden. En wat dan met genetische modificatie van de mens? Of van andere wezens? Wat zou er allemaal wel niet kunnen gecreëerd worden? Dit lijkt het eindpunt te zijn van die 'vercultivering', namelijk, dat men quasi oneindig veel richtingen kan uitgaan door het gebruik van technologie. En als men dat dan zou doen dan zou dit de wereld compleet veranderen. En het zou niet gaan over een proces

dat onder controle zal zijn, misschien wel enigszins, maar de verandering zou zo radicaal kunnen zijn dat de wereld er zelf simpelweg niet op voorbereid is. En of we dit zouden overleven... dat blijft het grote vraagteken.

11. Genesis

Laat me dan even aannemen dat het bv. met kunstmatige intelligentie volkomen fout gaat lopen en dat we de controle volkomen gaan kwijtraken. En dat er in plaats daarvan kunstmatig intelligente wezens zouden ontstaan die belust zijn om de mensheid onschadelijk te maken of uit te roeien. En dat die wezens dan de ruimte intrekken, belust op verovering.

Laat me zelfs aannemen dat het nog erger is, namelijk, dat dit scenario regelmatig voorkomt doorheen het universum opdat zelfs een groot deel van het universum uiteindelijk zou kunnen bezaaid zijn met zulke kunstmatige intelligentie die belust is op verovering. Wat dienen we dan te doen?

We zouden de ruimte kunnen intrekken om te overleven wanneer het hier op Aarde volkomen fout loopt. Maar als die kunstmatige intelligentie belust is op verovering en ook de ruimte zou intrekken, dan zijn we waarschijnlijk nog steeds gedoemd.

We zouden echter ook het leven kunnen trachten te verspreiden door micro-organismen te zenden naar allerlei planeten waarop leven zou kunnen gedijen in de hoop dat het leven zich daar zou verspreiden. Maar dit plan is ook riskant. Want misschien zou er op die planeten uiteindelijk ook destructieve kunstmatige intelligentie neigen te ontstaan. En dan zou men net zulke destructieve kunstmatige intelligentie helpen te verspreiden.

We zouden echter ook kunnen proberen om kunstmatige intelligentie te verspreiden. Het zou bv. kunnen gaan om robotjes die men de ruimte instuurt in een ruimtesonde, op weg naar andere planeten. Die robotjes zouden dan kunnen beschikken over kunstmatige intelligentie die als goedaardig wordt geacht. Het zou

dan de bedoeling zijn dat die robotjes erin slagen om op zo'n planeet een beschaving te ontwikkelen vol goedaardige kunstmatige intelligentie. Zo zou men mogelijk het universum een beetje kunnen besmetten met zulke goedaardige kunstmatige intelligentie. Indien men dit in de toekomst zou kunnen doen, dan zou er alsnog wat hoop zijn dat de goedheid en liefdevolheid een toekomst kent wanneer wij (mensen en liefdevolle kunstmatig intelligente wezens) ten onder zouden gaan. Maar het is niet zonder risico. Men zou slechts enige garantie kunnen hebben over het succes wanneer men zo'n project reeds grondig zou getest hebben. En zolang er weinig garantie van succes is, is er de kans dat het project op andere planeten net zou aanleiding geven tot destructieve vormen van kunstmatige intelligentie.

Het lijkt ook allemaal naar het zoeken naar oplossingen om het noodlot te mijden terwijl dat noodlot nooit zou mogen kunnen ontstaan.

Enkele voorstellen

In dit laatste hoofdstuk wens ik nog enkele alternatieve pistes te schetsen die men zou kunnen uitgaan op deze wereld. Het is dan steeds de bedoeling om de gevaren die gepaard gaan met technologie en haar toepassing, in te dijen.

Misschien is het eerste voorstel hierin wel het minst realistische voorstel. Maar elk voorstel biedt ook een interessante denkpiste.

1. Een alternatieve wereld

Aangezien de verdere ontwikkeling van bepaalde technologie helemaal geen gegarandeerde veiligheid lijkt te kunnen bieden en tegelijkertijd wel grote risico's lijkt in te houden, valt er te bevragen of men niet beter stopt met die ontwikkeling van die bepaalde technologie. Ik wens één mogelijke wereldvisie aan te bieden waarin dat mogelijk zou zijn...

Eén voorstel om de verdere ontwikkeling van kunstmatige intelligentie tegen te houden, was om wetenschappelijk onderzoek naar die technologie te verbieden. Maar dit lijkt niet echt een oplossing te kunnen zijn. Als één natie het wel zou doen, dan zou een andere natie zich kunnen bedreigd voelen en het ook willen ontwikkelen opdat de ene natie geen technologische voorsprong zou krijgen tegenover een andere. Daarnaast, zelfs al zou elke natie instemmen met een verbod op de ontwikkeling van die technologie en dat verbod ook respecteren, dan nog zou quasi elke persoon op Aarde zich kunnen bezighouden met het onderzoeken van kunstmatige intelligentie. Het enige wat men er immers voor nodig heeft, is een computer. Dus het lijkt zeer moeilijk om de ontwikkeling van die technologie te voorkomen zolang mensen toegang hebben tot computers. Daarom wens ik een wereldvisie aan te bieden waarin computers, in de mate van het mogelijke, niet langer zouden bestaan.

En dit hoeft geen humanitaire ramp te zijn. Ook zonder computers kan de mens in staat zijn om tal van producten te maken. Via chemie én zonder computers, kan men in staat zijn om bv. medicatie te maken. Maar ook bioplastic en biobrandstof of batterijen. Dus ook moderne landbouw zou nog steeds mogelijk zijn. Dus mensen zouden kunnen voorzien zijn van hun nodige medicatie en hun nodige voedsel. Alles basisbehoeften lijken te kunnen vervuld worden. Aangenomen dat er voldoende energie beschikbaar is.

Dus men zou dan een energiebron nodig hebben waarbij geen computers hoeven aan te pas te komen. Windenergie is een mogelijkheid maar zal niet alle nodige energie kunnen voorzien. Brandstoffen op basis van planten zijn ook een mogelijkheid. Maar ook hier valt er te bevragen of er voldoende biomassa zou zijn om alle nodige energie te kunnen voorzien. Zonne-energie is ook een mogelijkheid, aangenomen dat men zulke zonnepanelen kan maken zonder gebruik te maken van computers. Geothermische energie is ook een mogelijkheid. Deze wordt nu slechts gewonnen op plaatsen waar die warmte kan gewonnen worden op een relatief kleine diepte, nabij breuklijnen. Men kan dieper boren maar dit verhoogt ook de kost. En dan blijft er nog nucleaire energie over. Wat momenteel zowel mogelijk is met nucleaire reactoren op basis van uranium of thorium. Maar het valt te bevragen of eender welke nucleaire reactor kan werken zonder gebruik te maken van computers. Dit hoeft misschien geen probleem te zijn. Men zou immers zulke kerncentrales kunnen beveiligen opdat de computers die daar worden gebruikt zeer sterk beveiligd zouden zijn tegen diefstal.

Dus ook zonder het gebruik van computers of quasi zonder het gebruik van computers lijkt het mogelijk te zijn om de nodige energie, voedsel en producten te produceren.

Maar dan dient men ook nog een sterke garantie te hebben dat niemand nog over diens huidige computer zal beschikken. Dit zou kunnen mogelijk zijn door mensen te verhuizen in zones waarvan

het geweten is dat ze vrij zijn van computers.

Het zou kunnen gaan om kleine gemeenschappen die wereldwijd zichzelf van voedsel voorzien. Men zou zich een dorp kunnen voorstellen met een beperkt aantal inwoners. Met landbouw rondom dat dorp. En met bv. een kerncentrale en industrie tussen verscheidene van zulke dorpen. Opdat die dorpen over al het nodige zouden beschikken.

Zo'n relatief kleine gemeenschap is interessant omdat men dan in zo'n gemeenschap zelf kan nagaan of er verdachte activiteit is. En in zo'n kleine gemeenschap zou het quasi onmogelijk zijn om zelf computers te ontwikkelen.

En er zouden wereldwijd zulke dorpen kunnen bestaan opdat alle mensen of quasi alle mensen in zulke dorpen zouden leven. En elk dorp zou kunnen omringd zijn door een muur opdat er een controle kan zijn van wie en wat er binnen komt. En naties zouden niet langer bestaan.

En daarnaast zouden er organisaties zijn die geregeld controleren of er in andere dorpen verdachte activiteit is. Waarbij er dan bv. afgevaardigden zijn uit verscheidene dorpen om andere dorpen te controleren. Zo is er niet alleen een zekere controle over de activiteit van de individuele dorpelingen maar ook over de activiteit van de gemeenschap.

En dit is allemaal voor het 'grotere goed'. Aldus, er wordt gerechtvaardigd dat er zulke controle is opdat mensen wereldwijd over de garantie zouden kunnen beschikken dat de wereld inderdaad niet opnieuw kan neigen naar de ontwikkeling van bepaalde technologie.

Maar mensen zouden zich vrij kunnen bewegen. Ze zouden zich slechts elke keer moeten laten controleren wanneer ze een dorp binnen gaan of buiten gaan. Opdat er geen computers zouden kunnen binnen gesmokkeld worden.

Daarnaast zou er in elk dorp een democratie kunnen zijn. En elke

dorpeling zou kunnen vrij zijn om te kiezen wat voor arbeid die doet. Het zou de bedoeling zijn om mensen zoveel mogelijk vrijheid te geven maar zonder de controle over de wereld ook maar enigszins te compromitteren.

Wetenschappelijk onderzoek blijft mogelijk. Maar als er gebruik zou worden gemaakt van computers, dan zou er in zulke centra ook een sterke controle dienen te zijn opdat men kan nagaan dat men geen technologie ontwikkelt die gevaarlijk zou zijn voor de mensheid. Net zoals men zou dienen te zorgen dat die computers worden gebruikt niet zouden verspreid raken.

En men zou kunnen trachten om een wereldwijde alliantie te vormen zodat het onredelijk is dat enkele dorpen zouden samenspannen om op veroveringstocht te gaan... want dan zou de rest van de wereld zulke pogingen tot verovering kunnen tegengaan.

Er zouden dus bepaalde wetten zijn die universeel aanvaard worden en waarvan nooit zou mogen afgeweken worden. Opnieuw, allemaal voor het grotere goed. Maar er zou geen wereldregering nodig zijn om dat te bekrachtigen. Men zou bij elkaar controleren of iedereen het nastreeft. En in het geval van een overtreding zouden andere dorpen de orde dienen te herstellen.

Ook zou er een zekere controle zijn op de grootte die elk dorp mag hebben en op de grootte van de totale wereldbevolking opdat er ook hier stabiliteit zou zijn.

Zo'n wereld zou slechts succesvol zijn wanneer die quasi onmogelijk ineen zou storten. Aldus, de stabiliteit staat voorop. Opdat men zou begrijpen dat wanneer die wereld zou instorten, men opnieuw het pad vol gevaarlijke technologie kan inslaan.

Dit is slechts één mogelijke visie. En er kunnen vast vele verbeteringen aan gemaakt worden. Dit is slechts een schets. Maar deze visie lijkt wel al aan te geven dat elk individu een goede levensstandaard en een behoorlijke vrijheid zou kunnen behouden

in zo'n andere wereld. En het besef dat dit mogelijk is, kan belangrijk zijn.

Bovendien mag er opgemerkt worden dat een wereld zonder computers niet alleen de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie zou kunnen voorkomen. Maar ook de ontwikkeling van de mens tot cyborg. Of genetische modificatie. Of minuscule robotica.

Er mag zelfs opgemerkt worden dat als men in zo'n wereld toch (bewuste) kunstmatige intelligentie zou willen ontwikkelen, dat dit dan veel veiliger zou kunnen zijn. Omdat die wereld nog niet bezaaid zou zijn met een internet en met talloze computers waarlangs zulke kunstmatige intelligentie zou kunnen functioneren.

Maar als men naar zo'n andere wereld zou evolueren, dan geeft men sowieso veel op. Men geeft bepaalde technologie en bepaalde vrijheden op. En ik denk niet dat vele mensen zelfs die wereldvisie zouden willen nastreven. Noch lijkt het er nu ook maar enigszins op dat de wereld in die richting zou kunnen evolueren.

2. Natuurlijke technologische selectie

Doorheen de geschiedenis is er nooit echt een sterke selectie geweest omtrent welke technologie te ontwikkelen. Wij lijken min of meer alle technologie te ontwikkelen, zelfs wanneer die bepaalde technologie zou kunnen leiden tot desastreuze gevolgen. Denk bv. aan de zovele wapens die ontwikkeld zijn. Hun ontwikkeling leidt tot de mogelijkheid van oorlogsvoering met chemicaliën, kernwapens, biowapens, drones, autonome wapens, enz.

En met de krachtige technologie van de toekomst zouden er tal van nieuwe gevaren kunnen opduiken. Het gebrek aan een selectie in onze ontwikkeling van technologie, lijkt dan ook een somber toekomstbeeld te schetsen. Wij kunnen ons een toekomst inbeelden met autonome wapens die gebruik maken van kunstmatige

intelligentie. Of een toekomst met drones, niet groter dan een insect, geladen met een dodelijk gif. Of misschien een toekomst met genetisch gemodificeerde virussen en bacteriën die verspreid worden door één of andere sinistere organisatie.

En eigenlijk omvat het sombere toekomstbeeld omwille van onze niet-selectieve technologische ontwikkeling nog veel meer gevaren. Het gaat niet slechts over wapens. Wij kunnen ook stilstaan bij de gevaren van de ontwikkeling van bewuste kunstmatig intelligente wezens, veel intelligenter dan ons, en resistent tegen bv. biologische oorlogsvoering. Maar ook wanneer zulke wezens zich nooit zouden bezighouden met oorlogsvoering, kan men stilstaan bij de radicale transformatie die onze wereld zou kunnen doorgaan omwille van hun impact op de wereld. En ook dan kan men bevragen of dat wel wenselijk is.

Daarenboven zijn er nog de gevaren omtrent de verdere automatisering van de economie. Met robotica die een steeds grotere verscheidenheid aan taken op zich kan nemen ‘dankzij’ verdergaande kunstmatige intelligentie, terwijl de kost van zulke robotica steeds goedkoper zou kunnen worden. Met het mogelijke gevolg dat er grotere werkloosheid en grotere vervreemding zou ontstaan in de samenleving. Er zou een wereld kunnen gecreëerd worden die niet langer aanvoelt als hun wereld. Want zij zouden tegen hun wil opzij kunnen geschoven worden terwijl grote corporaties hun grip op de economie zouden kunnen versterken. Mensen zouden des te overbodiger worden als werkkraft in die economie. Zulke ontwikkeling zou zelfs een uitnodiging kunnen zijn voor een autocraat die een sterke machtsgreep doorvoert omdat hij van mening is dat zijn bevolking haar macht heeft verloren. En protest van die bevolking zou in zijn ogen niet meer hoeven te zijn als een grap omdat de bevolking toch nog nauwelijks nodig is in de economie. Net zoals dat het geval kan zijn in zijn leger. Want zo’n leider zou dan zijn bevolking kunnen onderdrukken door gebruik te maken van autonome wapens die loyaal aan zijn zijde staan.

Zelfs technologie die ons de belofte lijkt te maken van onze eigen ‘upgrade’, lijkt evenzeer misleidend te kunnen zijn. Want stel dat we bv. ons een toekomst inbeelden waarin mensen hun hersens hebben geïntegreerd met computerchips. Op het eerste gezicht zou men zich dan kunnen inbeelden dat we zo een upgrade hebben kunnen bereiken van ons geheugen en ons rekenvermogen. Maar een tweede blik op die wereld zou kunnen duidelijk maken dat zulke ingrijpende technologie onze eigen natuur radicaal zou kunnen veranderen. Wij zouden ernstig kunnen bevragen of men zich na zulke ingrijpende verandering nog in het rijk van de mens bevindt. Want misschien zou men zich eerder gaan gedragen en ervaren als een cyborg die radicaal verschillend is en bevreemdend is voor de natuurlijke mens. En zo zou men de wereld opnieuw in een andere realiteit werpen omdat men simpelweg weigert om een selectie door te voeren in onze ontwikkeling, en eigenlijk ook onze toepassing, van technologie.

Gelijkaardige bedenkingen kunnen er zijn omtrent genetische modificatie van mensen. In de toekomst, wanneer onze kennis van de menselijke genetica nagenoeg perfect is, zou men kunnen menen dat men zonder gevaren de mens kan aanpassen richting zijn verdere perfectie. Als men het echter zou toelaten om zulke genetische modificatie toe te passen, dan zou men evenzeer nieuwe soorten of rassen kunnen creëren omwille van genetische modificatie die steeds radicaler zou kunnen worden. En dan kan men bevragen of het werkelijk wenselijk is om ons te lanceren in de richting van zo’n hyperreëel scenario.

Natuurlijk, er zullen wel keuzes gemaakt worden. Er zal zeker getracht worden om bepaalde technologische toepassingen te verbieden. Maar niet alle technologische ontwikkelingen die omstreden zijn, zullen daarom ook verboden worden. Er lijkt bv. geen enkele garantie te zijn dat men de verdergaande automatisering, chips in de hersens of zelfs autonome wapens uiteindelijk zou verbieden. En tegelijkertijd lijkt het redelijk te zijn om aan te nemen dat regeringen en corporaties die nieuwe

technologie zullen blijven ontwikkelen net zoals ze dat nu doen. En wij zouden er zelfs geen weet van kunnen hebben. Het zou kunnen gebeuren in het geheim. Dus wij worden reeds getrokken in de richting van een wereld die radicaal verschillend is en mogelijk niet naar onze goesting zou zijn. En dat is nu reeds volop gaande.

Met een systeem dat die niet-selectieve technologische ontwikkeling ondersteunt, lijkt het twijfelachtig te zijn dat ditzelfde systeem ook onze redding zal zijn. En als politici dan niet onze reddende engelen zullen zijn, dan lijkt het noodzakelijk te zijn dat wij, als mensheid op deze wereld, actie ondernemen. Wij zouden een revolutie dienen te bekomen die ons weg kan sturen van ons nakend lot.

Wat dient er dan te gebeuren?

Er zou vooraleerst een bewustwording dienen plaats te grijpen omtrent de onvermijdelijke gevaren die gepaard gaan met de ontwikkeling van bepaalde technologie. Eigenlijk net zoals er een bewustwording heeft plaatsgegrepen omtrent de opwarming van de Aarde. Een bewustwording die zeer goed geslaagd is. Er zijn nog mensen die vast de opwarming van de Aarde blijven ontkennen, er zijn vast mensen die er nog nooit van gehoord hebben. En er zijn er vast ook die menen dat de problemen die gepaard gaan met de opwarming van de Aarde helemaal niet zo groot zijn. Maar er vast misschien te stellen dat de meerderheid van de bevolking op Aarde begrijpt of gaat begrijpen dat de opwarming van de Aarde dient bestreden te worden. En dan is de bewustwording succesvol.

Het zou dus kunnen dat men ook zo'n bewustwording kan bekomen omtrent die technologische gevaren. Maar er lijkt zich wel een moeilijkheid voor te doen. Bij de opwarming van de Aarde zijn er namelijk vele wetenschappers die verklaren dat de opwarming van de Aarde een ernstig probleem is. Als die wetenschappers er niet waren dan was het veel moeilijker om mensen te overtuigen van die probleemsituatie.

Echter, het lijkt zeer moeilijk om wetenschappers te vinden die met haast onweerlegbare data kunnen aantonen dat de ontwikkeling van bepaalde technologie zal leiden tot grote catastrofes. Natuurlijk, evenmin zal men wetenschappers kunnen vinden die kunnen aantonen dat er niet zulke catastrofes zullen plaatsgrijpen. Dat is de kern van de hele kwestie. Het is onbekend of het zal gebeuren en als men het wilt wagen, dan neemt men de gok in de naam van de mensheid die de gevolgen zal moeten dragen wanneer het fout loopt. Maar het kan natuurlijk moeilijk worden om bij mensen, waaronder politici, zo'n bewustwording te bekomen als er geen wetenschappers zijn die aan hun zijde staan.

Toch hoeft dit niet te betekenen dat zo'n bewustwording niet zou neigen plaats te grijpen. Het zou bv. kunnen dat er in de nabije toekomst een catastrofe plaatsgrijpt die te maken heeft met de ontwikkeling van die nieuwe technologie. Misschien een kunstmatig virus dat uit een lab ontsnapt. Misschien zullen er onschuldige slachtoffers vallen door een wapen dat autonoom handelt. Of misschien raken mensen meer en meer vervreemd van een wereld vol automatisering. Er kan van alles misgaan. En dat zou bij mensen wel voor de herkenning kunnen zorgen dat die nieuwe technologie een groot probleem is dat dient bestreden te worden.

Natuurlijk dient men niet te wachten tot er iets misgaat. Reeds nu zou het van het grootste belang zijn dat iedereen een steentje zou bijdragen tot de verspreiding van zulke bewustwording opdat men des te sneller toekomstige problemen zou kunnen vermijden. Uiteindelijk is het evident dat zo'n bewustwording dient te gebeuren omdat mensen nu eenmaal dienen ingelicht te worden omtrent de gevaren die technologie met zich meebrengt.

Maar zelfs wanneer zo'n wereldwijde bewustwording succesvol zou zijn, zou er meteen een nieuw probleem kunnen opduiken: er zouden zeer diverse meningen kunnen ontstaan omtrent de kwestie van onze verdere technologische ontwikkeling. En dit is opnieuw een groot verschil met het probleem van de opwarming van de

Aarde. Er lijkt haast niemand te zijn die in volle ernst wenst dat er zo'n opwarming van de Aarde is. En hierdoor is het des te makkelijker om vrij sterke eenstemmigheid te bekomen tegen de opwarming van de Aarde.

Echter, de ontwikkeling van risicovolle technologie kan toch evenzeer aantrekkelijk zijn voor tal van mensen. Kunstmatige intelligentie kan bv. vast leiden tot desastreuze gevolgen maar toch zouden tal van mensen erop kunnen staan wachten. En dat lijkt evenzeer zo te zijn omtrent computerchips in de hersens, onze eigen genetische modificatie of de verdere automatisering van onze economie.

Mensen lijken vooruitgang te willen en technologie lijkt een manier te zijn waarmee men het kan bereiken. En dat lijkt op zich ook niet onredelijk te zijn. Maar tegelijkertijd, lijken we dan ten eerste te moeten bevragen hoe we dan technologie kunnen gebruiken om ook daadwerkelijk vooruitgang te bekomen in plaats van een wereld vol gevaren en vervreemding.

Hoe kan men dan eenstemmigheid bekomen als een deel van de mensen op Aarde staat te springen om bepaalde technologie te omarmen terwijl anderen eerder neigen te panikereren?

Ergens lijkt men dan een synthese te moeten maken tussen de these en de antithese.

Eén bepaald vooruitzicht dat bv. aantrekkelijk kan zijn, is de verhoging van de menselijke intelligentie. Wat op zich ook niet verkeerd lijkt te zijn. Wij lijken zeker dankbaar te mogen zijn dat onze eigen evolutie ons heeft gezegend met die hersens die tot zoveel in staat zijn. Maar een verhoging van onze menselijke intelligentie kan op tal van wijzen bekomen worden. Men hoeft daarvoor nog geen computerchips onder de schedelpan te steken. Want zulke integratie met technologie zou ook een zeer ingrijpende impact kunnen hebben op hoe men 'mens' is. Er valt meteen te bevragen of de toepassing van zulke technologie niet zeer snel zou kunnen leiden tot zeer ander gedrag. Gedrag dat

misschien al snel niet langer zo menselijk lijkt omdat het zo onnatuurlijk zou zijn voor diegenen die niet zulke computerchip onder hun schedelpan hebben. Maar is er dan geen natuurlijkere wijze om onze intelligentie te verhogen?

Misschien wel. Dat kan vast op tal van wijzen bekomen worden. Misschien zou men zelfs kunnen gebruik maken van onze toekomstige kennis van onze genetica om ervoor te zorgen dat men bepaalde genen die geassocieerd kunnen worden met een hogere intelligentie, zouden kunnen doorgegeven worden. In een tijdperk waarin onze kennis van onze genetica haast waterdicht wordt, zou men haast zonder risico bepaalde genetische modificatie van de mens kunnen toestaan.

Tegelijkertijd zou men kunnen bevragen of genetische modificatie van de mens zelf niet erg gevaarlijk is of erg ongehoord is omdat het misschien evenzeer zou kunnen leiden tot een zeer ingrijpende wijziging van de mens opdat men de mens misschien evenzeer niet langer mens zou kunnen noemen.

En dat lijkt ook een geldig standpunt te zijn. Men zou dan ook de genetische modificatie van de mens zeer sterk kunnen inperken. Het lijkt bv. niet in handen van de ouders te mogen liggen. Als ouders bv. met opzet hun kind zouden laten geboren worden met het syndroom van Down en als die ouders dan later aan hun kind zouden vertellen dat ze dat met opzet deden, dan lijkt het niet uitgesloten te zijn dat het kind akkoord zou zijn met die beslissing van die ouders. Maar dat wil niet zeggen dat die ouders het recht hadden om die beslissing te maken. En dit lijkt ook te gelden voor het karakter en de persoonlijkheid. Die lijkt men niet te mogen beïnvloeden door genetische modificatie omdat die keuze niet bij hen lijkt te mogen liggen. Dit lijkt zelfs te gelden voor het beïnvloeden van schoonheid. Het lijkt bv. op zich niet fout te zijn dat de ouders een mooi kind zouden wensen. Maar de keuze van het uiterlijk van het kind, lijkt geen persoonlijke beslissing van de ouders te mogen zijn.

Als er dan al genetische modificatie van de mens zou toegelaten worden, dan lijkt men die genetische modificatie hoeven te baseren op algemene principes i.p.v. individuele principes. Dus de genetische modificatie van het nageslacht zou dan niet in handen liggen van de ouders. Net zoals het geen individuele beslissing van een natie mag zijn. Althans, een natie zou dan wel de genetische modificatie dienen te reguleren, maar die staat zou dan dienen te handelen op basis van algemene principes. Principes die een onafhankelijk bestaan zouden dienen te hebben. En die principes zou men dan kunnen halen uit de evolutie, aldus, uit de natuur.

Als men bv. kijkt naar onze evolutie van mensaap tot mens, dan lijkt die evolutie te hebben geleid tot een hogere intelligentie. Zoals duidelijk is aan de groei van onze hersens doorheen onze evolutie van mensaap tot mens. En misschien is er dan enige reden om zulke technologie wel toe te staan omdat ze niet sterk lijkt in te gaan tegen de natuur. En zo kan men dus een antwoord geven op die wens voor onze verhoogde intelligentie. Men zou dit kunnen mogelijk maken zonder computerchips onder onze hersenpan. Men zou kunnen trachten om een evolutie van de mens te bekomen, via genetische modificatie, die een nabootsing is van de natuurlijke evolutie.

Die natuurlijke evolutie lijkt evenzeer als een richtlijn te kunnen gelden omtrent de beïnvloeding van de persoonlijkheid of van het uiterlijk. Onze evolutie lijkt bv. te hebben geleid tot een grote diversiteit in het uiterlijk van de mens. Dus als wij die natuurlijke evolutie willen nabootsen dan zou het niet toegelaten zijn om zelf bepaalde uiterlijke kenmerken van de mens eruit te wieden via genetische modificatie aangezien de natuur dat ook niet heeft gedaan.

Door zulke beslissingen te nemen, kan men onnatuurlijke gevolgen trachten te vermijden terwijl men toch bepaalde toepassingen van technologie zou toelaten in de naam van de vooruitgang. Het zou ons ook kunnen weg leiden van een gretig gebruik van technologie naar een nederiger en wijzer gebruik van zulke krachtige

technologie.

Dit zou natuurlijk op een bepaalde censuur van technologie kunnen lijken. En dat is het uiteraard ook. Maar men lijkt te moeten kiezen. Dit is wat het huidige systeem onvoldoende lijkt te doen en onvoldoende lijkt te gaan doen. En dat resulteert ook in censuur, en wel een censuur van de wereld. Als mensen bv. ooit massaal een wereld zonder kunstmatige intelligentie zouden wensen, dan baat het natuurlijk niet dat men nu massaal onderzoek doet naar kunstmatige intelligentie en dan baat het ook niet dat men nu reeds massaal kunstmatige intelligentie toepast. Het is dan alsof men die wereld zonder kunstmatige intelligentie censureert. Uiteindelijk lijkt men die wereld te verbieden via die vrije ontwikkeling van technologie. Opdat de vrije ontwikkeling van technologie uiteindelijk ook leidt tot de dominantie van bepaalde technologie over ons en de wereld, zonder dat wij ervoor kunnen kiezen... omdat wij niet kunnen kiezen wat voor technologie er ontwikkeld wordt en toegepast wordt op ons en onze wereld.

Als wij daarin wel een keuze willen, dan lijken wij dienen te kiezen welke technologie we ontwikkelen en toepassen. En de toepassing van technologie die in lijn ligt met een natuurlijke ontwikkeling, lijkt mij zo'n mogelijke keuze te zijn omdat men zo een zekere controle lijkt te kunnen behouden in het vooruitzicht dat de mens heeft over de toekomst. Als men dit niet kan bekomen door een drastische wijziging van het huidige systeem, dan lijkt men het vooruitzicht van de mensheid te kunnen gaan opdringen aan de mens door de dominantie van onnatuurlijke technologie op de mens en wereld.

Als mensen zich op deze wereld massaal zouden bewust worden van de noodzaak om actie te ondernemen om een keuze te kunnen maken omtrent onze toekomst én als mensen het eens zouden kunnen worden omtrent de richting die zij zouden willen uitslaan, dan zou er een grootse en krachtige beweging kunnen ontstaan.

Wat zou men dan dienen te eisen vanuit zo'n beweging?

Het lijkt duidelijk te zijn dat er een internationale ban zou dienen te zijn op de ontwikkeling en toepassing van technologie die als te gevaarlijk wordt geacht. Maar zelfs wanneer men zo'n internationale ban zou kunnen bekomen via een grootschalige protestbeweging, dan zou dat nog niet genoeg kunnen zijn. Omdat zo'n internationale ban toch zou kunnen omzeild worden door tal van naties.

Ik zie bv. niet in hoe men de VS zou kunnen overtuigen om te stoppen met hun onderzoek naar nieuwe technologie voor militaire toepassingen als Rusland, China of een ander land in het geheim naarstig nieuwe militaire technologie zou blijven ontwikkelen. Dus zelfs wanneer er zo'n akkoord komt, zou misschien later blijken dat meerdere naties stiekem toch zulke technologie bleven ontwikkelen.

Dus zo'n internationaal akkoord lijkt nog niet genoeg te zijn. Het lijkt noodzakelijk te zijn dat er een internationale openheid ontstaat. Het lijkt noodzakelijk te zijn dat iedereen wereldwijd met grote zekerheid kan achterhalen aan welke technologie er wordt gewerkt.

En dat zou men kunnen bekomen met internationale groeperingen van wetenschappers die niet verbonden zijn aan één bepaalde natie. Zij zouden dus onafhankelijk dienen te zijn. En zij zouden de toelating dienen te krijgen om in eendere welke natie te kunnen nagaan wat er daar wordt onderzocht. Zij zouden dus volledige toegang dienen te krijgen tot geclassificeerde documenten en geheime militaire projecten. Net zoals ze toegang zouden dienen te verkrijgen tot geheime projecten waaraan corporaties werken. Zij zouden moeten kunnen nagaan, zo wetenschappelijk mogelijk, of zij het volledige licht hebben kunnen werpen op die activiteiten van regeringen, corporaties en mogelijke andere organisaties. Zulke groeperingen van wetenschappers zouden dan al hun bevindingen publiceren. Opdat die regeringen van elkaar weten wat er in een andere natie plaatsgrijpt en opdat de bevolking wereldwijd zou weten wat er in een andere natie plaatsgrijpt.

Dit wil niet zeggen dat ze alle precieze details hoeven prijs te geven. Men zou tal van technologie bv. niet willen delen met Noord-Korea. Maar als men in de VS bv. zou werken aan hersenimplantaten, dan lijkt het helemaal niet gevaarlijk te zijn dat bv. Noord-Korea zou weten dat zij daaraan werken.

Het zou zelfs veiliger kunnen zijn wanneer men zulke openheid kan bekomen. Uiteindelijk lijkt die hele wapenwedloop, die nog altijd lijkt door te gaan, gevoed te worden door het feit dat de verschillende naties niet van elkaar weten waaraan ze werken.

Het zou zeker alarmerend zijn als men via zulke openheid zou te weten komen dat er tal van zeer gevaarlijke technologie in het geheim reeds was ontwikkeld. Maar als men dan een internationale ban zou hebben op die technologie, dan zou de openheid die wordt onderhouden door die internationale onafhankelijke organisaties ertoe kunnen leiden dat men kan nagaan dat zulke wapens dan effectief onschadelijk zouden gemaakt worden.

Het is wel waar dat de leden van zo'n onafhankelijke internationale organisatie zouden kunnen handelen als spionnen. En daarom zou het ook kunnen noodzakelijk zijn om een zeer strikte controle te kunnen hebben op alle handelingen van die leden opdat men een zekere garantie kan verkrijgen dat zij niet kunnen handelen als spionnen. Aldus, die leden van zo'n organisatie zouden daarmee dienen in te stemmen. Het zou vast geen waterdichte garantie opleveren. Maar dat is geen nieuw probleem voor naties. Iemand die nu toegang heeft tot geheime documenten zou mogelijk ook als spion kunnen functioneren. Net zoals ze bv. zouden kunnen gelekt worden aan Wikileaks. Het is nu dus ook niet waterdicht. Het gebeurt reeds.

En als er zulke openheid kan gegarandeerd worden, dan kan men een ban op de ontwikkeling van bepaalde technologie en haar ontwikkeling gaan bekrachtigen. Want dan kan men nagaan of aan die ban wordt voldaan of niet. Maar hoe zou men al dat zelfs kunnen bekomen?

Uiteindelijk lijkt er een heel systeem te bestaan dat is toegewijd aan een race voor technologische vooruitgang, aangezien zowel corporaties als regeringen die race aangaan om hun tegenstand voor te zijn.

En misschien is het dan ook quasi onmogelijk dat zo'n globale beweging die omwenteling van het systeem kan bekomen door zich te laten horen.

Maar als men slaagt in een massale wereldwijde bewustwording dan kan er wel degelijk voldoende wilskracht zijn onder mensen om verdere acties te ondernemen. Zij zouden dan bv. burgerlijke ongehoorzaamheid kunnen nastreven. Waarbij wetenschappers, ingenieurs, technici of andere mensen die betrokken zijn bij de ontwikkeling en toepassing van nieuwe technologie dan zouden kunnen bereid zijn om te staken. Hun deelname lijkt zelfs cruciaal te zijn. Het lijkt noodzakelijk te zijn dat er begrepen wordt dat het bestaande systeem grondig dient hervormd te worden en dat men daarom niet medeplichtig wilt blijven aan de ondersteuning van dat systeem door betrokken te blijven bij de ontwikkeling en toepassing van gevaarlijke technologie. En zij kunnen dan hun medeplichtigheid laten varen door simpelweg niet langer bereid te zijn om hun functie uit te voeren. Er zou dienen begrepen te worden dat dit systeem momenteel nog steeds afhankelijk is van mensen die het ondersteunen en dat mensen dan ook niet gebukt dienen te gaan onder het bestaande beleid door er zelf medeplichtig in te zijn. Zulke weigering van medeplichtigheid kan in principe geuit worden door tal van mensen zoals bv. politici, ambtenaren, soldaten of evenzeer een magazijnier in één of andere corporatie. Het zou natuurlijk duidelijk horen te zijn dat zulke weigering van medeplichtigheid als de boodschap is van het protest. Opdat, wanneer velen bereid zijn om te stoppen met het bestaande systeem te ondersteunen, zij hiermee ook hun steun kunnen trachten te betuigen aan bv. een wetenschapper die ook zijn/haar medeplichtigheid wenst op te geven. Als men zulk grootschalig wereldwijd antwoord kan verkrijgen op het bestaande

systeem, dan ontstaat er een geweldloze aanzet die een grote impact kan veroorzaken.

Als er echter niet zo'n beweging zou ontstaan of als ze niet succesvol zou zijn, dan zouden we evenzeer kunnen eindigen in een periode van technologische terreur. Zoals het al eerder is gezegd, is de massale kennis die men verkregen heeft via de wetenschappelijke methode een exponentiële groei aan het doormaken. Maar onze wijsheid lijkt dat tempo niet te kunnen bijhouden. Als wij zullen voortgaan met een technologische ontwikkeling die niet erg selectief is, dan lijken wij een heel sterke leercurve te moeten volgen om alles nog in goede banen te krijgen. En als wij ons op dit moment zeker genoeg voelen om dat mogelijk te maken dan ligt dat misschien niet zozeer aan onze wijsheid. Het ligt misschien eerder aan ons gebrek aan wijsheid.

3. In dialoog met de computer

Anno 2020 zien we reeds een brede toepassing van kunstmatige intelligentie om tal van problemen op te lossen. Die computerprogramma's zijn helemaal niet bewust. Ze lijken dan ook geen beslissingen te kunnen nemen. Ze lijken wel steeds beter te worden in het uitdenken van oplossingen voor problemen.

In de nabije toekomst zullen zulke programma's steeds beter worden. En ze zullen vast ook steeds beter kunnen toegepast worden voor een veel bredere waaier der problemen.

Stel nu dat bv. de Verenigde Naties een initiatief opzet om wereldproblemen aan deze computer te overhandigen. Hoe kan men het klimaat het best bestrijden? Hoe kan men criminaliteit het best bestrijden? Hoe kan men armoede het best bestrijden?

Die computer denkt dan tal van oplossingen uit. Die oplossingen zijn misschien verre van ideaal. Misschien heeft men te weinig voorwaarden meegegeven. Als de computer bv. stelt dat men een veilige samenleving bekommt door regelmatige huiszoeken te doen bij iedere burger, dan is dat vast een te grote schending van

de privacy. Er moet dus een dialoog aangegaan worden met die computer. Het zou er niet om gaan om onderdanig te luisteren naar die computer. Er zou een democratisch proces dienen te zijn waarin naties en hun bevolking bereid zijn om die dialoog aan te gaan en bereid zijn om uiteindelijk akkoord te gaan met de voorstellen die de computer maakt. Maar die naties en hun bevolking bepalen wanneer het voorstel uiteindelijk aan hun eisen en behoeften voldoet.

Het interessante aspect hieraan is dat de voorstellen niet meer worden gemaakt door mensen. Eigenlijk worden die voorstellen niet meer gemaakt via beslissingen. Die voorstellen zouden eigenlijk berekeningen zijn op basis van data en op basis van kunstmatige intelligentie die op een intelligentie manier omgaat met die beschikbare data.

Als naties en hun bevolking hiermee akkoord zouden gaan, dan schuiven zijn tal van macht uit de handen van hun leiders. En dat zou dan ook de bedoeling zijn. Want technologie op zich is niet gevaarlijk. Het is hoe we technologie toepassen. Door die macht uit handen te schuiven, zou de wereld dan ook veiliger kunnen worden.

Wat dan met naties en regeringen? En wat met hun militaire macht? Wel, hun militaire macht zou misschien op termijn zelf dienen af te slanken. Misschien zou die computer immers ook een gevaar zien in die militaire macht van die afzonderlijke naties. Misschien zou die computer wel een alternatieve oplossing bedenken. Zoals de creatie van een leger dat niet tot één natie toebehoort maar tot alle naties toebehoort. Een leger dat ook niet zomaar kan ingezet worden tenzij die computer hiermee akkoord gaat. Dat zou dan de afspraak zijn. Wat natuurlijk dient te betekenen dat er een computer dient te zijn die zeer goed functioneert.

En dat “wereldleger” zou dan misschien kunnen ingezet worden tegen mogelijk terrorisme of andere onrust. Opat de legers van de

afzonderlijke naties misschien des te meer overbodig zouden worden. En opdat de regering van een natie niet meer zomaar die militaire macht zou kunnen misbruiken. Zij zouden misschien dienen af te slanken om de wereld veiliger te maken.

En als dat het traject zou zijn dat uitgestippeld zou zijn, dan zou de wereld ook veiliger kunnen zijn wanneer er uiteindelijk wezens komen te bestaan met bewuste kunstmatige intelligentie. Of wanneer er cyborgs komen te bestaan. Zij zouden dan misschien wel kunnen beschikken over een ware superintelligentie. Maar hun macht zou mogelijk ingeperkt worden doordat er een computer is die afzonderlijk functioneert en die zelf de 'macht' krijgt om afzonderlijk te functioneren in dialoog met de regeringen en hun bevolking. Bovendien zou die computer op voorhand kunnen geraadpleegd worden om na te gaan of de ontwikkeling van bepaalde technologie reeds veilig is. Merk op dat de computer hierin geen vooroordelen heeft. Als die computer het als veilig acht dan is het toegelaten volgens die computer. Als er eerst aan tal van voorwaarden zou dienen voldaan te zijn, dan ook niet.

De moeilijkheid is natuurlijk om zo'n traject te bekomen. Zouden mensen die computer willen vertrouwen? Zouden regeringen hun eigen macht wensen in te dijken? Zo'n traject zou meteen in de kiem kunnen gesmoord worden.

Maar zo'n computer zou misschien sowieso komen te bestaan. Misschien wordt die wel ter beschikking gesteld door Google of door IBM ergens in de toekomst. En natuurlijk zouden misschien eerste regeringen en grote corporaties ervan kunnen gebruik maken. Maar na een tijdje zou ook dan de bevolking er misschien des te vrijer van kunnen gebruik maken. En dan kan er een tweestrijd ontstaan. Enerzijds zien zij dan welke beslissingen hun regeringen nemen en anderzijds zien zij dan welke voorstellen zo'n computer maakt. Misschien lijkt die computer uiteindelijk betere voorstellen te maken dan de meeste regeringen. En misschien wensen mensen zich dan des te meer achter die computer te scharen. Opdat politieke partijen het misschien toch

moeilijker zouden kunnen krijgen om de raad van die computer zomaar naast zich neer te leggen.

4. Een christelijke blik en een gematigde blik

4.1. Vandaag

Een essentieel aspect aan het christendom, is de aandacht voor de minderbedeelden. Het komt erop neer om zich toe te wijden aan diegenen die minder hebben. En om dus niet zichzelf voorop te stellen. Als men de christelijke waarden met toewijding zou wensen na te streven, dan zou men net zichzelf nooit voorop stellen tenzij men zelf diegene zou zijn die minderbedeeld is. En men zou dat willen doen voor anderen en zichzelf.

Wat als men wereldwijd die attitude zou hebben? Zou het een effect hebben op hoe de wereld eruit ziet? Zou het een effect hebben om onze toepassing van technologie?

Wel, materialisme zou al niet horen. Wat dat is een manier om aan zichzelf te denken i.p.v. aan de minderbedeelden. Men zou dus veel minder consumeren. Want men zou tal van dingen die men nu nodig acht, niet langer behoeven. Men zou zulke dingen net kunnen weggeven aan diegenen die minder hebben. Men zou tal van dingen gaan hergebruiken.

Dit zou ook een effect hebben op de opwarming van de Aarde. Als wij minder consumeren, is er minder productie nodig en minder energie nodig en minder transport nodig. Velen zouden ook niet langer een auto behoeven omdat het voor hen niet essentieel zou zijn om een auto te hebben. Dus de uitstoot van CO₂ zou veel kleiner zijn. En de opwarming van de Aarde zou veel geringer zijn.

De impact op het milieu zou ook veel kleiner kunnen zijn. Er zou minder vervuiling zijn. De lucht zou properder zijn. Het water ook. Zo zou men zorg dragen voor het milieu.

De consumptie van vlees zou kunnen dalen. Het is immers niet

essentieel om een grote portie vlees op te peuzelen. Dat zou ook een manier zijn om aan zichzelf te denken. Men wilt dat vlees dus koopt men het aan i.p.v. het geld te gebruiken voor anderen wanneer dat nodig zou zijn. Bij een lagere consumptie van vlees, is er ook minder landbouwgebied nodig. Want om één kilogram vlees te kweken, dient men meerdere kilo's voeder te produceren. Dit vraagt veel landbouwgebied. Bij een lagere consumptie van vlees, zou men tal van landbouwgebied kunnen omtoeveren tot bossen en natuureservaten.

Genetische modificatie van gewassen zou vast nog niet gebeurd zijn. Het is immers niet nodig en er zouden tal van gevaren mee gepaard kunnen gaan. Wat dan het milieu en de mens zou kunnen benadelen.

Men zou veilig spelen. Men moet immers zien dat er niemand minderbedeeld zou van worden. Dit zou gelden voor zovele dingen. Kunststoffen zouden ook in die christelijke wereld een negatieve impact kunnen hebben op het milieu. Men dient ze eerst al te maken. En dat is vervuilend en het vraagt veel energie. En dan zou men het nog dienen recyclen. Men zou vast plastic zoveel mogelijk mijden. Ook dit zou dan een grote positieve impact hebben op het milieu.

Men zou sowieso al minder gaan consumeren omdat mensen toch zouden weigeren om iets te consumeren dat ze niet echt nodig hebben voor zichzelf. Marketing zou dan ook compleet falen. Het zou niets uithalen. Want mensen zouden toch niet overtuigd raken.

De wereld zou er compleet anders uitzien. En de toekomst ook.

4.2. De toekomst

Wat als men er in de toekomst bv. in zou slagen om de ouderdom tegen te houden via een therapie? Dan zouden mensen voor onbepaalde duur kunnen blijven leven.

Maar als wij dan nog niet zomaar elders kunnen gaan leven dan op

onze planeet Aarde, dan zou er een overbevolking kunnen ontstaan. Men zou dat kunnen proberen te remediëren door internationale akkoorden te sluiten waarmee men het zou verbieden om bv. meer dan één kind te hebben.

Maar op die christelijke wereld zou dat misschien allemaal niet nodig zijn. Want mensen zouden die therapie net kunnen wensen te weigeren opdat er meer mensen zouden kunnen geboren worden. Immers, al diegenen die niet zouden kunnen geboren worden, zouden als zeer minderbedeeld kunnen aanzien worden. Dus zou men wensen te sterven opdat zij zouden kunnen leven.

Mensen zouden die therapie zelfs sowieso weigeren zolang ze niet zelf minderbedeeld zijn. Maar als zij langer zouden kunnen blijven leven via zo'n therapie en als het niet zou leiden tot overbevolking, dan zouden de ouderen zelf minderbedeeld kunnen zijn t.o.v. die mensen wiens dood nog verderaf is. En dan zouden ze het kunnen toelaten voor zichzelf.

En wat als men in de toekomst zoveel meer kennis heeft over de menselijke genetica opdat men op een veilige manier zou kunnen doen aan de genetische modificatie van het nageslacht?

Wel, de vraag is dan: is het nageslacht minderbedeeld? In sommige gevallen vast wel. Er zou bv. een genetische ziekte kunnen overgedragen worden en als men dat kan voorkomen door enkele genen op een veilige manier aan te passen in de eicel of zaadcel, dan zou men dat kunnen doen.

Maar als het zou gaan over het 'mooier' maken of sterker maken van een baby die zonder zulke genetische modificatie normaal gezien gezond zou geboren worden, dan zou men zich dat laten. Want zo'n gezonde baby is niet minderbedeeld t.o.v. die mensen die sukkelen met tal van kwalen.

De integratie van technologie met het menselijk lichaam kan een andere manier zijn om tal van gezondheidsproblemen aan te pakken. Dit gebeurt nu al en dat zal in de toekomst nog veel meer

kunnen gebeuren. Want als men bv. iemand weer kan laten stappen door gerobotiseerde benen die bestuurd kunnen worden vanuit de hersens? Wat als men iemand met dementie een beter geheugen kan schenken door een geïmplanteerde hersenchip? Wel ja, dat kan een manier zijn om de minderbedeelden te helpen.

Maar wat als iemand met een normaal geheugen over een beter geheugen zou willen beschikken via zo'n chip? Wel, dit zou niet gebeuren op die christelijke wereld want die persoon zou dan niet minderbedeeld zijn.

En kunstmatige intelligentie?

Wel, de bewuste kunstmatige intelligentie die men tegenkomt in sciencefiction waarbij er dan een bewust wezen schuilt in het lichaam van een robot, daar zou men zich vast niet aan wagen. Het lijkt immers onnodig en het zou ook tal van risico's kunnen inhouden voor dat wezen en voor anderen. Het zou immers moeilijk kunnen zijn om op voorhand te weten hoe het leven zou zijn voor zo'n wezen of 'kunstmatige persoon'. Net zoals het dan moeilijk zou zijn om in te schatten hoe de wereld hierdoor zou veranderen.

Maar enige kunstmatige intelligentie zou wel kunnen ontstaan. Kunstmatige intelligentie komt vandaag al bv. voor in zelfbesturende auto's. Ook in auto's die niet volkomen zelfbesturend zijn, zou men kunstmatige intelligentie kunnen gebruiken door zo'n auto bv. te voorzien van een remsysteem dat automatisch in actie treedt. Men zou auto's dus veiliger kunnen maken als zulke systemen natuurlijk naar behoren werken. Zo zou men slachtoffers kunnen mijden. Dat is één manier om slachtoffers te mijden. Maar als men zulke kunstmatige intelligentie dan zou toepassen, dan is er nog de vraag: dient men nu de auto's zelfbesturend te maken of niet? Want als er nu mensen zijn die graag hun job als chauffeur uitoefenen, dan zou men hen minderbedeeld kunnen maken wanneer zij zouden vervangen worden door een zelfbesturende auto.

4.3. Een wereld van verschil

Mensen zijn vast niet bereid om zich zo toe te wijden op die christelijke wijze. Maar er hoeft ook niet zoveel gevraagd te worden van mensen. De overheden van die verschillende naties kunnen dit ‘christelijke traject’ zelf proberen na te streven.

Genetische modificatie van gewassen zou bv. onnodig zijn en gevaaren inhouden en zou daarom niet uitgeoefend worden volgens die christelijke gedachte, wel, een regering zou het dan ook kunnen verbieden.

En genetische modificatie van de mens zou in de toekomst veilig kunnen zijn maar zou ook dan alleen kunnen toegelaten worden voor diegenen die minderbedeeld zouden zijn zonder die genetische modificatie. Zoals dat het geval zou zijn bij genetische ziektes die anders zouden doorgegeven worden.

Eenzelfde standpunt kan dan gemaakt worden omtrent de integratie van technologie met het menselijke lichaam. Het zou enkel mogelijk zijn voor de hulpbehoevenden.

Bewuste kunstmatige intelligentie zou niet mogen ontwikkeld worden.

Automatisering zou eerst een akkoord dienen te krijgen van diegenen die erdoor benadeeld zouden zijn. Zelfbesturende auto's zouden bv. niet zomaar de bestaande professionele chauffeurs mogen vervangen tenzij bv. de meerderheid van die chauffeurs zelf zou aangeven dat ze liever niet langer die job wensen uit te oefenen. Men zou het grondig dienen te peilen. En als de meerderheid van die chauffeurs dan niet akkoord gaat, dan zou die vorm van automatisering verboden worden in de professionele sector. En dat zou eigenlijk dienen te gelden voor de diverse vormen van automatisering die op ons afkomen.

De verlenging van het leven is een moeilijke kwestie. Overbevolking dient natuurlijk vermeden te worden. En er hoort ook een recht te zijn om geboren te worden. Dus mensen die

kinderen willen, zouden dat dienen te kunnen. Alleen misschien niet onbeperkt. En zo ook voor de mensen die langer willen blijven leven. Misschien moet men een middenweg zoeken. Misschien is het niet zo absurd om bv. te spreken van een maximumleeftijd. Zo lang mag men leven. Dit zou dan langer zijn dan de natuur toelaat. Dus men zou langer kunnen leven. Maar niet onbeperkt vanuit de redenering dat er ook voldoende ruimte dient te zijn voor nieuw leven. Dus men zoekt een middenweg om overbevolking te vermijden.

4.4. Matiging

Er staan echter nog problemen in de weg. De bevolking kan een ander pad verkiezen. En het is ook mogelijk dat een regering zelf een ander pad verkiest wanneer een andere natie dat doet. Het komt er dus op neer dat dit christelijke pad toch zal dienen plaats te ruimen. Maar matiging blijft een optie.

Stel bv. dat de bevolking zelf genetische modificatie wenst toe te passen op het nageslacht of op henzelf via gentherapie. Mensen zouden bv. geen enkel kwaad zien in het verkrijgen van een kind dat bv. iets groter zou uitgroeien en bv. wat gespierder zou zijn. Men verkrijgt dan een meer atletische bouw. En als een ander land ook al bezig is met bepaalde genetische modificatie van de mens, dan kan het ook moeilijk zijn om het te weigeren aan de bevolking van andere naties. Zij zouden ook dat recht kunnen wensen. En waar schuilt dan de matiging?

Wel, internationale afspraken zouden ervoor kunnen zorgen dat naties akkoord gaan om die genetische modificatie in te perken op tal van wijzen. Zodat naties alvast niet gaan concurreren met elkaar door bv. een verdergaande genetische modificatie te gaan toestaan t.o.v. een andere natie.

Dit kan ook gelden voor autonome wapens. Deze werden hier nog niet besproken. Als één natie zulke autonome wapens begint te gebruiken in het leger, dan kan er een wapenwedloop ontstaan

waarbij een andere natie ook begint met het produceren van zulke autonome wapens. Ook hier kunnen internationale akkoorden dan zorgen voor een matiging. Men zou bv. een internationaal akkoord kunnen sluiten waaruit volgt dat men niet zulke autonome wapens mag gebruiken met mensen als doelwit. Aldus, autonome wapens zouden dan enkel mogen gebruikt worden tegen andere autonome wapens. Een bijkomend akkoord zou ook nog kunnen zorgen voor een limiet in het gebruik van zulke autonome wapens, gelijkaardig aan hoe het eraan toegaat met atoomwapens.

De pogingen tot matiging hoeven echter niet enkel te komen vanuit de politiek. Ook de bevolking uit diverse naties kan protesteren tegen een bepaald gebruik van technologie om zo als een tegengewicht te fungeren tegenover het uitbundige gebruik van die technologie.

Bronvermelding

- ¹ VRT NWS, “Harde concurrentie in keukenland: waarom Belgisch maatwerk (voorlopig) standhoudt tegen buitenlandse standaardkeukens”, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/14/belgische-keukensector-concurrentiestrijd-cijfers/>
- ² Economic Policy Institute, “Heading South, U.S.-Mexico trade and job displacement after NAFTA”, <https://www.epi.org/files/page/-/BriefingPaper308.pdf>
- ³ Investopedia, “NAFTA's Winners and Losers”, <https://www.investopedia.com/articles/economics/08/north-american-free-trade-agreement.asp#mexico>
- ⁴ CEPR, “Did NAFTA help Mexico?”, <http://cepr.net/documents/nafta-20-years-2014-02.pdf>
- ⁵ New Labor Forum, “MEXICO SINCE NAFTA: Elite Delusions and the Reality of Decline”, <https://newlaborforum.cuny.edu/2011/10/05/mexico-since-nafta-elite-delusions-and-the-reality-of-decline/>
- ⁶ Corporate Europe, “Policy Prescriptions”, https://corporateeurope.org/sites/default/files/20150904_bigpharma_web.pdf
- ⁷ Wikipedia, “European Union free trade agreements”, https://en.wikipedia.org/wiki/European_Union_free_trade_agreements
- ⁸ European Parliamentary Research Service, “Bringing transparency, coordination and convergence to corporate tax policies in the European Union”, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/558776/EPRS_STU\(2016\)558776_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/558776/EPRS_STU(2016)558776_EN.pdf)
- ⁹ Richard Murphy, “Closing the European Tax Gap”, https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/3842_en_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229_0.pdf
- ¹⁰ Oxford martin school, “THE FUTURE OF EMPLOYMENT: HOW SUSCEPTIBLE ARE JOBS TO COMPUTERISATION?”, https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- ¹¹ BNN Vara, Wat u nog niet wist over Zalando, <https://joop.bnnvara.nl/opinies/wat-u-nog-niet-wist-over-zalando>
- ¹² Scientific American, “Deforestation and Its Extreme Effect on Global Warming”, <https://www.scientificamerican.com/article/deforestation-and-global-warming/>
- ¹³ Union of Concerned Scientists, “Tropical Deforestation and Global Warming”, <https://www.ucsusa.org/global-warming/solutions/stop-deforestation/tropical-deforestation-and-1.html#.XFNJb8Z7k8p>

-
- ¹⁴ Federaal Planbureau, “Towards 100% renewable energy in Belgium by 2050“, <https://www.plan.be/publications/publication-1191-nl-towards+100pct+renewable+energy+in+belgium+by+2050>
- ¹⁵ FEBEG, “Statistieken Elektriciteit“, <https://www.febeg.be/statistieken-elektriciteit>
- ¹⁶ Engie Elektrabel, “Spaarbekken centrale Coö“, http://corporate.engie-electrabel.be/wp-content/uploads/2016/04/160420_engie_centrales_coo_nl_web.pdf
- ¹⁷ European Renewable Energy Network Study http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201202/20120208ATT37544/20120208ATT37544_EN.pdf
- ¹⁸ Research Gate, “Resources, capacities and corridors for energy imports to Europe“, https://www.researchgate.net/publication/235254861_Resources_capacities_and_corridors_for_energy_imports_to_Europe
- ¹⁹ Wikipedia, “Rio Madeira HVDC system” https://en.wikipedia.org/wiki/Rio_Madeira_HVDC_system
- ²⁰ Solar Electricity Handbook 2019 Edition, “Solar irradiance“, <http://www.solarelectricityhandbook.com/solar-irradiance.html>
- ²¹ Wikipedia, Electrolysis of water, https://en.wikipedia.org/wiki/Electrolysis_of_water
- ²² MIT, “Electric Powertrains: Opportunities and Challenges in the U.S. Light-Duty Vehicle Fleet“, https://web.mit.edu/sloan-auto-lab/research/beforeh2/files/kromer_electric_powertrains.pdf
- ²³ World Resources Institute, “World Greenhouse Gas Emissions: 2005“, <https://www.wri.org/resources/charts-graphs/world-greenhouse-gas-emissions-2005>
- ²⁴ New Scientist, “Wereldprimeur voor kerncentrale Petten“, <https://newscientist.nl/nieuws/kerncentrale-petten-start-experiment-met-thorium/>
- ²⁵ Scientific American, “The Impact of Global Warming on Human Fatality Rates“, <https://www.scientificamerican.com/article/global-warming-and-health/>
- ²⁶ The Environmental Working Group, “Meat eater’s Guide to climate change + health“, https://static.ewg.org/reports/2011/meateaters/pdf/methodology_ewg_meat_eaters_guide_to_health_and_climate_2011.pdf
- ²⁷ Skeptical Science, “How much does animal agriculture and eating meat contribute to global warming?“, <https://skepticalscience.com/animal-agriculture-meat-global-warming.htm>

- 28 Vaclav Smil (2002), "Worldwide transformation of diets, burdens of meat production and opportunities for novel food proteins", <http://vaclavsmil.com/wp-content/uploads/docs/smil-article-2002-enzme1.pdf>
- 29 Gidon Eshel; Alon Shepon; Tamar Makov; Ron Milo (2014), "Land, irrigation water, greenhouse gas, and reactive nitrogen burdens of meat, eggs, and dairy production in the United States", <https://www.pnas.org/content/pnas/111/33/11996.full.pdf>
- 30 Steve Sorrell; Richard Miller; Roger Bentley; Jamie Speirs (2010), "Oil futures: A comparison of global supply forecasts", <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421510002946>
- 31 Money as debt, <http://www.moneyasdebt.net>
- 32 VOX, Paul De Grauwe, "The ECB grants debt relief to all Eurozone nations except Greece", <http://voxeu.org/article/ecb-grants-debt-relief-all-eurozone-nations-except-greece>
- 33 De Tijd, "Koopkracht stijgt voor het eerst sinds crisis", <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie/economie/koopkracht-stijgt-voor-het-eerst-sinds-crisis/9861235.html>
- 34 New York Times, "Most Aid to Athens Circles Back to Europe", https://www.nytimes.com/2012/05/30/business/global/athens-no-longer-sees-most-of-its-bailout-aid.html?_r=0
- 35 Bloomberg, "Guess Which Mediterranean Economy Didn't Crumble", <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-04-15/greek-debt-is-a-favorite-of-bond-investors>
- 36 European Central Bank, What are minimum reserve requirements?, https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/minimum_reserve_req.en.html
- 37 Oxfam, "An economy of the 1 %", https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_0.pdf
- 38 Countercurrents, "Audit Of The Federal Reserve Reveals \$16 Trillion In Secret Bailouts", <http://www.countercurrents.org/bailout240711.htm>
- 39 Reuters, "The life and times of ECB quantitative easing, 2015-18", <https://www.reuters.com/article/us-eurozone-ecb-qe-idUSKBN1OB1SM>
- 40 Noffke Nora; Christian Daniel; Wacey David; Hazen Robert M. (8 November 2013). "Microbially Induced Sedimentary Structures Recording an Ancient Ecosystem in the ca. 3.48 Billion-Year-Old Dresser Formation, Pilbara, Western Australia", <http://online.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/ast.2013.1030>
- 41 Science Daily, "World's Oldest Ritual Discovered -- Worshipped The Python 70,000 Years Ago", <http://www.sciencedaily.com/releases/2006/11/061130081347.htm>

-
- ⁴² Oxford martin school, “THE FUTURE OF EMPLOYMENT: HOW SUSCEPTIBLE ARE JOBS TO COMPUTERISATION?”, https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- ⁴³ Huffington Post, “Meet The World’s Most Loving Girlfriends — Who Also Happen To Be Video Games”, http://www.huffingtonpost.com/2014/01/21/loveplus-video-game_n_4588612.html
- ⁴⁴ Wikipedia, “Gloeivis”, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Gloeivis>
- ⁴⁵ CNN, “Is human chip implant wave of the future?” <http://edition.cnn.com/TECH/computing/9901/14/chipman.idg/>
- ⁴⁶ The Verge, “Cyborg America: inside the strange new world of basement body hackers”, <https://www.theverge.com/2012/8/8/3177438/cyborg-america-biohackers-grinders-body-hackers>
- ⁴⁷ Nature, “Mind-controlled robot arms show promise”, <https://www.nature.com/news/mind-controlled-robot-arms-show-promise-1.10652>
- ⁴⁸ Nature, “Minimally invasive endovascular stent-electrode array for high-fidelity, chronic recordings of cortical neural activity”, <http://www.nature.com/nbt/journal/v34/n3/full/nbt.3428.html>
- ⁴⁹ Tao Zhou; Guosong Hong; Tian-Ming Fu; Xiao Yang; Thomas G. Schuhmann; Robert D. Viveros; Charles M. Lieber, “Syringe-injectable mesh electronics integrate seamlessly with minimal chronic immune response in the brain”, <http://www.pnas.org/content/114/23/5894>
- ⁵⁰ Medical Express, “Brain implant tested in human patients found to improve memory recall”, <https://medicalxpress.com/news/2017-11-brain-implant-human-patients-memory.html>
- ⁵¹ Abstracts Online, “168.18 / SS45 - Fixing broken memory: Facilitation of delayed match to sample working memory in human subjects via a neural prosthetic for human memory”, <http://www.abstractsonline.com/pp8/index.html#!/4376/presentation/11106>
- ⁵² Science, “The mutagenic chain reaction: A method for converting heterozygous to homozygous mutations” <http://science.sciencemag.org/content/348/6233/442>
- ⁵³ Nature, “CRISPR, the disruptor” <http://www.nature.com/news/crispr-the-disruptor-1.17673>
- ⁵⁴ Wikipedia, “Neurogrid”, <https://en.wikipedia.org/wiki/Neurogrid>
- ⁵⁵ Errol Morris. Regisseur. (1996). *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara*. [Documentaire]
- ⁵⁶ The Guardian, “Thank you Vasili Arkhipov, the man who stopped nuclear war”, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/oct/27/vasili->

-
- arkhipov-stopped-nuclear-war
- ⁵⁷ Wikipedia, Xenoestrogen,
<https://en.wikipedia.org/wiki/Xenoestrogen#Impact>
- ⁵⁸ Piñeyro-Nelson A; Van Heerwaarden J; Perales HR; Serratos-Hernández JA; Rangel A; Hufford MB; Gepts P; Garay-Arroyo A; Rivera-Bustamante R; Alvarez-Buylla ER (February 2009). "Transgenes in Mexican maize: molecular evidence and methodological considerations for GMO detection in landrace populations",
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3001031>
- ⁵⁹ Wegier, A.; Piñeyro-Nelson, A.; Alarcón, J.; Gálvez-Mariscal, A.; Álvarez-Buylla, E. R.; Piñero, D. (2011). "Recent long-distance transgene flow into wild populations conforms to historical patterns of gene flow in cotton (*Gossypium hirsutum*) at its centre of origin", https://www.researchgate.net/publication/51620808_Recent_long-distance_transgene_flow_into_wild_populations_conforms_to_historical_patterns_of_gene_flow_in_cotton_Gossypium_hirsutum_at_its_centre_of_origin
- ⁶⁰ Aono, M.; Wakiyama, S.; Nagatsu, M.; Kaneko, Y.; Nishizawa, T.; Nakajima, N.; Tamaoki, M.; Kubo, A.; Saji, H. (2011). "Seeds of a possible natural hybrid between herbicide-resistant *Brassica napus* and *Brassica rapa* detected on a riverbank in Japan", https://www.researchgate.net/publication/51897770_Seeds_of_a_Possible_Natural_Hybrid_between_Herbicide-Resistant_Brassica_napus_and_Brassica_rapa_Detected_on_a_Riverbank_in_Japan
- ⁶¹ Angelika Hilbeck, Martin Baumgartner, Padruot M. Fried, Franz Bigler (2014). "Effects of transgenic *Bacillus thuringiensis* corn-fed prey on mortality and development time of immature *Chrysoperla carnea* (Neuroptera: Chrysopidae)",
https://www.researchgate.net/publication/233639938_Effects_of_transgenic_Bacillus_thuringiensis_corn-fed_pre_y_on_mortality_and_development_time_of_immature_Chrysoperla_carnea_Neuroptera_Chrysopidae
- ⁶² Oke, et al., "Hybridization between Genetically Modified Atlantic Salmon and Wild Brown Trout Reveals Novel Ecological Interactions.",
<http://rspb.royalsocietypublishing.org/content/royprsb/280/1763/20131047.full.pdf>
- ⁶³ Monthly Review, "GMOs: Capitalism's Distortion of Biological Processes",
<https://monthlyreview.org/2015/03/01/gmos-capitalisms-distortion-of-biological-processes/>
- ⁶⁴ Information Clearing House, "The Secret Wars of the CIA",
<http://www.informationclearinghouse.info/article4068.htm>

-
- ⁶⁵ Countercurrents, “Deaths In Other Nations Since WW II Due To US Interventions”, <http://www.countercurrents.org/lucas240407.htm>
- ⁶⁶ Noam Chomsky, “Why Americans Should Care about East Timor”, <http://www.chomsky.info/articles/19990826.htm>
- ⁶⁷ CNN, “Why the war in Iraq was fought for Big Oil”, <http://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html>
- ⁶⁸ Salon, “Seven countries in five years”, http://www.salon.com/2007/10/12/wesley_clark/
- ⁶⁹ The Telegraph, “Wikileaks: Saudis 'chief funders of al-Qaeda’”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/wikileaks/8182847/Wikileaks-Saudis-chief-funders-of-al-Qaeda.html>
- ⁷⁰ Strategic Culture, “9/11: Bush's Guilt, and the 28 Pages”, <http://www.strategic-culture.org/news/2016/07/20/9-11-bushs-guilt-and-28-pages.html>
- ⁷¹ Democracy Now, “Obama’s Trillion-Dollar Nuclear-Arms Train Wreck”, http://www.democracynow.org/2016/4/15/obama_s_trillion_dollar_nuclear_arms,
- ⁷² Common Dreams, “Almost 2,500 Now Killed by Covert US Drone Strikes Since Obama Inauguration Six Years Ago”, <http://www.commondreams.org/news/2015/02/02/almost-2500-now-killed-covert-us-drone-strikes-obama-inauguration-six-years-ago>
- ⁷³ New York Times, “Drone Strike Statistics Answer Few Questions, and Raise Many”, <https://www.nytimes.com/2016/07/04/world/middleeast/drone-strike-statistics-answer-few-questions-and-raise-many.html>
- ⁷⁴ World Affairs, “Putin’s political prisoners”, <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/vladimir-kara-murza/putins-political-prisoners>
- ⁷⁵ Wikipedia, “1999 Russian apartment bombings”, https://en.wikipedia.org/wiki/1999_Russian_apartment_bombings
- ⁷⁶ WND, “Russia's terrorist bombings”, <http://www.wnd.com/2000/01/6414/>
- ⁷⁷ Foreign Policy, “Seven Questions: A Little KGB Training Goes a Long Way”, <http://foreignpolicy.com/2007/07/25/seven-questions-a-little-kgb-training-goes-a-long-way/>
- ⁷⁸ Reuters, “NATO to send troops to deter Russia, Putin orders snap checks”, <http://www.reuters.com/article/us-nato-russia-idUSKCN0Z01BC>
- ⁷⁹ Wikipedia, “Nato Missile Defense System”, https://en.wikipedia.org/wiki/NATO_missile_defence_system
- ⁸⁰ New York Times, “Netanyahu Denounced for Saying Palestinian Inspired Holocaust”, <http://www.nytimes.com/2015/10/22/world/middleeast/netanyahu-saying-palestinian-mufti-inspired-holocaust-draws-broad-criticism.html>

-
- ⁸¹ BBC, “Arming Syrian rebels: Where the US went wrong,”
<http://www.bbc.com/news/magazine-33997408>
- ⁸² Financial Times, “Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms”,
<http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz5V0Eivtue>
- ⁸³ National Geographic, “The drones come home,”
<http://ngm.nationalgeographic.com/2013/03/unmanned-flight/horgan-text>
- ⁸⁴ Global Research, “New Figures: Almost 1,500 US/UK Drone Strikes in Afghanistan Since 2009”,
<http://www.globalresearch.ca/new-figures-almost-1500-usuk-drone-strikes-in-afghanistan-since-2009/5311217>
- ⁸⁵ Wikipedia, “Iran–U.S. RQ-170 incident”,
http://en.wikipedia.org/wiki/Iran-US_RQ-170_incident
- ⁸⁶ CNN, “Obama: ‘No doubt’ U.S. drones have killed civilians”,
<http://edition.cnn.com/2016/04/01/politics/obama-isis-drone-strikes-iran/index.html>
- ⁸⁷ The Intercept, “The Assassination Complex”, <https://theintercept.com/drone-papers/the-assassination-complex>
- ⁸⁸ Wall Street Journal, “American, Italian Hostages Killed in CIA Drone Strike in January”, <https://www.wsj.com/articles/american-italian-hostages-killed-in-cia-drone-strike-in-january-1429795801>
- ⁸⁹ The Verge, “New AI research makes it easier to create fake footage of someone speaking”, <https://www.theverge.com/2017/7/12/15957844/ai-fake-video-audio-speech-obama>
- ⁹⁰ Lyrebird, <https://lyrebird.ai/demo/>
- ⁹¹ PC Magazine, “Lyrebird Can Listen and Copy Any Voice in One Minute”,
<https://www.pcmag.com/news/353244/lyrebird-can-listen-and-copy-any-voice-in-one-minute>
- ⁹² New York Times magazine, “The Agency”,
<https://www.nytimes.com/2015/06/07/magazine/the-agency.html>
- ⁹³ New York Times, “Fake Russian Facebook Accounts Bought \$100,000 in Political Ads”, <https://www.nytimes.com/2017/09/06/technology/facebook-russian-political-ads.html>
- ⁹⁴ Business Insider, “‘Our task was to set Americans against their own government’: New details emerge about Russia’s trolling operation”,
<http://uk.businessinsider.com/former-troll-russia-disinformation-campaign-trump-2017-10?op=1&r=US&IR=T>
- ⁹⁵ Huffington post, “Ali Mohammed Al-Nimr Sentenced To Crucifixion In Saudi Arabia For Attending Pro-Democracy Protest”,
http://www.huffingtonpost.co.uk/2015/09/22/teenager-sentenced-to-death-by-crucifixion-in-saudi-arabia_n_8177584.html

⁹⁶ Future of Life Institute, “Autonomous Weapons: an Open Letter from AI & Robotics Researchers”, <http://futureoflife.org/open-letter-autonomous-weapons/>